İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI "AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ" SEMPOZYUMU TEBLİĞLER KİTABI

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER" PROCEEDINGS BOOK

27-28 EKİM / OCTOBER 2021-İSTANBUL

Yayın Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN

Sempozyum Afişi

ULUSLARARASI “AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ” SEMPOZYUMU

TEBLİĞLER KİTABI

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON “TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER”

PROCEEDINGS BOOK

(27-28 EKİM/ OCTOBER 2021)-İSTANBUL

Yayın Editörü: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN

ULUSLARARASI "AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ" SEMPOZYUMU

TEBİĞLER KİTABI

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER"

PROCEEDINGS BOOK

(27-28 EKİM/ OCTOBER 2021)-İSTANBUL

E-ISBN: 978-605-71140-4-4

Yayın Editörü: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Yusuf BALCI, İktisat, Sosyal Politika, Çalışma Ek. ve End. İlişkileri

Prof.Dr. Necdet ŞENSOY, İşletme, Muhasebe, Denetim.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN, İktisat, Sosyal Politika, Çalışma Ek. ve End. İlişkileri

Sekreterya: M. Çağrı KIZILTAŞ, Güllü SONAKALAN

Kapak Tasarım: Sinan YÜKSEL

Mizanpaj: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN, Merve ÇELİK, Güllü SONAKALAN, Yasin DEMİRBAŞ

Erişime Açıldığı Tarih: 4 Temmuz 2022

Adres:

Sütlüce Yerleşkesi

Örnektepe Mah. İmrahor Cad. No: 88/2, Beyoğlu 34445 / İstanbul

Telefon 444 0 413

Küçükyalı Yerleşkesi

Küçükyalı E5 Kavşağı İnönü Cad. No: 4, Küçükyalı 34840 / İstanbul

Telefon 444 0 413

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler UAM ile

Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını.

İstanbul Ticaret Üniversitesi

https://www.ticaret.edu.tr

E-mail: yayin@ticaret.edu.tr

İş bu tebliğler kitabında yayınlanan bildirilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ULUSLARARASI "AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ" SEMPOZYUMU
TEBLİĞLER KİTABI
INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER"
PROCEEDINGS BOOK
(27-28 EKİM/ OCTOBER 2021)-İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

İçindekiler I
Bilgi Notu: IV
Duyuru Metni (Türkçe) V
Call For Paper (English) X
Sempozyum Programı XVII
Dijital Mecra Linkleri XXIII
ÖNSÖZ XXIV
FOREWORD XXVI
SEMPOZYUM SONUÇ BİLDİRİSİ XXVIII

TAM METİN TEBLİĞLER .....
İKİ NASS BİR KIYAS ÜZERİNDEN AHÎLİĞİN AMAÇ VE MAHİYETİ
Abdulhamit BİRIŞIK 1
KURUMLARIN DEĞİŞEN KOŞULLARA GÖRE YENİLENMESİ VE AHİLİK KURUMU
Osman BAYRAKTAR 14
AHİLİK ÜRETİM MODELİNİN ÇAĞA SUNULACAK BİR ALTERNATİF OLMA İMKANI VE PİYASA AHLAKININ DEĞİRMENİNE SU TAŞIMA TEHLİKESİ
Şefik MEMİŞ 24
ON ALTINCI YÜZYIL BAŞLARINA AİT ESNAF KANUNNAMESİNDEKİ BETİMLEMELERLE ZAMANIN BURSA ESNAFI VE ÇALIŞMA HAYATI
M. Bedri MERMUTLU 39
AHİLİĞİN YARDIMLAŞMA DÜSTURUNUN DEPREM SONRASI TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Gülten POLAT 53
TEKNOLOJİ VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN GÜNÜMÜZ İŞ DÜNYASINDA AHİLİK TEŞKİLATINDAN KALMA DEĞERLERİ ÜZERİNE NİTEL ANALİZİ
Sabri ÖZ, Sabiha BURA KELEK 62
OSMANLI DEVLETİ'NDE ESNAFA YÖNELİK TALTİFLER
Alim Baki AKKOÇ 72

İSLAM EKONOMİSİNİN ANADOLU YORUMU: AHİLİK TEŞKİLATI
Mehmet YÜCE 85
NEGATİF DIŞSALLIKLAR KARŞISINDA BİR TAVIR ALIŞ: E.F.SCHUMACHER'İN YAKLAŞIMI VE AHİ ZİHNİYETİ KARŞILAŞTIRMASI
Mehmet DİNÇASLAN 97
AHİLİK KURUMUNDA LİDERLİK VE ROL-MODEL FONKSİYONLARI
Yusuf BALCI 110
ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ HUKUKİ GELİŞİMİ VE AHİLİK TEŞKİLATI
Abdülkadir AKIL 134
AHİLİĞİN GÜNÜMÜZ İŞ DÜNYASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Merve ÇELİK, Ahu Tuğba KARABULUT 157
AHİLİK VE FÜTÜVVETİN ÇAĞDAŞ UYGULAMASI HAYATA HAZIRLANMA OKULU VE HAMİLİK
Ruşen Ahmet ALBAYRAK 165
AHİLİĞİN SOSYAL, EKONOMİK VE HUKUKİ İZLERİNİ XVIII. YÜZYIL İSTANBUL AHKAM DEFTERLERİNDEN OKUMAK: İSTANBUL PAMUK ESNAFININ NİZAMI VE AYARI DÜŞÜK PARA İLE İMTİHANI
Fatma ŞENSOY 183
ULUSAL TASARIM ANLATISININ İZİNDE: AHİLİK MİRASI
Fahrettin Ersin ALACA 196
AHİLİK TEŞKİLATININ İLKELERİNİ KAZAKİSTAN TARİHİNDE İNCELEMENİN TEORİK VE METODOLOJİK TEMELLERİ
Alima Müsirkızı AUANASOVA., Ganizhamal İmankızı KUSHENOVA 204
AHİLİK TEŞKİLATI VE KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİNİN ÖNEMİ VE UYGULAMALARI
Mücella DEMİR AÇIL 212
İŞ VE ÖZEL YAŞAM DENGESİ SAĞLAMA FONKSİYONU AÇISINDAN AHİLİK TEŞKİLATI
Osman ALACAHAN 226
AHİLİK DONMUŞ BİR YAPI DEĞİLDİR; GÜNÜMÜZE DE UYARLANABİLİR
Erhan ERKEN 245
KADININ İKTİSADİ HAYATTAKİ ROLÜ: AHİ TEŞKİLATI KAPSAMINDA BACIYAN-I RUM ÖRNEĞİ
Mehmet YÜCE, Dilşad KELEŞ 268
BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU YA DA BASKI GRUBU OLARAK AHİLİK
Rahmi ŞEYHOĞLU 282
TÜKETİCİNİN KORUNMASI, HAKSIZ REKABETİN ÖNLENMESİ VE TACİRLER ARASINDAKİ İHTİLAFLARIN ÇÖZÜMÜNDE AHİLİK KURUMU BİR MODEL OLABİLİR Mİ?
Şahin AKINCI 297

AHÎLİK TEŞKİLATI'NIN İLK NÜVESİ MEDİNE PAZARI
Recep ERKOCAASLAN 311
AHİLİK VE İSLAMİ İKTİSAD TECRÜBESİNDEN GÜNÜMÜZ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNE DEĞER TEMELLİ BİR KURUMSAL MODEL ÖNERİSİ
Nurhan KELEŞ 322
OSMANLI'DA ESNAF TEŞKİLATININ TEŞEKKÜLÜ VE TARİHSEL SÜREÇTEKİ DÖNÜŞÜMÜ
Celalettin VATANDAŞ, Saniye VATANDAŞ 335
24 NUMARALI İSTANBUL KADI SİCİLİ (H. 1138-1151/M.1726-1738) IŞIĞINDA LONCA/ESNAF VE ZANAATKÂR NİZAMI
Ayhan CEYLAN 364
BACİYAN-I RUM (TARİHSEL ANADOLU MESLEK KADINLARI TEŞKİLATI) ÜSTÜNE NİTEL BİR İNCELEME
Ali MAZAK 386
ANADOLU'NUN MANEVİ MİMARLARINDAN AHİ EVRAN
Şakir DİCLEHAN 414

Bilgi Notu:

İstanbul Ticaret Üniversitesi

İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi

ile

Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi

ULUSLARARASI "AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ" SEMPOZYUMU

(27-28 EKİM/ OCTOBER 2021)-İSTANBUL

Günümüzde ekonomi, hukuk, işletme, tarih, edebiyat ve daha birçok sosyal bilim alanı yanında diğer bilimlerde de geçmişten esinlenerek çözümler üretildiği malumunuzdur. Bu anlayış ile tarihimizde Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde uygulandığı ve hayata pek çok yönü ile olumlu katkılar sunduğu kabul gören ahilik anlayışının tarihi kaynaklarından istifade ile çağdaş hayata etki ve katkılarda bulunması beklenmektedir.

Bu vesile ile İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi ortaklığında düzenlenen olan Uluslararası Ahilik Anlayışı ile Hayata Dokunuş Sempozyumu 27-28 Ekim 2021 tarihlerinde İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde hem çevrimiçi hem de fiziki olarak düzenlendi.

Duyuru Metni (Türkçe)

ULUSLARARASI "AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ" SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER"
(27-28 EKİM/ OCTOBER 2021)-İSTANBUL
Online ve yüz yüze
BİLDİRİ ÇAĞRISI – CALL FOR PAPER
İstanbul Ticaret Üniversitesi
İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi
ve
Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi

Değerli Akademisyenler,
Değerli Araştırmacılar,
Günümüzde ekonomi, hukuk, işletme, tarih, edebiyat ve daha birçok sosyal bilim alanı yanında diğer bilimlerde de geçmişten esinlenerek çözümler üretildiği malumunuzdur. Bu anlayış ile tarihimizde Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde uygulandığı ve hayata pek çok yönü ile olumlu katkılar sunduğu kabul gören ahilik anlayışının tarihi kaynaklarından istifade ile çağdaş hayata etki ve katkılarının ele alınmasını ümit ettiğimiz bu sempozyuma değer katmanızı dileriz.

Bu vesile ile Uluslararası **"Ahilik Anlayışı ile Hayata Dokunuş"** sempozyumuna değerli çalışmalarınız ile katılım sağlamanızı beklemekteyiz.

Lütfen özet ve tebliğ metinlerinizi aşağıdaki adrese gönderiniz: **ahilik@ticaret.edu.tr**
Saygılarımızla,

Notlar:

- Ahilik ile ilgili tüm bilim dallarından özgün çalışmalara açıktır.
- Tebliğ sahipleri online veya yüz yüze tebliğ sunacaklarını belirtebilir.
- Tebliğler ve özetler İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yazım kurallarına (https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/writing-rules) uygun olmalıdır.
- Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde tebliğ sunulabilir.
-E-ISBN'li Sempozyum bildiri kitabı elektronik yayımlanacaktır.
- Başvuru ve Hakem değerlendirmesi süreçlerini tamamlayan çalışmalar İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanabilir.

Önemli Tarihler:

- Özet Kabul Son Tarihi :	18 Ekim 2021
- Bildiri Kabul:	(3 gün içerisinde cevap verilecektir.)
- Özet Yayınlama Tarihi:	25 Ekim 2021
- Sempozyum Tarihi:	27-28 Ekim 2021
- Katılım Belgeleri takdimi:	27-28 Ekim 2021
- Bildiri Son Teslim Tarihi:	15 Kasım 2021
- Bildiri Yayınlama Tarihi:	01 Aralık 2021

Prof. Dr. Yücel OĞURLU, Rektör, İstanbul Ticaret Üniversitesi

Düzenleme Kurulu Onursal Başkanı

Düzenleme Kurulu Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN, harslan@ticaret.edu.tr

İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi

Onur Kurulu

Prof. Dr. Sevgi KURTULMUŞ	Mütevelli Heyet Başkanı, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Bosna Hersek
Prof.Dr. Yücel OĞURLU	Rektör, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz TOMAR	Rektör Vekili, Ahmet Yesevi Üniversitesi- Türkistan-Kazakistan
Prof.Dr. Ömer TORLAK	İşletme Fakültesi Dekanı, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Abdülhalim ZAİM	Rektör Yardımcısı, İstanbul Ticaret Üniversitesi

Düzenleme Kurulu

Prof.Dr. Yücel OĞURLU	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Abdülhalim ZAİM	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer TORLAK	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf BALCI	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet ŞENSOY	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Okşan ARTAR	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Osman BAYRAKTAR	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa YAYLA	Polis Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zebiniso KAMAL	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sabri ÖZ	İstanbul Ticaret Üniversitesi

Sempozyum Sekreteryası

Merve ÇELİK	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Çağrı KIZILTAŞ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Güllü SONAKALAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi

Bilim ve Danışma Kurulu (Soyadı Alfabetik Sıra)

Doç.Dr. Kuldashev N ABDUGANIYEVICH	İçişleri Bakanlığı Polis Akademisi- Özbekistan
Dr. Öğr. Üyesi Abdul Wahab AIDOO	Uluslararası Saraybosna Üniversitesi- Bosna Hersek
Doç.Dr. Mustafa AKKUŞ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr. Osman ALACAHAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç.Dr. Muhamed ALI	Sharjah Üniversitesi- Birleşik Arap Emirlikleri
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa AYKAÇ	Marmara Üniversitsi
Prof. Dr. Recai AYDIN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sejma AYDIN	Uluslararası Saraybosna Üniversitesi- Bosna Hersek
Prof.Dr. Yusuf BALCI	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Juan Manuel GIL-BARRAGAN	Ean Üniversitesi, Kolombiya
Prof.Dr. Mikail BAYRAM	Selçuk Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Bülent BAYRAM	Ahmet Yesevi Üniversitesi- Kazakistan
Doç.Dr. Osman BAYRAKTAR	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Rashid BEGG	Muslim Society of Guelph (MSOG)- Kanada
Dr. Eduart CAKA	Albanoloji Araştırmaları Akademisi, Tarih Enstitüsü Arnavutluk
Rui Alexandre CASTANHO	WSB Üniversitesi - Poland Johannesburg Üniversitesi Güney Afrika
Prof.Dr. Gualter COUTO	The Azores Üniversitesi- Portekiz
Prof.Dr. Mustafa DEMİRCİ	Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr. Nazım EKREN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Mecit EŞ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Yahya FİDAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç.Dr. Murteza HASANOĞLU	Azerbaycan Başkanlığı Devlet İdarecilik Akademisi- Azerbaycan
Prof.Dr. Mohammad Kabir HASSAN	New Orleans Üniversitesi- ABD
Prof. Dr. Rusni HASSAN	IIUM İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü- Malezya
Assoc. Prof. Dr. Razali HARON	IIUM İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü- Malezya

Prof. Dr. Ahmet KALA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğba KARABULUT	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç.Dr. Mirsad KARIC	Uluslararası Saraybosna Üniversitesi- Bosna Hersek
Prof. Dr. Salina KASSIM	IIUM İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü-Malezya
Prof.Dr Orhan KOÇAK	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL	İstanbul Kültür Üniversitesi
Dr. Karol KUJAWA	WSB Üniversitesi-Polanya
Dr. Ahmed KULANIĆ	Boşnak Araştırmaları Enstitüsü Arş. Gör. Saraybosna Kantonu Anma Fonu Direktörü Bosna Hersek
Prof.Dr. Zekai METE	Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi
Dr. Nur Farhah MAHADI	IIUM İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü–Malezya
Dr. Öğr. Üyesi Ali MAZAK	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Ghina MRAD	Tripoli Üniversitesi- Lübnan
Prof. Dr. Sedat MURAT	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Doç.Dr. Zehra ODABAŞI	Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr. Yücel OĞURLU	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sabri ÖZ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Rahmi Deniz ÖZBAY	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer ÖZKAN	Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Fabrício Pelloso PIURCOSKY	South University Minas Gerais- Bresilya
Doç.Dr. Abdumukhtor RAKHMANOV	Taşkent Devlet Üniversitesi- Özbekistan
Rafał RĘBILAS	WSB Üniversitesi -Polanya
Doç. Dr. Ognjen RIDIC	Uluslararası Saraybosna Üniversitesi-Bosna Hersek
Ibrahim Muhammed SAADAOUI	Tunus Üniversitesi- Tunus
Süheyl SAPAN	Kral Suud Üniversitesi- Suudi Arabistan
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU	Fenerbahçe Üniversitesi
Hassan SYED	Uninettuno- Italya
Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI	İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL	Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Necdet ŞENSOY	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet TABAKOĞLU	İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi
Prof.Dr. Cengiz TOMAR	Ahmet Yesevi Üniversitesi-Türkistan-Kazakistan
Prof.Dr. Ömer TORLAK	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf TUNA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç.Dr. Dildora UMARKHANOVA	Taşkent Devlet Üniversitesi- Özbekistan
Dr. Öğr. Üyesi Erol ÜLGEN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Prof.Dr. Celalettin VATANDAŞ	Namık Kemal Üniversitesi
Katarzyna Szczepańska-WOSZCZYNA	WSB Üniversitesi-Polanya
Prof. Dr. Hüseyin YAZICI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Abdülhalim ZAİM	İstanbul Ticaret Üniversitesi

Call For Paper (English)

CALL FOR PAPER

Istanbul Commerce University

Research Center for Islamic Economics and Economic Systems

&

Leadership and Entrepreneurship Application and Research Center

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER"

(27-28 OCTOBER 2021)-İSTANBUL

Online and face to face

Dear Academician,

Dear Researchers,

As you know, a lot of solutions have been made inspiring by the past experiences in the fields of social sciences, as in economics, law, business, history, and literature as well as other sciences.

With this understanding, your participation will add value to this symposium, in which we hope that will make impact on contemporary understanding of the Akhi-order. It was very well practiced in Seljuk and Ottoman history and has made positive contributions to the economic

and social life in many aspects. These issues will be discussed by making use of its historical sources.

On this occasion, we expect you to participate in the **International Symposium on "Touching Life with Akhi Order"** (27-28 October 2021)-İstanbul with your valuable papers.

Please send your abstracts and the texts of the papers to following e mail address: ahilik@ticaret.edu.tr

Best wishes and regards,

Notes:

- It is open to original studies from all branches of science related to Akhi Order.
- Paper holders may indicate that they will present online or face-to-face papers.
- Papers and abstracts must comply with the spelling rules of the Istanbul Commerce University Journal of Social Sciences (https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/writing-rules).
- Papers can be submitted in Turkish, English and Arabic.
- Symposium abstract book and proceedings book with E-ISBN will be published electronically.
- Studies that complete the application and referee evaluation processes can be published in the Journal of Social Sciences of Istanbul Commerce University.

Important Dates:

- Deadline for Abstract Submissions	October 18, 2021
- Announcement of the Accepted Abstracts :	(Will be responded within 3 days)
- Abstract Publishing Date:	October 25, 2021
- Symposium Date:	October 27-28, 2021
- Presentation of Certificates :	October 27-28, 2021
- Deadline for submission of accepted papers for publication:	November 15, 2021
- Publication of Proceedings Book:	December 01, 2021

Prof. Dr. Yücel OĞURLU, Rector, İstanbul Commerce University

Organizing Committee Honorary President

Organizing Committee Chairman: Assist. Prof. Dr. Hüseyin ARSLAN,

harslan@ticaret.edu.tr

Board Member of Research Center for Islamic Economics and Economic Systems

Honour Board

Prof.Dr. Sevgi KURTULMUŞ	President of the Board of Trustees, International University of Sarajevo Bosnia Herzegova
Prof.Dr. Yücel OĞURLU	Rector, İstanbul Commerce University
Prof. Dr. Cengiz TOMAR	Deputy Rector, Ahmet Yesevi University, Turkistan-Kazakhistan
Prof.Dr. Ömer TORLAK	Dean of Business Faculty, İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Abdülhalim ZAIM	Vice Rector, İstanbul Commerce University

Organizing Committee

Prof.Dr. Yücel OĞURLU	Rector, İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Abdülhalim ZAIM	Vice Rector, İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Ömer TORLAK	Dean of Business Faculty, İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Yusuf BALCI	Director Research Center For Leadership and Entrepreneurship, İstanbul Commerce University
Prof. Dr. Necdet ŞENSOY	Director Research Center For Islamic Economics and Economic Systems, İstanbul Commerce University
Assoc. Prof. Okşan ARTAR	Head of Aviation Department, İstanbul Commerce University
Assoc. Prof. Osman BAYRAKTAR	Head of Human Resources Management Program,İstanbul Commerce University
Assoc. Prof. Mustafa YAYLA	Security Sciences Institute, Police Academy
Assist. Prof. Dr. Hüseyin ARSLAN	İstanbul Commerce University
Assist. Prof. Dr. Zebiniso KAMAL	İstanbul Commerce University
Assist. Prof. Dr. Sabri ÖZ	Head of SAPTEY Program, İstanbul Commerce University

Symposium Secretariat

Merve ÇELIK	Research Assistant, İstanbul Commerce University
Çağrı KIZILTAŞ	Specialist, İstanbul Commerce University
Güllü SONAKALAN	Specialist, İstanbul Commerce University

Scientific and Advisory Board (Surname Alphabetical Order)

Assoc. Prof. Kuldashev N. ABDUGANIYEVICH	Ministry of Internal Affairs Police Academy- Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Abdul Wahab AIDOO	International University of Sarajevo- Bosnia Herzegova
Assoc. Prof. Mustafa AKKUŞ	Necmettin Erbakan University
Assoc. Prof. Osman ALACAHAN	Cumhuriyet University
Assoc. Prof.Muhamed ALI	IR Department University of Sharjah – United Arab Emirates
Assist. Prof. Dr. Hüseyin ARSLAN	İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Mustafa AYKAÇ	Marmara University
Prof. Dr. Recai AYDIN	Social Sciences University of Ankara
Assist. Prof. Dr. Sejma AYDIN	International University of Sarajevo- Bosnia Herzegova
Prof.Dr. Yusuf BALCI	İstanbul Commerce University
Assoc. Prof. Osman BAYRAKTAR	İstanbul Commerce University
Prof. Dr. Rashid BEGG	Muslim Society of Guelph (MSOG)- Canada
Juan Manuel GIL-BARRAGAN	Universidad Ean, Colombia
Prof.Dr. Mikail BAYRAM	Selçuk University (Retired)
Prof.Dr. Bülent BAYRAM	Ahmet Yesevi University- Kazakhistan
Dr. Eduart CAKA	Academy of Albanological Studies, Institute of History - Albania
Rui Alexandre CASTANHO	University- Poland University of Johannesburg- South Africa
Prof.Dr. Gualter COUTO	University of the Azores- Portugal
Prof.Dr. Mustafa DEMIRCI	Selçuk University
Prof.Dr. Mecit EŞ	İstanbul Commerce University
Prof. Dr. Yahya FİDAN	İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Nazım EKREN	İstanbul Commerce University
Assoc. Prof. Murteza HASANOĞLU	Azerbaijan Presidency State Administration Academy - Azerbaijan
Prof. Dr.Mohammad Kabir HASSAN	University of New Orleans- USA
Prof. Dr. Rusni HASSAN	IIUM Institute of Islamic Banking and Finance - Malaysia

Assoc. Prof. Dr. Razali HARON	IIUM Institute of Islamic Banking and Finance - Malaysia
Prof. Dr. Ahmet KALA	İstanbul University
Prof. Dr. Tuğba KARABULUT	İstanbul Commerce University
Assoc. Prof. Mirsad KARIC	International University of Sarajevo- Bosnia Herzegova
Prof. Dr. Salina KASSIM	IIUM Institute of Islamic Banking and Finance - Malaysia
Prof.Dr Orhan KOÇAK	İstanbul University Cerrahpaşa
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL	İstanbul Culture University
Dr. Karol KUJAWA	WSB University - Poland
Dr. Ahmed KULANIĆ	Research Associate at Institute for Bosniak Studies and Director of Canton Sarajevo Memorial Fund - Bosnia Herzegova
Prof.Dr. Zekai METE	Bandırma Onyedi Eylül University
Dr. Nur Farhah MAHADI	IIUM Institute of Islamic Banking and Finance –Malaysia
Assist. Prof. Dr. Ali MAZAK	Bandırma Onyedi Eylül University
Vasila MOHSUMOVA	Republic of Azerbaijan University- Azerbaijan
Ghina MRAD	Tripoli University- Lebanon
Prof. Dr. Sedat MURAT	Çanakkale 18 Mart University
Assoc. Prof. Zehra ODABAŞI	Selçuk University
Prof.Dr. Yücel OĞURLU	İstanbul Commerce University
Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE	İstanbul Commerce University
Assist. Prof. Dr. Sabri ÖZ	İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Rahmi Deniz ÖZBAY	Marmara University
Prof.Dr. Ömer ÖZKAN	International Cyprus University
Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Izmir Democracy University
Pedro PIMENTEL	University of the Azores- Portugal
Fabrício Pelloso PIURCOSKY	South University Minas Gerais- Brasil
Assoc. Prof. Abdumukhtor RAKHMANOV	Tashkent State University - Uzbekistan
Assoc. Prof. Ognjen RIDIC	International University of Sarajevo- Bosnia Herzegova
Rafał RĘBILAS	WSB University -Poland

Ibrahim Muhammed SAADAOUI	University of Tunisia- Tunisia
Süheyl SAPAN	King Saud University- Saudi Arabia
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU	Fenerbahçe University
Hassan SYED	Uninettuno- Italy
Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI	İstanbul Medeniyet University
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL	Kocaeli University
Prof.Dr. Necdet ŞENSOY	İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Marmara University and Istanbul Zaim University
Prof. Dr. Cengiz TOMAR	Ahmet Yesevi University- Kazakhistan
Prof.Dr. Ömer TORLAK	İstanbul Commerce University
Prof.Dr. Yusuf TUNA	İstanbul Commerce University
Assoc. Prof. Dildora UMARKHANOVA	Tashkent State University - Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Erol ÜLGEN	Yeni Yüzyıl University
Prof.Dr. Celalettin VATANDAŞ	Namık Kemal University
Katarzyna Szczepańska-WOSZCZYNA	WSB University -Poland
Prof. Dr. Hüseyin YAZICI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf University
Prof. Dr. Abdülhalim ZAİM	İstanbul Commerce University

http://ahilik.ticaret.edu.tr

Sempozyum Programı

İstanbul Ticaret Üniversitesi

İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi

ve

Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi

ULUSLARARASI "AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ" SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER"

(27-28 EKİM/ OCTOBER 2021)-İSTANBUL

Online ve Yüz yüze

Program Akışı

27 Ekim 2021 Çarşamba Günü Yüz yüze Bildiriler

Sabah Saat: 10.00- 10.40

Açılış ve Protokol Konuşmaları

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN (Düzenleme Kurulu Başkanı)

Prof. Dr. Yusuf BALCI (Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü)

Prof. Dr. Ömer TORLAK (İşletme Fakültesi Dekanı)

Prof. Dr. Yücel OĞURLU (İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörü) (Online)

Dr. İsrafil KURALAY (İTO Başkan Yardımcısı)

Cumhurbaşkanlığı

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Belge Sergisi

Açılış Paneli: İş Dünyası ve Ahilik Anlayışı

Moderatör: Prof. Dr. Necdet ŞENSOY

Saat: 10.40 – 11.10

- Prof. Dr. Ahmet KALA (İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi)
- Hakan ÖZKAN (İstanbul İl Ticaret Şube Müdürü)
- Dr. İsrafil KURALAY (İTO Başkan Yardımcıs)

Ara (10 dk)

Oturum: Ahilik Çerçevesinde Çağ ve Çalışma

Moderatör: Prof. Dr. Ömer TORLAK

Saat: 11.20- 12.50

"İki Nass Bir Kıyas Üzerinden Ahiliğin Amaç ve Mahiyeti"

Prof.Dr. Abdulhamit BİRIŞIK, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

"Kurumların Değişen Koşullara Göre Yenilenmesi ve Ahilik Kurumu"

Doç. Dr. Osman BAYRAKTAR, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi

"Ahilik Üretim Modelinin Çağa Sunulacak Bir Alternatif Olma İmkanı ve Piyasa Ahlakının Değirmenine Su Taşıma Tehlikesi"

Doç. Dr. Şefik Memiş, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi

"On Altıncı Yüzyıl Başlarına Ait Esnaf Kanunnamesindeki Betimlemelerle Zamanın Bursa Esnafı ve Çalışma Hayatı"

Doç. Dr. M. Bedri Mermutlu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

ÖĞLE ARASI

Oturum: Ahilik, Hayat ve Değerler

Moderatör: Prof. Dr. Yusuf BALCI

Saat: 13.45-15.15

"Ahilik Perspektifinde Deprem ve Hayata Dokunuş"

Dr. Gülten POLAT, Yeditepe Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü

"Teknoloji ve Dijital Dönüşümün Günümüz İş Dünyasında Ahilik Teşkilatından Kalma Değerleri Üzerine Nitel Analizi"

Dr. Öğr. Üyesi Sabri Öz, İstanbul Ticaret Üniversitesi

Sabiha Bura Kelek, İstanbul Ticaret Üniversitesi

"Osmanlı Devleti'nde Esnafa Yönelik Taltifler"

Alim Baki AKKOÇ, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı

Ara (10 dk)

Oturum: Ahilik Tecrübesi ve Günümüze Çağrısı

Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN

Saat: 15.25- 16.25

"İslam Ekonomisinin Anadolu Yorumu: Ahilik Teşkilatı"

Prof. Dr. Mehmet YÜCE, Bursa Uludağ Üniversitesi Öğretimi Üyesi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Misafir Öğretim Üyesi (Online)

"Negatif Dışsallıklar Karşısında Bir Tavır Alış: E. F. Schumacher'in Yaklaşımı ve Ahi Zihniyeti Karşılaştırması"

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİNÇASLAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat (Online)

"Ahilik Kurumunda Liderlik ve Rol Model Fonksiyonları"

Prof. Dr. Yusuf BALCI, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Liderlik ve Girişimcilik Uygulama Araştırma Merkezi Müdürü

"Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Hukuki Gelişimi ve Ahilik Teşkilatı"

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir AKIL, İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Ara (15 dk)

Oturum:

Moderatör: Prof. Dr. A. Tuğba KARABULUT

Saat: 16.40- 17.40

"Ahiliğin Günümüzdeki İş Dünyası Üzerindeki Etkileri"

Arş. Gör. Merve Çelik, İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Ahu Tuğba Karabulut, İstanbul Ticaret Üniversitesi

"Ahilik ve Fütüvvetin Çağdaş Uygulaması Hayata Hazırlanma Okulu ve Hamilik"

Dr. Ruşen Ahmet ALBAYRAK, Hamilik Okulu Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

"Ahiliğin Sosyal, Ekonomik ve Hukuki İzlerini XVIII. Yüzyıl İstanbul Ahkam Defterlerinden Okumak: İstanbul Penbe (Pamuk) Esnafının Nizamı ve Ayarı Düşük Para İle İmtihanı"

Doç. Dr. Fatma ŞENSOY, İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Bölümü

Ekim 2021 Perşembe Günü Online Bildiriler

Oturum: Ahilik ve Öğrettikleri

Moderatör: Doç. Dr. Osman BAYRAKTAR

Saat: 09.30-10.30

"Ahilik Geleneğinin Günümüzde Sosyal İçerme Politikalarına Olabilecek Katkıları"

Orhan KOÇAK, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Sosyal Hizmet Bölümü

Ulusal Tasarım Anlatısının İzinde: Ahilik Mirası

Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin Ersin ALACA, İstanbul Medipol Üniversitesi

"Ahilik Teşkilatının İlkelerini Kazakistan Tarihinde İncelemenin Teorik ve Metodolojik Temelleri"

Prof. Dr. AUANASOVA A. Devlet tarihi Enstitüsü Bölüm başkanı (Nur-Sultan / Kazakistan)

Doç. Dr. KUSHENOVA G. L.N. Gumilyov Avrasia Milli Üniversitesi (Nur-Sultan / Kazakistan)

"Ahilik Teşkilatı ve Kurumsal Yönetim İlkelerinin Önemi ve Uygulamaları"

Mücella Demir AÇIL, Yalova Üniversitesi Çınarcık Meslek Yüksekokulu

"İş ve Özel Yaşam Dengesi Sağlama Fonksiyonu Açısından Ahilik Teşkilatı"

Doç. Dr. Osman ALACAHAN, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Ara (5 dk)

Oturum: Ahilik, Kadın Ahiler ve Dinamik Hayat

Moderatör: Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ

Saat: 10.35-11.35

"Ahilik Donmuş Bir Yapı Değildir; Günümüze de Uyarlanabilir"

Erhan ERKEN, Öğretim Görevlisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi

"Grup Davranışı ve Liderlik Kavramları Açısından Ahilik"

Doç. Dr. Nebiye Konuk Kandemir, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

"Kadının İktisadi Hayattaki Rolü: Ahi Teşkilatı Kapsamında Bacıyan-ı Rum Örneği"

Prof. Dr. Mehmet YÜCE, Bursa Uludağ Üniversitesi Öğretimi Üyesi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Misafir Öğretim Üyesi

Dilşad KELEŞ, Bursa Uludağ Üniversitesi Doktora Öğrencisi

"Bir Sivil Toplum Kuruluşu ya da Baskı Grubu Olarak Ahilik"

Öğr. Gör. Rahmi ŞEYHOĞLU, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Meslek Yüksekokulu,

"Osmanlı Döneminde Şam Ahilik Teşkilatı"

Dr. Sawsan Agha KASSAB, Lübnan Üniversitesi

"Tüketicinin Korunması, Haksız Rekabetin Önlenmesi Ve Tacirler Arasındaki İhtilafların Çözümünde Ahilik Kurumu Bir Model Olabilir mi?"

Prof. Dr. Şahin AKINCI, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Ara (5 dk)

Oturum: İş ve Ticaret Tarihi Açısından Ahilik

Moderatör: Prof. Dr. Necdet ŞENSOY

Saat: 11.40-12.50

"Ahîlik Teşkilatı'nın İlk Nüvesi: Medine Pazarı"

Dr. Öğr. Üyesi Recep ERKOCAASLAN, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

"Ghazali and Craftsmen Institute of Ahis"

Davronbek Hoshimovich Kodirov**,** PhD Student in Bukhara State University

"Ahilik ve İslami İktisad Tecrübesinden Günümüz Sivil Toplum Örgütlerine Değer Temelli Bir Kurumsal Model Önerisi"

Nurhan KELEŞ, Sakarya Üniversitesi, SBE, İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü

"**Osmanlı'da Esnaf Teşkilatının Teşekkülü ve Tarihsel Süreçteki Dönüşümü**"

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Saniye VATANDAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

"Sosyal, İktisadi ve Öğrenen Örgüt Yönü ile Ahiliği Yeniden Okumak"

Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ, Prof. Dr. İlhan EROĞLU

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Ara (5 dk)

Oturum: Ahilik Anlayışı Işığında Hayata Bakış

Moderatör: Prof.Dr. Nazım EKREN

Saat: 12.55-14.10

"Ahiliğe ve Günümüze Yeni Bir Gözden Bakmak: Dirlik Yaklaşımı"

Dr. Ahmet Coşkun, Dr. Ömer Emeç

Erciyes Üniversitesi

"24 Numaralı İstanbul Kadı Sicili (h. 1138-1151/m.1726-1738) Işığında Lonca/Esnaf ve Zanaatkâr Nizamı"

Prof. Dr. Ayhan Ceylan

İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi

"Bacıyan-ı Rum (Anadolu Ahi Meslek Kadınları) Birliğine İlişkin Analitik Bir Yaklaşım"

Dr. Ali MAZAK

"Sosyal Kurum Olarak Mahalle Bakkalları: Sosyo-Ekonomik Açıdan Dönüşümün Anatomisi"

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KALKAVAN, İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Halim BAŞ, İstanbul Medipol Üniversitesi

"Anadolu'nun Manevi Mimarlarından Ahi Evran"

Dr. Şakir Diclehan

Kapanış Bildirisi

http://ahilik.ticaret.edu.tr

Önemli Hatırlatma: Üniversitemize HES Kodu ile giriş yapılmaktadır. Yüz yüze bölümüne geleceklerin dikkatine sunulur.

Dijital Mecra Linkleri

Duyuru Linkleri

https://ticaret.edu.tr/uluslararasi-ahilik-anlayisi-ile-hayata-dokunus-sempozyumu/

https://ticaret.edu.tr/liderlik-ve-girisimcilik-uygulama-ve-arastirma-merkezi/2021/09/13/uluslararasi-ahilik-anlayisi-ile-hayata-dokunus-sempozyumu/

https://ticaret.edu.tr/liderlik-ve-girisimcilik-uygulama-ve-arastirma-merkezi/2021/09/13/uluslararasi-ahilik-anlayisi-ile-hayata-dokunus-sempozyumu/

https://ticaret.edu.tr/islam-ekonomisi-ve-ekonomik-sistemler-uygulama-ve-arastirma-merkezi/2021/10/11/27-28-ekimde-uluslararasi-ahilik-anlayisi-ile-hayata-dokunus-sempozyumu-gerceklestirilecek/

https://ticaret.edu.tr/islam-ekonomisi-ve-ekonomik-sistemler-uygulama-ve-arastirma-merkezi/2021/10/11/27-28-ekimde-uluslararasi-ahilik-anlayisi-ile-hayata-dokunus-sempozyumu-gerceklestirilecek/

https://istanbul.ticaret.gov.tr/haberler/uluslararasi-ahilik-anlayisi-ile-hayata-dokunus-sempozyumu-27-28-ekim-october

http://ahilik.ticaret.edu.tr

https://ticaret.edu.tr/liderlik-ve-girisimcilik-uygulama-ve-arastirma-merkezi/en/2021/09/29/international-symposium-on-touching-life-with-akhi-order/

Sosyal Medya Linkleri

https://www.instagram.com/p/CU674TWgyho/?utm_medium=copy_link

https://twitter.com/ticaretedutr/status/1453254579236360194?t=2DXXcs8uOVgv7_e56c9GFg&s=19

https://twitter.com/ticaretedutr/status/1447872009329913859?t=ZyVaD3bgotCp1yYjQYjkZw&s=19

https://twitter.com/ticaretedutr/status/1428701603138244613?t=Vqt6k1idaMye8N474nU0iw&s=19

YouTube Yayın Linkleri

https://www.youtube.com/watch?v=fOE70pifdoI

https://www.youtube.com/watch?v=p6HSxvT5DRA&t=173s

https://www.youtube.com/watch?v=rWRLl4sTYzg

https://www.youtube.com/watch?v=DEn-qvNMvdw

https://www.youtube.com/watch?v=WPwg_tBESsQ

https://www.youtube.com/watch?v=ZqmrEgNzfio

ÖNSÖZ

UNESCO 40. Genel Konferans kararıyla 2021 yılı için ülkemizin önerisi Kuzey Makedonya ve Romanya'nın desteğiyle İran ve Azerbaycan ile ortak dosya olarak ***Ahi Evran'ın Doğumunun 850. Yıl Dönümü*** UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri Programına alınmıştı[1].

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Şubat 2021 tarihli Genelgesi ile de 2021 yılının ***" Ahi Evran Yılı"*** olarak Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde ulusal ve uluslararası etkinliklerle anılması kararlaştırılmıştır[2].

Bu kapsamda İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörü sayın Prof. Dr.Yücel Oğurlu'nun önerileriyle Üniversitemizin iki Uygulama ve Araştırma Merkezi işbirliği yaparak, 27 Ekim 2021 tarihinde yüz yüze ve 28 Ekim 2021 tarihinde online olmak üzere iki gün süren **Uluslararası "Ahilik Anlayışı ile Hayata Dokunuş" Sempozyumu**'nu (**International Symposium on "Touching Life with Akhi Order"**) gerçekleştirmiş oldu.

Organizasyon komitesini konunun uzmanlarından olan İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler U.A.M. yönetim kurulu üyesi sayın Dr.Öğretim Üyesi Hüseyin Arslan yönetti. Ahiliğin ekonomi ve ekonomi tarihi alanı yanında insan davranışları, örgüt ve liderlik konularını kapsıyor olması bağlamında Üniversitemizin Liderlik ve Girişimcilik U.A.M. müdürü sayın Prof. Dr. Yusuf Balcı bizzat tebliğ sunarak katkı yaptı ve hazırlıklara destek oldu. Sempozyumumuza yurt içinden ve yurtdışından birçok üniversite ve kuruluş logolarını koyarak katıldılar. Hepsine müteşekkiriz:

Ahmet Yesevi Üniversitesi-Türkistan / Kazakistan, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi-Bosna – Hersek, Institute of Islamic Banking and Finance of International Islamic University Malaysia (IIUM)- Malezya, Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi- Azerbaycan, Akademia WSB University- Polonya, University of the Azores –Portekiz ve Grupo Unis- Brezilya

Ayrıca T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, T.C. Ticaret Bakanlığı İstanbul İl Ticaret Müdürlüğü, İstanbul Ticaret Odası (ITO),

[1] UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Haberler, 22-02-2021
[2] 20 Şubat 2021 tarih ve 31401 sayılı Resmî Gazete

Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD), İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (İSTESOB) sempozyuma destek verdiler. Kendilerine teşekkür ederiz.

Üniversitemizin U.A.Merkez sekreteryalarının ve Kurumsal İletişim ekibinin etkinliğin gerçekleşmesinde değerli katkıları oldu.

Etkinlik sonrası ilk yayın olan "Özetler Kitabı" ve bu "Tebliğler Kitabı" da onların teknik desteğiyle hazırlandı. Açılış oturumunda İstanbul Ticaret Odası'nı yönetim kurulu başkan yardımcısı, Ticaret Bakanlığı İstanbul Ticaret İl Müdürlüğü'nü, şube müdürü temsil ettiler. Kurumsal destekleri için müteşekkiriz.

Sempozyum sırasında yapılan oturumlara başkanlık yaparak etkinliğimizi onurlandıran ve bilimsel tartışmaları zenginleştiren değerli hocalarımızın her birine ayrı ayrı teşekkür ederiz.

Elbette asıl teşekkürümüz bildiri sunarak sempozyumun ortaya çıkmasını sağlayan bilim insanlarınadır. Emeklerine sağlık.

Bu kitapta sunulan 28 adet tam metin tebliğ, bu çalışma ile elektronik kitap olarak yayımlanmıştır.

İstanbul Ticaret Üniversitesi youtube kanalında her an izlemeye hazır bulunan canlı konuşma ve sunumlar, "Özetler Kitabı" ve bu "Tebliğler Kitabı" bir rehber işlevi görecektir. Bu tam metin tebliğler (bildiriler) kitabını yayımlayarak projemizi tamamlamış olmanın mutluluğunu siz değerli okuyucalarla paylaşmaktan ayrı bir mutluluk duyacağız.

Saygılarımızla,

Sempozyum Düzenleme Kurulu

FOREWORD

The 850th anniversary of the birth of Ahi Evran has been included to the Commemorations and Celebrations Program of UNESCO for the year 2021[3]. Also, Presidency of the Turkish Republic announced the year 2021 as "Ahi Evran Year" by a decree published in the Turkish Official Gazette[4].

In this context, two Research Centers of Istanbul Commerce University came together to organize an international symposium by wish of the Rector of the University Prof. Dr.Yücel Oğurlu. Hence, the *"**International Symposium on "Touching Life with Akhi Order"*** is realized on 27th and 28th of October 2021, first day face to face and second day on-line.

The organizing committee is chaired by an expert on this field, Assistant Prof. Dr. Hüseyin Arslan who is a member of the board of directors of Research Center for Islamic Economics and Economic Systems in Istanbul Commerce University. The director of Research Center for Leadership and Entrepreneurship, Prof. Dr. Yusuf Balcı supported the preparations both in organizational and academic affairs, and he contributed to the symposium by presenting a paper and presenting the conclusions at the end of the Symposium.

Seven universities from other countries contributed to our symposium, which are:

Ahmet Yesevi University from Turkistan - Kazakhystan

International University of Sarajevo from Bosnia and Herzegovina

Institute of Islamic Banking and Finance of International Islamic University Malaysia (IIUM) from Malaysia

Azerbaijan State University of Economics from Azerbaijan

Akademia WSB University from Poland

University of the Azores from Portugal

Grupo Unis from Brazil

Also Republic of Turkey-Ministry of Commerce, Istanbul Chamber of Commerce, Presidency of the Republic of Turkey-Directorate of State Archives, Independent Industrialists and Businessmen's Association (MUSIAD), Istanbul Union of Craftsmen and Artisans (ISTESOB) supported the Symposium.

[3] UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Haberler, 22-02-2021.

[4] 20 Şubat 2021 tarih ve 31401 sayılı Resmî Gazete.

Secretariat of our Research Centers and staff of the Corporate Communication Department of Istanbul Commerce University worked very hard for this event and we appreciate their endeavor.

We express our gratitude to all of the participants, especially to the academics who presented a paper, as well as those who honored the symposium by chairing the sessions.

The “Abstracts Book” has been published to serve as a guideline for the records of live event which are available in the youtube channel of Istanbul Commerce University. The project will be completed by the publication of this “Proceedings Book”.

This electronically published book, the “Proceedings Book”, which contains the 28 full texts of the papers presented in the International Symposium, presents the theme and contents of the Symposium.

We will be more than happy to share with dear readers, the happiness of completing our project by publishing this full-text book of papers.

Symposium Organizing Committee

SEMPOZYUM SONUÇ BİLDİRİSİ

Değerli Hocalarım, değerli katılımcılar,

İki gündür (27-28 Ekim 2021) yüz yüze ve on-line olmak üzere yoğun bir şekilde devam eden **Uluslararası "Ahilik Anlayışı ile Hayata Dokunuş" Sempozyumu**'nun (**International Symposium on "Touching Life with Akhi Order"**) sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bugün de sabahtan itibaren hiç ara vermeden oturumlarımız devam etti. Çok değerli konuşmacılar tarafından çok önemli konulara temas edildi. Bunları günün sonunda özetlemek -takdir edersiniz ki- çok da kolay olmasa gerek. Günde dörder oturumdan 2 günde 8 oturumda 35 tebliğ sunuldu. Tüm tebliğ sunan ve diğer katılımcılara, açılışta konuşma yapan ve diğer katkıda bulunanlara, oturum başkanlarına, özlediğimiz şekilde Üniversitemizin Konferans Salonunda fiilen ve on-nline katılanlara teşekkür ederiz. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı da değerli bir tebliğcinin yanında, Konferans Salonumuzun fuayesinde yer alan, Ahilik ile ilgili arşiv belgelerinden oluşan güzel bir sergi ile destek verdi. İlgiyle izlendi. Kendilerine teşekkür ederiz.

Malumlarınız, 2021 yılı Birleşmiş Milletler tarafından dünyada, Cumhurbaşkanlığımız tarafından da Türkiye'de Ahilik Yılı olarak ilan edildi. Biz de İstanbul Ticaret Üniversitesi olarak, hem bu anlamda geçmişe vefa, hem de tarihe damga vurmuş böylesine önemli bir müesseseyi daha iyi anlayarak günümüz ve gelecek için dersler çıkarmak bakımından Rektörlüğümüzün inisiyatifiyle bu uluslararası sempozyumu düzenleme kararı aldık. Sempozyumun düzenlenmesini, müdürlüğünü Prof. Dr. Necdet ŞENSOY'un yaptığı İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN'ın Düzenleme Kurulu Başkanlığında, bu merkez ile birlikte Prof. Dr. Yusuf BALCI'nın müdürlüğünü yürüttüğü Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi üstlendi. Gayet verimli ve başarılı bir şekilde gerçekleşen Sempozyumumuzu, Uluslararası Ahmet Yesevi Üniversitesi, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi (IUS), Malezya, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Polonya, Portekiz, Kanada, ABD gibi ülkelerden üniversitelerin, MÜSİAD, ISTESOB (İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği) ve İstanbul İl Ticaret Müdürlüğü de paydaşlar olarak desteklediler; web sitelerinde de etkinliğimizi paylaşan bu kurumlara müteşekkiriz. Ayrıca temel paydaşlarımızdan olan ITO'ya, hem protokol konuşmacısı hem de panelist olarak yer alan ITO Başkan Vekili Dr. İsrafil Kuralay'a da teşekkür ederiz. Bu vesileyle, bütün bu süreçte her türlü

desteği veren başta Rektörümüz Prof. Dr. Yücel OĞURLU olmak üzere İşletme Fakültesi Dekanımız Prof. Dr. Ömer TORLAK'a, Genel Sekreterliğimize ve her iki merkezimizin çalışanlarına, idari ve teknik personelimize ve yine başta bu süreçte gecesini gündüzüne katarak çalışan Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN ve Prof. Dr. Necdet ŞENSOY ve Prof. Dr. Yusuf BALCI olmak üzere burada isimlerini zikretme fırsatı olmayan hocalarımıza ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Ahilik anlayışını çeşitli yönleriyle ele alan ve hayata neler katabileceğini dile getiren 35 dopdolu tebliği İstanbul Ticaret Üniversitesi youtube kanalından iki günlük ayrı kayıtlarla dinlemek ve istifade etmek mümkündür. Ayrıca bu tebliğlerin özetini ve tebliğ metinlerini de inşallah en kısa sürede yayımlayacağız.

Uluslararası Ahilik Sempozyumu'nda çok değerli konuşmacılar tarafından önemli konulara temas edildi. Çok istifade ettik. Bunları 2. günün sonunda özetlemek -takdir edersiniz ki- çok da kolay olmamakla birlikte öne çıkan bazı hususları vurgulamak istiyoruz.

Bilindiği üzere Ahilik, özünü İslam dininden, öğretisinden ve değerlerinden alan, Anadolu'da vücut bulmuş, ekonomik hayatı, meslekleri ve tüm hayatı, ekosistemi düzenleyen, çevreleyen bir mesleki-ekonomik, toplumsal yapılanmadır. Fütüvvetnamelerden itibaren askeri, siyasal, hukuki boyutları da görülmektedir. Ahilik müessesesi, 13. yy.'dan 19. yy.'a, Orta Asya'dan Balkanlara geniş bir coğrafyada etkin olmuş ve bu yapının ve kültürün izleri günümüzde de bu coğrafyada görülmektedir. Bunları başlıklar itibarıyla ifade edersek;

Ahiliğin değerler boyutu ve değerlerin bu yapı içinde hayata, ekonomik hayata ve insana başarıyla yansıması ve neticede bu değerleri benimsemiş, özümsemiş, bunları davranışlarına yansıtan ahlakta insanlar Ahiliğin esasını oluşturmaktadır.

Ahilik yapısı içinde meslek bilinci, mesleki etik, ahlak, din, dînî kurallar, ibadet, tasavvuf önemli olup, zaviyelerin de bu yapıda önemli rolü bulunmaktadır.

Ahilikte meslek-sanat iç içedir. Bu yapıda meslek edinmek ve yeni nesillere iş ve meslek edindirmek neslin, toplumun ve devletin sürdürülebilirliği için elzemdir.

Ahilik anlayışında ahlak bütüncül bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada hayatın tevhid ilkesine dayandırılması esastır. Bu bütüncül yapı içinde ahlak, işin ötesinde çok daha geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece "iş/özel hayat - sosyal hayat" segmantasyonu, farklılaşması, çatışması ve işte yabancılaşma olmaksızın etkin bir ahlaki yapı ortaya çıkmıştır. Neticede mutlu, başarılı ve dingin bireyler ve toplum tesis edilebilmiştir.

Ahilik kültürü içinde liderlik rol model kavramları önemlidir. Bu anlamda her mesleğin bir rol modeli bulunmakta olup bunların çoğunu peygamberler teşkil eder. Ahilik yapısı içinde ahlaki norm ve değerlerin insana ve hayata geçmesinde eğitim sadece bilgi ile sınırlı olmayıp, bu hiyerarşi içinde üst kategorilerin modern anlamda liderlik fonksiyonu ve özellikle ustaların hâl ile örnek olarak rol model fonksiyonları öne çıkmaktadır. Ahilikteki liderlik modeli altındakileri koruyan, çatışmayan, öğreten ve destek olan "babacan liderlik" modeline uygundur.

Ahilik, örgütsel yapısı sürdürülebilir ve etkin bir sosyal model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın Hanımı Fatma Bacı tarafından kurulan Bâceyan-ı Rum teşkilatı kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımının tarihteki en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Ahilikte kalite ve standartlar çok önemli olup, denetim ve özdenetim mekanizmaları başarılı şekilde uygulanmıştır. Günümüzde özellikle son 20 yıldır önemi gittikçe artan devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün Ahilik siteminde başarılı şekilde uygulandığı görülmektedir.

Ahilik, günümüzde de önemi gittikçe daha fazla anlaşılan ekonomik-sektörel kümelenmenin en başarılı örneklerini sunmuştur.

Batı'daki işkolu esaslı loncalardan farklı olarak Ahilikte inovasyona, yeniliğe, sınai mülkiyete dayalı bir yapı bulunmaktadır.

Bu yönleriyle Ahilik, bölgesel kalkınma, adil bir paylaşım ve çatışma yerine dayanışmaya dayalı başarılı bir kalkınma modeli oluşturmuştur.

Ahilik müessesesi, oluşturduğu insan yapısıyla ve sistemle İslam ekonomisinin güzel ve başarılı bir örneğini oluşturmuştur.

Tarihimizde yaygın ve etkin olarak yer alan Ahilik ve köklerimizde var olan Ahilik değerlerinden günümüzde de alacağımız çok fazla ders bulunmaktadır:

Her fert ve kesimin insanların kardeşliği ilkesi üzerine zihin dünyasını, hayatını ve ilişkilerini düzenlemesi temel bir ilkedir.

Hayat; dayanışma, yardımlaşma, işbirliği, ile birlik ve dirlik sağlanarak daha huzurlu ve müreffeh hale gelebilir.

Hayatın her safhasında evrensel ahlaki ilkeleri davranış ve hayat tarzı olarak geçerli kılmakla salih-temiz fert, toplum ve devlet var olabilir.

Ahlaksız insan ve ahlaksız ekonomik vd. faaliyetler hayata, insanlığa, topluma, devlete, ekolojik dengeye ve sonuç olarak Allah ile insan nesli arasındaki ilişkilere ciddi boyutta zararlar vermektedir.

Topyekûn sağlıklı kalkınma ve gelişme için rol model eğitim- öğretim, sürekli ve teşvik edici öğrenme ortamları gereklidir.

Merhametin, sevginin, şefkatin, hak ve adalet düşüncesinin hâkim olduğu insan ve ekonomik faaliyetler ile sağlıklı ve huzurlu toplumlar oluşabilir.

Üretici-tüketici, satıcının ve diğer tarafların birbirinin hak ve hukukunu, iş ve işlemlerin başından sonuna kadar gözettiği bir insan, ekonomi ve toplum modelinde kalkınma, adalet, huzur ve barış olur.

İşçi ve işverenin kardeşlik anlayışı ile birbirini koruyup gözettiği, her yönü ile birbirinin gelişmesine önem ve özen gösterdiği iş-çalışma ilişkisi ve çalışma koşulları ile çalışma barışı sağlanabilir.

Çok çalışıp, çok üretip çok kazanmakla birlikte gelir ve servetin az tüketilip ihtiyaçtan fazla kısmın ise daha fazla paylaşıldığı ve bu yolla gelir ve servetin tabana yayıldığı bir yapıya bugün daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır.

Sempozyumumuzda da görüldüğü üzere Ahiliğin sosyal güvenlikten, tüketicinin korunmasına birçok farklı alanda önemli boyutları bulunmaktadır. Ahilik yılı olan 2021'de, bugün bu uluslararası sempozyumda konumuz "Ahilikle Hayata Dokunuş"tu. O zaman şu soruyu da cevaplandırmamız gerekir: "Geçmişte bu kadar yaygın, uzun süre ve etkin bir şekilde hayatımızda yer alan Ahilik müessesesi günümüze yansıyabilir mi, veya nasıl yansıyabilir?"

Geçmiş yapısıyla sanayi öncesi toplumda vücut bulan Ahiliği bugün ihya etmenin tabii ki imkânı bulunmamaktadır. Ancak, toplumumuzda kökleri sağlam olan ve izleri bugün de görülen Ahiliğin günümüze önemli yansıma potansiyeli bulunmaktadır. Ahlak ve insan her şeyin esasıdır. Önemli olan bugün de geçerli olan, özellikle bilgi toplumunda başarının anahtarı olacağı görülen bu değerlere dönüş, bu değerlerin ihyası, bir başka ifadeyle esasen her zaman geçerli olan Ahilik değerlerinin günümüze yansımasıdır.

Bununla ilgili olarak bu sempozyumda sunulan tebliğlerde de güzel örnekler gördük. Ahilik değerlerini esas alan günümüzde vakıf yapılanması, ya da geçmişte üretilen bazı ürünlerde kullanılan motiflerin günümüz tasarımına yansıma örneklerine ilişkin ilginç tebliğler bu alanda ufkumuzu açtı.

Yine örnek olarak belirtebiliriz; bugün değinilen, Ahilik yapısında önemli rol alan arabuluculuk ve tahkim sisteminin günümüz hukuk sistemine önemli yansımaları olabilir. Günümüzde mahkemelerin iş yükünün ne kadar yüksek olduğu; hak sahiplerinin, adalet sisteminin işlemeyişinden ya da yavaş işleyişinden nasıl mağdur olduğu hepimizin malumudur. Buna karşı yıllardır devlet (günümüzde ABD'de işlerliği daha etkin olan) yargıya gitmeden ihtilafların yerinde çözüldüğü bir arabuluculuk ve tahkim sistemi oluşturmaya çalışmaktadır. Oysa Ahilik sisteminde bunun en etkin ve yaygın uygulamalarını görmekteyiz. Bunun yansımaları kısmen günümüzde dahi görülmektedir. Dünyanın en fazla ziyaret edilen çarşısı olan Kapalıçarşı'daki kuyumcu esnafı -ki iştigal konusu maddi olarak en değerli ticaret konusudur- hâlâ söze dayanarak işlem yapar ve ihtilafları da büyük ölçüde kendi aralarında arabulucu-hakem eliyle çözer. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu değerler ve sistemleri özümüzde barındırmaktayız ve izlerine günümüzde de rastlamak mümkündür.

Sunumlardan da anlaşılacağı üzere bir toplumun başarısı, değerlerini insan yapısına, topluma, kurumlarına ve sistemlerine yansıtabilmesine bağlıdır. İki günlük Sempozyumumuzda görüldüğü üzere geçmişimizde Ahilik müessesesi bunu başarıyla gerçekleştirebilmiştir. Bugün yapmamız gereken, öncelikle Ahilik değerlerini ve ahlakını günümüze taşımak, ihya etmek ve bilgi toplumunda bu değerlerle, kimlikle hayatı, ekonomiyi, toplum ve sistemlerimizi oluşturmaktır. Bu doğrultuda, bulunduğumuz, iştigal ettiğimiz alanlarda taş üstüne taş koyarak bir inşa, imar, yeni bir mimari ve ihya çalışma ve gayreti içinde olmaktır.

Son olarak şunu ifade edelim: Bugün Türkiye Cumhuriyetinin 98. yılını kutluyoruz. Uluslararası Ahilik Sempozyumumuzun da aynı tarihlere gelmesi de daha anlamlı oldu. Her ne kadar günümüzde bir buçuk asırdan fazla bir süredir değerlerimiz tahribata uğramış olsa da, bir kimlik bunalımı yaşasak da toplum ve devlet olarak Anadolu merkezli 1000 yıllık varlığımızın, Selçuklu'nun, Osmanlı'nın, kadim medeniyetimizin devamıyız. Bu ruhu, Ahilik değerlerini yaşatmak ve geleceğe taşımak bu coğrafyanın ve bu milletin doğal vazifesidir.

Sözlerimi, büyük şair Yahya Kemal'in Ziya Gökalp'e cevaben söylediği şu sözlerle tamamlıyorum:

Ne harâbî, ne harâbâtiyiz… kökü mazide yatan âtiyiz…

Herkese tekrar teşekkür ediyor, saygılar sunuyoruz.

Sempozyum Düzenleme Kurulu

TAM METİN TEBLİĞLER

FULL TEXT PAPERS

İKİ NASS BİR KIYAS ÜZERİNDEN AHÎLİĞİN AMAÇ VE MAHİYETİ

Abdulhamit BİRIŞIK•

ÖZET

Ahî Evran ismiyle meşhur Şeyh Nasîrüddin Mahmûd (ö. 1262) tarafından sistematik kuruluşu gerçekleştirilen Anadolu Ahîliğinin yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'den, Resûlullah (s.a.) Efendimizin hayatından-sözlerinden ve asr-ı saâdetteki uygulamalardan dayanakları vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinden birisi de alış-veriş ve ticarette karşı tarafa küçük mağduriyetler yaşatmak anlamında kullanılan tatfîften bahseden el-Mutaffifîn sûresidir. Bu sûrede ticari hayat içinde bulunup kendi merkezci davranarak başkalarından küçük çaplı basit menfaatler elde etmeye ve haksız kazanç temin etmeye meyyal olan kişiler en üst perdeden ayıplanmış ve cehennem ile tehdit edilmiştir. Resûlullah (s.a.) efendimiz ise "Allah Teâlâ sizden birinizin bir iş yaptığı zaman, onu sağlam (güzel) yapmasını ister-sever." buyurarak herkesin işini en güzel şekilde yapmasını tavsiye etmiştir. Yine Allah Resûlü kişinin çalışıp çabalamasını istemiş ve en hayırlı kazancın kişinin kendi eli ile helal yoldan kazandığı kazanç olduğunu bildirmiştir. İslam toplumunun neşv-ü nemâ bulduğu Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı ilk işin Mekkeliler ile Medineliler (Muhacir-Ensar) arasında kardeşlik ilan etmesi (muâhât) ve onları bir beden gibi yapması olduğu bilinmektedir. İşte bu da Âhiliğin bir başka güçlü dayanağı şeklinde yorumlanabilir.

Bu bildiride öncelikle Mutaffifîn sûresindeki bir âyet grubunu, yukarıda geçen hadisi ve Medine İslâm kardeşliğinin (uhuvvet/ahilik) ete kemiğe büründüğü şekil olan muâhâtı konuşacağız. Ardından bunların insanlığa ne gibi prensipler getirdiğini ve bunların İslâm toplumunda nasıl bir değişim ortaya çıkardığını tartışacağız. Son olarak da bu nassların ve esasların Anadolu Ahîlik teşkilatının kurulması ve uzun yıllar işlemesi için nasıl bir temel teşkil ettiğini gözden geçireceğiz. Bildiri daha çok düşünce ve yorum yoğunluklu olacak ve bu çerçevede söz konusu dinî nasslar ve Medine İslam kardeşliği ayrıntılı olarak yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hz. Muhammed, Medine, Muâhât, Ahîlik

• Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. E-Mail: abdulbir@marmara.edu.tr

THE PURPOSE AND NATURE OF AKHISM ON TWO NASS AND ONE QIYAS/REASONING

Abdulhamit BİRIŞIK•

ABSTRACT

The Anatolian Ahilik (Akhism), which was systematically founded by Sheikh Nasîrüddin Mahmud (d. 1262), who is famous with the name Ahi Evran, has its foundations in our supreme book, the Qur'an, the life and words of the Messenger of Allah (pbuh) and in the lifetime of Muhammad (pbuh). One of the surahs of the Qur'an is al-Mutaffifîn, which talks about tatfîf, which is used in the sense of causing minor grievances to the other party in shopping and trade. During this period, those who were in commercial life and tended to take small-scale benefits from others and gain unfair advantage by acting self-centered were condemned from the highest pitch and threatened with Hell. Rasûlullah (pbuh) said, "When Allah wants one of you to do something, he likes it to do it well." He advised everyone to do their job in the best way possible. Again, the Messenger of Allah wanted a person to work and strive and stated that the best income is the one earned by one's own hands through halal ways. In Medina, where the Islamic community founded, it is known that the first act of the Holy Prophet (pbuh) was to declare brotherhood (muâhât) between the people of Mecca and Medina (Muhajir-Ansar) and to make them like a body. This can be interpreted as another strong pillar of Ahilik (Akhism).

In this paper, first of all, we will talk about a group of verses in the chapter of Mutaffifin, the hadith mentioned above, and the muahât, which is the form in which the Islamic brotherhood of Madina (uhuvvet/ahilik) is embodied. Then we will discuss what principles they brought to humanity and how they brought about a change in Islamic society. Finally, we will review how these texts and principles constitute the basis for the establishment of the Anatolian Ahi Organization and its long-term functioning. The paper will be mostly thought and commentary and in this context, the religious texts and the Islamic brotherhood of Medina will be interpreted in detail.

Key Words: Qur'an, Profhet Muhammad, Madina, Brotherhood, Akhism

• Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Theology. E-Mail: abdulbir@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Toplumlar pek çok unsur ve esas üzerine otururlar ve hayatiyetlerini bunlara göre devam ettirirler. Bunlar içerisinde toplumları manen ayakta tutan değer ve prensipler olduğu gibi maddi unsurlar da bulunur. Her toplum maddi hayatını idame ettirmek için hayat anlayışına ve bulunduğu yere göre bir üretim şekli, ticâret modeli ve piyasa usûlü geliştirir, bunlara ait mekanizmalar kurar. Tarihte denize kıyısı bulunan milletlerin iktisâdî hayatında denizcilik ve balıkçılık merkezî bir konum işgal ederken İslâm'ın doğduğu coğrafya olan orta Arabistan fiziki olarak mümbit topraklara sahip olmadığı için buralarda al-sat şeklindeki ticaret daha fazla gelişmiştir. Kureyş sûresinde de anlatıldığı gibi Araplar yaz ve kış dönemlerinde farklı rotalar içerisinde ticaret yaparlar ve bölgeler arasında ticârî meta taşırlardı. Orta Asya Türk toplumları ise uzun zaman ağırlıklı olarak göçebe bir hayat sürmüş oldukları için iktisadi hayatlarını göçebelik kültürüne uygun olarak oluşturmuşlar; hayvancılığa, halı-kilim üretim ve ticaretine ve sınırlı bir tarımsal üretime yönelmişlerdir. Türklerin müslüman olmasından sonra farklı bölgelerde yerleşik hayata geçmeye başladıkları veya her iki hayatı birlikte sürdürdükleri görülmektedir. İslâm sonrası en büyük Türk-İslâm devletlerinden birini kuran Selçuklular, fethettikleri tüm bölgelerde yerleşik hayatı teşvik etmişler, ziraata, zanaata ve ticârete önem vermişlerdir. Zaten ilk birkaç asır içerisinde Isfahan, Şiraz, Bağdat, Basra, Şam gibi önemli ilim ve ticaret şehirlerini de kendi devlet sınırları içerisine alan Selçuklular buralarda sağlıklı ticârî sistemler kurmak için de çabalamışlardır. Türklerin sistem kurma ve güçlü bir devlet otoritesi içerisinde hayat sürme anlayışlarına İslâm ayrı bir maya katmış ve zamanla manevi yönü de ağır basan ilmî, ticârî, iktisâdî anlayışlar gelişmiştir. Eski Pers kültürünü tanıdıktan sonra Anadolu'nun fethi sonrasında bir zaman dünyanın diğer bir süper gücü olan Bizans İmparatorluğu'nun iktisâdî hayata dair yapıp ettiklerini de öğrenen Selçuklular daha gelişmiş zanaat, üretim, ticâret ve iktisat sistemi kurma çabası içerisine girmişler, egemenlikleri altındaki bölgelerde bu işleri yapanların devlet koruması altında iş yapması için çaba harcamışlardır. (Arslan, 2015: 250) Bu bakımdan Ahîlik teşkilatının Selçuklular döneminde ortaya çıkması bir tesadüf değildir.

Öteden beri ilim ve fikir adamlarına değer veren Türk hükümdarları, Kur'ân'ın prensipleri ve Resûlullah'ın (s.a.) öğretileri üzerine çalışan bu kişilerin tavsiyelerini ve yönlendirmelerini de dinlemişlerdir. Binaenaleyh Kur'ân'ın prensiplerinin ve Hz. Peygamber'in (s.a.) söz ve uygulamalarının toplumdaki dinî, ahlâkî ve iktisâdî hayat üzerinde fazlasıyla etkin olduğunu söylememiz bir abartı olarak kabul edilmeyecektir. Kur'ân-ı Kerîm'de müminlerin kardeşliğine vurgu yapıldığı gibi ahlaklı yaşamaya ve iktisâdî hayatı sağlam esaslar üzerine oturtmaya yönelik de emir ve yasakların bulunduğunu söyleyebiliriz. Kur'ân'ın bir sayfalık en uzun âyetinin (el-Bakara 2/282) alışveriş hakkında ve ticarî faaliyetleri kayıt altına alma ile ilgili olduğunu söylemeliyiz. Resûlullah'ın (s.a.) dürüst tüccarı kıyamet gününde peygamberler ile birlikte hasredilecek sınıf içinde anması (Tirmizi, "Büyu", 4) da son derecede önemlidir. Biz bu bildirimizde toplumun iktisadi hayatına yön veren bir ayet, bir hadis ve bir olayı merkeze alarak Ahîlik sistemi ve kültürü üzerine bazı görüşler ortaya koymak

istiyoruz. Tabii ki bu bir bakıma mevcut nasları ve uygulamaları yorumlama ve biraz da sesli düşünme şeklinde olacaktır. Üretimde ve ticârî hayatta belli keskin kriterlerin edinilmesinin ve standardizasyonun sağlanmasının ne kadar önemli olduğunu da bu naslar üzerinden okumaya çalışacağız.

İKİ NAS

2.1. Birinci Nas: Mutaffifîn Sûresinin İlk Âyetlerinin Belirlediği İnce ve Hassas Çerçeve

Burada söz konusu edeceğimiz âyet Mekke döneminin sonlarında bazı anlayışlara göre ise Medine döneminin başında nazil olan el-Mutaffifîn sûresinin ilk âyetleridir. Sûrenin bu ilk 6 âyeti zâhiren müşriklere hitap ediyor gibi görünse de muhataplar kıyamet gününde hesaba çekilme ile korkutulduğu için aslında daha çok inananları ilgilendirmektedir. Zaten geç Mekke döneminde inen pek çok ayette böyle bir dil ve üslup bulunmaktadır:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿1﴾ اَلَّذينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿2﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿3﴾ اَلَا يَظُنُّ اُولٰئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿4﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿5﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمينَ ﴿6﴾

(1) (Ölçüde ve tartıda hile yapıp) Küçük çapta azaltmada bulunanların vay haline!

(2) Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler.

(3) Fakat, kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.

(4-6) Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?

Bu âyet-i kerimeler ticârî hayatın iki önemli çeşidine dikkat çekerek bu konuda hile yapanları çok şiddetli bir dil ile uyarıyor. Bunlar ölçüye ve tartıya konu olan ticari metaların alış ve satışı esnasında ölçü ve tartı yönünden yaşanan olumsuzluklardır. Mesela kumaş, giysi, arâzi gibi değerler ölçme; altın, gümüş, meyve, sebze, bakliyat, hububat gibi şeyler de tartma ile ilgilidir. Bu ikisinin eski zamanın ticaretinin temelini oluşturduğu açıktır. Bugün iktisadi hayatta ölçme ve tartma şeklindeki alışveriş varlığını sürdürmekle birlikte ölçü ve tartıya girmeyen ancak ticari değer olarak bu ikisinden de yukarıda olan başka ticari değerler ve mallar bulunmaktadır. Mesela bir buzdolabı, televizyon, koltuk takımı, cep telefonu, otomobil, gemi, uçak ve bunların parçaları... gibi ürünler ayrı bir değerlendirme kriterine tabi olmaktadır. Bu kriter tabii ki ürünlerin belirlenen standard ölçüler içerisinde olması, ürün kılavuzunda olan işi görme kapasitesi ve alıcıya öngörülen işe yarayışlı halde teslim edilmesidir. Basit bir örnek vermek gerekirse, inşa edilmekte olan ev için kapı, pencere ve dolap gibi gereçler ve malzemeler üreten bir firma bu ürünleri hep daha fazlası ile yapsa yani pencereyi 55 cm yerine 58 cm yapsa bunun inşaat firması için bir iyilik olmayacağı aşikardır. O halde bu türden ürünler için belirlenen ölçünün aynı olması kilo ve metre gibi asıl kriter olmaktadır. Böylesi durumlarda fazlalığın bir kıymeti yoktur. Belki satıcı size istediğiniz 5 kilogram nohut yerine 6 kilogram verecek olsa size bir zararı olmaz hatta bundan fayda bile sağlayabilirsiniz ama standart ölçüsü bulunan ürünü birebir aynı ölçü ile üretmeyen kişi daha büyük veya fazla yapsa size bir fayda sağlamaz.

Tekrar sûreye dönecek olursak, surenin adına ve ilk âyette geçen “Mutaffifîn” kelimesine biraz daha yakından bakmak yararlı olacaktır. Bu kelime “bir şeyi çok az bir miktarda azaltanlar” anlamında yaygınlık kazanmıştır. Kelimenin kökü “ta-fe-fe” (ط ف ف) olup bunun sözlükteki ilk ve yaygın anlamı bir şeyi azaltmak, küçültmek, kısmak olup genellikle olması gerekenden az olan için kullanılır. Zaten Araplar basit, hakir, az ve önemsiz şey için “şey’ün tafîfün” derler. Bu sıfat tamlaması önem verilmeyen önemsenmeyen bir miktar için kullanılır. Yani mesele bir trafik kazası olsa ve bunun sonucunda korkulan şey gerçekleşmeyip de sadece çok basit çizikler veya küçük çökmeler olmuş olsa işte tam burada “şey’ün tafîfün” derler. Bu ifadeyi kullanan kişi muhatabına “kafana takma, basit önemsiz şey” demiş olmaktadır. es-Sıhâh adlı meşhur etimoloji sözlüğünün müellifi Cevherî (m. 1009’dan önce) “ta-fe-fe” kökünün hemen başında et-Tafîf kelimesine el-Kalîl/az anlamını verdikten sonra bu kökten tef’îl bâbından gelen “et-tatfîf” kelimesini naksü’l-mikyâli (نقص المكيال), yani “ölçünün az olması” olarak açıklamaktadır. O, bir kabı olması gereken sınıra kadar doldurmamayı da buna örnek olarak getirir. Cevherî “ta-fe-fe” kökü altında bir anlam daha verir ki bu çok daha ilginçtir ve bizim bu bildirideki konumuza da ışık tutmaktadır. Onun ifadesi aynen şöyledir: وَالطُّفَافُ وَالطُّفَافَةُ بِالضَّمِّ: مَا فَوقَ المِكْيَالِ

Cevherî burada, “et-tufâf ve et-tufâfe kelimeleri ölçülen/tartılan şeyin belirlenen ölçünün üzerinde olmasına, yani fazlalığa denir” demektedir. Yine Taffe (طَفَّ) fiili if’âl babına nakledilip etfaftühû (أَطْفَفْتُهُ) denildiğinde kabın fazla doldurulduğu, olması gereken yerin üstüne çıkıldığı kastedilir (Cevherî, 1984: 1395-1396). Dini alandaki metinler için çokça kullanılan el-Mu’cemü’l-vasît sözlüğünde az önce sözünü ettiğimiz “et-tufâfetü” kelimesi için ikinci bir anlam verilir. Buna göre et-tufâfe “kabın içinde kalan ve önemsenmeyen şey” demektir (İbrâhim Enis ve Diğerleri, ts.: 560). Görüldüğü gibi burada da kelime fazlalık ve azlık olmak üzere iki zıt anlamda kullanılmaktadır.

İbn Manzûr Lisânü’l-Arab adlı meşhur sözlüğünde “ta-fe-fe” kökünü çok geniş bir biçimde anlamlandırır ve her bir anlama uygun örnekler ve kullanımlar getirir. Bunlardan birisi “tifâfü’l-leyli” veya “tafâfü’l-leyli” şeklindeki kullanımdır. Bunun anlamı ise “gecenin karanlığı” olmaktadır (İbn Manzûr, ts.: 9: 221-223). Görüldüğü gibi net olmayan, içinde bir şeyi kesin olarak belirleyemeyeceğiniz karanlık için tafaf kelimesi kullanılıyor. Bu durumda her türden ticârî faaliyette mal, zaman, alacağın miktarı, nasıl ödeneceği gibi konularda satıcı ve alıcı bakımından netliğin olmaması, hatta bir karambolün bulunması da söz konusu ayetin anlamları içine girebilmektedir.

Bu durumda “ta-fe-fe” kökü Arapça’da rastladığımız zıt anlamlı kelimelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Arapça’daki “zan/ظن” kökü de hem Türkçe’deki zannetmek, sanmak hem de kesin kes bilmek olarak çift anlamlı kullanılmıştır. Bunlara Arapça dilbilgisinde “ezdâd” denir ki Arapça’da iyi bilinen bir bahistir. Görüldüğü üzere “ta-fe-fe” kökü Arapça'da hem azaltma hem de çoğaltma anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda mutaffif kimse sadece ölçü ve tartıda artırma yoluyla hile ve yanlışlık yapan değil aynı zamanda artırma yoluyla da yanlışlık yapan kimse olmaktadır. Bu durum ise bize âyetin delaleti konusunda çok ciddi bir anlam genişliği vermektedir. Eğer İbn Manzûr’un sözlüğündeki karanlık olma, kapalı kalma anlamlarını da eklersek bu durumda mana ticari faaliyeti net olarak ortaya koymama, belirsizlikler

geliştirme, malı vasıfları itibariyle tam tanımlamama, alıcı ve satıcı bakımından kapalı noktalar bırakma, standard dışı üretim yapma gibi bir dizi husus akla gelir ki bunların tümü ayetin kapsamı içerisine girer.

Bu sûrenin ilerideki kısımlarında yer alan bazı ayetleri de değerlendirecek olursak sûrenin bize küçük şeylerin, ayrıntının, rakamların ve rakamla ifade edilenin çok önemli olduğu noktasında yeni bir bakış kazandırdığını söyleyebiliriz. Nitekim hemen bu ilk grubun peşinden gelen âyetlerde (7-21) âhirette hem kötülerin hem de iyilerin alacağı kitaptan (amel defterinden) bahsedilmektedir. Bu kitapların hiçbir ayrıntı bırakmadan her bir şeyi içereceği birçok Kur'ân âyetinde geçer. Bu âyetlerden birisi şöyledir: "Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, "Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez." (el-Kehf 18/49).

Eğer adına amel defteri de denilen kitap, küçük büyük demeden her bir şeyi yazıyor ise bu nasıl mümkün olacaktır. Bunun için defterin çok çok büyük ve kapsamlı olması kişinin her türden fiilini içermesi gerekir ki kişinin karşısına çıkarıldığında inkâr etme imkânı ortadan kalkabilsin. Bu her şeyi içeren büyük ve kapsamlı kitabın bilgilerinin muhafazasının da dünya bakış açısı ile son derece zor olacağı açıktır. Ancak yüce Allah Mutaffifîn sûresinde hem iyilerin hem de kötülerin kitabını anlatmak için tek bir terkip kullanıyor: Kitâbün merkum (كتاب مرقوم). Bu terkibin en açık ve net anlamı "rakamla yazılı kitap" olur ki biz bugün buna dijital kitap diyoruz. Bilgisayar yazılımları bile 1 ve 0 rakamları üzerine oturan bir sistemle işlem yapmaktadır. Böylesi dijital kaynaklarda hem yazıyı hem sesi hem de görüntüleri üç veya daha fazla boyutlu olarak muhafaza etmek mümkündür. Zaten modern Arapça'da dijital lafzı/terimi yerinde rakamî lafzı/terimi kullanılmaktadır. Allah bu âyette "kitâbün mestur (satırlara dökülmüş)" veya başka bir kelime kullanmamış bunun yerine sanki günümüz teknoloji dünyasına hitap eder gibi "kitâbün merkum (rakamla ifade edilmiş kitap)" terkibini kullanmış ise bunun bir anlamının ve hedefinin olması gerekir. Surenin genel olarak ayrıntının ve küçük şeylerin öneminden bahsetmesi ve "Mutaffifîn" şeklindeki adının da böyle olması bir tesadüf olamaz. Zira insanın yapıp ettikleri yazılı, sözlü ve görüntülü olarak ancak dijital bir malzemede muhafaza edebilir.

Kelime tahlilleri ve içerik analizi sonucunda görülmüştür ki Kur'ân-ı Kerîm bu sûresi bize sadece ölçme ve tartma yolu ile alınıp satılan mallara yönelik bir durumundan bahsetmiyor. Bunun yanında açık bir şekilde ticârî hayat içinde hassas ve dikkatli olunmasını küçük büyük demeden her hususta dikkat gösterilmesini tenbih ediyor. Zira âyetlerden açık olarak anlıyoruz ki Allah'ın görevlileri yapılan her şeyi hassas bir şekilde takip ediyorlar ve bunları mahiyetini bilemediğimiz bir şekilde yazılı, sesli, görüntülü olarak tüm boyutları ile kaydediyorlar. Bu sûrede ortaya konulan durumun farkında olan bir müslüman ticari hayatta, üretimden tüketime insanlarla olan her türden ilişkisinde, hiçbir şekilde dikkatsiz ve umursamaz olamaz. Yaptığı işi kuralına ve kaidesine göre yapar ve başkasını bile bile zerre kadar bile olsa aldatmaz. Zilzâl sûresinde (99/6-8) ifade edildiği gibi bir kişi zerre ağırlığında bir iyilik yapsa veya zerre kadar bir kötülük yapsa bu her ikisinin de karşılığını görecektir. Zira Allah'ın o gün kuracağı teraziler yani amelleri belirleyen kıstaslar çok çok dakik olacaktır (Mesela bk. el-Enbiyâ 47; el-A'râf 7/8-9; Hûd 11/85; el-İsrâ 17/35; eş-Şu'arâ 181-183; er-Rahmân 55/8-9; el-

Hadîd 57/25). Zerre denilen şey havada uçuşan gözle zor görülen toz parçacıklarıdır. Bazı ürünlerdeki hassasiyet o kadar ileridir ki ona eklenen zerre bile onu kendi doğru işini yapmaktan engelleyebilir. Mesela siz eğer yüksek teknolojili ürünler, telefonlar, bilgisayarlar, makinalar, elektrik motoru çipleri, parçaları, devreleri üretiyor iseniz ortamınızı nemden, tozdan ve üretimi etkileyecek her türlü olumsuz etkiden izole etmek durumundasınızdır. Zira bir toz parçası ürettiğiniz parçanın yapacağı büyük ve önemli bir işi yapmasına engel olabilmektedir. Bu durumda Kur'ân'da yer alan bu hususlarla ilgili âyetleri sadece manevi yönüyle değerlendirmek yerine maddi yönleriyle de değerlendirmek gerekecektir.

Durum böyle olunca âyet insanlara hangi ticari mal olursa olsun onu kendi standard değerinde, ölçüsünde, tartısında, kalitesinde, hacminde, şeklinde, vasfında, renginde, kokusunda, tadında üretmeyi öğütlemiş olmaktadır. İşte bu hem tarafların iç huzura ermesini sağlar hem de piyasadaki güveni pekiştirir. Hiçbir standardın olmadığı, ölçü ve tartının iyice anlamsızlaştığı bir toplumda iktisadi güvenden ve süreklilikten bahsetmek mümkün olmaz. Bugün Akabe Körfezi civarında bulunan Medyen'de Şuayb Peygamberin kavminin helakinin bu ölçü ve tartıdaki umursamazlıklarının hatta hilelerinin olduğunu unutmamak gerekir.

Biraz da üretim ve imalattaki standardizasyona temas edelim. Bir toplumun sattığı mala, ürettiği ürüne ve ortaya koyduğu değere belli bir standard getirememesi, getirse bile bunu sürdürememesi o toplumun ayakları üzerinde duramayacağının da açık işaretidir. Yüce Allah böylesi dikkatsiz ve özensiz toplumları -Medyen toplumunu yer yüzünden silip süpürdüğü gibi- yer yüzünde barındırmaz ve onlara insanlık tarihinde uzun soluklu yetki vermez. Bugün ticaretin çok büyük bir kısmı bizzat görme ve dokunma ile olmamakta bunun yerine belli ölçüler ve standartlar üzerinden yürütülmektedir. Bu standartları sağlamak ve devam ettirmek için devletler standardizasyon kurum ve kuruluşları (Türk Standartları Enstitüsü/TSE) oluşturmakta ve belli kurumlar üzerinden her türlü denetim faaliyeti içinde bulunmaktadırlar. Ticaretin global olan türünde ise büyük uluslararası kuruluşların kurulup bunlar kanalıyla belli standartların üretildiğini, belli patent kurumlarının oluşturulduğunu görmekteyiz. Kısa adı ISO (International Organization for Standardization) olan ve 1947'den bu yana faaliyet gösteren Uluslararası Standardizasyon Kuruluşu 162 üyeli yapısı ile bu standardizasyon görevini yerine getirmektedir.

Günümüzde bir müşteri dünyanın neresinde olursa olsun belli ölçüler söyleyerek sanal ortamda yüklü mallar almakta ve bunun karşılığında büyük meblağlar ödeyebilmektedir. Böylesi ticaretin sürekli olması her türden standardın konulmasını ve sürdürülmesini gerekli kılar. Konulan ölçü ve standartlardaki en küçük sapmaların çok büyük ticari kayıplara sebebiyet vereceği aşikardır. Bugün bu daha hassas bir hal almıştır. Örnek vermek gerekir ise bir ticari kuruluş Çin'den belli ölçüler içerisinde hassas bir elektronik parça istese ama Çinli firma o ürünü talep edilen ölçüden 1 milim büyük yapsa üretilen ürünlerin tamamı çöpe gider. Çünkü bir bilgisayarda veya cep telefonunda alanlar santimetre ve milimetre ile değil daha küçük ölçüler, mikronlar ile ölçülmektedir. Diğer çok sayıdaki küçük parça arasına girecek ve monte edilecek bir parçanın 1 milimetre farklı olması çok ciddi bir mali kaybı beraberinde getirir. O sebeple bugün büyük firmalar bu standartları korumak ve daha da geliştirmek için çaba sarf etmektedirler. İş tam da yüce Allah'ın Mutaffifin sûresindeki tehdidi gibi olmaktadır.

Yapılan çok çok küçük bir yanlış dünyayı mahvettiği gibi kişinin ahiretini de mahvetmektedir. Zira böyle yanlışları yapanlar çok büyük meblağların kaybına sebebiyet vermektedirler. Yüce Allah'ın saçıp savuran israfçıları şeytanların kardeşleri olarak vasfetmesini (el-İsra 17/27), Resûlullah (s.a.) Efendimizin de israf konusunda aşırı hassasiyet göstermesini burada hatırlatmak gerekir. Irmaktan abdest alırken bile tasarrufu yani ölçülü olmayı tavsiye eden, öte yandan ayak topuğunda kalan küçük bir kuruluk için de uyarı yapan bir elçi aslında Müslümanın ifrat ve tefritten uzak ölçü adamı olması gerektiğini söylemiş olmaktadır. Allah'ın her şeyi bütün ayrıntısına kadar bilip kaydettiğini, İslam ahlâkının inceliklerini ve ibadetlerdeki hassas noktaları çocukluğundan itibaren öğrenen ve bunların içselleştiren bir toplum toplumsal hayatın bir parçası olan üretim ve ticarette de bu hassasiyeti gösterir, standarttan ve doğru iş yapmadan ödün vermez.

Yapılan çalışmalar âhiliğin üretim ve ticaret ile ilgili maddi hususlardan çok ahlaklı, erdemli, sorumluluk sahibi, Allah'tan korkan, ahiret inancı taşıyan bireyler yetişmesi için ilkeler getirmiş olması Kur'ân-ı Kerîm'in yukarıda bir kısmını arz ettiğimiz emir ve yasakları gereği olsa gerektir. Tabii ki Resûl-i Ekrem'in bu prensipleri hayatında gösterip en iyi numune-i imtisal olması da bunu iyice topluma mal etmelerinde yardımcı olmuştur. Şimdi de Resûlullah (s.a.) Efendimizin bir hadis-i şerifi yardımıyla konuyu biraz daha genişletelim.

2.2. İkinci Nas: Yapılan İşi En İyi Şekilde Yapmaya Dair Bir Hadîs-i Şerîf

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلاً أَنْ يُتْقِنَهُ"

Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "Sizden biriniz bir iş yaptığı zaman, Allah onun işini iyi ve sağlam yapmasını ister." (Taberâni, 1415/1995: I: 275; Ebî Ya'la el-Mevsılî, 1984-1990: VII: 349.)

Ahiliğin üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de bir şeyi en iyi bir şekilde yaparak kul hakkına girmemek ve yürüttüğü mesleğe ve meslek erbabına kara çaldırmamaktır. İşte tam burada karşımıza yukarıdaki hadis çıkmaktadır. Çok yaygın olarak bilinen ve kullanılan bu hadis-i şerîfte Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimizin, kişi bir iş yaptığında onu en güzel şekilde yapmasının Allah tarafından beğenildiğini dile getirdiği görülmektedir. Bu hadiste kullanılan if'âl kalıbındaki "yutkıne (يُتْقِنَ)" fiilinin masdarı "itkân" şeklindedir. Bu kelimenin üç harfli olan asıl kökü ve bundan çıkan türevleri bir şeyi en mükemmel bir biçimde yapmayı, standardına göre hatta standardı karşılayacak en üstün biçimde ortaya koymayı ifade etmektedir. Kelimenin üç harfli (sülasi) aslı olan te-ka-ne (ت ق ن) ise bir işi mâhirane bir şekilde yapmaya işaret eder. Nitekim Araplar bir kişi hakkında "racülün tekinün (رَجُلٌ تَقِنٌ) dedikleri zaman bununla işinde mâhir olan hâzık adamı kastederler (İbn Manzûr, ts.: 13: 72-73; el-Fîruzâbâdî, 1426/2005: 1184). Türkçe'de'de işini iyi yapan ve eli yatkın olan doktora tabîb-i hâzık derler.

Hadiste söz konusu edilen Allah'ın sevmesi ve hoşlanmasının ne anlama geldiği üzerinde de durmak gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis-i şeriflerde yer yer Allah'ın sevmesi anlamına gelen hubb (الحب) masdarının farklı kullanımları yer alır. Bu kök Allah'a izafe edildiğinde anlam kuvvet kazanır. Zira Allah'ın bir şeyi sevmesi ve beğenmesi bizim sevip beğenmemize benzemez, bu yerlerde Allah'ın sevmesi ile sevdiği şeyi üstün ve başarılı kılması kastedilir. O halde işini iyi yapan insanlar ve milletler hem yaptıkları bu güzel işten paylarını alırlar hem

de Allah'ın sevgisini, ilgisini, desteğini ve yardımını görürler. Allah bir kişiyi ve milleti sevdi mi ardından hemen başarı gelir. O kişi veya millet güzel şeyleri yapmayı sürdürdükçe Allah'ın bu vadi de devam eder.

Allah'ın evrene yerleştirdiği kanunlardan birisi de işini ciddiye alanların başarılı olduğu ve olacağı gerçeğidir. Bunun istisnası son derece azdır hatta yoktur. İstisna olarak gösterilen örnekleri de yeniden incelemek gerekir. Mesela şimdi alıntılayacağımız Hz. İbrâhim (a.s.) ile ilgili âyet bu konularda Allah'ın -tabir caizse- taraf tutmadığını ve bu kuralını herkese uyguladığını göstermektedir:

Rabbi İbrâhim'i bazı kelimelerle (bilgilerle, zorluklarla) imtihan edip de İbrâhim bunları tamı tamına yerine getirince Allah ona "Seni yeryüzünde önder kılacağım" dedi. İbrâhim de "zürriyetimden gelenleri de (kıl)" deyince Allah ona "benim sözüm ve ahdim zalimleri (yanlış ve haksız iş yapanları) kapsamaz (onlarla ilgili olamaz)" buyurdu (el-Bakara 2/124)

Âyet bize bir yandan seçilmişlik düşüncesinin yanlışlığını ortaya koyarken öte yandan da yeryüzünde başarının ancak hak ediş ile elde edilebileceğini göstermektedir. Buna göre yanlış yapan, insanlara zulmeden, haksız yere para kazanma ve imkan elde etme hevesinde bulunanların uzun vadede asla başarılı olamayacakları aşikardır. Zira âyette de görüldüğü gibi İbrâhim peygamber Allah'ın çok sevgili bir kulu olduğu, oğlu İshâk'ın soyundan İsrailoğulları, oğlu İsmâil'in soyundan da Araplar ve Hz. Peygamber gelecek olduğu halde Allah bu her iki soya önceden bir hak ve yetki vermemiş bunlardan her kim yanlış yapar ise onların karşısında olacağını ifade etmiştir. Allah'ın defalarca İsrailoğullarını perişan ettiğini, Araplara nice hezimetler yaşattığını bilmekteyiz. Zaten Kur'ân-ı Kerîm daha Mekke döneminde ortaya çok net bir prensip koymuştur:

"Hiçbir kimse diğerinin yükünü (suçunu) yüklenir mi?! Ve gerçekten insan için ancak kendi çalışıp elde ettiği vardır ve şüphesiz onun çabasının karşılığı da elbette görülecektir." (en-Necm 53/38-40)

Buna göre çalışıp çabalamak ve bu çabayı en üst seviyede ortaya koymak müslüman için olması gereken şeydir ve bundan asla taviz veremez. Türk milletinin tarihinde ve İslâm'la yoğrulan Ahîlik kültüründe kişinin el emeğine büyük değer atfedilmiştir. Hatta kazancın en helali olarak bu gösterilmiştir. Bu sebeple çalışanın daha teri kurumadan hakkının verilmesi gerekir. Aslında bu durumun yine Hz. Peygamber'in (s.a.) sözlerinde yeri vardır:

Mikdâm İbni Ma'dîkerib'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular: "Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd (a.s.) da kendi elinin emeğini yerdi." (Buhârî, "Büyû", 15; "Enbiyâ", 37)

Bir işi emek ortaya koymadan yapan veya bir şeyi emeksizce zahmetsizce elde eden kişi iç huzuru yaşayamadığı gibi kendi çocuklarına da örnek olamaz. İşi gücü başkalarını aldatarak menfaat elde etmek olan birisi toplumda hiçbir ilerlemenin faili olamaz. Böyle asalakların ne Ahîlik kültüründe yeri vardır ve ne de medeni toplumlar böylesi insanları içinde barındırmak isterler. Meseleye Ahilik nokta-i nazarından bakacak olursak konu daha büyük bir netlik kazanacaktır. Ahiliğin prensipleri arasında konuyla ilgili olarak kişinin "doğruluktan ayrılmaması", "kendisini halkın ve tüketicinin faydasına hasretmesi", "hile yapmaması", "hileli ve çürük mal satmaması", "alıcıdan fazla para almaması", "bir başkasının malını veya emeğini taklit etmemesi", "satılan malı

noksan tartmaması veya bozuk terazi kullanmaması" "kalitesiz kötü mal üretmemesi" gibi esaslar yer alır (Çoban, 2018: 92-96). Bu prensiplerin büyük bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyelerinde de yer almaktadır. Aslında bunlar her medeni toplumda olması ve sürdürülmesi gereken esaslardır ki yine kişilerin ortak menfaatine yöneliktir.

BİR KIYAS: MUÂHÂT (MEDİNE'DE MUHACİR-ENSAR KARDEŞLİĞİ)

Yüce Allah'ın tüm ilâhî nizamları kendisinde toplamak üzere ortaya koyduğu İslam dini ilk gününden itibaren iyilik ve dostluğu merkeze almış ve samimiyeti kendisine şiar edinmiştir. Mekke'de hayatın müslümanlara zindan edilmeye çalışıldığı bir dönemde müslümanların en büyük gücü birbiri ile olan samimi ilişkileri ve karşılıksız fedakarlıkları olmuştur. Zaten bu değil midir, zihinleri şirkin ve batıl inançların kiriyle kirlenmiş insanların İslâm'a gelişini tetikleyen ve gönüllerini İslâm'a açan en önemli unsur. Hz. Peygamber (s.a.) eşi, çocukları ve yakın akraba çevresi ile olan samimi ilişkilerini diğer müslümanlar ile de neredeyse denk bir şekilde sürdürmüş ve kardeşliğin temellerini daha Mekke'de iken atmıştır. "Sizden biriniz kendisi için istediğini (sevdiğini) müslüman kardeşi için de istemedikçe (sevmedikçe) gerçek mümin olamaz" (Buhârî, "Îmân", 7; Müslim, "Îmân", 71-72; Nesâî, "Îmân", 19) buyurarak adı, cinsiyeti, kabilesi, rengi ve dili ne olursa olsun tüm insanların İslâm ortak paydasında eşit olduğunu ve birbirini koruması gerektiğini ve kendisi için iyi ve güzel addettiğini müslüman kardeşi için de öyle addetmesi gerektiğini ortaya koyan Muhammed aleyhisselam Mekke'de sayıca az ama yüksek nitelikli birbirine kenetlenmiş bir toplum inşa etmişti. Arkadaşı Muhammed'den ne İslâm öncesinde ne de İslâm'dan sonra hayatı boyunca hiçbir yanlış ve yalan görmeyen, ona samimi ilişkiler ile bağlı olan Ebû Bekir'e müşrikler tarafından İsrâ ve Mi'râc hâdisesi hatırlatılıp "Bakalım buna ne diyeceksin?" denilince o "Bunda ne var ki…." diye söze başlamış ve Muhammed'e (s.a.) olan sadakatini ortaya koymuştur. İşte bu sebeple Ebû Bekir es-Sıddîk unvânını almıştır.

Resûl-i Ekrem az bir kısmı Kureyş dışı kabilelerden olan Mekkeli Muhacirler ile çoğunluğu Evs ve Hazreç kabilelerinin fertlerinden oluşan Ensârı, kabile asabiyetini kırmak ve hepsini İslâm ortak paydasında eritmek için Mescid-i Nebevî'nin yapımından sonra kardeş yapmak istemiştir. Bu o dönem için tam bir devrim ve zihniyet değişimi idi. Bu konu hem başta Buhârî'nin Sahîh'i olmak üzere pek çok hadis kaynağında hem de İbn İshâk ve İbn Hişâm gibi önde gelen tarihçilerin kitaplarında ayrıntısı ile yer almıştır. Buhârî'nin Sahih'inin Kitâbü'l-Edeb'inde yer alan 67. Bâb'ın başlığı "Bâbü'l-İhâi ve'l-Hilfi (Kardeşlik Akdi ve Dostluk Antlaşması Bâbı)" şeklindedir. Bu başlıkta yer alan üç rivayette Resûl-i Ekrem'in yapmış olduğu kardeşlik akdine (muâhât) dair bilgi verilir. Buna göre mesela Muhâcir Abdurrahman b. Avf ile Ensardan Sa'd b. er-Rebî arasında kardeşlik ilan edilmiştir. Zaten Abdurrahman'ın o vakit kardeşi ile olan konuşması ve ardından ortaya koyduğu ticari hamleler meşhurdur. Resûl-i Ekrem Hicret'ten beş ay kadar sonra gerçekleşen bu olayda Muhâcir ve Ensar'dan karşılıklı olarak kırk beşer kişiyi o vakit çocuk olan Enes b. Mâliklerin evine çağırmış ve aralarında ikişer ikişer kardeşlik akdetmiş; diyet ve fidye meseleleri dahil olmak üzere birbirine karşı sorumlu ve yükümlü kılmıştır" (Buhârî,

"Kefâle", 2; "Edeb", 67) Kardeş ilân edilenlerin sayısı doksan, bazı rivayetlere göre ise ellişerden 100 kişi olarak gösterilmiş, 186 olduğu da bildirilmiştir. (Algül, 2005: 30: 308; Akbaş, 2010: 61-77.) Bu kardeşlik anlaşmasında her iki taraf birbirine yardım etmiştir. Görünürde bu işte karlı çıkanlar muhacirler gibi görünse de onların on yılı aşkın bir zamandır Resûlullah (s.a.) ile yaşadıkları İslâmî hayattan elde ettikleri tecrübe maddi şeylerle ölçülemezdi. Kaldı ki Ensar hiçbir zaman meseleye böyle bakmamış ve Muhacir kardeşlerine karşı çok içten ve cömert olmuşlardır. Bakınız bu konu yüce Kitabımızda nasıl anlatılıyor:

Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. (el-Haşr 59/9)

Bu dostluk ve kardeşlik akdi İslâm toplumunu gelecek için hazırlamanın en önemli alt yapılarından birisi olmuştur. Ayrışmanın, nefretin ve birbirinden kopmanın yaşandığı ve derinleştiği toplumlar ileri gidemezler. Resûlullah (s.a.) Efendimizin ashab arasında ortaya koyduğu bu davranışı sembolik bir anlam taşıyordu. Yoksa yukarıda bahsi geçen kişilerle sınırlı bir iş değildi. Zira bu tarihten sonra inen ayetler ve Resûlullah (s.a.) Efendimizin söz ve uygulamaları kardeşliğin bu kişilerle sınırlı olmadığını açıkça göstermiştir. Hucurât sûresi (49/10) ise bunun sınırlarını en son haddine getirerek şöyle çerçevelemiştir:

"Mü'minler ancak kardeştirler; o halde kardeşlerinizin arasını ıslaha çalışınız ve Allah'tan korkunuz ki Allah'ın merhametine erişesiniz.".

Tüm insanlığa gönderilen İslâm müminlerin saadetini düşünerek bu esasları getirmişti. Zira dinin ilk muhatapları olan Araplar eğer yanlış bir bakış ile dini bütünüyle sahiplenmeye çalışsalar başkalarını bu dinden uzak tutma temayülü gösterselerdi bu din en büyük darbeyi alırdı. Ama görüyoruz ki bu olmamış ve İslâm daha yüz yıl geçmeden dünyanın büyük bir kısmına ulaşmış ve pek çok doğulu ve batılı millet tümüyle veya geniş topluluklar halinde İslâm dairesine girmiştir. Bu yapılırken de İslâm temsilciliğini Muhammed'in yaptığı Allah'ın dini olarak görülmüş ama asla Arapların, Türklerin veya Mısırlıların dini olarak algılanmamıştır.

Dünyanın büyük bir kısmında hakimiyet iddiasında bulunan ve bunu da adım adım gerçekleştirmeye çalışan Gazneliler, Selçuklular, sonra da Osmanlılar Resûl-i Ekrem zamanında gerçekleşen bu kardeşlik akdine büyük bir değer atfetmişlerdir. Kendi tebaası olanları ırklarına ve anlayışlarına bakmayarak eşit bir biçimde yönetmeye çalışmışlardır. Padişah, bir Fârisî asıllının kendi veziri olmasını, bir Arabın ilmiyenin başına getirilmesini veya komutan yapılmasını hiçbir zaman yadırganacak bir iş olarak görmemiştir. Burada zaman zaman din farkını bile dışarıda tutan bir yaklaşım sergilenmiştir. Devletin hassas işlerinde tabii ki müslümanların istihdamı ilkesi önemsenmiştir ama bu adaleti sarsacak tarzda icra edilmemiştir.

Selçuklular döneminde ortaya çıkan, Osmanlılar devrinde ise iyice köklenen Ahîlik teşkilatı için Medine'de gerçekleştirilen kardeşlik akdinin temsili olarak büyük bir önemi olmuştur. Bu akid nasıl pek çok kabile ve anlayışa sahip insanı bir araya getirmiş ise, çok sayıda ırk ve soydan müslümanı içinde barındıran Selçuklular ve Osmanlılar da Ahîlik teşkilatı yoluyla toplumun pek çok kesiminde söz sahibi olan esnaf ve sanatkarları

kardeşlik ve yardımlaşma esası üzerinde bir araya getirmiştir. Nasıl büyük sınamalara rağmen inançlarından taviz vermeyen Muhacirlerin bilgi ve tecrübe birikimi Ensar'a, Ensar'ın ziraat ve hayvancılık alanlarındaki tecrübeleri de Muhacirlere aktarılarak güçlü bir toplum oluşturulmuş ise benzer şekilde Selçuklu ve Osmanlıların hüküm sürdükleri yerlerdeki farklı ırk, renk ve anlayışa sahip kişiler bir araya getirilerek büyük bir sinerji meydana getirilmiştir. Bir toplumda toplum olma ve birlikte hareket etme bilinci son derece önemlidir. Özellikle savaşların sıklıkla yaşandığı toplumlar için bu çok daha hayatidir. Birlik içinde olan bir toplum belli bir düzen içerisinde iktisadi hayatını sürdürür ve üretimini olabilecek en yüksek kalitede ortaya koyar ve en uygun fiyatlar ile topluma arz eder ise bir toplum için bundan daha başka ne beklenebilir ki.

SONUÇ

İyi incelenecek olursa Ahîliğin prensiplerinin büyük bir kısmı kaynağını İslâm'dan almıştır. İslam ise kendisine özgü bir ekonomi ve ticaret anlayışı geliştirmiş bunun merkezine de hak, hukuk, adalet, insaf, ihtiyaç ve âdil paylaşımı koymuştur. Batının oyun kurucu olmaya başladığı zamandan itibaren din yavaş yavaş saha kaybetmeye başladı ve sonunda dar bir alana hapsedildi. Bu esnaf teşkilatı ve onun topluma hâkim olan prensiplerini de sarsmıştır. Batının asıl mücadelesi katı Katolik anlayışa yönelik olsa da 17. Yüzyılın başından itibaren Hıristiyan Batı toplumuna egemen olan Protestanlık da çok büyük değişimler yapamadı. Sanayi, üretim, ticaret gibi alanları içine alan iktisadi hayat tümüyle din dışı bir yapıya büründü. Artık üretimin ve tüketimin din dışı kuralları uygulanır oldu. Bunun en olumsuz sonucu olarak da insanlar üretimin kendi meşruiyetini ihtiyaçtan değil sınırsız bir tüketim bağımlılığından almaya başlaması sonucu ile karşılaştılar. Üretimde faydalı şeyleri önceleme yerine alıcıları etkileyerek her üretilen şeyi alan bir kitle yaratılmaya çalışıldı. Aslında bu Ahîliğin prensipleri için de büyük bir meydan okuma idi. İslam toplumlarının Batıdan daha fazla etkilenir olması hatta onun güdümüne girmesi ahiliğin üzerine oturduğu zemini de kaydırdı.

Batıda gelişen bu ibahiyeci yanlış iktisadi anlayış İslâm toplumlarını da etkiledi ve Müslümanlar da tüketimi kamçılamaya ve üretimi dünyanın sınırlı kaynaklarını tüketmek için sınırsızca yapmaya başladılar. Halbuki bir kısmına yukarıda işaret ettiğimiz üzere İslâmî anlayışa göre oluşturulacak bir iktisâdî hayatta dengenin hâkim olması kaçınılmazdı. Üreten, üretim, üretim kaynakları, mamül, çevre, satıcı, alıcı gibi hususların ve değişkenlerin daha başka ölçülere tabi tutulduğu bir model niçin kurulamaz olarak görülür ki. İçinde İslâm'ın gerçek anlamda temsil edildiği bir toplum daha sürdürülebilir bir model çıkarabilir. Bugün ürünler için geri dönüşebilir olma durumu tartışılıyor. Halbuki hiç ihtiyacı olmayan şeyleri üretme veya hiç lazım olmadığı kadar üretme olmasa geri dönüşüme de daha fazla ihtiyaç olmayacaktır. İslam işi daha başında kurallara bağlamış "ihtiyaç" ve "israf" diye bir kavramlar ortaya koyarak bunların içini doldurmuştur.

Üreten ve bu üretileni ticaretin konusu yapan kesimin durumu da ayrı bir husustur. Buralarda da İslâm'ın prensiplerinin büyük bir uygulanabilirlik yönü olduğu net olarak görülmektedir. Ahilik diye bir teşkilat kurulmuş

ve uygulanmış ise bugün iktisadi hayata bunun prensiplerini nakletmek neden mümkün olmasın. Din din için değildir, İslâm dini insanların rahatlığı ve huzuru içindir. Bu sebeple getirilen her türden İslâmî prensip iktisadi hayatı doğru temeller üzerinde yürütmek içindir. Yoksa bizim dinimiz "İki günü birbirine denk olan aldanmıştır" hadisinden beslenen prensibi kendisine rehber edinen bir toplum inşa etme hedefi güder, geri kalmayı asla istemez. Veren eli alan elden üstün görür, veren el olmak için de üretmeye teşvik eder. Ancak tüm bunlarda kendisine özgü iktisat kurallarının geçerli olmasını da ister.

KAYNAKÇA

Akbaş, Mehmet (2010), "Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni", İSTEM, yıl 8, sy. 15, 61-77.

Algül, Hüseyin (2005), "Muâhât", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV İSAM Yayınları, XXX, 308-309.

Arslan, H., 2015, "Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo -İktisadî Yapısı Ve Örneklik Değeri", Akademik Bakış Dergisi, 49, 248-271.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim el-Buhârî (1992), el-Câmiu's-Sahîh (el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha içinde). I-II. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (1984). es-Sıhâh: Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye, nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 3. bs.

Çoban, M. (2018). Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 4(1), 87-102.

Ebu Ya'lâ el-Mevsılî, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna Ebû Ya'la el-Mevsıli (1984-1990). Müsnedu Ebî Ya'la el-Mevsıli, thk. Hüseyin Selim Esed. I-XIV. Dımaşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türas.

Fîruzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî (1426/2005), el-Kâmûsü'l-muhît (8. bs.). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî (ts.). Lisânü'l-Arab, I-XV, Beyrut: Dâru Sadır.

İbrâhim Enis ve Diğerleri (ts.). el-Mu'cemü'l-vasit. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi (1992). Sahîhü Müslim (el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha içinde), IV-VI, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Nesâî, en-Nesâî, (1992). es-Sünen bi Şerhi's-Suyûtî ve Hâşiyeti's-Sindî (el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha içinde), XV-XVI, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Taberânî (1415/1995). el-Mu'cemü'l-evsat, nşr. Tarık b. Avadullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. I-X. Kahire: Dârü'l-Harameyn.

KURUMLARIN DEĞİŞEN KOŞULLARA GÖRE YENİLENMESİ VE AHİLİK KURUMU

Osman BAYRAKTAR*

ÖZET

Tarihi bir vaka olarak Ahilik Kurumu 13. yüzyılda Ahi Evran tarafından oluşturulmuştur. Ahilik Kurumunun değerler ve teşkilat yapısı olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Ahi Evran kendi adı ile anılan teşkilatı oluştururken önemli ölçüde Fütüvvet teşkilatının değerlerini esas almıştır. Kökleri itibariyle İslam öncesi Araplara kadar uzanan Fütüvvet Teşkilatı İslam toplumu ile birlikte idealist gençlerin bir araya geldikleri bir kuruma dönüşmüştür. Farklı şehirlerde örgütlenen Fütüvvet teşkilatları Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın katılımı ve sahiplenmesi ile tek bir merkeze bağlı etkili bir güç haline dönüşmüştür. İyi bir medrese ve tasavvuf eğitimine sahip olan Ahi Evran, debbağlık mesleğini öğrendikten sonra Hicaz'a giderek, fütüvvet teşkilatına katılmıştır. Ahi Evran Fütüvvet kurumuna ekonomik bir boyut katarak ilk örneğini Kayseri'de verdiği Ahilik Örgütlenme Modelini ortaya çıkarmıştır. Kayseri'deki başarılı uygulama örneği Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın da dikkatini çekmiş ve Ahi Evran, Sultan tarafından Konya'ya davet edilmiştir. Ahi Evran sonraki yıllarda Kırşehir'e geçerek örgütlenme modeline vakıf unsurunu da eklemiş, kendi yetkilerini vakıf mütevelli heyetine devretmiştir. Anadolu'nun Moğol işgaline maruz kaldığı yıllarda özellikle İç Anadolu şehirlerinde Ahi Teşkilatı toplumsal düzeni sağlayan en önemli kurum olmuştur. Osmanlı Devletinde Ahilik Kurumunun ekonomik işlevleri önemli ölçüde Lonca Teşkilatına geçmiştir. Ahilik Teşkilatından farklı olarak Lonca Teşkilatı üzerinde bürokratik denetim daha fazladır. Durağan ekonomik koşulların bir kurumu olan Lonca Teşkilatı kendi döneminde ekonomik yapının kilit aktörlerinden birisidir. Savaşlar ve iç karışıklıklar nedeniyle Osmanlı şehirlerindeki nüfus yapısının değişmesi Lonca Teşkilatı'nın işleyişini zorlaştırmıştır. Sanayi Devriminin ekonomik yapıyı kökten değiştirmesiyle de Lonca Teşkilatı 1839'dan sonra fiilen işlevsizleşerek ortadan kalkmıştır.

Günümüzün ekonomik yapısında esnaf sayısı çok olmakla birlikte genel ekonomi içindeki payları oldukça düşüktür. Bu bildiride yeni ekonomik koşullarda Ahilik Kurumu ve devamındaki Lonca Teşkilatının değer ve işlevlerinin neler olabileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Lonca Teşkilatı, Esnaf Birlikleri, Kurumsal Kuram, Örgütsel Ekoloji.

* Doç. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, obayraktar@ticaret.edu.tr
Orcid ID: orcid.org/0000-0003-2502-3578

RENOVATION OF INSTITUTIONS ACCORDING TO CHANGING CONDITIONS AND AKHI ORDER

Osman BAYRAKTAR•

ABSTRACT

As a historical case, the Akhi Order was established in the 13th century by Ahi Evran. The Akhi Order has two dimensions: values and organizational structure. While Ahi Evran was creating the organization named after him, it had taken the values of the Futuwwa organization as a basis. The Futuwwa organization, whose roots date back to the pre-Islamic Arabs, has turned into an institution where idealistic young people come together with the Islamic society. Futuwwa institutions organized in different cities turned into an effective power affiliated to a single center with the participation and ownership of Abbasid Caliph Nasır-Lidînillâh. Ahi Evran, who has a good madrasa and sufi education, went to the Hejaz and joined the futuwwa organization after learning the profession of tanner. Ahi Evran added an economic dimension to the Futuwwa institution and revealed the Ahi Organization Model, the first example of which was given in Kayseri. The successful application example in Kayseri attracted the attention of Seljuk Sultan Alaeddin Keykubad andAhi Evran was invited to Konya. In the following years, Ahi Evran moved to Kırşehir and added the foundation element to the organizational model and transferred his powers to the foundation board of trustees. In the years when Anatolia was exposed to the Mongol occupation, the Akhi Organization was the most important institution that provided social order, especially in the cities of Central Anatolia. The economic functions of the Akhi Institution in the Ottoman State were transferred to the Guild Organization to a significant extent. Unlike the Akhi Organization, the bureaucratic control over the Guild Organization is more. The Guild Organization, which is an institution of stagnant economic conditions, was one of the key actors of the economic structure in its period. The change in the population structure in Ottoman cities due to wars and internal turmoil made the functioning of the Guild Organization difficult. With the Industrial Revolution radically changing the economic structure, the Guild Organization actually became dysfunctional and disappeared after 1839.

Although the number of tradesmen is high in today's economic structure, their share in the general economy is quite low. In this paper, it is discussed what the values and functions of the Akhi Institution and the subsequent Guild Organization might be in the new economic conditions.

Keywords: Futuwwa, Akhi Oreder, Guild Organization, Craftsmen's Unions, Institutional Theory, Organizational Echology.

• Assoc. Prof. Dr. İstanbul Commerce University. E-mail: obayraktar@ticaret.edu.tr;
Orcid ID: orcid.org/0000-0003-2502-3578

GİRİŞ

Ahi Evran tarafından tam 13. yüzyılda Ahilik Kurumunun, Selçukluların son 60 yılında, Anadolu'nun Moğol işgali altında olduğu yıllarda ve Beylikler döneminde geniş bir coğrafyada etkili olduğu belgelerle kanıtlanmış durumdadır. Teşkilatın 14. Asırda Anadolu'daki varlığı ve etkinliğine ilişkin en canlı tasvirler büyük seyyah İbn Battuta tarafından aktarılmaktadır (Tancî, 2019, s. 403-405). Ahilik Kurumu, tasavvufi ilişkiler ve ekonomik örgütlenme olmak üzere iki boyutludur. Ahilik Kurumunun ekonomik işlevi, İstanbul'un fethinden sonra önemli ölçüde Lonca Teşkilatına geçmiş bulunmaktadır. Lonca Teşkilatı varlığını yaklaşık 1860'lı yıllara kadar sürdürmüş, ekonomik yapının değişmesine koşut olarak bu kurum da toplumsal hayattan çekilmiştir. Sonraki yıllarda Lonca Teşkilatının bir kısım işlevlerini Esnaf birlikleri üstlenmiştir. Her değişimde Ahilik Teşkilatının değerler boyutu eksilmiş, işlevler daha çok ekonomik olarak devam etmiştir. Bu araştırmada, Ahilik Kurumunun yüzyıllar içinde geçirdiği dönüşüm özetlenerek bu değişimlerin altında yatan dinamikler kurumsal kuram ve örgütsel ekoloji kuramına göre açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bakış açısının devamı olarak günümüz koşullarında Ahilik değerlerinin varolma durumu ve biçimi tartışılacaktır.

Araştırmamızda ikinci düzey basılı kaynaklardan yararlanışmış, orijinal belge incelemesi yapılmamıştır.

YÖNTEM

Bu makale ikincil kaynaklara dayanan bir literatür araştırmasıdır. Ahilik Örgütünün yüzyıllar içinde geçirdiği değişimi anlamlandırabilmek için Kurumsal Kuram ve Örgütsel Ekoloji Kuramından yararlanılacaktır. Bu başlık altında Kurumsal kuram ve Örgütsel ekolojinin örgütlerin varolma ve çözülmelerine ilişkin yaklaşımlarına değinilecektir.

Kurumsal kuram, 1970'lerin ortalarında gelişmeye başlayan açık sistem doğal örgüt modellerinden birisidir (Keskin, Akgün, & Koçoğlu, 2016, s. 313). Kurumsal bakış açısı, örgütlerin yapı ve süreçlerinin dışarıdakileri memnun edecek şekilde düzenleyeceğine ve bu faaliyetlerin örgütlerde kural benzeri bir duruma dönüşeceğine inanmaktadır (Daft, 2015, s. 165).

Kıray, toplumsal yapının dört unsurdan müteşekkil olduğunu belirtmektedir: (i) mekan/ekolojik çevre, (ii) nüfus, (iii) organizasyon ve (iv) değerler sistemi. Toplumsal yapının bu unsurları karşılıklı etkileşimi ile bir uyum içerisindedir. Bu unsurlardan birisinde gerçekleşen değişime bağlı olarak sosyal uyum bozulur ve değişim ortaya çıkar (Sunar, Tarih Yok, s. 166).

North kurumları, formel (biçimsel) ile enformel (biçimsel olmayan) kurumlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Politik kurumlar, devletin öncelik sırasını, onun temel karar alma yapısını ve denetim mekanizmasını tanımlarken, ekonomik kurumlar, mülkiyet haklarını ve bu hakkın ortaya çıkardığı ekonomik hakları tanımlar (Uludağ, 2016). Ekonominin gelişimine paralel olarak işlemleri kolaylaştırmak adına farklı kurumlara ihtiyaç ortaya çıkmış ve

sosyal organizasyonlar karmaşık hale geldikçe enformel kuralların yerini formel kurallar almaya başlamıştır. Yeni kurumların oluşmasında hukuka saygılı, keyfi uygulamalardan kaçınan ve özel sektörün desteğini ve işbirliğini sağlayan "devlet" mekanizması önemli bir rol oynamıştır (Uludağ, 2016).

Kurumsal kuram açısından çözülme, kurumsallaşmış bir örgütsel uygulamanın meşruiyetinin aşınması veya kesintiye uğramasıdır. Örgütte ve örgütsel alanda çözülme yönünde işlevsel, politik ya da sosyal baskılar oluştuğunda, kurumsallaşmış örgütsel uygulamaların meşruiyeti aşınır. Kurumsal değişimi açıklayan mekanizmalardan ikisi kurumsal girişimci ve yapısal örtüşmedir. Kurumsal girişimciler, kaynakları kendi çıkarları için kullanarak kurumları üreten, değiştiren, varlıklarını sağlamlaştıran veya yıkan aktörlerdir. Bu tanıma uyan en kuvvetli kurumsal girişimci, hukuk yapma yetkisini elinde bulunduran devlettir. Yapısal örtüşme ise daha önceden örgüte uzak bireysel rolle, örgütsel yapılar ve fonksiyonların örgüte dayatılması durumunu ifade eder (Çakar & Danışman, 2015).

Örgütsel ekoloji kuramı, örgütlerin ve örgütlerin oluşturdukları popülasyonların ve toplulukların açık sistemler içerisinde birbirleri ile etkileşimli varlıklar olduğuna vurgu yapar. Demografik değişkenler (örgütsel büyüklük ve yaş), Ekolojik değişkenler (popülasyon yoğunluğu ve popülasyon dinamikleri) ve Çevresel değişkenler (kurumsal, teknik, yasal, politik çevre) örgütlerin yaşamlarını derinden etkiler (Yeloğlu, 2015). Örgütsel ekoloji, yapısal durağanlık nedeniyle örgütlerin uyumlanma kapasitelerinin sınırlı olduğunu, kontrol edilemeyen dış güçlerin ve çevrenin uyumsuz olan örgütsel biçimi ayıkladığını öne sürmektedir. Örgütsel ekoloji analiz düzeyi olarak tek bir örgüte değil, örgütlerin toplamına odaklanmaktadır.

Birlikte örgütsel evrim, örgütsel ekolojinin yeni bir açılımıdır. Örgütsel birlikte evrim, içerisinde insan mantığını ve iletişimi barındırması nedeniyle biyolojik birlikte evrim yaklaşımından oldukça farklıdır. Birlikte örgütsel evrim kavram olarak yeni olsa da anlayış olarak Weber'e kadar dayanır. Weber, bürokratik yapının endüstri çağına eşlik eden ve onunla birlikte ilerleyen değişim dalgalarına bir yanıt olarak ortaya çıktığını söylemektedir (Şeşen & Basım, 2015).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ahilik Kurumunun Tarihsel Süreçte Geçirdiği Dönüşümler

Ahilik Kurumunun, ortaya çıkmasından bu yana yaklaşık bin yıllık süre içinde geçirdiği değişim ve dönüşüm aşağıdaki bölümlenmeye göre incelenecektir.

1) Ahiliğin ortaya çıkışından İstanbul'un fethine kadar olan dönem
2) Ahiliğin lonca sistemine dönüşmesi
3) Loncaların gedik haline dönüşmesi
4) Lonca ve gedik sisteminin işlevsizleşmesi
5) Esnaf cemiyetlerinin ortaya çıkışı
6) Günümüzdeki görünüm

Ahiliğin Ortaya Çıkışından İstanbul'un Fethine Kadar Olan Dönem. Ahi Evran, iktisadi hayatın düzenlenmesine dair düşüncelerini Ahilik teşkilatını kurmadan önce Letaif-i Hikmet adlı siyasetname tarzı eserinde dile getirmiştir. Bu eserinde her insanın bir meslek edinmesini, aynı mesleği icra eden kişilerin mesleki birlik oluşturmalarını, kendi aralarında çatışma yaşamamaları için şer'i hükümlere dayalı kanun ve kurallar oluşturmaları gerekliliğini açıklamıştır (Gökçe, 2021, s. 126). Ahmet Kal'a, Ahi Evran'ın örgütlenme biçimini kümelenme modeli olarak isimlendirmektedir (Kal'a, 2019).

Ahi Evran, Ahi örgütlenme modelini 13. yüzyılın başında Kayseri'de hayata geçirmiştir. Ahilik değerler sistemi olarak Fütüvvet teşkilatına dayanmaktadır. Fütüvvetnâmelere göre, teşkilât mensuplarında bulunması gereken vasıflar vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevketme, affedici olma ve tövbe idi. Şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdi (Kazıcı, 1988).

Ahiliğin iktisadi bir model olarak hayata geçirildiği dönemde Selçuklu hükümdarları Moğolların vassalları durumundadır. Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad Ahi Evran'ın modelini bu ortamda çok yararlı bularak desteklemiş, daha sonra aynı modeli hayata geçirmesi için kendisini Konya'ya davet etmiştir. Ahilik Teşkilatının başarısı ekonomik alanla sınırla kalmamış, Moğol istilası karşısında gerektiğinde şehirleri savunarak mahalli otoriteyi sağlamışlardır (Kazıcı, 1988).

Ahîlik, Selçuklulardan sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük rol oynamıştır. Âşıkpaşazâde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında faal rol oynayan dört zümre arasında ahîleri de zikretmektedir (Köprülü, 1972, s. 153). Beylikler döneminde de ahilerin ekonomi, siyaset ve düşünce alanındaki etkileri devam etmiştir. İbn Battuta seyahatnamesinde bu konu ile ilgili canlı tasvirler aktarmaktadır (Tancî, 2019).

Ahiliğin Lonca Sistemine Dönüşmesi. Ahi teşkilatına girmenin ön koşulu Müslüman olmaktır. Ancak Osmanlı toprakları Rumeliye doğru genişledikçe, özellikle İstanbul'un fethinden sonra gayrimüslim esnaf sayısında büyük artış meydana geldi. 17. Yüzyılda İstanbul'daki esnafın yüzde 40'tan fazlasını gayrimüslimler oluşturmaktaydı (İnce, 2020, s. 100-102). Bu süreçte Ahi teşkilatları büyük ölçüde din kimliğinin zorunlu olmadığı loncalara dönüşmüştür. Lonca, esnaf arasında dayanışma sağlamak amacıyla kurulan ve devlet denetimi altında olan organizasyonların bulunduğu yere verilen isimdir (Akbaş, Bozkurt, & Yazıcı, 2018) Fâtih devrinden itibaren Ahîlik siyasî bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilât halini aldı (Kazıcı, 1988).

Müslüman ve gayri Müslimlerin birlikte katıldıkları loncalar olduğu gibi sadece gayri Müslimlerin oluşturdukları loncalar da bulunmaktadır. Bunun nedeni ekonominin örgütlenmesinde bazı iş alanlarının tamamen gayri Müslimlere bırakılmış olmasıdır. Loncayı devlete karşı, devlet tarafından atanan kethüda temsil eder. Kethüda, yiğitbaşı, ahi gibi Ahilik geleneğine ait unvanlar lonca sisteminde olsa da, Ahiliğin dinî ve tarikat boyutu loncada etkili değildir (Dinçer, 2016, s. 13). Ahilikten farklı olarak loncalar devlete karşı vergi toplamakla da sorumludurlar.

17. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan karışıklıklar ve Balkanlardaki toprak kaybı İstanbul'a büyük göçmen nüfusun gelmesine yol açmıştır. Yeni gelenlerin de lonca üyelerinin işlerini yapmaları dolayısıyla sistem önemli ölçüde sarsılmıştır. İthal ürün furyası öyle bir hal almıştır ki, daha önceden loncalar sayesinde ihtiyaçlarını karşılayan Osmanlı ordusu bile ithal ürünlerle ihtiyaçlarını karşılar duruma gelmiştir. Basit aletlerle üretim yapan, yeterli sermaye birikimine sahip olmayan, fütüvvet geleneğinden gelip ahilik kültürünün hâkim olduğu bir yapıyla faaliyetlerini gerçekleştiren, rekabeti değil toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı benimseyen loncalar, Avrupa'nın ürettiği ürün çeşitliliği ve fiyat uygunluğu karşısında faaliyetlerini sürdüremez hale gelmişlerdir (İnce, 2020, s. 142).

Loncaların Gedik Haline Dönüşmesi. Gedik sistemi, esas olarak loncaların dükkan sayılarının dondurulmasıdır. Gedik sisteminin ortaya çıkaran nedenlerden birisi geliri azalan yeniçerilerin esnaflığa girmeleridir. Dükkan sayısını dondurma yeni girişleri önlemeye yöneliktir (Gökçe, 2021, s. 141-142). Bu niteliğiyle, tekelleşmenin dışında gedik uygulaması yeni bir sistem olmayıp, loncaların günün koşullarına uyum sağlamasıdır. Ustalar gedik sistemi ile vakıf binalarını sürekli kullanma hakkını da elde etmiş oluyorlardı. Gediklerde ustanın sahip olduğu bütün araçlar kayda geçirilmekteydi. Tüccarlar bundan yararlanarak gedikleri sanatkarlara verdikleri borçların teminatı olarak kullanıyorlardı (Yi, 2008, s. 172-173).

Lonca ve Gedik Sisteminin İşlevsizleşmesi. Lonca sistemi, esnaf birliklerine tanınan tekel hakkının kötüye kullanılması nedeniyle 1750'den itibaren tartışma konusu olmaya başlamış ve 90 yıla yayılan üç aşamada esnaf birliklerine tanınan ayrıcalıklar II. Mahmud döneminde büyük ölçüde kaldırılmıştır. Esnaf birliklerinin tekelinin kaldırılmasını zorlayan ikinci etken Avrupa'da başlayan Sanayi Devrimi olmuştur. Alım tekeli nedeni ile iç piyasadaki hammadde fiyatları düşük kalmış, talebin artması nedeniyle ise Avrupa'da fiyatlar yükselmiş, hammadde Avrupa'ya akmaya başlamıştır (Dinçer, 2016, s. 57-59). 19. yüzyılda fabrikaların kurulmasıyla esnaf birlikleri fabrikalara bağlı yan sanayi ve tamamlama sektörü haline dönüşmüştür (s. 61). Yeni ekonomik düzene uyum sağlamak amacıyla 1860'larda devletin oluşturduğu Islah-ı Sanayi Komisyonunun önerileri ile küçük esnaf birleştirilerek anonim şirketler oluşturulmuştur. Ancak bu şirketler de nakit akışının yetersizliği nedeniyle bu şirketler de uzun süre varlığını sürdürememişlerdir (Dinçer, 2016, s. 71). 18. yüzyılın ortalarına doğru 'gedik' biçimine dönüşen Osmanlı Lonca geleneği, 1913'te kaldırılmıştır (İnce, 2020, s. 138). Tanzimat ile başlayan serbestiyet akımının ekonomideki izdüşümü iktisadi liberalizm ve serbest ticaret olmuştur (Gökçe, 2021, s. 110).

Esnaf Cemiyetlerinin Ortaya Çıkışı. Meşrutiyet dönemindeki serbestiyet havası ekonomide kendine liberalizm olarak yer bulmuştu. Fakat bu serbestlikte yıllarca ticaret sahasında etkin olan gayrimüslimler faydalanmıştı.

Ekonomide millileşme çalışmalarının fiili olarak başladığı 1913 yılında İttihat ve Terakki tarafından toplumda mesleki teşkilatlandırılmalara gidilmesi kararı alınmış ve bu bağlamda çok sayıda esnaf cemiyeti kurulmuştur. Yerli malı tüketimini teşvik etmek üzere Kara Kemal'in idaresinde İstihlak-i Millî Cemiyeti oluşturulmuştur (Gökçe, 2021, s. 147).

1915 yılında esnaf tek çatı altında toplanarak Esnaf Cemiyetleri kurulmuştur. Esnaf örgütlenmesinde Kara Kemal ile birlikte Ali İhsan Bey (Kör) ve Memduh Şevket (Esendal), büyük bir rol oynamışlardır. Esnaf cemiyetleri, Cumhuriyetin ilanından sonra 22 Nisan 1925 tarihli 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Hakkında Kanun ile şehremaneti bünyesinden çıkarılıp Ticaret Vekâleti ve Ticaret Odaları'na bağlanmıştır (Gökçe, 2021, s. 152-156).

Günümüzdeki Görünüm. Günümüzün ekonomik koşulları ve örgütlenmesi yüz yıl öncesi ile karşılaştırılamayacak kadar farklılaşmıştır. 1860'larda esnaf gruplarının bir araya getirilmesi ile oluşturulup başarılamayan anonim şirket yapılanması günümüz ekonomisinin en temel kurumudur. İşveren örgütleri sermaye büyüklüklerine göre gönüllü üyelik sistemine dayanan dernekler ve kamusal temsil özelliği bulunan muhtelif birlikler tarafından temsil edilmektedirler. Üye sayısı en fazla olan esnaf birlikleri bu kuruluşlar arasında ekonomik etkisi en düşük olan örgütlerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sürecin Değerlendirilmesi. Ahilik ve lonca sisteminde üretim ve büyüme kapasitesi sınırlıydı. Hiçbir işletme gelecek yıl üretimimizi yüzde 20 artıralım, pazar payımızı yüzde 10 büyütelim gibi bir hedef koyamazdı. Emek-sermaye ilişkisi açısından baktığımızda çalışan sayısının üç-beş kişiyi geçmesi mümkün değildi. Her çalışanın bir gün kendisinin de bir işletmesi olması ulaşılması zor bir hayal değil sadece bir süreçti. Bugün öbekleşmeyi sanayi siteleri olarak güncellersek her işletmede yüzlerce kişi istihdam edilmektedir. Her işletmenin üretim hacmini, Pazar payını artırmak gibi bir hedefi bulunmaktadır. Şebeke organizasyon modeli ile çok sayıda işletmenin dinamik işbirliği yapması mümkün hale gelmiştir. Sanal şebeke Organizasyon örgütlenmesi ile birbirini yüz yüze görmeyen dünyanın farklı ülke ve coğrafyalarındaki işletmelerin ortak iş yapması olağan durumlardır. Bu ilişkilerin devamlılığını sağlayan unsurlar güven ve liyakattir. Ahilik teşkilatının tüketiciler açısından en değerli davranışı olan kalite standardı günümüz iş dünyasında ISO ve benzeri yapılanmalarla sağlanmakta; büyük kuruluşlar ürünlerinin kalite standartlarını sadece bu konuda uzmanlaşmış kuruluşlar aracılığıyla denetlemektedirler.

Türkiye'de 2020'de 220.000 bakkal, 35.675 zincir market olduğu belirtilmektedir (The Independent Türkçe, 2021). Ancak mahallede hane halkının tüketim davranışını ve ürün standardını mahallenin yerleşik bakkalı belirleyememekte, binlerce dükkanı olan zincir mağazalar belirlemektedir. Kamu herhangi bir tüketim ürününün fiyatını dengelemek istediğinde bakkallar federasyonu ile değil, Türkiye'de neredeyse bütün sokaklarda dükkânları olan üç beş işverenle işbirliği yapmaktadır.

Ahilik İslam medeniyetine ait bir kurumdur. Ekonomik olarak ele aldığımızda ise parametreleri neredeyse yüzyıllardır değişmeyen toplumsal ve ekonomik koşulların kurumudur. Toplumsal yapı öylesine durağandır ki nüfus neredeyse sabittir, herkes oturduğu yere bağlıdır. Meslekler sabittir, enflasyon sıfıra yakınıdır, fiyatlar

kamu kontrolündedir. Tanzimat'a geldiğimizde henüz medeniyetimizi değiştirmediysek bile demografik yapı göçlerle büyük ölçüde bozuldu. Sanayi devriminin etkisiyle seri üretim dönemi başladı. Sermaye-emek ilişkilerinin niteliği değişti. Loncaların ortadan kalkmasıyla esnaf açısından tam bir karmaşa dönemi başlamış oldu.

XVII. yüzyılda loncalar şehir ticaret hayatının tamamını kapsıyordu (Gökçe, 2021, s. 131). Bugünün ekonomik yapısında geçmiş dönemin üretici esnafı KOBİ'lere dönüşmüş durumdadır. Sayıları çok olmasına rağmen Kobilerin bulundukları sektördeki etkinlikleri çok sınırlıdır.

Batı Medeniyeti içinde Hristiyanlık, Yunan düşüncesi ve Roma sistemiyle birlikte üç kurucu unsurdan birisidir. Batı medeniyetinin kendi oluşum süreci içerisinde Hristiyanlığa bir rol biçilmiş, Hristiyanlık da bu rolü kabul ederek varlığını sürdürmüştür. İslam Medeniyetinin bütün unsurlarında din başat belirleyicidir. Bu nedenle bir takım tartışmalara rağmen İslam Medeniyeti kavramsallaştırması çok yerindedir ve bazı medeniyet kuramcılarının Emevi Medeniyeti, Abbasi Medeniyeti, Endülüs Medeniyeti, Babür Medeniyeti, Timur Medeniyeti, Osmanlı Medeniyeti gibi bölümlemeleri gereksizdir. Kesintisiz bir İslam medeniyeti vardır ve bu medeniyetin kurumları yeni koşullara göre yenilenerek varlığını sürdürmüşlerdir. Tanzimat'la başlayan 1923'te kesinlik kazanan süreçte ise bütün değerleriyle Batı Medeniyetine dahil olma iradesi ortaya çıkmıştır. Bu ortamda İslam medeniyetine ait kurumların tek tek dirilişini konuşmak ve ummak gerçekçi değildir. Sezai Karakoç'un "İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü" tanımlaması bu bağlamda çok anlamlı ve açıklayıcıdır. Zekat kurumu İslam toplumunun ekonomik yapısı açısından belirleyici bir faktördür. Faiz yasağı da öyle. Ancak bunları sadece rasyonel unsurlar olarak ele almak anlamlı değildir.

Ahiliğin mirası. Ahiliğin yüzyıllar içindeki değişim ve dönüşümü kurumsal kuram ve örgütsel ekolojinin önermeleri ile açıklanabilecek değişim ve dönüşümlerdir. Kuramsal kuramın işaret ettiği, kurumların kendi başına varlık olma özellikleri Ahilik kurumu için de geçerlidir. Gedik sistemi, örgütsel yapının kendi kendini savunma refleksidir. Örgütsel ekoloji değiştikçe Ahilik kurumu da yeni duruma uyum sağlamış, örgütlenme biçimini ve işlevlerini değiştirmiştir. Gedik biçimine dönüşmüş olan loncalar Sanayi Devriminin oluşturduğu yeni ekolojiye uyum sağlamakta yetersiz kaldıkları için meşruiyetini yitirerek çözülmüşlerdir.

Günümüzün toplumsal ve ekonomik koşullarında Ahilik kurumumun aşağıdaki ilkelerinin işlevselliğini koruduğu ve yaşatılabileceği öngörülmektedir:

Uygulamalı Mesleki Eğitim. Ahiliğin bütün formlarında en iyi başarılmış hususlardan birisi, gençlere uygulamalı olarak mesleki eğitim verilmesidir. Bu süreçte gençlere mesleki beceriler kazandırılmasının yanında fütüvvetnamelerle devralınan ahlak ilkeleri de öğretilmiştir. Günümüzde karşıkarşıya olduğumuz en önemli problemlerden birisi herhangi bir mesleği ve becerisi olmayan genç nüfustur. Gençlere 18 yaşından sonra bir beceri kazandırmayı hedefleyen meslek yüksek okulları pedagojik ilkelerle uyumsuz ve başarısız bir modeldir. Uzmanların oluşturacağı modellerle mesleki beceri kazandırma sürecinin lise düzeyine odaklanması gerekmektedir. Teorik bilgiler beceri kazandırmak için yeterli olmayıp, eğitim programı, günün koşullarına göre yenilenen yoğun uygulamalar içermelidir.

Üretim Standartlarının Oluşturulması ve Korunması. Günümüzün serbest piyasa ekonomisi her kalitede ürünün piyasaya sürülmesine imkân vermektedir. Makro bir hedef olarak, bütün alanlarda standardı olmayan ürünlerin piyasaya sürülmemesi, standardı belirlenmiş ürünlerde ise tüketicinin hakkını kolaylıkla arayabileceği mekanizmalar güçlendirilmelidir. Aynı meslek grubu altında toplanmış örgütler kalite standardını gözetme konusunda kamu otoritelerinden önce davranarak özdenetim gerçekleştirmelidirler.

Süreklilik. İşyeri gibi sabit yatırımların kamu tarafından yapılarak esnafa tahsis edilmesi, gedik uygulaması, esnafın kendi içinde oluşturduğu dayanışma sandıkları ve vakıflar geçmişte ekonomik sürekliliği sağlamada kullanılan araçlardan bazılarıdır. Günümüzde sanayi sitelerinde, öbekleşme anlayışıyla esnafa işyeri tahsisi edilmesi, hatta çok büyük yatırımlar için kamunun ücretsiz arazi tahsisi etmesi geçmişteki uygulamanın yeni yorumu kabul edilebilir. Aynı alanda faaliyet gösteren örgütlerin oluşturdukları mesleki dernekler, sektörel bilginin yenilenmesi açısından çok işlevseldirler.

KAYNAKÇA

Akbaş, H. E., Bozkurt, S., & Yazıcı, K. (2018, Eylül). Osmanlı devletinde lonca teşkilatı yapısı ve yönetim düşüncesi ile karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(Özel Sayı), 165-202.

Çakar, M., & Danışman, A. (2015). Kurumsal Kuram. H. C. Sözen, & H. N. Basım içinde, Örgüt Kuramları (s. 257-285). İstanbul: Beta.

Daft, R. L. (2015). Örgüt. (Ö. N. Özmen, Çev.) İstanbul: Nobel.

Dinçer, K. (2016). 19. yy Osmanlı Esnaf Birliklerinin Ve Mensubu İşyerlerinin Şirketlere Ve Cemiyetlere Dönüştürme Denemesi Ve Sonuçları. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gökçe, A. (2021). Kara Kemal ve Esnaf Cemiyetleri. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İnce, E. (2020). Osmanlı devletinde esnaf teşkilatı ve İkinci Meşrutiyet döneminde esnafa yönelik teşvik esnafa yönelik teşvik politikaları. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Kal'a, A. (2019). Ahi Kümelenme Modeline Göre Anadolu Sanayi Devrimi. İstanbul: Kuveyt Türk.

Kazıcı, Z. (1988). Ahîlik. DİA (Cilt I, s. 540-542). içinde İstanbul: TDV.

Keskin, H., Akgün, A. E., & Koçoğlu, İ. (2016). Örgüt Teorisi. İstanbul: Nobel.

Köprülü, M. F. (1972). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu. Ankara: Atay Kültür Yayınları.

Sunar, L. (Tarih Yok). Değişim Sosyolojisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Şeşen, H., & Basım, H. N. (2015). Birlikte Evrim. H. C. Sözen, & H. N. Basım içinde, Örgüt Kuramları (s. 238-256). İstanbul: Beta.

Tancî, E. A. (2019). İbn Battûta Seyahatnâmesi. (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul: YKY.

The Independent Türkçe. (2021, Mart 6). Vatandaş pandemide bakkalı hatırladı. https://www.indyturk.com/: https://www.indyturk.com/node/325886/ekonomi%CC%87/vatanda%C5%9F-pandemide-bakkal%C4%B1-hat%C4%B1rlad%C4%B1 adresinden alındı

Uludağ, D. (2016). Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma. 7th International Conference of Political Economy (ICOPEC 2016), (s. 15-36).

Yeloğlu, H. O. (2015). Örgütsel Ekoloji. H. C. Sözen, & H. N. Basım içinde, Örgüt Kuramları (s. 205-235). İstanbul: Beta.

Yi, E. (2008). 17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri. İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları.

AHİLİK ÜRETİM MODELİNIN ÇAĞA SUNULACAK BİR ALTERNATİF OLMA İMKÂNI VE PİYASA AHLAKININ DEĞİRMENİNE SU TAŞIMA TEHLİKESİ

Şefik MEMİŞ•

ÖZET

Âşıkpaşazâde, Tarih-i Âl-i Osmân'da "Ve hem bu Rûm'da dört taife vardır, kim müsafirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rûm, biri Âhiyân-ı Rûm, biri Abdalân-ı Rûm ve biri Bâciyân-ı Rûm…" bilgisini verirken, Osmanlı İmparatorluğu'nun dört sütun üzerinde yükseldiğini belirtmenin ötesinde bu coğrafyada Osmanlı öncesi mevcut olan devletlerin de bu yapılarla birlikte var olduğuna işaret ediyordu. Bununla beraber Türklerin Orta Asya'dan Batı'ya doğru yolculukları esnasında oluşturdukları birikim, özellikle Selçuklu ile Osmanlı uygulaması, devletin sadece fütuhatla değil fütüvvetle de kaim olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyla her iki devletin mevcudiyetinin teminatı olan unsur; askerî güç kadar ve belki ondan daha fazla, orta sınıf esnafı derleyip toparlayan üretim gücünü ifade eden Ahiyân-ı Rum'du.

Ahilerin en başat özelliği, yaşadıkları kasaba, şehir ya da bölgede ihtiyaç duyulan üretimi yaparken geliştirdikleri üretim biçimini oluşturan şeyin hayat tarzlarına yön veren inançları olmasıydı. Bir diğer ifadeyle Ahilik üretim sistemi, sınaî üretim ve irfanî eğitimi bütünleştiren bir niteliğe sahipti, kaynağı da ilahiydi.

Osmanlı'nın ekonomik yapısını inşa eden, devletin tebaasının refahını sağlayan Ahilik sisteminin neşvü nema bulduğu dönemler, devletin genişleyip büyüdüğü devirler oldu. Yine bu zamanlar, Avrupa'nın Orta Çağ'ın sağladığı birikimlerle Yeni Çağ'a girmekte olduğu vakitlerdi. Yeni Çağ'ın insan merkezli medeniyet anlayışı Sanayi Devrimi ile birlikte yeni üretim tarzını ve yeni toplum yapısını oluşturuyordu. Ne var ki, "kişisel çıkar"ın maksimum seviyeye çıkartılmasıyla, üretimin ve piyasanın dengeye geleceğini ve genel toplumsal refahının tesis edileceğini savunan yeni ekonomik doktrin ve uygulaması, sağladığı gelişmeye karşın ciddi boyutlarda "ahlak sorununa" yol açtı.. Umulanın aksine, kaynağı piyasa olan "piyasa ahlakı", işleri içinden çıkılmaz hale getirmişti. Bu sorunların çözümü için, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ahlaktan vazgeçilemeyeceğinin gösterilmesi, ahlakın en azından iş ahlakı adıyla çalışma hayatının vazgeçilmez bir parçası olarak varlığını devam ettirmesi gerekiyordu.

Tam bu aşamada ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, Ahiliğin sahip olduğu değerler ve üretimi şekillendiren insan ve doğa ile ahenk içinde olma özelliği, küresel dijital çağda üretim ilişkileri ağına yeni bir istikamet çizilebilir. Ama bu teşebbüs bir tehlikeyi de barındırıyor. En önemli vasfı, kendine tehdit ya da alternatif olan unsurları dönüştürerek, bünyesine katma ve onlarla eksiklerini tamamlayabilme yeteneği olan kapitalizm, üretim sürecini

• Doç. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
E-Posta: sefikmemis@yahoo.com, smemis@ticaret.edu.tr ORCID: 0000-0002-6926-2215

daha verimli ve üretken hale getirmek için ihtiyaç duyduğu çalışma ahlakını oluşturacak yerel unsurlar arasına evrensel iddiaya sahip Ahiliği de katabilir. Bu takdirde cevaplanacak şu sorular bizi bekliyor: Kapitalist üretim tarzının, piyasaya dayalı ahlakının işlememesi sebebiyle üretimi daha da verimli kılacak olan her türlü görüşten istifade etme gayreti, Ahilik modelinin çağa sunulacak özgün bir alternatif olma imkanının kaybedilmesi anlamına gelir mi? Ahilik, modern zamanlarda kapitalizmin daha iyi işlemesine yardımcı olacak mı, bir başka deyişle insana, doğaya ve hatta evrene meydan okuyuşunu sürdüren bir sistemin değirmenine su taşıyacak mı?

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Piyasa Ahlakı, İş ve Çalışma Ahlakı, Fütüvvet

THE POSSIBILITY OF THE PRODUCTION MODEL OF AKHI ORDER TO BE AN ALTERNATIVE TO THIS ERA AND THE RISK OF PLAYING INTO THE HANDS OF MARKET ETHICS

Şefik MEMİŞ[•]

ABSTRACT

Âşıkpaşazâde states the following in Tarih-i Âl-i Osman (History of Ottomans): “And there are four groups in Anatolia that are mentioned among guests. One of them is Warriors of Anatolia; another one is Akhis (Brothers) of Anatolia; another one is Dervishes of Anatolia and the other one is Sisters of Anatolia…” Thus, he does not only state that the Ottoman Empire was built on four pillars but also points out that the states existing there before the Ottoman Empire existed together with those structures. He also states that during the journey of Turks from Central Asia to the West, especially in the Seljuk State and Ottoman Empire, the state was strong not only through conquests but also futuwwa. Therefore, the element that guaranteed the existence of both states was Akhis of Anatolia, which organized the middle-class artisans and shopkeepers and which indicated production.

The most dominant feature of Akhis was that while they were producing the products needed in the town, city or region they lived in, what formed the way of production was their belief, which was their lifestyle. In other words, Akhi order production system had a quality that integrated industrial production and wise education; and its source was divine.

The periods when Akhi order system, which built the economic structure of the Ottoman State and ensured the welfare of the citizens of the state, flourished were the periods when the state expanded and developed. Those periods were also the times when Europe was entering the New Age with the accumulations of the Middle Ages. The human-centered civilization understanding of the New Age formed the new production style and new social structure together with the Industrial Revolution. However, the new economic doctrine and practice, which argued that maximizing the "self-interest" would cause the production and market come into balance and establish the general social welfare, led to a serious "ethical problem" despite the progress it provided. Contrary to expectations, "market ethics", whose source was the market, made things unbearable. In order to solve those problems, it was necessary to show that ethics could not be abandoned in industrialized and developing countries, and that it should continue to exist as an indispensable part of working life, at least with the name work ethics.

Just at that stage and in the first quarter of the 21st century, a new direction can be drawn by shedding light on the network of production relations in the global digital age with the values of the Akhi order and its ability to be

[•] Assoc. Prof. Dr., İstanbul Commerce University.
E-Mail: sefikmemis@yahoo.com, smemis@ticaret.edu.tr ORCID: 0000-0002-6926-2215

in harmony with humans who shape production and nature. However, this attempt also carries a danger. Capitalism, whose most important feature is the ability to transform and incorporate the elements that threaten or that are alternative to it, and to make up for the deficiencies with them, can also add Akhi order, which has a universal claim to the local flavors that will create the work ethics it needs to make the production process more efficient and productive. In that case, the following questions wait to be answered: Does the effort of capitalism to benefit from any view that will make production more efficient due to the failure of the capitalist mode of production and its market-based ethics mean Ahi-order model's losing the possibility of being an original alternative to be presented to this era? Will Akhi order help capitalism work better in modern times, in other words, will it play into the hands of a system that continues to challenge humans, nature and even the universe?

Keywords: Akhi Order, Market Ethics, Business Ethics, Work Ethics, Futuwwa

GİRİŞ

"Ve hem bu Rûm'da dört taife vardır, kim müsafirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rûm, biri Âhiyân-ı Rûm, biri Abdalân-ı Rûm ve biri Bâciyân-ı Rûm…" (Âşıkpaşazâde, 1332, s.205). Selçuklu ya da Osmanlı üzerine çalışan birçok kişinin neredeyse ezbere bildiği bu söz, Tarih-i Âl-i Osmân'ın yazarı Âşıkpaşazâde'ye aittir. Âşıkpaşazâde'nin burada zikrettiği "Âhiyân-ı Rûm", aslında Anadolu ahilerini simgeler. Selçuklularla birlikte Anadolu'nun rengini farklılaştıran Ahilik, 13. yüzyıldan 14. yüzyıla girilirken, bir uç beyi olan Osmanlı'nın da üzerinde yükselip imparatorluğa evrileceği dörtlü yapının gazilerle birlikte temel iki sütunudur. Âşıkpaşazâde'nin kayıtlara geçirdiği bu "dört taife", bize Türklerin Orta Asya'dan Batı'ya doğru yolculukları esnasında ama özellikle Selçuklu ile Osmanlı'da devleti sadece fütuhatla değil fütüvvetle de kaim kılmayı başardıklarını gösteriyor. Çünkü fütühat yani "gâziyân-ı rûm" askerî gücü sembolize ederken, fütüvvet yani "Âhiyân-ı Rûm" da ülkenin refahını temin edecek ilkeli üretimi ve adil gelir dağılımını temsil ediyordu. Günümüzde daha iyi anlaşılıyor ki; Âhiyân-ı Rûm o dönem, askerî güç kadar ve belki onu da besleyip güçlendirecek şekilde tarihin her döneminde devletlerin gücünü temsil eden orta sınıf esnafı derleyip toparlayan üretim gücünü ifade ediyordu.

AHİLİK VE KAPSAMI

İnançla Şekillenen Örgütlü Üretim

Arapça "kardeşim" anlamına gelen "Ahi" sözcüğünden gelen Ahilik, "kardeşlik, birlik ve beraberlik ruhunu, sosyal dayanışmayı" simgeleyen ekonomiye, üretime ve dolayısıyla siyasal ortama istikrarı egemen kılan bir yapıdır. Ahiliğin kökeni ise fütüvvete dayanır, o da "genç, yiğit" anlamına gelen "feta" kelimesinden neşet eder (Şahin, 2021, s. 28). Bir başka ifadeyle feta, "mürüvvet ve fütüvvette kemale eren, fetâlaşan, fütüvvet ehli olmayı dileyen, temiz ve güzel huylara iştiyakı olan, müddei de civan-merdler libasını giymekle beraber ahlak bakımından onlardan uzak olan kişidir" (Gölpınarlı, 2011, s. 26). Bu coğrafyada ilk izlerine 8. yüzyılın başından itibaren rastlanan Ahilik, esnaf birliklerinin bir araya gelerek oluşturduğu sosyo– ekonomik bir kurumdur. Ahilik müessesi, zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkileri kurumsallaştırmış, böylece hem üretime hem sosyal düzene ihtiyaç duyulan istikrar ve nizamı vermiştir. Bir devletin halkının mutluluğu ve sosyal barış için en çok ihtiyaç duyduğu sosyal adaleti, sosyal dengeyi ve gelir dağılımında adaleti memnuniyetle kabul edilecek şekilde düzenlemiştir. Üstelik bunu sağlam bir teşkilatlanma modeli ve köklü bir eğitim sistemi ile gerçekleştirmiştir.

Bu bağlamda "Geniş kapsamlı bir görev alanı bulunan ahiliğe bu gücü veren nedir?" sorusuyla karşı karşıya kalabiliriz. Ahilik hakkında en sağlam bilgileri veren fütüvvetnâmelerde altı çizildiği gibi fütüvvetin kaynağı,

İslam dininin açık emir ve yasaklarıdır. Özellikle de "Haberiniz olsun ki Allah size adli, ihsanı ve yakınlığı olana atâyı emrediyor ve fuhşiyattan, münkerden, bagiyden nehyediyor, size vazediyor ki dinleyip anlayıp tutasınız" (Yazır, t.y., s. 3116)1 emir ve tavsiyesinin yer aldığı Nahl suresi, 90. Ayet-i kerime Ahiliğin görevlerini ve tanımını özetler nitelikte görülür. İslam dünyasında ilk olarak Ahilik teşkilatını kuran Abbasi halifesi en-Nâsır Lidinillah'ın (Kazıcı, 1988, s. 540) kuruluş aşamasında faydalandığı fütüvvetnâmelerde ahilerin hayat tarzının bu ayet-i kerime ile istikamet aldığı kaydedilir. Ayrıca İbn Mi'mar da fütüvvetin kökenin tamamen İslam inancına dayandığını, yukarıda zikredilen ayet-i kerimenin içeriğinin de fütüvvet ehlinin temel ilkelerini belirlediğini ifade eder (Şahin, s. 29). Benzer bir şekilde Tabakâtü's-Sûfiyye'de Sülemi (1021/1022) bu kaynaklık meselesini "Melameti şeyhlerinden bazılarına, "Sizce fütüvvet makamını kim kazanır, fetâ adını kim hak eder?" diye sorulunca dediler ki: "Allah hepsine rahmet etsin, kimde Âdem'in özür getirmesi, Nuh'un sebatı, İbrahim'in vakarı, İsmail'in doğruluğu, Musa'nın ihlası, Eyyüb'ün sabrı, Davud'un ağlayışı, Muhammed'in cömertliği varsa, yine Allah hepsinden razı olsun kimde Ebubekir'in acıması, Ömer'in hamiyeti, Osman'ın utangıçlığı, Ali'nin bilgisi bulunursa, sonra da bütün bunlarla beraber nefsini horlar, ayıplarını görürse, o kimse fütüvvet sahibidir, fetâ adını hak eder" (Gölpınarlı, s. 18) şeklinde izah eder.

Dolayısıyla Ahilik, İslam dinini kabul edip buna göre hareket eden Müslümanların yerine getirdiği bir sistem öngörmüştü. Doğal olarak Ahilik yapısı içinde kendisine yer bulamayanlar, bir başka ifadeyle bu yapıya girişlerine onay verilmeyenler "kafirler, münafıklar, müneccimler, muhtekirler, insanların kusurlarını açığa vuranlar, hırsızlar ve haramdan sakınmayanlar" oluyordu.

ÜÇ TEMEL İLKE: MESLEK SAHİPLİĞİ, YENİLİKÇİLİK VE ADİL GELİR PAYLAŞIMI

Ahilikle 12. ve 13. yüzyılda tecessüm edip döneme damgasını vuran üretim modeli olarak sadece ahlakî değerlere dayanmıyordu, İslamî ilkelerden süzülüp gelen ve dönemsel uygulaması oldukça başarılı başka kurallar da bulunuyordu. Bu üretim modelinin olmazsa olmaz ikinci umdesi meslekî eğitimdi, bir başka ifadeyle Ahilik sanat sahibi olmayı yani meslek edinmeyi zorunlu kılardı. O halde Ahilikten söz edildiğinde aynı zamanda "harîf"ten yani herhangi bir işle meşgul olan sanatkârdan da söz edilmiş oluyordu. Bir başka ifadeyle her ahi bir sanat ehliydi, bu da fütüvvetin olmazsa olmaz şartlarındandı, ihmali söz konusu olamazdı. Ahinin sanatkâr olması, "yaptığı işi güzelce ve ustalıkla ortaya koyması" (Gölpınarlı, s. 74) demekti. İşte bu tarif başlı başına günümüzdeki uzmanlaşmayı, ihtisaslaşmayı ifade eder. Daha da önemlisi, Ahilik halkasına dahil olan bir

[1] Anılan ayet-i kerimenin Diyanet İşleri Başkanlığı mealinde günümüz Türkçesine uyarlanmış hali şöyledir: "Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor." Bkz: https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1991/90-ayet-tefsiri

çırağın kalfalığa, kalfanın ustalığa sıçraması ise bir yenilik ortaya koymasıyla mümkün olurdu, bu ise üretimde yenilikçiliği besleyen bir damardı.

Ahilik düzeni kurumsal aidiyeti önemserdi. Dolayısıyla ritüeller ihmal edilmez, itina ile yerine getirilirdi. "Sanat"ın sırrı, bizzat "elden ele", "gönülden gönüle" eğitimle nakledilirdi. Ahilik, ehliyetsiz ve kötü niyetlileri tasfiyeye yarayan bir mekanizmaya da sahipti. Ahiliğin meslekî birlik olmaktan vatan savunmasına uzanan çoklu görev tanımı şöylece özetlenebilir (Gölpınarlı, s. 74):

"… içine karışan ehliyetsiz yahut yaramaz unsurları tasfiyeye muktedir olmuş ve hemen daima dini ve mistik olup tam bir siyasi vasfa sahip olmadığı halde sırası gelince bünyesindeki şövalyelik kabiliyetiyle bir devletin kuruluşunda, sırası gelince yine bünyesindeki yapıcılık kudretiyle iskan ve taazzide mühim roller oynamıştır. Bu cümleden olarak fütüvvet ehlinin Osmanoğulları devletinin kuruluşundaki büyük rolü, hakikaten ayrıca tetkike değer."

Ahiler sosyal adaletin ve adil gelir paylaşımında da örnektiler. Fütüvvetnâmelerde geçen her ahinin elinin altında ancak 18 dirhem bulunduğuna dair kural bunun somut göstergesiydi. "18 dirhem", adaletli gelir dağılımının ve paylaşımının aynı zamanda ölçüsüydü, her çağa örnek olabilecek bir paylaşım sisteminin özüydü. Özetle ahiler Selçuklu ve Osmanlı uygulamalarında olduğu gibi gündelik kazançlarını halk ile paylaşırlardı. Bu konuyu Gölpınarlı, "Tarikatların çoğu müntesiplerini dünyadan çekerken, fütüvvet salikini dünyaya ve dünyalık kazanca sevk eder. Ancak bu sevkte gaye, ferdi menfaat değildir, halka ve ihvana yardımdır. Ancak Mistik inanış fütüvvet ehlinde de kanaati ön plana almıştır. Ahinin 18 dirhemden fazla birikmiş parasının bulunmaması şartı, bunun elle tutulur bir delilidir. Ahi sadece 18 dirhem kazanacak değildir. Bu kayıt ve miyar kazanca ait olmadığından ne kadar elde edebilirse o kadar kazanır. Hatta ne kadar kazanırsa ihvana yardımı o nispette olacağından çok kazanmaya çalışır. Yalnız kazancı ortanındır. Kendisi, kendisi için ancak 18 dirhem saklayabilir" (Gölpınarlı, s. 75) ifadeleriyle açıklıyordu.

Uç ve Ücra Bölgelerin Gönüllü İskâncıları

Başlangıçta ifade edildiği üzere Ahiliği devletin temel sütunlarından biri haline getiren özelliği, "uç"ta, meşhur tabirle serhatte yer almasıdır. Bu tespit, bir uç beyliği olan Osmanlı Beyliği ile yolu kesişen ahilerin neden yoğun olarak "uç"ta bulunduklarının sebebinin anlaşılmasına yardımcı olur. Çünkü ahiler uçlarda iskanı başlatıp çoğaltırlar ve üretim ile o yörenin şenlenip gelişmesine katkıda bulunurlardı. İslam'ın temel ilkeleriyle yoğrulan hayat tarzları, çevreyle barış içinde ilişkiler geliştirmelerini sağlardı. Ömer Lütfü Barkan'ın anlattığı yurdun her yanında rastlanan ahi zaviyeleri, ileri sürülen bu fikirlerin delilleridir. Ayrıca Barkan'ın bahsettiği "İstila Devirlerinin Kolonizatör Dervişleri ve Zaviyeleri",2 ahilerden ve onların zaviyelerinden başka bir şey değildi.

[2] Ömer Lütfi Barkan'ın Kolonizatör Türk Dervişleri makalesi için bkz. https://www.academia.edu/26691851/%C3%96mer_L%C3%BCtfi_Barkan_Kolonizat%C3%B6r_T%C3%BCrk_dervi%C5%9Fleri_pdf

Ayrıca İbn Battûta'nın seyahatnamesinde verdiği bilgeler, ahilerin en ücra köylerde, hatta dağ başlarında bile zaviyeleriyle, üretimleriyle ve örnek ahlaklarıyla var olduklarını gösteriyordu. Buralardaki ahiler, güvenli ortamın, ıssız bölgelerin güven içinde olmasının ve şenlenmesinin teminatıydı. Şehirde var oldukları kadar yeni iskân yerlerinde devletin güvenli ortam tesis etmek için ihtiyaç duyduğu her noktada -özellikle ulaşım hatlarında, köprü mesuliyetiyle- vardılar. Haşim Şahin, ahilerin derbentlik ve diğer hizmetlerini şöyle aktarıyordu (Şahin, s. 49, 60):

"Ahi zümreleri zaman zaman derbentlerin bulunduğu mahallerde yerleşiyordu. [...] Toplum hayatında belirleyici bir vasfı olan ahiler, böylesine stratejik bölgelerde de zaviyeler kurmuş ve faaliyet alanlarını ıssız bölgelere taşımıştı. İbn Battuta'nın Mudurnu'nun dağlık kesiminde kar altında soğuktan donmak üzere iken sayesinde kurtulduğu ahi zaviyesi bu tarz bir zaviye idi. […] Ahilerin üstlendikleri önemli görevlerden bir diğeri de köprü hizmetiydi. Kaynaklarda yer alan ifadelerden anlaşıldığına göre, ahiler bilhassa ağaç köprülerin bakım işleriyle ilgileniyor, nehir yataklarında sel sonucu biriken taşları temizlemek suretiyle taşkınları engellemeye çalışıyordu. Aynı zamanda köprünün eskiyen kısımlarını tamir ediyor, bu şekilde amme hizmeti ifa ediyorlardı. Bu hizmetlerinin karşılığı olarak Osmanlı yönetimi tarafından kendilerine veya faaliyet gösterdikleri zaviyelerine araziler vakfediliyordu."

Sonuç itibariyle Ahiler Selçuklu, Anadolu beylikleri ve Osmanlı'nın erken döneminde üretimin temeliydi. Meslek ve sanat sahiplerinden oluşan, sadece bir bölgeyle sınırlı olmayıp geniş bir alana yayılan muhkem bir örgütlenmeye sahiplerdi. Örgütlenme hiyerarşik düzen içinde olduğu için ahilerin gücü ve etkinliği tartışılmazdı. Kuşkusuz bu gücü "çırak-usta-kalfa" üçlemesinden oluşan meslekî düzen ile güçlü yönetim hiyerarşilerinden alıyorlardı. Ayrıca gerektiğinde silahlanma yeteneğine sahip olmaları hem istilalara karşı kalkan, hem de rıza göstermedikleri olaylar karşısında caydırıcı yetenekleri oluyordu. Ne yazık ki kapitalist üretim anlayışının temellerinin atıldığı, sanayi devrimine giden sürecin başladığı 17. yüzyılla birlikte Ahilik gücünü kaybetti. Yeni bir dünya kuruluyordu. Oyunun kurallarının, oyun devam ederken değişeceğini oyuncuların da kabul edeceği öngörülmeyen bir durumdu.

Ahilerin Üretim Tarzı Her Dönem Geçerli Olabilir Mi?

Ahileri farklı kılan, İslam inancına sahip ve yaşamaya arzulu insanlar olarak, ekonomik üretim yaparken aslında model bir sosyal hayat da ortaya koymalarıydı. Günümüzde sürekli eğitim merkezlerinin yaptıklarını ahiler, gündüz işte gece de içsel terbiyede bulunup sürekli eğitim şeklinde uyguluyorlardı. Böylece üretimlerini belirleyen inançlarının sarsılmasına izin vermiyorlardı. Çünkü onların nesne ile, çevreyle, diğer mahlukat ile ilişkileri belirleyen müntesibi oldukları dindi. Onların tek reçetesi, karakterlerini oluşturan, yaşama biçimlerinin ayrıntılarını düzenleyen, diğer insanlar ve cümle "mahlukat" ile münasebetlerini şekillendiren Müslümanlık umdeleriydi. Üretimi biçimlendiren, çok kazanma arzusu karşısında insanları aldatmaktan onları alıkoyan, üretimin niceliğini ve niteliğini toplumun yeter düzeyde tüketim ihtiyacının karşılanması ile sınırlandıran, ürünün kalitesini teminat altına alan şey; dinin ilkeleri ve etik anlayışıyla belirleniyor, bu da deyim yerindeyse

sistematik bir fütüvvet manifestosuna dönüşüyordu. Bir diğer ifadeyle Ahilik üretim sistemi, sınaî üretim ve irfanî eğitimi bütünleştiren bir niteliğe sahipti, kaynağı da ilahiydi. Şecerenameler böyle oluşuyordu.

Osmanlı Devleti'nin kurucu dört unsurundan biri olan Ahiliğin yaygınlaşıp üretimin esas unsuru haline geldiği dönemler, devletin de güçlenip genişlediği vakitlere denk düşüyordu. Beylikten imparatorluğa dönüşüme karşılık gelen bu dönemde Avrupa'da İleri Orta Çağ ile Geç Orta Çağ yaşanıyordu. Aynı zamanda kapitalist sisteminin zihinsel altyapısının oluştuğu, ekonomik ve ticari anlayışının nüveleştiği bu zamanlarda kırsal üretim yerini şehirlerde üretime bırakırken, şehirlerin sayısı ve nüfusu artmaya başladı. "Kişisel çıkar"ın ekonomik ve sosyal hayatın rehberi haline geldiği bu süreçte ciddi boyutlarda ahlakî sorunlar da ortaya çıktı. Üretimde elde edilen başarılar, Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi, fabrikalaşma, seri üretimin artan nüfusu besleyecek ve ihtiyaçlarını giderecek bir çözüm üretmesi toplumsal sorunların artışına, doğanın tahribine, çocuk ve kadın emeğinin sömürülmesine, insanların çok kötü şartlar altında yaşanmasına eşlik etmişti. Manevî değerlerin, merhamet ve adalet ile yardımlaşmanın hayattan tard edilip yerini kaynağı piyasa olan "ahlaka" bırakması kargaşayı artırdı. Bu sorunların çözümü ahlaktan vazgeçilmemesiyle mümkündü. En azından iş ahlakıyla çalışma hayatına bir düzen ve nizam vermesi gerekiyordu.

OSMANLI'DA AHİLİK HÜKÜMFERMA İKEN AVRUPA'DA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Mandeville ile Başlayan Süreç

Ahiliğin dönemin ekonomik açıdan gelişmiş ülkesi Osmanlı'nın üretim sistemini oluşturduğu dönem; Avrupa'nın Orta Çağ'da elde ettiği birikimlerle Yeni Çağ'a girmekte olduğu vakitlerdi. Sanayi Devrimi'ne giden süreçte yeni üretim anlayışı ile yeni bir toplum yapısı oluşmaktaydı. Bu sürecin simge ismi olan Hollandalı Bernard Mandeville (1670-1733), "Arıların Masalı" adlı fablında, insanın bencil olduğunu, bunun da hem doğal hem de erdemli olduğunu savunuyordu. Ona göre dürüstlük veya iyilik gibi nitelikler toplumu ileriye götürmek yerine geriletirdi. Kötülükler, bütünün adeta cennet içerisinde yaşamasını sağlardı. Ona göre başkalarını düşünerek yapılan eylemler, yaşanılmaz bir toplum anlamına geliyordu.

"Milletlerin Zenginliği"nde Avrupa'nın dolu dizgin yol aldığı bu müthiş dönüşümü anlatan, modern ekonominin fikir babası Adam Smith (1723–1790) de Mandeville'in Arılar Masalı'ndan eleştirel yönde de olsa etkilendi. "Theory of Moral Sentiments" (1859) kitabında ahlak anlayışını ortaya koyarken, yeni dönemin ahlak felsefesini, bu fikirlerden etkilenerek kurmaya çalıştı. Ona göre "zengin olma isteği başkalarının sahip olduklarına sahip olma amacına dayanıyordu. Bu nedenle söz konusu istek, toplumun genel çıkarlarından ayrı değildi. Böylelikle insanın zengin olma isteği duygusal yakınlık sempati kavramından hareketle insanların acılara değil sevinçlere ortak olma eğilimi taşımasından kaynaklanmaktaydı" (Kesici, 2010, s. 93).

Mandeville'in faydacı/çıkarcı yaklaşımı, Smith'in analizlerde "… Yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz. Onların insanseverliğine değil, bencilliğine sesleniriz. Hiçbir zaman kendi ihtiyacımızı ağzımıza almaz, onların kendi faydasından dem vururuz. Bir dilenciden başka kimse, yalnızca hemşerilerinin iyilikseverliğine güvenmek yolunu tutmaz. Dilenci bile, buna bütün bütün bel bağlamaz…" (Smith, 2014, s. 16) sözleriyle yer bulacaktı.

Bu yeni dönem üretim ve hayatta "fayda ve kârı maksimize etme" ilkeleri etrafında şekillenen yeni ilkeleri hâkim kılıyordu. Bu bakış açısıyla şekillenen Sanayi Devrimi süreci ve sonrasındaki üretim yapısının, kendi ürettiği ilkeler dışında hiçbir ahlakî değere itibar etmediği gerçeğini Robert Heilbroner [1919-2005] şöyle resmediyordu (Heilbroner, 1999, p. 126):

"1820'lerde İngiltere yaşamak için kasvetli bir yerdi […] 1828'de, zamanın radikal dergisi The Lion, Lowdham'daki bir fabrikaya gönderilen seksen yoksul çocuktan biri olan Robert Blincoe'nun inanılmaz hikayesini yayınladı. Oğlanlar ve kızlar -hepsi yaklaşık on yaşındaydı- sadece en ufak bir hata için değil, aynı zamanda endüstrilerini canlandırmak için gece gündüz kırbaçlandılar. Ve daha sonra Blincoe'nun gönderildiği Litton'daki bir fabrikayla karşılaştırıldığında, Lowdham'daki koşullar oldukça insancıldı. Litton'da çocuklar bir yalaktaki yemler için domuzlarla mücadele ediyorlardı; tekmelendiler, yumruklandılar ve cinsel istismara uğradılar; ve işverenleri, Ellice Needham adında biri, tırnakları ete değene kadar çocukların kulaklarını çimdiklemek gibi tüyler ürpertici bir alışkanlığa sahipti. […]"

Bu tespiti, dönemin ünlü romancısı Charles Dickens [1812-1870], "Hard Times [Zor Zamanlar]" adlı romanında fabrika bacalarının simsiyah dumanlar çıkardığı, makine uğultularının her yanı insanın varlığını bile esir aldığı bir kasabayı anlatırken farklı bir açıdan betimliyordu (Dickens, 1985, p. 65):

"Kasabanın içinden kapkara bir kanal geçer ve suyuna pis kokulu boyaların karıştığı mor bir nehir akardı; pencerelerle dolu bina yığınları bütün gün boyunca zangırdayıp titrer, buhar makinesi pistonları melankolik bir delilik hali içindeki bir filin başı gibi bir yükselir bir alçalırdı. Kasabanın içinde birbirlerine çok benzeyen çeşitli geniş sokaklar ve birbirlerine eş, evlerine aynı saatlerde girip çıkan, aynı işi yapmak için aynı kaldırımlarda aynı sesleri çıkaran ve her günleri dünden ve yarından farksız geçen ve her yılları bir önceki ve bir sonrakine eş olan insanlar tarafından mesken edinilmiş, birbirlerine daha da çok benzeyen pek çok küçük sokak vardı."

19. yüzyılın başlarında meydana gelen Ludizm yani makine-kırıcılık ise faydacılığı en üst düzeye çıkartıp, daha fazla kazanma ihtirasıyla her şeyi tarumar eden anlayışa karşı bir başkaldırıyı, mevcut düzenin devamına direnişi gösteriyordu. Sonuç itibariyle sanayileşmeyle birlikte her alanda ortaya çıkan devrimsel sonuçlar, insanın ihtiyaçlarını da isteklerini de değiştirdi. Ezici oranda kırsalda yaşayan insanlar, şehirleşmenin hızlanmasıyla kentlere akın etti. Artık emeklerini kiraya vererek, sanayide, fabrikalarda çalışıyorlardı. Böylece kendilerini daha kolektif ve organize olmuş bir iş hayatının içinde buldular. Üretimde yaşanan iyileşmeler ve gelişmelerle birlikte iş alanlarında gerçekleşen çeşitlenmeler ve hızlı değişimler, bireyler arasında ciddi boyutlarda "ahlak sorununa" yol açtı. Ahlakî değerlerden görülen aşınmalar, tehlikeli boyutlara ulaştı. Öyle ki varılan nokta, dengeli bir toplumu ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmayı tehdit ediyordu.

Serbest piyasayı, ekonomik anlayışın yanı sıra değerler sisteminin de ölçütü haline getiren kapitalizm, kısa bir süre sonra piyasanın ahlak yapıcılığın yol açtığı bir çıkmaza girdi. Çünkü Max Weber'in ifadesiyle kapitalizmin yükselip gelişmesinde temel dinamik olarak görülen Protestan Ahlakı (Weber, 1999, s. 146) yerini "piyasa ahlakına" bırakmıştı. Ancak sorunlar kısa süre sonra sanayileşmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde ahlaktan vazgeçilemeyeceğini, en azından iş ahlakı adıyla, çalışma hayatının vazgeçilmez bir parçası olarak varlığını devam ettirmesi gerektiğini gösterdi.

Yirminci Yüzyıl ve İş Ahlakının Ortaya Çıkışı

Mevcut ahlakî değerlerin çalışma hayatından uzaklaştırılması ve bu konuda piyasaya duyulan sonsuz güven, beklentilerin aksi şekilde sonuçlanınca işler içinden çıkılmaz hale geldi. Bu sorunların çözümü için, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ahlaktan vazgeçilemeyeceğinin gösterilmesi, en azından iş ahlakı adıyla, çalışma hayatının vazgeçilmez bir parçası olarak varlığını devam ettirmesi gerekiyordu. İngiliz siyaset filozofu Norman Barry'ye göre, "Amerikan icadı olan iş ahlakı", kapitalizmi aşırılıklarından kurtarmak için tasarlanmış ve bunun da ticareti daha kabul edilebilir hale getireceği umulmuştu (https://www.ekodialog.com/Makaleler/is-ahlakî-sorunlari.html). Bu yaklaşımla 20. yüzyılda iyice gün yüzüne çıkan çalışma hayatında karşılaşılan ahlakî sorunların çözülmesi amaçlanıyordu. Aksi takdirde şirketlerin daha çok kazanmak için insana ve doğaya zarar veren uygulamaları huzursuzlukları artıracak ve gerek şirketler gerekse hükümetler halk tarafından şiddetle eleştirilmeye devam edilecek, bu da toplumsal tehlikeler doğurabilecekti. Çünkü şehir merkezleri kirlenip bozulmuş, "toksit ve nükleer atıkların boşaltılması ve kirlilik" gibi ciddi çevresel sorunlar ortaya çıkmış, iklimi ve çevreyi yaşanmaz hale getirmişti. Bir başka ifadeyle manzara şuydu (Kurtuluş, 2010, s. 755):

"1950'lerde Amerikan kültürü oyun, eğlence, gösteriş ve zevk gibi birinci derecede hedonistik mahiyet arz eden bir yapıya dönüşmüştür. Bu olumsuz yapının doğurduğu din ise R. Garaudy'nin isimlendirmesiyle pazar tektanrıcılığıdır."

Böylece 1920'lerden itibaren ahlakî sorunlara dikkat çeken akademik yayınlar görülmeye başlandı. Bu alandaki ilk kitap da ironik bir şekilde ahlakî kuralların en çok hiçe sayıldığı finans alanında Borden ve Hopper tarafından "Bankacılık ve İş Ahlâkı" adıyla yayınlandı. 1967'de sadece ABD'de fakülte ve yüksekokullarının yüzde 17'sinin müfredatında iş ahlakı ile ilgili dersler bulunuyordu. 1970'lerde şirketlerin adının yolsuzluk ve skandallara karışması rutinleşmiş, "rüşvet, aldatıcı reklam, fiyat hileleri, ürün güvenliği ve çevre kirliliği" sorunları daimî gündem maddelerine dönüşmüştü (Özdemir, s. 33).

R. Edward Freeman ve arkadaşları, yenilik ve gelişme peşinde koşmanın insanların gözünü nasıl kör ettiğine de dikkat çekerek, bu süreci şöyle özetliyorlar (Freeman ve Martin, 2007, s. 303):

"Yenilik peşinde koşarken, eylemlerimizin çevresel bozulma, daha az ayrıcalıklı grupların egemenliği ve fırsatların adaletsiz dağılımı gibi diğerleri üzerindeki zararlı sonuçlarından bazılarına karşı kör olduk. Bu derinden rahatsız edici sorunların tohumları filizlenmeye başlıyor. Küresel ısınma, küresel mali krizler ve küresel

terörizm dünyamızı istikrarsızlaştırmakla tehdit ediyor. Piyasaların ve kapitalizmin gücünü dikkatlice incelemek ve anlamak her zamankinden daha zorunludur."

Ayrıca Mandeville'den itibaren, iş dünyasını eleştirenlerin "dinden ya da başka bir öğreti değer sisteminden kaynaklanan standartlara göre ticaretin sürekli olarak tutulması gerektiğini" ileri sürdüklerini belirten Norman Barry de, lehte olanların "ahlak olarak kabul edilen şeylerin çoğunun aslında ticari teşebbüs üzerinde bir kısıtlama olduğunu ve buna karşı çıkılması gerektiğini" iddia ettiklerini hatırlatarak, şöyle devam eder (Barry, 1998, p. 169):

"Her iki durumda da ahlak ve iş dünyası arasında bir çatışma var gibi görünür. Varsayım ise iş ve genel anlamda piyasanın bir ahlak üretmediği şeklindedir. İş ahlakı var olduğu ölçüde, diğer bazı değerler üzerinden var olacaktır. Ticareti savunan yazarlar bile piyasanın görünürdeki tarafsızlığını veya tutarlı ahlakî ilkeler oluşturmadaki başarısızlığını vurgulama konusunda çoğu zaman çok endişelidirler. Almanya'nın savaş sonrası başarısını sağlayan sosyal ve ekonomik doktrinin önde gelen savunucusu Wilhelm Ropke'nin dediği gibi: Piyasa, rekabet ve arz -talep oyunu etik rezervler yaratmaz; varsayarlar ve tüketirler. Bu rezervler piyasanın dışından gelmelidir... Disiplin, adalet duygusu, dürüstlük, hakkaniyet, şövalyelik, ılımlılık, insan onuruna saygı, katı etik normlar, bunların hepsi insanların piyasaya çıkmadan ve birbirleriyle rekabet etmeden önce sahip olmaları gereken şeylerdir. Piyasa ve kapitalizm ahlakî standartlar üretmediğinden, bunun anlamı, bir dış etken tarafından dayatılan bir ahlakın yokluğunda mübadele sisteminin ahlakî olarak nihilist olacağıdır."

Bu arada Denis Collins de Hoffmann'ın "Capitalist Fools" yaklaşımını ele aldığı "The Fall of Business Ethics in Capitalist Society: Adam Smith Revisited" başlıklı makalesinde "iş" ve ahlak" kelimelerinin "iş ahlakı" şeklinde bir araya gelmesinin bir çelişki olup olmadığını, iş adamlarının ahlakının ölçümlenip ölçümlenemeyeceğini ve eski kapitalistler ile yeni kapitalistlerin ahlakî durumlarını (Collins, 1994, s. 521) şu şekilde irdeler:

"İş ahlakçılarının halka açık sunumlarda, şans toplantılarında ve kokteyl partilerinde beklediği iki soru şudur: (1) İş ahlakı terimler açısından bir çelişki midir? (2) İş adamları daha az etik mi oluyor? Birinci soruya verdiğim tipik alaycı yanıt, iş ahlakının tabii ki çelişkili olmadığıdır. İş yapmanın bir etiği vardır, pek çok insan bundan hoşlanmaz. […] İkinci soruyla çok daha fazla mücadele ediyorum- modern kapitalistler daha az mı etik, daha fazla mı etik yoksa öncekilerle aynı mı? Bu sorunun cevabı ölçüm problemleriyle doludur. Belirli bir neslin etiği nasıl ölçülür? Birkaç tanınmış kişiye mi dayanmalı? Eğer öyleyse, hangileri—en başarılı etik CEO'lar, en başarılı etik olmayan CEO'lar, ikisinin birleşimi? Cevap hapse giren kapitalistlerin sayısının bir karşılaştırmasına mı dayanmalı? Cevap, güvensiz çalışma koşulları nedeniyle öldürülen yönetim dışı çalışanların sayısına mı dayanmalı? Nicholas von Hoffman'ın son kitabına göre, Kapitalist Aptallar, bu ölçüm konuları akademiktir. 1930'lardan başlayarak, modern kapitalistler, erken kapitalistlere kıyasla "daha az etik"tir. Hayırlar, eğerler veya amalar yok. Önde gelen erken kapitalistler hem kendi çıkarlarının hem de bencil arzularının peşinden gittiler ve sosyal refah düzeldi. Tanınmış modern kapitalistler sadece bencil arzularının peşinden koşarlar ve toplumsal refah mahvolur."

Piyasaya Takviye Güç Ya Da Özgün Bir Model Olma Tercihi

Açıkça görüleceği gibi Barry ve onun gibi düşünenlerin çabası, 20 ve 21. yüzyılda iş dünyası ile din ve ahlakî öğretiler arasında güçlü bir köprü kurmayı, bunun gerekliliğini ispatlayıp bu amaçla ciddi uygulamalara kapı aralamayı başarmak yönündedir. Hükümetlere de bu konuda ciddi görevler düşmektedir. Zira "ekonomik, toplumsal ve yönetsel alandaki ahlakî değerlerin yerleştirilmesi, hükümetlerin izlediği politika ve programlarla sıkı sıkıya ilişkilidir. Çünkü siyasal iktidar ve bürokrasi toplumda ahlakî bir iklimin oluşturulmasında ve bunun sürdürülmesinde önderlik rolü oynayan iki kurum olmuştur" (Özdemir, s. 41).

İşte tam bu noktada bir kez daha İslam ahlakının ve ilkelerinin ortaya koyduğu başarılı bir üretim modeli olan Ahiliğin tekrar ortaya çıkmasını talep edebiliriz. Çalışma hayatına ahlakî bir katkı sunmanın ötesinde Ahilik, iş ve üretim yapma biçimini yeniden gözden geçirip kurgulamada da bir iddiayı ve umudu temsil edebilir. Yukarıda kısaca resmedilmeye gayret edilen, işverenler ve emekçilerin çatışma alanı olmanın yanı sıra daha çok kazanmak için her yolu mubah sayanların birey ve firma olarak arttığı çalışma hayatı, ahlakî sorundan, hukukun imdada yetişmesi gerektiğinden, adaletin tesis edilmesi gerektiğinden bahsedilen bir alana dönüşmüş durumdadır.

Çağa uyarlanmış bir Ahilik üretim modeli, bu anlamda toplumu ve bireyleri değiştiren üretim sorunlarına karşı bir çözüm olabilir. Çünkü Ahilik, "ahlakla şekillenen üretim anlayışı"nın test edilmiş en güzel örneği olarak karşımızda duruyor.

Kuşkusuz günümüzde ahlakî sorunların, iş hayatında yaygınlaşmasının en önemli sebebi, küreselleşme ve farklılıkların ortadan kalkarak, ülkelerin ve kültürlerinin iç içe geçmesidir. Yerel ekonomilerden küresel ve rekabetçi ekonomilere geçilmesi, en çok ticari kurallara zarar vererek, büyük ahlakî sorunların doğmasına yol açtı. Serbest piyasanın altın ilkesi olan "kâr maksimizasyonu" güdüsüyle hareket eden firmalar, sorunları had safhaya çıkardı. Artık en küçük konularda bile hukukun ağır yaptırımlarının devre girmesi gerektiğine inanır hale geldik. Ahlak varsa, daha çok kâr isteğinin yanında veya öncesinde sosyal sorumluluk bilinci de var olacaktır. İş hayatında hâkim olan ahlakî ilkeler, firmalara kendi çıkarlarının yerine toplumun çıkarlarını merkeze almalarını zorunlu kılacaktır.

SONUÇ YA DA CEVAPLANMASI GEREKEN BAZI SORULAR

Ahlak, iktisadî faaliyetlerimizin nasıl olacağını belirleyen, çerçevesini çizen bir olgudur, hatta bir kurumdur. Özellikle genel hatlarıyla bugün – zaman zaman uzaklaşılsa da- serbest piyasa ekonomisinin dünyada genel geçer ekonomik sistem olarak uygulandığını biliyoruz.

Biz kapitalistler gibi düşünmüyoruz. Onlar piyasanın işlemesi için gerekli ve uygun ortamı ahlakın meydana getirdiğini söyler. Ama bir şey daha ilave ederler. Derler ki, ahlak işlem maliyetini düşürür. Yani siz karşılıklı

rızaya dayanan piyasa ortamında, "güven ve doğruluk" gibi temel ahlakî ilkelerin sorunsuz işlemesini temin ederseniz, aslında bu olmadığı zaman yapmanız gereken kontrol sistemlerini de yapmayarak maliyeti düşürürsünüz. Bu yüksek bir maliyettir ve maliyet yüksekliği sebebiyle ekonomik faaliyetlerin yapılamaması söz konusu olacaktır. Onların niyeti, ahlakı serbest piyasanın yedeğine almak olabilir. Ama bizim niyetimiz, ahlakı bir yaşam biçimi olarak benimsemenin gereği olarak, iş hayatımızda da uygulamaktır. Bunun kolaylıklarından ve nimetlerinden istifade etmemizden daha doğal bir şey de yoktur. Biliyoruz ki, güçlü ahlakî ilkelerin olduğu toplumlar ekonomik kaynaklarını etkili ve verimli kullanırlar.

Son olarak şunu belirtmekte fayda var: Tüm bunların yapılabilmesi için ahlakın kaynağının inançlarımız ve geleneklerimiz olduğu asla unutulmamalıdır. Eğer sorun yaşıyorsak, ahlak konusunda bir şaşkınlık içine düşüyorsak, bu köklerimizle bağımızın kesilmiş olmasındandır. Onu güçlü bir şekilde tesis etmemiz gerekiyor. Bu konuda Peygamber Efendimiz'den (as) bir hadis-i şerifi zikretmek yararlı olur: "Ahlak dinin kabıdır; bir kimsedeki dinin derece ve mahiyeti, ahlakın derece ve mahiyeti ile orantılıdır" (Akseki, 2016, s. 214). Bu hadiste dinin kabı nasıl ahlak ise çalışma hayatının, insan ve çevreyle dost bir üretimin de kabı ahlaktır; ahlak yaşam tarzının ayrılmaz bir cüz'ü olan üretim tarzını da biçimlendirir. Eğer bugünkü küresel üretim anlayışının nüvelenip neşvünema bulduğu anlayışta olduğu gibi kârı/üretimi maksimize etme iştihasını, ahlakın kabı haline getirirsek, sorunlar kar topu gibi büyümüş ve farklı alanlara da sıçramış şekilde karşımıza gelecektir. Tıpkı son bir buçuk asırdır olduğu gibi…

Bu aşamada ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, Ahiliğin sahip olduğu değerler ve üretimi şekillendiren insan ve doğayla ahenk içinde olma özelliğiyle, küresel dijital çağda üretim ilişkileri ağına ışık tutulup yeni bir istikamet çizilebilir. Ama bu teşebbüs bir tehlikeyi de barındırıyor. En önemli vasfı, kendine tehdit ya da alternatif olan unsurları dönüştürerek, bünyesine katma ve onlarla eksiklerini tamamlayabilme yeteneği olan kapitalizm, üretim sürecini daha verimli ve üretken hale getirmek için ihtiyaç duyduğu çalışma ahlakını oluşturacak yerel tatlar arasına evrensel iddiaya sahip Ahiliği de katabilir. Bu takdirde şu sorular cevaplanmayı bekliyor:

Kapitalist üretim tarzının, piyasaya dayalı ahlakının işlememesi sebebiyle üretimi daha da verimli kılacak olan her türlü görüşten istifade etme gayreti, Ahilik modelinin çağa sunulacak özgün bir alternatif olma imkanının kaybedilmesi anlamına gelir mi? Ahilik, modern zamanlarda kapitalizmin daha iyi işlemesine yardımcı olacak mı, bir başka deyişle insana, doğaya ve hatta evrene meydan okuyuşunu sürdüren bir sistemin değirmenine su taşıyacak mı?

KAYNAKÇA

Akseki, A.H. (2016). Ahlâk Dersleri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Âşıkpaşazâde. (1332). Tevârih-i Âl-i Osmândan Âşıkpaşazâde Tarihi. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Barkan, Ö. L. Kolonizatör Türk Dervişleri. https://www.academia.edu/26691851/%C3%96mer_L%C3%BCtfi_Barkan_Kolonizat%C3%B6r_T%C3%BCrk_dervi%C5%9Fleri_pdf

Barry, N. (1998). Business Ethics, New York: Palgrave MacMillan.

Barry, N. İş Ahlakının İlk Göze Çarpan Sorunları. (Çev. Demirci, M.) https://www.ekodialog.com/Makaleler/is-ahlakî-sorunlari.html

Denis Collins, D. (1994). The Fall of Business Ethics in Capitalist Society: Adam Smith Revisited. Business Ethics Quarterly, Volume 4, Issue 4, pp. 521-535.

Dickens, C. (1985). Hard Times, Great Britain: Penguin Books.

Freeman, E. R., Martin, K. (2007). Stakeholder Capitalism, Journal of Business Ethics, p. 74: 303–314

Gölpınarlı, A. (2011). İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı. İstanbul: İTO Yayınları.

Heilbroner, R.L. (1999). The Worldly Philosophers. New York: Touchstone Book.

Kazıcı, Z. (1988). Ahîlik, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 1, ss. 540-542.

Kesici, H. (2010). Adam Smith ve Ahlak Teorisi. Journal of Social Policy Conferences, 89-97. kuran.diyanet.gov.tr. Nahl Suresi 90. Ayet Tefsiri. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1991/90-ayet-tefsiri. Erişim: 01.01.2022.

Kurtuluş, B. (2010). İş Ahlakı: Geçmişte ve Günümüzde. Journal of Social Policy Conferences, 0, 737-759.

Özdemir, S. (t.y.) İş ve Meslek Ahlakı (İş Etiği), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/isetigiau258.pdf

Smith, A. (2014). Milletlerin Zenginliği. (Çev. Derin H.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Şahin, H. (2021). Bir Devir Üç Veli. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi Yayınları.

Weber, M. (1999). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. (Çev. Gürata, Z.). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Yazır, H.M. (t.y.). Hak Dini, Kur'ân Dili. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.

ON ALTINCI YÜZYIL BAŞLARINA AİT ESNAF KANUNNAMESİNDEKİ BETİMLEMELERLE ZAMANIN BURSA ESNAFI VE ÇALIŞMA HAYATI

M. Bedri MERMUTLU[•]

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin yükseliş sürecinde olduğu on altıncı yüzyıl başlarında klasik ekonomik faaliyetlerin en iyi gözlenebileceği şehirlerin başında Bursa gelmektedir. Ülkenin en gelişmiş ticaret ve üretim merkezlerinden biri olan Bursa şehrinin o yıllardaki çalışma hayatına ışık tutan metinlerden biri Bursa'daki "ehl-i hirefe müteallik" tafsilatlı bir kanunnamedir. II. Bayezid zamanında hazırlanan ve uzun zaman yürürlükte olan bu kanunnamenin içerdiği hususlar dönemin çalışma hayatı üzerine zengin veriler sunmaktadır. Esnaf temsilcileriyle yapılan görüşmelerin tanıklığına da yer verilen paragraflar devrin çalışma hayatının canlı sayfalarını teşkil etmektedir. Ticareti ve üretimi yapılan emtiaya ait fiyatlama Kanunname'nin ana teması olmakla birlikte hammadde tedarik zincirindeki sıkıntılar ve muhtesiplerin görev ihmalleri ya da suistimalleri de teftişler sırasında tespit edilen ve düzeltilmesi istenen hususlar arasındadır. Bu kanunnameyi, on altıncı yüzyıldaki Bursa şehrinin başlıca esnaf kollarının faaliyetlerinin yakından izlenerek esnafın ve tüketicinin sorunlarının sergilendiği bir metin olarak okumak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Esnaf, Kanunname, Bursa

[•] Doç. Dr.,İstanbul Ticaret Üniversitesi. E-Mail: mbmermutlu@ticaret.edu.tr;
ORCİD: 0000-0001-7155-0964

ARTISANS, SHOPKEEPERS AND WORKING LIFE OF BURSA ACCORDING TO THE DESCRIPTIONS IN THE CODE OF LAWS OF THE EARLY SIXTEENTH CENTURY

M.Bedri MERMUTLU[•]

ABSTRACT

Bursa is one of the cities where classical economic activities could be best observed at the beginning of the sixteenth century, when the rise of the Ottoman State was at its peak. One of the texts shedding light on the working life of the city of Bursa, which was one of the most developed trade and production centers of the country, in those years is a detailed code of laws "related to the artisans and shopkeepers" in Bursa. The issues included in this code of laws, which was prepared during the reign of Sultan Bayezid II and which had been in force for a long time, provide rich data on the working life of the period. The paragraphs that also include the testimonies of the interviews with the representatives of artisans and shopkeepers form the lively scenes of the working life of the period. Although the pricing of the traded and produced commodities is the main theme of the code of laws, the problems related to the raw material supply chain and the negligence or abuse of duty of the municipal police are among the issues determined during inspections and demanded to be corrected. It is possible to read this code of laws as a text in which the problems of artisans and shopkeepers, and consumers are shown by closely following the activities of the main branches of artisans and shopkeepers of the city of Bursa in the sixteenth century.

Keywords: Artisans and Shopkeepers, Code of Laws, Bursa

[•] Assoc. Prof. Dr. İstanbul Commerce University. E-Mail: mbmermutlu@ticaret.edu.tr; ORCİD: 0000-0001-7155-0964

GİRİŞ

Şehirlerle birlikte ortaya çıkan farklı meslek kolları şehir hayatını karakterize eden çok önemli bir unsurdur. Osmanlı yönetiminin egemen olduğu bölgelerde, varsa önceki zamanın kanunları duruma göre tadil edilerek bir süre uygulanmaya devam etmişse de sonraki zamanlarda bu kanunlar ortadan kalkmış ve yerlerini "umumi ve tek" bir kanunnameye bırakmıştır. Diyarbekir, Ergani, Mardin, Urfa gibi yeni fethedilen memleketlerde Hasan Padişah kanunları tadil edilerek yürürlükte tutulurken fetihten çeyrek asır sonra tipik Osmanlı kanunlarını temsil eden bir kanunnameye geçilmiştir. (Barkan, 1941: 92-93) Nitekim Erzurum bölgesindeki halk ve tüccar kendilerine uygulanan eski kanunnameden şikâyetle "Rum Kanunu olmasını" rica ettiklerinde Rum Kanunnamesi yapılmasının emrolunması Osmanlı kanunlarının halk tarafından kendi mahalli kanunlarına tercih edildiğini göstermektedir. (Barkan, 1941: 95)

İstanbul, Bursa ve Edirne kanunnameleri elimizdeki en eski narh defterleridir. Bunlar en fazla tafsilatı içeren defterler olarak sadece eşya fiyatlarını belirtmekle kalmayıp bu fiyatların hangi temellerde oluştuğu ve tesadüf edilen yolsuzlukların mahiyetini teşhir ve izah eden metinler olarak dikkatimizi çekmektedir. Bu üç kanunname 17. yüzyıl ortalarına kadar diğer kanunnamelere örnek teşkil eden özgün ve halis numunelerdir.(Barkan, 1942a: 327-329)

Geçmiş yüzyıllarımızın gelişkin bir diliminde gelişmiş bir Osmanlı kentinde muhtelif iş kollarının fiyatlama, kalite, denetim, standart, arz gibi temel üretim ve ticaret meseleleri ile ilgili deneyimlerini çok açık biçimde betimleyen kaynaklardan biri II. Bayezid zamanında kaleme alınan kanunname metnidir. Tipik bir denetim raporu niteliğinde olan bu kanunnamenin 907/1502 tarihli metni (Topkapı, R. 1935, Vr. 43b vd.) ile Kanuni devrinde yeniden yazılmış olan nüshasını (Atıf Efendi, No. 1734, Vr. 211a vd.) birlikte değerlendirdiğimizde aradan geçen elli yıla yakın zaman içinde metinler arasında hiçbir değişikliğin hemen hemen olmadığı görülmekle referansımızı, çok açık bir nesih yazıyla yazılmış olan Kanuni devri nüshası üzerinden yürüteceğiz. 1502 nüshasında "Kanunname-i İhtisab-ı Burusa" olarak başlıklandırılan metin Kanuni devri nüshasında "Ehl-i hirefe müteallik kanunnamedir" başlığıyla zikredilmektedir.

Henüz lonca teşkilatlanmasının gerçekleşmediği bir zamanda ortaya çıkmış olan bu metinde doğal olarak zanaatların iç örgütlenmesine ilişkin bilgiler yer bulmazken "zanaatların sınırları ve temsilcileri hakkında" yeterli bilgiler yer bulmaktadır. Adı ve çerçevesi itibariyle lonca değilse bile 16. yüzyıl başında "bir zanaatkâr grubunu gerçek bir lonca olarak kabul etmek için gerekli görülen kıstaslara uyduğu" görülmektedir. (Faroqhi, 2011: 71-74) Bursa İhtisap Kanunnamesi hazırlanırken II. Bayezid, alışveriş ortamının tarafları arasında esaslı görüşmeler yapılmasını emretmiş, (Barkan, 1942a: 328) Kanunnamenin girişinde son derece ayrıntılı bir çerçeve çizilerek alınıp satılan her türlü malın aktüel ve geçmişteki fiyatının belirlenerek, bir değişiklik varsa sebebinin tespit edilmesi; "asla müphem ve na-malum emir komayıp cemî′-i cüz'iyat ve külliyatına vakıf olunarak" kanunname olmak üzere bir defter tanzim edilmesi öngörülmüştür. (AEf. 1502: Vr. 211a) Bu tespit ve soruşturma, Bursa'da

olan esnaf (ehl-i hiref) ve bilirkişilerin (ehl-i hibre) hazır bulunarak tanıklıklarına başvurulması yoluyla bizzat alandaki aktörlerin ifadeleri üzerinden yürütülmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü esnafın şikâyetçi olduğu hususlar ve çalışma hayatında yaşadıkları veya sebep oldukları sorunlar da bu yolla anlaşılmaktadır. Bu hususlar özellikle kalite ve standart, kâr oranı, tedarik zincirinde yaşanan problemler, tekelde ısrar, karaborsacılık, muhtesiplerle yaşanan sıkıntılar gibi maddeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhtevasında bazı farklılıklar görülmekle birlikte her şehirdeki örgütlenme türü yapı ve model bakımından benzerlik içinde olup esnaf örgütlenmeleri, her mal ve hizmet için birimleşmiş kuruluşlar halindeydi. (Genç, 1986: 113-114) 1502 Bursa İhtisap Kanunnamesinde yer alan hükümler etkisini sonraki hükümdarların devirlerinde de koruyarak uygulama birliği sağlamış ve geniş ölçüde geçerlik kazanmıştır. Yavuz Sultan Selim tahta geçtiği zaman gönderdiği hükümde babası zamanında ihtisaba dair verilmiş emirlerin geçerli olduğunu bildirdiği gibi bu kanunnamenin Kanuni Sultan Süleyman devrinin ortalarında yazıldığı anlaşılan nüshası da o devirde bu hükümlerin berdevam olduğunu göstermektedir. (Barkan, 1942a: 328-329)

Sunulacak bildiride kanunname metninden hareketle dönemin çalışma hayatı ve sorunları betimleme yoluyla sunulmaya çalışılacaktır.

KALITE STANDARDI

1502 kanunnamesinde sürekli olarak vurgulanan ve ince ayrıntısına kadar belirtilen hususların başında muhtelif üretim ve ticaret kalemlerine ait kalite standartları gelmektedir. Standartlar belirtilmiş olduğu gibi meslek erbabı arasında kendilerine bildirilmiş kuralların dışına çıkanların da teşhir edildiği görülmektedir. En önemli iaşe kalemi olan ekmekle ilgili belirtilmiş olan, “unun ince elekte elene ve tamam pişe ve ak ola ve rayihası/havı olmaya” emrine rağmen bu standartların uygulanmadığı “imtihanen kaç yerden getirilen” ekmekte görülerek tespit edilmiştir. (AEf. 1502: Vr. 212a) Aynı şekilde, bir tür pide olan kirde ve yağlı kirde için belirlenen standartta “unu etmek unundan âri ola, ince elekten elene, yüzünde bi-kadari’l-hâce haşhaşı ola ve gevrek pişe. Ve yağlı kirdenin bir kilesinde bir vukiyye tatlı yağ koyulup üstüne haşhaş ekilüp ârı undan işlene” şartı konulmuş olduğu halde bu şarta da uyulmadığı görülmüştür. (AEf. 1502: Vr. 213a)

Paluzeciler için verilen standarda göre, bir batman üzüm beş akçeye alındığı takdirde bir okka badem, dört akçelik zağferan, altı akçelik nişasta koyulup üç akçe odun, iki akçe hurd harc, dokuz akçe şirügan yağı, bir akçe dükkân kirası ve beş akçe işçi ücreti belirlenmiş; buna göre paluzenin 225 dirheminin bir akçeye satılması kararlaştırılmıştı. (AEf. 1502: Vr. 222a)

Bir akçelik böreğe yetmiş dirhem et, on dirhem soğan, yüz dirhem hamur; bir kile un hamuruna da bir okka safi yağ, bir akçelik biber koyulması kararlaştırılmıştır. (AEf. 1502: Vr. 225b)

İpekli kumaş üretiminde ipeğin incesi ile ucuzunun farklı özellikler taşıdığı; pahalı olan ince ipek tez bişer, rengi tez kabul ederken ucuzu yoğun olup geç bişer ve rengi ince kadar kabul etmez. Önceleri hamcılar ham işlerken dolaplara her teli büktürürlerken rengi ve taraveti parlak olurdu. Ancak son birkaç yıldan beri “telin birin büktürüp

birin büktürmeyip dolap ücretinin yarısı yanlarında kalsın diye" maliyeti düşürmeye çalıştıklarından bükülmeyen teller çabuk bozulup kumaş gevşemeye başlamıştır. (AEf. 1502: AEf. 1502: Vr. 227b-228a)

Kırmızı sahtiyan 22 akçeye alınıp çizmesi 30 akçeye; 16 akçeye alınan sahtiyanın çizmesi ise 22 akçeye satılacaktır. Ancak imal edilen çizmenin koncu tamam olup gönü sağrı ve üç kat kebkebi olacak, ince bezle ve yoğun iplikle dikilecektir. (AEf. 1502: Vr. 233b)

Benzer hükümler devrin diğer kanunnamelerinde de benzer ifadelerle yer almaktadır. Örneğin Edirne ihtisap kanunnamesinde mumun fitilinin yağlı olması, kuru pamuk üzerine mum dökülmemesi ve yağına su katılmaması istenmekte; sabunun katı pişirilmesi bildirilerek kalp işleyen için ceza öngörülmektedir. (Barkan, 1942c: 176)

Belirlenen standartlar sadece üretici ve satıcılara ait konularda olmayıp hizmet üreten kesim için de söz konusudur. Örneğin mezar kazıcıların kazacakları kabir ölçüleri erkekler için göğüs hizası, kadınlar için omuz hizası derinliğinde olmalı; ücret olarak da varlıklı kısmından on beş, fukaradan sekiz ve on akçe alınmalıdır. (AEf. 1502: Vr. 39b)

İŞ GÜVENLİĞİ

Nalbantların at ve katırlar için uyguladıkları işlemde davar ayağına mıh isabet edip hayvan yaralanırsa tedavisinden nalbant sorumlu olacak, ancak yemi sahibi tarafından tedarik edilecektir. (AEf. 1502: Vr. 236a)

Hayvanlarla ilgili olarak hamallar için de uyarıda bulunularak nalsız at çalıştırmamaları ve dağ yükü olarak iki yükten ziyade yüklememeleri belirtilmiştir. (AEf. 1502: Vr. 237b) Ayağı sakat beygiri işletmek, semer vurmamak, ağır yük yüklemek men edilmiştir. İlginç bir ifadeyle, bunlar "dilsiz canavar" olarak nitelenmektedir. (Barkan, 1942a: 339)

Kasapların deriyi Eflak bıçağıyla değil kasabane ile, yırtmadan yüzmeleri gerekmektedir (Barkan, 1942c: 168)

Naccarların başladığı işi tamamlamaları; tamamlayamamaları halinde bir başka naccar ya da benna tarafından o işin tamamlanması gereği bildirilerek, davet edilen naccarın gelmemesi durumunda cebren getirilmesi istenmektedir. (Barkan, 1942c: 174)

MEVSİMSELLİK

Malların tedarik ve pazarlamasında mevsim şartları göz önünde tutularak mevsim koşullarından etkilenmelerine göre ürünlere farklı fiyatlandırmalar uygulanmaktadır. Örneğin tuzun bol olduğu zamanlarda dört okkası bir akçeye satılırken kıtlaşması halinde üç okkası, kış mevsiminde ise iki okkası bir akçeye satılmalıydı. Saplı soğanın beş okkası bir akçeye satılırken güz aylarında yarım okka eksiğine, kış aylarında iki okka bir akçeye satılacaktı. (AEf. 1502: Vr. 213a, 242a)

Mevsim etkisine maruz önemli bir tüketim maddesi olan yumurtada bu fiyat farkı iyice belirginleşmektedir. Kış mevsiminde on yumurta bir akçeye satılırken ilkbaharda on dört yumurta bir akçeye, ağustos ayında ise on altı

yumurta bir akçeye satılmak üzere eskiden beri uygulanmakta olan kanun devam ettirilecekti. (AEf. 1502: Vr. 224b)

Mevsimi içinde satılan taze sebze ve meyveler içinse gün farkına göre fiyat verilmektedir. Örneğin taze incir çarşıya gelince iki yüz dirhemi bir akçe fiyatla başlar; sonraki her üç günde iki yüz dirhem artarak fiyatı düşer. Aynı şekilde kızılcık, üzüm, kiraz, armut, marul gibi nazik ve dayanıksız meyve ve sebzelerin tezgâh süresi uzadıkça fiyatları düşecektir. (AEf. 1502: Vr. 216a-219a)

Koyun etinin fiyatında da mevsimsel bir döngü olurdu. Diğer mevsimlerde üç yüz dirhem üzerinden satılırken kış mevsiminde iki yüz dirhem olarak satılırdı. (AEf. 1502: Vr. 213b)

TEDARİK ZİNCİRİ

Kanunnamede değinilen önemli konulardan biri de tedarik meselesidir. Ürünlerin fiyatlanmasında tedarik zincirindeki aşamalarda meydana gelen aksamalar, kıtlıklar veya fiyat oynaklıkları dolayısıyla tüketiciye ulaşma noktasında belirlenen narhın üzerinde bir fiyatla karşılaşıldığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda yetkili kadı/müfettiş işin aslını öğrenmek için esnafın ve ehl-i hibrenin bilgisine başvurarak meseleyi takıldığı noktada çözmek üzere notlar alır ve eski fiyata dönmek için gerekli talimatı verir.

Koyun etinin üç yüz dirhemden satılması gerektiği halde yıllardan beri üç yüz dirhem olarak satılmadığı görülünce bunun sebebi olarak Gelibolu'dan gelen koyunlardan iskele resmi geçmişte her bir koyundan bir akçe alınırken şimdi dört akçe alınır olmasıyla bunun fiyatlara yansımasının kaçınılmazlığı esnaf tarafından ifade edilmiştir. (AEf. 1502: Vr. 213b-214a)

Zerzevatçılar pahalı fiyat uygulamalarından kendileri de memnun olmadıklarını belirtirken fiyatları eski seviyesine indirmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Çünkü daha önce kabak, koruk ve havuç gibi sebzeleri kendileri satarlarken dört beş yıldan beri pazarcılar da bunları satmaya başladıkları için "aldıklarını iki bahasına" almak zorunda kalmış, bu yüzden pahalı satmışlardır. (AEf. 1502: Vr. 222b)

Bazar-dûzların diktikeri kaftanların boyları kanun-ı kadimdeki standarta uygun görülmeyince kendilerini şöyle savunmuşlardır: Önceki yıllarda Karaman ve Hamidili boğasılarının hamı yedi buçuk arşın ve yıkanmışı yedi arşın olurken üç dört yıl var ki gelen boğasılar asla tamam gelmeyip eksik gelmekte; bu yüzden kaftanın boyu tam çıkışmayıp kısa kalmaktadır. (AEf. 1502: Vr. 232a)

Futa/peştamal dokuyucuları da futaların kısa olması nedeniyle benzer şikâyette bulunurlar. Bundan evvel taşradan ne kadar iplik gelse esnaf üyeleri olarak pazara getirenden bahasıyla satın aldıklarını; şimdiki halde iplik pazarında olan dükkân sahipleri gelen ipliği kendilerinden önce satın aldıkları için onlardan yüksek fiyat ödeyerek almak zorunda kaldıklarını bildirmişlerdir. Ödedikleri fiyat farkı 10'u üzerine 12, belki daha ziyade bile olmaktadır. (AEf. 1502: Vr. 233b)

Mumcuların eski fiyatlarında olmamalarının sebebi de yine kullandıkları hammaddelerin fiyatlarının yükselmesiydi. Ciğer yağı, ham yağ, işkembe yağı gibi maddelerde yükselen fiyatlar ister istemez mum ve sabun

fiyatlarına yansıdığı için mumcular ve sabuncular, açıkça "Biz narh-ı kadim üzere satmazız, zira kasaplar yağı evvelikinden bahaya satarlar" diyerek direnmişlerdir. Bunun üzerine kadı mum ve sabunda yeni fiyat ayarlaması yapmak zorunda kalmıştır. (AEf. 1502: Vr. 241a-b)

KARABORSA

Ticaret yapan esnafın en fazla yakındıkları sorunlardan biri zahire/karaborsadır. Teamüle göre esnafın pazara arz edildikten sonra alacağı metaın, bir veya birkaç kişi tarafından önceden kapatılarak esnafa pahalı fiyatla satılması tüketici aleyhine bir sonuç yarattığı kadar esnaf için de istenmeyen bir durum olarak karşılarına çıkmaktadır. Bu konuda birçok esnaf grubundan gelen şikâyetlerden bazısı şöyledir:

Zerzevatçı esnafının ifadesine göre önceki yıllarda kavun, karpuz gibi yiyecekler pazar yerine gelir, şehir halkı arzusuna göre alıp lezzetlenirdi. Fakat dört beş yıldan beri bir kısım pazarcılar birleşerek bağ ve bahçedeki kavun, karpuz, hıyar ve bostanları alıp stoklayarak (zahire ederek) birkaç dükkâna inhisar edip muratları üzere azar azar satarlar. Müslümanlar bundan zarar görür; paraları pul yerine geçer… Örneğin hıyar, pazara geldikçe taze taze satılırken şimdi stoklanıp azar azar satılarak fiyatı şişirilmektedir. O kadar ki sararıp yenilmeyecek hale gelen bu sebzeyi, üzerlerine kirli sular saçarak bekletirler; çoğu zaman da bir iki binini dökmek zorunda kalmaktadırlar. (AEf. 1502: Vr. 219b-220a)

Bakliyat satışı yapan esnaf, daha önce doğrudan galle pazarına gelen bakliyatı bahasıyla alıp belirlenen fiyattan sattıkları halde artık bu malları tarladan götürü usulü alıp zahire eden kişiler neye dilerlerse satmaya başladıkları; bu cins hububatı galle esnafına aldırmadıkları, bu yüzden fiyatların eski düzenini kaybettiğini belirtmişlerdir. (AEf. 1502: Vr. 240a)

Kadife boyacılarının kullandığı boyanın standart dışı olmasını, kadifeciler, hammadde olarak kullandıkları lâkenin pahalılığıyla açıklamaktadır. Önceleri lökün/lâke okkası yirmi beş otuz akçe iken kanun-ı kadim üzere sarf ettiklerini; ancak "birkaç vakittir ki üç dört kimse şehre varıp ne kadar lök gelse gayrı kimesneye aldırmayıp ziyade bahaya çıkarıp bilkülliye kendileri alıp zahire ederler, tedriç ile ziyade bahaya satarlar" imiş. (AEf. 1502: Vr. 226a-b)

KÂR HADDİ

"Umur-i külliyeden" olan narh icra etmekle hem çarşı pazar esnafının işlerinin düzenli yürümesi hem de tüketicinin korunması sağlanırdı. (Barkan, 1942a: 326) Şehirlerin iaşesiyle birlikte büyük orduların ihtiyacı olan maddelerin muntazam şekilde tedarik edilmesi ancak devlet eliyle fiyat murakabesinin devamı sayesinde mümkündü. Böyle bir devlet ve medeniyet nizamı ancak güdümlü bir devlet ekonomisinin hâkimiyetine bağlı görünüyordu. İhtisap kanunnamelerinde yahut kadı sicillerinde belirtilen fiyatlarla konulan narh, bilirkişilerin görüşü alındıktan sonra esnafa genellikle yüzde onu geçmeyen bir kâr hissesi bırakmak üzere tespit edilirdi.

(Barkan, 1942a: 326-327) Ancak ilave emek ve zaman isteyen işlerde "onu on ikişere ola, andan ziyade olmaya" kaydı getirilmiştir. (Barkan, 1942a: 340)

Satış fiyatı veya kâr haddi genel olarak maliyetin üzerine %10 ilavesiyle olduğu gibi bazı mallarda ve ürünlerde farklı oranlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin koyun etinin fiyatlamasında böyle bir uygulama vardır. İstanbul'da aynı parayla 350 dirhem koyun eti alınıyorsa Bursa'da bu parayla 300 dirhem; İstanbul'da 300 dirhem et alınıyorsa Bursa'da 250 dirhem olarak daima İstanbul fiyatından 50 dirhem eksiğine fiyatlanacaktı. (AEf. 1942a: Vr. 213b-214a)

22 akçeye alınan kırmızı sahtiyanla yapılan çizmenin satış fiyatı 30 akçe, 16 akçelik sahtiyanın çizmesinin satış fiyatı ise 22 akçe, meşini beş akçeye alınan iç edük narhı sekiz akçe olarak belirlenmiştir. (AEf. 1942a: Vr. 233b-234a)

Kapan dâhiline ait ürünlerin satış fiyatı son yıllarda her esnafın keyfince olmaya başlamışsa da bunun kanun-ı kadime aykırı olduğu; bal, yağ ve benzeri "her ne var ise 10'u 11 üzerine narh verilmesi", buna uygun olmayan muamelelerde "günahına göre hakkından gelinmesi" sicile kaydedilmiş olmakla tekrar eski narhın geçerli olacağı bildirilmektedir (AEf. 1942a: Vr. 222b).

Dükkân ehli esnafla seyyar satıcıların satış fiyatları arasında da dükkân ehlini gözeten narh uygulanmaktadır. Örneğin helvanın okkası dükkânlarda dört buçuk akçeye satılırken ayak esnafı dört akçeye satacaklardır. (AEf. 1942a: Vr. 221b-223a) Leblebiyi dışarıdan getiren bir okka elli dirhemini bir akçeye satarken ehl-i dükkân bir okkasını bir akçeye satacaktır. (AEf. 1502: Vr. 224a)

Başçılara daha önce narh verilmemişken bilirkişilerden mutemed ve dürüst kişilere sorularak yeni narh verilmiştir. (AEf. 1502: Vr. 226a)

Ücret miktarında da bazı belirlemeler söz konusu olmaktadır. Mesela usta bennaya günlük 12 akçe takdir edilmişken "şakirtlerine, kâmil olmayınca" üstad ücreti verilmemesi istenmektedir. (AEf. 1502: Vr. 239b)

TEKEL

Her esnaf grubu kendi üretim ve satış kalemini kendisi alıp satmak istediği için sınırlı olarak bulunan kendi kalemleri malın başka esnaf grubu tarafından alınıp satılmasını hoş görmeyip şikâyet konusu yapmıştır. Zerzevat satan esnaf kabak, havuç, koruk gibi sebzeleri daha önce sadece kendileri satagelirken dört beş yıldan beri pazarcıların da bu sebzelerin satışına girerek kendilerini zarara uğrattıklarını, bu yüzden pahalı satmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. (AEf. 1502: Vr. 221a) Buna benzer şikâyet kürkçülerden de gelmektedir. Onlar da, son yıllarda pazarcı ve attarlarda olduğu gibi, "gayr-ı hirfetten" olanların gelen postları satın alarak işlerine ket vurduklarını deftere kaydettirmişlerdir. (AEf. 1502: Vr. 232b)

Bu gibi pazar kesmeler başka esnaf taifesinin de karşılaştığı huzursuzlukların başında gelmektedir. Tahıl ve bakliyat satan esnafın da bu türlü muamelede bulunanlardan şikâyetle, bunların men edilip, "hububatı ve gayrını evvelden ala gelen alsın, gayr-ı hirfet almasın" diye istekte bulunmuşlardır. (AEf. 1502: Vr. 240a)

Malların piyasada serbestçe arz edilmesi ilkesinin yönetim tarafından ısrarla gözetilmeye devam etmiştir. Eskiden olduğu gibi isteyen şehirlinin yahut yoğurtçu esnafının alabilmesi için şehre süt getiren köylülerin mahalle mahalle gezip satmaları gerektiği hatırlatılarak, başkasının "şehre süt getirenlere karşı çıkıp sütü taşradan almaları" yasağına uyulması istenmiştir. (AEf. 1502: Vr. 239a)

Kasapların, ham deriyi debbağdan başkasına satmaları; debbağların da deriyi dabağladıktan sonra şehir dışından kimselere satışının men edildiği; sahtiyanı öncelikle başmakçılara satmaları, onlardan artarsa tüccara satabilecekleri belirtilmektedir. (Barkan, 1942c: 168)

Edirne kanunnamesinde mal arzının serbest piyasa ortamında gerçekleşmesi için ayrıntılı şartlar bildirilmiştir. Örneğin şehre satılmaya getirilen nesneyi şehir halkından bir kimse karşılayıp almamalıdır. Her nesne pazarda "kendinin mevzi-i muayyenesine" gelmelidir. Mesela yemiş cinsinden her ne olur ise yemiş pazarına; keten, keten pazarına gelip orada üleşilecektir; ancak başka alıcı kalmadığı takdirde hepsini bir kişinin almasına izin verilecektir. (Barkan, 1942c: 177)

YOLSUZLUKLAR

Çarşı pazarda fiyat düzenlemesi işini yürüten, esas itibariyle kadıdır. Ancak fiilen çarşı faaliyetlerinin içinde bulunan muhtesip, kadının bu husustaki başyardımcısıdır. Muhtesip, kadı tarafından verilen hükümlerin uygulatılmasından ve çarşı pazardaki işleyişin düzenlenmesinden sorumlu; esnafı teftiş ederek narh ve kalite kontrolü yaparak fiyat ve üretim standartlarının kanunlara uygun şekilde yürütülmesini temin etmekle mükelleftir. Muhtesip, bu memuriyetini genellikle iltizam usulüyle almış olduğu için satışlardan alınan ihtisap rüsumunu kendi hesabına toplardı. (Barkan, 1942a: 327)

Denetimin çok yaygın olduğu Osmanlı kentlerinin çarşılarında denetlemelerin merkezinde olan kişi, yardımcılarıyla birlikte muhtesipti. Muhtesibin; satışları denetlemek, çarşı vergilerini toplamak, satıcıların müşterilerini aldatmamalarını sağlamak ve yetkililerce belirlenen ya da zanaatkârların kendi aralarında anlaştıkları fiyatları uygulatmak gibi geniş yetki ve görevleri vardı. (Faroqhi, 2011:77)

Muhtesibin âdil, dindar, ciddi, otoriter ve suçlarla ilgili bilgisi olan tecrübe sahibi kimse olması ön görülmüş; hatta içtihat yapabilecek kadar âlim olup olmaması bile tartışılmıştır. Kadı, ancak dava açıldığı takdirde davaya bakarken muhtesip, arama ve soruşturma hakkını şikâyet ve dava vuku bulmadan kullanması bakımından kadıdan daha fazla yetki sahibiydi. O da kadı gibi kolluk kuvvetiyle destekli ve her çeşit ıslah tedbirini almaya yetkilidir. Muhtesip, esnafın yaptığı işin kusurlu ve hileli olup olmadığını kontrol ederek standartlara uygunluğu sağlamaya çalışır; (Akgündüz, 1990: 188-189) Muhtesibin yaptırım gücü, "cemî′-i ehl-i hirfetin almasına ve satmasına nâzır ve tayin olunan narhtan eksik satacak olan olursa hakkından gelmesi" gereği olarak bildirilmektedir. (Barkan, 1942a: 340)

Ancak 1502 kanunnamesinde muhtesiplerin her zaman bu önemli görevleriyle orantılı davranışlar göstermediğinin birçok örneğiyle karşılaşılmaktadır. Diğer bir deyişle çarşı pazardaki yolsuzlukların en önemli parçası da zaman

zaman muhtesipler olabilmektedir. Özellikle ana tüketim mallarında görülen yolsuzlukların arkasında, kontrolleri sırasında muhtesiplerin göz yumarak yol verdikleri usulsüzlükler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin yağlı kirdenin bir kilesine bir okka tatlı yağ konulup üstüne haşhaş ekilip arı undan işlenmesi gerektiği halde yapılan kontrollerde bu şartlara uyulmadığı görülmüştür. Muhtesibin akçe alıp dört beş yıldan beri buna göz yumduğu anlaşılmıştır. (AEf. 1502: Vr. 212b)

Kasapların koyun eti fiyatlarında hükümle amel etmeyerek, 300 dirhem eti bir akçeye satmaları gerekirken 200 veya 250 dirhem eti bir akçeye satmak suretiyle "müslümanların hakkını vermeyip hayf ettikleri" tespit edilmiştir. Muhtesibin esnaftan "meblağ-ı azîm alarak" bu yolsuzluğun yolunu açtığı "malum olmuş"tur. Ancak bununla da kalmayıp, keçi etinin koyun etinden 50 dirhem ziyade satılması gerekirken koyun eti narhına satılmakta olmasının sebebi de "muhtesip oğlanlarının aşikâre mezbahaya girip keçileri sayıp her keçi başına ikişer akçe alarak koyun narhına satmağa icazet vermeleridir". Kasaplar, yüzüne karşı, "Muhtesip tarafı tamam olup bize rıza vermese ne canımız vardı keçi etin koyun narhına satabileydik?" diye asıl suçlu olarak muhtesibi göstermişlerdir. (AEf. 1502: Vr. 213b-214b)

Ekmeklerin kimi çiğ, kimi kara ve kimi eksik çıkmasının sebebi araştırılınca "muhtesip oğlanların beşer onar akçe alıp iğmaz-ı ayn ederek eksiğini ve ayıbını ketm ü setr ettikleri" saptanmıştır. Muhtesibe, "bu mezalime vukufu" ile ilgili soru yöneltilince, "Ben henüz geldim; bu hususlardan haberim yoktur; kâtibim ve kethüdam eskiden kalmıştır, onlara sorun" diyerek suçu üzerinden atmaya çalışmıştır. (AEf. 1502: Vr. 212a)

Pazarcılara, bostan mallarını niçin eksik sattıkları sorulunca Muhtesip hazır iken, yüzüne karşı, "bunların marifetiyle satarız" deyince, muhtesibe, eksik satılanı gözlemek vazifesinde olduğu halde neden bunu yapmadığı sorulduğunda, önce, "Ben bî-haberim" diye inkâr edip, sonra "Ya beglik akçeyi nereden versem gerektir?" diyerek itirafta bulunmuştur. Muhtesiple birlikte kâtibi ve kethüdası da eksik satıldığını itiraf etmişlerdir. Bazı pazarcılar tarafından, "muhtesibin terazi götüren adamları her dükkândan yevmî kâh buçuk ve kâh 1 akçe ve kâh 2 akçe; akçeden gayrı yemişlerin her cinsinden birer destmal yemiş dahi aldıkları" ifade edilerek yolsuzluklarından şikâyet edilmiştir. (AEf. 1502: Vr. 215a-b) Pazar işleyişini gözetmekle yükümlü olan ihtisap görevlileri esnafın "her birinden her gün akçeler alıp ığmaz ettikleri ecilden" halk taze sebze göremez hale gelmiştir. (AEf. 1502: Vr. 220 a)

Valeci esnafının işlediği ürünlerin meşdudu kiminin 200 tel, kiminin 300, kiminin 400 telle işlenip standarda uyulmamasının sebebi muhtesipten sorulduğunda, "Henüz geldim, bîhaberim" diye cevap verip suçu valecilere yükleyince, valeciler, "Bizim eksik işlediğimiz bunların marifeti iledir. Bunlara her birimiz daima akçe veririz, eksik işleriz. Bunlar dahi görürler, mukayyed olmazlar" demişlerdir. Tahminen beş-altı yüz kadar Müslüman da muhtesibin yüzüne karşı, Şehirde binden ziyade eksik (işleyen) tezgâh bulunduğu ve bunların tümünden akçeler alıp mukayyed olmadıklarını" söyleyince muhtesip itiraf edip "Ben dahi geldim, böyle buldum" diye bilindik savunmayla, "Ya beglik akçeyi nereden versem gerekdir?" demiştir. (AEf. 1502: Vr. 229 a)

Tahıl pazarı esnafının tartıları kontrol edilince bir eksiklik bulunmamıştır. Ancak ilginç olan şu ki esnaf, "Ama muhtesip oğlanları iki-üç günde bir kileler ve göz eksiktir deyü nahak yere hayli akçelerimiz alırlardı" diye hayretlerini belirterek şikâyet bildirmişlerdir. (AEf. 1502: Vr. 240a)

Kavun karpuz pazarında esnaftan her iki günde bir muhtesibin beş on akçe alarak, "satan nice dilerse öyle satar; kimse gözlemez" diye halkın şehadette bulunduğu bildirilmiştir. (AEf. 1502: Vr. 220b)

Kapan esnafı %10 kâr üzerinden satış yapması gerekirken son yıllarda "kanuna riayet olunmayıp her bakkal muratları üzere alıp satmaya başlamıştır". Sebebi, muhtesibin akçe alıp göz yumması olduğu anlaşılmıştır. (AEf. 1502: Vr. 222b)

Tavukçu esnafı da iki günde bir ihtisap hizmetinde olan kimseye yedi akçe verip istedikleri fiyatta satış yaptıklarını itiraf etmişlerdir. (AEf. 1502: Vr. 224b)

Yonca satan esnafın eksik satmasının sebebi araştırılınca "ihtisap hizmetinde olanlar her iki günde bir eksik sattınız deyü bir miktar akçelerini alıp irha-ı inân edip tecahül ederler, esnaf da arzu ettikleri fiyata" sattığı ortaya çıkmıştır. (AEf. 1502: Vr. 236b-237a)

Dağdan odun getiren esnafın odun boylarını kısaltarak hile yapmalarına, "devecilerin şehre her geldiklerinde muhtesib ademisinin akçeler alarak" göz yumması sebep olarak görülmektedir. (AEf. 1502: Vr. 237b)

HİLE

Alışveriş işlemlerinde rastlanan yolsuzluklara ek olarak üretim sürecinde standart dışına çıkılarak hileler yapıldığına dair örneklere de rastlanmaktadır.

Çerde denen çivide çekilmiş kumaşın imalatında yapılan hileyle gerçek çerde yerine sahtesinin üretildiği tespit edilince bilirkişilerin "cemiisi şehadet edip, 'kalbdır' demişlerdir". (AEf. 1502: Vr. 227) Çifte taftanın meşdudunun yüzüne, pürüzü yatsın diye el ayasıyla zamk sürülürken meşdudundan üç yüz, dört yüz tel eksiltip seyrek olan kumaş sık gözüksün diye zamk suyuna tuz katıp sürüldüğü tespit edilmiştir. (AEf. 1502: Vr. 230a)

Gümüş işleyenlere, "her ne işlense seksen ayarı ola, bundan eksik olmaya" talimatı verilmişken bilfiil işlenen ürünler incelendiğinde "gümüş lehimli bakır düğmeler" bulunmuştur. Bu durum gümüşçülere sorulunca, İstanbul kuyumcularının işi olduğunu, İstanbul'dan gelen yolculardan satın aldıkları yolunda kendilerini savunmuşlardır. (AEf. 1502: Vr. 237b)

Takyeci esnafı feracenin sincifini içinden dikmek gerekirken böyle yapmak yerine işi kolaya getirerek çirişle yapıştırma yoluna gitmişlerdir. (AEf. 1502: Vr. 237a-238b)

Dağdan odun taşıyanlar için verilen ölçü, katır odunu için üç karış, deve odunu için altı karış iken bölünüp kısa kesildiği tespit edilmiştir (AEf. 1502: Vr. 237b)

YAPTIRIM

Esnaf biriminin yönetim kadrosunun "nasihat, tavsiye ve telkinden" öteye hukuki ve icrai bir yaptırıma sahip olmadığı bilinmektedir. Esnaf temsilcileri ve ehl-i hibre tabir edilen bilirkişiler ancak narhın tespiti yönünde maliyetle ilgili teknik konularda yardımcı oluyordu. İhtilaf veya kural dışı davranış toplumu ve tüketiciyi ilgilendirdiği noktada kadı ve kadının emrindeki muhtesibin müdahale konusu olmaktaydı. (Genç, 1986: 118)

1502 Bursa İhtisap kanunnamesinde çok sık olarak rastlanılan uygunsuzluk tespitlerine karşın bu fiillere tatbik edilecek bir cezaya ait herhangi bir fikre rastlanmamakta; ancak her uygunsuzluk durumunun ardından mutlaka bir uyarı yapıldığı görülmektedir. Bu uyarı ifadesi, örneğin "gerü narh-ı kadim üzere amel olunsun denildi", (AEf. 1502: Vr. 213a, 219a, 221b, 222a, 228a) veya "Kanun-ı kadim üzere olsun deyü te'kid edildi" şeklindedir. (AEf. 1502: Vr. 238a) Bazı yerlerde de "kanun-ı kadim gibi yerinde olsun denildi, eğer gözlerler ise…", "Âdet-i kadime üzere olunsun denildi, manzur ve mer′î olur ise…", "… mukarrer kılındı, mer′î olur ise…" gibi ilginç sayılabilecek ifadelerle de karşılaşılmaktadır. (AEf. 1502: Vr. 228b, 230a, 230b)

Ekmekçi esnafının evsafsız ürün çıkarmalarına rüşvet alarak göz yumduğu açıkça belirlenen muhtesip ve kethüdası, suçlarını itiraf edip bir daha tekerrür etmeyeceği hususunda söz verip af dileyince "te'kid ile ısmarlanarak, şer′den ve kanundan hâric iş etmenin caiz olmadığı" söylenmiştir. Buna rağmen "az vakit içinde evvelkinden ziyade fesadları zahir olup merratla yine te'kidât olunmuş; ama katiyen mültefit olmayıp şer′a itaat ve kanuna riayet etmediler" diye kayıt düşülmüştür. (AEf. 1502: Vr. 212b)

Esas itibariyle yolsuzlukları ortaya çıkan esnafın ibret teşkil edecek biçimde fiziki cezaya maruz bırakıldıkları da bilinmektedir. İaşe buhranına sebebiyet vermemek; bu amaçla büyük şehirlere yiyecekleri zamanında ulaştırmak ve fiyatları kontrol altında tutmakla görevli olan asıl kişi olan sadrazam, Çarşamba divanından sonra kadı ve muhtesibi yanına alarak piyasa kontrolüne çıkardı. Kontrol sırasında yolsuzlukları görülen esnafı falakaya yatırarak veya kulağından dükkânı önünde mıhlayarak cezalandırmaktan uzak kalmazlardı. (Barkan, 1942a: 326)

İstanbul kanunnamesinde yaptırımlar hususunda Bursa kanunnamesinden farklı olarak daha sert ve somut yaptırım ifadeleri yer almaktadır. Örneğin celepkeşler tarafından şehre getirilen koyunların yolsuz şekilde el değiştirmesi, aşçıların temizliğe riayet etmemeleri durumunda kadı ve muhtesibin devreye girerek, "kadı marifetiyle muhtesip döğe" (Barkan, 1942a: 330, 332); haffaflar belirlenen fiyattan fazlaya satarlar ise, "muhtesip te'dip ede" (Barkan, 1942a: 332), "muhtesip hakkından gele" (Barkan, 1942a: 336); kara veya çiğ ekmek üreten fırıncının "tabanına let vuralar", tartıda eksik yaparsa "tahta külah vuralar yahut cerime alalar", yeteri kadar un stoku yapmayan fırıncı için, "siyaset oluna"; kâr haddi üzerinde satış yapan bakkal esnafı tespit edilirse "muhtesip tutup te'dip ede" gibi ifadeler yer alırken ancak bu cezalandırmaların "kadı marifet ile olması" kayda bağlanmaktadır. (Barkan, 1942a: 336)

Terzilerin ziyade fiyat almaları durumunda muhtesibin zanlıyı kadı huzuruna iletip suçu kanıtlandığı takdirde "bir kere ve iki kere tahta külah vurup teşhir edilmesi, tekrar ederse cürüm alınması"; kuyumcular ve çukacılara ait

bilirkişiler bir suç tespit ederlerse "muhtesip muhkem hakkından gele"; gemilerle getirilen malların satışının muhtesipten gizli yapılması durumunda satan kimselerin "muhtesip tarafından muhkem let edilmesi", "hükümlere eslemeyenin gereği gibi hakkından gelinmesi". (Barkan, 1942a: 337-340)

Muhtesibin kanunsuzlukları parayla ya da fiziksel olarak cezalandırma hakkı olduğu bilinmekle birlikte (Faruki, s. 78) Edirne ihtisap kanunnamesinde ise uygunsuzluk durumlarının tespitinde genellikle "muhtesip hakkından gele" şeklinde genel bir yaptırım ifadesi kullanılmaktadır. (Barkan, 1942c: 168, 173, 174, 176)

Özellikle haksız fiyatlandırmalar karşısında olmak üzere muhtesiplerin yaptırım uygulaması konusunda, daha sonraki dönemlerden edinilen izlenimler genellikle şu yöndedir: Enflasyon oranı genellikle %5 civarında oluğu için üretim ve fiyatlama konusunda bu orana yakın sapmalar normal karşılanarak bir ceza almazdı; kıtlık ve savaş durumları dışında, sapmalar bu oranı aştığı takdirde de "zannedildiğinin aksine, çok sert tedbirlere başvurulmadığı" görülmektedir. Önemli olan, suçun tekerrürüdür. Birkaç kez uyarmadan ceza verilmediği gibi cezanın süresini –hapis yahut kürek- belirleyen en önemli unsur da tekerrürüydü. (Genç, 1986: 118-119)

SONUÇ

Elimizdeki en eski narh defterleri II. Bayezid devrinde kaleme alınan İstanbul, Bursa ve Edirne kanunnameleridir. Bu kaynaklardan en önemlisi olarak görülen Bursa İhtisap Kanunnamesi Osmanlı kentinde muhtelif iş kollarının kalite ve standart, kâr oranı, tedarik zincirinde yaşanan problemler, tekelde ısrar, karaborsacılık, muhtesiplerle yaşanan sıkıntılar gibi maddeleri ihtiva etmektedir.

1502 nüshasında "Kanunname-i İhtisab-ı Burusa" olarak başlıklandırılan metin, Kanuni devri nüshasında "Ehl-i hirefe müteallik kanunnamedir" başlığıyla zikredilmektedir.

Kalite konusunda örneğin ekmek, paluze, kirde, ipekli kumaş, çizme, mum ve sabun gibi maddelerin içermeleri gereken malzeme miktarıyla kalitesine ilişkin standartlar çok net biçimde verilmiştir.

Kanunname metninde iş güvenliği konusunda birkaç örnek dışında çok fazla bilgi ile karşılaşılmamaktadır.

Mevsim şartlarının bilhassa gıda maddelerinin fiyatları üzerinde gerçekleşen etkisi açık olarak izlenmektedir.

Tedarik zincirindeki aksamalar dile getirilerek önlenmesi için notlar alındığı görülüyor. Özellikle şehir dışından gelen hammadde ve emtianın tedarik halkalarında yaşanan aksaklıklar ya da suiistimallerden dolayı esnafın eline yüksek fiyatla ulaşan madde tüketiciye yansıyan sonuçlar doğurmaktadır.

Esnafın şikâyet konularından biri karaborsadır. Belli kişilerin malları önceden kapatarak satış ya da üretim yapacak esnafa istedikleri (muradları üzere) fiyatla satış yaptıkları emtianın kalemleri arasında zerzevat türleri, bakliyat ve kumaş boyası hammaddeleri gibi tüketime ve ihtiyaca konu olan maddeler yer almaktadır.

Kâr haddinin 10'a 11 üzerinden, özelliği olan bazı kalemlerde 10'a 12 üzerinden olduğu genel kural olmakla birlikte ham maddenin kalite ve fiyatına göre, imal edilen ürünün fiyatının değiştiği de vakidir. Sahtiyanın

özelliğine göre papuç fiyatlarının farklılaşması buna örnektir. Ayrıca dükkân sahibi esnafın satış fiyatıyla seyyar esnafın satış fiyatları arasında, dükkân sahibi esnafı koruyacak şekilde narh belirlenmektedir.

Her esnafın kendi üretim ya da satış kaleminin başka bir esnaf kolu tarafından yapılması haksız rekabet kabul edilerek bu konudaki şikâyetler hak sahibi esnaf lehine giderilmeye çalışılmıştır.

Çarşı pazardaki yolsuzlukları önlemek ve gidermekle sorumlu olan muhtesibin bizzat bu yolsuzlukların içinde olduğu birçok örneğiyle görülmektedir. Esnafın gerek kalite sorunu gerekse yüksek fiyatlar konusunda, muhtesibin açıkça esnaftan elde ettiği çıkar karşılığında göz yumduğu (iğmaz-ı ayn) esnaf tarafından iddia edilmiş; muhtesibin de ya kaçamak savunmalarla bu iddialara inandırıcı olmayan cevaplar verdiği yahut itiraf etmek zorunda kaldığı görülmüştür.

Yaptırım konusunda Bursa kanunnamesinde daha yumuşak ve genel ifadelerle karşılaşılırken İstanbul kanunnamesinde daha sert ve somut yaptırım ifadeleriyle karşılaşılmaktadır. Edirne kanunnamesinde ise "muhtesip hakkından gele" şeklinde yer alan bir yaptırım ifadesi bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Kanunname-i İhtisab-ı Burusa (Topkapı, Revan 1502), Topkapı, Revan 1935, Vr. 43b vd.

Ehl-i Hirefe Müteallik Kanunname (AEf.1502), Atıf Efendi, No. 1734, Vr. 211a vd.

Akgündüz, Ahmed (1990); Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 2. Kitap, II. Bayezid Devri Kanunnameleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

Barkan, Ömer Lütfü (1941); "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar", Türk Tarih Vesikaları, C. I, Sa. 2, s. 91-106.

Barkan, Ömer Lütfü (1942a); "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar: I-Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul el-Mahrusa", Tarih Vesikaları, C. I, Sa. 5, Şubat 1942, s. 326-340.

Barkan, Ömer Lütfü (1942b); "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar: II-Kanunname-i İhtisab-ı Bursa", Tarih Vesikaları, C. II, Sa. 7, Haziran, s. 15-40.

Barkan, Ömer Lütfü (1942c); "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar: III-Suret-i Kanunname-i İhtisab-ı Edirne", Tarih Vesikaları, C. II, Sa. 9, İlkteşrin, s.168-177.

Faroqhi, Suraiya (2011); Osmanlı Zanaatkârları, Çev.: Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Genç, Mehmet (1986); "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", Ahilik ve Esnaf, İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Derneği Yayını, Yaylacık Matbaası, İstanbul, s. 113-130.

AHİLİĞİN YARDIMLAŞMA DÜSTURUNUN DEPREM SONRASI TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Gülten POLAT[•]

ÖZET

Ahiliğin temel felsefesi, yardımlaşmadır. Yardımlaşmanın en temel unsuru ise merhamettir. Bilindiği üzere; Türkiye bir deprem bölgesidir. Anadolu, tarih boyunca birçok yıkıcı depreme ev sahipliği yapmıştır. Maalesef bu yıkıcı depremler günümüzde hala devam etmektedir. Bu doğal felaketlerden dolayı birçok yerleşim bölgesi yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmada, yıkıcı depremler sonrasında ahiliğin insan hayatına nasıl dokunduğu, örnekler üzerinden ayrıca irdelenecektir. Yıkıcı depremlere maruz kalan çalışma bölgelerinde, birçok yerleşim alanının yer değiştirdiğini görmekteyiz. Bu çalışmada, gözlemlediğimiz en önemli bulgu; deprem bölgesinde merkezi ve mahalli teşkilatlar ile toplumun tek bir yürek olup; depremin yaraları birlik, beraberlik ve uyum içinde sarılmaya çalışılmış olmasıdır. Bu tek yürek olup yardımlaşmanın en önemli kaynağı, ahilik geleneğinin Türk toplumunda yüzyıllardır bir çınar gibi büyümesi ve Anadolu toprağını verimli hale getirmesinin yansımasıdır.

Anahtar kelimeler: Tarihi Depremler, Türkiye, Yerleşim Bölgesi, Nüfus, Deprem Şiddeti

[•] Dr., Yeditepe Üniversitesi İnşaat Mühendisliği. E-mail: gulten.polat@yeditepe.edu.tr
ORCID no: 0000-0002-6956-7385

THE INFLUENCES OF THE HELPING EACH OTHER PRINCIPLE OF THE AKHISM ON THE SOCIETY AFTER THE EARTHQUAKE

Gülten POLAT•

ABSTRACT

The basic philosophy of Akhism is helping each other. The most basic element of helping each other is compassion. As known, Turkey is an earthquake region. Throughout history, the Anatolian region has hosted many devastating earthquakes. Unfortunately, these devastating earthquakes still continue at the present time. Due to these natural disasters, many residential regions thus had to relocate. In this research, how the Akhism touched human life after devastating earthquakes will also studied separately through examples. In these study areas, which are experienced to devastating earthquakes, we see that many residential regions have been displaced due to these destructive earthquakes. In this study, the most significant finding we observed; is that the society become a single heart in the earthquake zone; the earthquake's wounds were tried to be healed together with the central and local organizations in harmony. becoming one hearth by helping each is the most significant source of the tradition of the Akhism, which has grown as a plane tree in Turkish society for centuries and made the Anatolian soil fertile.

Keywords: Historical earthquakes, Turkey, Residential Area, Population, Earthquake Intensity

• Phd., Yeditepe University Department of Civil Engineering.
E-mail: gulten.polat@yeditepe.edu.tr ORCID no: 0000-0002-6956-7385

GİRİŞ

Türkiye dünyanın en önemli deprem kuşaklarından biri olan Alp-Himalaya kuşağı üzerinde yer almaktadır. Bundan dolayı ülkemizde birçok aktif diri fay bulunmaktadır (Şekil 1). Şekil 1'de görüleceği üzere; ülkenin her bir bölgesinde aktif faylar vardır.

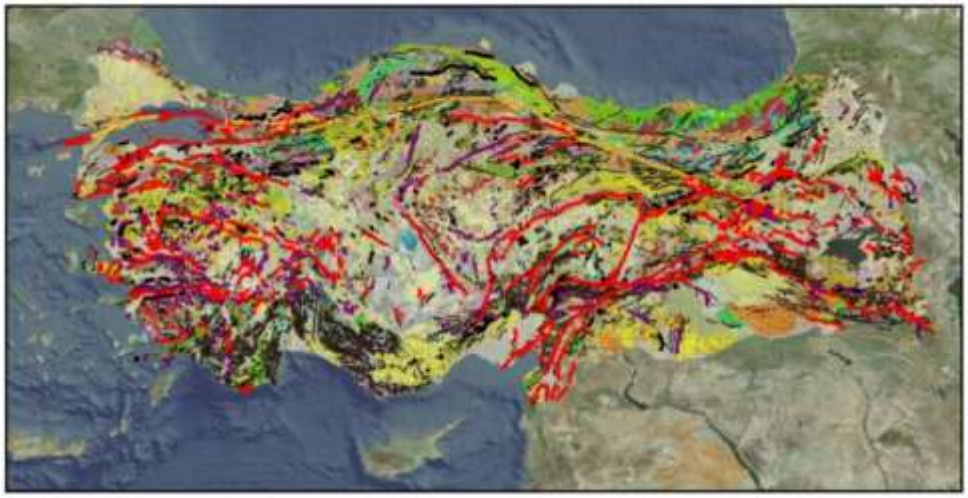

Şekil 1. Türkiye Diri fay haritası (MTA'dan üretilmiştir).

Yerkabuğu içinde kırılmalar meydana gelir. Bu kırılmaların ürettiği titreşimler, dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamlara etki etmektedirler. Bunun sonucunda yer yüzeyinde hafif, orta veya şiddetli hasarlar meydana gelmektedir. Bu doğa olayına "deprem" denilmektedir. Türkiye'de, etkilenen insan sayısı ve zarar gören yerleşim birimi sayısına göre en sık yaşanan doğal afetlerden birinin deprem olduğu bilinmektedir (Kundak ve Kadıoğlu, 2011). Büyüklüğü 5 ve üstünde olan depremler, genellikle Türkiye'de doğal afetlere sebebiyet vermektedir çünkü depremler genellikle sığ derinlikte olmaktadır. Bu yüzden, depremin yer yüzeyinde etkinliği artmaktadır. Genellikle, büyüklüğü 6 ve üstünde meydana gelen depremler; toplumun günlük yaşam düzenini bozarak ciddi maddi ve can kayıplarına neden olmaktadır.

Tarih boyunca, Anadolu'da birçok yıkıcı deprem olmuştur. Tablo 1'de görüldüğü gibi, depremler Anadolu mikro plakasında, binlerce can kaybına neden olmuştur. 1930'dan günümüze, Türkiye'de meydana gelen önemli depremler ve onların sebep olduğu maddi ve can kayıpları Tablo 1'de listelenmiştir.

Tablo 1: 1930'dan günümüze Türkiye'de Meydana Gelen Önemli Depremler

Oluş Tarihi	Deprem Büyüklüğü (Mw)	Yer	Can kaybı	Yaralı	Ağır Hasarlı yapı
06.05.1930	7.2	Hakkari-sınırı	2514	-	3000
26.12.1939	7.9	Erzincan	32962	-	116720
20.12.1942	7	Niksar-Erbaa	3000	6300	32000
26.11.1943	7.2	Tosya-Ladik	2824	-	25000
01.02.1944	7.2	Bolu-Gerede	3959	-	20865
28.03.1970	7.2	Gediz	1086	1260	9452
30.10.1983	6.8	Erzurum-Kars	1155	1142	3241
17.08.1999*	7.4	Marmara	18374	36948	93618
01.05.2003*	6.4	Bingöl	184	515	8142
23.10.2011	7.2	Van	601	4152	2262
24.01.2020	6.8	Elazığ	41	1466	1602
30.10.2020	6.9	İzmir	117+2 (Yunanistan)	1034+19 (Yunanistan)	680

(Kaynak : Bağcı ve diğ., 2000, *AFAD Verilerinden derlenmiştir.)

Deprem riskinin en yüksek olduğu bölge, Doğu Anadolu, Marmara ve Ege bölgeleridir. Aletsel kayıtın başlangıcı olan 1900'den günümüze kadar, Türkiye ve çevresinde deprem büyüklüğü 4 ve onun üstünde on bir binin üstünde deprem olmuştur (Şekil 2). Bölgede meydana gelen orta ve büyük şiddette ki depremler Tablo 1'de görüldüğü üzere ciddi ekonomik ve can kayıplarına sebep olmuştur.

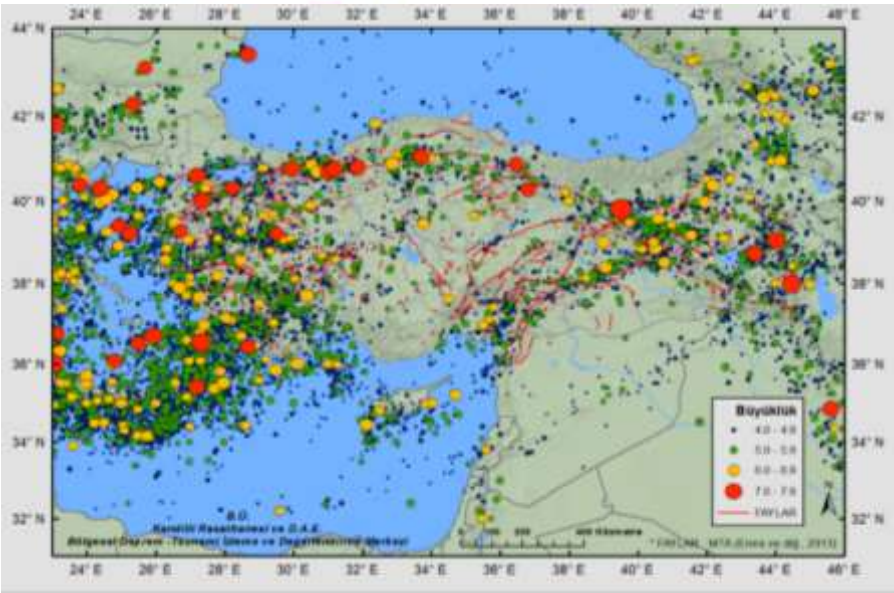

Şekil 2. 1900 -31 Aralık 2020 yılları arasında aletsel kayıt döneminde Türkiye ve çevresinde büyüklüğü 4 ve onun üzerinde olan depremler. Bu zaman aralığında toplamda 11032 deprem meydana gelmiştir (http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/zeqdb/).

AHİLİK SİSTEMİNİN TARİHSEL DEVİNİMİ

Ahilik, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son döneminde, sosyo-ekonomik zorunluluklardan dolayı ortaya çıkan mesleki, dini, ahlaki bir Türk esnaf birliği kuruluşudur. Bu teşkilat, tarihi süreç içerisinde ilk olarak "Debbağlar Piri Ahi Evran (Evren)" öncülüğünde, küçük esnaf ve zanaatkârların bir araya gelerek oluşturduğu bir örgütlenme modelidir. Bu teşkilatın kurucusu olan, Ahi Evran, bu örgütlenme modelini kurarken, Araplar arasında gelişmiş olan "Fütüvvet" Teşkilatından fikri olarak yararlanmıştır (Gündüz ve diğ., 2012). Ahi Evran, bu modeli, Anadolu Türklerinin genel kültür özelliklerine göre revize etmiştir. Bu yüzden Ahilik sistemi Anadolu Türklerine özgüdür ve Fütüvvet Teşkilatı'ndan farklıdır. Ahilik esnaf ve zanaatkârların işini yüce ahlaki değerleriyle beslemesi gerektiğini temel amaç edinmiştir. Bu yüzden, ahilik yüzyıllarca esnaf ve sanatkârlara ulvi amaca ulaşmak için yön vermiş, onların iş ve yaşam şekillerini düzenlemiştir. Osmanlı dönemine baktığımızda, Ahilik Yeniçeri Teşkilatı'nın kuruluşunda önemli rol oynamış, devlet adamları bu kuruluşa girmeyi şeref saymışlardır (Gündüz ve diğ., 2012). Ahi Evran, yaşadığı zamanda, kurduğu teşkilatın "Ahi Babası" olarak anılmıştır. Bu unvanı almasını sağlayan en önemli etken, teşkilatın bir ferdi olan zanaatkâr ve esnafların işleri ve ahlaklarıyla toplumda çok değer görmesidir.

Günümüze baktığımızda, yapılan işin iş ahlakıyla pişirmesi ve meslek sahibi olan insanların topluma ciddi ekonomik katkı sağlaması, haksever olması Türk toplumun kültür belleğine yerleşmiştir ve hâlâ onun esintisi günümüzde devam etmektedir. Bu sistemle beraber, üretimin kalitesi artırılmış, tüketicinin hakları korunmuştur.

Aynı biçimde, üreticinin hakları korunarak, mağdur olması engellenmiştir. Ahilik; ilk kuruluş döneminde, bir tek esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilat değildir. Aynı zamanda bir eğitim kurumudur. Esnaf ve zanaatkârlar teşkilat içerisinde dini ahlaki eğitimler almaktadır. Bundan dolayı, tarihî sürece bakıldığında Ahilik teşkilatının ahlaki, içtimaî, iktisadî, siyasî/askeri alanda önemli fonksiyonları yerine getirdiği görülmektedir (Aydın, 2015). Ahilik teşkilatlanma sistemi varlığını Osmanlı döneminde devam ettirmiştir. Zaman içerisinde siyasal, iktisadi ve askeri etkinliği Osmanlı dönemine kadar güçlenerek devam etmiştir. Osmanlı döneminde, etkinlik alanı tekrar şekillenmiş, ekonomik ve sosyal nitelikleri olan asıl unsurları daha etkin işlev kazanmıştır.

AHİLİĞİN TEMEL FELSEFESİ

Ahilik, esnaf ve zanaatkârlar tarafından oluşturulan bir teşkilat olması ve kurumsal bir özelliğe sahip olmasının en önemli nedeni; evrensel ahlaki ve manevi temel ilkelere sahip olmasıdır. Bu temel ilkeler aşağıda ki biçimde listelemek mümkündür.

Tablo 2: Ahilik Temel Prensipleri

1	Elini hep açık tut
2	Sofranı hep açık tut
3	Kapını hep açık tut
4	Ağzını hep kapalı tut,
5	Gözünü hep bağlı tut,
6	Eline hep sahip ol,
7	Diline her zaman sahip ol

Tablo 2' de görüldüğü üzere, yardımseverlik ve ahlaki değerleri yüksek olan bir teşkilatın temel özelliğine sahip olması bu teşkilatın yüzyıllardır devamını sağlamıştır. Ve hâlâ günümüzde, etkisini devam ettirmektedir. Ahilik teşkilatını oluşturan ahilik felsefesinin en önemli amaçlarından birisi, "doğru insan" olmaktır. Bir insanın, doğru insan sıfatı için kişinin eline, diline, beline sahip olması gerekmektedir (Anadol, 1991). Bu yüzden, ahilik modelinin temelinde; insanların ahlaki kuralları esas alması vardır (Durak ve Yücel, 2010). Ayrıca, hilesiz iş, sağlam mal, belli oranda kâr, ölçülü kazanç, adil bir kalite kontrol sistemi de bu modelin bir parçasıdır (Şimşek,

2002). Bunların yanı sıra, Aydın (2015) tarafından yapılan ahilik çalışması da göstermiştir ki, ahi teşkilatında üretim, ihtiyacın bir fonksiyonu olarak düşünülmüş ve üretim ihtiyaca göre ayarlanmıştır. Bu yüzden, teşkilat döneminde, ihtiyaçların sürekli kamçılanarak tüketimin çoğalmasını, kar ve israfın artmasını engellemek için gerektiğinde üretim kısıtlamalarına gitmiştir (Ekinci, 1989). Ahilik teşkilatının bir diğer belirleyici fonksiyonu ise, yardıma muhtaç olan konuklara ve fakirlere yardım edilmesi gerektiği yönünde, bir sanat ya da meslek sahibi olan üyelerinin eğitilmesidir (Topal, 2010; Karagül, 2012).

Günümüzde, ülkemizde çiftçileri ve üreticilerin en büyük destekçisi olan Halk Bankası bu manevi gücün ruhunu yansıtan en önemli kurumlardan biridir. Buna benzer olan diğer kurumlar; Kefalet Kooperatifleri, BAĞ-KUR gibi kuruluşlarıdır. Bu manevi ruh, toplumun yaşadığı her bir afette, anında kendisini göstermekte olup, Türk toplumun birliğini ve dirliğini güçlendirmiştir. Bu temel ilkeler, Türk toplumunun DNA'sına yerleşmiş olup, bizi biz yapan özdeğeler olmuştur. Ahilik teşkilatını kurduran manevi güç, kurumsal ve ruhsal olarak varlığını devam etmektedir. Bu çalışmada, deprem sonrası yaşanan felakette; yardımlaşma, dirlik ve birlik olma ruhunun yüz yıllardır Türk dimağında bir çınar olan Ahi-Evran'ın manevi bereketi olarak görülmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, "haber içerik tekniği" kullanılarak, deprem sonrası deprem-yardımlaşma tezahürü analiz edilmiştir. Bunun için gerekli olan veri Türk medyasından sağlanmıştır. Medya toplumsal ve bireysel zihinlerin inşasını yapan en önemli kaynaklardan birisidir. Günümüz dünyasında, kitle iletişim araçlarının çok yoğun bir şekilde kullanılması toplum ve bireyin yönlendirilmesinde değer kazanmasına neden olmuştur. Bir diğer ifadeyle, çağdaş toplumun en belirgin özelliklerinden birisi kitle iletişim araçlarını etkin ve gündemi belirleyici biçimde kullanmasıdır. Deprem olduktan sonra, depremin sebep olduğu yıkım hakkındaki bilgiye kitleler medya vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Aynı biçimde, toplumun deprem sonrası tutumu ve davranışı, bir diğer ifadeyle depreme karşı toplumsal refleksi hakkında bilgide medya aracılığıyla edinilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türk medyasının depremi algılayış biçimi, Türk medyasının deprem konusundaki bireysel ve kurumsal bilinçlilik düzeyinin irdelenmesi değildir. Bu çalışmanın amacı, deprem sonrası toplumun ortaya koyduğu yardımlaşma refleksinin Ahiliğin temel felsefesiyle olan ilişki irdelenecektir. Anadolu plakasında yakın zamanda meydana gelen yıkıcı depremler sonrasında ahiliğin insan hayatına nasıl dokunduğu, Türk medyasından "haber içerik tekniği" ile elde edilen örnekler üzerinden irdelenecektir.

DEPREM SONRASI HAYATA DOKUNUŞ

Yukarıda belirttiğimiz gibi Türkiye bir deprem bölgesidir. Anadolu plakası üzerinde ciddi yıkıcı etkileri olan depremler sürekli olmaktadır. Bu yıkıcı depremler sonrası birçok yerleşim alanı yeri değişmek zorunda kalmaktadır. Bunun sonucunda, ekonomik kayıplar ciddi boyutlara ulaşmaktadır (bknz. Tablo 1). Örneğin, 30

Ekim 2020 günü Türkiye saati ile 14.51'de, merkez üssü Yunanistan'ın Sisam Adası açıklarında, Mw 6.9 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Depremde 119 kişi hayatını kaybetmiş, binin üstünde insan ağır yaralanmıştır. Can kaybıyla beraber, deprem bölgesinde 680 binada ciddi hasar meydana gelmiştir. Elde ki bulgular göstermiştir ki, deprem bu bölge için bir felakettir. Çeşitli ulusal ve yerel yayın organlardan (örn. AA' haber, 2020) elde edilen bilgilere göre, deprem bölgesine Türkiye'nin 81 il ve 922 ilçesinden yardım malzemesi gelmiştir. Bu yardımlaşma bir birliğin bütünlüğün en güzel sözsüz anlatımıdır. Bu çalışmanın kapsamı olan; deprem sonrası yardımlaşma, merhamet eli bölge için can suyu olmuştur. Örneğin, "depremden etkilenen İzmirlilerin acılarını paylaşmak isteyen binden fazla vatandaş, online alışveriş sitelerinden satın aldıkları yardım malzemelerini valilik bünyesinde kurulan koordinasyon merkezine göndermiştir." Bir diğer örnek, 4 yaşında küçük bir çocuğumuz elinde bir poşet malzemeyle 'Ben, bunu depremzede vatandaşlara ulaştırmak istiyorum' demiş, 80 yaşında bir amcamız arabasıyla malzeme getirerek "Ben bunu vatandaşlarımıza dağıtmak istiyorum" diye konuşması bir felaket bölgesinde yüreğimizi ısıtmıştır. Bu duyarlı davranışlara her felaket sonrasında ülke olarak yakinen tanıklık etmekteyiz. Felaketler sonrası toplumda yardımlaşma çığ gibi büyümektedir. Bu hızlı ve etkili yardımlaşmanın temeli kültürümüzün en önemli besleyici kaynaklarından biri Ahiliktir. Ahiliğin yedi temel ilkesinden biri olan "Sofranı hep açık tut" ilkesi yardımlaşmada en önemli itici güçtür. Sonuç olarak merhameti ve yardımlaşmayı Ahilikle besleyen Türk toplumu; depremler sonrası ciddi bir birliktelik oluşturup afet bölgesine her türlü fiziksel, maddi ve manevi gücü sağlamaktadır. İzmir depremin görülen bu yardımlaşma ve dayanışma portresi, Türkiye'de daha önce meydana gelen diğer yıkıcı depremlerde (ör. 19 Ağustos İzmit depremi, 23 Ekim 2011 Van depremi, 1 Ocak 2020 Elâzığ depremi vd.) 'de görülmüştür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada edinilen en önemli çıkarım; depremin, vatandaşlar arasında birlik, beraberlik ve yardımlaşma algısını güçlendirici etkisi olmasıdır. Bu güçlü insani dayanışma bağlarının günümüzde hala kadar güçlü kılan en önemli kaynak ahiliktir. Ahilik, felsefesi Türk toplumunun yaşam biçimi olduğunda, yüzyıllardır varlığını zenginleştirerek ve güçlendirerek günümüze kadar devam ettirmiştir. Anadolu'yu Türk yurdu yapan Ahilik Teşkilatı ve ahilik temel prensipleri, kültürümüze ve dilimize kalıcı olarak yerleşmiştir. Deprem sonrası yardımlaşmada bunun en güzel kanıtıdır. Türk milletinin devletiyle bir bütün olup, deprem yaralarını sarması, millet-devlet dayanışmasının en güzel örneğidir. Anadolu plakasında meydana gelen yıkıcı depremler sonrası, yapılan tüm yardımlaşma biçimleri, toplumun vicdanını rahatlatıcı porteler çizmiştir.

KAYNAKÇA

AA: https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/izmir-depreminde-online-yardimlasma/2048934

Anadol, C. A. (1991). Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 150, Ankara, s.94.

Arslan, H. (2015). Ahîlik Teşkilatının Sosyo -İktisadî Yapısı Ve Örneklik Değeri. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (49), 248-271. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32942/366016.

Aydın, N. (2015). Ahîlikte İş Ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları. BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(1): 87-103.

Bağcı, G. v.d. (2000). Türkiye'de Hasar Yapan Depremler. Deprem Araştırma Bülteni, S. 69, 2000: 113-126.

Durak, Y. İ. and Yücel, D. A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (2) , 151-168 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/20827/223025.

Ekinci, Y. (1989b). Ahilik ve Meslek Eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:862, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Gündüz, A. Y., Kaya, M., & Aydemir, C. (2012). Ahilik Teşkilatında Ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir değerlendirme. Afyon Kocatepe Üniversitesi Dergisi, XIV (2): 37-54.

Karagül, M. (2012). Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı Ve Üretim İlişkisi. Akademik Bakış Dergisi 32, www.akademikbakis.org.

Koeri: http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/zeqdb/.

Kundak, S., & Kadıoğlu, M. (2011). İlk 72 Saat. Ankara: AFAD Yay.

MTA: https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/yenilenmis-diri-fay-haritalari

Topal, M., and Çolak, K. (2010). Osmanlı Devleti'nde ahilik ve ahi zaviyeleri. Doğu Batı, 53, 163-169.

Şimşek, M. (2002). TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, Ahilik, Hayat Yayınları:134, Yönetim Dizisi:21, İstanbul, Ekim.

TEKNOLOJİ VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN GÜNÜMÜZ İŞ DÜNYASINDA AHİLİK TEŞKİLATINDAN KALMA DEĞERLERİ ÜZERİNE NİTEL ANALİZİ

Sabri ÖZ•, Sabiha BURA KELEK••

ÖZET

On üç ve on sekizinci yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde var olan Ahilik Teşkilattının, günümüz uygulamalarında da pek çok yansımalarının olduğu görülmektedir. Ahilik her ne kadar dini ve toplumsal bir anlayış ile başlatılmış olsa da sosyal ve ekonomik alan başta olmak üzere hayatın her alanında etkin olduğu kabul edilmiş bir olgudur. Ahilik teşkilatı içerisinde yer alan değerlerin bu gün de halen geçerli olduğu uygulamalar mevcuttur. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde teknolojinin hızlı ivmelenişi karşısında, iş dünyasında ahilik teşkilatından kalma değerleri hangi yönde etkilediği ve çözümlerin neler olabileceği bu çalışmanın ana konusudur. İnternet, büyük veri kullanımı, yapay zeka gibi araçların etkin olduğu ve daha da etkisini arttıracağı yakın gelecekte iş ahlakının ve değerlerin üzerine olumsuz etkilerinin var olacağı beklentisi değerlendirilmekte, muhtemel olumsuz etkilerin neler olduğu ortaya konulmakta ve bu olumsuzlukların aynı araçlar ile nasıl bertaraf edilebileceği üzerine fenomenolojik bir çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknolojik Dönüşüm, Dijital Dönüşüm, Ahilik teşkilatı, Değerler, İş Ahlakı, Fenomenoloji

• Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Ticaret Üniversitesi. E-Posta:soz@ticaret.edu.tr; Orcid No: 0000-0002-6280-726X

•• Öğr. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi. Orcid No: 0000-0002-9630-0280

A QUALITATIVE ANALYSIS OF TECHNOLOGY AND DIGITAL TRANSFORMATION ON THE AKHISM LEGACY VALUES IN TODAY'S BUSINESS

Sabri ÖZ[•], Sabiha BURA KELEK[••]

ABSTRACT

It is seen that the "Ahi Organization" (called as akhism), which existed during the Ottoman Empire between the thirteenth and eighteenth centuries, has many reflections in today's business. Although akhism was started with a religious and social concept, it is a phenomenon that has been accepted to be effective in all areas of life, especially in the social and economic field. There are legacy applications in which the values in the akhism are still valid today. In the face of the rapid acceleration of technology in the first quarter of the twenty-first century, the main subject of this study is how it affects on the values inherited from the akhism in the business world and what kind of solutions can be propound. The expectation is that some negative effects may appear on business ethics and morality in the near future, when tools such as the internet, big data, artificial intelligence are in use widely. In this study, the perception of this negative effect is evaluated, the possible negative effects are revealed and a qualitative study, by fenomenology, is made on how these negative effects can be eliminated with the same tools.

Keywords: Technological Transformation, Digital Transformation, Ahi organization, Morality, Akhism, Fenomenology

[•] Assist. Prof. Dr., İstanbul Commerce University. E-Mail: soz@ticaret.edu.tr; Orcid No: 0000-0002-6280-726X

[••] Instructor, İstanbul Commerce University. Orcid No: 0000-0002-9630-0280

GİRİŞ

"Harama bakma, haram yeme, haram içme, doğru, sabırlı, dayanıklı ol, yalan söyleme, büyüklerinden önce söze başlama, kimseyi kandırma, kanaatkar ol, dünya malına tamah etme, yanlış ölçme, eksik tartma, kuvvetli ve üstün durumda ike affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil, kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol" (ITO, 2021) yaklaşımı içinde yer alan bir anlayış ile 5 asır net olarak uygulama sahası bulmuş bir ahilil geleneğinin varlığı kabul edilmektedir. Bu geleneğin 21. asırda da yansımaları olmakla birlikte yapılan uygulama ve çalışmalara bakıldığında pek çok saha çalışmalarının özünde aynı geleneğin izlerini görmek mümkün olmaktadır. Ahilik, sadece iktisadi hayata değil, aynı zamanda, selamlaşmadan, ziyaretlere; alış verişden adab-ı muaşeret normlarına kadar pek çok alanda da kendini gösteren unsurları barındırmaktadır. Bu hali ile insanların fütüvvet yaşantışı anlayışı içerisinde her alandaki uygulamalarda ahilik geleneğinin bir parçasını görmek mümkündür.

Bu çalışmada, bir büyük esere yol açacak bir ön çalışma (deneme) mahiyetinde olup, çalışmanın neticesinde yapılacak yeni çalışma için akademik tevsiyeyi içeren bir oluşumun ilk adımıdır. Ahilik, hayata dokunan her noktasında, yirmi birinci asrın teknolojik gelişimleri ile dönüşüme uğrayan pek çok mesleğin ve dahi olguların evrildiği noktaları tespit etmekten başlayan bir süreçte nasıl varlığını koruyabilmiştir sorusunun cevabını içermektedir. Çalışmanın sorunsalı, "ahilik, normları yok olmaya yüz tutmuş bir uygulama olarak geçmişin dehlizlerine mi gömülmüş ya da gömülecek mi; yoksa teknolojik dönüşümler ile farklı bir araç kullanarak varlığını sürdürmekte midir?" şeklindedir. Bu sorunsal için, ahilik nedir, ne değildir, uygulamaları sosyal ve ekonomik manada siyasi, politik ve teknik tarafta ve dahi son zamanların dillere pelesenk edilmiş kavramı olan sürdürülebilir olmak üzerine etkilerinin neler olduğunu araştırmalar ile ortaya koymak şeklinde bir yöntem belirlenmiştir. Böyle bir çalışma için ise fenomenolojik bir çalışmanın yapılması akademik bir değer olarak öngörülmektedir. Yapılacak fenomenolojik çalışmanın da bulanık AHP (Analitik Hiyerarşik Proses) metodu ile çözümlenmesi ve belirlenecek kriterlere ilişkin ağırlıkların tespiti önem kazanmaktadır. Çalışmanın ana gövdesi, yani tavsiye edilen ve ele alınacak olan eser dili İngilizce olacaktır. Bu konuda, Mukaddime, Ibn-i Haldun eğer bu gün eserini kaleme alsaydı ingilizce yazardı (Öz, 2020) anlayışının da bir tezahürüdür.

Çalışmanın neticesinde, teknolojik dönüşümlerin bir anlamda ahilik normlarını farklı uygulama biçimleri ile sosyal ve ekonomik manada başta olmak üzere hayatın her anlamında yeniden uygulanmasına olanak sağlamaktadır anlayışına ulaşılmaktadır. Toplumsal de-jenere olmanın önü şeffaflık ilkesi başta olmak büyük veri ile kayıtlanabilirlik ilkeleri başta olmak üzere yeni disiplinler ahiliğin normlarına paralellik arz etmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Ahilik anlayışında çıraklık ve ustalık kavramları yer almaktadır. Ahi olabilmek için mutlaka bir çıraklıktan geçilmesi gerekmektedir. Tanımlamak gerekirse; 13. yüzyılda Anadolu'da kurulan ve bir süre belli kurallara göre yönetilen esnaf ve sanatkarlar birliğinin adıdır. Ahiliğin değerler sistemini temel alarak oluşturduğu eğitim modeli; batılı kaynaklar ile baş edebilecek bir ahlaki, manevi, insani ve kültürel bütünleşik yapının oluşmasını sağlayan Ahilik Teşkilatı neticesinde güçlü sosyal oluşumlar ile belirli amaçları olan bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır (Aslanderen & Yeşil, 2016).

Ahiliğin doğumunun nasıl olduğuna bakıldığında toplumsal ve sosyal nedenlerin, sosyoekonomik ve sosyokültürel dengenin sağlanması amaçlanmıştır. Ekonomik, kültürel ve sosyal kavramlar açısından zaman içerisinde meydana gelen değişiklikler karşısında farklı tavır ve davranışlar sergilenmesi oldukça doğaldır. Bu yüzden birbiri ile çatışma haline gelebilen durum veya grupları barışa, anlaşmaya ve empatiye yönlendirme sistemi olarak tanımlanabilmektedir ki bu aynı zamanda da Ahiliğin kaynağı olarak da ifade edilmektedir (Kılıçkaya, 2010).

Bu sistemin amaçları ise ; İnsan-i kamil yetiştirerek ideal insan modelini oluşturmak,

Dini bütünlük içerisinde maddi ve manevi dünya arasında denge köprsüsü oluşturmak,

Ticari ahlakın yerleşmesi ve bunun sürekiliğini sağlamak,

Adil ve adalet kelimlerinin çatışmaların yerini almasına imkan vernek,

Alt ve üst mertebeler ile (bu ifadeler toplum içerisindeki her alanı kapsamaktadır.) huzurlu bir ilişki kurmak,

Zanaat sahibi olan insanların bu yeteneklerini anlamlandırmak,

Güçlülerin zayıfları ezeyerek haklarını almalarını engellemek.

Ahilik Teşkilatının kurucusu Ahi Evran ahlak-ilim-sanat-hoşgörü gibi değerlerin birleşimi ile oluşturduğu kurumun yapı taşlarını oluşturmuştur. Bundan dolayı esnaflardan devlet adamlarına kadar büyük zümrelerin saygınlığını kazanmıştır. Ahlak ilke ve yasalarına bağlı kalmak süratiyle üretim ve sanatı birleştiren Ahi Evran, örgütün menkıbevi lideridir. Anadolu'da bulunan örgütsel yapılar ve teşkilatlar ahi düşüncesini benimseyerek toplumsal alandaki tüm değerler ile tarih sahnesine sosyolojik değerlendirmeler ile örüntülü ve ilişkili bilimsel bakış açılarının oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Ez cümle; Ahilik anlayışı, günümüz dünyasında büyüme ve kalkınmayı sadece ekomomik açıdan değil aynı zamanda insan unsuru ile bütünleştirerek, eğitim ile hem mesleki hem de ahlaki açıdan dengelenmesine, bunun neticesinde iç denetim mekanizmalarında yaşanan sorunlara çözüm sağlayacağına olan inançsal bakış açısı oluşturarak ahlaki ilkeleri yaşadığımız zaman için uyarlayabileceğimizi göstermektedir (Özköse, 2011).

Ahiliğin aşağıda belirtilen teşkilatların oluşmasında büyük katkısı vardır:

- kooperatif
- birlik
- sosyal güvenlik sistemleri
- sosyal yardım fonları. (Serinikli, 2017)

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışma; yeni dünya düzeninde dijitalizasyon ve teknolojik dönüşüm ve ilerlemelerin neticesinde bugünkü iş döngüleri için hali hazırda sahip olunan değerlerin ve iş etiklerinin hangi düzeyde uygulandığı (Doğan, 2015), önemsendiği veyahut yeterli olmayıp eksikliklere yol açtığının tespit edilmesi ve elde edilen bulgular neticesinde buradaki düzeltme veya revizyonların Ahilik değerleri ile örtük ilişki içerisinde ele alınarak fayda ve yarar ilişkisi gözetilerek yeni ve uygulanabilir bir yol haritası edinilmesini amaçlamaktadır.

Ahilik değerlerinin yaşadığımız bu çağ içerisinde;

bireysel

organizasyonel

işletmesel (Gök, 2018)

açılardan ele alınarak kullanılacak olan ve seçilen parametrelerin ;

kaybolan değerler

form değiştirerek kabul edilenler

tamamıyle olduğu gibi kalanlar

olmak üzere belirli bir method kullanılarak araştırılması, incelenip değerlendirilmesi ve en sonunda analiz raporuna göre sonuca ulaşılması amaç edinilmiştir. Bu aamaçla hizmet sektöründe seçilmiş yada seçilen firmalar arasında değerlendirilecek kriterlerin neler olacağı saptanarak bu kararlara etki eden denetim mekanizmalarının tespit edilmesi ve belirlenen method (Analitik Hiyerarşik Proses - AHP) ile eşgüdüm sağlayabilmek buna ilaveten iki aşamalı değerlendirme ile mutlak doğruya erişmek için fenomolojik görüşmeler yapmak çalışmanın nihai hedefi olarak belirlenmiştir.

Bu amaçla üzerinde tartışılacak olan konular aşağıda şu şekilde belirtilmiştir;

tüketici hakları

empati (slipping shoes)

işbirliği

ticaret argümanları

çıraklık – ustalık – meslekler ilişkisi

üzerine değerlendirmeler Ahilik için önemli olan örnekler ile yapılacaktır. Bu örnekler;

Sadaka Taşı ve Zimem Kitabı (MUSİAD, 2009)

Urfa Eğlence Geceleri (Aslan, 2014)

Diş Kiralama (Öz, Diş Kirası, 2022)

olarak çalışma içersinde incelenip, kabul edildikleri takdirde günümüz iş dünyasındaki yansımlarının nasıl olacağına dair sonuçlara ulaşılacaktır. Şekil 1'de bir yaprak zimem defteri görülmektedir.

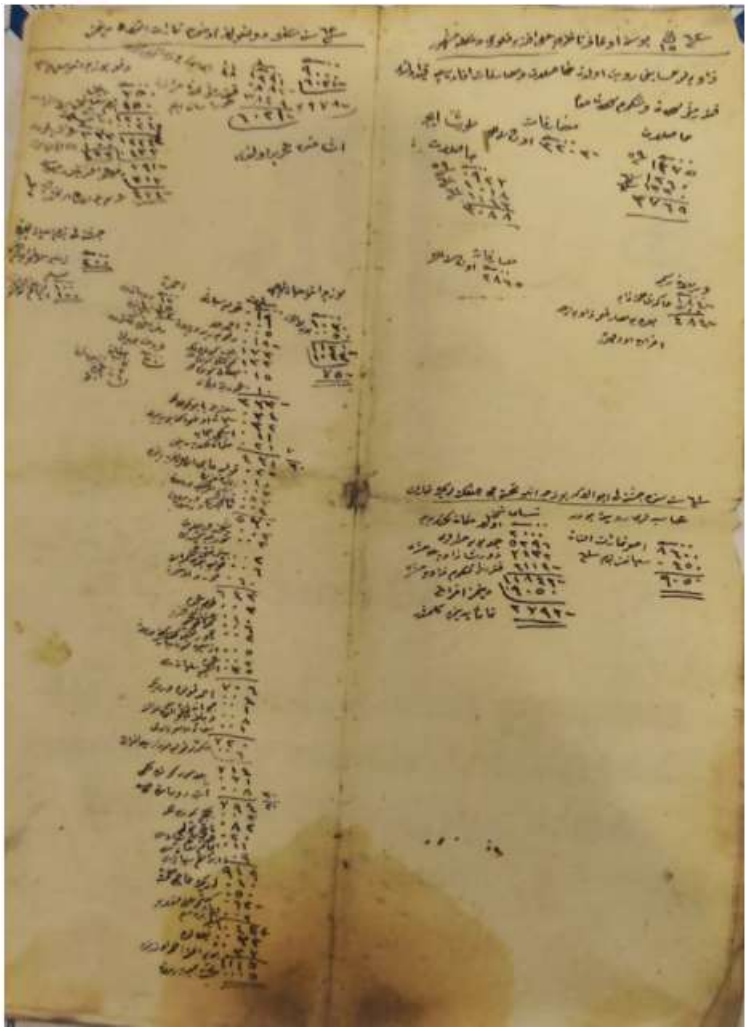

Şekil 1: Zimem Defteri Yaprağı (MUSİAD, 2009)

Ahilikte 4 temel ilkeye bağlı kalınarak yapılacak olan çalışma içerisinde sosyal – bilişssel – davranışsal değişim ve etkileşimler ayrı olarak değerlendirilecektir.

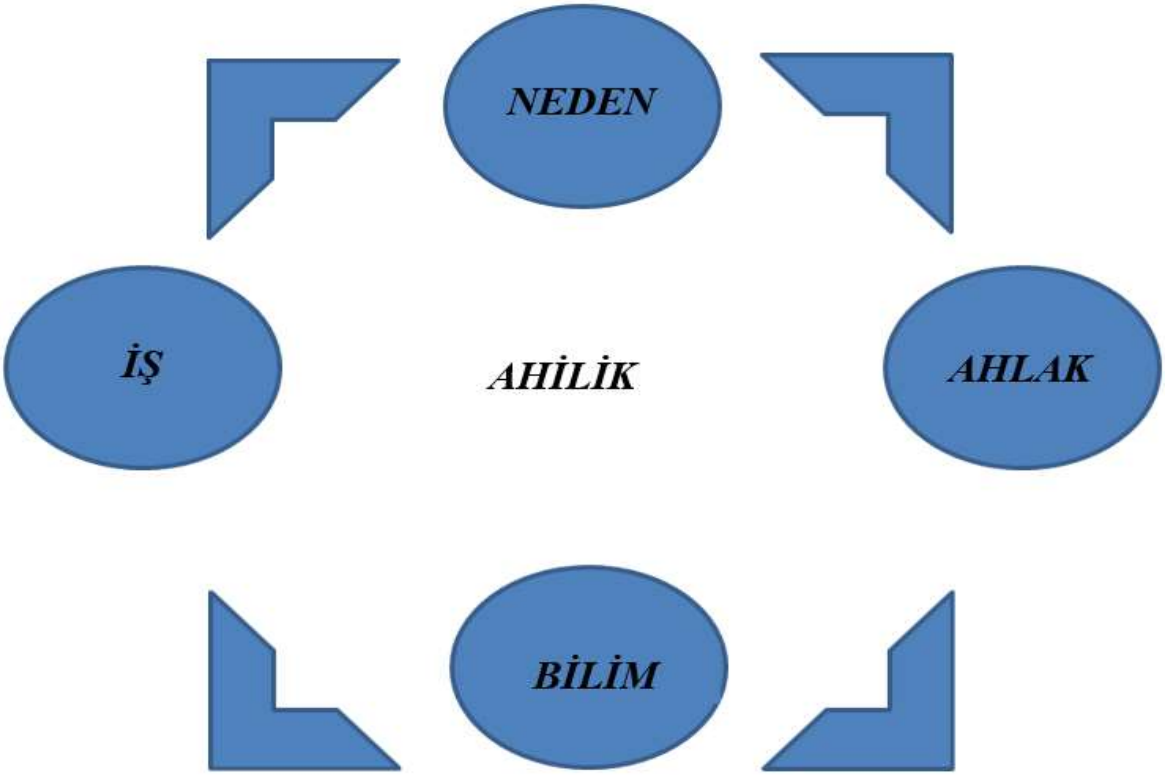

Şekil 2: Ahiliğin 4 Temel İlkesi (Yazarlar Tarafından Oluşturuldu)

Şekil 2'de ifade edilen 4 temel ilke aşağıda ifade edilmektedir. Analitiklik açısından bu ilkeler kendi içinde değerlendirildiğinde,

Neden: Toplu iş uyuşmazlıkları söz konusu olabilir,

Ahlak: Empati yetenekleri ve istekler değerlendirilebilir,

Bilim: Ülke ve toplumsal çıkarların korunup korunmadığı belirlenebilir,

İş: En kısa sürede uzlaşım sağlayarak ortadaki problem çözümlenebilir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, teknolojik ve dijital dönüşüm esas alınarak 6 ayrı bölüm altında incelecek olup alt başlıklarda ilk bölümde dijitalizasyon altında; internet, büyük veri, yapay zeka ve makine öğrenme konuları teknoloji de ise; dijitalleşmenin dışında üretim sistemindeki teknikler şeklinde belirlenmiştir. Eğitim sistemi, sosyal etkileşim, medyanın değerlerin üzerindeki etkileri, ulusal refah düzeyi (uluslararası yapılan transfer harcamaları), lonca sisteminin yetkinlik belirlemedeki öneminden bahsedilmektedir.

Dolayısıyla aşağıda bulunan örnek grafik üzerinden çalışma sürecindeki değerler ve parametreler ilişkisi verileri ortaya konularak Ahilik teşkilatının amacına uygunluk seviyeleri hem bireysel hem organizasyonel anlamda hem de teknolojik değişim ve gelişim unsurları ile belirlenecektir.

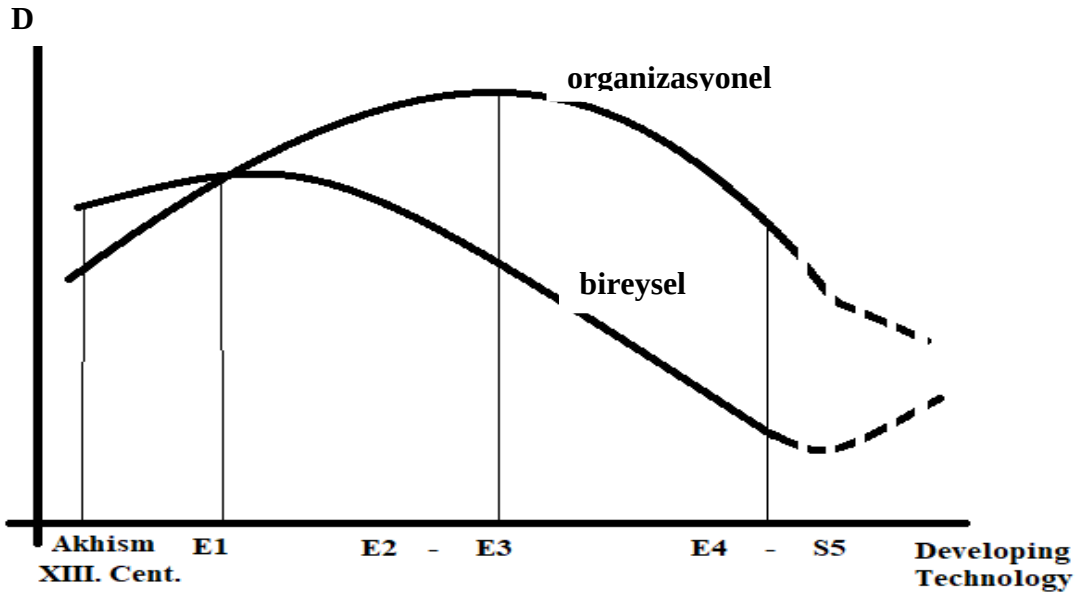

Şekil 3 Çalışma Talep Değerlendirme (Yazarlar tarafından Oluşturuldu)

Yukarıdaki grafiğe bağlı kalınarak AHP yöntemi içerisinde alternatif konular kendine hasıl alanlara ayrılarak yöntem için en sağlıklı yapıya ulaşırılacaktır. Bu nedenle, karar almada nitel ve nicel öğelere göre ölçütleri değerlendiren buna ilave olarak organizasyonların yada bireylerin tercih ve bilgi ayrıca sezgilerini de sürece dahil eden karmaşık olarak gözüken sorunların hiyerarşik bir yapı içerisinde çok kriterleri karar verme (ÇÖKV) yöntemidir. Bölümlemelerin ayrıştırılması ise; bireysel değerlerdeki değişim üzerinde etkisi olan kriterler, örgütsel değerlerdeki değişime etkisi olan kriterler üzerinden yapılacaktır. Her iki ayırım için ise seçilen kriterler aynı olacaktır. Daha önce belirtildiği üzere bu kriterler;

sosyal medya etkisi

ulusal refah seviyesi

gelişmiş teknolojik seviyesi
lonca sistemi yaklaşımı
eğitim düzeyi
olarak saptanmıştır. Bulanık AHP üzerinde derinlemesine görüşme ve bu tür sempozyumlar ve ölçekleme ile veriler toplanacaktır. Hali hazırda var olan ölçeklendirme çalışmaları derlenerek yeni ölçeklerin oluşturulması gerekmektedişr (Battal & Durmuş, 2017). Hangi alternatiflerin hem bireysel hem de kurumsal değerleri arttırmada en fazla etkiye sahip olduğu belirlenecektir. Alternatifler – kullanıcak olan ek veya ilave metholar - ülkenin gelişmişlik aşamasına göre değişiklik gösterebilir.
Alternatif yöntemler olarak; Topsis, Electra, Vikor, PESTLE belirlenmiştir. Ana alternatifin PESTLE olması kararına varılmıştır.

SONUÇ

Ahi geleneği, ahilik kültürü kendi döneminde uygulandığı gibi olmasa da zamanın getirdiği ve farklılaşmış araçlar ile yeniden değerlendişrmeye tabi olmuş ve uygulama sahasını terketmemiştir. Şekil, yöntem ve araçlar farklı olsa da, insanın ve insanoğluğunun yaşantısına her anlamda dokunan anlayışı ile teknoloji ile birlikte dönüşüme uğrayan farklı uygulamalarına devam edilmektedir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu ana düşünce devam eden ahilik geleneğine hangi teknolojik disiplinler nasıl etki etmiştir sorusunun sorulmasını ve bu bağlamda düşünmeye, araştırmaya ve örnekleri ile birlikte ahilik konusununun farkındalığını oluşturmaya yönelik önemli bulgularına rastlanmaktadır.
Çalışmanın, başka akademik çalışmalara önerisi, elde edilen örneklerin hangi teknolojik ve dijital dönüşüm araçları ile disiplinler içinde yer aldığını ortaya koyacak bir çalışmanın yapılmasıadır. Bu alanda, tavsiye edilen, tecrübe ve deneyimleri ile, yaşantıları ile ahilik kültürü düşünce yapısını kendine yakın gören bilim insanları, iş insanları ile fenomenolojik bir çalışma ile, sisteme tesir eden etkenlerin ortaya çıkartılması ve bu etkenlerin kendi içinde ikili analizlerinin neticesinde bir ağırlıklandırmanın yapılması şeklindedir.

KAYNAKÇA

Aslan, E. (2014). Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 5-17.

Aslanderen, M., & Yeşil, R. (2016). Esnaf Ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) 17(1), 383-400.

Battal, F., & Durmuş, İ. (2017). Modern ahilik ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. Akademik Bakış 63(5), 71-85.

Doğan, K. C. (2015). Ahilik teşkilatı, ombudsman ve etik ilişkisi. Global Journal of Economics and Business Studies - GJEBS Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi 4(7), 28-36.

Gök, G. (2018). Ahilikte tüketicinin korunması. Kesit Akademi Dergisi - The Journal of Kesit Academy Yıl: 4, Sayı:13, 313-321.

ITO. (2021). İktisadi Hayat: Ahilik. İstanbul: ITO.

Kılıçkaya, D. (2010). Halikarnas balıkçısı ve ahilik. CIU Cyprus folklor/edebiyat, cilt:16, sayı:63, 71-91.

MUSİAD. (2009, Haziran 1). Zimem Defteri Örneği. Zimem Defteri. İstanbul: MÜSİAD.

Öz, S. (2020). A Book on MTS: Multilateral Trading System - An Attemption for Millenial Muqaddimah. İstanbul: Hiperyayın.

Öz, S. (2022, Ocak 5). Diş Kirası. (S. B. Kelek, Röportaj Yapan)

Özköse, K. (2011). Ahılikte ahlak ve meslek eğitimi. C.Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XV, Sayı: 2, 6-26.

Serinikli, N. (2017). Kooperatifçilik ve Ahi Birlikleri. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 680-690.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ESNAFA YÖNELİK TALTİFLER

Alim Baki AKKOÇ•

ÖZET

Osmanlı Devletinde Türk-İslam geleneklerinden beslenen ve toplumsal hayatın en önemli bileşenlerinden olan esnaf grupları, bir malın üretilmesinden satışına kadar olan tüm safhalarda yer almışlardır. Öte yandan insanların almış oldukları hizmet alanlarında da yine bu gruplar bulunmaktadır. Esnafın ürettiği/ satışını yaptığı veya vermiş olduğu hizmetlerin belirli bir standartta olmasına dikkat edilmiş bunlara riayet edilmezse mensubu olmakta zorunlu tutuldukları ve devlet nezdinde de resmi bir statüsü olan esnaf zümreleri tarafından yaptırımlara maruz bırakılmıştır.

Sunulan ticari emtia ve hizmetler bağlamında gündelik yaşamın sorunsuz bir şekilde idame ettirilmesi esnafça yürütülen faaliyet alanlarının kusursuzca işlemesine bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Değişen teknolojik gelişmelere ayak uydurabilme, mesleğini daha ilerilere taşıma ve kriz dönemlerinde herhangi bir malın tedarikini sağlayabilme gibi hususlarda ise esnafın inisiyatif alması gerekmektedir. Osmanlı arşiv belgelerine baktığımızda devletin mesleki anlamda bir ilerleme kaydeden ve kamu yararına hareket ederek sosyal sorumluluk alan esnafın madalya ve nişanla taltif edildiği görülmektedir. Bu çalışmada, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinden tespiti yapılan belgelerle, esnafın ilgili alanlara yönelik hizmetlerine karşı devletin yapmış olduğu taltifler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Esnaf, Madalya, Nişan, Osmanlı Arşivi

• T.C.Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı. İstanbul/TÜRKİYE, e-posta: alimbaki@yandex.com; https://orcid.org/0000-0003-1697-6318

REWARDS GIVEN TO CRAFTSMEN IN THE OTTOMAN STATE

Alim Baki AKKOÇ•

ABSTRACT

Craftsman groups, which nourished from Turkish-Islamic traditions, were one of the most important components of social life, took part in all stages from the production of a commodity to its sale in the Ottoman Sate. On the other hand, there are also these groups in the service areas that people have received. It has been paid attention that the services produced/sold or provided by the tradesmen are of a certain standard, and if these were not respected, they were subjected to enforcement by the craftsmen guild, which they were obliged to be a member of and which had an official status in the state.

In the context of the commercial commodities and services offered, it is possible to say that the smooth running of daily life depends on the flawless functioning of the fields of activity carried out by the craftsmen. Craftsmen had to take the initiative in issues such as keeping up with the technological developments, moving their profession further and providing the supply of any goods in times of crisis. It can be seen that the state rewarded with medals and decorations the craftsmen who made professional progress and took social responsibility by acting in the public interest when we look at the Ottoman archive documents, In this study, the documents found at the Ottoman Archives of the Directorate of State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey, and the rewards given by the state for the services of the craftsmen in the relevant fields will be discussed.

Keywords: Craftsmen, Medal, Decoration, Ottoman Archive

• Presidency of the Republic of Turkey, Directorate of State Archives, Department of Foreign Affairs and Promotion, İstanbul/TURKEY. E-mail: alimbaki@yandex.com; https://orcid.org/0000-0003-1697-6318

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar olan süreçte esnaf grupları organize bir yapıda varlıklarını devam ettirmişlerdir. Devlet, bunların kendi aralarından seçmiş oldukları temsilcileri resmi olarak tanımış ve ilgili esnaf zümresi ile olan ilişkileri bu kişiler üzerinden yürütmüştür. Esnaf, bir malın üretilmesinden, satılmasına veya ücret mukabilinde bir hizmet sunulmasına kadar iktisadi alanın her safhasında yer alan önemli bir aktördür. Osmanlı Devleti'nde hemen hemen her grubun kendi esnaf örgütlenmesi mevcuttur. Bunların ise bilhassa üretim, satım ve hizmet standartlarında uymakta sorumlu oldukları bir takım kurallar bulunmaktadır. Bu kurallara riayet edilmediği takdirde ise ilgili esnaf gerek bağlı olduğu esnaf zümresi gerekse de devlet tarafından cezalandırılmıştır. Esnafın mesleği ile ilgili gerçekleştirmiş olduğu ihlallerde cezaya maruz kaldığı gibi yine mesleğine yönelik gayret ve fedakârlıklarda da devlet tarafından taltif edildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yüzyıldan itibaren Batının etkisiyle taltif usulünde geleneksel anlayış terkedilerek nişan ve madalyalar ihdas edilmiştir. Birçok alanda ihdas edilen nişan ve madalyalarla ilgililere taltifte bulunulmuştur. Esnafın da bu taltiflerden aldığı arşiv belgelerinden görülmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri incelendiğinde birbirinden farklı alanda emtia ve hizmet üreten esnafın devlet tarafından taltif edildiğine yönelik çok fazla kayıt mevcuttur. Burada en önemli husus esnafın kendi mesleğine yönelik bir yenilik, gayret veya fedakârlıktan ötürü taltif edilmiş olmasıdır. Esnafın mesleği dışında yapmış olduğu yardımlar için de taltif edildiğine dair arşivde ziyadi derecede kayıt yer almaktadır. Çalışmada, iki husus arasındaki ayrıma dikkat çekilerek sadece esnafın kendi faaliyet alanlarına yönelik taltifi üzerinde durulmuştur. Bu durumdan hareketle, esnafın mesleği ile ilgili pozitif faaliyetlerinden dolayı Mecidi Nişan ve Sanayi Madalyası ile taltif edilmesi arşiv belgeleri ışığında örnekleriyle açıklanmıştır.

OSMANLI DEVLETİNDE ESNAF TEŞKİLATINA GENEL BİR BAKIŞ

Yaptıkları işlere göre sınıflandırılmış olup belirli mal ve hizmet üreten veya ticari bir emtianın alım satımını yapan zümreler esnaf olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde her esnafın mensubu olduğu bir teşkilat ve bu teşkilatın da kendi içerisindeki işleyişin sağlandığı bir hiyerarşisi bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki esnaf teşkilatının temeli Türk-İslam devletlerindeki ahilik teşkilatına dayanmaktadır. Arapça "kardeşim" anlamındaki ahilik kelimesi terim olarak esnaf birliklerini ifade etmektedir. XIII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar esnaf ve sanatkârların eleman yetiştirmesi, mesleki denetlemenin yapılması ve devlet ile olan ilişkilerin sağlanmasında bu teşkilat söz sahibi olmuştur. (Bayram, 2012:83).. Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran'ın ve buna mukabil Ahi Evran Zaviyesi'nin esnaf üzerinde nüfuzunun bulunduğu ve bu durumun da devlet tarafından kabul gördüğü bilinmektedir (Kal'a, 1995). Örneğin Osmanlı Arşivinde yer alan 1843 tarihli bir takrirde, Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi zaviyadarlığında bulunanların ataları Osmanlı ülkesindeki

sanayi ve debbağ esnafının şeyhi kabul edildiğinden, gerek Duacı Ahi Baba gerekse kethüda, yiğitbaşı ve ustalarının icazetlerine ait hususların bu kişiler marifetiyle görüldüğü ifade edilmiştir. Bundan dolayı eskiden olduğu gibi burası için esnaftan alınan aidatın sadece buranın masraflarına harcanması, bazı meçhul kişiler tarafından bu geleneğe yapılan müdahalenin engellenmesi istenmiştir (BOA, C.İKTS. 35/1750).

Osmanlı Devleti'nde teşkilatlı esnaf birliğine verilen bir diğer isim ise Lonca'dır. İtalyanca bir kelime olan "Loggia", Fransızcadaki "Loge" şeklinden Türkçeye Loca olarak geçmiştir. Bu kelimenin Osmanlı esnaf teşkilatı için kesin olarak ne zamandan itibaren kullanıldığı bilinmemekle beraber XVII. Yüzyıldan itibaren artık esnaf sisteminin adı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kal'a, 2003). Osmanlı Devleti'nde esnaf, devlete hizmetinde çalışan ve serbest olarak mesleklerini icra etmeleri bakımından ikiye ayrılmıştır. Doğrudan devlet hizmetinde çalışan meslek gruplarının başında bölükbaşı adı verilen kişiler yer almıştır. Devşirme sisteminin iyice zayıflamaya başlamasının ardından devlet hizmetinde çalışan esnaf gruplarının da etkisi azalmış bilhassa 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet artık serbest meslek zümreleriyle çalışmaya başlamıştır (Kal'a, 1995). Bütün esnaf zümrelerinde isimleri ve unvanları değişmeyen yöneticiler kethüda ve yiğitbaşılardır. Osmanlı Devleti'nde esnaf nizamının ve geleneklerinin uygulayıcıları, ilgili mahalde silsile halinde başta kadı olmak üzere Ahi Baba veya şeyh, kethüda ve yiğitbaşı şeklinde olmuştur (Küçükdağ, 2013: 226-227). Şeyh veya kethüdalar meslek gruplarınca kendi alanlarında seçilmiş ve bu durum ise kadı ilamıyla idareye bildirilmiştir. Kabul gören bu kişiler temsil ettikleri esnaf grubunun devlet olan ilişkilerini yürütmüşlerdir. Bu yönüyle İster devlet hizmetinde isterse de serbest olarak mesleğini sürdüren esnaf devlet ile bir şekilde irtibatlı halde olmuşlardır.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde esnaf zümresi çok geniş bir kitleyi ifade etmektedir. Herhangi bir malın üretiminden satışına veya bir hizmetin sunulmasına kadar çok farklı alanlarda esnaf bulunmaktadır. Halkın ve devletin esnaftan almış olduğu mal veya hizmetin kalitesinde ve fiyatında yaşanacak sorunlar bir takım zorluklara yol açabilmektedir. Esnafın üretmiş olduğu mal veya hizmetin ise bu bakımdan belirli standartlarda olması, tedarik ve fiyatlamalarda halkı zora sokacak herhangi bir sorunun yaşanmaması son derece önemli bir durumdur.

Osmanlı Devleti'nde sadece esnafın ve şahısların kontrolüne bırakılmayacak şekilde dizayn edilen esnaf teşkilatlanması ile devlet, üretim ve fiyatları düzenlerken piyasayı da denetleyebilmiştir (Çağman, 2001: 7). Bu husus ise üretimin ve hizmetin belirlenen fiyat ve kalitede sürdürülmesini halka sunulmasını sağlayabilmiştir.

> *"Üretim krizlerini önleyecek bir ham madde temin sistemi oluşturmak, özellikle ikame mal ve hizmet üreten esnaf birlikleri arasındaki haksız rekabeti önlemek, hem tüketici hem de üretici yararına sosyal ve ekonomik verimliliği yüksek, kaliteli ve uygun fiyatta bir üretim ve satış sistemi oluşturabilmek için büyük çabalar harcayan merkezî otorite ve kadılar, çareyi esnaf birliklerinin ne tür mal ve hizmetleri hangi haklara sahip olarak üretip satabileceklerini belirlemekte bulmuşlardı"* (Kal'a, 1995).

Bilhassa kriz dönemlerinde tedarik safhalarının halka hissettirilmeden atlatılması açısından ilgili esnaf birliklerinin büyük görevler düşmüştür. İstanbul'a gelen zahirenin yetersizliği sebebiyle günlük ihtiyaçlarını

karşılamakta zorlanan ekmekçiler kethüdası Tersane-i Amire ambarlarından zahire talep etmiş ve bu konuda talepleri yerine getirilmiştir (BOA, C.BLD.5/225).

Esnafın yürütmüş olduğu işlerde yapmış olduğu hile ve usulsüzlükler de yakından takip edilerek bunlara gerekli uyarı ve cezalar verilmiştir. Halep'te kumaşları hatalı ve noksan şekilde dokuyarak hileyi kendisine kâr ve meslek edinenlerin kethüda ve yiğitbaşılar marifetiyle açıktan veya gizli olarak tespit edilerek cezalandırılacaklarının ilan edilmesi hakkında Halep Kadısı'na 20 Mart 1720'de bir hüküm yazılmıştır (BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/843). Yine III. Mustafa tarafından ekmek pişirme standartlarına riayet etmeyenlerin cezalandırılmaları için Seddülbahir dizdarına yazılan ferman ceza konusundaki devletin tutumu bakımından dikkat çekicidir (BOA, AE.SMST.III, 166/13045). Genel olarak literatüre ve belgelere baktığımızda esnafın cezalandırılmasına ve uyarılmasına dönük vakaların oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bunun sebebi ise kuralların önceden belirlenerek halkın ve devletin süreçte herhangi bir olumsuzluk yaşamak istememesinden kaynaklanmaktadır. Ceza kadar ödül sisteminin de dengeli yürütüldüğü takdirde başarıya etkisi bulunmaktadır. " Marifet iltifata tabidir" sözü bu durumu açıklar niteliktedir.

Osmanlı arşiv vesikalarında esnafa yönelik ödül anlamında belgeler de mevcuttur. Örneğin Nur-ı Osmani türbesinin tamamlanmasına kadar çalışan Taşçı Kalfa Koska'ya hizmetine hürmeten Tophane'de bir keresteci dükkânı açmasına dair padişah emri verilmiştir (BOA. C.EV.194/9670).

Esnaf mensupları ürettikleri mal ve verdikleri hizmetlerde belirli standartları yerine getirmekle mükellef olsalar da yaptıkları yeniliklerle (inovasyon) mesleklerini daha ilerilere taşımışlar veya sundukları işin kalitesini artırarak daha nitelikli hizmetler vermişlerdir. Bazı durumlarda ise halkın ve devletin yararına olacak şekilde sorumluluk alarak herhangi bir krizin yaşanmasına engel olmuşlardır. Bu gibi durumlarda ise devlet tarafından taltif edilerek ödüllendirilmişlerdir.

OSMANLI TALTİF USULÜNDEKİ DEĞİŞİM: MADALYA VE NİŞANLAR

Arapça bir kelime olan taltif, gönlü hoş etme, güzel davranarak gönül alma, anlamındadır. Terim olarak ise rütbe, nişan ve madalya ile ödüllendirme manalarına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde özellikle batının etkisiyle 19. Yüzyıldan itibaren taltif geleneğinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Daha önceleri devlette icra ettiği bir işte başarı gösterenleri taltif etmek için sorguç, tuğ ve avize gibi kıymetli nesneler hediye edilirken II. Mahmut döneminden itibaren devlette yararlılık gösteren askeri ve mülki sınıf mensuplarına takılması için madalya verilmesi usulüne geçilmiştir. Madalya, resmi ve gayri resmi çeşitli alanlara yönelik üstün nitelikli başarı gösterenlere mükâfat olarak takdim edilen ve belirli alametleri olan madeni objelerdir (Artuk, 2003). Devlet tarafından üstün hizmet karşılığında hatıra değeri taşıyan, kıymetli ve süslü taşlardan oluşan ve bir tür madalyon olan nişanlar da yine bu amaçla ihdas edilmiştir (Artuk, 2007). Bu anlamda farklı amaçlara dönük olarak hazırlanan birçok nişan ve madalya hazırlanmıştır(İnce,2020:276-280). Bunların ne surette olacağı ve nasıl verileceğine dair nizamnameleri de çıkarılmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ESNAF'IN NİŞAN VE MADALYA İLE TALTİFİ

Osmanlı Arşiv belgeleri incelendiğinde esnafın mesleklerinde icra ettikleri başarılı ve faydalı işlerin taltifine yönelik bilhassa Mecidi Nişan ve Sanayi Madalyasının ön plana çıktığı görülmektedir. Farklı esnaf gruplarından olup icra etmekte olduğu meslekten dolayı değil de farklı nitelikteki yararlılığından dolayı nişan ve madalya ile taltif edilmeleri ile ilgili de pek çok arşiv belgesi mevcuttur. Yapılan bir yardımdan dolayı Donanma Madalyası veya herhangi bir kişinin kurtarılmasından dolayı verilen Tahlisiye Madalyası bunlara örnek olarak gösterilebilir. Her iki durumda da madalya ile yapılan taltifin gerekçesi esnaflık değildir. Bu durumda ilgili kişi yapılan yardım veya kurtarılan bir cana mükâfat olarak resmi merciler tarafından taltif edilmiştir. Aynı faydayı sağlayan esnaf değil de başka bir kişi de olsa da yine bu madalya veya nişan devlet tarafından verilecektir. Osmanlı Arşiv belgelerinde tahlisiye madalyasının farklı esnaftan birçok kişinin aldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu madalya canlarını tehlikeye atarak yangın sel gibi afetlerde birinin canını kurtaran kişilere verilmiştir. Madalyanın esnafa dair sıkça verilmesindeki nedeni günlük hayat pratiklerinde aramak gerekmektedir. Zira hayatın en canlı olduğu yerlerde insanlarla iç içe olan kişiler farklı esnaf gruplarının üyeleri olan kişilerdir. Örneğin Üsküdar İskelesinde bir kadının kendisini denize atması üzerine bunu gören balıkçı esnafından Raşid Ağa hemen denize atlayarak kadını boğulmaktan son anda kurtarmıştır. Bundan dolayı ise kendisine tahlisiye madalyası verilmiştir (BOA,İ.TAL,482/38).

Esnafın icra ettiği mesleği ileriye taşıması devlet açısından da önemli bir katma değere işaret etmektedir. Geçekleşen bir buluş veya yenilik Osmanlı sanayisi için de şüphesiz diğer ülkelerle olan iktisadi ilişkilerde devlet lehine bir avantaj sağlayacaktır. Bu nedenle yürütülmekte olan işlerin iyileştirilmesinde ve yeni buluşlarda devlet ilgili esnafı madalya ve nişanla taltif ederek bu kişileri onurlandırmıştır. Öte yandan esnafın mesleğiyle ilgili kamu yararına ve devlet menfaatine yaptığı işlerde de yine aynı usul geçerli olmuştur. Bu bakımdan esnafa yönelik madalya ve nişan özelindeki taltifleri iki başlık altında değerlendirmek mümkündür.

A) Esnafa Mesleki Yenilik ve İyileştirmelerden Dolayı Yapılan Taltifler

Esnaf, işletmesini daha ileriye taşımak için alanındaki yenilikleri takip etmeye gayret etmiştir. Bilhassa üretime dönük yenilikler Osmanlı Devleti'nin iktisadi gerçekleri göz önünde bulundurulduğunda daha anlamlı bir hal almaktadır. Osmanlı Devleti'nde 1888 yılında hazırlanan İftihar Madalyası Nizamnamesi'nin (BOA,Y.PRK.BŞK.16/61) üçüncü maddesinin buna dair olduğu söylenebilir. Bu maddede ziraat ve sanatın ilerlemesine katkı sağlayanların bu madalya ile taltif edileceği beyan edilmiştir. İftihar Madalyasının Sanayi Madalyası olarak verildiği durumlarda ise madalyanın kurdelesinin kırmızı ve beyaz olacağı izahında bulunulmuştur (Artuk 1980). Bu nizamnameden önceki durumlarda mesleki anlamda bir ilerleme kaydeden esnafa Mecidi Nişan verildiği/talep edildiği dikkat çekmektedir. Mecidi Nişan 1852 yılında batı tarzında

hazırlanan ilk nişan olma özelliğine sahip olup kime ve ne şekilde verileceği hakkında nizamnamesi hazırlanmıştır (BOA,A}AMD.39/27). Nizamnamenin birinci maddesinde her türlü hizmete karşılık iftihar ve imtiyaz olmak üzere padişah tarafından verileceği beyan edilmiştir. Nişan beş rütbe olarak tertip edilmiştir.

Bu minvalde ipek dokumacılığının gelişmesine katkılarından dolayı Mecidi Nişan'ın beşinci rütbesiyle taltif edildiğine yönelik arşiv belgeleri mevcuttur. Halep şehrinde, ipek kumaşların daha kolay bir şekilde dokunması için yeni bir dokuma tezgahı geliştiren Osmanlı tebaasından Donadoni'ye hüsn-i hizmetlerine mükafat olarak beşinci rütbeden Mecidi Nişan verilmiştir (BOA,A}DVN.MHM.,26/57). Yine İzmir'de makinesini kendileri imal ederek bir ipek fabrikası tesis eden Hacı Halil ve Mustafa'ya da beşinci rütbeden aynı nişan verilmiştir (BOA,A}DVN.MHM.,27/74). Belirtildiği üzere 1888 tarihli iftihar madalyasının cari hale geldiği dönemden itibaren mesleki anlamdaki yeniliklere dönük Sanayi Madalyası(İftihar) verilmeye başlanmıştır. Yine ipek dokumacılığına yönelik taltifte; Kayseri'de ipek seccade boyalarının ıslahı ve bunların Bursa ipeği ile imal edilmelerini sağlayan heyetin reisi Ömer Efendi'ye Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan ve Sanayi Madalyası diğerlerine ise Sanayi Madalyası verilmesi hakkındaki Kayseri Mutasarrıflığının talebi Dahiliye Nezaretinden Sadarete yazılmıştır (BOA, DH.MKT. 476/64). Bu tür belgelerde Sadaretten sonraki süreç pek izlenemese de diğer taltifler göz önünde bulundurulduğunda Sadarete ulaşan talepler genelde olumlu olarak neticelendirilmiştir. Daha geleneksel bir sanatla ilgili olarak ise Saraçlığın ilerlemesindeki gayretiyle bilinen Kamil Ağa'nın Sanayi Madalyası ile taltifine yönelik Zor Mutasarrıflığının talebi Dâhiliye Nezaretinden Sadaret'e sunulmuştur (BOA, DH.MKT.311/39).

Kunduracılığın gelişmesine yönelik taltifler de dikkat çekmektedir. Bu alanda hizmet veren esnafın mesleklerine dair aktüel gelişmeleri takip ettikleri de taltifle ilgili yazışmalardan anlaşılmaktadır. 1900 senesinde Paris'te açılan sergiye götürmüş olduğu çizme, kundura ve potinlerin beğenilmesinden dolayı Üsküp'te kunduracılık yapan Niko Petro Dozei'ye " imtiyaz belgesi" verilmiştir. Esnaf kendisine verilen bu belgeden dolayı devletten de Sanayi Madalyası ile taltifini istemiştir. Bu husus Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete tebliğ edilmiştir (BOA,DH.MKT.613/28).

Yine kunduracılıkla ilgili Kalkandelen ahalisinden Kunduracı Miçe veled-i Anton'un lastik tarzında zarif ve metin bir kundura icat ve imal etmesinden dolayı kendine Sanayi Madalyası taltifi hakkında Kosova Vilayeti'nden gelen tahrirat gereği için Sadaret tarafından Ticaret ve Nafia Nezaretine yazılmıştır (BOA, BEO.1849/138662). Diğer bir belgede ise Selimiye Fırkateyni Sıbyan taburundan İzmirli İsmail'in kundura imalindeki maharet ve gayretinden dolayı Sanayi Madalyası ile taltifine dair talebe olumlu cevap verilmiştir (BOA,Y.MTV.89/30).

Osmanlı Devleti'nde kuyumculuğa ayrı bir önem verilmiş, devlet nezdindeki hediyelerin birçoğu da Osmanlı kuyumcularına yaptırılmıştır. Bu esnafa yönelik de taltifler bulunmaktadır.

> *" Sanatlarında ve evani-i sim ve zer imalindeki maharetlerine binaen Van kuyumcularından Borazancıyan ve Kuyumcubaşıyan efendilere birer kıta Sanayi Madalyası itası Van Vilayet-i Behiyyesinden alınan tahriratta bildirilmiş ve kararname layihası leffen takdim kılınmış olmakla ifa-yı*

muktezası menut re'y-i sami-i Sadaretpenahileridir. Olbabda emrüferman hazret-i menlehülemrindir (BOA, BEO.1849/138662)."

Bu talep doğrultusunda ilgili kişilere Sanayi madalyasının verilmesine dair emir çıkmıştır.

Maruz kalınan zorluklar bazen icatların da kapısını aralamış ve bunlar da devlet tarafından taltif edilmiştir.

Manisa Sancağının önemli geçim kaynaklarından biri olan üzümün ihracatında bazı devletlerin ağır gümrük uygulamasından dolayı birkaç senedir üzümün fiyatında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Bunun üzerine Helvacılar kethüdası Ali Efendi ve Salim Usta üzüm suyundan tahin helvası yaparak üzümün sarfiyatına katkı sağlamaya çalışmışlardır. Yapılan helvanın bir numunesi Sıhhıye komisyonuna da gönderilmiştir. Burada yeni üretilen helvanın nefaseti ve vücuda olan faydası tasdik edilmiştir. Bu derece ülke ekonomisine katkı sağlayacak bir ürünün diğer helvacılar tarafından da kısa sürede üretimine başlanacağı ifade edilerek bu ürünün bulunup geliştirilmesinde şevk ve gayreti olan Helvacılar Kethüdası Ali Efendi ile Salim Usta'nın birer kıta Sanayi Madalyası ile taltifi Sadarete tebliğ edilmiştir (BOA, Y.MTV.91/57).

A) Esnafa Kamu Yararına Dönük Hizmetlerden Dolayı Yapılan Taltifler

Esnaf, bazı durumlarda kamu yararı için daha ucuza veya bilabedel hizmet sunmuştur. Bu kişiler, hüsn-i hizmetlerinin bir nişanesi olarak ise devlet tarafından taltif edilmişlerdir.

Muhacirler için uygun fiyata elbise imal eden Terzi Avik'in istidası üzerine kendisinin beşinci rütbeden Mecidi Nişan ile taltifinin uygun olacağının mütalaa edildiği Sadarete bildirilmiştir (BOA, DH.MKT. 1959/62). Başka bir belgede ise yine bir terzinin taltifine dönük bir talep söz konusudur. Bilecik kasabasında Terzi esnafından İpokrat Efendi'nin redif taburu için bin altmış beş çift kalçını ücretsiz olarak imal etmesinden dolayı göstermiş olduğu gayretten dolayı iftihar madalyası ile ödüllendirilmesi istenmiştir (BOA, DH.MKT. 888/1).

Alması gereken ücreti Hazineye bağışlayan dülger kalfasına da beşinci rütbeden Mecidi Nişan verilmiştir. Bu gibi durumlarda devletin taltiflerde bulunduğu Seraskerlik Makamının talep yazısında " Bu misüllü hüsn-i hizmetleri sıbk eden bendegânın birer suretle taltifleri şan-ı ali iktizasından bulunmuş olmağın" ifadesiyle beyan edilmiştir. Salih bin Şahin ismindeki dülger kalfası, Prizren'de inşa edilen kışla, cami ve şose yollarında emsalinden ziyade hüsn-i hizmette bulunarak yedi yüzden fazla yevmiyesini Hazineye bağışlamıştır. Gelen üzerine ise beşinci rütbeden Mecidi nişan verilmesi hakkındaki irade çıkmıştır (BOA, İ.DH.1059/83109).

Toplumun temel tüketim maddelerinde arz talep dengesinin değişmesiyle bazı ürünler tedarik edilememekte veya ücretinin artmasından dolayı halka olumsuz yansıyabilmektedir. Bu gibi durumlarda inisiyatif alan esnaf da taltif edildiğini ifade etmek mümkündür.

Dersaadet'in et ihtiyacını ucuza temin eden ve isimleri bildirilen celep esnafının gayretlerinden dolayı nişanla taltifi talebi Dahiliye Nezaretinden Sadarete bildirilmiştir (BOA,DH.MKT.578/32). Diğer bir belgede ise Bursa İdadi Mektebinin et ihtiyacını üç dört seneden beri emsaline göre ucuz fiyatla temin eden Kasap Mehmet Efendi'nin gayretinin ödüllendirilmesi ve bu hizmetinin devamının sağlanmasına teşvik olacağından bu esnafın beşinci dereceden Mecidi Nişanla taltif edilmesi Hüdavendigar Maarif Müdüriyetince istirham ve talep edilmiştir (BOA,MF.MKT.856/44).

Bu minvalde Osmanlı arşiv vesikaları tetkik edildiğinde farklı meslek gruplarına dönük taltiflerin de olduğu görülecektir. Devletin kamu yararına hizmetleri olan esnafı taltif ettiği ise aşikârdır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde esnafla, devletin kuruluşundan itibaren eski Türk –İslam geleneklerinden gelen nitelikleriyle organize bir şekilde hareket ederek belirli bir misyon ve standartla hizmetlerini sunmuşlardır. Bir malın üretiminden satışına ve halka bir ücret mukabilinde sunulan işlerin hemen hemen her kolunda bir esnaf grubu bulunmaktadır. Esnaf grupları, doğrudan devlet hizmetinde veya serbest olmak üzere iki zümre halinde hizmet vermişlerdir.18. yüzyıldan itibaren devlet sisteminde ortaya çıkan aksamalardan dolayı esnaf grupları, ağırlıklı olarak serbest şekilde mesleklerini icra edenlerden oluşmuştur. Esnaf zümrelerinin idari vasıfla seçtikleri kethüdalar, devletle esnaf arasındaki ilişkilerin yürütülmesini sağlamıştır. Esnaf grubunun kendi arasında herhangi bir huzursuzluğun olmaması ve üretilen ve sunulan hizmetlerde de bir aksama ve yolsuzluk olmadığı sürece bunlara devlet tarafından müdahale edilmemiştir. Verdikleri hizmette mesleklerini gereği gibi icra etmeyen veya hileli işlerde bulunan esnafa ise ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Buna karşılık işinde özverili bir şekilde çalışan ve mesleğini daha ilerileri taşımak için gayret gösteren veya kamu menfaatine hizmetlerde bulunan esnaf ise devlet tarafından taltif edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldan itibaren Batının tesiriyle taltif usulünde de değişikliğe gidilerek bu maksatla madalya ve nişanlar ihdas edilmiştir. Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde bu madalya ve nişanlardan esnafa da verildiğine dair çok fazla kayıt yer almaktadır. Bunlardan Sanayi Madalyası ve Mecidi Nişanın diğerlerine nazaran esnaf mensuplarının icra ettikleri mesleklerdeki gayret, başarı ve fedakârlıkları için verildiği görülmektedir. Bunlarla ilgili kayıtlar, Osmanlı Devletinde mesleki anlamdaki ilerlemeye, esnafın devletle olan münasebetine, devletin ve halkın o dönemdeki ihtiyaçlarına dair bizlere bilgiler sunmaktadır.

KISALTMALAR

A{.DVNS.MHM.d. Divan-ı Hümayun, Mühimme Defteri.
A}AMD. Sadaret, Amedi Kalemi
A}DVN.MHM. Sadaret Mühimme Evrakı
AE.SMST.III. Ali Emiri, Sultan Mustafa 3
BEO. Babıali Evrak Odası.
BOA. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
C.BLD. Cevdet Belediye.
C.EV. Cevdet, Evkaf.
DH.MKT. Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi

DİA. Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi.

İ.DH. İrade. Dahiliye

İ.TAL. İrade, Taltif.

MF.MKT. Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi

Y.MTV. Yıldız, Mütenevvi Maruzat Evrakı

Y.PRK.BŞK. Yıldız,Perakende, Başkitabet Dairesi Evrakı.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri,

A.DVNS.MHM.d,129/843,A}AMD.39,27,A}DVN.MHM.,27/74,A}DVN.MHM.26/57,AE.SMST.III, 166/13045,BEO.1849/138662,C.BLD.5/225,C.EV.194/9670,DH.MKT.1959/62,DH.MKT.311/39,DH.MKT.476 /64,DH.MKT.578/32,DH.MKT.613/28,DH.MKT.888/1,İ.DH.1059/83109,İ.TAL,482/38,İ.TAL.479/40,MF.MK T.856/44,Y.MTV.89/30,Y.MTV.91/57,Y.PRK.BŞK.16/61.

Araştırma Eserler

BAYRAM,S.,(2012) “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları:” Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Locaları” İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, (2016)“Ahilik, Osmanlı Dönemi”Ahilik Ansiklopedisi,(Cilt I) Ankara: T.C. Gümrük Bakanlığı.

İNCE, E.(2020)Osmanlı Devleti’nde Esnaf Teşkilatı ve İkinci Meşrutiyet Döneminde Esnafa Yönelik Teşvik Politikaları, (Yayımlanmamış doktora tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ARTUK, C. (1980). İftihar madalyası. Belleten, XLIV(), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÇAĞMAN (2011), E.,18. Yüzyılda Osmanlı’da Esnaflık-Gıda Sektörü, (Yayımlanmamış doktora tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ARTUK İ. (2003), "Madalya", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/madalya (26.10.2021).

ARTUK, İ. (2007), "Nişan", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/nisan--madalya(25.10.2021).

KAL’A, A. (1995) "Esnaf", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/esnaf (25.10.2021).

KAL’A, A. (2003) "Lonca", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/lonca (25.10.2021).

EKLER

Ek.1 Mecidi Nişan ve İftihar Madalyası Nizamnameleri ile ilgili nişan ve madalya örneği

Ek.2

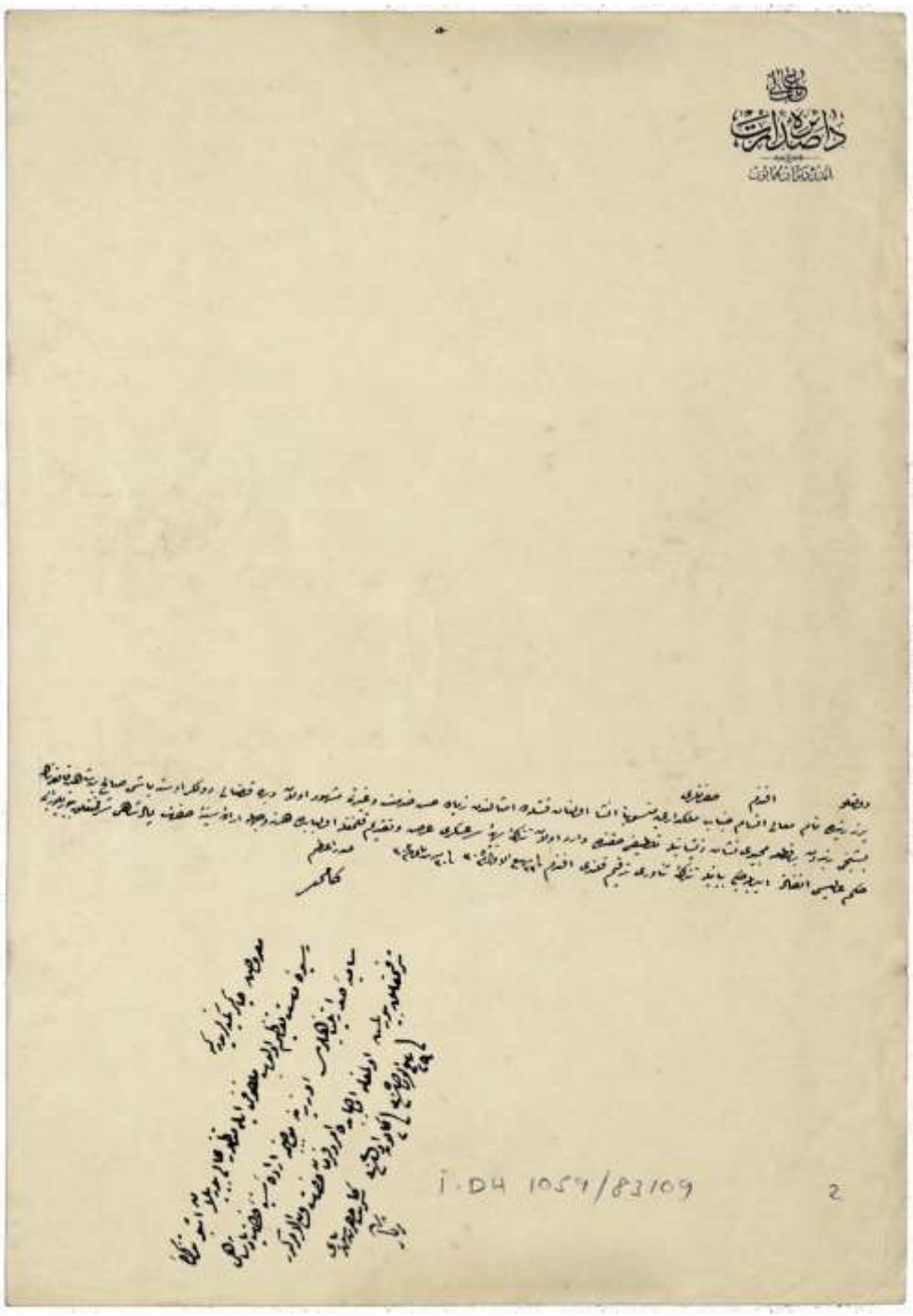

Salih bin Şahin adındaki dülger kalfasına Prizren'de inşa edilen kışladaki üstün gayret ve hizmetlerinden dolayı Mecidi Nişan verilmesi hakkındaki padişah iradesi.

14 Aralık 1887
BOA,İ.DH.1059/83109

Ek.3

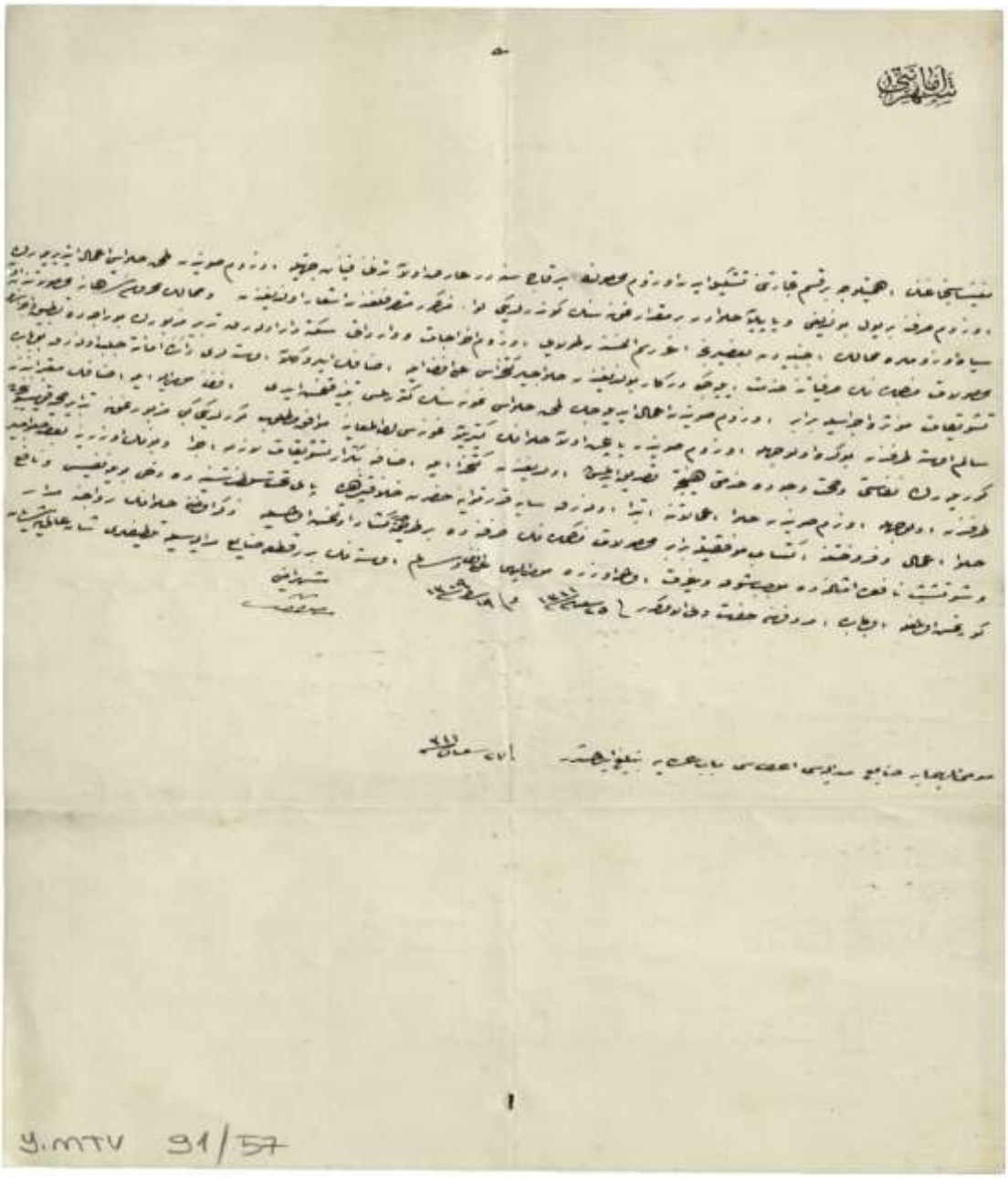

Manisa Sancağında üzüm suyundan helva yaparak üzümün sarfiyatına katkı sağlayan Helvacılar Kethüdası Ali Efendi ve Salim Usta'ya birer Sanayi Madalyası verilmesi.

5 Mart 1894
BOA,Y.MTV.91/57

İSLAM EKONOMİSİNİN ANADOLU YORUMU: AHİLİK TEŞKİLATI

Mehmet YÜCE[•]

ÖZET

İnsanın diğer canlılardan farklı olarak maddi ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçları da bulunmaktadır. Maddi ihtiyaçlarını gidermek için ekonomi kurumuna, manevi ihtiyaçlarını karşılamak için de din kurumuna ihtiyaç duymaktadır. Bu iki kurum arasında bir ilişki yokmuş gibi görünse de uygulamada ekonomi ile din kurumu arasında büyük bir etkileşimin söz konusudur. İnsanlar bir taraftan fizyolojik varlıklarını devam ettirebilmek için maddi ihtiyaçlarını temin etmeye çalışırken, diğer taraftan da bu ihtiyaçlarını temenninde tamamen özgür olmadıkları ve bir takım kurallara tabi olduklarını bilmektedirler. Ekonomiyi yönlendiren bu kuralların bir kısmı hukuk düzeni tarafından konulmuş iken, bir kısmı da inanç sistemi tarafından şekillendirilmiştir. İnsanları ihtiyacı ile toplumsal kuralların etkileşimi sonucu ekonomik yapı oluşmaktadır.

Hayatın bütün alanlarına ilişkin her konuya temas eden İslam dini, insanların temel ihtiyaçlarını karşıladıkları ekonomik kurumuna da temas etmektedir. Bu ilişki sonucunda ise İslam ekonomisi sistemi oluşmuştur. İslam ekonomik sisteminin temel kaynakları Kur'an ve Sünnettir. İslam inancına göre kişi iktisadi faaliyette bulunurken sadece iktisadi kurumları değil, aynı zamanda İslam'da yer alan diğer kurumlar da dikkate alması gerekir. Böylece İslam inanç kuralları ile ekonomik sistemi işleyişi arasında bir etkileşim doğar. Bu etkileşim sonucunda bir takım kurumlar hayat bulur. Tarihsel süreçte Türk-İslam yorumu sonucu bu alanda gelişen ve Türk Toplumunda derin izler bırakan bir kurum da Ahilik Teşkilatıdır.

Ahilik, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte 13. yüzyılda ortaya çıkan İslami ve ahlaki değerleri önceleyen bir meslek örgütlenmesidir. Ahilik teşkilatı, esnaf ve sanatkârların iş yaşamını düzenleyen bir sosyal oluşum olarak Anadolu ticari hayatı şekillendirmiştir. Felsefesini dini öğretiler ve İslam ekonomisi ilkelerden alan ahilik teşkilatı, meslek erbabının yetişmesi ve uzmanlaşması yanında her meslek grubunun çalışma prensiplerini ve etik kurallarını da belirleyerek iktisadi faaliyetlerin İslam'ın esaslarına uygun yapılmasını sağlamıştır. Bu teşkilat Anadolu'nun iktisadi dinamikleri İslam'ın temel ilkeleriyle yorumlayarak İslam ekonomisinin Anadolu pratiğinin oluşmasına öncülük etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ekonomi, İslam Ekonomisi, Etik Değerler, Türk-İslam Sentezi.

[•] Prof. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi. E-Posta: myuce@uludag.edu.tr; https://orcid.org/0000-0001-6398-5589

THE ANATOLIAN INTERPRETATION OF THE ISLAMIC ECONOMY: AHI COMMUNITY

Mehmet YÜCE•

ABSTRACT

In addition to the material needs of man, unlike other living beings, he also has spiritual needs. It needs an economic institution to meet its material needs, and a religious institution to meet its spiritual needs. Although it seems that there is no relationship between these two institutions, there is a great interaction between the economy and the religious institution in practice. While people try to meet their material needs in order to maintain their physiological existence, on the other hand, they know that they are not completely free to wish for these needs and that they are subject to certain rules. Some of these rules that guide the economy have been set by the legal order, while some have been shaped by the belief system. The economic structure is formed as a result of the interaction of people's needs and social rules.

The religion of Islam, which touches on every subject related to all areas of life, also touches the economic institution where people meet their basic needs. As a result of this relationship, the Islamic economic system was formed. The main sources of the Islamic economic system are the Qur'an and the Sunnah. According to the Islamic belief, one should take into account not only economic institutions, but also other institutions in Islam while engaging in economic activity. Thus, an interaction arises between the Islamic belief rules and the functioning of the economic system. As a result of this interaction, some institutions come to life. Another institution that developed in this field as a result of the Turkish-Islamic interpretation in the historical process and left deep traces in the Turkish society is the Ahi Community.

Ahi is a professional community that prioritizes Islamic and moral values that emerged in the 13th century with the settling of Turks in Anatolia. The Ahi community has shaped Anatolian commercial life as a social formation that regulates the business life of tradesmen and craftsmen. The Ahi community, which takes its philosophy from religious teachings and Islamic economic principles, has ensured that economic activities are carried out in accordance with the principles of Islam by determining the working principles and ethical rules of each professional group, as well as the training and specialization of professionals. This community has pioneered the formation of the Anatolian practice of Islamic economy by interpreting the economic dynamics of Anatolia with the basic principles of Islam.

Keywords: Ahi, Economy, Islamic Economy, Ethical Values, Turkish-Islamic Synthesis.

• Prof. Dr. Bursa Uludağ University. E-Mail: myuce@uludag.edu.tr; https://orcid.org/0000-0001-6398-5589

GİRİŞ

İnsan toplumsal bir varlık olduğundan yaşamını ancak toplum içinde devam ettirebilir. O nedenle insan ile toplum arasında farklı şekillerde etkileşim söz konusu olmaktadır. İnsanın bireysel ihtiyacı olduğu kadar toplumsal ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları yalnız başına gideremeyen insan toplumun yardımına gereksinim duyar. Toplum da kendisini oluşturan insanların bu taleplerini karşılamak üzere bir takım kurumlar ihtiyaç duyar ki bunlara toplumsal kurumlar denir. Toplumun temel ve önemli ihtiyaçları çerçevesinde teşkilatlanmış ve bütünleşmiş değerlerin, kuralların ve davranış kalıplarının bileşimi olan bu kurumların başında ekonomi ve din kurumları yer almaktadır.

Ekonomi kurumu insanların maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere mal üretimi, dağıtımı ve tüketimi gibi ilgili konuları ele alırken, din kurumu ise kişilerin Allah ile ilişki kurma gereksinimlerini karşılar. Böylece din, bireylerin maddi ve manevi açıdan çevrelerini algılama ve yorumlamasını sağlar. Toplumlara sosyal kimlik belirlenmesini sağlayan din kurumu başta ekonomi kurumu olmak üzere diğer toplumsal kurumlarla iletişim içindedir. O nedenle günümüzde ekonomik kurumunun din kurumu ile ilişkili olmadığı sanılsa bile aksine iki kurum arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Zira ekonomi kurumu aracılığıyla maddi ihtiyacını karşılayan bireyin bu ihtiyaçlarını karşılama şekli ve usulü tamamen din kurumundan bağımsız olacağını düşünmek mümkün değildir.

Türk toplumunda din-kültür ve ekonomik kurumlarının etkileşimi sonucu tarihsel süreç içinde birçok kurum oluşmuştur. Bu kurumlardan biri de Ahilik teşkilatıdır. Ahilik teşkilat Türk geleneklerini İslam dininin öğretileri ile yoğurarak toplumsal yapıya uygun ve günün şartlarına cevap verebilir bir ekonomi pratiği oluşturmaya çalışmıştır. Türk-İslam mefkûresini ekonomik hayata uyarlayan Ahilik Teşkilatı esnaf ve sanatkârların iş yaşamını düzenleyen standartları geliştirmiş, iktisadi hayata iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzeni savunmuştur. Aslında bu düzen ahlaki esaslar üzerinde tesis edilen İslam ekonomisinin pratiğidir.

Bu çalışmada ekonomik ve ticari faaliyetleri İslam Ekonomisi ilkelerini çerçevesinde yorumlayarak pratiğe dönüştürme başarısını gösteren ve aynı zamanda kültürel alt yapıyı uyumu ile toplum tarafından benimsenen Ahilik Teşkilatının iktisadi bakış açısını ortaya koymaya çalışılacaktır.

İSLAM EKONOMİSİNİN TEMEL ÇERÇEVESİ

İslam Dini, inanç sistemini şekillendiren kuralar yanında toplumsal hayata ilişkin çok sayıda düzenlemeler de getirmektedir. Çünkü İslam sadece itikadi, vicdanî ve nazarî bir din değil aynı zamanda uygulama alanı bulmuş, teoriyi pratiğe dönüştürmüş bir hayat dinidir. Bu nedenle Hristiyanlıktan farklı olarak İslam dini hayatın her yönünü düzenler. Bu kapsamda bakıldığında, çok sayıda ayet ve hadis, ahkâm-ı hamse denilen "hayat, din, akıl,

nesil ve mal" beş temel değerin korunmasını emretmektedir. Sayılan bu değerler uhrevi hayat yanında dünyevi hayatla da ilgilidir. Bu temel değerler umumiyetle dünya hayatını ilgilendirmektedirler, dünyaya aittirler. Zaten İslam Dini dünya ile ahiretin iç içe olduğu esasını benimser. Bunlar arasında adil bir denge kurar. "Dünyayı ahiretin tarlası" olarak görür. O nedenle İslâm kişinin dünyevî hayattan tamamen soyutlanıp salt ahiret için ibadet etmesine yönelik bir anlayışı benimsemez. Diğer bir ifadeyle, İslam Dininde ruhbaniyet ya da dünyadan tamamen soyutlanma anlayışı bulunmamaktadır. Bununla birlikte tamamen ahireti dışlayan bir yaşam tarzı da önerilmemektedir. Bu hususta birçok ayet ve hadis-i şerif bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

"İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, "Rabbimiz! Bize (nasibimizi) dünyada ver." derler; böyle kimseler için ahirette bir nasip yoktur. Onlardan öyle kimseler de vardır ki, "Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik, Ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından muhafaza eyle." derler."(Bakara, 2/200-202).

"Allah'ın sana verdiği servet ile ahiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma; Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et."(Kasas, 28/77).

"Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol." (Taberanî, Câmiu's-Sağîr, c. 2, s. 12, Hadis No: 1201).

"Kendini hiç ölmeyecek zanneden kişinin çalışması gibi (dünyan için) çalış, yarın öleceğini zanneden (düşünen, akleden) kişinin korkması gibi (takva sahibi ol, günahlardan kaçın, Allah'ın azabından) kork." (el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 2, 12; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, 3, 40, Hadis no: 5379).

"Sizin hayırlınız, dünyası için ahiretini; ahireti için dünyasını terk etmeyendir" (Ali el-Müttakî, a.g.e., 3, 238, Hadis No: 6336).

Yukarıda zikredilen ayet ve hadislerde dünya ile ahiret arasında bir denge kurulmakta ve bu dengenin nasıl olacağı belirlenmektedir. Çünkü İslâm hem dünya ve hem de ahireti hedefleyen, birini diğerine tercihi tasvip etmeyen, mutedil bir yol tavsiye eden bir denge dinidir. İslamiyet'te ebedî saadeti kazanmak için dünya ahiretin mezrası kabul edilmiş ve bu maksadı gerçekleştirmek için de dünyadaki her meşru çalışma ibadet sayılmıştır. Böylece İslam dini dünyevi ve sosyal hayata ilişkin fiillere manevi bir ruh katarak "âdeti ibadete çevirme" anlayışı tesis etmiştir. İslam anlayışına göre insan ahiret için yaratılmıştır. Bu nedenle insanın dünya yaşamında ahireti kazanması için çaba göstermesi gerektiğini vurgular. Ahiretti kazanmak için ibadetle birlikte amel-i salih (iyi, güzel ve faydalı iş) de gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde iman ve amel-i sâlih, bazı ayetlerinde ise bunlarla birlikte ahiret inancı da yan yana zikredilerek amel-i sâlihin faydası ve gerekliliği hususunda insanları aydınlatmaktadır. İnsanlar hem kendine hem de insanlığa faydalı işler yaparak amel-i salih işleyebilir. İnanılan ve düşünülen her iyi, güzel ve faydalı işin uygulama alanına konulması İslami anlayışın bir gerekliliğidir. İslâm'da inanmak ve inanılan şeyi yapmak esas olduğundan imanla amel birliktelik önem arz eder. Bunun için de kişinin dünyevi işlerini yaparken isteksiz - özensiz davranmak yerine amel-i salih niyetiyle özenerek yapması, hem kişiye manevi bir haz verecek hem de iktisadi gelişmeye neden olacaktır. Böylece bireyin dünyevi bir faaliyetini doğru ve güzel niyetle yapması ahireti kazanmaya da vesile olacaktır. Örneğin teknik bir buluşu ticarileştiren kişi, bununla insanlığa hizmet ettiği anlayışıyla hareket ederse hem maddi kazanç elde edecek hem de bu güzel niyetiyle

sevap işlemiş olacaktır. İslam Hukuku ve anlayışı çerçevesinde icra edilen dünyevi faaliyetler bu şekilde ibadete dönüşerek uhrevileşecektir. Böylece ebedî hayat için gerekli olan sermaye de bunlar sayesinde elde edilecektir. Bu husus Kur'an'da, "İman edip amel-i sâlih işleyenlere ne mutlu! Onların sonunda varacakları yer ne güzel" (er-Ra'd 13/29) şeklinde ifade edilmiştir. İslam İktisadı alanındaki çalışmalarıyla öne çıkan Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu bu konuyu şöyle özetlemektedir:

İnsan, davranışlarına ibadet özelliklerini kazandırmaya çalışmalıdır. İslam iktisadının uygulama ortamı ibadetlerin bile ticaret haline gelmesi değil, aksine ticaretin ibadet vasfı kazanabildiği bir ortamdır. İnsan ihtiraslarına boyun eğip maddi eğilimlerine teslim olmamalı ve gayesini unutmamalıdır. İktisadi faaliyetler insanları "Allah'ı anmaktan, namazlarını kılmaktan, zekâtlarını vermekten alıkoymamalıdır" (Nur 24/38). İslam ilkeleri ve uygulamaları hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle uyum ve bütünlük gösterirler. Ahlâk, hukuk ve iktisat bir bütünlük içerisinde birbirlerinden ayrılmaz bir özellik taşırlar. Toplumun dengesi adalet kavramıyla açıklanabilir. Adalet kelime anlamıyla denge demektir. İnsanla ilgili olan itidâl kavramı da aynı kökten gelir. O halde İslam ekonomisinin topluma ilişkin hükümleri sosyal adalet olarak ifade edilebilir. Sosyal adaletin gerçekleşmesi için de şunlar sağlanmalıdır; israfın bertaraf edilmesi, adil gelir bölüşümü ile servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması, iktisadi bağımsızlığın sağlanması ve iktisadi istikrar (Tabakoğlu, 2008: 83).

Fahreddin er-Râzî'ye göre Allah'ın Müslümanlara ruhban hayatını yasaklamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Dünya hayatına aşırı derecede meyletmek insanı Allah'a ve ahirete yönelmekten alıkoyması sebebiyle hoş karşılanmamakla birlikte, dünya nimetlerinden tamamen el çekmek de insanın kalbinde ve zihninde güçsüzlüğe yol açacağından, Allah'ı bilmesi yolunda ona engel oluşturur. Zira maddî lezzetlerin tadılması manevi lezzetleri aramaya vesile olduğundan gerekli sayılmıştır. Nefsin maddeyle meşgul olması durumunda mânevî mutluluğun elde edilememesi söz konusu olsa da, bu ancak zayıf nefisler için geçerli olup kâmil nefisler aynı anda hem maddî hem manevi olanla meşgul olabilme özelliğine sahiptir. Dolayısıyla maddî olanı tamamen terk edip yalnız mânevî olana yönelmek aslında güçsüzlüğün işaretidir. Ayrıca ruhban hayatı neslin sona ermesine ve dünyanın harap olmasına yol açar (Mefâtîĥu'l-ġayb, XII, 70-71; Gürkan, 204).

Görüldüğü üzere İslam anlayışında din ile dünya arasında bir etkileşim söz konusudur. Diğer bir ifadeyle kişilerin dünyevi işlerini yürütürken sürdürdükleri faaliyetlerin İslami anlayışa uygun olup olmadığını sorgulamaları gerekmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, İslamiyet'in getirdiği düzenlemelerin çoğu öldükten sonra değil, yaşarken gerekli olan düzenlemelerdir. Dolayısıyla insanoğlu için çok önemli olan ekonomik hayata ilişkin İslami bir anlayışın olmaması beklenemez. O nedenle ekonomik hayatın işleyişi İslam anlayışıyla uyumlaştırmak İslam'ın yaşanabilir bir din olduğunun gösterilmesi açısından önem arz eder. Ahilik Teşkilatı Türk toplumu içinde uzun süre bu misyonu üstlenen bir kurum olarak faaliyette bulunmuştur.

AHİLİK TEŞKİLATININ DÜŞÜNSEL ALT YAPISI

Ahilik, XIII. yüzyıldan itibaren yaklaşık 500 yıl Anadolu'da etkili olmuş bir teşkilatın adıdır. Ahlaki, askeri ve siyasal alanların dışında, özellikle sosyal ve ekonomik alanlarda oldukça etkili olan bu teşkilat; günümüzdeki sosyal güvenlik kuruluşları, esnaf ve sanatkâr teşekkülleri, kooperatifçilik, sendikacılık, belediyecilik ve bütün bunların ötesinde iş ahlakını şekillendiren bir kurum olarak önemli işlevler görmüştür (Öztürk, 2015: 1).

Kelime anlamı olarak Arapça "kardeşim" (ahi), "cömert, yiğit, civanmert, eli açık" anlamında kullanılan Ahilik, terim olarak 18. yüzyıldan sonra bir esnaf- sanatkâr birliği haline dönüşen ve 18. yüzyıldan itibaren, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük rol oynayan dini, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi boyutları olan bir sistemdir. Bir başka ifadeyle Ahilik, imanın amele dönüştüğü, Anadolu'nun Türkleşmesini, Osmanlı'nın tüm dünyanın lideri olmasını sağlayan dünyevî ve uhrevî sistemdir (Ceylan, 2014: 131). Bu noktada Ahilik, orta çağlarda Anadolu'nun sosyal yaşantısının düzenlenmesinde büyük rol oynayan, 18. yüzyılın ortalarından başlayarak Türk gençlerini tembellikten ve her türlü kötü akımların etkisinden kurtarmak için organize edilmiş bir yapıya sahip (Karakaş, 2017:2) olduğu görülmektedir.

Bu teşkilâtın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet teşkilâtının büyük tesiri vardır. Bütün prensiplerini dinin asıl kaynağından alan Ahiliğin ilkeleri, "Fütüvvetnâme" adı verilen kitaplarda yer almıştır. İslâm'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet teşekkülleri içinde hicrî III. (IX.) yüzyıldan itibaren de esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır. Başka bölgelerde mensuplarına civanmerd, ayyâr (ayyârân), fetâ (fityan) gibi isimler verilen fütüvvet ülküsünün, İslâm'ın yayılmasına paralel olarak Suriye, Irak, İran, Türkistan, Semerkant, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Türkler, İslâmiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren fütüvvet ülküsünü benimseyip kendilerine has yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla süslemişlerdir. Teşkilata girecek kimse ilk önce Fütüvvetnâmelerde belirtilen dinî ve ahlaki emirlere uymak zorunda idi. Buna göre, teşkilât mensuplarında bulunması gereken vasıflar; vefa, doğruluk, güvenilirlik, cömertlik, tevazu, doğru yola sevk etme, affetme, tövbe şeklinde sıralanmıştır. Alkol, zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebepler arasında sayılmıştır. Bununla birlikte Ahiliğin temel belirleyicisi olan İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayış her devirde ve bölgede geçerliliğini korumuştur (Kazıcı, 1988: 540; Sühreverdi, 1993:545).

Sanat ve meslek icra eden kişilerin her türlü çalışmaları, gereksinimlerini düzenleyen fonksiyonel, pratik ve toplum içinde yaşayan canlı bir kurum olan Ahilik, 13. yüzyılın ilk yarısından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde Türk halkının sanat ve meslek alanında yetişmelerinin yanında ahlaki yönden de gelişmelerini sağlayan önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür (Şanal, Güçlü, 2007: 380).

Ahilik, niteliği itibariyle esnaf kuruluşu olarak görülse de kuruluş amaçları itibariyle, yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak, toplumsal barışı teşvik etmek amaçları çerçevesinde şekillenen, aynı zamanda sufiliği de bünyesine alan

çok fonksiyonlu bir kurumdur. Bu kapsamda, Ahilik kurumlarının, İslam kültür ve uygarlığı içerisinde toplumsal, ekonomik, dini ve ahlaki birçok yönden önemli roller üstlendiği görülmektedir (Özerkmen, 2004: 58,59).

Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük öneme sahip olan ve Anadolu'da Selçuklular zamanının ilk dönemlerinde ortaya çıkmış bir kurum olan, Ahilik, toplumsal ve ekonomik yapıya sahip bir teşkilattır. İslam dünyasının siyasi ve sosyal durumu bu kurumun meydana gelmesinde büyük etkiye sahiptir (Ceylan, 2018:131). Diğer mesleki örgütlerden farklı olarak Ahilik teşkilatı iktisadi faaliyetle birlikte kültürel ve manevi değerleri de öncüllemiş, devletin bağımsızlık ve egemenliğini sürdürülmesinde katkıda bulunmuş, eğitim faaliyetleri önü çıkarmış ve yıkılmakta olan bir devletin enkazından Anadolu'da yeni bir devletin kurulması felsefesinin yerleşmesine öncüllük etmiştir.

Ahilikte temel felsefe ahlaki değerler esas alınarak ekonomik değerlerin üretilmesi esası üzerine kurulmuştur. O nedenle Ahilik, üretmeden tüketmeye, ihtiyaç fazlasını tüketmeye, haksız rekabete, güçlünün zayıfı sömürmesine, haksız kazanç sağlamaya, insanları kandırmaya kısaca, ahlaki olmayan her türlü davranışa karşı olan bir düşünceyi temel bir ilke saymıştır (Ekinci, 1990: 22). Aslın Ahiliğin bu fonksiyonu ahlaki temel üzerine inşa edilen İslam Ekonomik anlayışıyla tam olarak örtüşmektedir.

Ahilerin sosyal hayata sağladığı katkının yanında İslamlaştırma faaliyetlerinde de önemli roller üstlenmişlerdir. Esasen bu faaliyetleri onların aldıkları dinî ve tasavvufî kültürlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle fetihlere katılmışlar, özellikle de istihbarat sağlamada önemli hizmetler görmüşlerdir. Ayrıca sefer yolu üzerindeki kilit noktaları ordunun gelişinden önce ele geçirmişler, dervişler fethedilecek yerlerdeki halkın arasına katılmak suretiyle onların gönüllerini kazanmışlar ve böylelikle ordunun gelişine zemin hazırlamak suretiyle devletin gücüne ve bekasına katkıda bulunmuşlardır (Kızıler, 2015: 413-414).

AHİLİK TEŞKİLATININ EKONOMİNİN ŞEKİLENDİRMESİNDEKİ ETKİLERİ

İslam dininin müesseseleşmesi ile birlikte kendine özgü bazı ekonomik kurumlara hayat vermiştir. Bu kurumların başında Beytülmal, Divan, İhtisab, Vakıf ve Ahilik Teşkilatları yer almaktadır. Bunların her biri Türk-İslam ekonomik işleyişinde derin izler bırakmıştır. Ancak çalışma konumuz sınırlı olduğundan bunlardan sadece Ahilik Teşkilatının dönemin ekonomik işleyiş içindeki yeri ele alınacaktır. Esnaf ve sanatkârın kaliteli mal üretmesine, tüketiciye daha rahat ve ucuz ulaştırılmasına hizmet eden bir teşkilât olduğu için aynı zamanda iktisadî bir kurum olarak nitelendirmek gerekir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere fütüvvet geleneğinden esinlenerek şekillenen Ahilik teşkilatının özellikle Müslüman Türklerin iktisadî ve sosyal hayatlarında önemli bir rol oynamıştır. Selçuklulardan başlayarak ekonomik yapının şekillendirmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ahilik Teşkilatı köken itibariyle Arap toplumu içinde çıkmasına rağmen zamanla Türk toplumu ile bütünleşerek bu toplumuna mal olmuştur. O nedenle Ahilik denildiğinde "Anadolu Ahiliği" anlaşılır hale gelmiştir.

Uzun tarihî bir geçmişe sahip olan ahiliğin, Abbasi halifesi en-Nâsır Lidinillah (1180- 1225) rehberliğinde kurulduğu bilinmektedir. Toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında önemli derecede rol oynayan bu müessese, Arap dünyasından Müslüman Türk dünyasına geçmesinden sonra burada da büyük hizmetler ifa etmişti. Tarihî gelişim ve Anadolu'ya gelişine burada temas edemeyeceğimiz ahiliğin Anadolu'daki kurucusu Şeyh Nasiruddin Mahmud (öl. 1262)'dur. Daha sonraları Ahi Evran ismiyle şöhret bulmuş olan bu kişi, esnaf ve sanatkârı bir birlik etrafında toplayarak sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici menfaatlerini güven altına almaya; böylece kötü politik ve ekonomik atmosfer içinde onlara yaşama ve direnme gücü vermeye çalışmıştır (Kazıcı, 2019: 131).

Türk toplumunda asırlarca esnaf teşkilâtlarının maddî ve manevî bir ruhla donatılmasına yardımcı olan Ahilik Teşkilatı, İslam'ın birinci kaynakları olan Kur'an ve sünnetten beslenmiştir. Bu temel kaynaklarla birlikte Ahilik, tasavvuf geleneğinin temel ilkeleri de dikkate almıştır. O nedenle özellikle Anadolu Ahilik Teşkilatının özünde tasavvuf geleneğinin iş hayatına uygulamasına başka bir ifadeyle ekonomik hayatının tasavvufi yorumu görmek mümkündür. Her ne kadar tasavvufta "terki dünya" anlayışı egemen olsa da Ahilikte "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır." (Buhari, Mağazi, 35) anlayışına da büyük önem verildiği hususu göz ardı etmemek gerekir. Bu bakış açısıyla Ahilik Teşkilatı bir taraftan mensuplarını İslam'ın ahlakı üzerinde yetiştirerek manevi dünyalarının zenginleştirirken, diğer taraftan da dünyevi olarak gördükleri işleri İslam ahlakına uygun yürütmelerini sağlayarak İslam ahlakına uygun bir iş ahlakı geliştirmeye çalışmıştır.

Ahilik teşkilatının önemsedikleri temel ilkelerden biri de mesleki dayanışmadır. Ahilik teşkilatı oluşturduğu tasavvufî ahlak anlayışı ile meslek erbapları arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Ahilik Teşkilatı, tasavvuf ehli arasındaki tasavvufi ilişki prensipleri teşkilata mensup ustalar, kalfalar ve çıraklar arasında uygulayarak bu ilkelerin mesleki örgüt içinde uygulama alanı bulmasını sağlayarak tasavvuf ahlakıyla uyarlanmış bir ticari anlayışın yerleşmesini sağlamıştır. Böylece her meslek aynı zamanda bir tasavvuf meclisi haline getirilmiştir.

Bilindiği üzere tasavvuf genel anlamda ahlak olarak yaşanan bir dünya görüşü ve yaşam biçimini ifade etmektedir. Zira tasavvuf, insanın kendi kendisiyle yüzleşme süreci şeklinde tanımlamak ta mümkündür. İşte ahlaki temeller üzerine kurulan ve üretimde kemiyetten ziyade keyfiyete önem veren bir okul olan ve ayrıca ister dinî vecibelerin yerine getirilmesi bakımından ister sosyoekonomik açıdan Kur'an'a ve sünnete göre hayat düzenini tanzim eden tasavvuf anlayışından beslenen Ahi teşkilatı Şeriat Kapısı, Tarikat Kapısı, Hakikat Kapısı ve Marifet kapısı olmak üzere dört ana programlar üzerinde teşekkül etmiştir. Şeriat; hukuk düzenlemeleri, Tarikat; bir sisteme bağlı olma, Hakikat; gerçeği arama, gerçeği bulma, insanı yakalama, maddi ve moral insanı keşfetme, onu yüce ve aziz bilme, Marifet Kapısı ise; günümüzdeki iş dünyasıdır (Niray, 2002: 11).

İslam'ın toplumun her türlü faaliyetini düzenleyen bir din olduğu düşünüldüğünde ekonomi de doğal olarak bu düzenlemelerin içinde yer almaktadır. İslam ahlakının egemen olduğu Müslüman toplumlarda bir takım emir ve yasaklar ile kurallar İslam ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Bu kuralları esas alan İslam ekonomisi, toplumda adaleti, bölüşümü, dengeyi ve toplumsal refahı esas alan ahlaki temeller üzerine oturtulmuş bir ekonomiyi hedeflemektedir. İslam inancına tabi olan bir insan açısından ise, ekonomi için de İslam'ın anlayışına

uygun hareket ettiği ve bu şekilde elde ettiği kazancı dinen uygun, yapmış olduğu faaliyetler de ibadet olacaktır. İslam'ın kendi içinde barındırdığı prensipler gereğince her Müslümanın emeği ile çalışarak gelir elde etmesi gerektiğini ve onlar için bunun hayırlı olduğu emredilmiştir. Ahilik Teşkilatı da İslam ekonomi anlayışı bu şekilde yorumlayarak ticari hayatı tasavvufi ahlak ile uhrevileştirmektedir.

Teşkilata üye olmak ve teşkilat üyeliğinin sonlandırmak için konulan şartlarla bu anlayış somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Ahilik Teşkilatına üye olmak için iyi ahlaklılık, yardım severlik ve cömertlik şartları aranmıştır. Bu nedenle Ahi teşkilatına girenlerin temiz ahlaklı ve iyiliksever kişilerden oluşmaktaydı. Teşkilatın üyeleri inşa ettirdikleri han, hamam ve medreselerin yanı sıra bu mekânların idameleri için kurdukları vakıflarla topluma faydalı hizmet sunmaya çalışmışlardır (Andaç,1993:4). Diğer taraftan Teşkilât, elinde bulunduğu yetkiyle doğru çalışmayan, kalitesiz mal üreten, hile yapan ve tüketiciyi aldatan sanatkâr ile esnafı mesleğini icra etmekten men edebiliyordu. Meslekten ihraç ise günümüze kadar gelen "pabucu dama atıldı" uygulaması ile gerçekleşiyordu. Dolayısıyla ahi baba veya onun vekâlet verdiği kimse tarafından ayağındaki pabuçlardan biri dükkânın damına atılan esnaf veya sanatkâr artık o mesleği icra edemezdi (Kazıcı, 2019: 132). Bu uygulama aynı zamanda kalite kontrol ve piyasa denetimi anlamına da gelmekteydi.

Ahilik Teşkilatı bir ekonomik kurum olduğu kadar aynı zamanla bir sosyal dayanışma kurumu görevi de ifa etmiştir. Ahilerin, "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" hadisine uyarak "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır" Hadis-i Şerif'i gereğince hareket etmeleri ise; toplumun sosyoekonomik seviyesinin yükselmesindeki en önemli etkenlerden bir olmuştur (Aydın, 2020:182). Bu davranış kalıbı aynı zamanda İslam Ekonomisinin temel ilkelerinden biri olan sorumluluk ilkesinin pratiğini teşkil eder. Zira bir iktisat süjesi olarak Müslüman, Allah'a inanan, Allah'a güvenen, sebeplere başvurup Allah'a tevekkül eden, Allah'ın kullarına hizmet şuuru içinde müteşebbis, kul hakkına saygı gösteren, muhteris değil kanaatkâr ve aynı zamanda rasyonel davranan bir insan olmak sorumluluğunu taşımaktadır (Tabakoğlu, 2005:22). İslâm iktisadî anlayışında erdemli birey toplum karşısında da sorumluluğu bulunmaktadır. Yani, İslâm'da birey hem kendine hem içinde yaşadığı topluma ve diğer insanlara karşı, hem de Allah'a karşı sorumludur. Bu da İslam Ekonomisinde egemen prensiplerinden biri olan "Tevhid ilkesi" ile yakından ilişkilidir. İslam İktisadi sistemi de tevhid inancı esasına göre şekillenmiştir. Tevhid inancına göre, yerin ve göğün tek sahibi ve yaratıcısı Allah olduğuna göre, doğal olarak tüm kaynaklar da Allah'a aittir. Allah bu kaynakların kullanımı ve dağıtımı konusunda kullarını emanetçi kılmakta, ancak onlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda emir vermekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Ahilik geleneğinde de kişiler görünürde mülk sahibi kabul edilmekte ve asıl mülk sahibinin Allah olduğu gerçeği her daim hatırlatılmaktadır. Nitekim bu gelenekten gelen Yunus Emre bu anlayışı şöyle ifade eder : "Mal sahibi, mülk sahibi, Hani bunun ilk sahibi. Mal da yalan, mülk de yalan, Var biraz da sen oyalan". O nedenle Ahiler helal kazanmayı ve kazancını toplumla paylaşmayı temel ilke edinmişlerdir.

Ahilik anlayışında sahavet ve cömertlik teşvik edilirken, israf ve müsrifliğin önüne geçmek erdemlik sayılmaktadır. Ayet ve hadislerin ışığında her türlü israftan kaçınan Ahi teşkilatının üyeleri, üretimde faal bir vaziyet alırken, tüketimde ve gösterişe yönelik hareketlerden kaçınmışlardır. Böylece insanlara hizmet ederek

sevap kazanmak saiki ile üretime yönelen Ahiler, haram saiki ile israftan kaçarak tasarrufa yönelmişlerdir. Tasarruf ettikleri sermayeyi de insanlara iş imkânları sunmak, tekrar üretime veya yeni yatırımlara harcamak için kullanmışlar. Böylece devamlı olarak bireysel ve toplumsal iktisadi kalkınma imkânını sağlayıp sürekli gelişme içinde olan ekonomik düzeni oluşturmuşlar. Bunun sonucu olarak toplumdaki istihdam sorununu ciddi bir şekilde katkıda bulunmuşlardır (Aydın, 2020:182).

Ahilik Teşkilatı bu uygulamalarıyla İslam ekonomisinin temel ilklerinden biri olan ölçülülük ilkesini realize etmiştir. Zira ölçülülük ilkesinin ekonomik hayatta iki şekilde kendisine yer bulmaktadır. Bunlardan ilki tüketiciler açısından ölçülü olma ilkesidir. Bu yönüyle ölçülülük insanlara gerektiği kadar, yeri ve zamanında harcamayı savurganlık ile ifrattan uzak durulmasını tavsiye etmektedir. Nitekim bu durumun Kur'an da "Ey Âdemoğulları! Her mescitde ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez. (A'raf 7/31)." şeklinde emredilmektedir. Ölçülülük ilkesinin diğer bir tarafında ise ticaret erbapları yer almaktadır. "Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın (Rahman 55/7- 9)". "...Ölçüyü ve tartıyı adaletle ve tam yapın... (En'am 6/152)". "Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir (İsra 17/35)". Dengenin bozulması, hayatı felç eder, fitne, fesat, anarşi ve kargaşa doğurur. Bu bağlamda İslam iktisadında kıt kaynakların hakim olduğu doğada, sosyal refahın artırılması ve kaynakların tüm topluma ve nesilden nesile etkin bir şekilde dağılımın sağlanması için ölçülü bir iktisadi anlayışın benimsendiği görülmektedir (Yüce, Çelik, 2018:124).

Ahilik teşkilatı tecrübe ve liyakat esasına dayalı meslek elemanları yetiştirerek İslam anlayışındaki "güven" ve "emniyeti" teşkil ederek iktisadi işleyişinde sosyal güveni teşkil eder. O nedenle bu teşkilat bir taraftan üretim için standartları teşkil ederken, diğer taraftan da çalışanları ve girişimcileri eğitimden geçirerek liyakat esaslı dayalı meslek elemanları yetiştirmeğe çalışmıştır. Bu kapsamda Teşkilat, geliştirdiği meslek standart ve ilkleri yanında mesleki beceri ve tecrübeyi de esas alarak çırak –usta ilişkisine dayalı uygulamayı önceleyen meslek erbabını yetiştirmiştir. Bu eğitim ve uygulama süreci manevi bir iklim dünyasında icra edilmiştir.

Bu çerçevede Ahilik yapısı içindeki esnaf birlikleri; ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşturulmuştur. Çıraklıktan itibaren birlik içinde yükselmek için meslekî ehliyet ve liyakat şartı aranmıştır. Mesleğini iyi öğrenmediği sürece çırakların dükkân açmalarına izin verilmemiştir. Esnaf ve dükkân sayıları, iş aletleri ve tezgâhlar sınırlandırılmış, ihtiyaca göre mal üretimi de esas alınmıştır. Sanat erbabı içinde en dürüst ve en çok saygıya değer olan yaşlı üyelerden biri, teşkilâtın reisi kabul edilmiş ve kendisine Ahi denmiştir. Bu üstatların iş, sanat ve esnaf üzerinde bir tarikat şeyhi gibi nüfuzları olmuştur. Büyük âlim ve mutasavvıf Şeyh Edebali de Ahi şeyhlerinden olup Osman Gazi ile sıkı ilişkiler kurmuş ve kızını onunla evlendirmiştir (Kızıler, 2015: 409).

SONUÇ

Köklü bir medeniyete sahip Türk Milleti İslam dini kabul ettikten sonra bu dinin ilkeleri çerçevesinde medeniyetini yeniden şekillendirerek İslam Dininde tevarüs ettiği bir takım kurumları kendi gelenekleriyle de şekillendirerek nevi şahsına münhasır bir kurum olarak toplumun hizmetine sunmuştur. Bu kurumlardan biri de Ahilik Teşkilatıdır. Türk toplumunda sosyal ve ekonomik örgütlenmenin öncü bir kurumu olan Ahilik Teşkilatı, sadece bir esnaf teşkilatı değil aynı zamanda birey ve toplum ilişkilerinde sosyal dengeyi kurmayı amaçlayan, halk arasında huzuru, barışı ve yardımlaşmayı temin işlevini gören kendine özgü sosyo-ekonomik bir kuruluş olarak tarihsel süreç içinde yapıcı bir rol oynamıştır. Ahilik Teşkilatı

dinî ve tasavvufî kültürlerden aldığı ilhamla ekonomik yapıyı İslami ve insani değerler esasında tesis etmeyi, insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri ehil kişiler aracılığıyla yerine getirmeyi, üretim –tüketim ilişkisinde adalet ve ölçülülük ilkeleri gözetmeyi ve her bir meslek erbabının iyi birer uzman olarak yetiştirmeyi sağlamayı kendisine amaç edinmiş ahlaki esaslara dayalı İslam Ekonomik teorisinin uygulama destekli bir yorumudur. Bu teşkilat özellikle esnafların manevi değerleri esas alarak örgütlenmesini sağlamanın yanı sıra diğer toplumsal sahalarda da etkin olmuştur. Ahilik teşkilatın Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecinde etkin bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle Ahilerin her biri işinin ehli birer meslek uzmanı olmanın yanı sıra dinî bilgeleri engin, eli silah tutan birer alperen derviş olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Andaç, Faruk (1993), "Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (11), 1-14.

Aydın, Kenan (2020), "Selçuklu ve Osmanlı'da Sosyoekonomik Kalkınma Modeli Olarak: Ahilik", Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, Cilt:6, Sayı:12, 166-185.

Ceylan, Kazım (2014). Türk-İslâm Medeniyetinin Öncülerinden Ahi Evran Velî ve Medeniyetimize Etkileri, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, 131-144.

Ekinci, Yusuf (1990), Ahilik ve Meslek Eğitimi, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gürkan, Salime Leyla, "Ruhban", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:35, s. 204.

Karakaş, Ayhan (2017), "Çok Yönlü Bir Sivil Toplum Örgütü: Ahilik", Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1, 1-20.

Kazıcı, Ziya (2019), "İktisadî Kurumlar", İslâm Kurumları ve Medeniyeti, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1091, 118-134

Kazıcı, Ziya, "Ahilik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, c.I, s.540-542.

Kızıler, Hamdi (2015), "Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 408-423.

Niray, Nasır (2002), "Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönleri", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (24), 7-15.

Özerkmen, Necmettin (2004), "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2, 57-78.

Öztürk, Nurettin (2015), "Ahilik Teşkilatı Ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7, 1-12.

Sühreverdî (1993), Avârifü'l-meârif (çev. H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul: Erkam Yayınları.

Şanal, Mustafa, Güçlü, Mustafa (2007), "Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak Ahilik", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23, 379-390.

Tabakoğlu, Ahmet (2005), "Gayb İnancının Ekonomik Hayata Yansımaları", İslâm İktisadı: Toplu Makaleler-2, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Tabakoğlu, Ahmet (2008), "Zekât ve Gelir Dağılımı", Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât, Ensar Neşriyat, İstanbul, ss. 125- 146.

Yüce, Mehmet; Çelik, Muhammed (),"Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 69 (Eylül, Ekim 2018), 120-136.

NEGATİF DIŞSALLIKLAR KARŞISINDA BİR TAVIR ALIŞ: E. F. SCHUMACHER'İN YAKLAŞIMI VE AHİ ZİHNİYETİ KARŞILAŞTIRMASI

Mehmet DİNÇASLAN•

ÖZET

Kapitalizmin kurumsal ve felsefi kökenleri 15. yy. öncesine uzanmakla beraber Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Bilim Devrimi, Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi gibi temel kilometre taşlarından beslenerek bir sistem haline geldiği bilinmektedir. Sermaye faktörünün üretime, tüketime ve bölüşüme ağırlığını koyduğu bu sistemin işleyişi, kurgusal nitelikteki piyasa mekanizmasına bağlanmıştır. Görünmeyen el metaforuyla iktisadi aktörlerin, idealize edilen tam rekabet piyasası koşulları altında arz ve talep arasında cereyan edebilecek muhtemel dengesizlikleri dengeye götürebilecek eğilimlere sahip olduğu ve bu haliyle iktisadi etkinliği sağlayacağı varsayılmıştır. Fakat piyasa başarısızlıkları, kurgusal iktisadi etkinliğin gerçek hayattaki sapmalarına delalet etmektedir. Piyasa başarısızlıklarının kapsama alanına giren "negatif dışsallıklar" ise, özellikle çevre ve sağlık üzerinde oluşturduğu olumsuz tesirlerle dikkat çekmektedir.

Ernst Friedrich Schumacher (1911-1976), söz konusu olumsuz tesirlerin teşhisini bilimsel, felsefi, siyasi ve iktisadi kökenlerine inerek yapan bir iktisatçı, yönetici, fikir ve aksiyon insanı olarak öne çıkmaktadır. Sadece teşhisle yetinmeyen Schumacher'in madde ve mana bütünlüğü içerisinde çözüm önerileri geliştirdiğini de belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda çevreye ve sağlığa duyarlı orta (vasat) teknolojiye dayalı bir üretim anlayışı ile ruhi/ahlâki tekâmülü besleyecek kadim/manevi kaynaklar rehberliğinde sürdürülebilir bir hayat düzeninin oluşabileceğine inanmıştır. Bu noktada Schumacher'in yaklaşım tarzı ile yerel ve kurumsal bir birikimimiz olarak ahi zihniyetinin aynı düzlemde ne ölçüde buluşabileceği meselesinin önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı da, Schumacher'in yaklaşım tarzı ile ahi zihniyetini negatif dışsallıkların teşhisi ve tedavisi yolunda esas alınan kaynaklar ve politika önerileri açısından değerlendirmektir. Çalışma ile medeniyetimizin temel kurumlarından olan ahi zihniyetinin çağdaş sorunların çözümü yolunda sunabileceği muhtemel katkıların tespiti hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Negatif Dışsallıklar, Kurumsal İktisat, Ahi Zihniyeti, E. F. Schumacher

JEL Sınıflandırması: B15, B31, B50

• Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mehmetdincaslan@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8549-2627.

A CRITICAL ATTITUDE TOWARDS NEGATIVE EXTERNALITIES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF SCHUMACHERIAN APPROACH AND AKHI MENTALITY

Mehmet DİNÇASLAN•

ABSTRACT

Institutional and philosophical origins of capitalism trace back to before the 15th century. However, the Geographical Discoveries, the Renaissance, the Reformation, the Scientific Revolution, the Age of Enlightenment, and the Industrial Revolution are the principal milestones of capitalism establishing as an economic system. The properly functioning of this system, in which the capital factor dominated the production, consumption, and distribution, is correlated with the fictional market mechanism. Economic agents have tendencies to balance possible imbalances occurring between supply and demand under idealized perfectly competitive market conditions through the invisible hand metaphor and thus ensure economic efficiency. On the contrary, market failures point out the real-life deviations of fictional economic efficiency. Negative externalities within the scope of market failures, draw attention particularly with their adverse effects on the environment and health.

Ernst Friedrich Schumacher (1911-1976) distinguishes as an economist, manager, intellectual, and actionist who diagnoses the adverse effects in question by scrutinizing their scientific, philosophical, political, and economic roots. Furthermore, Schumacher was not content with just a diagnosis, he also offered solutions within the integrity of matter and spirit. In this regard, it is significant to what extent Schumacher's approach and the akhi mentality, as a domestic and institutional asset, can meet on the common ground. This paper aims to review Schumacher's approach and akhi mentality in terms of references and policy recommendations for the diagnosis and treatment of negative externalities. This essay also targets to find out the possible contributions that the akhi mentality, which is one of the fundamental institutions of Turkish-Islamic civilization, can offer in the remedy of contemporary problems at the economic, philosophical and institutional grounds.

Keywords: Negative Externalities, Institutional Economics, Akhi Mentality, E. F. Schumacher

JEL Classification: B15, B31, B50

• Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mehmetdincaslan@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8549-2627.

GİRİŞ

Ünlü iktisatçı Alfred Marshall'ın, iktisadın kapsamının servet ve insan araştırmalarından müteşekkil olduğunu ve bunlardan insan araştırmalarının ihmal edildiğini (Marshall, 2013: 1) belirttiği bilinmektedir. Servet araştırmaları (insan-madde ilişkisi) temelinde kurgulanan iktisat teorilerinden ve iktisadi modellerden ise tarihten, toplumsal bağlardan, ahlâki/dînî ve siyasi değer yargılarından arındırılarak pozitiflik arz etmesi ve böylelikle fen bilimlerinde olduğu üzere açıklayıcılık gücü yüksek ve "evrensel" geçerliliğe sahip olabilecek özellikler göstermesi beklenmektedir. Bu kapsamda "homo economicus" tipolojisi, esas alınan veya idealize edilen bir insan tipi olarak dikkat çekmektedir. Piyasa mekanizması içerisinde kişisel çıkarının güdümünde faaliyette bulunan bu kurgusal insanın temel gayesi, faydasını ve kârını azami düzeye eriştirmektir. Tam rekabet piyasası varsayımları altında talep ve arz yönlerinde herhangi bir aksaklık meydana gelirse, bunların geçici (arızî) olduğu belirtilerek devletin veya başka bir otoritenin müdahale etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durumda piyasa sinyali olarak algılanan söz konusu sorunların, "görünmeyen el" vasıtasıyla ekonomideki dengesizlikleri dengeye doğru sevk edecek (piyasaların temizlenmesi) eğilimlerin varlığıyla giderileceğine inanılmaktadır.

Kişisel çıkar güdümlü olarak piyasalarda faaliyette bulunan, faydasını ve kârını azamî seviyeye çıkarma güdüsüyle hareket eden homo economicus birey tipolojisinin, görünmez el metaforunun işlemesiyle toplumsal çıkarlarla uyum sağlayacağı, böylelikle kıt kaynakları etkin bir şekilde kullanacağı varsayılmıştır. Bununla birlikte kurgulanan "norm"un gerçeklikle sınanması sonucunda "normal"e evrilmekten ziyade "anormal" özellikler gösterdiği de bilinmektedir. İktisadi etkinsizliğe işaret eden bu durum piyasa başarısızlıkları olarak nitelendirilmektedir. Kamusal mallar, asimetrik bilgi, dışsallıklar, aksak rekabet piyasaları, risk ve belirsizlik ile arz ve talep arasındaki zaman uyumsuzluğu gibi belirtilerle kendini gösteren piyasa başarısızlıkları arasında özellikle negatif dışsallıkların; tabii kaynakların tahribatı, çevre kirliliği ve sağlık sorunları ile öne çıktığını söylemek mümkündür.

Söz konusu sorunların teşhisi ve tedavisi yolunda yerleşik iktisadın dışına çıkan "bir şahıs" (Ernst Friedrich Schumacher) ve "bir kurum" (Ahilik ve Ahi zihniyeti) bu tebliğin kapsamını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Schumacher'in yaklaşım tarzıyla Ahi zihniyetinin örtüşen ve ayrışan noktalarının tespitine öz olarak temas edilerek negatif dışsallıklar karşısında muhtemel katkılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda tebliğin kapsamı göz önünde tutularak gerek Schumacher'in yaklaşım biçiminin gerekse de Ahiliğin tüm yönleriyle tahlil edilmesi gibi bir hedef güdülmediğini belirtmek isterim.

Bahsedilen kısıtlar altında kaleme alınan bildiri üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Schumacher'in negatif dışsallıkları teşhisi ve bunların giderilmesi yolundaki çözüm önerileri ele alınmıştır. İkinci bölümde Ahiliğin ve Ahi zihniyetinin negatif dışsallıkların tedavisi yolunda katkı sağlayabilecek özelliklerine işaret edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Schumacher'in yaklaşımı ile Ahiliğin örtüşen ve ayrışan noktaları öz olarak

karşılaştırılmıştır. Neticede, negatif dışsallıkların bertaraf edilebilmesi için yerleşik iktisat anlayışının dışına çıkarak muhtemel katkı sunabilecek bir değerlendirme yapılmıştır.

E. F. SCHUMACHER'İN YAKLAŞIMI

Bu başlık altında öncelikle Schumacher'in genel anlamda çağdaş üretim tarzı, dar anlamda ise negatif dışsallıklar hakkındaki tespitlerine ve teşhislerine yer vererek, akabinde bunların olumsuz etkilerinin giderilmesi bağlamında ileri sürdüğü tezlerin ve politika önerilerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Schumacher'e (1990: 164) göre, her şeyden evvel, "(…) İktisadi problem diye bir şey yoktur ve bir anlamda hiçbir zaman olmamıştır. Ama ortada manevî (ahlâkî) bir problem var. (…) [Manevî problemlerin] gelecek nesillerin çaba harcamadan yaşamalarına yarayacak biçimde çözülme imkânları yoktur." Dolayısıyla Schumacher için, giriş bölümünde öz olarak kapsamı çizilen iktisat ilmindeki temel sorun olan kıtlık meselesini tümüyle benimsemediği ve eleştirel yaklaştığı çıkarımında bulunmak mümkündür. Bu sebeple, negatif dışsallıkların giderilmesi için uygulanan geleneksel iktisat politikalarının da Schumacherian bakış açısıyla uzun soluklu olarak sorunlara çare olamayacağını belirtmek gerekmektedir.

Schumacher (2018: 9-10)'e göre Batı medeniyeti ve Batılılaşmaya çalışan diğer toplumlar iki temel yanılgı içerisinde bulunmaktadır:

Üretim sorununun çözülmüş olduğuna duyulan inanç, bilimsel ve teknolojik başarılarla da beslenen "sınırsız güç" yanılgısıdır. Bu yanılgı, üretim sorununun çözülmüş olduğuna dair duyulan inancı pekiştirmektedir.

Sınırsız güç yanılgısı, gelir ve sermaye arasındaki farkı ayırt edememekten kaynaklanmaktadır. Burada sermaye ile kastedilen "doğanın yenilenemez sermayesi"dir. İnsanın kendi çabasıyla oluşturduğu sermayenin toplam sermaye içerisindeki nispî küçüklüğüne işaret eden Schumacher, doğanın sağladığı sermayenin daha büyük olduğunu vurgulayarak, bunun hor ve hoyratça tüketildiğini belirtmiştir. Schumacher'e göre doğal sermaye genel olarak üç türden oluşmaktadır: Fosil yakıtlar, doğanın tahammül sınırları ve insan maddesidir (Schumacher, 2018: 10-15). Bahis konusu temel yanılgılar ise doğanın hoyratça tahrip edilmesine, iktisadi büyüme anlayışı doğrultusunda fosil yakıtların savurganca tüketilmesine ve doğanın tahribatı neticesinde insan faktörünün bedensel ve ruhi hastalıklara yakalanmalarına yol açmaktadır.

Schumacher, esasında, maddi görünümlü bu yanılgıların doğmasına sebep olan felsefî arka planın önemini vurgulamak istemiştir. Bu doğrultuda insanın tabiata yaklaşım tarzında takriben son dört yüz yıldır ortaya çıkan felsefî ve dini değişmelerin etkisine dikkat çekmiştir. Bu anlayış, doğanın bir parçası olmak yerine onu bir dış güç olarak görerek egemenliğine alma ve yenme şeklinde dışa vurmuştur (Schumacher, 2018: 9, 11).

Felsefî kırılmanın miladını Kartezyen Devrime kadar götüren Schumacher, bu devrimle madde ve mana arasında bölünmüşlük anlayışının doğduğunu ve maddenin baskın bir konuma erişerek insanı sadece yeryüzüne hapseden bir düşünceye ve buradan zuhur eden bunalımlara işaret etmiştir (Schumacher, 1990: 163). Maddeci felsefeyi yansıtan bu durumu eleştiren Schumacher (2018: 10), doğa ile savaşmanın bir sonucu olarak insanoğlunun kendisinin de zarar görebileceğini yeni idrak etmeye başladığını ifade etmiştir.

Çağdaş dünyanın yaşadığı bunalımların ve buhranların temellerini Schumacher adesesiyle şu şekilde özetlemek mümkündür:

Çağdaş Dünyanın Şekillenmesi = f (Metafizik), (Başlangıçtaki fonksiyonel ilişkidir).

Çarpık metafizik anlayışla kurulan bu fonksiyonel bağın devamını Tablo 1'den takip etmek mümkündür:

Tablo 1: Schumacher'in Yaklaşım Tarzıyla Çağdaş Dünyada Buhranların Sebepleri

Metafizik	→	Eğitim Sistemini,
Eğitim Sistemi	→	Bilim ve Teknolojiyi,
Bilim ve Teknoloji	→	Sınırsız Güç Yanılgısını,
Sınırsız Güç Yanılgısı	→	Üretim Sorununun Çözülmüş Olduğuna Duyulan İnancı Şekillendirmektedir.
Neticede dünya, buhranlar ve bunalımlarla karşılaşmakta ve çöküş emareleri vermektedir.		

Kaynak: Schumacher (2018: 9-10, 114)'ten faydalanılarak oluşturulmuştur.

Schumacher'in çağdaş dünyada karşılaşılan bunalımlar ve buhranların teşhisi noktasındaki diğer tespitlerinden bazıları şunlardır:

- İktisadi, siyasi ve toplumsal buhranların sebeplerinden birisi "eğitim sistemi"dir. Bu sistemin kötü olmasında da maddeci felsefenin (metafizik anlayışın) tesiri bulunmaktadır. Bu bağlamda Schumacher (2018: 61)'in "İnsanların ellerine, ne yapacaklarını bildiklerine emin olmadan, büyük kudretler teslim etmek herhâlde biraz aptallık olur" ifadesi kayda değer bir tespittir.
- II. Dünya Savaşı sonrası düzende tarım politikalarının şekillenmesinde etkili olan yapay ilaçlamalar ve gübrelemeler yapılmış, doğa ile uyumsuz kimyasal maddeler kullanılmış ve tarımda dengesiz makineleşme öne çıkmaya başlamıştır. Bu durum köyden kentlere/metropollere göçe, şehirlerin ölçüsüzce genişlemesine, topraktan kopan insanların ruhi bunalımlar yaşamasına ve çeşitli bedensel hastalıkların belirmesine yol açmıştır (Schumacher, 2018: 87-88).
- Sanayi sektörü esaslı hızlı iktisadi büyüme çabaları, beraberinde yayılmacılığı da getirmektedir (Schumacher, 2018: 91). Bu da Schumacher'in doğal sermaye olarak adlandırdığı kaynakların savurganca tüketilmesine yol açarak verimsizliğe neden olmaktadır.
- Sanayi sektörü esaslı iktisadi büyümede enerji sorunu dikkat çekmektedir. Fosil yakıtlar hoyratça kullanılmakta, bu sebeple nükleer enerji kullanımı yönünde bir eğilim ortaya çıkmaktadır (Schumacher, 2018: 95). Bununla birlikte nükleer enerji üretiminde radyoaktif maddelerin güvenli bir şekilde saklanılmasının zor olduğu ve başta genetik yönden olmak üzere insanlara ve doğaya zararlı olduğu bilinmektedir (Schumacher, 2018: 104-105).
- Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dengesiz kalkınma politikaları, köyden kentlere göç olgusunu beslemekte ve kitlesel işsizlik sorunlarına yol açmaktadır (Schumacher, 2018: 125, 129).

Schumacher, bunalım ve buhranları besleyen faktörlere işaret ettikten sonra, dünyada bu sorunların idrakine varan zümrelerin varlığına ve bunların arayışlarına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda "yeni hayat biçimleri" ve

"gönüllü sadelik" denemeleri yapıldığını, maddeci bilimciliğin kendini beğenmişliğinin çöktüğünü ve bazı çevrelerde artık Tanrı'dan söz edilmesine müsamaha gösterildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Schumacher'e göre söz konusu arayışların/dönüşümün bir kısmı başlangıcı itibariyle ruhi içgörüden kaynaklanmamıştır. Bunlar daha ziyade çevre, petrol ve gıda bunalımları tehdidinin ve yaklaşma belirtileri gösteren bir sağlık bunalımının yol açtığı maddeci korkudan beslenmektedir. Zikredilen ve temas edilmeyen tehditler karşısında insanların çoğu hâlâ "teknolojik çıkmaz"a inanç beslemeye devam etmektedirler. Mesela füzyon enerjisini geliştirerek yakıt sorununu çözme, petrolü yenebilir proteinlere dönüştürerek dünyadaki gıda problemini çözme ve yeni ilaçların geliştirilmesiyle muhtemel sağlık bunalımı tehditlerinin bertaraf edilebileceği gibi düşüncelere itibar ve iltifat edilmeye devam edilmektedir. Buna karşın modern insanın mutlak kudretine duyulan inanç her geçen gün zayıflamaktadır (Schumacher, 1990b: 162).

Schumacher'in bunalımlar ve buhranların teşhisi, buna mukabil insanların bazı arayışlara yönelmesi hususlarındaki tespitlerinden sonra ileri sürdüğü ve geliştirdiği çözüm önerilerine temas etmek gerekmektedir. Bu bağlamda günümüz buhranlarının kökeninin metafizik çıkışlı olduğunu vurgulayan Schumacher (2018: 77), bunların tedavisi için de yine metafizikten hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte Schumacher'in metafizik anlayışıyla bağlantılı olan maddi düzlemdeki önerileri de dikkat çekicidir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Öncelikle toplumun farklı kesimlerinden herkesin, yeni üretim yöntemleri ve tüketim düzenleri ile yeni bir hayat tarzının geliştirilebileceği imkânına inanç duymalıdır (Schumacher, 2018: 15).
- Fosil yakıtlar sermaye unsuru olarak görülmelidir. Dolayısıyla bunların korunması sağlanmalı ve kullanım hızının asgariye indirilmesi için araştırmalar yapılmalıdır. Bu tür yakıtlardan elde edilen gelirin, söz konusu yakıtlara ya hiç bağımlı olmayan ya da çok az bağımlı başka üretim yöntemleri ve yaşama düzenleri geliştirmekte kullanılacak özel bir fona tahsis edilmesi gibi uygulamalar hayata geçirilmelidir (Schumacher, 2018: 11).
- Tarım ve hayvancılıkta, biyolojik açıdan sağlıklı üretim yöntemlerinin geliştirilip kusursuzlaştırılmasıyla ilgilenilmeli, toprağın verimini artıracak yollarla beraber sağlık, güzellik ve süreklilik tesis edilmelidir (Schumacher, 2018: 15).
- Sanayide küçük ölçekli teknolojinin (görece daha zararsız bir teknolojinin), bir başka deyişle "insancıl yüzlü bir teknoloji"nin inşa edilmesi üzerinde durulmalıdır (Schumacher, 2018: 15).
- Sanayide yöneticiler ile çalışanlar arasında yeni ortaklık biçimleri düşünülmelidir (Schumacher, 2018: 15).
- Nüfus ile kaynak tüketimi arasında sürekli bir denge politikası izlenmelidir (Schumacher, 2018: 224).
- Kalkınma olgusu sadece fiziki/maddi bir husus olarak görülmemelidir. Daha derinde insan faktörünün varlığına dikkat çekilerek onun "eğitimi, örgütlenmesi ve disiplini" başlangıç noktası olarak esas alınmalıdır (Schumacher, 2018: 129).

- Ülkelerin "uygun teknoloji seçimi" önem arz etmektedir. Buna göre fakir ülkeler, ihtiyaçlarına ve kaynaklarına uygun "vasat teknolojileri" temin etmelidir. Zengin ülkeler ise daha küçük, fazla sermaye gerektirmeyen, hammadde taleplerinde daha az haris ve çevreye şiddet saçmayan yeni bir teknoloji kullanmalıdır. Tatmin edici bir hayat standartlarına ulaşabilmeleri için fakir ülkelerin halklarına yardım edilmeli, gelişmiş ülkeler de daha mütevazı, şiddete dayanmayan, sürdürülebilir bir hayat tarzı için çalışmalıdır. Ulusların gerek kendi içinde gerekse de uluslararası düzlemde eşitlik düzeyinin artırılmasının yolu buradan geçmektedir (McRobie, 1999: 10-11).

Bu doğrultuda Schumacher'in azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde orta ölçekli (vasat) bir teknoloji geliştirme yönündeki önerilerine ana hatlarıyla işaret edilmesi yerinde olacaktır. Schumacher'in maksadı, bu ülkelerde yoksulluğun ve işsizliğin önünü alabilecek bir kalkınma politikası çerçevesi oluşturmaktır. Bu bağlamda "ikili yapı"yı kıracak, kitlesel göçü ve dolayısıyla kitlesel işsizliği önleyecek bir üretim organizasyonunu inşa etmeyi öncelikli hedef olarak görmüştür. Schumacher (2018: 133)'e göre, bu hedeflerin tahakkuku için kırsal bölgelerde ve küçük kentlerde milyonlarca yeni iş olanağı oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın giderilmesi için işgücünün nispeten düşük ve sermayenin fazla olduğu gelişmiş ülkelerin modern sanayi modelinin uygun olmadığına dikkat çekerek, bunun yerine işgücünün nispeten fazla ve sermayenin kıt olduğu ülkelerin gerçekliğine uyan bir politika izlenmesi gerekliliğinin altını çizmiştir.

Schumacher (2018: 134), bu ülkelerde yapılması gerekenleri dört temel politika önerisi etrafında toplamıştır:

- Göç alan metropol bölgeler ve şehirler yerine, insanların yaşadığı bölgelerde (özellikle kırsal kesim ve küçük kentlerde) yeni iş olanakları oluşturulmalıdır.
- Bu işyerleri mümkün mertebe küçük olmalıdır. Böylelikle erişilmesi imkânsız bir sermaye oluşumuna ve ithalat düzeyine ihtiyaç duyulmadan çok sayıda işyeri açılabilecektir.
- Uygulanacak üretim yöntemleri görece basit olmalıdır. Bu yolla yüksek nitelikli işgücü talebi sadece üretim sürecinde değil; örgütlenme, hammadde tedariki, finansman, pazarlama vs. gibi alanlarda en aza indirilmiş olacaktır.
- Üretim esas itibariyle yerel malzemeden ve yerel kullanım için olmalıdır.

Bu dört gerekliliğin yerine getirilebilmesi için iki temel koşul bulunmaktadır (Schumacher, 2018: 134):

- Kalkınmaya "bölgeci" (mıntıkacı) bir bakış açısıyla yaklaşılmalıdır.
- Orta ölçekli bir teknoloji ürünü geliştirmek ve bunu uygulamak için bilinçli bir çaba harcanmalıdır.

Schumacher'in metafizik çıkışlı önerileri ise, diğer dinlerin ve kadim kültürlerin birikimini de dikkate almakla beraber, esası itibariyle Hıristiyanlığın Katolik mezhebi ile yakından alâkalıdır. Bu bağlamda çağdaş dünyanın buhran ve bunalımları karşısında insan iradesini (seçim özgürlüğünü) önemsemektedir. Seçim özgürlüğü ile hakikatler arasında yakın bir bağ olduğuna dikkat çeken Schumacher, ancak hakikatlere hizmet yolunda tam özgürlüğün bulunduğunu belirtmiştir. Anti-kapitalist ideolojiler dahi hakikate ulaşma yolunda doğru bir yol sunamamaktadır. O halde çağımız insanından keşfedilmemiş bir hakikati mi bulması beklenmektedir biçimindeki soruya cevaben Schumacher, Hıristiyanlığı başvuru kaynağı olarak göstermektedir. Hıristiyanlıkta,

insanlığın tüm özlü geleneklerinde olduğu gibi, hakikatler dinsel bir dille ifade edilmiştir. Fakat bu dil, insanlığın büyük çoğunluğu için anlaşılamaz bir hale bürünmüştür. Buna karşın dilin hakikatlere dokunmadan değiştirilmesi mümkün olup, bunu yapan bazı çağdaş yazarlar bulunmaktadır (Schumacher, 2018: 224).

Schumacher (2018: 231)'in bu yazarlar arasında rehber olarak gördüğü isim Joseph Pieper'dir. Bu ismin eserlerini esas alarak Hıristiyanlığın tüm geleneği içinde yer alan "Dört Temel Erdemi" metafizik reçete olarak tavsiye etmektedir. "Dört Temel Erdem doktrininden daha çok çağımızın koşullarına uyan bir öğreti yoktur" diyen Schumacher, bu erdemlerin "basiret, adalet, metanet ve itidal"den ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bunlar arasında basiretin, Schumacher için, diğer erdemlere göre merkezî bir konum arz ettiğini söylemek mümkündür. Basiret ise, hakikat bilgisinin (normların), gerçekliğe (reele) uyan kararlara dönüşmesi demektir. Bu bağlamda Schumacher, hakikat bilgisi ile bilim ve teknoloji yerine genel anlamda insanlığın geleneksel bilgeliğini, özel anlamda ise Hıristiyanlığı (Katolikliği) kastetmektedir (Schumacher, 2018: 224-225).

AHİLİK VE AHİ ZİHNİYETİ

Ahilik ve ahi zihniyeti üzerine kaleme alınan kitap, makale ve tebliğlerin sayıca çokluğu ilgililerin malumudur. Dolayısıyla bu başlık altında ahiliğin kökeni, tarihsel evrimi, ilkeleri ve ahi zihniyeti hakkında uzun uzadıya durulmasına lüzum görülmemiştir. Bu sebeple ahilik ve ahi zihniyeti üzerine çalışmalarıyla bilinen Ahmet Tabakoğlu'nun, burjuva zihniyeti ile ahi zihniyeti arasındaki farklılaşmaya işaret eden yaklaşım tarzını bir tablo etrafında özetlemenin faydalı olacağını düşünüyorum:

Tablo 2. Tabakoğlu'nun Perspektifinden Ahi Zihniyeti-Burjuva Zihniyeti İkilemi

	Kapitalizm ve Batı Medeniyeti	Osmanlı ve İslâm Medeniyeti
İktisadi İnsan Modeli	Homo economicus	Müslüman müteşebbis
İnsanın Temel Sâiki / Doğası	Bireysel çıkarlar temelinde faydacılık	Toplumsal çıkarlar temelinde kanaatkâr ve müteşebbis
	↓	↓
Toplum Modeli	Rekabetçi Sistem (Sömürgecilik ve sınıf çatışmalarına dayalı, sermayenin temerküzü var)	Dayanışmacı Sistem (Servetin ve mülkiyetin yaygınlaştırılması, küçük işletmecilik ön planda)
	↓	↓
Somut Örnek	Burjuva Zihniyeti	Ahi Zihniyeti
	↓	↓
Üretim Türü	Kitlevî Üretim	İhtiyaca Dayalı Üretim
	↓	↓
İktisadi Sistem	Kapitalizm	Osmanlı ve İslâm İktisadî Sistemi

Kaynak: Tabakoğlu (2005: 47-48)'den istifade edilerek oluşturulmuştur.

Tablodan da anlaşılacağı üzere kitlesel üretim, arz fazlalığı veya talep eksikliğinden kaynaklanan iktisadi buhranlara yol açmakta, bu da kitlesel işsizliğe neden olarak toplumsal bunalımlara kapı aralamaktadır. İhtiyaca dayalı üretimi esas alan insan tipinde ise bu tarz sorunların belirmesinin önü büyük ölçüde alınmaktadır. Tabakoğlu (2005b: 167), ihtiyaca dayalı üretim ile arz yönlü ekonomi anlayışının örtüştüğüne dikkat çekerek, bu yapı içerisinde israfın giderilmesinin önem arz ettiğini belirtmiştir. Buna karşın kapitalist gelişme, özünde kitlesel üretime ve tüketime dayandığı için israfa yol açmakta, bu da kitlesel işsizliğe ve tabiatın toptan tahribatına yol açmaktadır. Ahi zihniyetinin etkili olduğu üretim anlayışında ise doğal kaynakların israfı söz konusu değildir. Bu anlayış üzerine inşa edilen üretim tarzı, "beslenme, barınma, giyinme ve ulaşım" ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanmasını hedef almaktadır.

Küçük üreticiliğe ve girişimciliğe önem verilen bu sistemde iç ve dış sömürünün birlikteliği ile oluşan sermaye birikimi yoktur. Sermayenin belirli ellerde toplanmamasına gayret edilmiş, bu bağlamda zekât unsuru önemli bir rol oynamış, büyük toprak mülkiyeti oluşumu önlenmiş ve toplumun iktisadi temelde ayrışmasını yansıtan sınıflaşmaların önü alınmıştır (Tabakoğlu, 2015: 316, 516-517). İhracatı esas almak yerine, ülke içi ihtiyaçların karşılanmasını öncelikli hedef olarak gören (provizyonizm) bu iktisat zihniyetinde üretim, öncelikle insanların kendi ihtiyaçları için yapılmalıdır. Sonrasında ise toplumun ihtiyaçlarının kademe kademe giderilmesi önem arz etmektedir (Genç, 2007: 525). Ahi zihniyetini de yansıtan bu durum, doğal olarak iktisadi yayılmacılık (sömürgecilik) gibi bir olgunun tahakkukuna yol açmamıştır.

SCHUMACHER'İN YAKLAŞIMI VE AHİ ZİHNİYETİ KARŞILAŞTIRMASI

Bu karşılaştırmayı yaparken "zaman, zemin ve insan" faktörleri yönünden Schumacher'in tezleri ile ahilik kurumunun farklı düzlemlere düştüğü unutulmamalıdır. Schumacher, 1911-1977 zaman diliminde yaşamıştır. Ahilik ise 19. yy. sonlarına doğru etkisini yitiren bir kurumdur. Schumacher, azgelişmiş olarak nitelendirilen bazı ülkelerde bulunmakla birlikte, başlangıçta Almanya sonrasında ise daha çok İngiltere'de ömür sürmüştür. Ahilik ise özellikle Osmanlı Devleti coğrafyasına has bir kurumdur. İnsan kaynağı olarak da Batı ve Doğu arasında birtakım önemli farklılıklar bulunduğu gözden ırak tutulmamalıdır. Burada temas edilen temel farklılıklara rağmen ortak noktaların varlığı da dikkat çekicidir. Bilhassa zihniyet analizi "tarihsel" (historic) düzlemde "anlamaya dayalı" (verstehen) olarak yapıldığından örtüşen noktaların tespiti nispeten kolaylaşmaktadır.

Schumacher'in yaklaşımı ile Ahi zihniyetinin örtüşebileceği muhtemel noktalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir:

- İhracata veya dış ticarete öncelik veren bir anlayıştan uzak olarak, ülke içi ihtiyaçlara öncelikle önem atfedilmesidir. Bu, provizyonist bir yaklaşımın izlerini yansıtmaktadır.
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin esas alınmasıdır.
- Kalkınma yolunda üretimin maddi/fiziki çıktısından ziyade metafizik boyuta (ahlâkî tekâmüle) öncelikle önem atfetmeleridir.

- Büyük toprak mülkiyetlerine sıcak yaklaşmamaktadırlar.
- Bireysel çıkarlar yerine toplumsal çıkarları öne çıkarmaktadırlar. Bu da rekabet yerine dayanışmayı pekiştirmektedir.
- "Çalışan, kazanan ve biriktiren Tanrı'nın sevgilisidir" anlayışındaki birikim olgusunun yönünü "bölüşüm"e çevirerek toplumsal dayanışmayı pekiştirmeyi hedeflemektedirler. Gerek üretim, ticaret ve tüketim gibi iktisadi konularda gerekse de hayır işlerinde mikro perspektifle işe en yakından (hem mekân hem de insan olarak) başlamayı önemsemektedirler.

Örtüşen noktaların varlığına rağmen, özellikle ahilik dikkate alındığında bu tür ilkelerin ancak pre-kapitalist dönemlerde uygulanabilmesi imkân dâhilinde görünmektedir. Sanayi kapitalizmi, 18. yy. ortalarından itibaren ivme kazandıktan sonra, bir başka deyişle maddenin yaptırım gücü tesirini büsbütün göstermeye başlayınca söz konusu ilkelerin tatbiki zorlaşmıştır. Kapitalizm (bu sistemi inşa eden zümreler ve/veya güç odakları) "yaratıcı yıkım" ile şekillenen teknik bilgi, sermaye birikimi, rekabet, özel mülkiyet ve burjuva zihniyeti vs. gibi olguların estirdiği rüzgâr ile geleneksel yapıları derinden sarsarak, dünya sathında etkili bir iktisadi ve siyasi düzen tesis etmiştir. Schumacher'in yaklaşımı da bu sistem içerisinde insanı ruhi ve bedensel sağlığı, diğer insanlarla sıhhatli bir bağ kurması ve ahlâki tekâmülü noktalarından bütüncül olarak önemseyerek dikkat çekmektedir. Hâlbuki ahilik ve diğer benzer geleneksel kurumlar, kapitalizmin gerek dışsal zorlamalarla gerekse de içsel modernleşme hamleleriyle görünürde etkisini yitirmelerine veya tamamıyla yok olmalarına yol açmıştır. Bununla birlikte söz konusu kurumların, somut olarak mevcut olmasalar da zihniyet olarak kısmen de olsa etkisini sürdürebildiklerini belirtmek gerekmektedir.

Bu bağlamda Schumacher'in yaklaşımı ile ahi zihniyeti arasındaki muhtemel ayrışma noktalarını birkaç ana başlıkta özetlemek mümkündür:

- Öncelikle, mevcut bunalım ve buhranların giderilmesi noktasında ileri sürülen reçetelerde istifade edilen kaynaklar açısından farklılaşma önem arz etmektedir. Schumacher, bu noktada daha ziyade Katolik öğretilerini esas almaktadır. Bu doğrultuda İncil, Thomas Aquinas, Papa 11. Pius, Kardinal J. H. Newman ve Joseph Pieper gibi isimlere atıfta bulunması dikkat çekmektedir. Ahilik ise İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an'a ve Sünnet'e dayanmakta, bunu tasavvuf ve örf/töre ile de beslemektedir.
- Önerilen üretim politikaları veya kalkınma çerçevesi açısından da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Schumacher'in azgelişmiş ülkeler için önerdiği kalkınma çerçevesi samimi niyetleri ve bazı gerçekçi çözüm önerilerini kapsamakla birlikte kısmen, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin politik önermelerini çağrıştırmaktadır. Bu bağlamda dünya genelinde "müesses nizamı" sarsacak bir arayıştan kaçınarak mevcut iktisadi ve siyasi iklimin daha barışçıl ve insani düzlemde yürümesini arzulamaktadır. Keza üretim politikalarında ve organizasyonunda vites küçültmeye odaklanmaktadır.
- Schumacher, çarpık metafizik anlayıştan doğan buhranlar ve bunalımların tedavisi için farklı kültürlerin birikimine dikkat çekmekle birlikte Katolik öğretiyi esas almaktadır. Katolik öğreti ile İslâm arasında ahlâk noktasında bazı benzerlikler bulunabilir, fakat İslâm'ın usûl ve esasta mühim farklılıklar içerdiği

göz ardı edilmemelidir. Tevhid merkezli İslâm dininde buna göre şekillenen amelî sorumluluklar bulunmaktadır. Bununla birlikte insanî anlamda ortak bir düzlem inşa etmeye gayret eden Schumacher'in tezlerini de yadsımamak gerekir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Doğal kaynakların tahribatı, çevre kirliliği, bedensel ve ruhi hastalıklar gibi negatif dışsallıklar karşısında, Schumacher'in yaklaşımı ve Ahi zihniyetinin nasıl bir ortak zemin teşkil edebileceği noktasında bu tebliğde ayrıntıya inmeden genel bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Schumacher'in tezleri burada dile getirdiklerimizden ibaret değildir. Ahiliğin de hâlihazırda somut bir kurum olarak mevcut olmadığını biliyoruz. Fakat zihniyet düzleminde ahilik ilkelerini ahlâki normlar olarak dikkate almaya çalışan girişimcilerin varlığını da yadsımıyoruz. Yenilikleri, teknik gelişmeleri ve fertlerin kişisel ve mesleki açıdan gelişimine olanak tanıyan bir anlayışla eklemleşen ahi zihniyetinin günümüz iktisadi ve içtimai buhranlarına çözüm zemini oluşturabileceği söylenebilir. Aksi takdirde anakronik bir açmaza sürüklenerek fikri düzlemde bir altın çağ inşa edip, o çağdaki ahilik ilkelerini günümüz işletmelerine tatbik etme eğilimine kapılmak söz konusu olacaktır.

Ahilik hem ahlâki hem de zihni bağlamda ahlâksız büyümenin, gelir dağılımında adaletsizliği artıran büyümenin önünü almada ve negatif dışsallıkları giderebilmede formel ve enformel zeminlerde sunacağı iş ahlâkı ile firmaların ve endüstrilerin işleyişine yeni bir soluk kazandırmada yararlanılabilecek kurumsal bir miras olarak dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Schumacher'in iktisadi, siyasi ve toplumsal bunalımları ve buhranları izale etmek maksadıyla geliştirdiği çözüm önerileri, farklı değerler düzleminden (Hıristiyanlık) beslense de, ahilik ve ahi zihniyetinden hareketle söz konusu sorunlara çözüm önerileri geliştirmede bir örnek (benchmark) teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir. Özellikle dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı için bu konu üzerinde önemle durulmalıdır.

Schumacher'in yaklaşım tarzı, ekonomizm ile ekonomistisizm arasında toplumsal huzur ile iç ve dış siyasi istikrarı ihmal etmeden sürdürülebilir bir teknoloji kullanımı ile ölçülü bir üretim anlayışını esas almaktadır. Fakat Schumacher'in politik reçetelerinin uygulanabilirliğini zora sokan bazı gerçekler vardır. Azgelişmiş (AGÜ) ve gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) bahsedilen vasat teknolojiyi tatbik etme yönünde bir iradenin varlığı varsayılsa dahi, gelişmiş ülkelerin veya bu ülkelerdeki iktisadi ve siyasi nüfuz sahibi zümrelerin DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi kurumları da devreye sokarak gümrük politikaları, kredi anlaşmaları, uluslararası hukuk kuralları ve siyasi anlaşmalarla söz konusu ülkelerin bu tür bir bağımsız iktisat politikaları izlemelerine onay verecekleri veya destekte bulunacakları tartışmaya açıktır. Ayrıca AGÜ ve GOÜ'lerin vasat teknoloji ile temel ihtiyaçlarını karşılamada ve işsizlik oranlarını düşürmede belli ölçülerde kendine yeterli bir yapıya kavuşabilecekleri tezi kabul edilebilir görülse de, gelişmiş ülkelerin yüksek teknoloji ile ürettikleri ürünlerin akıbeti ne olacaktır?

Kitlesel üretim yapan bu ülkeler, mallarını diğer ülkelere (AGÜ ve GOÜ'ler dâhil) satma imkânları azalırsa veya olmazsa arz fazlasından kaynaklanan bir iktisadi buhranla karşılaşacakları açıktır. Bu ülkelerde belli bir üretim/tüketim kültürü ve yaşam standartlarına alışmış insanlara da "azla yetinin", "daha basit üretim tekniklerine dönün" mü denilecek? Schumacher'in samimi niyetlerini özellikle gelişmiş Batı ülkelerinin hayata geçirmesi zor görünmektedir. Bu ülkelere amiyane tabirle "vitesi küçültün!" şeklinde reçeteler geliştiren, fosil yakıtları hoyratça tüketmeyecek bir teknoloji ile üretim yapılmasını öneren Schumacher'in yaklaşım tarzının dikkate alınmadığını gösteren pek çok uygulama dikkat çekmektedir. Günümüzde çevreci söylemler, iklim değişikliği gibi konuları gündeme getiren ülkelerin bir kısmının nükleer santrallere, ağır kimyasal silahlara, yüksek elektrik kullanımını gerektiren sahalara ve gıda kaynaklarımızın genetiğini bozacak yatırımlara devam etmesi bu gerçeğe delalet eden sadece birkaç örnektir.1

"Gelişmiş" olarak nitelendirilen ülkelerin iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel politikalarını şekillendiren nüfuzlu zümrelerin hem kendi ülkelerinde hem de diğer ülkelerle olan münasebetlerinde "hatalar" yaptıklarını ne ölçüde kabul edecekleri de ayrı bir sorundur. Güçlü konumdayken merhamet edip güçlerini veya güçleri neticesinde kontrol ettikleri kaynakları gerek kendi halklarıyla gerekse de diğer ülke insanlarıyla hakça ve âdilâne paylaşma yönünde bir irade sergileyecekleri de oldukça tartışmaya açıktır. Tarihe ana hatlarıyla göz gezdirildiğinde dahi, bu meselelerin çözümüne dair olumlu bir yanıt vermenin zor olduğu görülecektir. Bununla birlikte Schumacher'in tezlerinin bütünüyle sahipsiz kalmadığını, özellikle ABD, Kanada ve Avrupa'da farklı seslerden katkılarla de eklemleşerek uygulama zemini bulduğunu belirtmek gerekmektedir. Firma ölçeğinde bazı örnekler, araştırma merkezleri ve vakıfların faaliyetleri bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu tür örneklerin varlığına rağmen, hâlihazırdaki dünya iktisadi ve siyasi konjonktürü Schumacherian vasat teknoloji tercihi yerine Schumpeterian "yaratıcı yıkıma" dayalı teknolojik değişmenin güdümünde sürdüğü izlenimini kuvvetli bir biçimde uyandırmaktadır.

Son tahlilde, küreselleşme olgusu ile beraber maddenin yaptırım gücünün olanca ağırlığıyla varlığını hissettirdiği günümüzde Schumacher'den ve Ahi zihniyetinden hareketle ümitsizlik iklimini dağıtmada kısmen de olsa etkili olabilecek basit bir fikri çerçeve sunmak isterim. Bu çerçeve, esası itibariyle iktisadi girişimleri ve girişimcileri kapsamaktadır. Bu bağlamda öncelikle "iş ahlâkı" önem arz etmektedir. Bunu İslâm dini özelinde ifade etmek gerekirse, Ülgenerci bakış açısıyla insan-Allah ilişkisini sıhhatli bir biçimde kuran melâmîmeşrep girişimci tipinin varlığına ve tesirli olmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bir sonraki adım ise bu girişimci tipinin fonksiyonel akla (te'akkul) dayanarak iktisadi teşebbüslerde bulunması, yeni olanı ve/veya yeniliği eleştirel akıl mihengine vurarak ihmal etmemesi gerekliliğidir. Bir başka deyişle, gelenek ve yenilik arasında sürekli bir karşıtlık kurma yerine, ikisinin birlikte nasıl var olabileceğine kafa yorulmalıdır. Son olarak, kurulan teşebbüslerin (firmaların) uzun ömürlü olmasını temin edecek yapılanmalara gidilmeli ve bu yolda faal bir biçimde çalışmalara devam etme iradesi gösterilmelidir. Böylelikle birlikte var olması kolay olmayan "para" ve "güzel ahlâkın"

[1] Schumacher'in tezleri ile uyuşmayan günümüz uygulamalarını eğitim, kültür, aile, sanat, kentleşme ve mülkiyet başlıkları altında çoğaltmak mümkündür. Bildirinin kapsamını aşacağı için bunlara temas edilememiştir.

beraberliğine fikri düzlemde de olsa kapı aralanarak negatif dışsallıkların giderilmesine mütevazı bir katkıda bulunulabilecektir.

KAYNAKÇA

Genç, M. (2007). "Osmanlılar: iktisadî ve ticarî yapı". TDV İslâm Ansiklopedisi. (33). 525-532.

Marshall, A. (2013). Principles of economics. London: Palgrave Macmillan.

McRobie, G. (1999). "Sunuş", içinde Hayırlı ekonomi (Çev. M. Çiftkaya). (s. 7-11). İstanbul: İz Yayıncılık.

Schumacher, E. F. (1990). Aklıkarışıklar için kılavuz (Çev. M. Özel). İstanbul: İz Yayıncılık.

Schumacher, E. F. (1999). Hayırlı ekonomi (Çev. M. Çiftkaya). İstanbul: İz Yayıncılık.

Schumacher, E. F. (2018). Küçük güzeldir (Çev. Osman Ç. Deniztekin). 7. Baskı. İstanbul: Varlık Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2005). Toplu makaleler II İslâm iktisadı. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.

Tabakoğlu, A. (2015). Türkiye iktisat tarihi. 13. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.

AHİLİK KURUMUNDA LİDERLİK VE ROL-MODEL FONKSİYONLARI

Yusuf BALCI•

ÖZET

Bilindiği üzere, Anadolu'da 13. yüzyılda ortaya çıkan bir esnaf ve zanaatkâr örgütü olan ahilik müessesesi Türk ekonomik ve toplumsal yapısında yüzyıllarca önemli bir konum işgal etmiştir. Abbasiler tarafından esnaf ve zanaatkârlar için kurulmuş olan fütüvvet teşkilatının bir benzeri olan ahilik teşkilatının Anadolu'daki kurucusu Ahi Evran'dır.

Dürüstlük, adalet, tevazu gibi değerlere üzerine bina edilmiş bir kurum olan ahilik İslami değerlere dayanmakta olup, ahilik sistemi bu değerleri ekonomik ve sosyal hayata başarıyla yansıtmıştır. Ahiliğin etkin olduğu dönemde gerçekleşen ekonomik başarı ve güçlü sosyal yapıda ahilik kurumunun önemli katkıları olmuştur. Zira bir toplumun başarısı, değerlerini insan yapısına, topluma, kurumlarına ve sistemlerine yansıtabilmesine bağlıdır. Ahilik müessesesi geçmişte bunu başarıyla gerçekleştirebilmiştir. Çalışmanın ana vurgusu, ahilik teşkilatındaki hiyerarşide üstte yer alan özellikle ustaların ve şeyhlerin modern liderlik anlayışındaki özellikleri kuvvetle taşıması ve modern anlamda rol model fonksiyonlarını icra etmeleri ve bu yapının Türk toplumunun geçmişinde ve geleneğinde liderlik ve rol model fonksiyonlarına en etkin ve yaygın bir sistemle örnek teşkil etmesidir.

Ahilik kültürü içinde liderlik ve rol model kavramları önemlidir. Ahilik yapısı içinde ahlaki norm ve değerlerin insana ve hayata geçmesinde eğitim sadece bilgi ile sınırlı olmayıp, bu öğrenen ve öğreten örgütsel hiyerarşi içinde üst kategorilerin modern anlamda liderlik fonksiyonu ve özellikle ustaların hâl ile örnek olarak rol model fonksiyonları öne çıkmaktadır. Ahilikteki liderlik modelinin, altındakileri koruyan, çatışmayan, öğreten ve destek olan "babacan liderlik" modeline uygun olduğu görülmektedir.

Ahilik hiyerarşisi içinde kalfalarda ve ustalardan itibaren yukarıya çıkıldıkça (ahi baba, şeyhül meşayih, vs.) modern liderlik fonksiyonlarını ahilik sisteminde kuvvetle müşahede etmekteyiz. Ustaların liderlik rolü özellikle altında çalışanlarla ilişkilerde, işyeri düzeyinde ve işle ilgili alanlarda iken, hiyerarşide yukarı çıktıkça düzenleme, rehberlik, denetim, liderlik, temsil ve vizyon çizme gibi liderlik özellikleri daha fazla gözlemlenmektedir. Ahilikteki hiyerarşide yukarı doğru (yiğitlikten şeyhül meşayih'e) çıktıkça konumların öğrenen rolünden çok öğreten, örnek alan rolünden çok rol model ve liderlik yönleri güçlenmektedir. Nitekim yiğit, yamak ve çıraklar tamamen öğrenen ve örnek alan konumdayken şeyhül meşayih'in liderlik ve temsil konumu zirvededir.

Ahilik sistemi kendi dönemi içinde bir toplumun değerlerini insan yapısına, topluma ve sistemlerine/kurumlarına yansıtabilmesinin çok başarılı bir örneğini vermiştir. Günümüzde -şüphesiz- ahilik sistemini geriye getirmenin

• Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Liderlik ve Girişimcilik Uygulama Araştırma Merkezi Müdürü. E-Mail: ybalci@ticaret.edu.tr; Orcid:https://orcid.org/0000-0002-2660-5361

imkânı bulunmamaktadır. Ancak günümüzde de ahilik değerlerinin insanlara ve topluma kazandırılması ve çağın gereklerine göre sistem ve kurumların inşa edilmesi mümkündür.

Bu çalışmayla, geleneksel bir kurum ve bilimsel araştırma alanı olan ahilik teşkilatına günümüzde önemi giderek artan liderlik ve rol model boyutuyla yeni bir pencereden yaklaşım getirmek ve ilgili alanlarda çalışmalara ışık tutmak hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ahilik, Liderlik, Rol Model

LEADERSHIP AND ROLE MODEL FUNCTIONS IN AKHI ORGANIZATION

Yusuf BALCI•

ABSTRACT

The akhi institution, an organization of tradesmen and craftsmen that emerged in Anatolia in the 13th century, occupied an important position in the Turkish economic and social structure for centuries. The founder of the akhi organization in Anatolia, which is similar to the futuwwa organization established by the Abbasids for tradesmen and craftsmen, is Ahi Evran.

Akhism, which is an institution built on values such as honesty, justice and humility, is based on Islamic values, and the Akhi system has successfully reflected these values in the economic and social life. The economic success and strong social structure of the akhism institution made important contributions during the period when the Aakhi organization was effective. For the success of a society depends on its ability to reflect its values on its human structure, society, institutions and on its systems. The akhi order has been able to realize this successfully in the Turkish history.

The main emphasis of the paper is to indicate the strong leadership and role model functions (in the modern sense) of especially masters and sheikhs, who occupy higher positions at the hierarchy in the akhi-order organization. We also observe that this structure sets an example for the leadership and role model functions in the past and tradition of the Turkish society with the most effective and a widespread system.

Leadership and role model concepts are important in akhi culture. Education is not only limited to simply transfer of knowledge, but also includes the adopting and practicing those moral norms and values in the akhi-order structure. Hence, the leadership function of the upper categories in the modern sense and especially the role model functions of the masters as an example come to the fore in this learning and teaching organizational hierarchy. The leadership model in akhism can be described as the "paternalistic leadership" model, in which those at higher positions, such as masters, protect, teach and support the ones at the lower categories, such as apprentices. The system is based on a vertical solidarity, rather than a conflict.

As we go up to higher positions from the journeymen and masters towards the akhi father and sheikh-al-mesheikyh in the hierarchy of the akhism, we observe that the significance of modern leadership functions in the ahi-order system is ever-increasing. While the leadership role of masters is very strong in relations with employees at the workplace level and work-related areas; leadership characteristics such as regulation, guidance, supervision, leadership, representation and vision are observed more as we go up the hierarchy. As you move up

• Prof. Dr., Istanbul Commerce University, Leadership and Entrepreneurship Application and Research Center, Chairman. E-Mail: ybalci@ticaret.edu.tr; Orcid:https://orcid.org/0000-0002-2660-5361

the hierarchy, in akhi order (from valor to sheikh-al- mesheikyh), the role model and leadership aspects of the positions become stronger rather than the learner role, the teaching role and the exemplary role.

The akhi system has proven a very successful example of a society's ability to reflect its values to its human structure, society, and systems/institutions. Today, of course, it is not possible to bring the akhi-order back. However, given the contemporary conditions, it is possible for us to bring the values of akhism to our people and our society and to build our systems and institutions accordingly.

In this study and presentation, it is aimed to highlight a new aspect of the traditional akhi organization, namely the modern leadership and role model functions in the akhi system, which is increasingly important today, and give a lead to further studies in this field.

Keywords: Ahilik, Akhism, Leadership, Role Model

GİRİŞ

Toplumların başarısı, değerlerini çağın gereklerini karşılayacak şekilde bireylerine, kurumlarına ve sistemlerine yansıtabilmelerine bağlıdır. Bu bağlamda tarihimizde en başarılı örneklerin başında ahilik müessesesi gelmektedir. Gerçekten de ahilik teşkilatı tarihimizde yüzyıllarca insanın mesleki (hatta genel) ve ahlaki eğitiminde, üretimde ve ekonomide, sosyal hatta askeri alanlarda önemli roller üstlenmiş, topluma ve devlete katkıda bulunmuştur.

Ahilik, özünde hoşgörü, dürüstlük, işini iyi ve düzgün yapma bulunan bir sistem olup, teşkilatın en önemli unsuru dayanışma ve kardeşliktir. Ahilik teşkilatı sosyal dayanışmanın en başarılı örneklerini sunmuştur (Arslan, 2015). Ahilik sistemi, bir yandan üretimin ve ekonominin temel taşı olma fonksiyonunu icra ederken, diğer taraftan toplumu ve ekonomiyi ayakta tutan ve günümüzde dahi yansımaları olan temel değerleri hayata geçirme ve insanlara benimsetme bakımından önem arz etmektedir.

Ahilik kurumu, ekonomik faaliyet icrasının odağında hem dünyevi hem de uhrevi bir fonksiyon icra etmektedir. Bilindiği üzere İslam inancının yayılmasında tüccar Müslümanların ve özellikle tüccar Arapların büyük katkısı olmuştur. Ahilik teşkilatı içerisinde yer alan örgütler de ekonomik faaliyetlerinde kendilerine dini ve ahlaki kuralları örnek almışlardır. Dini kurallar tasavvufla da beslenmiştir. Bu sayede tüccarlar ve zanaat erbabı doğru yoldan şaşmadan ticaret yapmayı amaç edinmişlerdir.

Öyle ki, bu yapı içinde inanç, değerler, yazılı ve yazılı olmayan normlar ve ilkeler, ahlak, mesleki etik ve tüm bunların uygulanması etkin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar hayatla-toplumla iç içe gerçekleşirken, ekonomik yapının ana unsuru olarak fonksiyon icra etmektedir.

Günümüzde de ekonomik, kültürel ve sosyal hayatta hala izlerine rastlanılan ahiliğin önemi, sadece Türkiye'de değil tüm dünyada takdir edilmektedir. Nitekim 2021 yılı Birleşmiş Milletler tarafından dünyada, T.C. Cumhurbaşkanlığı tarafından da Türkiye'de Ahilik Yılı olarak ilan edilmiştir.

Böylesine önemli fonksiyonları ve yönleri bulunan ahilik çok sayıda akademik çalışmaya da konu olmuştur. Ahilikle ilgili, ticari ahlaktan, mesleki etik, kültür ve sosyal bütünleşmeye, sosyal dayanışmadan eğitime, çalışma ilişkilerinden sosyal güvenliğe, inovasyondan, küresel iş modelinden tüketicinin korunmasına ve sosyal güvenliğe kadar birçok alanda çalışma yapılmıştır. Ahiliğin eğitim fonksiyonu da bunlar arasındadır. Ancak ahiliğin eğitim modelinde, aslında ahilik yapısı içinde önemli bir yere sahip olan, ahilik hiyerarşisinde yer alan kesimlerin, özellikle ustaların liderlik ve eğitimde rol-model fonksiyonlarının modern anlamda hak ettiği ölçüde ilgi görmediği, bilimsel çalışmalara konu olmadığı gözlemlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı tarihte önemli ekonomik sosyal ve kültürel fonksiyon icra eden ahiliği, liderlik ve rol model yönüyle ele almak ve ahiliğin toplumda değerlerin hayata yansımasındaki rolüne dikkat çekmektir. Bu kapsamda önce ahilik sisteminin kısa tarihçesi ve ekonomik etkileri kısaca ele alındıktan sonra, ahilik

kurumunda liderlik ve rol model fonksiyonları incelenecektir. Bu bağlamda ahiliğin değer sisteminin her yönüyle hayata geçirilmesinde ifa ettiği önemli fonksiyonlar üzerinde durulup, günümüz ve gelecek açısından bazı sonuçlar çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın, çok sayıda akademik çalışmaya konu olan ahilik literatürüne modern liderlik ve rol model yaklaşımı bakımından katkıda bulunması hedeflenmiştir.

AHİLİK SİSTEMİNİN KISA TARİHÇESİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Çok kapsamlı bir konu olan ahiliğin değerlerini, bu değerlerin hayata geçirilmesini, modern anlamda liderlik ve rol model fonksiyonlarını ele almadan önce kısaca tarihçesini ve ekonomik boyutunu özetlemekte fayda bulunmaktadır.

Ahilik Sisteminin Kısa Tarihçesi

Anadolu'da 13. yy.'da ortaya çıkan bir esnaf ve zanaatkâr örgütü olan ahilik müessesesi Türk ekonomik ve toplumsal yapısında yüzyıllarca önemli bir konum işgal etmiştir. Ahilik adının Türkçe cömertlik anlamındaki "akı" kelimesinden gelmiş olabileceği yönünde değerlendirmeler olsa da, ahilik teşkilatı adını, örgütün temel felsefesi olan dayanışma ilkesini ima edecek şekilde Arapça'daki uhuvvet-kardeşlik "kardeşim" manasına gelen "ahî"den aldığı görüşü yaygındır (İslam Ansiklopedisi).

Esas itibariyle manevi değerlere dayanan bir sistem olan ahilik müessesesi temel değerlerini ve köklerini İslam'dan almıştır. Nitekim ahiliğin Anadolu'ya yayılmasında fütüvvet teşkilatının önemli katkıları olmuştur. Dini ve mesleki birlik, esnaf teşkilatı anlamındaki (TDK Sözlük) fütüvvet, Hicri 1. yy.'da İslam coğrafyasında ortaya çıkmıştır. Fütüvvet teşkilat yapısı içinde ise Hicri 3. (Miladi 9.) yy.'dan itibaren esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır (Tabakoğlu, 2008). Fütüvva "gençler" anlamında "fityan"dan gelir. Farsçası "civanmerdan"dır (Öztürk, 2015) Başka bölgelerde mensuplarına civanmerd, ayyâr (ayyârân), fetâ (fityan) gibi isimler verilen fütüvvet ülküsü o dönemde İslam coğrafyasında esnaf ve sanatkârlar arasında oldukça yaygındır (İslam Ansiklopedisi). Türkler, İslâm dinini kabul etmeleri ve Anadolu'yu yurt edinmelerinden itibaren fütüvvet değerlerini ve sistemini benimseyip kendilerine özgü yiğitlik ve cömertlik hasletlerini bu sistem içinde daha da geliştirme imkânı bulmuştur. Ahmet Yesevi ekolünden gelen ve yeni fethedilen yerlerin İslamlaşması ve Türkleşmesi bakımından önemli roller üstlenen dervişler, ahilik teşkilatı vasıtasıyla insanlara meslek öğretmenin yanında (Fidan, 2020) ve sağlıklı bir ekonomik yapılanmaya da önemli katkıda bulunmuşlardır.

Görüldüğü gibi ahiliğin temel belirleyicisi olan İslami-tasavvufi düşünüş ve yaşayış tarzı her dönemde ve bölgede etkin olmuştur (İslam Ansiklopedisi). Abbasiler tarafından esnaf ve zanaatkârlar için kurulmuş olan fütüvvet teşkilatının bir benzeri olan ahilik teşkilatının Anadolu'daki kurucusu ise Ahi Evran adıyla bilinen Şeyh Nasîrüddin Mahmûd'dur (D1171-Ö1263). Ahiler, Anadolu'da bir nevi dini şövalyelik teşkilatı kuran yiğit kardeşler olarak da tarif edilmiştir (Özsaray, 2020).

Temelde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in örnekliğine dayanan prensipleriyle İslami anlayışa doğrudan bağlı olan ahiliğin, tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i-kardeşliği hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur (Mazak, 2019). Ahilik teşkilatı, halkın ekonomiye katılımında önemli bir role oynayan, sanat, ticaret ve çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Ahilik kurumu, ekonomik faaliyet icrasının odağında hem dünyevi, hem de uhrevi bir fonksiyon icra etmektedir.

İslam inancının yayılmasında tüccar Müslümanların ve özellikle tüccar Arapların büyük katkısı olmuştur. Ahilik teşkilatı içerisinde yer alan örgütler de ekonomik faaliyetlerinde kendilerine dini ve ahlaki kuralları örnek almışlardır. Dini kurallar tasavvufla da beslenmiştir. Bu sayede tüccarlar ve zanaat erbabı doğru yoldan şaşmadan ticaret yapmayı amaç edinmişlerdir. Ahilik, özünde hoşgörü, dürüstlük, işini iyi ve düzgün yapma bulunan bir sistem olup, teşkilatın en önemli unsuru dayanışma ve kardeşliktir.

Tarım toplumunda ekonomik ve sosyal hayata damgasını vuran ahilik sistemi özellikle son dönemde zayıflama eğilimine girmiş1 ve birçok ekonomik-askeri-siyasi faktöre bağlı olarak (Arslan, 2015) son birkaç asırda zayıflamış ve 20 yy.'da fiilen son bulmuştur. Ancak, dünya ahiliğin etkin olduğu tarım toplumundan özellikle modernleşme anlamında sanayi toplumuna geçmiş olmasına rağmen, ahiliğin günümüzde dahi Türk kültüründe, Türkçede, ekonomik örgütlenmelerde ve sosyal alanlarda hâlâ izleri ve etkileri görülmektedir. Mesela, ahilik ritüellerinden olan "pabucun dama atılması" deyişi günümüzde de Türkçede sıkça kullanılmaktadır. Öyle ki, bizatihi "esnaf" kelimesi o dönemden kalma bir terimdir. Türkiye'nin birçok yöresinde görülen, evlenen kızın beline ailenin büyüğü tarafından kuşak bağlanması ve aile kurumuna ilişkin nasihatler verilmesi de fütüvvet ve ahilikten günümüze taşınan bir gelenektir. Günümüzde dükkân devreden kiracıya verilen "hava parası" da peştamal kuşatma merasiminde verilen paradan kalma bir adettir (Solak, 2009). Aynı şekilde meslek örgütlenmelerinde, özellikle esnaf ve ticaret odalarında ahilik geleneğinin izlerini günümüzde de görmek mümkündür.

Ahilik, örgütsel yapısı sürdürülebilir ve etkin bir ekonomik-sosyal model olarak asırlar boyu geniş bir coğrafyada önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Bunlar arasında, ahiliğin, insanlar arası ilişkileri düzenleme, meslek edindirme, üretim, satış, pazarlama, tüketim, işçi-işveren ilişkileri, sosyal güvenlik sistemi, adil gelir dağılımı, iç ve dış güvenlik gibi alanlar zikredilebilir. (Arslan, 2015)

Ahilik, günümüzde de aranan ideal ilkeler ile toplumda yatay bir örgütlenme modeli oluşturmuştur. Ahilik sistemi, bir yandan üretimin ve ekonominin temel taşı olma fonksiyonunu icra ederken, diğer taraftan toplumu ve ekonomiyi ayakta tutan ve günümüzde dahi yansımaları olan temel değerleri ve normları hayata geçirme ve insanlara benimsetme bakımından önem arz etmektedir.

[1] Aslında bu döneme ilişkin akademik araştırmalarda da bir yetersizlik-boşluk olduğu belirtilmektedir (Kal'a, 2003).

Ahilik Sisteminin Ekonomik Etkileri

Ahilik meslek ve zanaatın esas olduğu, ekonominin özellikle arz-üretim boyutunu en etkin şekilde sağlayan bir büyüme ve gelişme modeli oluşturmuştur. Ahilik sisteminde emek ve üretim kutsal olup, bu sistem işini-mesleğini sevmek, tüketiciye dürüst davranmak gibi değerlerle çok başarılı bir ekonomik davranış ve ilişki ağının oluşmasında önemli fonksiyonlar icra etmiştir.

Ahilik tarihte bölgesel kalkınmanın (Taslacı, Sarı ve Uysal, 2016) inovasyonun (Tekin, 2017) başarılı modellerini sağlamıştır. Batı'daki işkolu esaslı loncalardan farklı olarak ahilikte inovasyona, yeniliğe, sınai mülkiyete dayalı bir yapı bulunmaktadır. Bu sistemde pîr olma bir alanda yenilik-buluş yapmaya bağlı olup, yenilik sahipleri kendi bölgelerinde korunmuştur. Ancak bu yenilikler başka bölgelerdeki ustalar tarafından ise kullanılabilmekteydi. Bu durum bölgesel kalkınmaya ve bölgeler arasında dengesizliklerin izalesine önemli katkılarda bulunmuştur. Günümüzde sınai mülkiyet-patent sisteminde hâlâ dünya teknoloji transferinde adil ve etkin bir sistemin oluşturulamadığı düşünülürse, tarihte ahilik sisteminde teknolojilerin ve yeniliklerin bu yolla adil şekilde yayılabilmesi daha iyi takdir edilebilir.

Ahilik, günümüzde de önemi gittikçe daha fazla anlaşılan (Türkiye de son 14 yıldır genel OSB (Organize Sanayi Bölgeleri)den İhtisas OSB'lerine geçmektedir.) sanayi sitelerinin (Arslan, 2015) ekonomik-sektörel kümelenmenin (Eraslan ve Güngören, 2013) en başarılı örneklerini sunmuştur. Eski (sur içi) İstanbul'da Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı, Cevahir Bedesteni, Arasta Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Süpürgeciler Çarşısı gibi çok sayıda çarşı ve han, Bursa'da İpek Koza Han, Mostar'da Kuyun(m)culuk gibi örnekler belirli bir üründe ihtisaslaşmış yüzlerce kümelenmiş çarşı arasından burada verilebilecek sadece birkaç örneği oluşturmaktadır. Ahilik sistemi günümüzde önemi daha fazla anlaşılan kümelenmenin en başarılı örneklerini oluşturmuştur.

Günümüzde hâlâ geliştirilmesi için özel gayret gösterilen ve teşvikler verilen kadınların ekonomik hayata daha fazla katılımı ve kadın girişimciliğin de ahilikte önemli bir yer işgal ettiğini görmekteyiz. Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın Hanımı Fatma Bacı tarafından kurulan Baceyan-ı Rum teşkilatı (Köken ve Büken, 2018) kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımının tarihteki en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Ahilikte kalite ve standartlar çok önemli olup, denetim ve özdenetim mekanizmaları da başarılı şekilde uygulanmıştır. Günümüzde özellikle son 20 yıldır önemi gittikçe artan devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün ahilik siteminde başarılı şekilde uygulandığı görülmektedir. Keza o dönem itibarıyla sosyal güvenlik (Öztürk, 2015; Arslan, 2015) ve tüketicinin korunması (Gündüz, Kaya ve Aydemir, 2012) alanlarında da ahiliğin çok başarılı örnekler sunduğu görülmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse; burada başlıklar halinde çok kısaca belirtilen tüm bu yönleriyle ahilik, bölgesel kalkınma, adil bir paylaşım ve çatışma yerine dayanışmaya dayalı başarılı bir kalkınma modeli oluşturmuştur.

AHILIK SISTEMINDE LIDERLIK VE ROL MODEL FONKSIYONLARI

Ahilikte liderlik ve rol model fonksiyonlarını ve ahiliğin özellikle toplumun değerlerinin insan yapısına benimsetilmesinde, başta ekonomi olmak üzere toplum, müesseseler ve sistem üzerindeki etkilerine ve sisteme yansıtılmasındaki rolünü daha iyi anlamak için değerler ile insan, toplum, kurumlar ve sistemler arasındaki ilişkiyi kısaca incelemekte fayda bulunmaktadır.

İnsan-Toplum-Sistem ve Değerler

Her toplumun insan ve toplum yapısının ve sistemlerinin, oluşturduğu örgütlerin/kurumların arkasında değerler yatar. Değerler, bir grubun ya da toplumun mensuplarının uymak durumunda oldukları genel kabul görmüş ahlaki ilkeler ve inançlardır. Değerler neyin iyi, güzel ve doğru, neyin kötü, çirkin ve yanlış olduğunu gösteren kriterlerdir. Cemil Meriç'e göre değerler insan davranışlarını şekillendirmede ve ideallerinin oluşmasında önemli bir role sahiptir (Meriç, 1997). Değerler, insanların "adil, doğru, haklı veya arzulanan hususlara karar vermelerine rehberlik eden derin inançlar" (Alparslan, Yastıoğlu ve Taş, 2017) şeklinde de tanımlanabilir. Değerler, insanların ve toplumların özünü yansıtır (Şekil 1.). İnsanların faaliyet ve davranışlarının ölçüsü olan, onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermeye yarayan ve onları diğer varlıklardan ayıran ilkelere veya araçlar sosyal değerler şeklinde tanımlanabilir (Sarı, 2013).

Değerlerle insan, toplum ve örgütleri arasında uyumsuzluk varsa o toplumun başarılı olması beklenemez. Bu durum bir nevi kan/doku uyuşmazlığı oluşturur. Bir toplumun başarısı, değerlerinin insan yapısına, topluma ve sistemlerine başarıyla yansıtılabilmesi ile doğrudan ilişkilidir.

Gelişmiş ülkelerin ve ekonomi başta olmak üzere genel olarak başarılı addedilen, toplumsal mekanizmaların iyi işlediği toplumların aslında toplumlarını, yönetim, kurumlar ve sistem olarak değerlerine uyumlu olarak çağın ihtiyaçlarını verimli yöntemlerle karşılayabilecek şekilde oluşturabildiğini, tanzim ettiklerini ve özellikle insan yapılarını da değerleri çerçevesinde şekillendirebildiklerini görmekteyiz. Bu yüzden ortalama bir Alman, İtalyan, İngiliz, Fransız vatandaşından ya da Amerikalı insan yapısından bahsedebiliriz; bunlarda standart sapma da yüksek değildir. Bu ülkelerin insanlarının ne gibi durumlarda nasıl tepki vereceği yaklaşık olarak tahmin edilebilir ve bundan sapma ihtimali de yüksek değildir. Bu toplumlarda çatışma ve kaos daha az olmakta, toplumun değerleri üzerinde pek fazla tartışma olmamakta, insanlar daha verimli ve barış içinde hayatlarını sürdürebilmektedir.

Buna mukabil kültür emperyalizmine tâbi olmuş ve kültür şoku yaşamış olan, değerleri tahribata uğramış ülkelerde ortalamadan sapma son derece yüksektir. Bu ülkelerde bir insan çok iyiliksever iken bir başkası çok farklı çıkabilir. Bu toplumların değer yapıları daha yüce olsa bile değerlerde yaşanan kaos ve çatışmalar, toplumu tanzim eden sistemlerin başka (kapitalist batıdan özentiyle ithal edilen) sistemlerin, farklı değer yapılarının ürünü olması gibi faktörler, kapitalist sanayi toplumlarında bu ülkelerin kalkınmalarını ve başarılarını olumsuz yönde etkilemiştir.

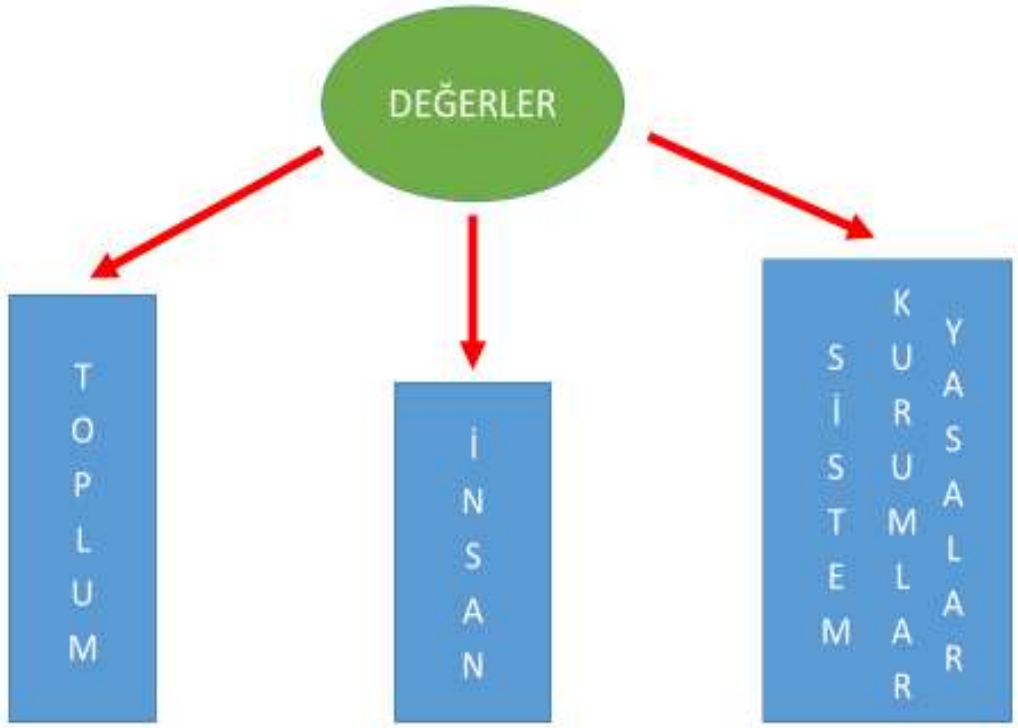

Şekil 1. Değerler ve İnsan, Toplum, Sistemler-Kurumlar arasındaki İlişki (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Oysa bir toplumun başarısı değerlerinin oturmuş olmasına, mikro düzeyde insanlarının büyük ölçüde değerleriyle uyumlu bir yapı ve davranış içinde olmasına, diğer yandan makro düzeyde de başta yasal üstyapı olmak üzere sistemlerinin ve müesseselerinin kendi değerleriyle uyumlu olmasına kuvvetle bağlıdır. Zira, bir toplumun insan yapısının yanında, sistemlerinin ve müesseselerinin arkasında doğal olarak o topluma ait değerler yatar (Şekil 1.). Nitekim toplumların karakteristik ayırt edici temel özelliklerinin arkasında değerler belirleyici olduğu gibi, doğal olarak kurumların, yasaların arkasında da o toplumun değerleri bulunur.

Ahilik Değerleri ve Yansımaları

Ahilik teşkilatı, İslami-ahlaki değerlerin bireye kazandırılmasında fütüvvetnamelerde yer alan yöntemleri kullanmışlardır. Ahilik değerleri ve ilkelerini, Ahilerin anayasası olarak nitelendirilebilecek ahiliğin nizamnameleri olan fütüvvetnamelerde bulmak mümkündür. Tasavvufi bir hareket olan fütüvvetin Müslüman olmak ve meslek sahibi olmak şeklinde iki şartı bulunmaktadır. Ahilik değerlerinin bir kısmı daha dar manada işle ilgili olmakla beraber büyük bir kısmı genel olarak tüm hayatla ilgilidir. Burada bir toplam kalite anlayışı bulunmaktadır. Zira hayatın tamamında ahlaklı olmayanın sadece işinde ahlaklı olması beklenemez. Fütüvvetnamelerde yer alan ahilik değerleri çok ele alınan ve geniş bir konu olmakla beraber kısaca özetlemekte yarar bulunmaktadır.

Ahiliğin Temel-Genel Değerleri

Ahiliğin hayata geçirdiği ahlaki değerlerin kaynağı olan fütüvvetnameler, ahilik teşkilatının adap, töre ve kaidelerini didaktik bir tarzda açıklayan ve toplumun tamamen uyması istenilen ahlak kurallarını içeren birincil

kaynaklardır (Kaya, 2013). Bir ahide bulunması gereken hasletlerin detaylı bir şekilde aktarıldığı fütüvvetnamelere göre, ahilik teşkilatının ahlak eğitiminde yer alan dört temel ilke iffet, şecaat, hikmet ve adalet iken, bunlara bağlı sekiz temel değer ise cömertlik, tövbe, doğruluk, hidayet, alçak gönüllülük, emniyet, vefa ve öğüttür (Kaya, 2013).

Fütüvvetnameler aslında güzel ahlak sahibi bir Müslümanı tarif edecek şekilde hayata dair her alanda birçok değeri vaz etmiştir. Bunlar arasında; dürüstlük, diğergamlık, şefkat, merhamet, adalet, fazilet, vefa ve iffet gibi çok sayıda temel değer genel ifadelerle yer alır. Ayrıca; inanç ve ibadetlerinde ihlaslı olmak, fâni dünyaya ait şeylerle övünmemek, örf ve adetlere riayet etmek, sır tutmak, yaratılanı Yaradan'dan dolayı hoş görmek, iyi komşulukta bulunmak, küçüklere sevgi, büyüklere saygı göstermek, yüksek ahlaklı olmak, başkalarının ayıp ve kusurlarını örtmek, affetmek (Genç, 2013) gibi değerler ve ahlaki hasletler fütüvvetnamelerde-ahilikte daha somut ve spesifik olarak söz konusu değer eğitiminin unsurlarını oluşturur (Arslan 2015).

Ahiliğin İşle-Meslekle İlgili Temel Değerleri

Fütüvvetnamelerde yer alan ve ahilerin ahlaki eğitiminde esas olan çok sayıda değerin içinde bunların iş ve çalışma hayatıyla daha doğrudan ilgili olanlarını ayrı ele almakta bu çalışmanın konusu açısından yarar bulunmaktadır. Ahiliğin yukarıda belirtilen genel ahlakla ilgili değerlerinin iş hayatıyla olan alakası sarih bir husustur. Zaten ahiliğin temel hedefi "hiçbir insanı aç ve açıkta bırakmamak ve onlara Allah'ın bir emaneti gözü ile bakarak zarar vermemek" (Kaya, 2013) olup sadece bu düstur bile iş ve çalışma hayatını tek başına mükemmel hale getirmeye yeterlidir. Daha detaylı konularda da ahiliğin önemli ahlaki ilke ve kurallar vaz ettiği, bunları mensuplarına benimsetmeye, özümsetmeye ve davranışlarına yansıtmaya çalıştığı görülmektedir. Günümüzde hâlâ sorunlu bir alan olan meslek etiği2, meslek bilinci ve mesleğe saygı ahilikte en başarılı alanlar olmuştur. Ustaların mesleğe olan sevgi ve saygısı, bir ustanın mesleğinin benliğiyle-kimliğiyle bütünleşmesini sağlamıştır. Böylece sanayi toplumlarının önemli bir sorunu olan yabancılaşma sorunun hiç olmadığı, manevi tatminin azami olduğu bir çalışma ortamı ve yapı ortaya çıkmıştır. İlave olarak, meslek sahibi, zanaat sahibi bu insanlar toplumda da saygın bir konuma sahiptiler.

Bunların yanında hizmette mükemmellik, dürüstlük ve doğruluk, toplumsal ahlak ve sorumluluk, ortak yaşama ve dayanışma, ölçüde hile yapmamak, işinde hasetlik ve gıybetten kaçınmak, maiyetinde çalışanları korumak ve gözetmek, içi-dışı, özü-sözü bir olmak, gözü ve gönlü tok olmak, aza kanaat, çoğa şükretmek ve dağıtmak, rızkını helal yollarla kazanmak, feragat ve fedakârlık yapmak, alan el değil veren el olmak, emeğiyle kazanmak, çalışanın ücretini alnının terini kurumadan vermek, insanların işlerini içtenlikle ve güler yüzle yapmak gibi fütüvvetnamelerde de yer alan ahilik değerleri mükemmel bir iş ve çalışma hayatını sağlamaya yönelik önemli katkılarda bulunmuştur.

Ahilik Sisteminde Ahlaki Gelişme, Eğitim ve Terbiye

[2] Meslek etiği belli bir alanda faaliyet gösteren kişilerin uymaları gereken kuralların belirlenmesi ve o alana özgü uygulamalardaki istenen davranışlara uygun olma durumudur (Gezer, 2010).

Esas itibarıyla ahlaka dayalı bir meslek örgütü olan ahilikte işin teknik tarafının yanında mensuplarının işe girişten itibaren ahlaki bir eğitime tabi olmaları temel bir özelliktir. İnsanları, toplumu, sistemleri ve kurumları bir vücuda benzetirsek aslında değerler de vücuda can veren kan gibidir. Ahlak ise bir takım değerlerin sözle öğrenilmesinden çok içselleştirilerek benimsenmesi ve davranışlara yansımasıdır. Bu da yaşanarak, görerek elde edinilebilecek bir meziyet olup, ahilik teşkilatı içindeki hiyerarşik düzen ve ilişki bu eğitimi-terbiyeyi sağlıyordu.

Şekil 2. Değerler ile İnsan, Toplum ve Sistem (Ekonomi) İlişkisinde Ahiliğin Rolü (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Ahilik sistemi yukarıda özetlenen değerleri, talim ve terbiyeyle, öğreten ve eğiten bir yapı içinde insanlara, topluma ve ekonomiye yansıta, geçişini sağlayan çok mühim ve müessir bir vasıta olmuştur (Şekil 2.). Zira ahilik sistemi, ekonominin hem makro düzeyde üst yapısına hem de mikro düzeyde kılcal damarlarına nüfuz edebilen bir yapıya sahipti. Ahilik eğitiminde sabırla anlatma, değerleri işleme, sevgi ve dayanışmanın yanında asıl önemli olan eğitim vasıtası hâl, yani yaşantı ile örnek olarak eğitmekti. Zaten bu insan yapısının oluşturduğu kurumlar ve sistemler de bu değerlere uygun olmaktaydı. Ayrıca ahilik organizasyonu yaptırımları olan bir yapıya sahipti. Mesela, teşkilat içinde olanlar kurallara aykırı davrandıkları takdirde ahilikten çıkarılır, ustalık beratları ellerinde alınırdı. Kısacası ahilik sistemi, değerleri insanlara, topluma ve sistem-müesseselere yansıtan, bunları bu değerler çerçevesinde oluşturabilen çok başarılı bir örnek olmuştur.

Ahilikte eğitim dar manada işyeri ile sınırlı olmayıp bütüncül bir yapıya sahiptir. Ahilikte eğitim dini ve ahlaki temeller üzerine bina edilmiş olup, mesleki, sosyal ve kültürel olarak yaşamın her alanına yayılmıştır. Ayrıca ahilikte eğitim belli bir noktada tamamlanmaz, bütün yaşama yayılan, ömür boyu süren bir süreçtir. Eğitimin başarısında, değerlerin benimsenmesinde ahilik hiyerarşisinde üst kademelerde yer alanların liderlik ve rol model fonksiyonları büyük öneme sahiptir.

AHILIK SISTEMINDE MODERN LIDERLIK VE ROL MODEL FONKSIYONLARI

Ahilik müessesesinde etkin olarak karşılaşılan modern anlamda liderlik ile rol model fonksiyonlarını analitik bir yaklaşımla incelemeden önce modern liderlik ve rol model fonksiyonlarını kısaca özetlemekte fayda bulunmaktadır.

Modern Liderlik ve Rol Model Fonksiyonları

Modern Liderlik Kavramı ve Fonksiyonları

Liderliğin tarihi insanların topluluk olarak bulunmaları ve hareket etmeleri kadar eski olmakla beraber, liderlik modern toplumlarda özel ve bilimsel anlamlar üstlenen bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Lider kelimesinin kökeni, Latincedeki "önde giden, yöneten ve ilham veren kişi" anlamına "lode star" kelimelerine dayanır (Gündüz & Dedekorkut, 2014). Baş, önder, kılavuz anlamındaki lider kelimesi Türkçe'ye Fransızca (İngilizcesi de aynıdır) "leader" sözcüğünden geçmiş olup (TDK); "leader" kelimesi fiil olarak da yön, yol göstermek kılavuzluk, rehberlik yapmak anlamına gelmektedir. (Küçüközkan, 2015, s. 88).

Liderlik, bir amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak diğerlerini yönlendirme ve onlara rehberlik etme yeteneği ve yetkisidir (Ferrell ve Fraedrich'ten aktaran Özdemir, 2003). Genel olarak liderlik; bir bireyle grup arasında güç ve otoriteye dayalı olan bir ilişki olarak tanımlanabilir. Lider, sahip olduğu gücü, yetkiyi ve kapasitesini kullanarak grubu belirli bir hedefe yönlendirebilir. Bir başka tanıma göre ise liderlik; diğer grup üyelerinden karizma, zekâ, güç, yetenek ve yetkinlik gibi özellikler açısından üstünlüğe sahip olması olarak ifade edilir (Erdem ve Dikici, 2009).

Liderlik, iletişimin olduğu bir grup içinde, belirli ortak hedeflere ulaşmak amacıyla yönlendirilmiş kişiler arası etkileşim sürecidir. Bu bakımdan lider, bulunduğu örgütte iletişim kanallarını açık tutmalıdır. Bu etkileşim içinde liderlerin belirli vasıfları bulunur. Liderler vizyon ve hedefler koyan, karar verme, organize etme, yönlendirme, motive etme kabiliyeti olan, insanları peşinden sürükleyebilen, etrafındakilerin ya da takipçilerinin güvenini, saygısını-gönlünü ahlakıyla, karakteriyle, işindeki yetkinliğiyle kazanmış ve onları etkileyebilen kişilerdir. Bunun için liderlerin aynı zamanda temel ahlaki değerlere ve etik ilkeleri de taşıyor olması gerekir.

Llider; sorumluluk ve gerektiğinde risk alabilen, planlama ve organizasyon yetisine sahip, ayrıca kurumsal kimlik oluşturabilen, bulunduğu organizasyonu diğer örgütlere ve toplumun tamamına bağlayabilen, temsil yeteneği olan; diğer yandan maiyetindekileri eğiten, öğreten, yetiştiren, onlara rol model olan örnek kişidir.

Modern Rol Model Kavramı ve Fonksiyonları

Rol model teriminin babası, bireylerin olmayı arzu ettikleri sosyal rolü taşıyan kişileri referans aldıklarını savunan (Durkheim'ın yöntemlerini kullanan) sosyolog Robert K. Merton'dır (Öngören, 2019). Bandura (1977)'nın "sosyal öğrenme" teorisine göre bireyler, kendilerine rol model edindikleri kişiyi gözlemleyerek ve taklit ederek ne yapacaklarını ve nasıl davranacaklarını öğrenmektedirler. Gelişme çağındaki birçok çocuk ve genç, o yaşlarda etik rehberlik için akranlarına ve diğer önemli kişilere bakar. Bu kişiler, sevilen bir ebeveyn,

öğretmen, koç veya başka bir çocukluk modeli olabilir. Bu kişilerden bireyler dürüstlük, ilgi, güvenilirlik ve saygı gibi etik liderlik özellikleri ve davranışlarını öğrenebilirler (Brown ve Trevino, 2014, s. 588).

Bu öğrenmeler daha sonraki süreçlerde davranışlara örneklik teşkil ederler. Modelleme olarak tanımlanan rol model alma yoluyla gerçekleşen öğrenme süreci, değerleri, düşünceleri ve davranış kalıplarını iletmenin en güçlü yollarından biri olarak kabul edilmiştir'' (Karaboğa, 2019). Rol model karakterler başkaları tarafından saygı duyulan bireylerdir (Altunbay ve Korkmaz, 2020). Rol model kişiler sözden çok yaptıklarıyla, davranışlarıyla, hâl ile çevresini etkiler. Rol model kişilikler, algılanan kişisel nitelikleri, davranışları veya başarıları aracılığıyla, başkalarına -doğrudan bir talimat vermeksizin- - ilham verebilirler, yön tayin edebilirler, onları harekete geçirebilirler.

Çocuklar ve gençler, ilişkiler içinde birey bilerek veya bilmeyerek çevresindeki bazı insanları kendine model alır. Etkilendiği ve duygusal olarak bağlandığı figürü model-örnek alan kişinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal özellikleri, modelin gözlenmesinden sonra değişime uğrar. Örnek alınan model, çevresinde yaşayan bir kimse, özellikle iletişim çağında televizyon programlarındaki bir kişi, şöhretli bir, futbolcu, popüler bir şarkıcı öğretmen, bir bilim adamı, bir kahraman hatta bir çizgi film karakteri olabilir. Kişiler her gördüğü davranışı öğrenmez veya model almazlar. Model ile gözlemleyenin karakter benzerlikleri veya özellikleri davranışın model alınma oranını ve gücünü de artırır (Demirbaş ve Yağbasan'dan aktaran Tonga, 2017).

Ahilik Sisteminde Rol Modeller

Ahilikte çağlar üstü rol model şahsiyetler peygamberlerdir. Nitekim ahilik yapısı içinde bir mesleğin babası, örnek alınan rol modeli olarak nitelendirilebilecek kişiler peygamberler ve bazı meşhur dini şahsiyetlerdi. Böylece o meslek bir anlamda kutsal hale gelmekte, işin saygınlığı ve önemi yücelmekteydi. Bu motifler insanların eğitiminde, ahilik değerlerinin kazanılması ve özümsenmesinde önemli rol oynamaktaydı. Ahilik sisteminde her mesleğin mensubu ve yeni katılanı her şeyden önce ahlaken pirlerini önder ve rol model olarak alırdı.

Ahilikte bu şekilde mesleğin sembolü haline gelen ve örnek-rol-model olarak alınan mesleklerin pirlerinden çok sayıda peygamber ve dini-ilmi şahsiyetlerin başında İslam Peygamberi Hz. Muhammed gelmektedir. Ahilik değer sisteminde; tüccarların piri Hz. Muhammed, çiftçilerin piri Hz. Adem, seyyahların ve doktorların piri Hz. İsa, doktorların piri Hz. Lokman, bağcıların piri Hz. Zübeyr, çulhacıların piri Hz. İlyas, zırhçıların piri Hz. Davut, çobanların piri Hz. Musa, marangozların piri Hz. Nuh ve Hz. Zekeriya, sütçülerin piri Hz. İbrahim, devecilerin piri Hz. Salih, sütçü ve dülgerlerin piri Hz. İbrahim, balıkçıların piri Hz. Yunus, hallaçların piri Hz. Şit, terzilerin piri Hz. İdris, demircilerin piri Hz. Davut, ekmekçilerin piri Hz. Zülküf, saatçıların piri Hz. Yusuf'tu (Çoban, 2018; akintarih.com).

Bazı mesleklerin pirleri ise peygamberler yerine yine önemli dini şahsiyetlerdi. Bunlar arasında; berberlerin piri Hz. Selman-ı Farisi, kuyumcuların piri Nasr İbn Abdullah, börekçilerin piri Varaka, kahvecilerin piri Şeyh Şâzeli, börekçilerin piri Varaka, hurdacıların piri Avn İbn İmkan, dellalların piri Tayfur-i Mekki, dökmecilerin piri Ubeydullah El Bahri, sabuncuların piri Ahmed İbn Abdullah, şerbetçilerin piri Muhammet İbn Abdullah,

mimarların piri Muhammed İbn Ebu Bekir, kasapların piri Ebu'l- Muhcin, bakkalların piri, Adiyy İbn Abdullah, sakaların piri, Selman-ı Kufi, hamamcıların piri Mansur İbn Kasım-ı Bağdadi, debbağların piri Ahi Evran, iğnecilerin piri Ebu'l- Kasım Mübarek, nalbantların piri Ebu Süleyman İbn Kasım, kuyumcuların piri Nasr İbn Abdullah, attarların Piri Husam İbn Abdullah-ı Kufi, saraçların piri Bun-Nasr İbn Haşimiyyi Bağdadi, çıkrıkçıların piri Abdullah Habib-i Neccar, taşçıların piri Kasım İbn-i Nasrullah, okçuların piri Sad İbn Ebi Vakkas, boyacıların piri Ömer İbn Abdullah-ı Sebbah, bardakçıların piri Abdülfahhar Medeni, bahçıvanların piri Ebuzeyd Baba Beten-i Hindi (akintarih.com) zikredilebilir.

Diğer yandan, tüm canlılarda olduğu gibi insan yaşamında da öğretme, örnek olma görevi anne-babanın üzerindedir. Bu bakımdan, çocukların ve gençlerin gelişiminde ve karakterlerinin oluşumunda etkin olan ilk rol model doğal olarak ebeveynleridir. Ahiliğin etkin olduğu sanayi toplumu öncesi (tarım toplumu) dönemde aile yapısı daha güçlü olup, ekonomik ve sosyolojik olarak da daha önemli ve etkindi. Bu toplumda doğal olarak aile bireylerinin ve büyüklerinin çocukların ve gençlerin yetişmesinde örnek aldıkları ebeveynler ilk rol-modellerdi. Ancak, ailenin küçük yaşta ellerine teslim ettiği işyerlerindeki ustaları da bu fonksiyonu kuvvetle yerine getirmekteydi.

Buna mukabil, ailenin öneminin zayıfladığı günümüz sanayi toplumlarında (Balcı, 1996) aile büyüklerinin rol model fonksiyonları zayıflamıştır. İlave olarak işyerinde de de günümüz modern-sanayi toplumlarında, iletişim çağında rol model kaynakları oldukça farklılaşmıştır. Özellikle gençlerin rol-model aldıkları kişileri genellikle meşhur pop şarkıcıları ya da futbolcular oluşturmaktadır. Bu durum sadece gençler için değil orta yaşlılar için de geçerlidir. Günümüzde anne-babaların (futbol ilgisi nedeniyle ağırlıkla babaların) erkek çocuklarına tuttuğu takımın popüler bir futbolcusunun ismini vermesi toplumumuzda sıkça rastlanılan bir durumdur. Keza, Amerikalı meşhur Rock şarkıcısı (Rock'n Roll'un kralı ya da kısaca "Kral" diye bilinen) Elvis Presley'in ölümünden 10 yıldan fazla zaman geçtikten sonra dahi öldüğüne hâlâ inanmayan hayranları bulunmaktaydı. ABD'de şehirlerin sokaklarında saçını-favorilerini Elvis Presley gibi tıraş etmiş ve onunla özdeşleşmiş kıyafetlerle gezen insanlara rastlamak yıllar sonra dahi mümkündü.

Ahilik müessesesinin ise yaşayan figürler olarak da güçlü rol model karakterleri bulunmaktaydı. Bunlar, işyerindeki ustalar başta olmak üzere ahi babalardan, şeyhlere uzanan, ahilik hiyerarşisinin alt mertebelerinde bulunan gençler tarafından örnek alınan etkileyici şahsiyetlerdi (Tablo 1.) Günümüzün çalışma hayatında çatışmaya dayalı modern toplumlarda bu boyutun yerini daha çok iletişim araçlarına bağlı olarak etkilenen figürler almıştır. Görüldüğü gibi, ahiliğin toplumda etkin olduğu dönem ile günümüz rol model yapısı arasında önemli nitel farklar bulunmaktadır.

Ahilik Hiyerarşisinde Konumlar Bakımından Liderlik ve Rol Model Fonksiyonları

Ahilik Hiyerarşisinde Konumlar ve Fonksiyonları

Ahilik teşkilatı, insanların çok küçük yaşta intisap ettiği, güçten düşene kadar çalıştığı, neredeyse ömür boyu içinde bulunulan bir yapı arz etmekteydi. Bundan ve özellikle sürekli gelişmeyi amaçlayan kariyer sisteminden dolayı ahiliğin organizasyon yapısında dikey olarak mertebeler-kategoriler bulunmaktaydı. Bu kategorileri,

yukarıda açıklanan bilgiler ve tahliller ışığında modern liderlik ve rol modellik fonksiyonları açısından değerlendirmek meselenin özünü teşkil etmektedir.

Yüzyıllar boyu milyonlarca insanın dâhil olduğu dinamik bir yapı olan ahilik teşkilatında zaman zaman farklı unvanlar ve konumlar görülebilmekle birlikte, sistemi oluşturanların organizasyon içindeki konumlarını konumuz açısından 7 kategoride ele almak mümkündür. Ahilik örgütü içindeki konumlar aşağıdan yukarıya doğru yiğit/yamak, çırak, kalfa, usta, şeyh/kethüda, ahi baba ve şeyhül meşayih (şeyhlerin şeyhi anlamına gelir) şeklinde sıralanabilir (Tablo 1.).

Ahilik teşkilatını organizasyon olarak da yine konumuz açısından iki kategoride ele almak mümkündür. Organizasyonun esasını ve tabanını (birinci kategoriyi) işletmeler, işyerleri, dükkânlar oluşturur. Üretim ve ekonomik aktivite burada geçmekte, çalışan kitleler bu kategoride yer almaktadır. Bu kategoride yiğit/yamak, çırak, kalfa ve ustalar bulunur. İkinci olarak, üst kategoride ise yönetim fonksiyonu toplanmıştır. Bu kategori, şeyh/kethüda, ahi baba ve şeyhül meşayihten oluşmaktadır.

Ustalar her iki kategori arasında-içinde yer almakta olup, hem işyerinde fiilen işi yürütmekte, çalışanlarla doğrudan ilişki içinde olmakta hem de üst yönetim ile bağlantıyı sağlamaktadır. Bu bakımdan ustalar tüm yapı ve sistem içinde mühim bir role sahiptir. Ustalar işletmenin-işin sahibi ve yöneticisidir. Çıraklıktan itibaren birlik içinde yükselmek için meslekî ehliyet ve liyakat şarttı. İşe-mesleğe girenler mesleği çok iyi öğrenmedikçe dükkân açamazlardı. Bu süreç yaklaşık 12 yıl sürmekteydi.

Münferit işletmelerin, ustaların üzerinde esnaf birlikleri yer almaktadır. İşletmeler-dükkânlar bir araya gelip birlikleri oluştururlar. Ahilik düzeninde birlik üyesi olmadan üretim yapılamamaktadır. Her dükkân ilgili birliğe üye olmak durumundadır. Birliği şeyhler ve Aksakallılar Meclisi yönetir. Birliği yöneten şeyhler de yine ustalar arasından seçilir. (Sonraki yapılanmada atama ile gelen kethüdalar biraz daha farklıdır.) Ayrıca birlik yönetiminde ve meclisinde ustalara danışılır. Tabandan, sahada geldikleri ve sahada oldukları için ustaların görüşleri önemlidir.

Birlik yöneticilerinin üstünde, onları yöneten ve denetleyen, yine kendilerinin seçtiği ahi baba bulunur. Hepsinin üzerinde, hiyerarşinin tepesinde şeyhül meşayih (şeyhlerin şeyhi) bulunur. Şeyhül meşayih, ahilik teşkilatının merkezinde, Kırşehir'de bulunur ve bütün önemli kararları verir ve merkezlerdeki ahi babaları atardı. seyhül meşayih, teşkilatın tamamından sorumlu, tüm yönetim yetkilerine sahip, ahiliği temsil eden, saygınlığı çok yüksek kişidir.

Ahilik sisteminde, sanayi toplumunda görülecek olan kesimler arasında yatay dayanışma, dikey çatışmanın aksine (Balcı, 2020) yatay ve dikey dayanışma bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle sanayi toplumundaki işçi-işveren (patron) çatışması yerine ahilikte işin sahibi olan ustalar ile alt kademede çalışan kalfa ve çıraklar arasında da dikey bir dayanışma bulunmaktadır. Bu dayanışma şüphesiz işyerinde güçlü bir şekilde yer almaktadır. Zira hiyerarşinin alt kademelerinde yer alan yiğit, yamak ve çıraklar belirli aşamaları geçtikten sonra ileride kalfa ve usta olabilecek ve kendileri bir işyeri açma hakkına sahip olacaktır. Bu bakımdan bu süreç hem genel eğitim hem de meslek eğitim sürecidir. (Bu yüzden bir baba çocuğunu küçük yaşta ustanın eline teslim

ederken "eti senin kemiği benim" diye teslim ederdi). Ahilik hiyerarşisindeki dikey dayanışma sadece işyeri ile sınırlı çıkar düzeyinde olmayıp sosyal hayatta da geçerlidir. Sanayi toplumunun aksine burada işin sahibi ile çalışanlar aynı mahallede oturmakta, işyerinde namazlarını cemaat olarak (usta imam, kalfa müezzin, çırak cemaat) kılmakta, hatta usta kızını kalfayla evlendirebilmekteydi (Balcı 1996).

Ahilik Hiyerarşisinde Konumlar Bakımından Liderlik ve Rol Model Fonksiyonları

Yukarıda belirtildiği üzere, ahilik bünyesindekilerin mesleğe girişi, çocuk yaşta en alt düzeyde yiğit/yamak olarak gerçekleşmekteydi. Ahilikte yiğit ve yamak olarak mesleki kariyerine başlayan bir çocuk iki yıllık okuma-yazma, dini bilgiler, edep-adap, usul öğrenen, mesleki ve ahlaki eğitime tabi olan ve ahiliğin temel değerlerini içeren oryantasyon ve eğitimden geçtikten sonra ahi babanın dükkânında gerçekleşen sade bir törenle çırak oluyordu3. Böylece yamağın temel eğitimi aldığı onaylanıp ahilik teşkilatına girmiş olurdu.

Rol model bakımından ele alındığında; hiyerarşinin en alt kademelerinde yer alan yiğitler, yamaklar ve çıraklar, tamamen öğrenen ve örnek alan konumda olan bulunmaktaydı (Tablo 1.). Kalfalar ve ustalar en yakınlarında ve sürekli iç içe oldukları eğitmenler ve rol-modellerdir.

Ahilik yapısı ve hiyerarşisi içinde yer alan sınıfların yukarıda açıklanan modern anlamda liderlik ve rol model fonksiyonları somut olarak aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Tablo 1.):

[3] Ahi teşkilatlarındaki mesleğe kabul törenlerinin, kadim erginlenme ritüellerinin devamı olduğu söylenebilir. Bir aşamadan başka bir aşamaya geçişin, bir anlamda, yönetici eliyle onaylanması hali olan erginlenmelerde mevcut seviyeden "daha iyi" bir seviyeye geçilir ve "ilerleme" kaydedilir. Ahi teşkilatlarındaki "şed veya kuşak bağlama" uygulamalarını erginlenme ile açıklamak mümkündür. Literatürde "erginlenme", genel olarak, manevi yenilenme ve yeniden doğuş olarak tanımlanmaktadır. Metafizik doğanın sırlarını öğrenen erginlenmiş kişi eşikten geçerek yeni bir dünyaya adım atmış olur (Yıldız Altın, 2018).

Tablo 1. Ahilik Hiyerarşisin de Liderlik ve Rol Model Fonksiyonları (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

AHİLİK HİYERARŞİSİNDE KONUMU	LİDERLİK VE ROL MODEL FONKSİYONU					
	Öğrenen, örnek alan	Öğreten, rol model	Lider	Yönetim / Organizasyon/Planlama	Temsil	Vizyon
Yiğit / Yamak	✓					
Çırak	✓					
Kalfa (Halife)	✓	✓	Kısmen	Cüzi (işyeri düzeyinde yönetim)	Cüzi	
Usta	Kısmen	✓	✓	✓ (Makro düzeyde organizasyon ve planlama dışında)	Kısmen	Cüzi
Şeyh (+Kethüda)		✓	✓	✓	✓	Kısmen
Ahi Baba		✓	✓	✓	✓	✓
Şeyh-ül Meşayih		✓	✓	✓	✓	✓

Yiğitler, yamaklar ve çıraklardan oluşan en alt kademenin üstünde ise önemli bir ara kategori olan kalfalar bulunmaktaydı. Kalfalık aşaması, mesleki kariyerde önemli bir basamaktır. Kalfalık, gerek mesleki anlamda, gerekse ahilik değerleri açısından önemli bir yetkinliğe ulaşmanın göstergesidir. Çıraklık eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra kalfalık konumunu elde eden kalfalar işin fiili yürütülmesinde ana bir rol üstlenmekteydiler. Kalfalar, bir yandan kendileri mesleğin inceliklerini öğrenme sürecindeyken (öğrenen ve örnek alan) diğer yandan altındaki yiğit, yamak ve çıraklara öğreten, rol model ve kısmen de liderlik fonksiyonlarına sahipti. Kalfaların işletme düzeyinde ara-yönetici fonksiyonu da bulunmaktaydı. Hatta kalfaların işletme-dükkân düzeyinde az da olsa temsil fonksiyonu (ustaları temsil ederler) olduğu ifade edilebilir (Tablo 1.). Nitekim "kalfa" kelimesi, "vekil", temsil eden, "yerini alan" anlamındaki Arapça "halife" kelimesinden gelmekte olup (TDK) ahilik teşkilatında kalfalara halife de denilmekteydi.

Organizasyon yapısının belki de önemli unsurunu hemen kalfaların üstünde yer alan ustalar oluşturmaktaydı. Ustalar, ahilik yapısı içinde bir otomobilin motoru ya da diferansiyel dişlisi gibi görülebilir. İşyerinde fiilen çalışan, altındakileri ve işi yöneten, yiğit, yamak çırak ve kalfaların ahlaki ve mesleki eğitiminden sorumlu olan, işi teknik ve ticari olarak yöneten, bunlarla ilgili kararları veren, organizasyonu ve planlamaları yapan, ayrıca üst yönetime de katılan ustalardı. Ustalık, akademik hayattaki doktora misali ana unvandır (İngilizcedeki "master" kelimesinin anlamı da "usta"dır.).

Üç-beş yıl kalfalık yapan ve mesleğini en ince ayrıntısına kadar ustasından öğrenen, çırak yetiştirmede eğitmenlik yeteneğini ispatlayan bir kalfa ustalığa geçerek kendi dükkânını açabilmektedir. Ahilikte dükkânını ahilik değerlerine ve kriterlerine göre yönetebilecek yetkinliğe ve olgunluğa erişebilmiş kalfaların usta olmaları

için düzenlenen törene "Ustalık Töreni" denilmektedir. Şed'in, yani ustalık kuşağının da kuşanıldığı bu tören, ahi babanın huzurunda o mesleğin ve şehrin ileri gelenlerinin katılımı ile gerçekleşirdi. Kalfanın şed kuşanarak4 usta olmasının ilk şartı, ustasının onayını almaktır. Ustasının onay vermediği, yani, kalfasının ustalığa hazır olmadığını düşündüğü kalfanın usta olmasına ve dükkân açmasına izin verilmezdi.

Ustalar, bir yandan katıldıkları meclislerde ve iş sürecinde hâlâ kendini geliştirme içinde olsa da altlarla en fazla muhatap olan kişi olduğundan pratikte öğreten ve rol-model fonksiyonları uygulamada en güçlü kişidir. Ahilik sisteminin ekonomik aktivite, işyerinin sevk ve idaresi, inovasyon ve eğitim bakımından en önemli konumunda bulunurlar. Rol modellik bakımından gün boyu bilfiil işyerinde yiğit, yamak, çırak ve kalfalarla birlikte olan ustaların rolü çok önemliydi. Ustalar (ve kalfalar) rol model fonksiyonunu hâl ile, yani bizzat yaşayarak-örnek olarak ifa ettikleri için, altındaki çocuk-delikanlı denebilecek yaştaki insanlar üzerinde çok etkili olmaktaydı. Dolayısıyla ustalar, öğreten ve rol model, liderlik, ana birim olan işletme düzeyinde yönetim, organizasyon ve işiyle ilgili olarak planlama, işletme düzeyinde de olsa kısmen temsil ve az da olsa vizyon bakımından ahilik teşkilatı içinde önemli fonksiyonlara sahipti.

İşletmelerin zorunlu olarak üyesi oldukları birlikleri yöneten ve ustalar arasından seçilen şeyhler (ve kethüdalar) de öğreten, rol model fonksiyonları (en azından kendi dükkanlarında) bulunmakla beraber, özellikle liderlik, sevk ve idare, organizasyon, planlama ve temsil bakımından önemli role sahiptiler. Bunlar, belirli ölçüde vizyon bakımından da örgüte katkıda bulunmaktaydı.

Birlik yöneticilerinin üstünde yer alan ve onları yöneten ahi babalar; öğreten, rol model fonksiyonlarından öte, özellikle liderlik, sevk ve idare, organizasyon, planlama, temsil ve vizyon bakımından önemli fonksiyonlar icra ederdi.

Ahilik teşkilatı içinde hiyerarşinin en üst konumunda yer alan ve bütün önemli kararları alan, ahi babaları atayan şeyhül meşayih de öğreten, rol model fonksiyonlarından öte, özellikle çok güçlü ve saygın liderlik, sevk ve idare, organizasyon, planlama, temsil ve ortaya koyduğu vizyon ile en güçlü liderlik özelliklerini taşıyan kişiydi.

Özetle ifade edersek; ahilik hiyerarşisinde yukarı doğru çıkıldığında, ustalara kadar öğreten ve rol model fonksiyonları,; ustalardan sonra ise şeyh konumlarında, liderlik, sevk ve idare, organizasyon, planlama, temsil ve vizyon boyutları daha güçlü bir şekilde müşahede edilmektedir.

Görüldüğü gibi, ahilik kültürü içinde liderlik ve rol model kavramları önemlidir. Ahilikte her mesleğin bir rol modeli bulunmakta olup, bunları önder ve manevi sembol olarak peygamberler ve dini-manevi olarak mühim şahsiyetler teşkil ederdi. Ahilik yapısı içinde ahlaki norm ve değerlerin insana ve hayata geçmesinde eğitim sadece bilgi ile sınırlı olmayıp, bu hiyerarşi içinde üst kategorilerin modern anlamda liderlik fonksiyonu ve özellikle ustaların hâl ile, örnek olarak rol model fonksiyonları öne çıkmaktadır. Ahilikteki liderlik modeli altındakileri koruyan, çatışmayan, öğreten ve destek olan "babacan liderlik" modeline uygundur.

[4] Ahi kültüründe şed kuşanmanın kökü de peygamberlere dayandırılmakta (Bkz. Keklik, 2021); kuşak bağlama geleneğinin en eski izleri Hz. Adem'e kadar götürülmektedir. "Şedd-i vefa veya vefa şeddi" denilen şeddeyi, ilk defa Cebrail'in Adem Peygambere kuşattığına inanılmaktadır (Çağatay'dan aktaran Yıldız Altın, 2018).

Ahilikteki liderlik fonksiyonunu babacan liderlik şeklinde nitelendirmek mümkün olmakla birlikte bunun nev-i şahsına münhasır olduğunu da vurgulamak gerekir. Zira "güçlü disiplin ve otoriteyi babalık yardımseverliği ile birleştiren bir tarz" olarak tanımlanan babacan liderlik (Pellegrini ve Scandura'dan aktaran Sarp, 2019) ahilikte otoriter bir yapıdan ziyade aile yapısı içinde olabilecek bir babacanlık şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, ahilik teşkilatı yüzyıllarca ifa ettiği önemli işlevlerinin arasında, günümüzde örneği bulunmayan etkinlikte ve yaygınlıkta modern anlamda liderlik ve rol-model fonksiyonlarını icra etmiştir.

SONUÇ VE GELECEK PERSPEKTİFİ

Ahilik, özünü İslam dininden, öğretisinden ve değerlerinden alan, Anadolu'da vücut bulmuş, ekonomik hayatı, meslekleri ve tüm hayatı, ekosistemi düzenleyen, çevreleyen bir mesleki-ekonomik, toplumsal yapılanmadır. Fütüvvetnamelerden itibaren askeri, siyasal, hukuki boyutları da görülmektedir. Ahilik müessesesi, 13. yy.'dan 19. yy.'a, Orta Asya'dan Balkanlara geniş bir coğrafyada etkin olmuş ve bu yapının ve kültürün izleri günümüzde de bu coğrafyada görülmektedir.

Ahilik yapısı içinde meslek bilinci, meslek etiği, ahlak, din, ibadet, tasavvuf önemli konuma sahiptir. Ahilikte meslek-sanat iç içedir. Bu yapıda meslek edinmek ve yeni nesillere iş ve meslek edindirmek neslin, toplumun ve devletin sürdürülebilirliği için elzemdir. Ahiler işlerini son derece ciddiye alır, çalışmayı ibadet olarak algılar. Çalışma ve ibadeti birbirini tamamlayıcılar olarak değerlendirirdi (Arslan, 2015).

Ahilik anlayışında ahlak bütüncül bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bütüncül yapı içinde ahlak; ahiliğin asıl ekonomik ilgi alanı olan "iş"in ötesinde çok daha geniş bir kavram olarak fonksiyon icra etmektedir. Böylece ahilik sisteminde "iş/özel hayat - sosyal hayat" segmantasyonu, farklılaşması, çatışması ve işte yabancılaşma olmaksızın etkin bir ahlaki yapı ortaya çıkmıştır. Neticede mutlu, başarılı ve dingin bireyler ve toplum tesis edilebilmiştir.

Ahiliğin değerleri, bu değerlerin günlük hayata, ekonomik hayata ve insana başarıyla yansıması ve neticede bu değerleri benimsemiş, özümsemiş, bunları davranışlarına yansıtan davranış kültürüne sahip insanlar ahiliğin esasını oluşturmaktadır.

Bir toplumun başarısı değerlerinin hayata yansıtılmasına bağlıdır. İnsan-toplum yapısı ve sistemleri değerlerine göre oluşmuş toplumlar başarılı olabilir. Tarihimizde değerleri bireylere, kurumlara ve topluma başarıyla yansıtmanın en önemli örneklerinden birini ahilik sistemi oluşturmaktadır. Ahilik sistemi bir yandan etkin, verimli ve adil bir ekonomik düzeni sağlarken, diğer yandan ekonomik hayata, ticari ilişkilere, çalışma ilişkilerine ve aile hayatından genel olarak sosyal ilişkilere ve toplumsal hayata değerlerin yansıtılmasında önemli bir fonksiyon icra etmiştir.

Tüm bunların ana öznesi olan insandır. Bu da bir eğitim sisteminin ve sürecinin sonucudur. Ahilikte insanlar çocukluktan itibaren aldıkları eğitimle bir yandan meslek sahibi olmakta, diğer yandan öğretimin yanında işyerinde özellikle ustaların ve kalfaların davranışlarından, tutumlarından ve karakterlerinden önemli ölçüde

etkilenmektedir. Bu süreçte, öğreten-örnek olan üst konumdaki kişiler günümüz rol model fonksiyonlarını sadece bilgi vererek değil, asıl daha önemli ve etkin olan hâl ile icra etmektedir.

Ahilik sisteminde, kalfalardan ve ustalardan itibaren yukarıya doğru (ahi baba, şeyhül eşayih) çıkıldıkça modern liderlik fonksiyonlarını kuvvetle müşahede etmekteyiz. Ustaların liderlik rolü özellikle altında çalışanlarla ilişkilerde, işyeri düzeyinde ve işle ilgili alanlarda iken; hiyerarşide yukarı çıktıkça düzenleme, rehberlik, denetim, liderlik, temsil ve vizyon çizme gibi liderlik özellikleri daha fazla gözlemlenmektedir. Ahilikteki hiyerarşide yukarı doğru (yiğitlikten seyhül meşayih'e) çıktıkça konumların öğrenen rolünden çok öğreten, örnek alan rolünden çok rol model ve liderlik yönleri güçlenmektedir. Nitekim yiğit, yamak ve çıraklar tamamen öğrenen ve örnek alan konumdayken, şeyhül meşayih'in liderlik ve temsil konumu zirvededir.

Çalışmadan çıkarılabilecek bir sonuç da, ahilik yapısı içinde önemli bir yere sahip olan hiyerarşide orta-üst düzeyde yer alan sınıfların, özellikle ustaların liderlik ve eğitimde rol-model fonksiyonlarının modern anlamda bilimsel çalışmalar tarafından daha fazla ele alınmasına olan ihtiyaçtır. Zira, günümüzde de hâlâ temel sorunsal olan geniş manada ahlaklı insan meselesinin, dar manada da meslek meselesinin çözümünde bu eğitim modelinden öğrenilecek çok şey bulunmaktadır.

Ahilik kurumunun günümüzde de dikkat çeken başarısı şu soruyu gündeme getirmektedir: "Geçmişte bu kadar yaygın, uzun süre ve etkin bir şekilde hayatımızda yer alan ahilik müessesesi günümüze yansıyabilir mi veya nasıl yansıyabilir?"

Geçmiş yapısıyla sanayi öncesi toplumda vücut bulan ahiliği bugün ihya etmenin tabii ki imkânı bulunmamaktadır. Ancak, toplumumuzda kökleri sağlam olan ve izleri bugün de görülen ahiliğin günümüze önemli yansıma ve ilham verme potansiyeli bulunmaktadır. Ahlak ve insan her şeyin esasıdır. Önemli olan bugün de geçerli olan, özellikle bilgi toplumunda başarının anahtarı olacağı görülen bu değerlere dönüş, bu değerlerin ihyası, bir başka ifadeyle esasen her zaman geçerli olan ahilik değerlerinin günümüze, insan yapısına, topluma ve sistemlere/kurumlara yansıtılabilmesidir.

Bununla ilgili olarak günümüzden bazı örnek belirtilebilir. Ahilik değerlerini esas almış bazı vakıflara günümüzde de rastlamak mümkündür. Geçmişte ahilik yapısı içinde üretilen bazı ürünlerde kullanılan motiflerin günümüz tasarımına yansıma örneklerine ilişkin örnekler özellikle cam, seramik, halıcılık gibi alanlarda yaygın olarak rastlamaktayız.

Yine örnek olarak belirtebiliriz ki; ahilik yapısında önemli rol alan arabuluculuk ve tahkim sisteminin günümüz hukuk sistemine önemli yansımaları olabilir. Günümüzde mahkemelerin iş yükünün ne kadar yüksek olduğu; hak sahiplerinin, adalet sisteminin işlemeyişinden ya da yavaş işleyişinden nasıl mağdur olduğu malumdur. Buna karşı yıllardır devlet (günümüzde ABD'de işlerliği daha etkin olan) yargıya gitmeden ihtilafların yerinde çözüldüğü bir arabuluculuk ve tahkim sistemi oluşturmaya ve bunu yerleştirmeye çalışmaktadır. Oysa ahilik sisteminde bunun en etkin ve yaygın uygulamalarını görmekteyiz. Bunun yansımaları kısmen günümüzde dahi görülmektedir. Dünyanın en fazla ziyaret edilen çarşısı olan Kapalıçarşı'daki kuyumcu esnafı -ki iştigal konusu maddi olarak en değerli ticaret konusudur- hâlâ söze dayanarak işlem yapar ve ihtilafları da büyük ölçüde kendi

aralarında arabulucu-hakem eliyle çözer. Kısaca ifade etmek gerekirse; bu değerler ve sistemleri Türk toplumu olarak özümüzde barındırmaktayız ve izlerine günümüzde de rastlamak mümkündür.

Çalışmada vurgulandığı üzere, bir toplumun başarısı, değerlerini insan yapısına, topluma, kurumlarına ve sistemlerine yansıtabilmesine bağlıdır. Geçmişimizde ahilik müessesesinin bunu başarıyla gerçekleştirdiği tarihi bir hakikattir.

Bugün Türk toplumu olarak yapılması gereken, öncelikle ahilik değerlerini ve ahlakını günümüze taşımak, ihya etmek ve bilgi toplumunda bu değerlerle, kimlikle hayatı, ekonomiyi, toplum ve sistemleri oluşturmaktır. Bu doğrultuda, bilgi toplumunda medeniyetimizin yeni yapılarının ahilik değerleriyle, ama yeni bir mimari ile ihyası, inşası ve imarına yönelik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Tüm bu özellikleriyle ahilik sistemi, günümüzde de dersler çıkarılacak, örnek alınacak bir model oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Akıntarih.com. http://www.akintarih.com/turktarihi/turkbilim/pirler.htm

Alparslan, M. A., Taş, A. M. ve Yastıoğlu, S. (2017). Bireysel ve Sosyal Başarı Motivasyonunu Açıklayan Temel Değerler: Bir Alan Araştırması. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 17 (2), 133-151.

Altunbay, M. ve Korkmaz, Y. (2020). Animasyon Filmlerinde Sunulan Rol Modeller İle Mükemmelliyetçilik Algısının Karşılaştırılması. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 9 (26), 381-398. https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/60280/878276

Arslan, H. (2015). Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadî Yapısı ve Örneklik Değeri. Akademik Bakış Dergisi. (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi) (49), 248-271.

Balcı, Y. (1996). Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri. Çerçeve. 5 (17), 77-85.

----------. (2020). Sendikacılık ve Toplu Pazarlık Ekonomisi. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Brown, M. ve Trevino, L. (2014). Do Role Models Matter? An Investigation of Role Modeling as an Antecedent of Perceived Ethical Leadership. Journal of Business Ethics. 122 (4), 587–598. https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-013-1769-0

Çoban, M. (2018). Model Bir Eğitim Kurumu Olarak Ahîlik. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 15 (2). 717-733. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/567517

Eraslan İ. H. Ve Güngören, M. (2013). Endüstriyel Kümelenmelerin İktisadî Tarihi ve Gelişim Süreci. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 12 (45), 171-197. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/70465

Erdem, O. ve Dikici, M. (2009). Liderlik ve Kurum Kültürü Etkileşimi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 8 (29), 198-213. https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6143/82454

Fidan, M. (2020). Fütüvvet ve Ahilik Sürecinden Osmanlı Devletinin Âsitâne/Âstâne Olması ve Esnaflık Anlayışındaki Değişim. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi. 8 (22), 171-198.

Genç, H. M. (2013). Müslüman Türk'ün Ahlâk ve Meslek Okulu: Ahilik. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları. https://www.canik.bel.tr/Icerik/Dosya/www.canik.bel.tr_83_KC8D15BC_www.canik.bel.tr-83-gk3b30in-musluman-turkun-ahlak-ve-meslek-okulu-ahilik.pdf

Gezer, D. (2010). Yoğun Bakım Hemşirelerinin Yaşadıkları Etik Sorunlar Konusunda Adana Ölçeğinde Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi, Adana, içinde: Işıklı, E. İ. (2018). Hastane Çalışanlarının Meslek Etiği Hakkındaki Görüşlerinin ve Etik Sorunlarının İncelenmesi. Electronic Journal of Social Sciences ISSN:1304-0278 Bahar -2018 17 (66), 861-873. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/459093

Gündüz, A. Y., Kaya, M. ve Aydemir, C. (2012). Ahilik Teşkilatında Ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi. 14 (2), 37-54. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/18878#:~:text=Ahilik%2C%20bug%C3%BCn%20i%C3%A7in%20t%C3%BCketiciyi%20korumakla,verilmesi%20t%C3%BCketicinin%20ma%C4%9Fduriyeti%20giderilmeye%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9F%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r

Kal'a, A. (2003). Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. (1), 245-266. https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43380/528506

Karaboğa, M. T. (2019). Lise Öğrencilerinin Rol Model Tercihlerine İlişkin Bir Çalışma. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 15 (2), 363-391. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/48108/537859

Kaya, U. (2013). Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilâtı: Ahîlik. Değerler Eğitimi Dergisi. 11 (26) , 41-69. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29173/312407

Keklik, M. (2021). Razavî Fütüvvet-Nâmesi'nde Peygamberler ve İlk Şed Kuşananlar. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi. (7), 9-34. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1560068

Köken, A. H. ve Büken, N. Ö. (2018). XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı). Lokman Hekim Dergisi, 2018; 8 (2): 113-119. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/463406

Mazak, A. (2019). Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu, 17-19 Eylül 2019, Bandırma.

Meriç, C. (1997). Mağaradakiler. İstanbul: İletişim.

Öngören, B. (2019). Sağlık Sosyolojisinde Unutulan Üstad Robert King MERTON. Sosyal Bilimler Alanında Araştırma Makaleleri- 1. https://www.researchgate.net/publication/338595447_Saglik_Sosyolojisinde_Unutulan_Ustad_Robert_King_MERTON/citation/download

Özdemir, E. (2003). Liderlik ve Etik. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 22 (2), 151-168. https://acikerisim.uludag.edu.tr/handle/11452/17849

Özsaray, M. (2020). Ahîliğin Nitelikleri ve Fütüvvet Anlayışıyla İlgisi. Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi. 2 (2), 161-178. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hed/issue/59029/791688

Öztürk, N. (2015). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (7), https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4749/65220

Sarı, O. (2013). Sosyal Değerler Emek ve Sosyal Edebiyata Dair Bazı Düşünceler. FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 2, Güz, 201-227.

Sarp, P., Kumral, T. ve Bozkurt, S. (2019). Babacan Liderlik ve İşte Var Olamama İlişkisinde İş Güvencesinin Aracı Rolü. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (41), 161-168. https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61822/924998

Solak, F. (2009). Ahilik Kuruluşu, İlkeleri Ve Fonksiyonları. İstanbul: İTO Yayınları, No. 2009-56.

Tabakoğlu, A. (2008). Ahilik ve İş Ahlâkı. İş Ahlakı Sempozyumu, İstanbul: İGİAD, Yayın No. 11. 37-52. https://igiad.org.tr/images/kitaplar/is_ahlaki_sempozyumu_bildiriler.pdf

Taslacı, N., Sarı, Y. ve Uysal,, D. (2016). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Millî Bir Model Olarak Ahilik. ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya – Turkey. https://www.researchgate.net/publication/338149401_Surdurulebilir_Kirsal_Kalkinmada_Milli_Bir_Model_Olarak_Ahilik.

TDK, Sözlük. fütüvvet ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr)

TDV, İslam Ansiklopedisi. AHÎLİK - TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr)

Tekin, Z. (2017). Yerli Kalkınma Modeli Ahilikte İnovasyonun Önemi. 2. Uluslararası Yerel Kalkınma ve Finansman Kongresi Bildiriler Kitabı. İstanbul. 72-77.

Tonga, D. (2017). Rol Model Olarak Sosyal Bilgiler Öğretmeni. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 7 (2), 17-30. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/30549/303901

Yıldız Altın, K. (2018). Ahi Örgütlerinin Teşkilat Yapısı Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi. (2018/12), 144-159

ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ HUKUKİ GELİŞİMİ VE AHİLİK TEŞKİLATI

Abdülkadir AKIL•

ÖZET

STK'ların son yıllarda uluslararası sosyal ve politik arenada ne kadar önemli roller üstlendikleri bir gerçektir. STK'ların insan hakları ve insani yardım, çevre bilinci vb. alanlarda ne kadar etkili oldukları açıktır. Özellikle, STK'ların, devletlerin yapmadığı ya da yapamayacağı faaliyetleri nasıl yapabileceği; yapmadığı ya da yapamayacağı alanlara nasıl girebileceği de ortadadır.

Bu çalışmada, STK'ların son dönemde uluslararası düzeyde ne kadar önemli roller üstlendikleri belirlendikten sonra, bu güçlenme serüvenlerini ve etki düzeylerine ilişkin uluslararası siyaseti belirlemede ne kadar aktif rol aldıkları açıklanmıştır. Buna göre, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının uluslararası hukuk kapsamındaki tüzel kişiliği ve statüsünün mevcut durum itibariyle ne olduğu ve önümüzdeki süreçte ne tür bir dönüşümün yaşanabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, ahilik (akhizm) kurumunun hem evrensel ilkeler hem de örgütlenme biçimi çerçevesinde uluslararası alanda genişleme potansiyelinin ne olduğu, ayrıca uluslararası bir STK olma potansiyelinin ne olduğu ve bu potansiyelin öncelikli olarak hangi alanlarda devreye sokulabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre, halihazırda hangi uluslararası kurum veya kuruluşlarla işbirliği yapabileceği ve bu çerçevede kullanılabilecek alan -örneğin çalışanların ve işverenlerin hak görevleri; -ve araçlar olabilir ne tüketici hakları ve görevleri tespit edilmeye çalışılıyor.

Son olarak, temel felsefe, evrensel ilkeler ve örgütlenme biçimi çerçevesinde, ahilik kurumunun hem uluslararası düzeyde hem de diğer ülke veya toplumlar kapsamında ne ölçüde örnek olabileceği ve bu örneğin nasıl uygulanabileceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, STK'lar, Uluslararası STK'lar, Ahilik, Ahi Örgütleri.

• Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi. E-Mail:akakil@ticaret.edu.tr;
Orcid: 0000-0002-6556-8006

LEGAL DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND THE ORGANIZATION OF THE AHIS

Abdülkadir AKIL•

ABSTRACT

It is a fact how important roles NGOs have taken on in the international social and political arena in recent years. It is clear how effective NGOs are in areas such as human rights and humanitarian aid, environmental awareness, etc. In particular, it is also obvious how NGOs can do activities that states do not or cannot do, how they can enter areas that they do not or cannot do.

In this study, after determining the fact of how important roles NGOs have recently taken on at the international level, it was explained how active they have taken in determining the adventures of such empowerment and international politics of their level of influence. Accordingly, it has been tried to explain what the legal personality and status of international NGOs under international law are as of the current situation and what kind of transformation may occur in the coming process.

In addition, it was tried to determine what is the potential of the AHILIK (AKHISM) institution to expand internationally within the framework of both universal principles and the way it is organized, and also to become an international NGO, and in which areas this potential can be activated primarily. Accordingly, the field in which it can cooperate with which international institutions or organizations already exist and which can be used within this framework -for example, the rights duties of employees and employers; it has been tried to determine the rights and duties of consumers-and what vehicles may be.

Finally, within the framework of the basic philosophy, universal principles and the way it is organized, it has been tried to determine the extent to which the AHILIK (AKHISM) institution can be an example both at the international level and within the scope of other countries or societies and how this example can be implemented.

Keywords: International Law, NGOs, International NGOs, Akhism, Akhis Organizations.

• Asissant Prof. Dr., İstanbul Commerce University.E-Mail:akakil@ticaret.edu.tr;
Orcid: 0000-0002-6556-8006

GİRİŞ

Sivil toplum kavramı son yıllarda demokratikleşmenin ve modern toplum yapısının en önemli unsurları arasında sayılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede sivil toplumun kuruluşuna, gelişimine ve korunmasına yardım eden sivil toplum kuruluşları ulusal ve uluslararası alanda önem kazanan oluşumlar haline gelmiştir. STK'ların uluslararası danışma veya kural koyucu kurullarda tam oy yetkisine sahip olmaları ve demokrasinin genişlemesi çerçevesinde seçilmiş küresel ölçekte bir meclis oluşturmaya yönelik düşünce ve çabalar, artık bir ütopya olmaktan çıkarak göz ardı edilemeyecek bir düzeye doğru ilerlemektedir.

Türk İslam Kültürünün bir müessesi olan ahilik teşkilatının, bulunduğu çağa nazaran oldukça gelişmiş ve evrensel ilkeler taşıyan bir sivil toplum kuruluşu olduğunda şüphe yoktur. Bu anlamda biz bu çalışmamızda bu muazzam müessesenin ve evrensel değerlerinin ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına ne ölçüde uyarlanabileceğini incelemeye çalışacağız.

Çalışmamızın ilk kısmında sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları hakkında genel bilgiler verildikten sonra sivil toplum kuruluşlarının uluslararası sosyal ve siyasi alanda son dönemlerde ne kadar önemli roller üstlendikleri gerçeğinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. İnsan hakları ve insani yardım, çevre duyarlılığı, gibi alanlarda sivil toplum kuruluşların ne kadar etkin oldukları örneklerle açıklanmıştır. Özellikle sivil toplum kuruluşları devletlerin girmedikleri ya da giremedikleri alanlara nasıl girebildikleri, yapmadıkları ya da yapamadıkları faaliyetleri nasıl yapabildikleri ortaya konulmuştur.

Çalışmamızın diğer kısmında ahilik müessesesinin tarihi gelişimi ve evrensel değerlerine değinildikten sonra bu kurumun sahip olduğu gerek evrensel ilkeler, gerekse teşkilatlanma şekli çerçevesinde uluslararası düzeyde yaygınlaşabilmesinin ve yine uluslararası nitelikte bir Sivil Toplum Kuruluşu olma potansiyelinin ne olduğu ve bu potansiyelin hangi alanlarda öncelikli olarak aktif hale gelebileceği incelenmiştir. Bu doğrultuda, hali hazırda mevcut hangi uluslararası kurum veya kuruluşlarla işbirliğine girebileceği ve bu çerçevede yararlanılabilecek alan -örneğin işçi ve işverenlerin hak görevleri; tüketicilerin hak ve ödevleri- ve araçların neler olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son olarak sahip olduğu temel felsefe, evrensel ilkeler ve teşkilatlanma şekli çerçevesinde AHİLİK müessesesinin; gerek uluslararası düzeyde, gerekse diğer ülke ya da toplumların kendi bünyeleri kapsamında ne ölçüde örnek olabileceği ve bu örnekliğin hayata geçirilebilmesinin ne şekilde olabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Belirtilen içerik çerçevesinde özgün olarak; gerek STKların, uluslararası düzeyde geçekleştirdikleri ilişkilerin düzeyinin hangi seviyelere geldiğini ve özellikle devletlerin resmi olarak yapamadıklarını nasıl yaptıklarını ve bu şekilde taşeron/vekil rollerini, gerekse STKların, bu rollerinin aksine uluslararası ilişkilerde devletleri etkileme ve yönlendirebilme kabiliyetleriyle uluslararası düzeyde yeni bir aktör olma potansiyellerini; buradan hareketle ahilik müessesesinin felsefesi, evrensel ilkeleri ve teşkilatlanma şekliyle hem uluslararası hem de yerel düzeyde ne

ölçüde örnek olabileceğini ve bu örnekliğin hayata geçirilebilmesinin ne şekilde olabileceğini inceleyen bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu Tanımı ve Çeşitleri

Uluslararası sivil toplum kuruluşu tanımına geçmeden önce sivil toplum kavramına değinmekte fayda bulunmaktadır. Sivil toplum kavramı; devlet ve devlet bünyesi dışındaki alan içerisinde birey ve devlet arasında yer alan baskı gruplarını, ticari iş alanlarını, müzik ve spor çevrelerini ve yardım vakıf ve dernekleri gibi gönüllü oluşumları ifade etmektedir[1]. Sivil toplum hem demokratikleşme hem de uygarlaşmanın en temel ölçütlerinden biri kabul edilmektedir[2]. Aynı zamanda, başta insan hakları olmak üzere, modern kültürün bir parçası da sayılmaktadır[3]. Sivil toplum kuruluşları ise demokratikleşmenin ve uygarlığın bir ölçütü olarak sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunan, insan hakları, çevre, sosyal adalet ve ekonomi gibi konularda toplumun ya da üyelerinin menfaati doğrultusunda ulusal ve uluslararası bazda faaliyet gösteren çoğunlukla gönüllü oluşumlardır. Bu bağlamda özel sektör birlikleri, dernekler, meslek odaları, kooperatif ve vakıflar gibi oluşumların sivil toplum kuruluşları olarak sınıflandırılabilirler[4].

Sivil toplum kuruluşlarına dair teorik alanda bir tanım birliği bulunmamaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde "*Toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik, sivil toplum örgütü"* olarak tanımlanmaktadır[5]. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının temel amacı; başta insan hakları, çevre, sağlık, inanç, yardımseverlik, işçi hakları, tüketici hakları olmak üzere ekonomik, sosyal ve siyasi her alanda toplumsal faydanın sağlanmasıdır[6]. Bu noktada en önemli unsur ise bunların bağımsız olmalarının gerekliliğidir. Diğer bir husus ise gönüllüktür. Ayrıca kâr elde etme amacının bulunmaması da önemli bir faktördür[7]. Fakat üyelerine sunmuş oldukları hizmetleri karşılığı makul sayılabilecek

---

[1] Özden, K. (2008), Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları. (Editör: Ali Coşkun). Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim. Ankara: Seçkin Yayınevi, s.11; Ashford, N. (2009), Özgür Toplumun İlkeleri (Çeviren: Can Madenci). Ankara: Liberte Yayınları, s.11.

2 Arslan, O. (2001). Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Geleceği (1. Baskı). İstanbul: Bayrak Yayıncılık, s.9; Mardin, Ş. (2011). Türkiye'de Toplum ve Siyaset (18. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, s.9.

3 Aydın, M. (2013). Güncel Kültürde Temel Kavramlar (1. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap, s.386.

4 İbrahim Yıldırım, (2004), Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim (1. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara, s.51.52.

5 https://sozluk.gov.tr/ erişim tarihi: 28.10.2021

6 Ceballos-D., Javier, L., D. Deborah, Gomez-Haro, Samuel and VidalSalazar, Dolores M. (2012). Environmental Nongovernmental Organization Coalitions. (Edited by: Deborah Rigling Gallagher), Environmental Leadership A Reference Handbook. Los Angeles, SAGE, 254-263.

7 Çaha, Ö. (2011), Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları ve Sivil Toplum. (Editör: Atilla Yayla ve Bican Şahin), Türkiye'de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları, Sivil Toplum ve Demokrasi. Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu Derneği, 85-125.

ödemeler kâr amaçlı olarak değerlendirilmemektedir[8]. Diğer bir özellik ise devletten ayrı bir alanda yani özel sektörde kurumsallaşmış olmaktır[9].

Sivil Toplum Kuruluşlarını genel olarak üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi spor, kültür alanında faaliyet gösteren aktivite merkezli sivil toplum kuruluşlarıdır. İkincisi ise siyasi partiler, sendikalar, çevre koruma örgütleri ve yerel toplum kuruluşlarıdır. Üçüncü grubu ise sosyal yardım, eğitim ve sağlık alanında faaliyet gösteren refah merkezli sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır[10]. Uluslararası sivil toplum kuruluşları ise, sayılan bu faydaların uluslararası düzeyde tüm dünya için gerçekleştirilmesine çalışmaktadırlar[11].

Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimleri

Tarihsel süreçte toplumda muhtaç kesimlere yardım amaçlı pek çok dini ve kültürel oluşumların modern devletlerin kurulumundan çok önce dahi var olduğu bilinmektedir[12]. İslam dininden hemen önceki cahiliye döneminde haksızlığa uğrayan mağdurların haklarını korumak için kurulan Hılful Fudul Teşkilatını bir sivil toplum örgütü olarak değerlendirmek mümkündür[13]. Peygamberimiz Hazreti Muhammed de (SAV) bu örgütün üyelerindendir. Yine Anadolu'da Türk-İslam sentezi çerçevesinde kurulan Ahilik Teşkilatı da sivil toplum kuruluşlarına güzel bir örnektir. Aynı şekilde Selçuklu ve Osmanlı devleti içinde sosyal refaha ve huzura katkı sağlayan lonca, tarikat, zaviye ve vakıf gibi oluşumları da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür[14]. Günümüzde ise bunların daha çok dernek ve vakıf adı altında yoksullara yardım edilmesi, kimsesiz çocuklara, dul ve yetimlere bakılması ve fakir öğrencilere burs verilmesi gibi alanlarda faaliyet gösterdiği görülmektedir[15]. Bunun yanında belli bazı meslek grupları arasında yardım ve dayanışmayı sağlayan meslek kuruluşları, odalar ve meslek birlikleri de mevcuttur.

Batıda da resmi anlamda ilk uluslararası sivil toplum kuruluşlarının dini ve insani amaçlı kuruluşlar olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda British and Foreing Anti-Slavery Association (İngiltere ve Yabancı Ülkelerde

8 Helmut K. Anheier and Regina (2005), A. List, "NGOs (Non–Governmental Organizations)", A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non–Profit Sector, New York, Routledge Publ., s. 179.

9 Lester M. Salamon, (1999), America's Nonprofit Sector: A Primer, New York: The Foundation Center, s.10 – 11.

10 Lars Skov H.Thomas P. Boje, Bjarne I. and Inger Koch–Nielsen, (2008), "Welfare Architecture and Voluntarism: Or Why 'Changing the Welfare Mix' Means Different Things in Different Contexts", The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges, Edited by: Stephen P. Osborne, New York, Routledge Publ. s. 71.

11 Atıcı, B. (2012), Ulusötesi Aktörlerin Küresel Etki Alanı Olarak İnternet. (Editör: Nurullah Ardıç ve Sevinç Alkan Özcan), Küyerel Dönüşümler, İstanbul, Küre Yayınları, s.234.

12 Halis Y. E., (2000), "Sosyal Politika Açısından Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: DÜ SBE, 2000, s. 1.

13 Nesim S., (2014), Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 41, Erzurum, 2014, s.400.

14 Özbek N., (2002), "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", Toplum ve Bilim, Sayı: 92, Bahar, s. 10.; Kozak İ.E., (1994), Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yay. s. 15–26.

15 Özdemir H., (1997), "Vakıflar ve Sivil Toplum", Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım–Aralık, 1997, s. 309–313.

Köleciliğe Karşı Cemiyet 1823) olduğu ileri sürülmektedir[16]. World's Evangelical Alliance (1846), International Order of Good Templars (1851) adlı kuruluşlar da Milletler Cemiyeti Uluslararası Kuruluşlar El Kitabına göre ilk sivil toplum kuruluşlarındandır. 1860 yılında kurulan Uluslararası Askeri Yaralılara Yardım Komitesi de daha sonra Kızılhaç'a dönüşmüştür[17]. Daha sonradan Kızılay'a dönüşecek olan Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kuruluşu ise 1868 yılına dayanmaktadır. Kızılay da insanlık, ayrım gözetmeme, tarafsız olma, bağımsız olma, evrensellik gibi ilkeleri paylaşarak savaş ve barışta karşılıksız olarak tıbbi ve sosyal yardımlarda bulunmaktır.

Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal ve Siyasi Etkileri

Sivil toplum kuruluşlarının toplum ve birey adına gerçekleştirdikleri faaliyetler olmaktadır. Bunların başında demokratik kurumların geliştirilmesi, toplumun refah ve bilinç düzeyinin arttırılması ve bazen de toplumda sosyal çatışmaların engellenmesi gibi konular olmaktadır[18]. Yıldırım'a göre sivil toplum kuruluşlarının siyasal, bireysel ve kültürel alanda olmak üzere üç çeşide ayrıldığını söylemek mümkündür[19]. Siyasi işlevin amacı toplumda demokratik düzenin tüm kurumlarıyla oturmasını sağlamaktır. Bu anlamda iktidarın ve siyasi partilerin toplumsal konularda uyarılması, dikkatinin çekilmesi ya da desteklenmesi suretiyle otoriterleşmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır[20]. Kültürel işlev ise toplumun faydasına olacak şekilde bireylerin kültürel gelişimine katkıda bulunmaktır[21]. Bunun dışında sivil toplum kuruluşlarının alanlarına göre eğitim, sağlık, sosyal yardım, çevre bilinci, insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi konulara göre sınıflandırılması mümkündür. Ayrıca ulusal ve uluslararası aktörlere danışmanlık hizmeti veren, belli bazı siyasi, ekonomik ve sosyal konularda raporlar hazırlayan ve sunan düşünce kuruluşları (think-tank) da birer sivil toplum kuruluşudurlar[22].

Uluslararası sivil toplum kuruluşları tüm dünya üzerinde organize olabildiklerinden dolayı devletleri faaliyet alanlarına giren konularda ulusal ve uluslararası toplum lehine olacak şekilde baskı altına alabilmektedirler. Devletlerin ve uluslararası resmi kuruluşların görmezden geldikleri bir takım konuların gündeme alınmasını ve çözüme ulaşmasını sağlayabilmektedirler. Bunda daha esnek bir yapıda olmalarının ve siyasi beklentilerden uzak olmanın da etkisi vardır. Örnek vermek gerekirse, başta Greenpeace olmak üzere uluslararası sivil toplum kuruluşlarının faaliyet ve baskıları sayesinde Antarktika büyük oranda bir dünya parkı statüsüne kavuşmuş ve barış ve bilime adanmış bir dünya mirası haline gelmiştir[23]. Diğer bir örnek ise Kuzey Denizi'nde atıl duruma

16 Borko de Stosic, (1964), Les Organizations non Gouvernementales et Les Nations Unies, Geneva, Librairie Droz, s. 25'ten aktaran, Pei-Heng a.g.e., s.21

17 Uluslararası Kızılhaç Örgütü, https://www.redcross.org.cy/tr/about-us/international-red-cross, erişim tarihi: 28.10.2021.

18 Akatay, A. ve Yelkikalan, N.(2007). Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynaklarının Yönetimi (1. Baskı), Ankara, Ekin Basım Yayın, s.29-41.

19 Yıldırım, s. 74.

20 Barry, N. (1999), "Sivil Toplum, Din ve İslam" (Çeviren: Mustafa Erdoğan), İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi. (Editör: Ömer Demir), Ankara, Liberte Yayınları, s, 3.

21 Yıldırım, s.87.

22 Karabulut, B. (2010). Dünyada ve Türkiye'de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Gazi Akademik Bakış, 4 (7), s.92.

23 Başlar, K. (2005). Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar (1. Baskı). Ankara: Nobel Yay., s.89-90.

gelmiş bir petrol platformu batırılmak istenirken uluslararası sivil toplum kuruluşlarının baskılarıyla sökülmek zorunda kalınmış ve doğaya verilmek üzere olan büyük bir zarar engellenmiştir[24]. Kara mayınlarının ve misket bombalarının da dünya çapında yasaklanması sivil toplum örgütlerinin çalışma ve faaliyetleri sayesinde olmuştur[25]. Son olarak Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kurulmasında da sivil toplum kuruluşlarının çabaları çok önemli bir yer tutmuştur[26].

Görüldüğü üzere sivil toplum kuruluşları tüm dünya toplumunu ilgilendiren konularda toplumun menfaatine olacak şekilde devletlere baskı yaparak tek başına karar vermelerine engel olmuş ve neticeyi olumlu şekilde değiştirmeyi başarabilmişlerdir. Bilhassa internetin yaygınlaşması, sosyal medya ve iletişim ağlarının artması ile dünya kamuoyunun etkileyebilme özelliği ile uluslararası sivil toplum kuruluşlarının önemi daha da artmıştır[27]. Özellikle bu kuruluşların sosyal medyanın etkisiyle dünya kamuoyunu arkalarına alıp ortak hareket ettiklerinde büyük devletleri ve Birleşmiş Milletler gibi önemli uluslararası kuruluşlara da etki etmeleri mümkün olmaktadır[28]. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının çevre, adalet insan hakları, ekonomi ve kültürel konularda toplumu bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri sivil toplum anlayışının gelişimi ve korunmasına büyük fayda sağlamaktadır. Bu faaliyetler çoğunlukla sosyal medya üzerinden gerçekleştirilebilen eğitim ve bilinçlendirme materyalleri hazırlama, işitsel ve görsel sunular üretme, internet üzerinden sunumlar yapma ve anketler hazırlama şeklinde gerçekleşmektedir. Bu sayede dünya kamuoyu küresel konularda daha objektif ve geniş açıdan bilgilendirilebilmektedir[29]. Eğitim faaliyetleri haricinde, lobicilik, protesto, toplantı ve çalıştaylar suretiyle de uluslararası ilişkilerde gündemi belirleyebilmektedirler. Bu da dünya toplumları için sorun teşkil eden ekolojik, siyasi, insani, hukuki ve sosyal sorunların çözümünü hızlandırmaktadır[30].

Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Hukuki Niteliği

Uluslararası sivil toplum kuruluşları sivil toplumun uluslararası alanda kurumsallaşmış yapıları olarak değerlendirmek mümkündür. Bunlar, resmi merciler ile özel sektör dışında yer alan fakat her ikisi ile irtibatlı olan ve topluma fayda sağlayan amaçlar için onlarla koordineli olarak çalışan esnek örgütlenmelerdir. Ancak, hukuken; vakıf, dernek ya da örgüt yapısında olabilmekle birlikte, hukuken mevcudiyet kazanabilmeleri için öngörülmüş

24 Ataman, H. ve Yamak, B. (2009), Sivil Toplum Örgütleri İçin Kampanya Hazırlama Rehberi: Dünyadan ve Türkiye'den İyi Kampanya Örnekleri (1. Baskı), Ankara, Uzerler Matbaası, ss.141-143.

25 Nye, Joseph S. Jr. ve Welch, David A. (2010), Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak (Çeviren: Renan Akman), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.407.

26 Çalış, Ş., Kutlu, Ö. ve Özlük, E. (2006), INGOs: "Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri", Uluslararası Örgütler ve Türkiye (Editör: Şaban Çalış, Birol Akgün, ve Önder Kutlu), Konya: Çizgi Kitapevi, S.738-739.

27 Marie, Törnquist-Chesnier, (2004), NGOs and International Law. Journal of Human Rights, 3 (2), s. 255.

28 Rutherford, Kenneth R. (2000), The Evolving Arms Control Agenda: Implications of the Role of NGOs in Banning Antipersonnel Landmines, World Politics, 53 (1), s.74-79.

29 Scholte, Jan A.t (1999), Global Civil Society: Changing the World? Working Paper, Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation, No. 31/99, s. 25.

30 Livingston, Steven G. (1992), The Politics of International Agenda-Setting: Reagan and North-South Relations, International Studies Quarterly, 36 (3), s.313-329.

bir uluslararası mevzuat hükmü bulunmamaktadır. Uluslararası Dernekler Birliği'ne göre bir oluşumun uluslararası sivil toplum kuruluşu sayılabilmesi için en az üç ülkede aktif olması şartı aranmaktadır[31]. Ayrıca en az üç ülkeden oy hakkı olacak şekilde katılımcıları olmalı ve oluşum yeni katılımcılara açık olmalıdır. Bu örgütlerin tüzük, seçim koşulları ve yapısı itibariyle kurumsal nitelikte olmalı ve ayrıca kâr amacı gözetmemelidirler. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarına örnek olarak da Uluslararası Af Örgütü, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütünü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Greenpeace, Uluslararası Kriz Grubu, Açlığa Karşı Hareket (Action Against Hunger), CARE İnternational, Oxfam İnternational, Kızılhaç gibi örgütleri göstermek mümkündür.

Uluslararası mekanizmalar ile sivil toplum kuruluşları arasındaki hukuki ilişki üç noktada şekillenmektedir. Birinci tür ilişkide uluslararası resmi mekanizmalara yardımcı bir fonksiyon söz konusudur. Burada resmi merciler tarafından yapılamayan hizmetler sivil toplum kuruluşları tarafından yapılmaktadır. İkinci tür ilişkiyi ise tamamlayıcı fonksiyon olarak ele almak mümkündür. Burada sivil toplum kuruluşu, resmi mercilerin ortağı konumundadır. Üçüncü tür ilişki ise resmi mercileri belli konularda belli politikaları izlemeye yönelik teşvik ve baskılama fonksiyonudur. Fakat bu tür fonksiyonların kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığını söylemek zordur. Zira bunlar çoğu zaman iç içe geçmiş vaziyettedir[32].

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra olmuştur. Bu noktada insan haklarının geliştirilmesi, kadınlara oy hakkı verilmesi ve işçi sorunları gibi hususlar uluslararası sivil toplum kuruluşlarının başlıca odaklandığı konular olmuştur. Bilhassa küreselleşmenin artması, katılımcı demokratik sistemlerin gelişmesi, sivil toplum dinamiklerini toplumsal sorunlara çözüm bulmaya itmiştir[33]. Hatta toplumsal sorunların çözümünde devletlerin sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaptığı ve onlardan gelen önerileri dikkate aldığı görülmektedir. Örneğin yangın, deprem ve sel gibi doğal felaketlerde devlet kurumları yanında sivil toplum kuruluşlarının ciddi faydalar sağladığı görülmektedir. Hatta devletin küçülmesi ile birlikte bazı sosyal hizmetlerin bizzat sivil toplum kuruluşlarına devredildiği de görülmektedir[34].

Sivil toplum kuruluşları sahiplendikleri misyon ve ifa ettikleri vazife gereğince devlet tarafından desteklenmeleri ve teşvik edilmeleri noktasında yaygın bir kanaat vardır[35]. Zira devletlerin sosyal yardım alanında yetersiz kaldıkları ve bu alandaki boşlukları da sivil toplum kuruluşlarının doldurdukları gözlemlenmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkış nedenlerinin başında insanların tek başlarına bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm bulamaması ve devletin de bu konuda yetersiz kalması gelmektedir. Daha esnek ve hızlı karar alma

---

[31] UIA (Union of International Associations) (2017), Yearbook of International Organizations, 2017-2018 (Volume: 4), Brussels, BRILL, XXIX.

[32] Dennis R. Young (2000) "Alternative Models of Government–Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives", Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, Vol.: 29, No: 1, March 2000, s. 150-151.

33 Şahin L., Öztürk M. (2008), "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", Sosyal Siyaset Konferansları, Cilt: 54, İstanbul, İÜ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., s. 6.

34 Steven Pinch, (1997), Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision, London, Routledge Press, s. 7–8

35 Çevik H.H. (1998), "Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu", Türk İdare Dergisi, Sayı: 418, s. 117.

süreçlerine sahip olan sivil toplum kuruluşları bürokrasinin egemen olduğu devlet sistemine nazaran sorunlara daha etkin ve verimli çözümler sunabilmektedirler[36].

Genel Olarak Ahilik Teşkilatı

"Ahi" kelimesinin Arapça karşılığı olan kardeşim kelimesinden geldiği ileri sürülmekle beraber aslında bu kelimenin kökeninin Kaşgarca ve Uygurca asil, civanmert, nezih ve cömert anlamlarına gelen 'akı' kelimesinden türediği de düşünülmektedir[37]. Ahilik ise yaklaşık olarak 13'üncü yüzyıldan itibaren Anadolu'da etkili olan ve Osmanlı Cihan Devleti'nin kurulmasında önemli görevler üstlenen, esnafların mesleki, kültürel ve sosyo-ekonomik ilişki ve yaşamların şekillendiren sanatkâr ve esnaf odaları olarak tanımlanabilir[38]. Bu meslek ve sanat alanında dayanışma birliği çok sıkı bir beraberlik örneği sergileyerek meslek etiğinin ve uzmanlaşmanın oluşmasına katkı sağladığı gibi toplumda güzel ahlâklı bireyler yetiştirmek suretiyle iyilik ve erdem düşüncesinin oturmasına da imkân vermişlerdir[39].

Ahilik sisteminin kurulması ve yaygınlaşmasında asıl adı Nasıruddin Mahmud b. Ahmed olan Ahi Evran'ın çok büyük etkisinin olduğu bilinmektedir[40]. Bir müddet Konya'da ikamet eden Ahi Evran, ahilik teşkilatını oturtmak için sonradan Kırşehir'e yerleşmiştir[41]. Osmanlı Cihan Devleti'nin kurulmasında büyük bir fonksiyon eda eden ahilik teşkilatı, aynı zamanda devletin ayakta durabilmesi için toplumda yer alması gereken ahlâk, dayanışma, fazilet, erdem ve sosyal yardımlaşma gibi değerlerin benimsenmesinde çok büyük bir paya sahiptir[42]. Zira Ahi Evran, yaşadığı dönemde Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlana Celaletin Rumi ile güzel dostluklar kurmuş, daha sonra da Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in Hocası konumunda olan Şeyh Edabali'ye de nüfuz etmiştir[43]. Ahilik teşkilatı 1727 yılında Gedik denilen yeni bir teşkilat ve yapılanmanın faaliyete geçirilmesine kadar yaklaşık 500 yıl kadar hayatta kalabilmiştir[44].

Ahilik sisteminin örgütlenme biçiminin kasaba ve kent temelli yani yerel olduğunu söylemek mümkündür. Bu yerlerde esnaflar arasından gelir düzeyi yerinde, ahlâklı ve güvenilir bir esnaf 'Ahi Baba' olarak seçilmektedir. Ahi Babalar belli meslek, zanaat ve sanat dallarında yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşinde örgütlenmeyi

36 Claire F. Ullman (1998), The Welfare State's Other Crisis: Explaining the New Partnership Between Nonprofit Organizations and the State in France, Bloomington, Indiana University Press, s. 140, 143,
37 Köksal, M. F. (2006), Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir, s.50.
38 Doğan, H., (2006), Ahilik ve Örtülü Bilgi, Ekin Kitabevi, Ankara, s.3.4.
39 Ekinci, Y. (1990), Ahilik ve Meslek Eğitimi, MEB yayınları No. 862, İstanbul, s.22.; Bulut, R., (2019,), "Ahilik Kurumunun Pomak Müslümanları Üzerindeki Etkileri", Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, Ayrıntı, C.6 S.72, s. 51-57.
40 Erken, V. (2008), Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik, Bilgi Ofset Matbaacılık Yayıncılık, Ankara, s. 47. ; İkiz L. (2001), Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.2.
41 Erdem, E. (2008), Ahilik: Ahlâkla Kalitenin Buluştuğu bir Efsane Teşkilatlanma Modeli, Detay yayıncılık, Ankara, s.7.
42 Gülvahaboğlu, A. (1991), Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran-i Veli ve Ahilik, Memleket Yayınları, Ankara, s. 3-5.
43 Özerkmen, N. (2004), "Ahiliğin Tarihsel – Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.44,S.2, (59-68).
44 Doğan; s.9; Özerkmen, s. 66.

sağlamıştır. Ahi Babalar toplumda örnek kişi olarak değerlendirilmiş ve kararları bağlayıcı olmuştur[45]. Ahilik teşkilatında her meslek ve esnaf dalı için bir lonca bulunmaktadır. Ahi Babaların en yetkili kişi olduğu bu teşkilatlarda onlara vekâlet eden 'nakibi'ler bulunmaktadır. Meslek dalında çıkan uyuşmazlıkları çözen kişiye 'Yiğitbaşı' denirdi. Mesleğe yeni girenlere dua eden 'Duacı' denen bir kişi bulunurdu. Lonca orta sandığı yönetiminden sorumlu kişiye de 'Kâhya' denirdi. Meslek üyelerinin kazançlarından arttırdıkları paralar orta sandığında toplanır ve doğum, ölüm, hastalık ve evlilik gibi durumlarda yardım amaçlı kullanılırdı. Ayrıca belli bazı günlerde eğlence ve eğitimler için de orta sandığından harcamalar yapılırdı[46].

AHİLİK TEŞKİLATININ SAHİP OLDUĞU GENEL EVRENSEL İLKELER

Ahilik teşkilatının genel ilkeleri ve görgü kuralları 'Fütüvvetname' denen eserlerde yer alırdı. Bunlara göre ahiliğin üçü açık üçü kapalı altı temel özelliği bulunmaktadır. Açık olan özellikleri; cömert olma, konuksever olma ve ikramdan kaçınmama olarak sıralanır. Kapalı olan özellikler ise; kimsenin ayıbını araştırmama, kimseye kötü söz söylememe; kimsenin namusuna, ırzına ve şerefine dokunmamadır. Dolayısıyla fazilet ve erdem hissi en önemli unsur olmaktadır.

Ahiliğin en önemli ritüeli olan "şed kuşanma"nın da fazilet hissi ile bağlantısı vardır. Zira burada şed kuşanılırken yedi defa bağlanır ve çözülür. Bunun da sırasıyla anlamı şudur; hırs kapısının kapanarak kanaat kapısının açılması; cimrilik kapısının kapanarak cömert kapısının açılması; şeytani işler kapısının kapanarak rahmani işler kapısının açılması; lezzet kapısının kapanarak nefs terbiyesi kapısının açılması; boş söz kapısının kapanarak zikir kapısının açılması; halktan ümit kapısının kapanarak Hak'tan ümit kapısının açılması; kahır kapısının kapanarak lütuf kapısının açılması[47].

Ahilikle bağdaşmayan işlerin yapılması halinde ise teşkilattan çıkarma işlemi yapılmaktadır. Bunlar ise sırayla; Alkol kullanmak, zina yapmak, dedikodu yapmak, kibirlenmek, merhametsizlik yapmak, kin beslemek, yalan söylemek, emanete hıyanet etmek, cimrilik etmek, aldatmak ve adam öldürmek olarak örneklendirilebilir[48]. Tüm bu tür adab-ı muaşeret kurallarıyla bir esnaf üyesinin mükemmel bir insan olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Sonuçları değerlendirildiğinde de bu sistemin büyük bir başarıya ulaştığını söylemek mümkündür.

Kendi döneminde Anadolu'ya akın eden Türklerin organize olması, yerleşik hayata geçmesi, hem ahlâki hem de mesleki anlamda eğitilmesi bu sistemle gerçekleşmiş, bu da toplumsal refah ve huzura büyük katkı sağlamıştır[49]. Ahilik teşkilatı Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasını hızlandırmakla, gençlerin erdemli bir meslek erbabı

45 Demirez, A. (2018), Ahilerde Ahlâk Anlayışı, http://ahilik.net/ahilerde-ahlâk-anlayisi/ erişim tarihi: 29.10.2021
46 Demirez; s.1-3
47 Köksal, M. F. (2015), Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s.273.
48 Şimşek, M. (2002), Toplam Kalite Yöntemi ve Tarihte Bir Uygulaması, Hayat Yayıncılık, İstanbul, s.19-20.
49 Arslan, H. (2015), "Ahilik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri", Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S.49, 248-271.

olmasını sağlamakla ve toplumda fazilet hissinin oturmasını temin etmekle kalmamış aynı zamanda Osmanlı Cihan Devleti'nin gelişim ve devamlılığına da katkıda bulunmuştur[50].

Ahilik teşkilatında bireylerin kişisel gelişimleri için onlara empoze edilen değerleri şu şekilde özetlemek mümkündür; sabırlı olma; herkese saygı ve sevgi gösterme; çalışmayı ibadet sayma, fakirleri gözetme; sır tutma ve dedikodudan uzak durma; güvenilir ve içten biri olma; güler yüzlü olma; kanaatkâr olma; sadık olma; affedici olma; öfkelenmeme; doğruluktan ayrılmama[51]. Mesleki anlamda ise; kanaatkâr olma yani gelen işe razı olup onu reddetmeme; işbirliği ve dayanışma içerisinde olma; mal biriktirmeme ya da stokçuluktan kaçınma olarak özetlemek mümkündür[52].

Ayrıca ürünlerle ilgili olarak tam rekabetin ve denetim ortamının sağlanabilmesi ve tüketicilerin en uygun fiyata mal bulabilmesi için belli meslek grupları birbirine yakın yerlerde faaliyet göstermişlerdir[53]. Standartlara uygun mal üretmeyen ve uyarılara uymayan esnafın "pabucu dama atılarak" esnaflıktan ihraç edilmesine karar verilirdi. Ahiliğin diğer bir faydası ise meslekte ihtisaslaşmayı sağlamasıdır. Buna göre bir işe başlayan esnaf o işte sebat etmeli ve sık sık iş değiştirmemelidir. Bu durum pazara istikrar ve güven temin etmektedir[54].

Ahilik sisteminde mesleğin zirve noktası olan usta konumuna erişebilmek uzun bir süreç almakta ve sırasıyla yamak, çırak, kalfa gibi süreçlerden geçmek gerekmektedir[55]. Bu süreçte bir meslek adayı her bir zaman zarfında hem mesleki hem de ahlâki olarak uzun ve ciddi bir eğitim sürecinden geçmektedir. Bu da ürünlerde kalite ve verimliliğin artmasına yol açmaktadır[56].

Diğer bir ilke ise üretimde belli bir kalitenin tutturulması ve ürünün makul bir fiyata satılmasıdır. Hileli, eksik iş yapanlar, kalitesiz üretim yapanlara, fahiş fiyat isteyenlere, başkasının ürününü taklit edenlere ve ölçüde insanları aldatanlara ağır cezalar verilmiştir[57].

Ahilik sisteminde temel amaç kâr elde etmek değil topluma fayda sağlamaktır. Dolayısıyla israf ve aşırı üretim de engellenmektedir[58]. Ayrıca üretilen ürünlerin de belli bir standarda sahip olması kontrol edilmekte, benzer cins ve

---

50 Bolat, M., (2005), 19. Yüzyıl Başlarına Antakya'da Ahiliğin İzleri, I. Ahi Evran-ı Veli Ahilik Araştırma Sempozyumu Bildiri Kitabı, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, Kırşehir, s.178.

51 Kavi, E., (2015), ''Ahilik Kurumu ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler'', Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Y.4, C.4, S.8, s.107-108

52 Sultanbeylieso, (2018), (Sultanbeyli Birleşik Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği Esnaf Portalı), Ustalık Merasimleri, http://www.sultanbeylieso.org.tr/ahilik/ustalik-merasimleri erişim tarihi;29.10.2021

53 Demir, G., (1993), ''Geçmişten Günümüze Ahilik ve Tüketici Koruma İlişkisi '', Standart Dergisi, Şubat, s.14.

54 Karagül, M., (2019), ''Türk İslam Medeniyetinde Ahilik ve Devlet Anlayışı'' Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, C.7, S.74, (68-73).

55 Şimşek, s.23.

56 Karagül, M. ve Masca, M., (2017), ''Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı Ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması'' Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.2, s.86.

57 Ekinci, Y. (2011), Ahilik, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara, s.106.

58 Öztürk, N, (2002), "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlâkı Açısından Değerlendirilesi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.7, s.2.

kalitedeki ürünlere benzer fiyat uygulaması yapılmaktadır[59]. Son olarak bu meslek grubu içerisinde yardımlaşma ve dayanışmaya önem verilmiş, zor durumda olan üyelere, hasta ve engellilere, mesleğini yapamayacak derecede yaşlanan emeklilere orta sandığından yardım yapılması uygulaması ile sosyal adalet temin edilmiştir[60].

ULUSLARARASI NİTELİKTE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLMA POTANSIYELİ AÇISINDAN AHİLİK TEŞKİLATI:

Günümüzde mesleki tarz örgütlenmeler daha çok dernek, oda ve meslek birlikleri olarak tezahür etmektedir. Örneğin eczacı, doktor, mimar, mühendis ve mali müşavir gibi meslek birliklerin odalar şeklinde teşkilatlandıkları görülmektedir. Belli meslek grupları içerisindeki birlik ve dayanışmayı sağlama ve verilen hizmetlerde belli bir kaliteyi ve standardı yakalama noktasında bunların bir ölçüde ahilik teşkilatlarına benzediklerini söylemek abartı olmayacaktır[61]. Zira bunlar da mensupları açısından uygulanması gereken mesleki ve etik kurallar belirlemişler, denetim ve yaptırım mekanizmaları ortaya koymuşlardır. Toplumda düzenin sağlanması noktasında ahlâkın ne derece önemli bir faktör olduğu gerçeği ortaya konulduğunda genel ahlâkın bir parçası olan iş ahlâkının önemi de yadsınamaz bir gerçektir[62].

Ahilik teşkilatı iş ahlâkı bağlamında belli bazı etik kurallar belirleme, bu kurallara uymayanlara yaptırımlar uygulama, üretim şekli ve ürün kalitesinde belirli standartlar belirleme noktasında başarılı bir model olduğu açıktır[63]. Ahilik teşkilatındaki prensiplerin Anayasanın sosyal güvenlik ve iş hukuku düzenlemeler ile de benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Diğer yandan günümüzde kurulan ticaret ve sanayi odaları, sendikalar ve diğer odalar da ahilik teşkilatına benzer fonksiyonlar icra etmektedirler[64]. Ahilik esaslarına dair pek çok ilke de iş kanunlarına ve evrensel uluslararası metinlere girmiştir. Bu noktada asgari ücret uygulaması, haftalık çalışma ücretleri, kıdem tazminatı, işsizlik sigortası gibi uygulamaları örnek olarak göstermek mümkündür[65]. İşçi ve

59 Erbaşı, A. (2012), "Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar", Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Süreli Yayınlar, C.7/2 Bahar, s.1324.
60 Kıyak, A. (2017), "İslam'ın Yardımlaşma ve Dayanışma Prensibinin Sosyal Hayata Aksettirilmesinde Ahiliğin Rolü: Fütüvvetnâmeler Ekseninde", İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi C.6, S.5, s. 25.
61 Oğurlu Y. (2017), Tarihi "Ahi Birlikleri"nden Çağdaş "Kamu Kurumu" Niteliğindeki Meslek Kuruluşları'na İzdüşümler: Mesleki Dayanışma, Disiplin ve İdari Yaptırımlar", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 16, Güz, Sayı: 32, 2017/2, s. 78.
62.Şahin M, (1986), "İş Ahlâkının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme", Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri), Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, No.1, İstanbul, 1986, s. 111.
63 Demirpolat A. / Gürsoy, A., "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 15, (355–376.), s.371.
64 Solak F., "Ahilik, Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları", Marmara Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü İTO Yayın No: 2009-56, İstanbul 2009, s. 25.
65 Gülvahaboğlu Â. (1991), "Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik", Ankara 1991, s. 289.

işveren sendikaları, ticaret odaları, Türk Standartları Enstitüsü gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kurum, vakıf ve dernekleri ahilik sisteminin birer yansımaları olarak görmek mümkündür.[66]

Anayasamızın 135'inci maddesindeki tanıma göre "*Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir*". Bu maddeye göre doktorlar, avukatlar ve diğer meslek grupları mesleklerini icra edebilmek için bu kuruluşlara üye olmak zorundadır. Bu tür kuruluşlar kendi meslek gruplarındaki üyelerine belirlenen mesleki kurallara uymamaları nedeniyle ihtar, kınama, para cezası ve geçici veya kalıcı ihraç cezaları verebilmektedirler.

Aynı şekilde kaliteli ürün üretimi ve bunların denetlenmesi ayrıca tüketicinin korunması noktalarında rekabet kurullarını, hakem heyetlerini, işyeri denetleme ve danışmanlık grupların örnek olarak göstermek mümkündür. Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Disiplin Kurulu Yönetmeliğine göre; müşteriye kaba davranan, taahhüdünü yerine getirmeyen, sağlıksız ürün satanlar, kalitesiz mal üretenler, haksız menfaat temin edenler, ölçü ve tartıda hile yapanlar, standartlara aykırı mal üretenler, müşterisini zarara uğratanlar, yüz kızartıcı suç işleyenler ve bunun gibi meslek ahlâkına uymayan davranışlar sergileyenler aynen ahilik teşkilatında olduğu gibi cezalandırılmaktadırlar.

Gerek sahip olduğu evrensel ilkeler, gerekse teşkilatlanma şekli çerçevesinde ahilik teşkilatının meslek odaları şeklinde ulusal ve uluslararası düzeyde yaygınlaşabilmesi potansiyeli yüksektir. Küreselleşmenin etkisiyle bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşim üst düzeye çıktığı günümüz teknoloji çağında bu tür bir yapılanmanın uluslararası nitelikte bir sivil toplum kuruluşuna dönüşmesi potansiyeli de oldukça yüksektir. Bu potansiyelin öncelikli olarak belirli meslek grupları arasındaki dayanışmanın uluslararası düzeye taşınması noktasında gerçekleşmesi mümkündür.

Bu çerçevede ahilik teşkilatının uluslararası boyutta değişik yansımalarını görmek mümkündür. Avukatlar açısından Uluslararası Demokratik Avukatlar Birliği (The International Association of Democratic Lawyers (IADL) [67], Uluslararası Barolar Birliği (IBA)[68], Avrupa Avukatlar Birliği (UAE)[69] gibi Sivil Toplum Kuruluşları mesleki dayanışma ve birlik anlamında örnek olarak gösterilebilir. İş güvenliği ve işçi hakları açısından ise ahilik teşkilatının günümüzdeki izdüşümü sayılabilecek sendikaların uluslararası boyuttaki temsiline örnek olarak Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nu (ITUC) göstermek mümkündür. Türkiye sendikalarından DİSK, KESK, HAK-İŞ ve TÜRK-İŞ sendika konfederasyonları ITUC'un üyesidir. Uluslararası çapta iş yasalarını

66 Öztürk, s. 4-5.
67 Uluslararası Demokratik Avukatlar Birliği, https://iadllaw.org/ erişim tarihi. 29.10.2021
68 Uluslararası Barolar Birliği, https://www.ibanet.org/ erişim tarihi. 30.10.2021
69 Avrupa Avukatlar Birliği, https://www.uae.lu/ erişim tarihi. 30.10.2021

geliştirmek, iş koşullarında standartlar belirlemek ve bunları daha ileri düzeye götürmekle görevli Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) [70] ahilik teşkilatının bu alandaki uluslararası yansıması olarak görülebilir.

Üretilen ürünlerde bir standardın sağlanması noktasında ahilik teşkilatının ulusal anlamda izdüşümü Türk Standartları Enstitüsü olmaktadır[71]. Bunun uluslararası alanda yansıması ise Uluslararası Standartlar Teşkilatı (The International Organization for Standardization -ISO) olmaktadır[72]. Tüketicilerin haklarının korunması anlamında ulusal bir başvuru merkezi olan Tüketici Hakem Heyetleri bu alanda ahilik teşkilatının ulusal yansımasını oluşturmaktadır. Türkiye'nin 2010 yılında üye olduğu Uluslararası Tüketici Koruma ve Uygulama Ağı (International Consumer Protection and Enforcement Network ICPEN) ise bu alandaki uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur. Görüldüğü üzere ahilik teşkilatının değer ve fonksiyonları adı konulmadan değişik yapı ve görünümlerde uluslararası alanda şekillenmiştir.

AHİLİK TEŞKİLATI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GELECEĞİ

Sahip olduğu temel felsefe, evrensel ilkeler ve teşkilatlanma şekli çerçevesinde ahilik müessesesinin günümüz sivil toplum kuruluşlarına ulusal ve uluslararası düzeyde örnek ve model olması mümkün gözükmektedir[73]. Bunu, ahiliğe egemen olan ilke ve yöntemler çerçevesinde ele aldığımızda, bir kısım prensiplerin belli ölçüde uygulandığı görülmektedir. Tabidir ki, günümüzün değişen koşulları ve hızla gelişen teknoloji dikkate alındığında bir kısım ilkelerin günümüze uyarlanması mümkündür. Bunları prensipler bazında madde madde aşağıda açıklamaya çalışacağız.

Ahilik teşkilatında bir meslek erbabının yamaklıktan ustalığa uzanan süreçte yetişmesi daha kıdemli ve erdemli bir ustanın ya da üstadın gözetiminde olmaktaydı. "Pir" denilen bu üstatlar, mesleki ve ahlâki anlamda mesleğin başındaki kişinin, adayın tam anlamıyla yetişmesini sağlamaktaydılar[74]. Günümüzde belirli bir mesleğe uzanan süreçte mesleki eğitimler orta öğretim ve üniversiteler vasıtasıyla yapılmakta, mesleğe giriş öncesinde ise belli bazı meslek grupları için staj uygulaması yapılmaktadır. Fakat bunların yeterliliği her zaman sorgulanmakta, bilhassa meslek etiği noktasında eksiklikler görülmektedir. Bu noktada ahilik teşkilatında olduğu gibi bir mesleğe aday olan gençlere bir rol model olarak eğitim ve gözetim fonksiyonu eda edecek bir meslek büyüğünün üstad olarak atanması mümkündür. Bunun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yapılması meslek etiğinin yerleşmesi ve donanımlı meslek erbaplarının yetişmesi için faydalı olacaktır.

---

70 ILO, https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm, erişim tarihi: 31.10.2021; https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararas%C4%B1_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC

71 Türk Standartları Enstitüsü, https://www.tse.org.tr/ erişim tarihi. 01.11.2021.

72 The International Organization for Standardization-ISO, https://www.iso.org/home.html; https://tr.wikipedia.org/wiki/ISO, erişim tarihi. 02.11.2021.

73 Bkz. Acar, A. (2005). "Küreselleşme sürecinde Ahilik kodları ve normlarının yeniden değerlendirilmesi", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12- 13 Ekim 2004). Kırşehir: GÜ Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, 1-13.

74 Çağatay, N. (1989). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.121.

Ahilik sisteminde kâr elde etme nihai ve tek amaç olmamıştır. Bunun yanında engellilere, hastalara, yaşlılara ve mesleği yapamayacak durumda olan zayıflara yardım etme gibi erdemli amaçlar söz konusu idi[75]. Orta sandığı uygulaması bir sosyal sigorta sistemi gibi işlemekteydi. Günümüz ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının bu modeli örnek alması ve hayata geçirmesi hem bizzat bu kuruluşun hem de üyelerinin maddi ve manevi sorunlarını çözmede çok iyi bir yöntem olabilecektir.

Ahilik sisteminde eşrefi mahlûk olan "insan" merkez alınmıştır. İnsanı merkez alan bu sistemde onun mutluluğu için mesleki ve ahlâki anlamda mükemmel bir şekilde yetiştirilmesi esas idi. Bu şekilde toplumsal huzur ve refah da sağlanmaktaydı[76]. Günümüz ulusal ve uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının en önemli sorunu ve ihtiyacı olan mesleki ve ahlâki anlamda iyi yetişmiş insan kaynağı sorununun ahilik anlayışı ile çözülmesi mümkün gözükmektedir.

Ahilik teşkilatının diğer bir model olabilecek yönü ise mensuplarının meslek etiklerine uyma noktasındaki denetim mekanizmalarıdır. Bunun da en önemli yolu bir suçu ya da kabahati daha oluşmadan iç kontrolle ya da dış kontrol mekanizmaları ile engellemektir. Ahilik sisteminde cezaların amaç değil bireylerin otokontrollerine yönelik bir araç olduğu anlayışı hâkimdi[77]. Benzer bir anlayışın günümüz Sivil Toplum Kuruluşlarına tatbiki toplumsal huzur ve barışın temininde çok önemli bir rol oynamasına yol açabilecektir. Ahilik anlayışında fertler işçi-işveren, üretici ve tüketici, kadın ve erkek, yönetilen ve yöneten, genç ve yaşlı gibi bir ayrıma tabi tutulmamış bunların birbiriyle çatışan değil birbirini destekleyen bir anlayışa sahip olması gerektiği empoze edilerek sosyal adalet sağlanmıştır. Bu anlamda ahiliğin günümüz Sivil Toplum Kuruluşlarına örnek teşkil ettiği söylenebilecektir[78].

Ahilik kültürü iktisat, felsefe, siyaset, eğitim ve ilahiyat gibi pek çok bilim dalının alanına girmekte ve yerli yabancı pek çok bilim insanı ve sosyoloğun ilgisini çekmektedir. Zira bu kültürün Anadolu, Roma, İran ve Türk kültürlerinin izlerini taşıdığı düşüncesiyle tüm insanlığa ait evrensel yönünün olduğunu söylemek abartı olmayacaktır[79]. Bu anlamda uluslararası sivil toplum kuruluşlarının böyle bir evrensel kültüre kayıtsız kalacağı düşünülmeyecektir. Bilhassa insani bir bütün olarak ele alan ve onun yaşam boyunca tüm boyutlarıyla gelişimini ele alan ve toplumun en küçük birimlerine kadar yayılan planlı ve sistemli eğitim mantalitesi modern uluslararası sivil toplum kuruluşlarına model olacak diğer bir özelliktir[80]. Tüm bu özellikleri ile uluslararası sivil toplum

75 Uçma, İ. (2011). "Bir sosyal siyaset kurumu olarak Ahilik" (1. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları, Akademik Dizi, 135, s.114.

76 Durak, İ. ve Yücel A. (2010), "Ahiliğin Sosyoekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 151-168

77 Gülerman, A. ve Taştekil, S. (1993), Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal Ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 16.

78 Uçma, s.164

79 Demir, G. (1998). Türk kültürü Ahilik. İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, s.7.

80 Rüştü, Yeşil ve Mehmet, Kart, (2018), Değer Eğitimi Modeli Olarak Ahilik. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(3),s.165.

kuruluşları daha etkin ve verimli faaliyet gösterecek ve modern toplumların kronik insanlığın işsizlik, açlık, yoksulluk ve diğer psikolojik ya da sosyolojik sorunları devlet müdahalesi gerekmeksizin çözülebilecektir[81].

SONUÇ

Öncelikle belirtmek gerekir ki, her hangi bir kurum, inanç, felsefe veya toplumun sahip olduğu ilke ve değerler ile onun müntesiplerinin, taraftarlarının söz konusu mensubiyetlilklerinin hakkını layıkıyla verip vermemesi arasındaki farkı iyi görmek gerekir[82].

Tüm dünya ülkelerini ve toplumlarını meşgul eden açlık, küresel ısınma, çevre kirliliği, etnik çatışmalar, işsizlik ve sağlık gibi pek çok ulusal ve küresel sorunların giderek arttığı yadsınamaz bir gerçektir. Ulusal ve uluslararası resmi mercilerin bu sorunların çözümünde bir dereceye kadar etkili olduğu, sivil toplum kuruluşlarının ise esnek yapılarıyla bu sorunlara hızlıca çözüm üretebildikleri ortadadır. Bu bağlamda, Anadolu'da büyük izler bırakan ve Türk-İslam sentezinin güzel bir eseri olan ahilik teşkilatı, gerek yapısı gerekse evrensel değerleri itibariyle pek çok dünya sorununa çözüm olabilecek potansiyele sahiptir. Günümüz sivil toplum teşkilatlanması olarak tezahür eden ulusal ve uluslararası çaptaki sivil toplum kuruluşlarının ahilik teşkilatının evrensel değerlerini günümüze uyarlaması halinde daha etkin ve verimli olabilecekleri şüphesizdir.

Ahilik teşkilatının insanı merkez alan evrensel nitelikteki değerlerine göre mükemmel bir sivil topluma erişim için öncelikle insanın her noktada eğitilmesi ve olgunlaştırılması gerekmektedir. Bu şekilde mükemmelleşen birey, sosyal birliktelik ve dayanışmaya önem verecektir. Zira bu nitelikleri taşımayan mensuplar ise toplum ve ahilik teşkilatı tarafından yapıcı bir şekilde uyarılmakta, ihlalde ısrar edilmesi halinde tedrici yaptırımlar uygulanmakta ve nihayetinde toplumdan dışlanmaktadırlar. Ayrıca, harici kontrol mekanizmaları yanında kişinin kendi iç dünyasında ahlâki olarak en üst düzeye ulaşması da ahiliğin en temel amacıdır. Bu noktada mesleğin başındaki bir insan; yamak, çırak, kalfa olma gibi mesleki aşamalar ve ahlâki uzun bir eğitimle nihayetinde ustalık makamına ulaşabilmektedir. Sonuçta hem mesleki hem de etik anlamda mükemmel insan yetişmektedir. Bu şekilde günümüz ulusal ve uluslararası düzeydeki kurum ve kuruluşların en önemli sorunu olan "iyi insan" kaynağı çözüme kavuşabilecektir. Zira bireysel anlamda insan düzeldiğinde aile, meslek grubu ve nihayetinde toplum düzelmiş olacaktır.

Ahilik teşkilatının örnek alınması gereken diğer bir yönünü teşkil eden "mesleki ve toplumsal dayanışmaya son derece önem vermesi" ve uygulaması ile devlete ve topluma yük olmadan model bir sosyal sigortalar sistemini oluşturması da mümkündür. Bu şekilde ahilik teşkilatı; sadece ekonomik boyutuyla değil, sosyal, kültürel ve ahlâki birçok boyutlarıyla da küresel toplumun refahının sağlanmasında mükemmel bir rol model olabilecektir.

81 Gündüz, A. Y. ve Kaya, M. (2014), Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rolleri Üzerine Bir Değerlendirme, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 6(10), s. 144.
82 Örneğin, İslam ile Müslümanın aynı şey olmaması gibi…

Ayrıca ahilik evrensel değerlerinin günümüz ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına pek çok alanda model olması mümkün gözükmektedir. Bu anlamda en önemli unsur mesleki ve ahlâki anlamda insan kalitesinin arttırılmasıdır. Sivil toplum kuruluşlarının kuruluş ve işleyişinde nicelik ve sayısal çokluktan ziyade kalite ve niteliğe önem verilmesi gerekmektedir. Örgütlenmede tamamen şeffaf bir yapıda gönüllülerin hem maddi hem de manevi katkıda bulunabilecekleri bir işleyiş tercih edilmelidir. Ayrıca uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ahilik teşkilatında olduğu gibi hem bireyi hem de toplumu dönüştürecek bir misyon ve vizyon edinmeleri gerekmektedir. Bu noktada bireycilikten ziyade sosyalleşmeye, kâr hırsı yerine kanaatkârlığa, mal birikimi yerine paylaşımaya, rekabetten ziyade dayanışmaya ve tüketim toplumundan ziyade üretim ve verimliliğe odaklanılmalıdır.

Ahilik teşkilatının prensiplerinin ulusal ve uluslararası düzeydeki sivil toplum kuruluşları tarafından günümüze uyarlandığında insanlığın yoksulluk, gelir eşitsizliği, lüks tutkunluğu, çevre kirliliği, işsizlik ve kalitesiz üretim gibi sorunlarının çözümü mümkün olabilecektir. Bu noktada sermaye daha da çok kâr elde etmeye değil, insanı ve toplumu mutlu etmeye yönelecektir. Denetim mekanizmaları ile ürünlerde kalite ve standartlaşma sağlandığı gibi ticarette etik değerlerin ön plana çıkması sağlanacaktır.

Kadim ahilik teşkilatı, adeta uluslararası olma özelliklerini de taşıyan doğduğu çok uluslu ve çok kültürlü Osmanlı medeniyetindeki rolünü bu defa tüm İslam coğrafyasında ve ideal bir örnek olarak küresel ölçekte geliştirebilecek potansiyele sahip gözükmektedir.

Bu çerçevede, esnaf, sanatkârlar ve benzeri kurumların günümüzdeki sorunlarının çözümü hususunda, yaşadığı süreçte başarısınını kanıtlamış olan ahilik teşkilatının değerlerine hali hazırda ne ölçüde uyulmakta oladuğunuun tespiti önemli hale gelmektedir.

Belirtmek gerekir ki, bu günkü kurumların gelişmine yönelik eğitimlere ahilik felsefe ve ilkelerinin dâhil edilmesi ve söz konusu eğitimlerin bu alanda gerçekten uzman kişilerce verilmesinin önemi ortaya çıkmakatadır.

Ahilik değerlerinin günümüz koşullarına uyarlanarak, özünü de kaybetmeden yaşatılmasına özel bir önem verilmesi ve bu konuda farklı açılardan yeni araştırmaların ve bu araştırmaların sonuçlarına göre çalışmaların yapılması gerekmektedir. Zira ahilik felsefe ve değerlerinin özüne dokunmadan akatarılması da önem taşımaktadır. Bu da ancak uzman kişlerin moderen ve bilimsel yöntem ve gereçlerle vereceği eğitimle mümkün olabailir. Bu sayede kendi ve çevre coğrafya ve toplumlarda huzur ve biriliğin tesisi ve sürdürülmesine de katkıda bulunulmuş olacaktır.

Günümüzde teknolojinin hâkimiyet kurduğu, tüketim ve tüketim anlayışının hızla yayıldığı iş ahlâkının çöküş yaşadığı, çalışanlarını korumakta yetersiz olan örgütlerin işlevlerini yerine getirmemesinden dolayı çalışanların adalete olan inancının azaldığı bir dönem yaşamaktayız. Bu bozuk anlayışın dünya çapında giderilebilmesi için sosyal adalet, dayanışma ve yardımlaşma ruhunun ön planda olduğu, ahlâki ilke ve uygulamaların benimsendiği, toplumun tüm yapılarını bir arada tutmak için birlik ve beraberlik kavramının içselleştirildiği ahilik felsefesine ihtiyaç vardır.

Yaklaşık bin yıldır Anadolu'dan Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'nın hemen tüm alanlarına yayılan ve bu coğrafyalarda yaşayanların sanat ve mesleki alanda yetişmelerini, ahlâki yönden gelişmelerini sağlayan; var olan kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını, yardım ve dayanışmayı öncelik olarak gören bir anlayış ile, yaşadığı topluma yararlı ve ahlâklı birey yetiştirmeyi de önemli bir görev olarak gören "ahilik yapılanması"nın, günümüz çalışma hayatındaki ahlâki yapının yeniden yapılandırılması anlayışına önemli katkılarda bulunacağı şüphesizdir. Kaldı ki, geçmişte ve günümüzde pek çok yabancı toplum ve coğrafyaya örneklik teşkil etitiği de bir vakıadır. Örneğin Amanların ve Japonların kend meslek eğitimlerinde Osmanlı Ahilik Sisiteminden yararlandıkları gibi…[83] Bu gün bu kurumlardaki değer kaybının yeniden yapılandırılabilmesi için geçmişte ahilik felsefesinde önemli bir yer tutan iş ahlâkî ilke ve uygulamalarından özellikle faydalanılmalıdır. Diğer bir deyişle, asırlar boyunca bu coğrafyada hâkimiyetini sürdüren ahilik felsefesinin bir paradigma çerçevesinde değerlendirilip, "günümüz iş ahlâkındaki bu değer kaybının yeniden yapılandırılabilmesi için geçmişte ahilik felsefesinde önemli yer tutan iş ahlâkı ilke ve uygulamalarına da ihtiyaç vardır. Kısaca, bünyesinde yüzyıllardır sadece toplumsal alandaki ilke ve uygulamaları değil, aynı zamanda çalışma hayatına yönelik ilke ve uygulamaları da barındıran ahilik felsefesi; esnaf, tüccar, sanatkâr gibi pek çok çeşitli ticari gruplar ve bireyler için daima ilham kaynağı olmaya devam edebilecek potansiyele sahiptir.

Ahilik, iş birliği içinde, mutlu bir çalışma ve yaşam anlayışıyla, daha dürüst, daha sade, daha sakin, daha özgün tempoyla evrensel etik ilkeleri benimsemiş bir yaklaşımdır.

Hâkim olduğu çağın toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş bir yapılanma olan ahilik felsefesinin, iş ahlâkına yönelik benimsediği bazı ilke ve uygulamalar hala günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Bu ilke ve uygulamalardan "sorumluluk, liyakat, dayanışma, hiyerarşik yapılanma, rekabet, oto-kontrol, standardizasyon, kalite, üreticinin ve tüketicinin korunması, iş bölümü ve uzmanlaşma, örgütsel iletişim, eğitim, etik, kadın haklarına saygı" gibi birçok kavramın karşılığı ahilik felsefesinde bulunmaktadır.

Dolayısıyla, ünümüz hayatında pek çok sosyal bozuklukların giderilmesi için hâkim olduğu çağlarda askeri, ticari, siyasi, ahlâki alanlarda birçok olumlu ilke ve uygulamaları benimsemiş ahilik felsefesinin günümüz çalışma hayatındaki ahlâki yapının yeniden yapılandırılması anlayışına önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür.

Diğer bir ifadeyle, günümüz iş ahlâkı anlayışına yönelik yapılacak yapılandırma faaliyetlerinde gerekli olabilecek düzenlemeler belirlenirken bugün Japonya ve Almanya'nın bazı meslek ve ticari konularda Ahilik'ten yararlandığı gibi, ülkemizin de Amerikan ya da diğer kültürlere bu alanlarda rehberlik etmesi ütopik değildir. Bu bağlamda ahlâk ve bilgi gibi iki kaynağın bileşkesi olan ve yaklaşık bin yıl bu coğrafyada hâkimiyetini sürdürmüş olan ahilik felsefesindeki ilke ve uygulamaların günümüze uyarlanması yararlı olacaktır.

83 Bkz. Akyüz, Müslüme ve Özyer, Kubilay (2018), "Güneş Doğudan Yükselir: Günümüz Örgütlerine Yol Gösterici Olarak Ahilik Sistemi", Route Educational and Social Science Journal, 5(5), s. 206.

Ahilik ilklerinin uygulanabileceği uluslararası alanlar olarak; insan hakları, ILO-işçi-işveren hakları ve ödevleri, WTO-esnaf ve tüccar hakları ve ödevleri; uyuşmazlıkların çözümü işletmecilik ilke ve ahlâkı tüketici hakları; uyuşmazlıkların çözümü kadın hakları çocuk hakları sayılabilir.

Yapılması gerekenler: Kurumsallaşmanın sağlanması (ulusal çapta kurumsallaşma, Türk dünyası çerçevesinde kurumsallaşma, İslam dünyası çerçevesinde kurumsallaşma, BM kapsamında kurumsallaşma); devletin, diğer devletlerle ikili/çoklu işbirliği andlaşmaları ile ilişkiler geliştirmesi; evrensel ahilik ilkelerinin tespiti ve günümüze uyarlanması; tespit edilen ilkelerin küresel ölçekte kabulünün sağlanması hususunda uluslararası kurumların çalışmalarına katılımın sağlanması…

Devletlerin ve medeniyetlerin; kendi inanç, felsefe, değerler, ilkeler ve hukuk kurallarını diğer toplumlara küresel çapta benimsetme, empoze etme ve hatta dayatma mücadelesinde ahilik ilkelerinden yararlanmamız elzemdir.

KAYNAKÇA

Acar, A. (2005). "Küreselleşme sürecinde Ahilik kodları ve normlarının yeniden değerlendirilmesi", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12- 13 Ekim 2004). Kırşehir: GÜ Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, 1-13.

Akatay, A. ve Yelkikalan, N. (2007). Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynaklarının Yönetimi (1. Baskı), Ankara.

Akyüz, Müslüme ve Özyer, Kubilay (2018), "Güneş Doğudan Yükselir: Günümüz Örgütlerine Yol Gösterici Olarak Ahilik Sistemi", Route Educational and Social Science Journal, 5(5): 197-209.

Anheier, Helmut K. and List, Regina A., (2005), A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non–Profit Sector, New York, Routledge Publ.

Anzavur D. / Gürsoy, A., "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S: 15, s. 355–376.

Arslan, H., (2015), ''Ahilik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri'', Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi,

Arslan, O. (2001), Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Geleceği, (1. Baskı), Bayrak Yayıncılık, İstanbul.

Ashford, N. (2009), Özgür Toplumun İlkeleri (Çeviren: Can Madenci). Ankara: Liberte Yayınları.

Ataman, H.ve Yamak, B. (2009), Sivil Toplum Örgütleri İçin Kampanya Hazırlama Rehberi: Dünyadan ve Türkiye'den İyi Kampanya Örnekleri (1. Baskı). Ankara: Uzerler Matbaası.

Atıcı, B. (2012). Ulusötesi Aktörlerin Küresel Etki Alanı Olarak İnternet. (Editör: Nurullah Ardıç ve Sevinç Alkan Özcan). Küyerel Dönüşümler. İstanbul, Küre Yayınları.

Aydın, M. (2013), Güncel Kültürde Temel Kavramlar, (1. Baskı), Açılım Kitap, İstanbul.

Barry, N. (1999), "Sivil Toplum, Din ve İslam" (Çeviren: Mustafa Erdoğan), İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi, (Editör: Ömer Demir), Liberte Yayınları, Ankara, s. 3-28.

Başlar, K. (2005). Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar (1. Baskı), Nobel Yayınevi, Ankara.

Bolat, M., (2005), 19. Yüzyıl Başlarında Antakya'da Ahiliğin İzleri, I. Ahi Evran-ı Veli Ahilik Araştırma Sempozyumu Bildiri Kitabı, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, Kırşehir.

Borko de S., (1964), Les Organizations non Gouvernementales et Les Nations Unies, Geneva, Librairie Droz, s. 25 (Aktaran: Pei-Heng, Chiang: Non-Governmental Organizations at the Unated Nations, Identity, Role, and Function, New York, Praeger Publishers, 1981.

Bulut, R., (2019), "Ahilik Kurumunun Pomak Müslümanları Üzerindeki Etkileri", Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, Ayrıntı, C.6 S.72, s.51- 57.

Ceballos-Delgado, Javier, L., D. Deborah, Gomez-Haro, Samuel and VidalSalazar, Dolores M. (2012), Environmental Nongovernmental Organization Coalitions (Edited by: Deborah Rigling Gallagher), Environmental Leadership A Reference Handbook. Los Angeles: SAGE.

Claire F. Ullman (1998), The Welfare State's Other Crisis: Explaining the New Partnership Between Nonprofit Organizations and the State in France, Bloomington, Indiana University Press.

Çağatay, N. (1989), Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çaha, Ö. (2011), Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları ve Sivil Toplum (Editör: Atilla Yayla ve Bican Şahin), Türkiye'de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları, Sivil Toplum ve Demokrasi., Liberal Düşünce Topluluğu Derneği, Ankara.

Çalış, Ş., Kutlu, Ö. ve Özlük, E. (2006), NGOs: Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri. (Editör: Şaban Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu), Uluslararası Örgütler ve Türkiye, Çizgi Kitapevi, Konya.

Çevik H. H. (1998), Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu, Türk İdare Dergisi, S: 418, s. 109-122.

Demir, G. (1998). Türk Kültürü Ahilik, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.

Demir, G., (1993), Geçmişten Günümüze Ahilik ve Tüketici Koruma İlişkisi, Standart Dergisi, Şubat, s. 1-22.

Demirez, A., (2018), Ahilerde Ahlâk Anlayışı, http://ahilik.net/ahilerde-ahlâk-anlayisi/ erişim tarihi: 29.10.2021

Dennis R. Young (2000) "Alternative Models of Government–Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives", Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, V: 29, No: 1, March 2000, p. 149-172.

Doğan, H., (2006), Ahilik ve Örtülü Bilgi, Ekin Kitabevi, Ankara.

Durak, İ. ve Yücel A. (2010), "Ahiliğin Sosyoekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), s. 151-168.

Ekinci, Y., (1990), Ahilik ve Meslek Eğitimi, MEB Yayınları, No: 862, İstanbul.

Ekinci, Y., (2011), "Ahilik" Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 11.Baskı, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara.

Erbaşı, A. (2012), "Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Süreli Yayınlar, C.7/2 Bahar, s. 1321-1331.

Erdem, E. (2008), Ahilik: Ahlâkla Kalitenin Buluştuğu Bir Efsane Teşkilatlanma Modeli, Detay Yayıncılık, Ankara.

Erken, V. (2008), Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik, Bilgi Ofset Matbaacılık Yayıncılık, Ankara.

Fahri, S. (2009), Ahilik, Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları, Marmara Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü İTO Yayın No: 2009-56, İstanbul, 2009.

Gülerman, A. ve Taştekil, S. (1993), Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Gülvahaboğlu, A. (1991), Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran-i Veli ve Ahilik, Memleket Yayınları, Ankara.

Gündüz, A. Y. ve Kaya, M. (2014), Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rolleri Üzerine Bir Değerlendirme, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 6(10), s.130-169.

Halis, Y. E. (2000) "Sosyal Politika Açısından Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2000.

İkiz, L. (2001), Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Karabulut, B. (2010), "Dünyada ve Türkiye'de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", Gazi Akademik Bakış, 4 (7), s. 91-104.

Karagül, M. (2019), 'Türk İslam Medeniyetinde Ahilik ve Devlet Anlayışı', Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, C. 7, S. 74, s. 68-73.

Karagül, M. ve Masca, M. (2017), Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 19, S. 2, s. 83-91.

Kavi, E. (2015), Ahilik Kurumu ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler, Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Y. 4, C. 4, S. 8, s. 102-117.

Kıyak, A., (2017), İslam'ın Yardımlaşma ve Dayanışma Prensibinin Sosyal Hayata Aksettirilmesinde Ahiliğin Rolü: Fütüvvetnâmeler Ekseninde, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 5, s. 1-19.

Kozak E. İ. (1994) Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Adapazarı.

Köksal, M. F. (2006), Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir.

Köksal, M. F. (2015), Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Lars Skov Henriksen, Thomas P. Boje, Bjarne Ibsen and Inger Koch–Nielsen, (2008), Welfare Architecture and Voluntarism: Or Why 'Changing the Welfare Mix' Means Different Things in Different Contexts, The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges, Edited by: Stephen P. Osborne, New York: Routledge Publ.

Lester M. Salamon (1999), America's Nonprofit Sector: A Primer Paperback, New York: The Foundation Center.

Livingston, S.G. (1992), The Politics of International Agenda-Setting: Reagan and North-South Relations, International Studies Quarterly, 36 (3), s. 73-97.

Nye, Joseph S. Jr. ve Welch, David A. (2010), Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak. (Çeviren: Renan Akman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Oğurlu, Yücel, "Tarihi "Ahi Birlikleri"nden Çağdaş 'Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları'na İzdüşümler: Mesleki Dayanışma, Disiplin ve İdari Yaptırımlar", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 32, 2017, s. 77-93.

Özbek N. (2002), Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet, Toplum ve Bilim, S: 92, Bahar, s. 7-33.

Özdemir, H (1997), Vakıflar ve Sivil Toplum, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, S: 18, Kasım–Aralık, 1997, s. 75-98.

Özden, K. (2008), Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim, (Editör: Ali Coşkun), Seçkin Yayınevi, Ankara, s. 46-68.

Özerkmen, N. (2004), Ahiliğin Tarihsel – Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları- Sosyolojik Yaklaşım, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 44, S. 2, s. 59-68.

Öztürk, N. (2015), Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlâkı Açısından Değerlendirilmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 1-12.

Pinch, Steven. (1997), Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision, London: Routledge Press.

Rutherford, K. R. (2000). The Evolving Arms Control Agenda: Implications of the Role of NGOs in Banning Antipersonnel Landmines, World Politics, 53 (1), s. 71-114.

Scholte, Jan A. (1999). Global Civil Society: Changing the World?, Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation, Working Paper, No. 31/99, p. 1-37.

Sultanbeylieso, (2018), (Sultanbeyli Birleşik Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği Esnaf Portalı), Ustalık Merasimleri, http://www.sultanbeylieso.org.tr/ahilik/ustalik-merasimleri, erişim tarihi: 29.10.2021

Şahin L.- Öztürk M., (2008), Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu, Sosyal Siyaset Konferansları, Cilt: 54, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 3-29.

Şahin M., İş Ahlâkının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme, Türk Kültürü ve Ahilik, (21. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri), Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, No.1, İstanbul, 1986, s. 63-87.

Şerif M., (2011). Türkiye'de Toplum ve Siyaset (18. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Şimşek, M. (2002), Toplam Kalite Yöntemi ve Tarihte Bir Uygulaması, Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Törnquist-Chesnier, Marie, (2004), NGOs and International Law. Journal of Human Rights, 3 (2), s. 253-263.

Uçma, İ. (2017), Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik (1. Baskı), İşaret Yayınları, İstanbul.

Yeşil, Rüştü ve Kart, Mehmet, (2018), Değer Eğitimi Modeli Olarak Ahilik, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(3), s. 161-177.

Yıldırım, İbrahim, (2004), Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim (1. Baskı). Seçkin Yayınevi, Ankara.

AHİLİĞİN GÜNÜMÜZ İŞ DÜNYASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Merve ÇELİK•, Ahu Tuğba KARABULUT••

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ahilik kavramı hakkında bilgi verip, ilkelerini ve özelliklerini ele alıp, günümüzdeki iş hayatı üzerindeki etkilerini tartışmaktır. Bu yönde, çalışmanın yöntemi olarak öncelikle ahilikle ilgili literatür incelenmiş ve iş dünyası üzerindeki etkileri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Ahilik Teşkilatı Anadolu'da yaygınlaşmış, ticarette yardımlaşmayı esas alan sosyoekonomik bir kurumdur. Ahiliğin ilkelerinin günümüz işletmelerine yansıması olarak, ihtiyaç sahibi olan işletmelere özellikle kriz dönemlerinde karşılaştıkları zorluklarda yardımcı olunması, sermayenin yeni yatırımlara dönüştürülerek ekonominin canlandırılması, başarılı çalışanların kendi işletmelerini kurmalarına yardımcı olunması, katı rekabet ortamı içerisine girilmesinden kaçınılması, çalışanların iş başı eğitimine ve kişisel gelişimlerine önem verilmesi, üretimde kalitenin her daim ön planda olması sayılabilir. Bu yönde çalışmada, ahilik ilkelerinin ve özelliklerinin yeniden değerlendirilerek, işletmelere uyarlanmasının ve işletmeler tarafından kullanılmasının önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ahiliğin ilke ve Özellikleri, İş Dünyası

• Arş. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi. E-Posta: mcelik@ticaret.edu.tr
•• Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi. E-Posta: tkarabulut@ticaret.edu.tr

THE EFFECTS OF AKHI COMMUNITY ON TODAY'S BUSINESS WORLD

Merve ÇELİK•, Ahu Tuğba KARABULUT••

ABSTRACT

The Ahi Community, which emerged and spread in Anatolia, is a multifaceted organizational structure which includes various functions which have adopted the moral life, beyond the basis of cooperation in trade. Remarkably, today's businesses have many similar points with the principles and features of the Ahi community. The aim of this study is to give information about the concept of the Ahi community, to discuss its effects on today's business life with its principles and features. In this direction, primarily, the literature on the Ahi community was examined and evaluations were made on its effects on the business world. The Ahi Community is a socio-economic institution which spread in Anatolia and is based on cooperation in trade. As a reflection of the principles and features of the Ahi community to today's businesses; helping businesses in need, especially during crisis periods, reinvigorate the economy by converting capital into new investments, helping successful employees start their businesses, avoiding entering into a strict competitive environment, giving importance to on-the-job training and personal development of employees, and always keeping quality at the prioritize can be accepted. In this direction, the importance of re-evaluating the principles and features of the Ahi community, adapting them to businesses, and using them by businesses is emphasized. Today, if businesses operate in line with these principles, they will be able to both provide stakeholder satisfaction, gain and maintain a competitive advantage.

Keywords: Ahi Community, Principles and Features of Ahi Community, Business World

• Arş. Gör., İstanbul Commerce University. E-Mail: mcelik@ticaret.edu.tr
•• Prof. Dr., İstanbul Commerce University. E-Mail: tkarabulut@ticaret.edu.tr

GİRİŞ

Anadolu'da ortaya çıkıp, yaygınlaşan ahilik ticarette yardımlaşmayı esas almasının ötesinde, ahlaklı yaşamı benimsemiş çeşitli fonksiyonlar içeren çok yönlü bir teşkilat yapılanmasıdır. Günümüz işletmelerine bakıldığında, Ahiliğin ilke ve özellikleri yönünden pek çok benzer nokta olması dikkat çekmektedir. 13. yy'da ortaya çıkmış olan Ahilik anlayışının, 20. yy'da faaliyet gösteren günümüz işletmelerinde halen yansımalarının görünmesi oldukça ilgi ve dikkat çekicidir. Dolayısıyla, bu çalışmada ahilik kavramının ele alınmasının ötesinde, ahiliğin ilke ve özelliklerinin günümüzdeki iş hayatı üzerindeki etkilerinin tartışılması amaçlanmaktadır. Bu yansımalar başlıca şunlardır:

- Ahiliğin yardımlaşma ilkesine istinaden ihtiyaç sahibi olan işletmelere özellikle kriz dönemlerinde karşılaştıkları zorluklarda yardımcı olunması,
- Ahiliğin devamlılığı ve her daim teşvik ediciliği esas almasına istinaden sermayenin yeni yatırımlara dönüştürülerek ekonominin canlandırılması ve başarılı çalışanların kendi işletmelerini kurmalarına yardımcı olunması,
- Ahiliğin yardımlaşma ve sosyal dayanışmayı esas almasına istinaden katı rekabet ortamı içerisine girilmesinde kaçınılması,
- Ahilik kurumunda eğitime verilen öneme istinaden ise çalışanların iş başı eğitimine ve kişisel gelişimlerine önem verilmesi ve üretimde kalitenin her daim ön planda olmasıdır.

Dolayısıyla bu çalışmada, ahilik ilke ve özellikleri yeniden değerlendirilerek, günümüz iş dünyasındaki işletmeler tarafından nasıl uyarlandığı ve kullanıldığı detaylı olarak ele alınıp, tartışılmaktadır. Sonuç olarak ise, Ahilik teşkilatının ilke ve özelliklerinin, günümüz işletmelerindeki yansımalarının oldukça belirgin olduğu ortaya koyulmaktadır. Bu yönde, ahilik ilke ve özelliklerine dair günümüz işletmelerindeki yöneticiler ve çalışanlar tarafından farkındalık oluşturulmasının işletmeler için olumlu yönde etkisinin olacağının çıkarımının yapılması mümkün kılınmaktadır. Çalışmanın yöntemi olarak, ahilikle ilgili literatür incelenerek, iş dünyası üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

AHİLİK KAVRAMI

Ahilik; 13yy'dan itibaren 19. yy'a kadar başta Anadolu olmak üzere Balkanlar ve Türkistan'da faaliyet göstermiş olan esnaf birliklerine verilen addır. Kalifiye çalışanlar yetiştirmek adına bir düzen oluşturmak ve bu düzenin işleyiş ve kontrolünü sağlamak ahilik kurumunun amacıdır (Nasır, 2002, ss.2-3). Ticarette ahlaki kurallara verilen önem ahilik kurumunun en belirgin özelliklerinden biridir. Ahiliğin sosyal yardımlaşma ve dayanışma, ulusal birlik ve beraberlik ve ahlaklı yaşamı esas alan bir kurum olduğu bilinmektedir. Ahilik

kurumu, ticaretin ahlaki kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesini hedefleyen felsefi bir yaklaşıma sahiptir (Akgül, 2017, s.9).

Anadolu'da çok uzun yıllar boyunca boy göstermiş olan ahiliğin, iş hayatıyla alakalı sahip olduğu kuralların yanı sıra, ahlaki, eğitim ve dayanışma, sosyal güvenlik ve arabuluculuk, gençlikle ilgili ve siyasi ve askeri olarak barındırdığı kural ve işleyişlere sahip olması çok yönlü bir kurum olduğunu göstermektedir (Solak, 2010, s.11). Ahiliğin en dikkat çeken özellikleri olarak, yardımseverlik, konukseverlik, mesleki ve sanatsal yönden yetkinliğin sağlanması, teşkilat mensubu kimselerin gündüz iş başında akşamları ise zaviyelerde ahlaki ve sosyal olarak eğitiminin ve bilinçlendirilmesinin sağlanması bu çok yönlülüğe örnek teşkil etmektedir (Nasır, 2002, s.3). Ahilik anlayışının günümüze kadar uzanmasının başlıca göstergesi olarak, çok yönlü bir kurum olmasını söylemek mümkündür.

AHİLİK İLKE VE ÖZELLİKLERİNİN GÜNÜMÜZ İŞ DÜNYASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Ahi teşkilatı, esnaf ve sanatkarların faaliyetlerde bulunduğu pazarlarda, mamul alım satımı, işlenmesi, pazarlanması ve satış sonrası gerçekleştirilen faaliyetler için belirli kurallara tabidir. Bu kurallara son derece önem verilmektedir. Kurallara uymayanlar, meslekten uzaklaştırılmak dahil olmak üzere farklı cezalara maruz bırakılmaktadır (Gündüz, Kaya ve Aydemir, 2012, s.38). Bu durum, ahi teşkilatlarının belirli kural ve prosedürlere bağlı olduğunun göstergesidir. Ahilik teşkilatları çerçevesinde kaleme alınan fütüvvet-namelerde teşkilat üyelerinde bulunması gereken özellikler ve kimlerin üye olabileceğine dair kurallar yer almaktadır. Ek olarak, sosyal yardımlaşma, hizmet anlayışı, içtenlik, açık yüreklilik, mütevazılık, dürüstlük, kendini geliştirme ve iyileştirme fütüvvetin özellikleri arasında yer almaktadır (Solak, 2010, s.5). Bu yönüyle, ahilik sisteminin temel ilkelerinden biri olan yardımlaşma ve sosyal dayanışma ilkesi günümüz işletmeleri tarafından uygulanan kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleriyle benzerlik göstermektedir.

Ahilikte usta ve çırak ilişkisi son derece önemlidir. Usta ve çırak arasında belirli bir hiyerarşi vardır ve bu hiyerarşi belirli kurallara bağlı görev ve sorumlulukları gerektirmektedir. Çıraklar birtakım sınavlara tabi tutulmaktadır. Yeteneğin yanı sıra, çalışanların ahlak sahibi olması son derece önem taşımaktadır (Nasır, 2002, s.9). Benzer şekilde günümüz işletmelerinde de faaliyetler belirli kural ve prosedürler çerçevesinde gerçekleştirilmektir. Örgüt yapılanmaları alttan üste doğru hiyerarşik bir düzen içerisinde kurulmaktadır. Çalışanlar iş tanımlarında yer alan görev ve sorumlulukları yerine getirmektedir. İşletmeler, personel seçiminde bu görev ve sorumlulukları yerine getirebilecek nitelik ve yetenekte çalışan seçimi yapmasının yanı sıra personel alımlarında çeşitli kişilik testleri de uygulamaktadır. Ayrıca, işe alımlarda görüşmeler yapılarak, ahlaki düzeyleri tespit edilmeye çalışmaktadır. Yalnızca personel seçiminde değil, sonrasında da çalışanların gelişimi için çaba sarf edilmekte, çeşitli eğitim programları uygulamakta ve yetenek yönetimi konularına önem verilmektedir.

Ahilikte meslek ahlakı çok önemli bir konudur. Usta ve çırak arasındaki ilişkide, ustanın çırak için örnek teşkil etmesi ve ahlaki olarak ona rol model olması büyük önem taşımaktadır (Solak, 2010, s.14). Günümüz

işletmelerinde uygulanan etik liderlik uygulamaları bu yönüyle ahilik anlayışıyla oldukça benzerlik taşımaktadır. Etik liderler, adil ve ahlaki kurallar çerçevesinde karar veren, dürüstlük ilkesini benimsemiş, izleyicilerine samimi bir şekilde yol gösteren kimselerdir. Ahlaki yönü zayıf bir kimseden etik liderlik davranışı sergilenmesi beklenemez. Günümüzde işletmelerin etik liderlik uygulamalarına verdiği önem ahilikte ustanın çırak için ahlaki olarak bir yol gösterici olmasıyla benzerlik taşımaktadır.

Kalite anlayışı ahilikte yadsınamaz bir öneme sahiptir (Doğan, 2011, s.79). Kalite rekabetin önemli bir belirleyicisi olarak görülmektedir. Esnaf toplu olarak bir arada faaliyet gösterir bu sayede hem esnaf hem müşteriler birbirlerinin faaliyetlerini ve ürünlerin kalitesini kontrol etme imkânına erişir. Ayrıca, bu sayede, kalite standartlarının kontrol edilmesinin yanı sıra kalitenin belirli bir seviyenin altına düşmemesi de sağlanmaktadır (Solak, 2009, s.12). Kalite konusunda belirli standartlara uymayan esnaf ise cezalandırılmaktadır. Esnafın birbirlerini kontrol etmesinin ötesinde, birbirlerini takip etme, yol gösterme durumları da söz konusu olabilir. Bu durum, iyi ve başarılı faaliyetler konusunda model oluşturmalarına imkân tanır.

Henry Ford'un bir kesim merkezinde görmüş olduğu otomatik yürüyen bant sistemini otomobil üretim fabrikalarına uygulaması bir benchmarking örneğidir (Koçel, 2018, s. 415). Günümüzde uygulanan benchmarking uygulamalarının bu durum ile benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta işletmeler tarafından, başkalarında görülen başarılı bir uygulamanın fark edilerek, kendileri için uyarlamasının mümkün olmasıdır. Ahilikte esnafın iyi ve başarılı faaliyetler konusunda birbirlerine model oluşturma durumları günümüz benchmarking uygulamalarıyla benzerlik göstermektedir.

Kalite Yönetimi, hissedarların memnuniyetinin sağlanması temelinde, çalışanları geliştirme sistemi, takım çalışmasını destekleme, problemleri minimize etmeyi benimseme gibi sorgulayıcı bir şekilde sistemi bir bütün olarak iyileştirmeye çalışan bir yönetim anlayışıdır (Karatop ve Kubat, 2018, s.358). Toplam Kalite Yönetimi'ne göre kalite, üretim süreçlerinde dikkat edilmesi gereken bir husus olmasının ötesinde ürünün satış sonrası hizmetlerini, müşteri memnuniyetini de kapsamaktadır. Günümüz koşullarında, bilgi çağına geçilmesiyle beraber müşteriler de daha bilinçli ve sorgulayıcı bir hale gelmiştir. İşletmeler, küreselleşme ve artan rekabet koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan değişimlere hızlı bir şekilde uyum sağlayarak, müşterilerine verdikleri hizmetleri de iyileştirmeye çalışmaktadır. Bu sebeple, işletmelerin bu iyileştirmeleri sağlayabilmesi için üretim süreçleri ve satış sonrası hizmetler dahil olmak üzere bütün faaliyetleri kapsayan kalite yönetim anlayışını benimsemesi büyük önem taşımaktadır. Günümüzde uygulanan ISO 9000 Kalite Sistem Standartları serisi işletmelerde kalite yönetim sistemi oluşturulması için tercih edilmektedir. Bütün bunlar, ahilikte kaliteye verilen önem, gelişime açık olma ve müşteri memnuniyetinin sağlanması gibi faaliyetlerin toplam kalite yönetimi ile benzerliğini gözler önüne sermektedir.

Ahilik anlayışı genel olarak, üretimde kaliteye öncelik vererek, müşterilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran, israftan kaçınan bir kontrol sistemi benimser. Günümüzde yer alan pazar ve tüketici odaklı yaklaşımlar bu sistemin yansımadır (Uğurlu, vd., s.321).

Ahilikte üretim ve tüketim belirli sınırlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu durum rekabetin kontrol edilmesine olanak sağlamaktadır. Esnaf ve dükkan sayısı ile kullanılan teçhizat sayıları sınırlandırılmıştır. Bu sistem "Gedik Usulü" olarak anılmakla birlikte "ihtiyaca göre üretim" fikrini esas almaktadır. Bu uygulamanın çıktıları olarak ise, işsizliğin önlenmesi ve üretim fazlalığının yani israfın önüne geçilmesi kabul edilmektedir (Solak, 2009, s.13). Rekabetin kontrol edilmesi rekabetin olmadığı anlamına gelmemektedir. Ahilikte rekabet bilinci yüksektir. Ancak, bu adil ve hileye başvurmadan kaliteye odaklanarak gerçekleştirilmektedir. Rekabet edilirken karşılıklı yardımlaşma ve sosyal dayanışma esas alınır (Bakanlar, Büyükipekçi ve Erbaşı, 2010: 790) (Gündüz, Kaya ve Aydemir, 2012, s.40). Bütün bunlar, haksız rekabetin önlenmesi ve tüketicinin korunmasını sağlar (Solak, 2009, s.12). Bu durum günümüzde, katı rekabet ortamı içerisine girilmesinden kaçınılması ve ihtiyaç sahibi olan işletmelere özellikle kriz dönemlerinde karşılaştıkları zorluklarda yardımcı olunmasının temelini oluşturmaktadır.

Ahilik anlayışına göre, gerçekleştirilen iş, işi yapanın kişiliğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla, işi yapan kişinin nitelikli olarak kabul edilebilmesi halinde ortaya çıkan işin de nitelikli yani kaliteli olacağı kabul edilmektedir (Doğan, 2011, s.79). Benzer şekilde, günümüz işletmelerinde çalışanların sahip oldukları bilgi, beceri düzeyi ve eğitim seviyeleri büyük önem taşımaktadır. İşletmeler, kendilerine en çok fayda sağlayacağını düşündükleri nitelikli çalışanları istihdam etmek için çaba sarf etmektedirler. Bu yönde çeşitli insan kaynakları uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Ahilik anlayışına göre eğitim hayat boyu devam eden bir süreçtir. Yetkin eğitmenlerin verdiği eğitimlerden tüm çalışanların ücretsiz bir şekilde yararlanması sağlanır (Bayram, 2012, s.93). Günümüz iş dünyasında ise işletmeler çalışanlarına kurum içi ve kurum dışı olmak üzere ücretsiz bir şekilde çeşitli eğitim olanakları sunmakta ve bunları işletmenin bütününe bir katkı olarak görmektedir.

Ahilikte yeniliğe ve yeniliği bulan kişiye saygı duyulmaktadır. Buluş sahibi olmak ve buluşların fikri mülkiyetlerinin korunması konuları son derece önemlidir (Doğan, 2011, s.80). Başarılı çalışanlar kendi işletmelerini kurma konusunda teşvik edilir ve sürdürülebilirlik esastır. Böylece, ahiliğin ilkelerine uygun olarak sermayenin yeni yatırımlara dönüştürülmesi ve ekonominin canlandırılması mümkün olmaktadır. Günümüzde ise özellikle, 20. yy'dan itibaren bilgi çağına geçilmesiyle bilgi bir rekabet gücü kaynağı olarak görülmüş ve yenilik konusu işletmeler için büyük önem taşımaya başlamıştır. Ayrıca, kurumsal girişimcilik gibi konular ön plana çıkmış, yeni ve farklı olana verilen önem artmıştır. Günümüz işletmelerinde çalışanlar yeniliklere açık olma ve yenilik yapma konularında teşvik edilmektedir. İşletmeler bu yönde çeşitli faaliyetler ve teşvik programları uygulamaktadır. Kurumsal girişimcilik faaliyetlerinde başarılı iş fikirleriyle kendilerini gösteren çalışanlar daha sonra yeni ürün veya hizmet fikirlerinin uygulandığı bölümlerin yöneticileri haline gelebilmekte ve zamanla bu bölümler ayrı birer işletme haline getirilerek kendilerine mevcut işletmeleriyle ortak olarak yeni bir iş kurma fırsatı da verilebilmektedir.

SONUÇ

Ticarette yardımlaşmayı esas alan ahilik sisteminin yüzyıllar önce kurulmuş olmasına rağmen gerek ticarette uygulanması gereken usuller, gerek müşteriye karşı edinilen tutum gerekse çalışan politikaları yönünden çok yönlülüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca kültürel değerlerin de bu sisteme entegre edilmiş olması sistemin sağlamlığını ve önemini gözler önüne sermektedir. Günümüzde pek çok işletmenin bu denli sağlam ve düzgün işleyen bir kurumsal sistem içerisinde yer almadığını söylemek mümkündür. Bu sebeple, bu çalışmanın sonucu olarak ahilik modeli günümüz işletmeleri için incelenmesi ve anlaşılması gereken yol gösterici bir ilham kaynağı olarak kabul edilebilir. Ayrıca, yukarıda bahsedildiği üzere kültürel temelleri haricinde de evrensel olarak uygulanan güncel işletme modellerine bakıldığında ahilik sistemi ile olan benzerlikler, günümüz iş dünyası aktörlerinin daha çok ilgilenmesi gereken bir konu olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın katkıları ve ahilik ilkelerinden günümüzde uygulanabilir olanları şunlardır: İhtiyaç sahibi olan işletmelere özellikle kriz dönemlerinde karşılaştıkları zorluklarda yardımcı olunması, sermayenin yeni yatırımlara dönüştürülerek ekonominin canlandırılması, başarılı çalışanların kendi işletmelerini kurmalarına yardımcı olunması, katı rekabet ortamı içerisine girilmesinden kaçınılması, çalışanların iş başı eğitimine ve kişisel gelişimlerine önem verilmesi, üretimde kalitenin her daim ön planda olmasıdır. Günümüzde işletmeler bu ilkeler yönünde faaliyet gösterirlerse paydaş memnuniyeti sağlayabilir, rekabet avantajı elde edebilir ve bunu koruyabilirler.

KAYNAKÇA

Akgül, D. (2017). Ahilik Kültüründeki Etik İlkelerin Günümüz İşletmelerine Yansımaları: Kırşehir İli Örneği, Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 1, s. 1, 8-26.

Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 21, 81-114.

Doğan, H. (2011). Günümüz İşletmeleri için Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, s. 4, 77-100.

Gündüz, A. Y., Kaya, M. ve Aydemir, C. (2012). Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, c.14, s.2. 37-54.

Karatop, B., Kubat, C. (2018). Ahiliğin Türk Kalite Yönetim Sistemine Etkisi, Akademik İncelemeler Dergisi, c. 13, s. 1, 351-368.

Koçel, (2018). İşletme Yöneticiliği, 17. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, Yayın No:3668.

Nasır, N. (2002). Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönleri, Türk Kültürü ve Haci Bektaş Veli Dergisi, s. 24.

Solak, F. (2010). Ahilik kuruluşu, ilkeleri ve fonksiyonları. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2. Baskı, Yayın No: 2009-56

Uğurlu, K., Aymankuy, Ş., Y. ve Ar, H. (2015). Turizmde Toplam Kalite Yönetimi ve Ahilik İlişkisi, Akademik Bakış Dergisi, s. 52, 310-328.

AHİLİK VE FÜTÜVVETİN ÇAĞDAŞ UYGULAMASI HAYATA HAZIRLANMA OKULU VE HAMİLİK

Ruşen Ahmet ALBAYRAK•

ÖZET

Üniversite lisans öğretimini tamamlamış olmanın artık hayata hazır olma manasına gelmediği toplumda kabul gören bir bilgiye dönüşmüştür. İş yerleri aradıkları iş görenleri lisans mezunları arasında bulamazken, binlerce mezun da bir iş bulamamaktadır. Şanslı olup bir işyerinde istihdam edilenler çok fazla sayıda iş değiştirmekte, işyerleri de genç çalışanları arasındaki ayrılma oranlarından şikayet etmektedirler. Eğitim ve insan yetiştirme modelimizi bu problemleri gidermek üzere gözden geçirmemiz ve iş hayatına atılmadan, teknik ve mesleki yetkinleri dışında, insanlarımızı yeni donanımlar ile teçhiz etmemiz gerekmektedir. Hayat ile başa çıkabilmesi için insana kendini tanıması; güçlü ve zayıf taraflarının, çalışma ve öğrenme şeklinin, değerlerinin farkında olması, çalışacağı yere olan katkısını öngörmesi ve ilişkilere dair sorumluluk alması önerilmektedir. Eğer çalışan, kendi yetkinliklerini işyerinin ve beraber olduğu ekip arkadaşlarının ihtiyaçları doğrultusunda uyumlaştırarak bu ihtiyaçlar için özelleştirebilirse, kariyerine devam edebilmektedir. İnsanın bir sosyal birlik içinde huzurlu ve mutlu şekilde çalışabilmesi için de, kendi yaratılışına uygun bir anlam dünyası yaratması beklenmektedir. Bu anlam dünyasını, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerindeki "Ahilik ve Esnaf/Meslek Teşkilatları'nın ahlaki ve insani değerlerini güncelleyerek tanıtmak, meslek hayatına sadece maddi değil, aynı zamanda manevi ve moral değerler ile de bakmak; daha da önemlisi mesleği varoluş ile anlamlandırmak gençlerimize hayata tutunacakları yeni bir idrak kazandıracaktır.

Bu bildiride, farklı disiplinlerde okuyan öğrencilerine yukarıda sözü edilen idraki kazandırmak adına, Hamilik Okulu Vakfı'nın ahilik/fütüvvet geleneğindeki birikimi nasıl bir hayata hazırlanma okuluna dönüştürdüğü, öğretim ile birlikte eğitimin de önemli bir yer tuttuğu yetişme süreçlerinin (içsel yön, yorumlama, enstrümantasyon ve etkileşim) Hamilik Okulu'nun müfredat ve sosyal aktivitelerine nasıl yerleştirildiği, kadim ahilik felsefesinden (usta-çırak) esinlenerek oluşturulan hami-talebe ilişkisinin öğrencilerin yetişme süreçlerine etkisi ve ahilik/fütüvvet zihniyetinden tevarüs eden değerlerin yazındaki hizmetkar tipli yönetici/lider özelliklerine olan yakınsaması incelenecektir. Hizmetkar yönetici/lider profilinin sosyal organizasyonlar ve işletmeler için önemi, işyerinde maneviyat ve sürdürebilirlik bağlamında tartışılacaktır. Sonuç olarak; hayata yeni bir anlam çerçevesi keşfederek (hayata hazır olarak) başlayan insan, kendisinden başlayarak ailesi ve çalıştığı işyeri açısından olumlu değişimlerin kaynağı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hamilik, Hayata Hazırlanma Okulu, Hizmetkar Tipli Yönetici, Yönetici Yetkinlikleri, Ahilik/Fütüvvet Zihniyeti, Dirlik.

• Dr., Hamilik Okulu Vakfı

CONTEMPORARY PRACTICE OF AHILIK AND FUTUWWA MENTORSHIP AND SCHOOL OF PREPARATION FOR LIFE

Ruşen Ahmet ALBAYRAK•

ABSTRACT

It has become a well-accepted view in the society that having completed undergraduate education no longer means being ready for life. While companies cannot find the desired employees among people with undergraduate degrees, thousands of graduates also cannot find a job. Those who are fortunate to be employed in a company tend to change jobs frequently, and employers complain about the turnover rates among their young workers. We need to review our education and training model in order to eliminate these problems, and equip our people with new capabilities before starting business life, apart from their technical and professional competencies. In order to cope with life, it is recommended to be aware of their strengths and weaknesses, their way of working and learning and their values, to foresee their contribution to the organization where they would work for, and to take responsibility for relationships. If employees can harmonize their competencies with the needs of the workplace and their teammates and they can continue their career successfully. In order to work peacefully and happily in a social establishment, people are expected to create a understanding in accordance with their creation. To introduce this understanding by reviving and adapting the moral and human values of the "Ahi Order and Tradesmen/Vocational Unions" in the Seljuk and Ottoman civilizations, to look at professional life not only from materialistic but also with moral and humanistic perspective; and more importantly to interpret the profession with existence will give our young people a new perception to hold on to life.

In this paper, how Hamilik Okulu Vakfı transforms Ahilik/Futuwwa tradition to school of preparation to life, accommodates teaching and education-based processes (inner sense, interpretation, instrumentation and interaction) in its curriculum and social activities are discussed. The paper also reviews the impact of mentor-student relationship inspired by the ancient philosophy of the Ahi Order on the developmental processes of the students and the convergence of the values inherited from the Ahilik/Futuwwa mentality to the servant-type manager/leader characteristics in the literature. The importance of the servant manager/leader profile for social organizations and businesses are discussed in the context of workplace morale and sustainability. As a result; the person who approaches the life by discovering a new framework of meaning (being ready for life) will be the source of positive changes for his family and workplace, starting with himself.

Keywords: Mentorship, School of Preparation for Life, Servant-Type Manager, Managerial Competencies, Ahilik/Futuwwa Mentality, Dirlik.

• Dr., Hamilik Okulu Vakfı

GİRİŞ - İŞ HAYATINA HAZIRLANMA

Üniversite lisans öğretimini tamamlamış olmanın artık hayata hazır olma manasına gelmediği toplumda kabul gören bir bilgiye dönüşmüştür. İş yerleri aradıkları iş görenleri lisans mezunları arasında bulamazken, binlerce mezun da bir iş bulamamaktadır. Şanslı olup bir işyerinde istihdam edilenler çok fazla sayıda iş değiştirmekte, işyerleri de genç çalışanları arasındaki ayrılma oranlarından şikayet etmektedirler. Eğitim ve insan yetiştirme modelimizi bu problemleri gidermek üzere gözden geçirmemiz ve iş hayatına atılmadan, teknik ve mesleki yetkinleri dışında, insanlarımızı yeni donanımlar ile teçhiz etmemiz gerekmektedir.

Genç meslek talibi için ilk zorluk, üniversitede kainat kadar sonsuz seçeneklerin olduğu bir ortamda hayatı anlamaya çalışırken, işe başladığında artık fazla bir seçeneğinin kalmamasıdır. İşvereni kendisine bir iş tanımlar ve hedef koyar, işgören olarak bu işi en iyi şekilde, zamanında yapmasını bekler. Bütün öğrendiklerini, entelektüel ve insani birikimini; iş yerinin teknik, insani ve sosyal sınırlamaları içinde tek bir alana yoğunlaştırması istenir. Beraber eğlendiği arkadaşlarının yerini çok farklı yaşlar ve statüde insanlar almıştır. En son gelene verilen önemsiz ve sıradan görülen işlerden de nasiplenir. Eğer kendisine sağlıklı geri bildirim veren bir yöneticisi veya sistemler yoksa performansını değerlendiremez, nereye gittiğini bilemez. Elindeki iş, kaçırdığı işlerin veya alternatif fırsatların yanında değersizleşebilir. Ailesi, arkadaşları, sosyal çevresi, akademik başarıları, spor/sanat becerileri, görünüşü ve hatta maddi birikimi önemsizleşir. İşe başlamadan işinde sahip olmayı hayal ettiklerinin çoğunu bulamayabilir. Yalnız, izole, sevgisiz ve sömürülmüş olduğunu hissedebilir, canı sıkılır en fazla da hazırlıksız olduğunu düşünebilir (Levin, 2005).

Harvard Üniversitesi'nin dekanlarından Harry Lewis (2007), Excellence Without a Soul (Ruhsuz Mükemmellik) kitabında Mel Levin ile benzer tespitler yapmaktadır. Harvard'da verilen eğitimin öğrenciyi izole bir rekabet duygusu içinde çalıştırdığını, öğrencilerin başarısının sadece notlarla değerlendirildiğini, Üniversite'nin öğrencilerin komforunu / ailelerinin memnuniyetini hedefleyen bir şirket haline dönüştüğünü değerlendirmektedir. Harvard'ın kadim felsefesi olan talim/terbiye bir kenara bırakılmış, üniversite öğretim üyeleri öğrencileri ile daha fazla ilgilenebilecek iken daha çok araştırma ve yayın yapmaya yönlendirilmiştir. Lewis, Üniversite'nin birinci önceliği olan, karakter ve ahlaki eğitim için öğrencilere danışmanlık verebilecek düzeyde hocalar kalmadığını ve hoca talebe ilişkisinin iyice zayıfladığını tespit etmektedir.

Drucker (2007) "Managing oneself" tarih boyunca insanın ne yapacağını planlamadığını ve kariyerini yönetmeye çok az ihtiyaç duyduğunu ancak günümüzde bilgi işçilerinin artık kendi kariyerlerini planlaması gerektiğini söyler. Drucker; hayat ile başa çıkabilmesi için insanın kendini tanıması; güçlü ve zayıf taraflarının, çalışma ve öğrenme şeklinin, değerlerinin farkında olması, çalışacağı yere olan katkısını öngörmesi ve ilişkilere dair sorumluluk almasını önermektedir. Erdoğmuş (2020), örgütsel kariyer yönetiminin amacını; çalışanın kendi yetkinliklerini işyerinin ve beraber olduğu ekip arkadaşlarının ihtiyaçları doğrultusunda uyumlaştırarak bu ihtiyaçlar için özelleştirebilmesi olarak tanımlar. Sonuç olarak, meslek talibinin kendini derinlemesine tanıması, dışındaki

dünyayı "oku"ması, değerlerini bir anlam dünyası içinde keşfetmesi, mesleğini ve işyerini bu anlam dünyasına uygun olarak araması ve bulduğu işinin bütün bunlarla uyumlu olması, onu mutluluğu ve başarıyı beraber getirebilecek bir yola sokabilir.

Bu anlam dünyasını, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerindeki "Ahilik ve Esnaf/Meslek Teşkilatları'nın ahlaki ve insani değerlerini güncelleyerek tanıtmak, meslek hayatına sadece maddi değil, aynı zamanda manevi ve moral değerler ile de bakmak; daha da önemlisi mesleği varoluş ile anlamlandırmak gençlerimize hayata tutunacakları yeni bir idrak kazandıracaktır.

HAMİLİK OKULU VAKFI

1995 yılında bir grup iş adamının mesleki dayanışma amaçlı olarak kurmuş olduğu Ekonomik ve Teknik Dayanışma Vakfı, 2007 yılından beri Hamilik Okulu adıyla bir eğitim programı uygulamaktadır. Bu eğitim programı, " Yönetim ve Mühendislik" eğitimi alan üniversite öğrencileri için eğitimlerini tamamlayıcı, kişisel ve mesleki gelişimlerini amaçlayan bir hayata hazırlanma okuludur. Program faaliyet alanını genişletmek üzere 2012 yılında bir vakfa dönüşmüştür. Hamilik Okulu Vakfı; faaliyetlerini üç grupta toplar. Birincisi; herbiri belli sektörlerde üst düzey yöneticilik yapan vakıf yöneticileri, "hamilik" yapan profesyonel meslek adamları ve farklı sektörlerden misafir uzmanların verdiği seminerlerdir. İkincisi, öğrencilerin bir haminin yanında mesleğini öğrenmesidir. Üçüncüsü ise, Hamilik Okulu öğrencilerinin hayata bakışlarını ciddi manada değiştiren, toplumsal duyarlılıklarını arttıran ve bir "hami " haline gelmelerini sağlayan "yiğitlik meydanı" projelerine sorumluluk alarak katılmalarıdır.

HAYATA HAZIRLANMA OKULU OLARAK HAMİLİK VE FELSEFESİ

"Hamilik" tarihte Ahilik ve Esnaf Teşkilatlarında "usta – çırak" münasebetlerini içeren bir "mesleki rehberlik" olmasının yanında, aynı zamanda sanatın ahlak ile birleştiği bir "insan yetiştirme" modelidir. Modern işletmelerde, tecrübe sahibi ve mesleğinin inceliklerine vakıf bir personelin (mentor), işe yeni başlayan bir elemana (mentee) "koç"luk veya rehberlik yapması anlamında anlaşılan ve (örgüt ve birey hedeflerinin uyumlaştırılması amacıyla) örgütsel kariyer yönetimi süreçlerinin bir parçası olan danışmanlık faaliyetine benzerlik göstermektedir. "Hami", sözlük manası olarak "himaye eden", "yol gösteren", "koruyan-gözeten" anlamlarına gelmekte ve muhtevasını, tarihsel ve kültürel kimliğini, Osmanlı ve Selçuklu medeniyetlerinin Anadolu coğrafyasında kurmuş ve müesseseleştirmiş olduğu "Ahilik ve Mesleki Dayanışma (Esnaf) Teşkilatları"ndan yani "kardeşlik ve paylaşma" ruhundan almaktadır. Bu itibarla, "hamilik" modern iş yeri uygulamasındaki "mentor-mentee" ilişkisini kapsamakla birlikte bunun ötesinde anlamlar içermekte ve Hami'ye birtakım sorumluluklar yüklemektedir.

Ahilik geleneğinde "himaye etme" ve "hamilik"; birbirleriyle "kardeşleşmiş" olan "ahilerin", esnaf örgütünün disiplini içinde birbirlerine "sahip çıkmaları", "himaye etmeleri", birbirlerinin "hamileri" olmaları ve sonuçta kardeşleşmeleridir. İnsana saygı temel prensibi ile başlayan, sevgi ile devam eden anlayış, ihsan etme geleneği ile

"fütüvvet"e, yani cömertlik ve yiğitlik kültürüne dönüşmekte ve Allah'ın diğer kulları için kendinden feragat edebilme, vazgeçebilme anlayışı ve varoluşun "borçlu olma" ahlakı da insanı bir Hami'ye dönüştürmektedir. Toplumun devamı ve bir medeniyet inşası sadece bir "iş" veya "meslek" öğretmek ile değil, bununla beraber, "insan olma" idrak ve mükellefiyetinin hatırlatılması ile mümkün olur.

Ahilik ve fütüvvet temelinde "insan olmak" ve "insan kalmak", iş hayatına ya da daha bütüncül bir bakış açısıyla hayatın tamamına hazır olmak için temel yaklaşımdır. Mesleki ve teknik yetkinlikleri ile hayatın çok farklı oluşlarına karşı durması genç bir insan için oldukça zordur. Bu anlamda ahilik eğitim modeli, talebeye, öğrenciye ya da çırağa kendini tanıma yolunu göstererek işe başlar. İnsanın kendini tanıması diğer insanlar ile kendini karşılaştırarak, hamilikte ise hamisini örnek alarak gerçekleşir. Talebeye; fiziki, akli, bedeni kabiliyet ve kapasitesini fark ettirmek amaçlanır. Bu suretle kabiliyet ve kapasitesine uygun olacak mesleği seçmesi, seçmiş olduğu meslekte her zaman kendini geliştirmek mükellefiyetinde olduğunun hatırlatılması, bunun da ötesinde nefsinin kötülüklerinin farkına varması ve bu fücurattan sakınabilmenin (Kur'an, Şems Suresi 7. Ayet) ancak ruhi faziletlerin geliştirilmesi yoluyla olabileceği anlatılır. Bu çerçevede, çırak hem mesleğini ve hem de "insanlığı" hamisinden (kalfasından, ustasından vb.) görerek yetişir. Tamah, riyakarlık, kibir, gurur, hırs gibi nefsin kötülükleri kendisine davranışlar üzerinden gösterilirken fedakarlık, civanmertlik, sabır, doğruluk, dürüstlük, tevazuu, cömertlik ve adalet gibi ruhi faziletler yüceltilir ve övülür. Düşmanlığı dostlukla, kötülüğü iyilikle karşılamak, kendi ihtiyacı varken, elindekini başkasına vermek, kuvvetli ve galipken affetmek, hiddetliyken yumuşak davranmak gibi tüm faziletler ile bir idrak kazandırılmaya çalışılır. (Ceylan, B. ve Yazıcı, İ.H., 2014)

"Allah'ın sana verdiği her türlü şeyde ahiret yurdunu da ara. Dünyadan nasibini de unutma. Allah'ın sana iyilik ettiği gibi sen de iyilik et…" (Kur'an, Kasas Suresi, 77. Ayet) ayetinde dünya ve ahiret arasında kurulması belirtilen denge ve istikamet; Hamilik Okulu'nun bütün çalışmalarına yansır. Hiçbir dünyevi karşılık beklemeksizin, mensuplarını Allah'ın kendilerine "iyilik" ettiği gibi "iyilik" yapmak ve iyiliği çoğaltmak üzere teşvik eder. Vakıf çalışmalarında insanın ve varlığın himaye edilmesi ana hedeftir. Özelikle kurucularının eğitim aldığı "yönetim" ve "mühendislik" disiplinlerinde meslek sahibi olacak gençlere, işletmelerde şu an uygulanan ve "mentor"luk olarak tanımlanan "hamilik" eğitimini, tarihteki aslına uygun şekliyle aktarmaya çalışmaktadır. Fütüvvet ve ahilik geleneğinde ve esnaf teşkilatlarındaki mesleki eğitimini, asli ruhuna uygun şekilde ve günümüz koşullarında yeniden ihya etmeye çalışır. "Hamilik", sadece organizasyon veya şirket içi, mesleğin öğrenilmesini sağlayan bir mentor – mentee (usta- çırak) ilişkisinin ötesinde organizasyonu aşarak, kendisi talep ettiği müddetçe genç insanı hayatının bütününde "himaye etmek" ve kendisine, iş yaşamı ve hayatının bütününde karşılaştığı oluşlar karşısında seçimini "faziletler" üzerinden yapmasını hatırlatmaktır. Bu ilişkide felsefi olarak talebe özgür, hami mükellef olmakla birlikte genç insandan bu süreçte beklenen hamisine saygı göstermesi ve edepli davranmasıdır.

GENÇ İNSANIN YETİŞME SÜREÇLERİ

Mel Levine, Hayata Hazır Gençler Yetiştirmek (2005) adlı kitabında dört yetişme sürecinden (içsel yön, yorumlama, enstrümantasyon ve etkileşim) bahsetmekte ve bu yetişme süreçlerini yönetme/yönlendirmeye hazır olma yetkinlikleriyle paralellikler kurarak anlatmaktadır. Levine' in ortaya koyduğu bu sınıflandırma yönetim organizasyon yazınında (Katz, 1974 ve Mann, 1965) "yönetici yetkinlikleri" olarak da geçmektedir. Bir yöneticinin üç temel yetkinliği vardır (kişilerarası insani yetkinlikler, teknik yetkinlikler ve kavramsallaştırma yetkinlikleri). İçsel yönü hariç tutacak olursak enstrümantasyon teknik yetkinlikler ile, etkileşim kişilerarası insani yetkinlikler ile, yorumlama da kavramsallaştırma yetkinlikleri ile özdeştir. Mel Levine (2005) dört yetişme sürecini şöyle anlatır:

Şekil 1

İçsel Yön: Kişinin, kendisine uygun sektörü ve işi seçebilmesi ve önemli kariyer değişikliklerini yönetebilmesi için; güçlü ve zayıf noktalarının, ilgi, tutku ve değerlerinin farkında ve içgörü sahibi olması gerekir. Çalıştığı şirkette bir kariyere veya bir projeye hazırlanmak için de kendisine amaç belirlemesi ve bunun için planlama yapması yani öngörü sahibi olması gerekir. Kişinin neyi ne zaman hedef alacağını bilmesi ve bu hedeften sapmamak için kişisel arzu, motivasyon, hırs, enerji, iyimserliğe sahip olması, insiyatif alabilmesidir.

Yorumlama: Dış dünyayı doğru algılama ve yorumlama becerisidir. İşin gerekliliklerini anlayabilmek için açık veya üstü örtülü fikirleri derinlemesine anlayabilmek, hayatta başarının şifresini çözmek, kavramak gerekir. Tekrarlayan temaların etkili bir şekilde anlaşılması, kuralları, düzen ve düzensizlikleri anlama; kalıp tanıyarak

sistem kurmak gerekir. Aşırı derecede alaycı ve eleştirel olmadan; konuları, fırsatları, ürünleri ve insanları değerlendirme becerisi, karar alabilmenin en önemli gereğidir.

Enstrümantasyon: Çok yönlü beceri kazanma ve uygulama kapasitesi elde etmek ile ilgili yetkinliklerdir. Yüksek düzeyde verimli çıktı sağlama ve işte güvenilir olmak için zihinsel enerjiyi dizginleyip yönlendirme, hazzı geçiktirme, verimli çalışma ve organizasyonel beceriler kazanma. Çözüme varmak için yapıcı ve verimli yollar bulma, işle ilgili zorluklara yeni yaklaşımlar bulmak için ikilemle başa çıkma tekniklerini geliştirme, çatışma çözümleme yollarını bulma, stres ve açmazlarla başa çıkma.

Etkileşim: Kişilerarası ilişkilerde etkin iletişim yeteneklerine sahip olma, ikna etme, farklı iletişim yolları keşfetme, kendini karşı tarafa rahat bir şekilde ifade etme, yapıcı işbirliği ve sosyal ilişkiler kurma, politik davranış gösterebilme, uyumlu olma.

Hamilik Okulu Vakfı'nın dört yıllık Hayata Hazırlanma Okulu'nda yaptığı bütün aktiviteler, bu yetişme süreçlerindeki yetkinliklerin genç öğrenciler tarafından elde edilebilmelerini de kapsamaktadır. Birinci yıldan dördüncü yıla kadar bütün kulüp ve komisyon çalışmaları, her bir yetişme sürecine farklı şekilde etki etmektedir. Bu makalede; her bir faaliyetin içeriğinin yetişme süreçlerine nasıl katkı verdiği ayrıntılı bir şekilde incelenerek bir tablo halinde özetlenecektir. Bununla beraber bildiri, Hamilik Okulu'nun öğrencilerde yönetici yetkinliklerinin gelişmesine verdiği katkı bağlamında olmakla birlikte, sadece bu yetkinlikleri gerçekleştirmek amacı ile kurulduğu iddiasını kesinlikle taşımamaktadır. Aksine, Hamilik Okulu'nun içinden organizasyon yazınına bakarak yönetici yetkinliklerinin gelişme süreçlerini, Vakfın faaliyetleri içinde tespit etmeye çalışmaktadır.

HAMİLİK OKULU SEMİNER PROGRAMLARI VE YETİŞME SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Mesleki Bilinç Kulübü (MBK)

Hamilik Okulu; Mesleki Bilinç Kulübü'nde birinci kademedeki Hamilik Okulu öğrencilerine, öğrenim görmekte oldukları üniversitelerdeki "meslek dersleri" başlamadan, "meslek nedir", "uzmanlaşma ne demektir", "mesleğin hakkını vermek nasıl olur", "meslek ahlakı nedir", "mesleğinin adamı kime denir", gibi ana başlıklarla özetleyebileceğimiz ve en nihayetinde öğrencide "meslek bilinci ve ahlakı" ile ilgili bir "farkındalığın", ve "idrakın" oluşturulmasının amaçlandığı bir dizi uygulamalı seminerler vermektedir.Bu seminerlerde öğrenci, kendi dışında olan ama kendisiyle bağlantı kurduğu bir mesleği öğrenmeye başlar. Dersler sonunda öğrenciler "meslek" kavramı ile insanın "ontolojik varolma meselesi" arasındaki ilişkiyi kavrayarak "meslek bilinci", "meslek ahlakı", "meslek adamı" ve "meslek aşkı" gibi kavramlara ulaşmaktadırlar.

Bu seminerlerle ile öğrenciye; "…ahilik kültürü ve tarihinden hareketle, bir meslek sahibi olmanın, sadece "rızık, maişet, kariyer" derdinin çok daha fevkinde "kutsal" bir vazifeye tekabül etmekte olduğu; mesleği ile dünyaya şekil ve biçim verirken yani dünyayı, kültürü, insan ilişkilerini ve en genel manasıyla "varoluşun" şartlarını değiştirirken, ona en ince rikkat noktasına varıncaya kadar sağlam ve derin bir hassasiyetle yaklaşabilmenin ancak

bir "sanatçı" estetiği ile ve ancak bir "bilim adamı" tahlil ve müşahedesi ile ve ancak ve ancak bir "Peygamber" tefekkür, marifet ve ahlakı ile yani "mesleğinin" hakkını vererek, yani mesleğinde olabileceğinin "en iyisi" olmaya çalışarak, yani "mesleğinin adamı" olmaya gayret ederek mümkün olabileceği anlatılmaya, bu "kavrayış" kazandırılmaya çalışılır". Meslek sahibi olmanın insanın değerleriyle bütünleşik bir süreç olduğu anlatılır. (Ceylan, B. ve Yazıcı, İ.H., 2014, sayfa: 15-16)

Mesleki Bilinç Kulübü'nde ilave olarak, öğrencinin ileride çalışacağı sektörler, Dünya ve Türkiye makro ekonomisi, ve ekonomideki temel kuruluşlar tanıtılmaktadır. Bu seminerlerle yarın içinde bulunacakları çalışma ortamlarını "tanımlamaları" ve "makro" büyüklüklerine "aşinalık" kazanmaları ve böylece "uzmanlaşma" ile ilgili tercihlerini daha doğru yapmalarını sağlamaya yönelik "başlangıç" mahiyetinde bir bilgilendirme sunulmaktadır. Kulüp faaliyetleri, seminerlerin hitamında öğrencilerle uzmanlaşma alanlarını seçmelerine yönelik "ilk" eğilimlerin öğrenilmeye ve test edilmeye çalışıldığı birebir mülakatlarla tamamlanmaktadır.

Mesleki bilinç kulübü, gençlerin içsel yönleriyle ilgili farkındalıklarını derinlemesine arttırarak onlara dış dünyayı yorumlamakla ilgili bir kılavuz vermektedir. Aslında bu bir denge arayışıdır. Gencin dış dünyaya entegre olabilmesi ve kendisi için hedefler koymasını sağlayacak değerleri bulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunu yaparken mesleğini kendi fıtratında araması hatırlatılmakta, dış dünyayı anlamasını sağlayacak ilk bilgiler kendisiyle paylaşılmaktadır. Okulun adının hazırlama değil de hazırlanma olmasının sebebi de budur: kendisini derinlemesine keşfeden insan, hayata katkısının ne olabileceğini tefekkür etmekte, dış dünyayı yeni bir gözle artık hayata hazırlanmaya başladığını hissederek anlamaya çalışmakta, dışarıdan aldığı yeni bilgilerle kendini tanıma yolcıluğuna devam etmektedir.

Keşif ve İlham Kulübü (KİK)

Keşif ve İlham Kulübü'nde verilmeye çalışılan dersler ve yapılan bütün uygulamalar insanın kendisini ve yapması gerekenleri keşfetmesine yöneliktir. Kaşiflik aslında öğrencilik ve daha sonra da iş hayatına atıldıktan sonra da insan için devam eder. Noam Chomsky (2021) , eğitimi anlattığı kitabında eğitimi keşfetmek ile eş tutar; ne bildiğinden daha çok bunun insanda nasıl tezahür ettiği ve onu nasıl kullandığı, bilgiden ne ürettiği ve oluşturduğu önemlidir. İnsan gelişimi, insanın alıp özgürce ürettiği yeni bilgiye ve keşfe dayanır. Bu hem kendisinin ve hem de kendisi dışındaki dünyanın keşfidir. Keşif ve İlham Kulübü'nde de dersler, keşfe ve inovasyona dair teorik bilgiler ile başlarken bunun insanlarda nasıl tezahür ettiği ve nasıl kaşif olunduğu, keşifler üzerinden incelenir. Beynin nasıl çalıştığı KİK'in cevabını bulmaya çalıştığı önemli bir sorudur. Beynin anatomisi inovasyon ile ilişkilendirilir. Öğrenciler kaşifin DNA'sının analizi kavramsallaştırması üzerinden gözlem, ilişkilendirme, soru sorma, danışma ağı oluşturma, deneyimleme, tasarım odaklı düşünme, duygular ile gelen ilham, ahlak ve keşif konularını deneyimleyerek içselleştirirler. Fotoğraf çeker, ödevler hazırlar, sunumlar yaparlar ve öğrenmeyi öğrenirler. Herşeyden önemlisi bu sürecin sonunda kendilerinin nasıl bir kaşif olduklarını anlarlar.

KİK de MBK gibi, genç insanın içsel yönünün gelişme süreçleri olan içgörü, öngörü ve insiyatif alma ile ilgili çok geniş bir perspektif sunar ve düşünme şekilleriyle ilgili yepyeni ilhamlar verir. Yorumlama (kavramsal yetkinlik) ile ilgili temel gelişim süreçleri Levin (2005)'e göre kavrama, kalıp tanıma ve değerlendirici düşünme alt

süreçlerinden oluşur. KİK'de öğrenilenler ile genç insan; aynı zamanda insanları, konuları, olayları, fırsatları, ürünleri, düzenleri anlama ve gereksinimler ile karşılaştırma yapmasını sağlayacak değerlendirici düşünceyi geliştirir. Yeni durumlar karşısında nasıl davranması ve neler yapması gerektiği ile ilgili yeni çözümler getiren özgüvene sahip olur.

Meslek Komisyonları Seminer Programları (MKSP)

Pazarlama Meslek Komisyonu (PMK): PMK'da öğrencilerden kendi markalarını oluşturmaları istenir. Çoğunluğu daha önce böyle bir eğitim almamış gençler için bu durum, içgörüsünü keşfederek çıktığı bir tasarım yolculuğudur. Doğru ürün veya hizmet konumlandırması ile birlikte bir marka tasarımı yapar. Müşteri gözünden bakarak ürün/hizmet fiyatını, ideal satış ve hizmet kanallarını planlar. Tüm müşteri temas kanallarındaki iletişimi ve müşterilere yaşatılacak deneyimi marka tasarımı kapsamında teorik ve pratik olarak oluşturur. Öğrencilere projelerini yapabilecekleri teorik arkaplan ve uygulama örnekleri komisyon hamileri ve sektörden misafirler ile verilir. Bu dersler olası projelerin start-up'a dönüşebilmesini sağlayacak start-up yönetimi, pazarlama bütçeleri, büyüme için finans, stratejiyi globalde ölçekleyebilmeleri için uluslararası pazarlama gibi konuları da içerir.

Yıl sonunda, öğrenciler tüm bilgi birikimlerini ve çalışmalarını jürilere sunarlar ve geri bildirim alırlar. Tüm bu yolculukta pazarlamanın insan odaklı olması, ahlak ve mesleği en iyi şekilde icra etmenin yolları gençlerle paylaşılır.

Finans Meslek Komisyonu (FMK): FMK'da öğrencilere çok geniş bir alana yayılmış finans sektörü, aynı sektörde çalışan hamiler ve sektörden misafirler ile tanıtılır. Öğrencilerin soru-cevaplar ile aktif olarak iştirak ettiği seminerlerde; finans sektörünün neredeyse bütün paydaşları (düzenleyici kamu kurumları, bankalar, katılım bankaları, sermaye piyasası şirketleri, denetim şirketleri vb) tanıtılır, vaka analizleri yapılır,

para, sermaye ve mal piyasa yapıları ile bunların birbiriyle olan ilişkileri teorik olarak ortaya konur. Tamamı sektörün içinde olan eğitmenler, yeni gelişmekte olan finansal trendler ve araçlar hakkında öğrencilere bir vizyon kazandırır. Finans meslek komisyonundaki çalışmaların tamamına katılmış olan bir öğrenci, finansal okuryazarlık, temel ekonomik göstergelerin yorumlanması, şirket ve banka finansal tablolarının okunması gibi teknik bir takım konuların yanında finans sektöründe kendisinin de parçası olacağı bir geleceği zihninde inşa eder.

İnsan ve Yönetim Komisyonu (İYK): İYK, Hamilik Okulu öğrencilerimizin mesleğe başlamadan önceki son yılında faaliyet gösterdiği için yönetim ve insani etkileşime dair derslere ağırlık verilmektedir. Dışarıdan seminer vermek üzere davet edilen yöneticilerin farklı sektörlerden farklı fonksiyonlardan sorumlu olmalarına dikkat edilmektedir. Böylece öğrencinin, farklı sektör, fonksiyonlar ya da şirket bölümleri veya şirketler ile ilgili ilham almaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında öğrencilere mesleğe başladıkları dönemde karşılaşabilecekleri problem çözümü, kriz yönetimi, kariyer planlama, dijitalleşme, karar verme, meslek ahlakı gibi konularda teorik ve pratik eğitimler organize edilmektedir. Mezuniyet öncesi isteyen bütün öğrenciler, kişilik envanteri testleri yanıtlayıp, farklı sektör ve şirketlerdeki Vakıf gönüllülerinin uyguladığı deneme mahiyetindeki işe alım görüşmelerine katılabilmektedir. Böylece mezunlarımızın iş hayatına başladıklarında karakterlerine uygun, mutlu ve başarılı olabilecekleri iş yerlerini seçebilmelerini sağlayacak bir donanıma sahip olmaları ve

kariyerlerinin ilerleyen dönemlerinde sürekli gelişme için çevik/dinamik bir öğrenme kabiliyeti ve motivasyona sahip olmaları amaçlanmaktadır.

Meslek Komisyonlarının bizatihi kendisi küçük bir ahi birliği şeklinde hareket etmektedir. Meslek komisyonlarının her birinin başında sektör tecrübesi yüksek bir hami bulunmakta ve ona sektörde yine tecrübeli diğer hamiler eşlik etmektedir. Meslek Komisyonundaki hamiler, sene başında seminer müfredatını hep birlikte bir önceki senenin tecrübeleri ışığında hazırlamakta, kendileri dışında seminerlere davet edilecek konukları belirlemekte ve mümkün olduğu kadar öğrencilerle birlikte seminerlere katılmaktadırlar. Seminerler, sadece bir kişinin sunumu şeklinde değil, aynı zamanda konunun uzmanı ama farklı sektör ve şirketlerden gelen meslek adamı hamilerin öğrencilerin sorularına verdikleri farklı örneklerle zenginleştirilmektedir.

Öğrenciler konunun teorisini sektör pratiğiyle birlikte öğrenirler. Başka bir deyişle, mesleki konular hakkındaki kavramsallaştırmalar tam manasıyla yerine oturur. Belki seneler sonra zihinlerinde belirecek büyük resme, seminerlerin her birinde hazır bulunan hamilerinin paylaşımları yoluyla çok daha önceden ulaşırlar. Öncelikle sektörü bizatihi yaşayan insanlarla beraber olmak ve işin 360 derece değerlendirilmesi adeta gence, iş dünyasına katılmadan bir simülasyon yapma imkanı sağlamaktadır. Öğrenci, iş ve sektörle kendi yetkinliklerini karşılaştırarak içgörü sahibi olur ve kendini yönlendirmeye başlar. İş hayatının (öğrenci için dış dünyanın) gerekliliklerini anlayabilmek için gerekli olan yorumlama becerisi, yine bu seminerlerde edinilir. Öğrenci karşılaştığı açık veya üstü örtülü fikirlerle ilgili sınıf içinde yorum yapabilir, arkadaşlarıyla ve hamileriyle tartışabilir. Konuları, fırsatları, farklı ürünleri ve insanları değerlendirerek karar almayla ilgili pratik yapmış olur. Seminerler; öğrenciye, özellikle pazarlama, finans ve yönetim alanlarında doğru aracı kullanma ve bu aracı doğru uygulamayla ilgili enstrümantasyon yetkinlikleri de kazandırır. Bu yetkinlikler, sadece işin teorisinin değil, aynı zamanda uygulanması ve sonuca ulaşılmasında verimli yöntemler bulma, zorluk ve çatışmalarla başa çıkma, ve çözüm üretmek ile ilgilidir. Gerçek hayatın içinde başarılı olma yollarının aranmasını sağlamaya yöneliktir. Meslekden ahilerle beraber gelişen talebe, her işin başı ve sonunun insana bağlı olduğunu anlar. İş insan için yapılır ve insanla beraber yapılır. Yapılan her mesleki çalışmada işin insan ile ilgili kısmı ortaya konulur. İşin ahlaki boyutu, işin kendisinden bu sebeple asla ayrı tutulmaz. Ahlaki bir çerçeve içinde; farklı iletişim yolları bulma, ikna etme, sosyal ilişkiler geliştirme, politik davranış ve uyum sağlama gibi kişilerarası yetkinlikler ortaya çıkar ve gelişir.

Hami ile çalışma (HİÇ) ve Yetişme Süreçlerine Etkisi

Birinci kademede %70 ve üzerinde devam etmiş olan öğrenciler "vakıf hamileri" ile eşleştirilir. Vakıf hamileri öğrencileriyle her ay en az bir kere yüz yüze, mümkün değilse çevrimiçi görüşme yapar. Bu görüşmelerde hami ve öğrenci, birlikte, bir yandan öğrencinin yeteneklerini keşfetmeye çalışırken, diğer taraftan da öğrencinin kişilik ve mesleki gelişimine dönük çalışmalar yaparlar. Hamisi, öğrencisinin yetenekleri ve motivasyonuna göre bulunduğu şirkette veya farklı şirketlerde -iş hayatına atılmadan tecrübe kazanması amacıyla- öğrencisine staj yapma veya çalışması için imkan hazırlamaya çalışır. Hami ile talebesi arasındaki ilişki, iş dünyasındaki genel anlamda mentor-menti arasındaki ilişkiye benzer. Mentorun yaptığı dinlemeleri hami de yapar, menti talebe gibi

işle ilgili herşeyi mentoruyla paylaşabilir. Hami de mentor gibi mentisine her zaman yanında olduğunu hissettirir, iş dünyasına ait gerçekleri ve çalışma hayatında yaşananları aktarır, rehberlik eder, mentisinin keşfetmesini sağlayacak soruları sormasını sağlar, çalışmalarında mentisine kaynak sağlar, yaptığı çalışmalar sonrasında mentisine geri bildirimde bulunur. Bununla beraber, Hamilik Okulu Vakfı'nın "hamilik" anlayışı, sadece organizasyon veya şirket içi, mesleğin öğrenilmesini sağlayan bir usta - çırak ilişkisini kapsamaz; bunun çok daha fevkinde olmak üzere organizasyon veya şirketi aşarak, - fütüvvet-ahilik anlayışında olduğu gibi - genç insanı hayatının bütününde "himaye etme" ve kendisine, "insan olma" idrakini hatırlatma gayreti içerisinde bulunur. Hami talebesine, talebe istediği kadar hamilik yapar. Hamilik, talebenin ne zaman biteceğine karar vereceği bir borçdur.

Levin (2005)'in yönetici yetkinliklerine insanın içsel yönünü dahil ederek açıkladığı insanın yetişme süreçlerinin tamamında hamiliğin ciddi bir yol göstericiliği vardır. Beraber zaman geçirip görüştükçe ve birbirlerine olan güven arttıkça hamisi talebesinin, ilgilerini, eğilimlerini, tutkularını, değerlerini anlar ve talebesinin kişisel güçlü yönlerini ve zayıflıklarını görebileceği bir aynaya dönüşür. Talebe herhangi bir konuda amaç belirleyeceği ve bunları yerine getireceği zaman hamisinden bunun sağlamasını yapabilir. İşe başladığında, bağımsızca insiyatif aldığında da karşılaştığı zorlukları aşabilmek için hamisine danışabilir. İş hayatının gereksinimlerini değerler, tecrübe ve teknik yetkinlikler açısından daha büyük bir resimden gören hamisi için, iş yerindeki fikirler, düzenler, kurallar ve düzensizlikler, fırsatlar ve insanlar hakkında değerlendirme yapması için talebesine yardım etmesi nispeten daha kolaydır. İşi yapmak, sonuç almak ve başarılı olmak için gereken mesleki/teknik beceriler ile organize ve verimli çalışmayı sağlayacak etkin iletişim/etkileşim becerileri geliştirirken sürekli istişare ettiğiniz ve neyi nasıl yaptığınızı bilen, eksikliklikleri nizi tamamlamayı öneren, kuvvetli taraflarınızı nasıl avantaja dönüştürebileceğinizi söyleyen bir ustaya sahip olmak büyük bir ayrıcalıktır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kulübü (SYDK)

Yiğitlik Meydanı Projeleri ve Yetişme Süreçlerine Etkisi

Hamilik Okulu'nun birinci kademesindeki Mesleki Bilinçlendirme Kulübü'nün faaliyetlerine katılmasından hemen sonra öğrenciler, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kulübü (SYDK)'nün "dayanışma", "paylaşma" ve "fedakarlık" ahlakı ile insanlık fazilet ve erdemlerinin yüceltilmesini amaçladığı çalışmalarına dahil olabilirler. Vakfın bütün üyelerine de açık alan bu çalışmalarda öğrencilere, meslek hayatlarını da kavrayan hayatlarının bütününe ilişkin olarak "insan olmak" farkındalığı değişik sosyal sorumluluk projeleriyle kazandırılmaya çalışılmaktadır. Hamilik Okulu Vakfı'nın, bu sosyal sorumluluk projelerini "yiğitlik meydanları" olarak isimlendirmesinin nedeni fütüvvet kültürü ile olan bağlantısıdır. Alçakgönüllülük, yiğitlik, eliaçıklık, başkalarını sevmek, dünya malına önem vermemek, hoşgörü vb. gibi temel değerlere dayanan "Fütüvvet"in Anadolu'daki ilk temsilcilerinden Ebu'l Hasan Harakani'nin insanın yeryüzündeki sorumluluğunu ifade ederken kullandığı "…Allah'ın arşı sırtımıza konulmuştur. Ey civanmertler! Yük ağırdır, çabalayın ve yiğitçe davranın!" (Ceylan ve Yazıcı, 2014, sayfa:53) sözü, aslında iyilik yapmanın ve ihsanda bulunmanın sosyal sorumluluğun ötesinde insanın

ontolojik var olma nedeni olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda Yiğitlik Meydanları'nın hedefi, hiçbir şey beklemeden iyilik yapma alışkanlığı kazandırmak, iyiliği çoğaltmak ve yaygınlaştırmaktır.

Bu faaliyetler kapsamında öğrenciler, gönüllü olarak farklı bölgelerdeki "Yiğitlik Meydan"'larında çalışmaktadır. Kulüp çatısı altında şu anda faaliyetlerine devam etmekte olan "Kardeş Aile Projesi" kapsamında Vefa'da açılan "Vefa" ve "Şen Kubbe" yiğitlik meydanları , Gaziosmanpaşa da açılan "Selam" yiğitlik meydanı, Fatih de açılan "Şefkat" yiğitlik meydanı, İstanbul Anadolu yakasında açılan Tebessüm yiğitlik meydanı, Cizre'de Gönül Köprüsü ve Cizre Fen Lisesi yiğitlik meydanları, İstanbul'da Suriyeli mülteciler ile ilgilenen Hemdem yiğitlik meydanı, Bosna'da yetimlerle ilgilenen Bosna Yiğitlik Meydanı, Afrika'da yoksulluğa karşı geliştirilmekte olan Mikro Kredi Tarım Projeleri'ni ihtiva eden "Sierra Leone Yiğitlik Meydanı" olmak üzere toplam on adet yiğitlik meydanı bulunmaktadır. Bu projelerde SYDK üyeleri ve öğrenciler (kardeş ailelerindeki kendi öğrencilerine); ders verir, onlarla sosyal aktivitelere katılır, öğrencisinin ailesi için yapılan ekonomik yardımın organizasyonuna katılır ve hamilik yapar. Sierre Leone'deki Mikro Kredi çalışması kapsamında ise arazi çalışmalarına katılır, araştırmalar ve planlar yapar, yardımları organize eder.

Yiğitlik Meydanlarındaki çalışmalar, öğrencilerin bütün temel yetişme süreçlerindeki farklı alt süreçlere ciddi anlamda katkıda bulunurlar. Öncelikle gönüllü oldukları böylesi bir sosyal sorumluluk projesinde, işlerin içine girdikçe ve insanlarla tanışınca kendi değerlerinin farkına varırlar. Hamilik Okulu Vakfı Yönetim ve İcra Kurulları, denetleme ve mentorluk yapmasına rağmen, proje teklif edilmesi, organize edilmesini ve yürütülmesini tamamen SYDK üye ve öğrencilerine bırakmıştır. Genç yaşlarına rağmen öğrenciler; hedef belirlerler, planlama yaparlar, ve insiyatif alarak aktivite başlatabilirler. Kendi kendine başlatma; insanın motivasyonunu iyimserlikle birleştirerek, mantıklı risk alıp bağımsız hareket ederek, bir enerji ortaya koyması ve bu enerjiyi bir işe dönüştürmesidir. İnsiyatif ya da kendi kendine başlatma insanın, kişi olarak ortaya çıkmasına etki eden en önemli alt yetişme sürecidir. Yiğitlik Meydanı projeleri, öğrencilere dış dünyayı yorumlama ile ilgili de yetkinlikler kazandırır. İş hayatına atılmadan bu türden projelerle gerçek hayatta insanları ve olayları değerlendirme imkanına sahip olurlar ve insani etkileşim becerileri artar. Baskı ve açmazlarla mücadele ederlerken zihinsel/bedensel/manevi enerjilerini nasıl kullanmaları gerektiğini öğrenirler. Sahip olduklarının değerini ve sahip olduklarıyla mutlu olmanın önemini kavrarlar ve istekleri konusunda sabır göstermeleri gerektiğinin farkına varırlar ve hami olma yolunda deneyim kazanırlar. Belki de en önemli farkındalık, diğer insanların hallerini gördükçe kendisine verilenler ile en iyisini yapma noktasında elde edilen kazanımdır, yani kariyerini "hayata etkin katılım" olarak anlamlandırabilmektir.

Vakfın Faaliyetlerinin Genç İnsanın Yetişme Süreçlerine Etkisinin Özetlenmesi

Hamilik Okulu'nun faaliyetleri, Levin (2005)'in ortaya koyduğu 4 ana 12 alt yetişme süreci çerçevesinde ele alınmıştır. Vakıf aktiviteleri, yukarıda tek tek ayrıntılandırılmış ve yetişme süreçleriyle karşılaştırılarak aktiviteler bazında gençlerin yetişmesine olan etkileri tartışılmıştır. Bulgular, aşağıda Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablodaki sınıflamadan görülebileceği üzere, bütün Vakıf aktiviteleri (1. kademeden 4. Kademeye kadar), içsel yön ve yorumlama ile ilgili yetişme süreçlerini etkilemekte yani bir hayata hazırlanma okulu olarak, gencin kendini

daha iyi tanıması ve bundan hareketle dış dünyayı doğru yorumlayarak hayattaki yerini almasına yardım etmektedir. Kendi dışındaki dünyayı bilme/anlama ve iş/hayat içinde konumlanma, bir döngü olarak talebeyi içsel olarak da inşa etmeye devam etmektedir.

Üçüncü ve dördüncü kademede yapılmaya başlanan Meslek Komisyonları faaliyetlerinin (PMK, FMK, İYK) yetişme süreçleri olarak enstrümantasyon ve etkileşim ile daha çok ilişkili olduğu görülmüştür. Özellikle üçüncü kademeyle başlayan Meslek Komisyonları Seminerleri, Hami ile Çalışma ve Yiğitlik Meydanları ile beraber meslek seçimi, mesleğin daha iyi yapılabilmesine imkan sağlayan yetkinliklerin farkına varılarak geliştirilmesi ve meslek adamı/ insan olarak bütüncül bir anlayışla doğru etkileşim davranışlarına sahip olma ile ilgilidir.

Talebe Hamilik Okulu'ndan mezun olurken, hayat ile başa çıkabilecek kadar kendini keşfetmeye başlamış, büyük oranda kuvvetli ve zayıf taraflarını tespit etmiş, nasıl çalışması ve öğrenmesi gerektiği ile ilgili iç görüsünü kuvvetlendirmiş, lisans yaptığı konu dışından ve farklı üniversitelerin farklı bölümlerinden arkadaşlarıyla vaka analizleri ve yiğitlik meydanlarında iyilik yapmıştır. İlk kademenin ilk dersinden itibaren kendisine insan olmasının gerektirdiği sorumluluk ve onun etrafındaki değerleri kuşanması gerektiği hatırlatılmış, mesleki teknik yetkinliklerini ve insanlar ile olan etkileşimini hep bu yapının üstüne inşa etmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla genç mezunun içinde değerlerini gördüğü bir işe girişmesi, sorumluluk alması, bütün yetkinliklerini kullanarak işin hakkını verme gayretiyle beraber çalıştığı insanlara ve işe uyum sağlaması, bütün bunları yaşamamış birine göre çok daha mümkün gözükmektedir.

Süreç		Alt Yetişme Süreci		Tanım		Vakıf Aktiviteleri
İçsel Yön		İçsel İçgörü		Kişisel güçlü yönlerin, zayıflıkların, ilgilerin, eğilimlerin, tutkuların ve değerlerin farkında olmak		Bütün Aktiviteler (MBK, KİK, MKSP, HİÇ, YM)
		Öngörü		Belirli amaçları görmek ve bu amaçları yerine getirmek için gerekenleri anlamak; stratejik planlama		Bütün Aktiviteler (MBK, KİK, MKSP, HİÇ, YM)
		Kendi Kendine Başlatma		Kişisel arzu, motivasyon, hırs, enerji ve iyimserlik; mantıklı risk almak, bağımsızlık		Bütün Aktiviteler (MBK, KİK, MKSP, HİÇ, YM)
Yorumlama		Kavrama		Fikirleri derinlemesine anlamak ve açık ve üstü örtülü iş/hayat/hayatta kalma gereksinimlerinin şifresini çözmek		Bütün Aktiviteler (MBK, KİK, MKSP, HİÇ, YM)
		Kalıp Tanıma		Tekrarlayan temaların etkili bir şekilde anlaşılması, örnekler kurallar/düzenlilik/düzensizlik		Bütün Aktiviteler (MBK, KİK, MKSP, HİÇ, YM)
		Değerlendirici Düşünme		Konuları, fırsatları, ürünleri, insanları eleştirel olarak değerlendirebilme becerisi (aşırı derecede eleştirel/alaycı olmadan)		Bütün Aktiviteler (MBK, KİK, MKSP, HİÇ, YM)
Enstrümentasyon		Beceri İnşa Etme ve Uyum		Çok yönlü bir tarzda mesleki/teknik ve iletişim/etkileşim becerileri kazanma ve uygulama kapasitesi		MKSP, HİÇ, YM
		İş Verimliliği		Zihinsel enerjiyi dizginleyip yönlendirme, hazzı geciktirme, verimli çalışma ve organizasyon becerilerini sağlama		MKSP, HİÇ, YM
		Verimli Düşünme		Organize düşünme, ikilemle başa çıkma taktikleri, beyin fırtınası ve yaratıcılık, çatışma çözümleme, stres ve açmazlarla başa çıkma		MKSP, HİÇ, YM
Etkileşim		İletişim		Fikirleri ifade etmede, ikna etmede, yazmada, iç sesinizi kullanmada beceri kazanma, alternatif iletişim tarzlarına ulaşma		MKSP, HİÇ, YM
		Birlik Oluşturma ve İtibar Yönetimi		Yapıcı işbirliği ve olumlu aile/sosyal ilişkiler kurma		MKSP, HİÇ, YM
		Politik Davranış		Kişinin geleceği konusunda önemli etkisi olabilecek insanların dostluğunu kazanma		MKSP, HİÇ, YM

MBK: Mesleki Bilinç Kulubü, KİK: Keşif ve İlham Kulübü, MKSP: Meslek Komisyonları Seminer Programları

HİÇ: Hami ile Çalışma, YM: Yiğitlik Meydanları

Tablo 1 Yetişme Süreçleri

HİZMETKAR LİDERLİK

Hamilik Okulu'nun belirleyici özelliği, Allah rızası için kendisini insanlığa hizmete adayan hamiler yetişmesine vesile olmaktır. Liderlik yazını incelendiğinde, insanı merkeze alan, maneviyat temelli bir liderlik türü olan hizmetkar tipi liderlik (Laszlo ve Brown, 2020) anlayışının Hamilik Okulu faaliyetlerinde ortaya konulan felsefe ve değerler ile yakınsadığı görülmektedir. Bu manada bir hami talebesine hizmetkar tipi bir lider olarak rol modellik yapmaktadır. Hizmetkar liderlik fikrini, ABD'de AT&T şirketinde çok uzun yıllar yöneticilik (1929-1964) yapmış olan Robert Greenleaf ortaya atmıştır. Greenleaf'e göre; hizmetkar lider öncelikle karakter olarak yardımsever/hizmet ehli bir insandır ve şuurlu bir seçimle yönlendirmek ister. Önce hizmetkar sonra lider olan birisi, öncelikle lider olandan kesin çizgilerle ayrılır; çünkü hedefi güçle yönetmek veya liderlerin sahip olabileceği materyalist kazanımlar değildir. Hizmetkar liderin önceliği beraber çalıştığı insanların ihtiyaçlarının giderilmesidir. Bir insanın hizmetkar lider olup olmadığını anlamak için liderlik ettiği insanların insani anlamda

gelişip gelişmediğine, daha sağlıklı, daha bilge, daha özgür ve karar alabilecek özerkliğe sahip olup olmadığına ve sonunda da hizmetkar tipi bir lidere dönüşüp dönüşmediğine bakmak gerekir.

Patterson (2003)'un Greenleaf'ın ortaya koyduğu hizmetkar liderlik modelini incelediği makalesinde yedi boyuttan bahsedilir. Birincisi doğru şeyleri, doğru sebeplerle, doğru zamanda yapmak manasındaki ahlaki sevgi sahibi olmaktır ki, hami ve talebesi arasındaki ilişki ahlaki sevgi temellidir. Alçakgönüllülük, fedakarlık, güven verme hizmetkar liderlik tipinin diğer insani boyutlarıdır. Hizmet etme, çalışanları güçlendirme ve vizyon sahibi olma hizmetkar liderliğin organizasyonel boyutlarıdır. Hizmetkar liderin özellikleri neredeyse koçluk veya mentorluk yapan bir yöneticinin özelliklerine benzer. Spears (2010)'a göre hizmetkar lider iyi dinlemeli, empati yapabilmeli, insanların iyileşme/gelişmesine yardımcı olmalıdır. Ahlaki ve etik değerleri içeren örgüt iklimini iyi anlamalı, davranış değişikliği ve uyum konusunda insanları ikna edebilmeli, organizasyondaki büyük resmi görme ve hedef koyma adına olguları kavramsallaştırabilmeli, öngörü sahibi ve hizmet odaklı olmalı, ve topluluk inşa edebilmelidir.

Hizmetkar liderlik kavramı, İngilizce'de "servant" kelimesinden çevrilmiştir ve hizmetkar yanında kelimenin kul ve köle anlamları da vardır. Burada liderlik ederken kulluk bilinci ile liderlik etmek kastedilmektedir. Hamilik kavramında da benzer bir özellik söz konusudur yani insana ya da öğrenciye yol gösterirken ve liderlik ederken aynı zamanda Allah'a hizmet edilmektedir. Ontolojik olarak ahilerin kardeşliği, fütüvvet ehlinin yiğitliği, Allah'ın rızasına, O'na ermek maksadına matuftur. Bununla beraber, "hamilik" kavramını sadece hizmetkarlık ile ifade etmek hamilik sürecinde haminin üstlendiği rollerle birebir örtüşmemektedir. Çünkü hami zaman zaman bir çırağın ustası, yolunu kaybetmiş olanın rehberi, bir oğulun ya da kızın babası/annesi olabilmektedir. Çünkü meslek adamı olabilmek aynı zamanda insan olmak demektir ve bu süreç insana sadece hizmet edilmesiyle gerçekleşmez. Burada hami için yapılan hizmetkar liderlik benzetmesi, konunun organizasyon yazınında var olan maneviyat temelli ve daha insani bir karakter taşıyan çalışmalara yakınsaması bağlamında kullanılmıştır.

SONUÇLAR

Hayata hazırlanma noktasında, teknik yetkinliklerin yanı sıra dünyayı yorumlama, içsel olarak gelişim ve insani etkileşim yetkinlikleri kazanılan Hamilik Okulu'nda, -Ahilik ve Fütüvvet'in modern bir uygulaması olarak- genç insan bir haminin eşliğinde kendisini ve mesleğini keşfeder, yiğitlik meydanlarında iyilik yaparken bütün hayatını kapsayacak değerleri kuşanır. Hamilik Okulu, insana ve bütün varlığa hamilik (koruyuculuk) yapma ve bunu yaparken kendisine verilen dünyayı dönüştürme ameliyesini en güzel şekilde (sanatçı estetik ve rikkati, bilim adamı tahlil hassasiyeti ve peygamberi ahlak ile) yapmanın felsefesini yaşatmaya çalışmaktadır. Bu itibarla, Hamilik Okulu'nu yönetsel yetkinlikler üzerinden tanıtmak, faaliyetlerini organizasyon yazınındaki kavramlar ile açıklamaya çalışmak, ondaki içkin ve aşkın bir takım manaları tam olarak ifade edemeyebilir. Çünkü Hamilik

okulu öğrencilerin sadece yönetsel yetkinliklerini geliştirip onları iyi yöneticiler olarak piyasaya kazandırmak için kurulmamış, ve programları bu kavramlar üzerinden tasarlanmamıştır.

Hamilik Okulu'nun kuruluşundaki; insanı bulma, iyilik yapma ve ihsanda bulunma, insan olmak ve insan kalmak, Allah'ın rızasına talip olma, Allah'ın verdiklerine rıza gösterme ve kendisine verilenlerle bütüncül bir hayat anlayışıyla hayata iştirak etme, en güzelde şekilde dünyayı tasarruf etme ve dönüştürme, dünyada kendisine verilen nimetlerde ahiret yurdunu anma, yaptıkları işlerde tevhidi bir neşe arama, insan için yiğitlik meydanları açma, hülasa Ahilik ve Fütüvvet anlayışını da doğuran zihniyet ile hep birlikte kurtuluşa erme, amaçları aslında her şeyin üstündedir. Öğrencilerinin ve gönüllülerinin içsel yolculukları, dünyayı anlama çabaları ve bununla oluşturdukları mesleki/teknik ve insani etkileşim yetkinlikleri vakfın değerlerini içeren bir mana atmosferi ile kuşatılmıştır. Hamilik Okulu çalışmaları bir arama faaliyeti olarak kabul edelirse, aramanın sonuçları ortaya çıktıkça kendisini besleyen değerler içinden kendi kavramlarını da üreteceğini ve faaliyetlerini organizasyon yazınında bu yeni kavramlar ile ifade edeceği öngörülebilir.

Bu kavramlardan bir tanesi, Hamilik Okulu çalışmalarında ortaya çıkmış olan "dirlik" yaklaşımıdır. Dirlik yaklaşımının hamilik kavramsallaştırmasının bir sonucu olduğu ve vakıfta gönüllü çalışmalarda ortaya çıkan bu zihniyetin, işletmelere uygulandığında farklı bir iş kültürüne yol açacağı düşünülebilir. Vakıf gönüllülerinin yukarıda açıklanan değerler rehberliğinde öğrencilere hamilik yapmaları, yiğitlik meydanlarında onlar ile beraber olmaları, bütün bu faaliyetleri planlamaları ve organize etmeleri, bizatihi seminer/ders vermeleri esnasında bu zihniyete tanıklık etmek mümkündür. Vakıf kurumsal yapısı altında olsa dahi gönüllüler sadece öğrenciler için değil, aynı zamanda kendilerinin mesleki gelişimini de sağlayabilecekleri, her an değişmekte olan dünyada ve iş yaşamında diğerlerinden öğrenebilecekleri bir grubun içinde, birlik ve düzen halinde çalışmaktadırlar. Bu öyle bir sosyal birliktir ki; karşılıklı saygı, sevgi, ihsanda bulunmanın ve iyilik yapmanın değerleriyle örülmüş olarak birliğe katılan insanları mutlu etmekte ve aynı zamanda başarılı kılmaktadır. Hamilik Okulu'nun eğitim felsefesiyle de birleştiğinde ortaya çıkan bu birlik; her biri insan olmanın gerektirdiği mükellefiyetin bilincinde, onları bir araya getiren grup misyonlarına bağlı, sahip oldukları bilgi ve tecrübeleri karşılıksız paylaşan, beraber çalışmaktan ve üretmekten mutlu olan, yönettikleri süreçle ilgili an farkındalığı yüksek, ortak üretimlerinde rikkat, sanat ve ihsanın sağladığı ihlas ve samimiyetin görüldüğü bir birliktir. Vakfın çevresinden, öğrencilerden ve diğer paydaşlardan gelen değişim taleplerine cevap vermek üzere diridirler. Yani iş yaparken en güzel, en verimli ve en sürdürülebilir ürünü/sonucu çıkarmak üzere, süreçleri, ilişkileri, iş yapış biçimi ya da teknolojileri beraber yenileyerek geliştirerek, uyumu yakalamışlardır. Bu birliğin ortak değerleriyle ulaştıkları maneviyatı; yaşayan ve gelişen; bir ve diri, ahenkli/düzenli, ve en önemlisi de sürdürülebilir olarak nitelemek ve ona "Ahilik ve Fütüvvet" kavramlarıyla uyumlu olarak "dirlik" demek mümkündür (Albayrak, 2021).

Dirlik, birliğin tevhidi neşesi içerisinde yaşanan değerlerin etkisiyle yaşaması, sürdürülmesi ve gelişmesidir. Birliğe dirlik payesi veren, aynı Ahilik ve Fütüvvet teşkilatlarında olduğu gibi, insanların birbirlerini koruması, kardeşleşmesi, adalet ve merhametle yek diğerine yardım etmeleri, destek olmaları, kısaca birbirlerine hamilik yapmalarıdır. Bu anlamda dirliğin liderlik anlayışı hamiliktir. İngilizce'den Türkçe'ye giren lider kavramı, öne

çıkan, önde giden, önde giderek rehberlik eden, sorumlu olan kişi manalarını taşımakta ve topluluktan ayrı, daha zeki, daha güçlü, daha yetenekli bireysel ve yalnız bir profil çizmektedir. Oysa dirliklerde toplulukçu bir liderlik anlayışı söz konusudur ve hamilik; gücünü, zekasını ve becerilerini paylaşan ve hamilik yaptığı insanları kendisiyle aynı seviyeye çıkarmaya çalışan, onların potansiyellerini keşfetmelerine yardım eden, dolayısıyla bu yolla organizasyonun gelişimini sağlayan, birlik oluşturan değerlere sıkı sıkıya bağlı, iş yaparken bir iş kültürü oluşturan daha bilge karakterli bir liderliği resmetmektedir. Hamilik, varlığa ve insana olan sorumluluğundan ötürü etik çizgilerin fevkinde ontolojik olarak içine doğduğu fıtratın gereğini yerine getirmektedir. Bu manada hamilik yeni liderliktir.

Hamilik Okulu'nun hayata hazır insan yetişmesi gayreti ile çıkılan bu yolda ve yapılan çalışmalarda görülmüştür ki; yeni bir gelecek inşa etmek için insana, mesleğe ve bunların içinde yaşadığı birliklere ve işletmelere Ahilik ve Fütüvvet'i de doğuran değerler ve anlam çerçevesinden tekrar bakmak gerekir. Yetişme sürecinden itibaren bir mikro kozmos (zübde-i alem) farkındalığına ulaşan ve varlığın birliğinin bir parçası olan insan; eğer kişisel anlam dünyasını dahil olduğu örgütün kapısında bırakmadan örgüte dahil olabilirse, insan ve bütün varlık ile barışık farklı bir iş zihniyetine ve kurumlarına hayat verebilir, sosyal birlikteliklerini, çalıştığı iş yerlerini dirliğe dönüştürebilir, hangi mesleği icra ediyorsa etsin, dünya için umut olabilir.

Hamilik Okulu Vakfı; son derece mütevazi imkanlarla, üniversite eğitimlerinin yanısıra gençlerimizin yetişme süreçlerine katkı yapabilecek bir arama yapmaktadır. Sadece İstanbul'da ve Yönetim/Mühendislik konularında sınırlı sayıda genç ile yürütülen bu çalışmalar, farklı dallarda (Tıp, Eğitim, Kamu Yönetimi vb.) ve farklı bölgelerde de yapılabilir. Türkiye'de üniversite mezunu olduktan sonra iş bulamayan, ne yapacağını bilemeyen insanlar üretmek yerine; kendini tanıyan, hedefleri olan, mesleğinin kendisi ve toplumu için anlamının farkında, mesleki iletişim ağına sahip, sosyal yapıda yerini almış, hayata hazır insanlar yetişmesi mümkündür. Bunun için; Üniversitelerimiz, devlet kadar mezunlarının ve onların kurduğu vakıf/dernek/sivil toplum kuruluşlarının da desteğine ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

Albayrak, R.A. (2021). Vadi (Varlığın Dirliği) Araştırma ve Uygulama Merkezi, hpps://www.dirlikvadisi.com. Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Ceylan, B. & Yazıcı, İ.H. (2014). Hamilik Okulu; "fütüvvet ve ahilik" kültürünün günümüz "mesleki eğitim" anlayışında ihya edilmesine ilişkin bir deneme. İstanbul: Hamilik Okulu Vakfı.

Chomsky, N. (2021). On being truly educated. https://youtu.be/eYHQcXVp4F4. Erişim Tarihi: Ekim 2021.

Drucker, F.P. (2007). Managing oneself, Boston, A.B.D.: Harvard Business Press.

Erdoğmuş, N. (2021). Teori ve Uygulamada Kariyer (2. Basım), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Hamilik Okulu Vakfı (2020). https://www.hamilikokulu.org. Erişim Tarihi: Eylül 2021.

Katz, R.L. (1974). Skills of an effective administrator, Harvard Business Review, Vol.52 No. 5 pp 90-102.

Laszlo, C. ve Brown, S.B. (2014). Çiçeklenen girişim-İşletmenin yeni ruhu (çeviri: Manisalıgil, A. ve Korkmaz S., 1. Baskı, 2020), İstanbul: Albaraka Yayınları.

Levine, M. (2005). Hayata hazır gençler yetiştirmek (çeviri: Zeliha Babayiğit, 1.Basım: Kasım 2005), İstanbul: Boyner Yayınları.

Lewis, H.R. (2007). Excellence without a soul, New York, A.B.D.: PublicAffairs.

Mann, F.C. (1965). Toward an understanding of the leadership role in formal organizations, Dubin, R., Homans,G.C., Mann, F.C. and Miller, D.C. (Editörler) içinde, Leadership and Productivity, San Francisco, CA: Chandler

Patterson, K. (2003). Servant Leadership: A Theoretical Model. Servant Leadership Research Roundtable-Ağustos 2003. School of Leadership Studies, Regent University.

Robert K. Greenleaf Center for Servant Leadership. https://www.greenleaf.org. Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Spears, L.C. (2010). Character and Servant Leadership: Ten Characteristics of Effective, Caring Leaders, The Journal of Virtues & Leadership, Vol.1 Issue. 1, pp. 25-30, Regent University

AHİLİĞİN SOSYAL, EKONOMİK VE HUKUKİ İZLERİNİ XVIII. YÜZYIL İSTANBUL AHKAM DEFTERLERİNDEN OKUMAK: İSTANBUL PAMUK ESNAFININ NİZAMI VE AYARI DÜŞÜK PARA İLE İMTİHANI

Fatma ŞENSOY*

ÖZET

Ahiler, Anadolu'da iktisadi, sosyal hayatın ilk örgütleyicileri olarak, toplum yararını kendi çıkarından üstün tutan kanaatkâr fakat müteşebbis insan tipini oluşturmuşlardır. Klasik Osmanlı zihniyetine göre insan, alıcı olmaktan öte verici olmalı yani bencil değil diğergâm bir tutumda olmalıdır. Bu insan tipinin oluşumunda ahi zihniyetinin rolü ortadadır. İslam'ın bir ahlak ilkesi olarak ortaya koyduğu ve ahiliğin günlük yaşama geçirdiği hizmet anlayışı böyle dayanışmacı bir toplum yapısını oluşturmayı hedef almıştır. Ahilik, XIII. Yüzyıldan başlayan süreçte ortaya çıkmış, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynamış bir yapı olarak yüzyıllar boyu etkin olmuş bir oluşumdur.

Ahî Evran (1171-1261), öncesine ve çağdaşlarına göre ilk kez bir ekonomide hür teşebbüs tarafından mesleki-sanayi üretim birlikleri kurularak ihtiyacı karşılayacak üretimin yapılabileceği bir teori ve model geliştirmiştir. Bu modele göre farklı sektörler arası ilişkiler düzenlenerek üretimin ve üretim verimliliğinin arttırılabilecektir. Alt-mesleki birlikler olarak kümelenmiş üretim bölgeleri oluşturularak rekabet üstünlüğü ile iktisadi gelişme/kalkınma sağlanabilecektir. Bu modelde devletin rolü ise kümelenme modeline dayalı yeni üretim sistemine uygun iktisat hukuku geliştirerek hukuki denetimin sağlanmasıdır. Ahi Evran, Ahmet Kal'a'nın ortaya koyduğu bu teze göre Anadolu'da Sanayi Devrimini başlatmıştır. Ahiler, kendi dönemlerinde belirli meslek gruplarını vakıf çarşılarda bir araya getirerek esnafın sorunlarının çözümünü kolaylaştırmış, üreticiler ve satıcılar arasında denetim sağlandığı gibi tüketenler açısından da aranılan mallara erişim sağlanmıştır. Ahi Evran, toplumun bütün ihtiyaçlarının görülebilmesi için sanat sahiplerinin sanayi çarşılarında kümeleşerek sanatlarını icra etmelerini öngörmüş ve bunun uygulamasını da başlatmıştır.

Bu tebliğin amacı, Kal'a'nın tezinin doğrultusunda Anadolu Sanayi Devrimi'nin Ahi Evran'ın doktrini ile nasıl uygulamaya geçtiğinin ötesinde XVIII. Yüzyıla gelen izdüşümlerini arşiv belgeleri, kadı sicilleri ve İstanbul Ahkam Defterlerindeki veriler üzerinden okumaya çalışmaktır. Bir örnek olarak pamuk tüccarı ve pamuk esnafının alım satım nizamları seçilmiştir. Konunun sosyal boyutunun yanında alım satımda eksik vezinli altın ile ödeme yapılmamasına dair divandan çıkan hükümler, bu konunun ekonomik ve hukuki boyutlarına da göndermeler yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Sanayi Devrimi, Kümelenme Modeli, Esnaf Nizamı, Ayarı Düşük Altın, Pamuk Esnafı ve Tüccarı

* Doç. Dr. İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Bölümü, fatma.sensoy@istun.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-3109-1457

ANALYZING THE SOCIAL, ECONOMIC AND LEGAL TRACES OF AKHISM FROM XVIII. CENTURY ISTANBUL AHKAM REGISTERS: ISTANBUL COTTON CRAFTSMEN'S ORDER AND THEIR TEST OF WITH LOW MONEY

Fatma ŞENSOY*

ABSTRACT

Akhis are the first organizers of economic and social life in Anatolia. They are content with themself, puts the public interest before their own interest but also shows characteristics of entrepreneurship. The person should be a giver, not a receiver; one should be altruistic, not selfish according to the Classical Ottoman Mentality. The role of Akhi Mentality in the formation of the human type is clear. The service concept which Islam put forward as a moral principle and which Akhism put into daily life, aimed to create such solidarity society structure. Akhism emerged in the process that started in the 13th century. It is the structure that played an important role in the establishment of the Ottoman State and has been active for centuries.

Ahi Evran (1171-1261) developed the theory and the model fort the first time in an economy by establishing Professional- industry production unions to meet the need for production. According to this model, production and production efficiency can be increased by arranging the relations between different sectors. Economic development will be achieved with competitive advantage by creating clustered production zones as sub-professional unions. The role of the state in this model is to provide legal control by developing economic law in accordance with the new production system based on the clustering model. Ahi Evran started the Industrial Revolution in Anatolia, according to the thesis that put forwarded by Ahmet Kal'a.

The aim of this paper will be reading the reflections of Anatolian Industrial Revolution in the XVIII th century, beyond how implemented was with the doctrine of Ahi Evran, in line with Prof. Kal'a's thesis. As an example, the buying and selling orders of cotton merchants and cotton tradesmen were selected from Istanbul Ahkam Books. The subject includes economic and legal dimensions as well as social dimension.

Key words: Anatolian Industrial Revolution, Clustering Model, Tradesman's Order, Low Carat Gold, Cotton Tradesmen

* Associate Professor, Istanbul Health and Technology University, Department of Business Administration, fatma.sensoy@istun.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-3109-1457

GİRİŞ

Anadolu'da ahi teşkilatının kurucusu olarak bilinen ve asıl ismi Şeyh Nasırüddin el-Hoyi olan Ahi Evran, 13. yüzyılın başında Bağdad'dan Anadolu'ya gelen bir grup ulema ve sufilerdendir. Tasavvuf ve felsefe üzerinde eserleri vardır. Hocası ve kayınpederi fütüvvet akımının büyük şeyhi Evhadü'd-din Kirmânî'dir. Kirmani'nin Anadolu'da birçok şehirde halifeleri ve zâviyeleri vardı. Şeyhi ile birlikte bütün Anadolu'yu dolaşarak ahi teşkilatını kuran Ahi Evran, şeyhinin ölümünden sonra bu teşkilatın önderi olmuştur. (İnalcık, 2009:36; Tabakoğlu, 1994:104)

Ahi zümreleri, şehirlerde olduğu kadar köylerde ve uç bölgelerde de büyük nüfuza sahip olmuştur. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Moğol istilasından sonra devlet otoritesinin zayıfladığı dönemde, bu teşkilat şehir hayatında etkin bir rol oynamış ve siyasi bir faktör olarak kendini hissettirmiştir. Osmanlı tarihçi Neşri, 1361 yılında Sultan I. Murad'ın hükümdarlığının başlarında Ankara Osmanlı şehri olurken, şehri sultana ahilerin teslim ettiğini aktarmaktadır. (Faroqhi, 2009: 31) Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ahilerin ve fütüvvet akımının rolü büyüktür. Debbağların piri sayılan Ahi Evran 32 çeşit esnafın piridir. Fütüvvet ahi zümreleri büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanmışlardır. Her zümrenin ayrı bir zaviyesi vardır. Eğer bir sanat erbabı büyük şehirlerde bir zaviyeye sığmayacak denli kalabalık olursa şehrin çeşitli yerlerinde zaviyeler açılmıştır. Kırşehir'de Ahi Evran tekkesi şeyhi (post-nişîni) tüm imparatorlukta her şehirden ahilerin reisi sayılan ahi babalara icazetnâme göndererek makamlarını onaylamıştır. (İnalcık, 2009:37) Ahî fütüvvet şecerenâmeleri, fütüvvetin devamı olarak Ahî'lik tasavvuf felsefesini ortaya koyan mesleklerle ve iktisadi teşkilatlanmayla ilgili bilgi veren en önemli belgelerdir. Şecerenâmelerde, fütüvvet Ahîlikle birleşmiştir. En üst makam olan Ahî-şeyhlik makamı aynı zamanda fütüvvet şeyhlik makamıyla birdir. Bu nedenle şeyhlik makamına Ahî fütüvvet şeyhliği makamı denilmektedir. (Kal'a, 2019: 213) Bu belgeler aynı zamanda Ahî Evran'ın tüm mesleklerin şeyhi-öncüsü ve debbâğların piri/üstadı kabul ederek sanayiyi oluşturan mesleklerle ilgili üstattan üstada geçiş silsilesini vermektedir. Fütüvvet felsefesi, makamlar, terfiler, törenler gibi fütüvvet erkânı anlatılır. Bu Ahî fütüvvet şecerenâmeleri, Kırşehir Ahî Evran Vakfı tarafından atanan şeyhlere, bu atamayı yapan Ahî Evran Vakfı şeyhlerince verilen icazetnâmeleri de içeren belgelerdir. (Kal'a, 2019: 214)

Ahî Evran tarafından Kırşehir'de kurulan Ahî Evran Vakfı, Ahî teşkilatını temsil etmek, Ahî tasavvuf felsefesini yaymak, meslek birliklerinin kurulmasında yardımcı olmak, meslek birliği yöneticilerini onaylamak ve meslek birliklerini denetlemek görev ve yetkisine sahipti. Kırşehir'deki Ahî Evran Vakfı tarafından diğer şehir ve bölgelerde temsilci olarak görevlendirilen Ahî halifeleri/temsilcileri olan Ahî-şeyhler, Ahî- babalar, görevlendirildikleri bölgede Ahî Evran Vakfı'nın görev ve yetkilerini kullanmışlar. Bulundukları bölgede Ahî Evran Vakfı ya da Ahî lakaplı vakıflar kurmuşlardır. (Kal'a, 2019:227)Bu vakıfların yüzyıllar boyu yaşadıkları da bir gerçektir.

Fatih devrinden itibaren Ahîlik, siyasî bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilât halini almıştır. XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar teşkilâtın gedik (lonca) olarak devam ettiği durumda bile örneğin 1824 tarihli Selânik ile ilgili bir arşiv belgesinde (BOA, Cevdet-Zabtiye, nr. 266) ve Ahî Evran Zâviyesi'nden bahseden bir takrirde (BOA, Cevdet-Belediye, nr. 5150), ahî baba, ahîlik, yiğitbaşı, üstatlık, kethüdâlık gibi Ahîliğe ait terimlerin kullanılması, bu ismin uzun süre devam ettiğini göstermektedir. (Kazıcı, 1988:54) Bu olguya başka bir örnek te XIX. yüzyıl Kıbrıs Şer'iye Sicilleri'ndeki kayıtlarda mevcuttur. Kıbrıs'ın fethi ile başlayan süreçte, inşaat sektörü dışında kalan esnaf örgütlerinin tamamı, ayrı bir grup olarak kendi seçtikleri ve yerine göre 'Şeyh-i Seb'a veya 'Ahi Baba' diye isimlendirdikleri bir şeyhin genel nezareti altındadırlar. XIX. yüzyılda da bu göreve atanan 4 Şeyh-i Seb'a nın berâtı Kıbrıs Şer'iye Sicillerinde kaydedilmiştir.(Demiryürek,2009:15)

AHİLİĞİN SOSYO-EKONOMİK SİSTEMİ

Üretim Birlikleri

Selçuklunun devamı olarak Osmanlı esnafı, ferdi değil birlik kurarak, üretim birliği halinde belirli coğrafi alanda kümelenerek üretim yapmıştır. Birlik dışında ferdi olarak esnaf üretimi yapılamamaktadır. Bu ilk bakışta basit gibi görünen farklılık aslında üretimde büyük bir devrim başlatan ana unsurdur. Yani ferdi esnaf üretim ölçeği, esnaf-sanayi birliği kurularak daha büyük bir ölçeğe yükseltilmiş bu üretim birliğini sağlamak üzere üretici birlikler şehirlerin belirli coğrafi alanlarında vakıflar tarafından inşa edilen ticari-sınai merkezlerde alt sektörler halinde kümelenip üretim yaparak sanayi üretiminde bir devrim başlatılmıştır. (Kal'a 2019:13) Ahî Evran, öncesine ve çağdaşlarına göre ilk kez bir ekonomide hür teşebbüs tarafından mesleki-sanayi üretim birlikleri kurularak ihtiyacı karşılayacak üretimin yapılabileceği; farklı sektörler arası ilişkilerin düzenlenerek üretimin ve üretim verimliliğinin arttırılabileceği; alt-mesleki birlikler halinde kümelenmiş üretim bölgeleri oluşturup rekabet üstünlüğü sağlanarak iktisadi gelişme/kalkınma sağlanabileceği ve devletin kümelenme modeline dayalı yeni üretim sistemine uygun iktisat hukuku geliştirip hukuki denetim sağlayarak iktisadi gelişime katkıda bulunabileceği gibi konuları içeren bir teori ve model geliştirmiştir.(Kal'a, 2019: 164) Ahmet Kal'a'nın ortaya koyduğu üzere ferdi esnaf üretim ölçeği, esnaf-sanayi birliği kurularak daha büyük bir ölçeğe yükseltilmiştir. Bu üretim birliğini sağlamak üzere üretici birlikler şehirlerin belirli coğrafi alanlarında vakıflar tarafından inşa edilen ticari-sınai merkezlerde alt sektörler halinde kümelenip üretim yaparak sanayi üretiminde bir devrim başlatılmıştır. Sanayide alt sektörlerde kümelenerek birlik halinde ve belirli coğrafi alanda kümelenerek üretim modelini geliştirip ilk uygulayan ve ilk üretim birliği/kümesi yöneticisi Selçuklu döneminde Ahi Evran'dır. Ahi Evran bu uygulamasını Kayseri'de deri sektöründe debbağ esnaf birliğini kurarak ve bu birliği/kümeyi yöneterek oluşturmuştur. Birlikler, sadece meslek/sektör genelinde değil alt sektörlerde her ayrı ürün için kurulmuştur. Birlik

ile ürün arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ürünü üretebilmek için o ürünü üreten birliğe dahil olmak şartı da üretim avantajı oluşturmak amacıyla geliştirilmiştir. Üretim birlikleri; tedarik, üretim ve satış zinciri ile bölge içi, bölgeler arası ve uluslararası bağlar, zincirler oluşturmuşlardır. Bu zincirler bölgesel ve sektörel üretim kümeleri oluşturmaktadır. Özellikle şehirler kendilerine özgü ürettikleri ürünlere göre rekabet üstünlüğü sağlamışlardır. Böylece ortaya çıkan ürün çeşitliliği ile şehirlerarası ticari ilişkilerin en önemli itici gücünü oluşturmuşlardır. (Kal'a,2019: 14) Ahî Evran, teorisi ve modelinde hem üretimin kümelenmiş meslek birlikleri halinde hür teşebbüs tarafından gerçekleştirilmesini hem de devletin de üretimi düzenleyici iktisat hukuku oluşturup hukuki denetim rolünü üstlenerek iktisadi hayata doğrudan değil dolaylı ve düzenleyici rol oynayarak katılmasını öngörmüştür. Bu teori ve model Kal'a tarafından "kümelenme modeli teorisi" olarak tanımlanmıştır. (Kal'a,2019: 165) Ahî Evran, toplumun tüketim ihtiyacını (mal ve hizmet talebini) karşılamak için üretimin (arzın) yeniden organize edilmesini önermiştir. Bu organizasyon küçük (mikro), orta (mezo) ve büyük (makro) ölçekte; yani tüm ekonomide olmalıdır. Küçük (mikro) ölçekte, üreticilerin kendi alt-meslek birliklerini oluşturarak birlik üyesi olarak birliğe üye diğer üreticilerle aynı alanda üretim yapmalıdır. Orta (mezo) ölçekte, şehirlerde yer alan kümelenme bölgelerinde, birlikler arası iş bölümünün sağlanmasını ve mesleki birliklerin ihtiyaç bölgelerinden kümelenerek örgütlenmelidir. Büyük (makro) ölçekte de kümelenmiş bölgelerle sektörler arasında iş birliği sağlanarak hammadde tedariki ve ürün dağılımının/satılmasının tüketici lehine sağlanmalıdır. (Kal'a,2019: 170)

Ahî Evran'ın iktisadi hayatın organizasyonu olarak öngördüğü mesleki birliklerin oluşturulması ve bu birliklerin iş bölümü sağlayarak üretim yapmaları modeli, birliği oluşturan üreticilerin yararına olduğu gibi tüm ihtiyaçların karşılanmasını sağladığından toplumun da yararınadır. Ahî Evran iktisadi faaliyetlerin hür teşebbüs tarafından yürütülmesini, devletin ise kümelenme modeline uygun iktisat hukukunu geliştirip hukuki denetim rolünü üstlenerek iktisat sisteminin işlemesini temin etmesini savunmuştur.

Ahî Evran kümelenme modeli teorisinin uygulanmasını üç ayak üzerine oturtmuştur.

Bunlar:

1. Kümelenme modeli teorisi uygulamasının yönetilmesi ve denetlenmesi.
2. Meslek-zümre birlikleri kurularak iş bölümü halinde üretimin sağlanması.
3. Hukuki (iktisat hukuku) düzenlemelerin yapılması ve hukuki denetim. (Kal'a, 2019: 171)

Her esnaf grubunun toplu olarak belirli bir çarşıda bulunması hem alıcının istediği malı kolaylıkla seçebilmesi hem de esnafın birbirlerini kontrol edebilmesini sağlamıştır. Bir arada çalışma, kalite kontrolü bakımından da hayli önemlidir. Ürün kalitesinin belli bir standardın altına düşürülmemesi gereklidir. Standartların altında mal üreten kişiler ikazlara aldırmayıp bu fiillerini devam ettirirlerse dükkânları kethüdalar tarafından kapatılabilmekte, hatta daha ileri gittikleri takdirde esnaflıktan ihraçlarına karar verilebilmektedir. (Ekinci, 2008:138)

Esnafın işleyeceği hammadde tedarikinde güçlük çekmemesi için de tahsis siyaseti izlenmiştir. Yani belli hammaddeler, belli esnafa tahsis edilmiştir. Bu anlamdaki bir tekelcilik aslında fiyatlara müdahale imkânı veren tekelciliği de engellemek amacını taşımıştır. Belgeler, tahsislere uyulmasını ve hammaddelerin istifçi ve vurgunculara verilmemesini ısrarla belirtmiştir. (Tabakoğlu, 2008:96) İstanbul'da abacı esnafı, Divan'a sundukları

dilekçelerinde İstanbul'a gelen aba, Mısır bezi, arşun ipliği, dimi ve penbe bezinin alım satımının onlara tahsis edildiğini ifade etmişlerdir. (Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu,1997: 113)

Alım ve satış tekelleri veya öncelikleri esnaf düzenini ve iş bölümü disiplinini de oluşturmuştur. Tekeller, esnafa fiyatları istedikleri gibi ayarlama imkânı vermemiş aksine devletin üretim, mübadele ve fiyatları etkin bir şekilde denetlemesini sağlamıştır. Esnafın birbirlerinin üretim ve satış alanlarına taşmaları yasaktır. (Tabakoğlu, 2008: 96)

Tüketici Hakları

Osmanlı esnaf teşkilatı ve etik koşulları ile yerel mal üretimi şehir ihtiyacına göre ayarlanmıştır. Talep sınırlıdır, bu nedenle fazla üretim, fiyatın düşmesine ve esnafın zarara uğramasına yol açar. Noksan üretim ise fiyatın fazla artışına neden olur ve tüketicinin zararınadır. Bu nedenle şehir nüfusuna göre üretimin ayarlanması gereklidir. (İnalcık, 2012: 41)

Tüketici haklarının korunmasına çok önem veren Ahiler, müşterilerin temel ihtiyacı olan birçok ürünü, doğrudan doğruya üretim yapan işyerlerinden karşılayabilmeleri için çarşılar kurmuşlardır. Ahilerin ürünü aracısız olarak tüketiciye sunduğu işyerleri, aynı sanat dalında faaliyet gösteren esnafın bir yerde toplandığı "arasta" veya "çarşı" ismini taşıyan vakıflar tarafından kurulmuş iş merkezleridir. Tüketici hem istediği ürünü bu çarşılarda daha çabuk bulmakta, hem de aynı cins ve kalitedeki ürünleri aynı fiyatla buralarda gönül rahatlığı içerisinde almaktaydı. (Debbağoğlu, 1979: 85)

Ahilerin tüketiciyi korumaya yönelik faaliyetleri ve düzenlemeleri üretimde markalaşmayı sağlamıştır. Demirden imal edilmiş araba parçaları, çeşitli nal, kağnı tekerleri; bakırdan ve diğer madenlerden yapılan kılıç, kap kaçak, bıçak-kaşık üzerine kazınan işaret (çentik) onu yapan ustanın amblemiydi. Bu amblem o ürünün kalite belgesi hükmündedir. Bu uygulama bir taraftan kalitesiz mal üretilmesinin önüne geçerken diğer taraftan taklidi önleyerek eşyayı yapan ustanın emeğinin görünür kılmasını sağlamıştır. Bu bakımdan işyerinde çalışan çırak, kalfa ve ustalar birlikte kendi ürünlerinin en iyi olması için gayret göstermişlerdir. Üretim esnasında çırağın veya kalfanın herhangi bir hatası ustasına bildirilmiş ve yapılan hata derhal düzeltilmiştir. Ahilik teşkilatında, kalitesi bozuk mal üreten, tüketiciyi aldatan, yüksek fiyatla mal satan ve kurallara uymayan esnaf veya sanatkâra çok ağır cezalar verilmiştir. Bu cezalar para veya hürriyeti kısıtlayıcı cezalar olmamakla beraber ondan daha tesirli ve daha caydırıcı olan birlikten ihraç cezasıdır. Bazen bu cezalar, kişiyi masraf ve ikram etmeye zorlamak, hammadde dağılımından hariç tutmak, selâmlaşmamak ve yardım etmemek şeklinde de uygulanmıştır. (Ekinci, 2008: 100,101'den Özdemir, 2017:4)

Ahilik teşkilatında her şeyden önce esnafın doğruluk üzerine hareket etmesi gerekmektedir. Ahilikte usulüne uygun iş yapmamak, müşteriden belirlenen fiyatın üstünde bir fiyat istemek, bir başka üreticinin malını taklit etmek büyük suç kabul edilmiştir. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti ahi birliklerinin aslî görevidir. Eksik ölçenler ve bozuk terazi kullananlar cezaya çarptırılmışlar, sahte ve kalitesiz mal imal edip müşteriyi aldatanların malları

piyasadan toplanmış, kendileri ise meslekten ihraç edilmiştir. Bu bağlamda sattığı süte su katan bir sütçünün kuyuya basıldığı, bozuk terazi kullananların teşhir amacıyla çarşı-pazar dolaştırıldığı, ekşi pekmez satanın pekmezinin başına geçirildiği bilinen örneklerdendir. (Kazıcı, 1988:541)

Tüketiciyi korumak için malların kalitesi sürekli denetlenmiş, kaliteyi bozanlar cezalandırılmıştır. Ürünlerin kaliteli olmamasında maharetsizlik, işbilmezlik yanında üreticilerin yeterli sermayeye sahip olmamalarının önemi ortadadır. Bunun için ustaların kirada olmayıp kendi iş yerlerinde çalışmaları ve faizli kredi kullanmamaları yani öz sermayelerini arttırma yollarını aramaları Mühimme defterlerindeki kayıtlarla sabittir. (Mühimme 6, s 79/162'den Tabakoğlu, 2005:151)

AHİLİK VE HUKUKİ DÜZENLEMELER

İktisadi dönüşüm için gerekli hukuki düzenlemeler üzerine de çalışmalar yapan Ahî Evran'ın öncülüğünde Selçuklular, kümelenme modeline uygun sanayiye dayalı sanayi-tarım ve ticaret ilişkilerini kolaylaştıran birçok hukuki düzenlemeler yapmış, tüzük, ferman, kanun yayınlamışlardır.

Bu dönemde yapılan iktisat hukuku alanındaki düzenlemelerin başında sınai mülkiyet haklarını da içeren mesleki birlikler kurarak üretim yapma hakkının düzenlenmesi gelmektedir. Bu hukuki düzenlemelerin başında da tarım ve ticaret sektörüne yönelik tedarik hukuku düzenlemeleri gelmektedir. Diğer bir önemli tamamlayıcı alan da makul fiyatların oluşması için gerekli toptan alışveriş piyasaları ile perakende alışveriş piyasalarının kurulması hukukuyla ilgili yapılan düzenlemelerdir. Böylece dünya da ilk kez sanayileşmeye dayalı iktisat hukuku düzenlemelerini Selçuklular başlatmış ve uygulamışlardır. (Kal'a, 2019: 179) Selçuklu esnaf birliklerinin devamı olarak, Osmanlı sanayi ve iç ticaret kesimleri fütüvvet ve ahilik ilke ve kurumlarından kaynaklanmıştır. (Tabakoğlu, 2008:94)

Osmanlı döneminde devlet, ihtisab kanunları ile mal kalitesini belirlemiş ve pazarda muhtesip teftişi ile kontrolünü arttırmıştır. Bununla beraber esnaf, kendi iç nizamlarını korumuştur. Her esnaf kendi usta ve idarecilerini seçmiştir. Seçimden sonra kethüda, yiğit-başı padişah beratı aldıktan ve devlet bürolarında saklı defterlere kaydolduktan sonra loncada gerçek otorite ve yetki sahibi olmuştur. Devlet, genellikle beratlı esnafı desteklemiştir. Böylece esnaf ile devlet arasında gittikçe kuvvetlenen sıkı bir işbirliği çıkmıştır. (İnalcık, 2012:41)

Osmanlılar döneminde ahiliğin belirlediği ve ticari hayatta uyguladığı standartlar padişah fermanıyla hukuk normu haline getirilmiştir. "Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa" ismiyle 1502 yılında yayınlanan ferman, tarihte yapılan ilk tüketici kanunu olma özelliği taşımaktadır. Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa (Bursa Belediyesi Kanunu) ayrıca dünyanın ilk standart kanunudur. Bu kanun Sultan II. Bayezid emriyle yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda; hayvan ürünleri, türlü sebze-meyve, tuz, ekmek, sanayi ürünleri, tekstil ürünleri, tarım-tahıl ürünleri, orman ürünleri, deri ürünlerinin satışları, konulacak fiyatlar ve kaliteleri bir standarda bağlanmış; bugünkü anlamda boyama, ambalaj, kalite gibi esaslarla narh ve ceza hükümlerine yer verilmiştir. "Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa", dünya standart

tarihine ve tüketici haklarına yönelik faaliyetlere önemli bir veri sağlamıştır. (Özdemir, 2017:1) Piyasaya arz edilen ürün miktarının mevsim ve şartlara göre değişebileceği olasılığı dikkate alınarak tek bir fiyat yerine dönemsel, çoklu fiyat politikası benimsenmiştir. Fiyatlar belirlenirken piyasa araştırması yapıldığı, geçmişe dönük fiyatların değerlendirildiği dikkati çeken bir diğer husustur. (Özdemir, 2017:7)

Devlet, esnaf düzenini, dayandığı fütüvvet ve ahilik geleneğine bağlı haliyle korumak istemiştir. Esnafın kendi iç denetimini sağlaması devletin işini kolaylaştırmıştır. İstanbul'da keten ipliği bükücü esnafı kethüda, yiğitbaşı ve ustaları Bâb Mahkemesinde bir üyelerinin "şerir, gammaz ve hilekâr olduğunu daha önce Bursa'ya sürüldüğünü ve küreğe konduğunu fakat yine sanatlarına girip işlerini bozduğunu bildirmişler. Bunun üzerine bu kişinin esnaf zümresinden ihracı için ferman yazılmıştır. (Tabakoğlu, 2005: 150)

Ürünlerin kalite denetimi ve fiyat standardizasyonu hem üreticiler hem de tüketicilerin çıkarlarının korunması içindir. Özellikle sınai ürünlerin standardizasyonu önemlidir. Belirlenmiş standartlar kadı sicillerine kaydedilip ülkenin uzak bölgelerinde de bunlara uyulması istenmiştir. (Tabakoğlu, 2005: 150)

İstanbul Mahkemesi 24 numaralı Kadı Sicilinde hallaçların belirlenen narha göre pamuk satmayı taahhüt ettikleri kayda geçirilmiştir. (https://kadisicilleri.istanbul/ İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil, cilt 21, s. 89, Hüküm no: 23)

AHKAM DEFTERLERİ ÜZERİNDEN AHİLİĞİN İZLERİ, XVIII. YÜZYIL

Ahkam Defterleri ve Esnaf Tarihi

Divân-ı Hümâyun'da tutulan İstanbul ile ilgili fermanlardan oluşan defter serileri içinde Osmanlı Arşivi kataloglarında Ahkam Defterleri genel kodu ile yer alan İstanbul Ahkâm Defterleri 1742-1910 yıllarını kapsayan 26 defterden oluşmaktadır. İstanbul Ahkâm Defterlerine göre İstanbul Esnaf Tarihi, İstanbul Külliyatı 1 olarak 1997'de İstanbul Araştırmaları Merkezi ve İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Esnaf birliklerinin organizasyonu ile ilgili olarak 1742-1763 yılları arasını kapsayan 1. Ciltte İstanbul esnafı ile ilgili 398 hüküm yer almaktadır. 134 farklı esnaf birliğinin ismi geçmektedir. Esnaf birliklerinin nizamı, bu nizamdaki değişiklikler ve ihtilaflara ilişkin birbirini takip eden veriler bu belgelerde yer almaktadır. (Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu, 1997: xxıv)

Bezzaz ve İplikçi esnafı

İstanbul'da bezzaz ve iplikçi esnafının dükkân açma nizamı ile pamuk ve keten satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair bezzaz esnafı Divan'a bir arzuhal vermiştir. Bunun üzerine 21-30 Haziran 1755 tarihinde İstanbul Kadısı'na bir hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde Bezzaz kethüdası Seyyid Hacı İsmail, yiğitbaşıları Ali ve Mehmed, ihtiyarlarından 13 kişi hırfetlerinin nizamını açıklayıp, nizamlarına ters olarak

yabancıların pazarlarda pamuk ve keten ipliğini daha pahalı sattıklarını bildirmişlerdir. Halka fazla baha ile satış yapmayıp kadimden olageldiği üzere sanatında belli bir olgunluğa erişenlerden başkasının dükkân açmamak ve çırak (şakird) almamak üzere taahhütleri vardır. Ellerindeki defterde bu durum tescillenmiştir. İplikçi hırfetinden bazı kişiler pamuk ve keten ipliğini pahalı sattıkları için bezzaz taifesinin nizamına zarar vermişlerdir. Onların alım- satımlarının önlenmesi mahkemece tescil edilmiştir. Bezzaz taifesine daha önce Sultan Mahmud tarafından verilmiş ferman yenilenmiş ve gereğinin yerine getirilmesi yazılmıştır. (Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu, 1997: 113)

19-27 Şubat 1758'de yukarıdaki hükmün yenilenmesi için yine bezzaz taifesinin ileri gelenleri bir arzuhal daha vermişlerdir. Önceki belgede şikâyet ettikleri Eşekcioğlu, Nikos, Kigor ve Pozsar isimli zimmilerin yabancılardan olduklarını, pamuk ve keten ipliğini halka pahalı sattıklarını ve nizamlarının bozulmasına neden olabileceklerinden dolayı şikayetlerini yenilemişlerdir. Divan'dan verilmiş hüküm ile Bâb Mahkemesi naibinin gereğini yapması ferman buyurulmuştur. (Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu, 1997: 229)

XVIII. YÜZYILDA ESNAF, TÜCCAR VE PARA

Osmanlı Ekonomisi XVIII. Yüzyılda farklı trendler içeren iki döneme ayrılabilir. Yüzyılın başından 1760 yıllarına değin uzanan birinci dönemde askeri, siyasi ve iktisadi bakımdan bir genişleme vardır. Bütün sanayi dallarında üretim artmış ve yeni sanayi dalları ortaya çıkmıştır. Büyük merkezlerde uzak pazarlar için üretim yapan sınaî imalat genişlemiştir. Özellikle dokuma sanayiinde üretim artışı ve yayılma belirgindir. Batı Anadolu'da ve Rumeli'de pamuklu imalatı bölgeleri görülmeye başlanmıştır. Bunun yanında önceden beri pamuklu dokuma merkezi olan Tokat ve Halep'te imalathane düzeyinde gelişme gösteren pamuklunun yanında pamuklu basma üretimi için kurulmuş olanlara ek sermaye yatırımları yapılmıştır. İstanbul'da daha önce sadece esnafın sınırlı sayıda küçük atölyelerinde imal ettiği pamuklu bez için devlet yatırımı olarak 1717 ile 1760 arasında 3 büyük imalathane kurulmuştur. (Genç, 2000:213) Bu dönem, devlet maliyesi için de bir istikrar dönemidir. Devlet bütçesinin dengededir hatta birçok defa bütçe fazlası oluşmuştur. Elverişli mali koşullar, özellikle 1747-1768 yılları arasındaki barış döneminde oldukça belirgindir. (Pamuk, 2012: 99)

Ekonominin hemen tüm sektörlerini içine alan bu genişleme, yüzyılın ikinci yarısında bir daralma ve gerilemeye dönüşmüştür. 1768-1774 yılları arasında Rusya ve 1787-1792 yılları arasında da hem Rusya hem de Habsburglar'la girişilen yıpratıcı savaşlar Osmanlı maliyesini ve parasını sarsmıştır. (Pamuk, 2012: 100)1760/70 yıllarından itibaren giderek belirginleşen bir üretim azalması Osmanlı maliyesinin vergi kayıtlarından da ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde ekonomide ve devlet maliyesinde görülen eğilimler fiyat artışları ve giderek büyüyen bütçe açıklarıdır. Fiyat artışları 1760'lardan 1800'e kadar %200'ü geçmiştir. 1790-1800 civarında enflasyon hızı, o zamana kadar görülmemiş bir boyutta olmak üzere yıllık %5 civarına yükselmiştir. (Genç, 2000:215)

XVIII. yüzyılda altının yükselişe geçmesi ile Osmanlı darphanelerinin altın sikke üretimi yeniden canlanmış; 1697 ile 1728 yılları arasında Osmanlı sultânîsinin yerine yeni altın paralar basılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan altın ve gümüşün güney ve doğuya kaçışının sürmesinde altının resmi fiyatının piyasa fiyatının gerisine düşmesi etkili olmaktadır. Bunun için akçenin altın karşılığında devalüe edilmesi ile 1703'te tuğralı, 1713'te zencirli, 1716'da fındık ve 1729'da zer-i mahbûb denilen altın paralar darp edilmiştir. Zer-i mahbûb dışındaki diğerleri Venedik dükasına yakın standarttadırlar. XV. Yüzyıldan beri izlenen politikayı sürdüren devlet, altın sikkelerin piyasalarda dalgalanmasını tercih etmiştir. Altın sikkeler, devlete yapılan ödemelerde piyasadakilere yakın olarak belirlenen resmi kur değerleri üzerinden kabul edilmiştir. (Tabakoğlu, 2005: 115; Paksoy, 2011:176)

Mankur ismi verilmiş bakır paraların darbı sonrasında ve mankura dayalı enflasyon olayında da esnaf ve tüccar tepki göstermişlerdir. Esnaf ve tüccar tedavülden çekildiği zaman 650 akçe zarara gireceği 1 okka mankuru 800 akçelik bir itibari değer üzerinden kabul etmeye yanaşmamıştır. Taşradaki üreticiler de mankuru kabul etmek istemediklerinden büyük tüketim merkezlerine zahire sevkiyatını durdurmuşlardır. Böylece başkente meta götürmek üretim bölgelerine altın ve gümüş para göndermeye bağlı olmuştur. Bu yüzden altın ve gümüş paralar bu bölgelere akmış, büyük tüketim merkezlerinde mankur tedavül etmiştir. Mankurla ödenen malların fiyatları da yükselmiştir. (Sahillioğlu, 1965, 85; Tabakoğlu, 1985: 281) Tağşişler ve savaş dönemindeki kıtlıklar yüzünden ortaya çıkabilecek fiyat artışlarının önüne geçmek için özellikle başkentte sıkı bir narh uygulamaya başlanmıştır. Taşradaki tüccarlar narh uygulamasına tepki olarak başkente mal göndermeyi reddettikleri için uygulana narh, olumsuzluklara neden olmuştur. (Pamuk, 2012: 100)

İstanbul Ahkam Defterlerinde yukarıdaki durumun devamını gösteren veriler yer almaktadır. Tüccarın, taşradaki üreticiye iyi para vererek satın aldığı hammaddeyi başkentteki esnafa satarken zararı söz konusudur. Çünkü başkentteki esnaf, kur farkının oldukça fazla olduğu paralar ile ödemesini yapmaktadır. 1-10 Ağustos 1763 tarihli (6/275/791) belgede pamuk tüccarlarının şikâyeti yer almaktadır. Ahkam Defterinde 10 gün sonra yine bu kaydın devamı yer almaktadır. (Kal'a ve yayın Hazırlama Kurulu, 1997:349)

11-20 Ağustos 1763 tarihli (6/275/798) bu belgede İstanbul'da sakin penbe tüccarı Divan'a bir arzuhal sunmuşlardır. Müşteriden düşük ayarlı para ile satış yaptıklarını fakat aldıkları bu parayı taşradaki üreticilere ödeme yaparken onların sıkıntı çıkardıklarını hatta almadıklarını ifade etmişler ve bu durumda kazançlarının kesilip mağdur olduklarını bildirmişlerdir. Ham pamuk tüccarlarından Hacı Mustafa, Hacı Hasan, Hacı İsmail, Hacı Mehmed ve belgede ismi yazılmış 30'dan fazla kişinin ifadesinde kendilerinin ibâdullah (Allah'ın kulları) için taşradan İstanbul'a ham pamuk getiren zümre olduklarını, Anadolu'dan satın aldıkları ham pamuk için tam ayarlı beyaz akçe ile ödeme yaptıklarını ifade etmişlerdir. İstanbul'daki hallaç, yorgancı ve diğer pamuk kullanan esnafa satış yaptıklarında aldıkları paranın Macar, Tunus, yaldız ve bunun gibi noksan ayarlı altınlar olduğunu; bunları beyaz akçeye değiştirdiklerinde her 100 kuruşta 5'er ve 20'şer kuruş zarara düçar olduklarını belirtmişlerdir. İstanbul'daki esnafın verecekleri düşük ayarlı altın teklifi ile rencide olunmamak üzere bu altınların alışverişlerinde yasaklanmasını istemişlerdir. İstanbul Kadısı'na yazılmış hükümde pamuk tüccarlarının istediği doğrultuda ilam edilecektir. (Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu, 1997:350)

6 Numaralı İstanbul Ahkam Defteri'nin ilerleyen sayfalarında (6/280/805 numaralı belgede) 11-20 Ağustos 1763 tarihinde yine düşük ayarlı paradan şikâyet eden Halep, Bağdad ve Diyarbekir tüccarlarının arzuhali yer almaktadır. Arzuhalde, Seyyid Mustafa Ağa, Seyyid Abdurrahman, Seyyid Ebubekir ağa, Ali ağa, Şeyh Hüseyin, Derviş Ağa, Monla Yahya, İbrahim,…vd toplamda 20'ye yakın tacirin isimleri belirtilmiştir. Tacirler, İstanbul'a getirdikleri mal ve eşyayı tülbentçi ve bezzaz esnafına satmak istediklerini fakat tülbentçi ve bezzaz esnafının ise bu alışveriş için düşük ayarlı altınları ödeme aracı olarak teklif ettiklerini belirtmişlerdir. Tüccarlar, aldıkları düşük ayarlı altınları kullanmadıklarını, bunları Darphane-i Âmire'de eritilmek üzere sarraflara teslim etmek istediklerini belirtmişler. Noksan ayarlı altınların bedelinin sağ ve sahih akçeye çevrilmesi için gereği yine İstanbul Kadısı'na yazılmıştır. (Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu; 1997:354)

Ham pamuk tüccarlarının şikâyeti, dönemin üretim ve ticareti ağlarını gösterdiği gibi kullanılan paraların satın alma gücünü de göstermektedir. Tüccarlar, duruma bir çözüm aramak için bir araya gelip Divan'a başvurmuşlar ve düşük ayarlı paraları kullanamadıklarını belirterek bunun önüne geçilmesini istemişlerdir.

SONUÇ

Osmanlı sanayi ve iç ticaret kesimleri esnaf birlikleri halinde teşkilatlanmıştır. Bu birlikler, fütüvvet ve ahilik ilke ve kurumlarından kaynaklanmış Selçuklu esnaf birliklerinin devamıdır.

Anadolu'da sanayi devrimi Ahî Evran, tarafından başlatılmış ve uygulanmıştır. Ahi Evran'ın modeli ile ilk kez bir ekonomide hür teşebbüs tarafından mesleki-sanayi üretim birlikleri kurulmuş farklı sektörler arası ilişkiler düzenlenerek üretimin verimliliği arttırılabilmiştir. Alt-mesleki birlikler olarak kümelenmiş üretim bölgeleri oluşturulmuş, rekabet üstünlüğü ile iktisadi gelişme/kalkınma sağlanabilmiştir. Devlet, bu kümelenme modelinde yeni üretim sistemine uygun iktisat hukukunu geliştirerek hukuki denetimi sağlanmıştır. Ahi Evran'ın uyguladığı ve geliştirdiği bu modele, Ahmet Kal'a, Ahi Kümelenme Modeline göre Anadolu Sanayi Devrimi ismini vermektedir. Ahiler, kendi dönemlerinde belirli meslek gruplarını vakıf çarşılarda bir araya getirerek esnafın sorunlarının çözümünü kolaylaştırmış, üreticiler ve satıcılar arasında denetim sağlandığı gibi tüketenler açısından da aranılan mallara erişim sağlanmıştır.

Esnaf düzeni ve iş bölümü disiplini, alım ve satış tekelleri veya öncelikleri de esnafa fiyatları istedikleri gibi ayarlama imkânı vermemiş aksine devletin üretim, mübadele ve fiyatları etkin bir şekilde denetlemesini sağlamıştır.

Tüketiciyi korumak için malların kalitesi sürekli denetlenmiş, kaliteyi bozanlar cezalandırılmıştır. Devlet, esnaf düzenini, dayandığı fütüvvet ve ahilik geleneğine bağlı haliyle korumak istemiştir. Esnafın kendi iç denetimini sağlaması devletin işini kolaylaştırmıştır.

İstanbul Ahkâm Defterlerine göre İstanbul Esnaf Tarihi içindeki belgelerden bezzaz ve iplikçi esnafının nizamında ahiliğin geçmişten gelen birikimini görmek mümkündür. Mesleklerinin (hırfetlerinin) düzeninde halka pahalı mal

satmamak, kadimden olageldiği gibi sanatında belli bir olgunluğa erişenlerden başkasının dükkân açmamak ve çırak (şakird) almamak üzere taahhütleri olduğunu ellerindeki tescilli defterlere dayanarak açıklamışlardır. İplikçi zanaatinden bazı kişiler pamuk ve keten ipliğini pahalı sattıkları için bezzaz taifesinin nizamına zarar vermişlerdir. Bu belgede de görüldüğü üzere bezzaz esnafının nizamı yanında tüketicinin korunması açısından önemli olan halka pahalı malın satılmamasının belirtilmesi ahiliğin ekonomik ve sosyal izlerine işaret etmektedir. Bezzaz taifesi, durumu düzeltmek ve düzeni sağlamak için 3 yıl sonrasında yine şikayetlerini Divân'a iletip çözüm istemişlerdir.

İstanbul Esnaf Tarihi içindeki diğer belgelerde de dönemin tedavüldeki paraları ve esnaf ve tüccarın bu düşük ayarlı paralar karşısında uğradığı zararların giderilmesine dönük şikayetleri yer almaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Debbağoğlu, Ahmet. (1979) İslâm İktisadına Giriş. Dergâh Yayınları. İstanbul.

Demiryürek, Mehmet. (2009) "XIX. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tesbitler". Tarih Araştırmaları Dergisi. 28 (45). 13-42

Ekinci, Yusuf. (2008) Ahilik. Ankara.

Faroqhi, Suraiya.(2009) Orta Halli Osmanlılar. Çev. Çalışkan, Hamit. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.

Genç, Mehmet. (2000) Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi. İstanbul.

İnalcık, Halil. (2012). Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim. 50. Baskı. İstanbul.

Kal'a, Ahmet. (2019) Ahi Kümelenme Modeline Göre Anadolu Sanayi Devrimi Tedarik Sistemi-Doğuşu Gelişimi. İstanbul.

Kal'a, Ahmet. ve Yayın Hazırlama Kurulu. (1997) İstanbul Külliyatı I İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi 1. İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları İstanbul Araştırmaları Merkezi. İstanbul.

Kazıcı, Ziya (1988). "Ahilik". İslam Ansiklopedisi.1. Cilt.

Özdemir, Recep. (2017) "Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: "Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa". Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 4. s.1-16

Paksoy, Günay. (2011) "Anadolu'da Altın ve Gümüşe Vurulan Osmanlı Damgası". Anadolu'da Paranın Tarihi. Ed. Bülent Arı. TCMB Yayını. Ankara.

Pamuk, Şevket. (2012). Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri-II. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.3. Basım. İstanbul

Sahillioğlu, Halil. (1965). Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740. Basılmamış Doçentlik Tezi. İstanbul. https://www.academia.edu/30042541/Bir_As%C4%B1rl%C4%B1k_Osmanl%C4%B1_Para_Tarihi_1640_1740_1965

Tabakoğlu, Ahmet. (1985). Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi. Dergâh Yayınları. İstanbul

Tabakoğlu, Ahmet. (2005). Toplu Makaleler I İktisat Tarihi. Kitabevi. İstanbul

Tabakoğlu, Ahmet. (2008). İslam İktisadına Giriş. Dergâh Yayınları. 2. Baskı. İstanbul

(https://kadisicilleri.istanbul/

ULUSAL TASARIM ANLATISININ İZİNDE: AHİLİK MİRASI

Fahrettin Ersin ALACA•

ÖZET

2000'li yıllar, Türkiye'deki endüstriyel tasarımın küresel çapta tanınmasını içeren ve tasarım odaklı sektörlerin uluslararası ilgiye mazhar olduğu bir dönem olarak tarihe geçti. Bunun sebepleri, küreselleşme ve Türkiye'nin A.B. Gümrük Birliği'ne katılımı gibi Türk firmalarını yabancı rekabetçi pazarlara girmeye zorlayan, karmaşık kültürel, ekonomik ve politik bağlamları içeriyordu. Bu genişleme süreci Türk tasarımcıları, Türk kültürel ve tarihi sermayesini estetik açıdan kendilerini diğerlerinden ayıran bir tür ulusal kimlik unsuru olarak keşfetmeye yöneltti. Türk endüstriyel tasarımındaki bu farklılık arayışı, tarihi estetik unsurların tasarıma dahil edilmesini ve tüketim kültürüne has yeni bir Türk-İslam görüntüsel simgeselliğinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu popülerleşmeye rağmen, Danimarka tasarımı gibi Avrupalı örnekler ile karşılaştırıldığında, Türk tasarımına has ulusal bir kimliğin henüz olgunluk seviyesine ulaşmamış olduğunu iddia edebiliriz. Örneğin, "Danimarka Moderni" olarak anılan tasarım bağlamının tarihsel gelişimini odağında alan araştırmalar, pazarlama edimlerinin iyi hesaplanmış anlatılarla nasıl belli bir ülke imajı ile Danimarka tasarımını birlikte markalaştırdığını gösteriyor. Bu bağlamda, belki de yakın zaman Türk tasarım denemelerinin ihtiyacı, böylesi kapsayıcı bir anlatının Türk-İslam sanat ve zanaat mirasını bir tasarım kimliği oluşturma amacıyla mitleştirmesi olabilir. Kuramsal bir çerçevede bu tebliğ, ulusal bir tasarım kimliği izinde Ahilik mirasının nasıl böylesi bir anlatının yaratılması ve işlenmesi için felsefi ve kültürel bir kaynak teşkil edebileceğini tartışıyor. Bu amaçla zengin Ahi felsefesi ve ona içkin hayat boyu sanat ve zanaat adanmışlığı, çağdaş tasarımı sarmalayan bir mit yaratmak için güçlü unsurlar olarak sunuluyor.

Anahtar Kelimeler: Ahilik Mirası, Ulusal Tasarım, Tasarım Kimliği, Tasarım Anlatısı

• Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi. E-Mail:fealaca@medipol.edu.tr

IN THE PURSUIT OF A NATIONAL DESIGN NARRATIVE: THE AKHI HERITAGE

Fahrettin Ersin ALACA•

ABSTRACT

The 2000s marked a new era for the global recognition of the Turkish industrial design where Turkey's design-related sectors have become subject to an increasing level of international interest. The reasons for this involved complex cultural, economic and political frameworks such as globalization and Turkey's membership in the EU's customs union that compelled Turkish companies in various ways to enter competitive foreign markets. This expansive process has encouraged Turkish designers to explore distinctive aesthetical articulations in design that can reflect the Turkish cultural and historical capital as a form of national design identity. The seek for national distinction in Turkish industrial design has resulted in the employment of historical aesthetical elements and their recognition as a new form of Turkish-Islamic iconicity in the consumer culture. Despite this popularization, one can argue that a national Turkish design identity has not achieved yet a mature level when compared to European examples such as Danish design. The research on the historical development of the "Danish Modern" illustrates for example, how marketing created calculated narratives that cobranded the Danish design with a certain country image. In this context, what the recent Turkish design attempts need may be such an embracing narrative that can mythologize the Turkish-Islamic arts and craft heritage in the pursuit of a design identity. In a theoretical framework, the present paper argues how the Akhi heritage can provide a philosophical and cultural source to create and craft such a narrative for the cultivation of a national identity in design. To this end, the Akhis' rich philosophy and its intrinsic life-long dedication for arts and craft are presented as strong elements to create a myth that surrounds the contemporary design.

Keywords: The Akhi Heritage, National Design, Design Identity, Design Narrative

• Assist. Prof. Dr. İstanbul Medipol University. E-Mail:fealaca@medipol.edu.tr

GİRİŞ

Endüstriyel Tasarım, seri ya da kitlesel üretim için hemen her türlü ürünün işlevsel içeriğinin oluşturulması ve endüstriyel üretim şartlarına uygunluğunun sağlanması gibi pek çok teknik özellik barındırır. Bu tanıma pazarlanabilir estetik değerlerin bu ürünlerin görünüşüne yansıtılması ve ergonomik uyum gibi başka teknik niteliklerin kazandırılması mesleki bir tanım yapabilmek için gereklidir. Gelişen teknoloji ile üretim şartlarındaki ya da malzeme türlerindeki değişim, politik ve ekonomik rekabet koşulları, dijital teknolojilerin gündelik işlevlerin içine entegre olması ya da farklılaşan toplumsal beklenti ve beğeni düzeyleri gibi pek çok etken, güncel ve yaratıcı olması gereken endüstriyel tasarım mesleğini sürekli bir değişim ve gelişim bağlamı içinde yoğurmaktadır.

Hayatın her köşesinde modern insanın çevresini kuşatan milyarlarca ürününün 20. yüzyıl boyunca baskın ve küresel bir tüketim kültürüne dönüşmesi düşünüldüğünde, endüstriyel tasarım toplumsal kimlik gibi kavramlara gönderme yapan bir olguya dönüşmektedir. Dahası endüstriyel tasarım, toplumsal ve çevresel fayda gibi insani kavramları içeren sürdürülebilir gelişme olarak adlandırabileceğimiz daha geniş bir çerçeve içerisinde devinim haline kavuşmaktadır.

Bu karmaşık devinim ve kültürel çerçeve, endüstriyel tasarımın ticari ve sosyal yapısını, kimi zaman geçmişin birikimi kimi zaman günün teknolojisi kimi zaman ise gelecek için duyulan bir sorumluluk bağı ile örtüştürerek belli bir kimlik ile bağdaştırır. Benzer bir bağlamda bu tebliğde, Ahilik mirasının Türkiye'de ulusal bir endüstriyel tasarım kimliği oluşturmadaki potansiyeli tartışılıyor. Buradaki amaç, Ahiliğin endüstriyel tasarım edimleri içinde Türk-İslam sentezini yorumlamakta bir kaynak olabileceğini; dahası bununla birlikte Türk tasarımının yurt dışında tüketici ile kurduğu ilişkide belli bir anlatım gücü ile tanınırlığa ve ayırt ediciliğe sahip olabileceğini ifade edebilmek. Dahası bu tebliğin amacı, akademik Ahilik çalışmaları ile güncel endüstriyel tasarım kuramı ve uygulaması arasında kuramsal bir köprü inşa etmek. Yazarın, "Bir Tasarım Mirasının Küreselleşmesi: Finlandiya'nın Artekin'den Türkiye'nin Kapalıçarşısı'na" başlıklı doktora çalışmasında değindiği Ahilik birikiminin Türkiye'de sürdürülebilir tüketim pratiklerinin topluma benimsetilmesi için taşıdığı önemden yola çıkan bu çalışma, özellikle Ahiliğin ulusal bir tasarım anlatısı içindeki olası rolünü kuramsal bir yöntem çerçevesi içinde keşfetmeye çalışıyor.

Tebliğ, Türkiye'de tarihsel bağlam içinde endüstriyel tasarım mesleğinin içinden geçtiği süreçlerin tanımlanması ile mesleğin bugün içinde bulunduğu rekabetçi kimlik arayışının tespiti ile başlıyor. Ardından, 20. yüzyıl ortasında Kuzey Avrupa ülkelerinin tasarım anlatısı üretme süreçlerine odaklanan çalışma, Ahiliği, Türk-İslam sanat ve zanaat tarihselliğindeki rolüne dayanarak endüstriyel tasarım için oluşturulabilecek ulusal bir anlatının merkez felsefesi olarak nitelendiriyor. Bu bağlamda tebliğ, Ahilik çalışmaları ve endüstriyel tasarım yazını arasında kuramsal bir köprü olabileceğini ve her iki literatürün birbirini keşfetmesi gereken alanlar içerebileceğini işaret ederek katkı üretmeyi hedeflemektedir.

TÜRK ENDSÜTRİYEL TASARIMI'NDA YENİ BİR ARAYIŞ

20. yüzyılda, yeni endüstrileşen ülkelerde endüstriyel tasarımın gelişimi gerek ihracat odaklı politikaların geliştirilmesi gerekse kurumların tasarımı stratejik bir unsur olarak benimsemeleri gibi niteliklere bağlı olarak benzer desenler göstermekte ve kavramsal modeller ile bu gelişim belli safhalarla ifade edilebilmektedir (Er, 1997). Örneğin, Balcıoğlu ve Emgin (2014, s. 97-99), Türkiye için "Erken Safha" (1955-70), "Başlangıç" (1970-85), "Ortaya Çıkış" (1985-95), "Kalkış" (1995-2005) ve "Pekişme" (2005-…) olarak adlandırdıkları beş safha ile endüstriyel tasarımın gelişimini, niteliklerini açıkladıkları tarihsel bir perspektife sokmuşlardır. Örneğin, Kalkış olarak isimlendirilen süreci oluşturan özellikler, tasarımın endüstriler bazında benimsenmesi, özelleşme odaklı politikaların farklı sektörlerin gelişmesini desteklemesi, tasarım odaklı yayınların, dergi ve fuarların kültür hayatına daha fazla dahil olması olarak yazarlar tarafından gösterilmektedir. 1995 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dahil olmasına özel önem atfedilen çalışmada, birliğe dahil olmanın endüstrilerin dışa açılmasına ve tasarımın katma değer işlevini anlamalarına yol açması ifade edilmektedir. Pekişme sürecinde ise ekonomi ve endüstrilerdeki gelişmelere paralel Türk tasarımı, uluslararası bir ilgiyi kendine çekmeye başlamış olup gerek tasarım uygulamalarındaki artış gerekse tasarımın kültürleşerek sektörlere yerleşmesi sonucu kurumlarda stratejik bir öğe olarak yer bulmaktadır.

Balcıoğlu ve Emgin (2014) işte bu noktada, Türkiye'deki endüstriyel tasarımcıların kendi kimliklerini yansıtabilecekleri, daha önce takip edilen Batı modelleri ve bunların estetik yansımalarından ziyade; kendi kültürel kaynaklarından doğan yeni bir yerel ya da ulusal kimlik arayışı içine girdiklerini tespit etmektedirler. Makalede yer verilen Erdem Akan, Ela Cindoruk, Ali Bakova ve Kunter Şekercioğlu gibi tasarımcıların yeme içme bağlamındaki ürün tasarımı örneklerine bakacak olursak, tarihi bir süzgeçten geçen kültür ve geleneğin, modern bir göz ile tekrar keşfedilen kaynaklar olarak işlerlik kazandığı görünmektedir. Diğer yandan, Balcıoğlu ve Emgin bu akımı, sadece yüzeysel bir stil arayışı olarak değil; aynı zamanda konu edindiği işlevi de yenilikçi ve yaratıcı bir bağlama sokan derinlikli bir tasarım arayışı olarak nitelendirmektedir.

İşte bu tebliğ, söz konusu derinlikli ve yaratıcı arayışın kaynağında Türk İslam sanat ve zanaat birikiminin felsefi yapısının en güçlü öğelerinden biri olan Ahilik kültürünün bir anlatı olarak yerleştirilebileceğini savlamaktadır. Ahiliğin, kültür ve gelenek uzamındaki tasarım arayışına bir kaynak teşkil etmesinin yanında uluslararası rekabette özgün kimlik ifadesini güçlendiren, ticari boyuttan yaratıcı üsluba kadar tüm kapsamıyla tasarımı sarmalayan bir yapıya kapı aralayacağını işaret etmektedir. Ancak, bu tartışmada ilerlemeden önce bir tasarım anlatısının ne olduğunu ifade etmek faydalı olabilir.

BİR TASARIM ANLATISI YARATMAK

Bir tasarım anlatısı, yerel, bölgesel, ulusal bir tasarımın ya da bir markanın kendine has oluşturmuş olduğu tasarım dilinin genel niteliklerini (baskın işlevsel, estetik özellikleri ya da malzeme seçimi) belli bir sebepler örüntüsüne dayandıran hem tüketicinin hem de tasarımcının zihninde yerleşmiş kapsamlı bir hikayedir. Her ne kadar tüketici tarafından detaylarıyla bilinmek durumunda olmasa da geniş bir tanınırlığa sahip olmalı ve ilgili tasarım ürünlerinin estetiği ya da kimlik özellikleriyle çağrışım yoluyla güçlü bir bağ kurmalıdır. Diğer bir deyişle, tüketicinin zihninde, tasarımın görsel öğeleri belli bir anlatıyı çağrıştırmalı, anlatı da kültürel bir kaynak olarak ilgili tasarımın kimliğine kaynak teşkil etmelidir.

Anlatılar, özellikle marka ve tüketim kültürüne odaklanan çalışmaların ilgi alanına girmektedir. Bu anlamda anlatılar, markaların tüketicilerle kurdukları anlam bağında iletişim kanalı görevi üstlenir. Örneğin, bazı markalar "kimlik markası" olarak tanımlanmıştır ve tüketicilerin kendisini ifade etmede ve kimlik inşası için kullandığı bir araç olarak görülür (Holt 2004). Bu bağlamda tüketici kendi hayatı ile markanın sunduğu anlatı arasında, kendi kimlik ihtiyacı uyarınca bir paralellik kurar ve tüketim pratikleri ile bu anlatıyı tecrübe eden bir aktöre dönüşmeyi hedefler. Tüketicinin kendi idealinde kim olmak istediği ya da toplumda kendini nasıl göstermek istediği marka anlatısı aracılığıyla gerçek hayatta deneyimlenebilen bir kanala sahip olmuş olur. Toplumların içinden geçtikleri politik, ideolojik ve ekonomik bağlamlar uyarınca marka anlatıları, bireylerin kimi zaman umutlarını dışarı vurulduğu, kimi zaman endişelerini giderdiği araçlardır (Holt 2004).

Ulusal bağlamda endüstriyel tasarımının belki de en güçlü anlatılarının 20. yüzyıl ortalarında Kuzey Avrupa tasarımı etrafında şekillendirilmiş olduğunu iddia etmek doğru olabilir. Danimarka'nın ulusal tasarımını markalaştırma edimleri elbette, tarihsel ve coğrafik bağlam açısından günümüz dünyasında birebir kopya edilecek nitelikte bir öğreti sunmamaktadır. Yine de günümüze taşınabilecek bazı dersler üretmeleri, örneğin Ahiliğin hangi bağlamda bir anlatıya dönüştürülmesi konusunda kayda değer faydalar sunabilir.

Danimarka örneğine daha yakından bakacak olursak, ülke imajı ile ulusal tasarımın karşılıklı bir ilişki içinde birlikte markalaştığı bir çerçeve karşımıza çıkar. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1940-70 yılları arasında Danimarka ve Danimarka Moderni olarak adlandırılan ulusal tasarımın tüketici algısında markalaşması vakası, tasarımcı, yapımcı, basın ve çeşitli organizasyonlar gibi çok aktörlü kültürel üreticilerden oluşan bir ağın bilinçli bir şekilde oluşturduğu güçlü bir anlatının ürünü olarak görülebilir (Hansen 2010). Bu bağlamda Danimarka, Amerikan medyasında kendi ülkelerinde olmayan bir sosyal refah modeline sahip, kitlesel endüstrileşmenin ve kapitalizmin kötü yanlarından henüz etkilenmemiş romantik, şiirsel ve pitoresk bir ülke olarak resmedilmiştir. Aynı şekilde, Danimarka tasarımı da ülke imajıyla karşılıklı beslenerek demokratik, doğal ve işlev odaklı bir tasarım anlayışıyla el işçiliği ve zanaat titizliğinde üretilmiş bir olgu olarak ortaya çıkar. Böylece, Amerika'da tasarım sektörlerine hakim büyük ölçekli kitlesel üretimin tam karşısında bu resme dahil olur. Hansen (2010, s. 81) bu noktada, Holt'un yukarıda bahsi geçen tüketicinin kimlik arayışı ve arzuları için bir anlatı arayışını

referans olarak gösterir ve Amerikalı tüketicinin kitlesel üretimin benzeştirici çekiminden kurtulmak için "bireyselciliği" ve "farklılığı" arzuladığını ifade eder. "Eşsiz" ve "el işçiliği" ürünü mobilya tasarımına yönelik Danimarka tasarımı anlatısı, bu tüketicilerin kendilerini Fordizm ideolojisi ve Amerikan tüketim toplumundaki benzeşme olgusundan ayrıştırmaları için bir kanal sunar.

AHİLİK ANLATISINA DAİR

Danimarka örneğinin bize sunduğu dersler, öncelikle bir ulusal tasarım anlatısı üretmenin çok katmanlı ve aktörlü bir süreç olduğunu ve bu sürecin bilinçli bir politikanın organizasyonu ile yönetilmesi gerektiğini ifade ediyor. İkinci olarak, bir anlatının tüketicilerin içinde bulundukları sosyal ve politik ortama göre tanımlanabilir bir kimlik ihtiyacına cevap üretebiliyor olması gerekiyor. Üçüncü husus ise, anlatıya konu olacak anlamın gerçek hayatta ya da tarihte kültürel ya da fiziki iz düşümlerinin olması olarak ortaya çıkıyor. Danimarka ve Danimarka Moderni yukarıdaki anlatının işlerliğini sağlayacak sosyal, doğal, estetik ve politik izdüşümleri sağlıyor. Dolayısıyla anlatı tamamen hayal ürünü bir tutundurma çalışması değil, hayattaki kanıtlara dayanan bir yönetim mekanizması tarafından oluşturuluyor.

Buradan yola çıkacak olursak, 21. yüzyılda Ahilik ve Türk endüstriyel tasarımı arasında bir anlatı ilişkisi kurmaya dair bir yol haritası oluşturulabilir. Eğer yukarıdaki paragraftaki ilk derse bakacak olursak, öncelikle Ahilik odaklı bir anlatının geliştirilmesi için tasarımcıdan üretici, akademisyen ve basın yayın öznelerine kadar geniş bir aktörler grubu arasında konsensüse ve yönetim noktasında politika oluşturan bir iradeye ihtiyaç var. Peki böyle bir irade var mı? Bu soruya, endüstriyel tasarımın enstitüleşmesi ya da organizasyonel yapısının gelişmesi göz önüne alındığında olumlu bir cevap geliştirilebilir. Balcıoğlu ve Emgin'in Pekişme dönemi olarak adlandırdıkları dönem hızlanarak devam etmektedir. Endüstriyel tasarım eğitimi veren bölümlerin üniversitelerde gittikçe artan sayıda yer bulması, 2005 yılından beri düzenlenmekte olan Türkiye Tasarım Haftası, 2012 yılında başlayan İstanbul Tasarım Bienali, geçmişi 2008 yılına dayanan Design Turkey Endüstriyel Tasarım Ödülleri ya da Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları'nın geniş tasarım destekleri gibi sayısı kolaylıkla arttırılacak örnekler bir arada düşünüldüğünde karşımıza belirli bir kapsayıcı politik irade çıkmaktadır.

Diğer yandan ikinci soru, Ahilik odaklı bir ulusal tasarım anlatısının nasıl ve hangi tüketici ihtiyaçlarına cevap üretebileceği üzerine sorulabilir. Bu aşamada Ahiliğin ticaret ve zanaat ilişkilerinden doğan, ahlaki değerler üzerinden yükselen dayanışma, kardeşlik ve disiplin kavramlarıyla örülü felsefesi bir anlatı için gerçek hayattan filizlenen bir kültürel kaynak sunmaktadır. 13. yüzyıldan 18. yüzyıla etkileri uzanan Ahilik, Anadolu topraklarında Türk İslam zanaatının ve ticaret hayatının yapı taşlarını yerleştirmiş, İslami ekonomik prensiplerle misafirperverlikten hoşgörü ve cömertliğe pek çok insani değeri birleştirerek bir kültür inşa etmiştir. Belki de en önemlisi, hayat boyu zanaat için adanmışlığı, ahlakta ve işte mükemmellikle özdeşleştirmiştir. İşte bu bağlamda Ahilik, Türkiye'de ulusal endüstriyel tasarım anlatısı için son derece zengin bir alan teşkil etmektedir. Dahası,

endüstriyel tasarımın zanaat kolları ile kurduğu yenilikçi iş birlikleri, bu iki alandaki aktörleri birbirine daha önce hiç olmadığı gibi yaklaştırmaktadır (Kaya ve Yağız, 2011). Bu yaklaşma, Ahilik ve tasarım arasındaki bir anlatıyı gerçek dünyaya daha da sıkı bağlayacak imkan sunmaktadır.

Bugünün sürdürülebilirlik ve iklimsel kriz sorunları, tüketici endişelerini ve dolaylı yoldan arzularını, çevre sorunlarıyla ve kullan-at pratikleriyle özdeşleşmiş kitlesel üretim ve tüketim kalıplarının tam tersi bir pozisyona yerleştiriyor. İşte bu nokta, Türk ve İslami kültürel işaretleriyle yoğurulmuş Ahilik birikimini, insani değerlerle bezenmiş bir felsefe olarak kitlesel üretimin karşısına; ama tüketici ihtiyaçlarının hemen yanına konumlandırıyor. Dolayısıyla kitlesel üretimden ayrışmak isteyen, kendini ayırt edici yeni bir anlatının parçası olarak daha insani bir dünyanın aktörü olarak deneyimlemek isteyen tüketici için zemin oluşturuyor.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de endüstriyel tasarım, tarihsel gelişim sürecinde küresel arenada yeni bir kimlik arayışına girmiştir. Bu arayış kendini, tarihsel ve kültürel değerlerin endüstriyel tasarımın işlevsel ve estetik unsurlarına yansıyarak göstermiş, ancak ulusal anlamda kapsayıcı olan tasarım odaklı bir anlatı ortaya çıkaramamıştır. Oysa tarihteki başarılı ulusal tasarım anlatıları, Danimarka örneğinde olduğu gibi ulusal tasarımı kitlelerce kabul edilen bütünlüklü bir kimliğe dönüştürmüştür. Bu minvalde, tebliğde öncelikle bir anlatının genel nitelikleri Danimarka örneğinden yola çıkarak tanımlanmış, örneğin çok aktörlü ve organizasyonel yapının altı çizilmiştir. Buna ek olarak, tasarım anlatısının tüketici ile kurduğu derin kimlik ilişkisi ve anlatı kaynağının gerçek hayata ve daha derin ideolojik ya da felsefi boylama olan uzantılarının taşıdığı önem ifade edilmiştir. Akabinde ise Ahiliğin bu üç kritere olan uygunluğu gösterilerek, bir Türk endüstriyel tasarım anlatısına kaynak oluşturmak için işaret edilmiştir.

Böylesi bir teşebbüs ve uygulama, unutulmakta olan zanaat türleri için modern tasarımın gözünde yeni bir keşif olanağı sunmakta, dahası Türkiye'nin önemli turizm potansiyelini bu amaç doğrultusunda kullanma imkanını doğurmaktadır. Örneğin, İstanbul'un en önemli zanaat mekanlarının kuşattığı Kapalı Çarşı, Time Dergisi'nin (2014) yaptığı çalışmada yıllık doksan milyonun üzerinde ziyaretçi ile dünyanın en popüler turistik mekânı olarak seçilmiştir. Dünyanın her yerinden insanın gönüllü olarak geldiği bir yer, sadece tasarım ürünlerinin değil, ulusal tasarım anlatısının zanaat kollarının işleyişinde bizzat deneyimlendiği bir mekân olarak kurgulanmalıdır.

Örneğin Kapalı Çarşı çevresinde konuşlanmış kuyumculuk zanaatı ehli pek çok ustanın fikri birikimi ve mesleklerinin devamlılığı, bugün sektördeki üretim yöntemlerindeki hızlı bilgisayarlaşma ile tehdit altına girmiştir. Bu tehdit, İstanbul'un imparatorluk başkenti olması sebebiyle kökeni çok sekilere uzanan kadim bir üretim kültürü içindeki kuyumculuk usta ve çırak ilişkisi yok olmanın eşiğine getirmekte, örnek vermek gerekirse mıhlamacılık gibi ustalık alanları ekonomik güç kaybederek yeni nesil usta adaylarının ilgisini çekmekte güçlük yaşamaktadır (Alaca 2017). Kuyumculuk alanında, gerek endüstriyel tasarım girdisi gerekse

tutundurma faaliyetleri ile el emeği ve asırların oluşturduğu ustalık birikiminin tüketici nezdinde saygınlık ve ilgi kazanması, bu tebliğde ifade edilmeye çalışılan bir Ahilik anlatısının iletişim gücü ile gerçekleşebilir. Geçen zamanın aleyhimize işlediği, ülkemizin önemli bir kültürel miras öğesinin kaybedilmeye başlandığı bu örnek, daha ileri akademik çalışmalar ya da uygulamalar için bir pilot çalışma alanı olarak değerlendirilebilir.

Endüstriyel tasarımcıların geleneksel zanaat ehliyle içine girdiği üretici faaliyetler bu konuda ümit vericidir. Ancak Ahiliğin, endüstriyel tasarımın gelişme süreçleri içinde ve tasarım odaklı entelektüel dünyada kendine henüz başrol kazandıracak bir yer bulamamış olması, açıkça bir eksikliği göstermektedir. İşte bu kısa tebliğ, bu eksikliği gidermek adına bir açık çağrı niteliği taşımaktadır. Ahilik üzerine çalışan akademisyenlere, endüstriyel tasarımcılara ve zanaatkarlara çağrıda bulunarak, böyle bir anlatının parçası olmaları için onları davet etmektedir.

KAYNAKÇA

Alaca, F.E. (2017). Globalizing A Design Heritage Strategy: From Finland's Artek to Turkey's Grand Bazaar. Helsinki: Aalto University Publication Series.

Balcıoğlu, T. ve Emgin, B. (2014). Recent Turkish Design Innovations: A Quest for Identity. Design Issues, 30 (2), 97–111.

Er, A. (1997). Development Patterns of Industrial Design in the Third World: A conceptual Model for Newly Industrialized Countries. Journal of Design History, 10 (3), 293–307.

Hansen, P. H. (2010). Cobranding Product and Nation: Danish Modern Furniture and Denmark in the United States, 1940–1970. da Silva Lopes, T. ve Duguid, P. İçinde, Trademarks, Brands and Competitiveness. New York: Routledge, 77–101.

Holt, D.B. (2004). How Brands Become Icons: The Principles of Cultural Branding. Boston and Massachusetts: Harvard Business Review.

Kaya, C. ve Yağız, B. (2011). Design in Informal Economies: Craft Neighbourhoods in Istanbul. Design Issues, 27 (2), 59–71.

Time. (2014, 16 11). These Are the Most Visited Tourist Attractions in the World. https://time.com/3581918/most-visited-tourist-attractions/

AHİLİK TEŞKİLATININ İLKELERİNİ KAZAKİSTAN TARİHİNDE İNCELEMENİN TEORİK VE METODOLOJİK TEMELLERİ•

Alima Müsirkızı AUANASOVA ••, Ganizhamal İmankızı KUSHENOVA•••

ÖZET

Orta çağda Kazakistan'ın sosyo-kültürel yaşamında güçlü bir etkiye sahip olan tasavvuf tarikatlarının faaliyetlerinin incelenmesi ortaçağdaki Kazakistan tarihinin bazı meselelerinin çözülmesine imkan sunar. Dünya Bilim Ağlarının biri Web of Science veri tabanında Yeseviyye kardeşliğinin siyasi ve ekonomik etkisi hakkında tarihi incelemeler yapan araştırmalar yok diyebiliriz. Sıradan insanlardan ülkenin yöneticilerine kadar Yeseviyye'nin müritleri olduğu gerçeğini göz önüne alırsak, tarikatin Türkistan'daki siyasi, ekonomik ve manevi etkisinin tarihsel bir analizi, birçok araştırmalara temel oluşturabilir. Konunun derin bilimsel olarak incelenmesi, Ortaçağ Kazakistan'ın durumunu tam olarak aydınlatmaya, devletin diğer ülkelerle arasındaki siyasi, ekonomik, eğitim, dini vs. alanlarda işbirliğini netleştirmeye imkan verecektir.

Ortaçağ Kazakistan'ında Yeseviyye'nin özel bir yeri vardı. Kardeşliğin sürekli hizmeti için hanakalar çalıştı. Hoca Ahmed Yesevi'nin müritleri şeyh gibi kaşık oyma işini meslek edindiler. Mürşid, Türk halklarının "Pir'i" oldu. Bu kavram, hayvancılıkla uğraşan Desht-Kıpçak halkı arasında yaygın olarak kullanıldı, her hayvan sürüsünün kendi "Pir'i" vardı. Anadolu'daki Ahilik teşkilatında her mesleğin de bir "Pir'i" oldugunu ve bu teşkilatın hiyerarşik sisteminde kullanılan bazı kavramların daha önce göçebe Desht Kıpçak'ta kullanıldığı görülmektedir. Böylece Ahilik teşkilatı ilkelerini Yeseviyye'den aldığı kanısına varmaktayız.

Anahtar Kelimeler: fütüvvet, Ahi teşkilatı, sufi kardeşliği, Hoca Ahmed Yesevi, Yeseviyye tarikati

---

• "Kazakistan'da modern tarih biliminin oluşumuna ilişkin bilimsel temelli bir kavramın geliştirilmesi" projesi kapsamında.

•• Prof. Dr., Devlet tarihi Enstitüsü Bölüm başkanı (Nur-Sultan / Kazakistan)

••• Doç. Dr., L.N. Gumilyov Avrasia Milli Üniversitesi (Nur-Sultan / Kazakistan)

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF STUDYING THE PRINCIPLES OF AKHI ORGANIZATION IN THE HISTORY OF KAZAKHSTAN•

Alima Müsirkızı AUANASOVA ••, Ganizhamal İmankızı KUSHENOVA •••

ABSTRACT

Studying the activities of dervish orders, which had a strong influence on the socio-cultural life of Kazakhstan in the Middle Ages, provides the opportunity to solve some issues in the history of Kazakhstan in the Middle Ages. We can say that there are no historical studies on the political and economic impact of Yasawiyya brotherhood in the Web of Science database, one of the World Science Networks. Considering the fact that Yasawiyya had followers from all walks of life, from ordinary people to the rulers of the country, a historical analysis of the political, economic and spiritual influence of the sect on Turkestan can form the basis of many studies.

A deep scientific study of the issue will illuminate the situation of Medieval Kazakhstan fully and will clarify the cooperation of the state in political, economic, educational, religious, etc. fields with other countries.

Yasawiyya had a special place in medieval Kazakhstan. The hanakas worked for the continual service of the brotherhood. The followers of Hodja Ahmad Yasawi acquired spoon carving as a profession like their sheikh. The Murshid (Guide) became the "Pir" (Leader) of the Turkish peoples. This concept was widely used among Desht-Kipchak people engaged in animal husbandry; each herd had its own "Pir". It is seen that every profession had a "Pir" in Akhi organizations in Anatolia and some of the concepts used in the hierarchical system of this organization were previously used by the nomadic Desht Kipchak people.

Keywords: Akhi organizations, Yasawiyya, Kazakhstan

• Within the scope of the project “Development of a science-based concept of the formation of modern historical science in Kazakhstan”

•• Prof. Dr., Head of State History Institute Department (Nur-Sultan / Kazakhstan)

••• Assoc. Prof., L.N. Gumilyov Avrasia Milli Üniversitesi (Nur-Sultan / Kazakistan)

İslam'ın yayılmasının ilk yüzyıllarında ortaya çıkan Fütüvvet hareketi zamanla kitlesel bir seviyeden yükselmiş ve iktidarları kendi etkisi altına almıştır. Sufi kardeşlikleri Futuwwa hareketinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Hareketin etkisi Kazakistan topraklarında da gözlemlenmiştir. Türk tasavvufunun kurucusu Hoca Ahmed Yesevi, bütün Türk halkları için bir "pir" olmuştur. Yesevi yolunu yaymak için farklı yerlerde giden şeyhler yeni Türkistan tasavvuf ekollerini oluşturmuşlar. Fütüvvet hareketinin oluşumuna ve gelişimine ve Küçük Asya'da Aşil kurumuna katkıda bulundu. Araştırma konusuyla ilgili yayınlanan eserlerin çoğu Türkiyeli bilim adamlarının eserleridir. Ahi teşkilatının sosyo-kültürel konularına ilişkin meselelerde I.Durak, A. Yücel, H. Arslan'ın eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Rusya, Azerbaycan, Özbekistan ve diğer ülkelerden bilim adamlarının bilimsel çalışmaları da bulunmaktadır. İlk arastırma eserlerinin biri de 1927'de yayınlanmıs V.A. Gordlevsky'nin çalışması diyebiliriz. [1]. Araştırma konusu çerçevesinde Tataristan'daki Marcani Enstitüsü'nde araştırmacı olan M.R Shamsimukhametova'nın Altın Orda topraklarındaki Ahilik teşkilatı üzerine yaptığı çalışmalardan bahsedebiliriz [2]. Araştırmacı, Shihabbandin al-Suhreverdi'nin çalışmasına incelediğini yazmaktadır. Özbek araştırmacı MA Omonova'nın yüksek lisans tezi, A. Navoi'nin [3] eserlerindeki fütüvva konusunu kapsamaktadır.

Fütüvvet, Ahilik hakkında bazı değerli bilgiler sağlar. Kazakistan'da bu konuda çok az çalışma var. İlahiyatçı, filozof D. Kenzhetay'ın Yesevi kavramında ahiliğin ön koşulları hakkında [4], filolog E. Esbosynov'un Kazakların geleneğine Ahiliğin yansıması üzerine [5] yapılmış makaleleri vardır. Araştırmacı E. Esbosynov çalışmasında Ahilik'te bulunan kavramların Kazak dilinde kullanımını ele alıyor. Bilim adamına göre Anadolu'da ortaya çıkan Ahilik teşkilatı Türkistan'da kurulmuştur. Ancak konuyla ilgili neredeyse hiçbir tarihsel araştırma yoktur.

Araştırmacı Asker Ahmet, tarihsel ve etnografik "XII-XV yüzyıllarda Azerbaycan'ın Manevi Kültürü" adlı monografisinde "Fütüvvet", "Ahilik" kelimelerinin etimolojisini incelemiştir. Bu çalışmasında yazar Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar geniş bir alana yayılan yeni yapılardan biri de Ahilikti, çırak-öğrenci-üstad ilişkisi, teşkilattaki diger çeşitli işlemler hakkında bilgi vermiştir [6].

İbrahim Durak, Atilla Yucel'in araştırmaları yeni bir fikir sunmaktadır [7]. Ahilik teşkilatını inceleyen araştırmacılar, onu eski Türk dönemi, Türk dünya görüşü ile ilişkilendirmeye çalışıyorlar. Özellikle Orhun anıtlarında olduğu gibi Türk hükümdarının esas görevlerinden biri halkına merhametli olup çıplağı giyindiren açı doyduran ve halkın geleceğini düşünmesi lazımdı. Kudatgu Biliğ'e göre, hükümdarların uzun süre hüküm sürebilmeleri için hukuku doğru kullanmaları, halka karşı lütuf göstermeleri ve adaletle yönetmeleri gerekir idi. Tüm bu özellikler, Ahilik teşkilatının hiyerarşik sistemine yansımıştır.

Araştırmacı A. Ocak, “fütüvvet” terimini ilk olarak Muhammed ibn Hüseyin es-Sülemi (ö. 412/1021) “Kitab-ül Fütüvvet” adlı eserinde kullanıldığını ve fütüvvetin teşkilatlanma esaslarını içeren eserlerin 13- 14. Yüzyıllardan itibaren yazılmaya başladığını söylemiştir [8]. Rus oryantalistleri arasında N.S. Lykoshin, tasavvuf da dahil olmak üzere Türkistan bölgesini incelemiş, ama onun çalışması, bilimsel bir çalışmadan çok bir rapora benzemektedir [9].

Türkistan'daki Yeseviyye yolu hakkında değerli bilgiler Safi ad-din Oryn Koylakı'nın "Nasab-nâme" adlı eserinde bulunmaktadır [10]. Ayrıca Türk tasavvufunun Kazak kültüründeki rolüne ilişkin araştırma sonuçları Z.Zhandarbek’in "H.A Yesevi ve Kazak kültürü" makalesinde [11] ele alınıyor. Fakat Türk tarihinde mutasavvuflar üzerine kitap yazan ilk âlim F. Köprülü olduğunu söylemek lazım [12].

Özbek bilim adamı O. Usmon “Vahdat Şarobin Içtim” makalesinde Yesevi'den gelen küçük tarikatler hakkında bilgi vermektedir [13]. Orta Asya'daki tasavvuf kardeşliği hakkında kapsamlı araştırmalar yapan amerikalı bilim adamları arasında D. DeWees, bilimsel çevrede özgün çalışmalarıyla tanınmaktadır. Yeseviyye ile Nakşibendi'yi [14] karşılaştırması, Türk tasavvufu’nda Yesevilik ile Bektaşilik arasındaki bağlantıyı Türkiyeli A.Pala tarafından tartışılmaktadır [15]. Küçük Asya'daki Yesevi tasavvuf ekolleri hakkında bilgi vermektedir [16].

Anadolu'daki Türkistan okulları üzerine araştırmalar yapan M. Uslu’nun çalışmaları kayda değerdir [17]. Ayrıca I. Gündüz’ün makalesinde Hindistan'daki Yesevilik okulları hakkında bilgi bulmaktayız [18]. Araştırmamızda Ahmet Yesevi ve Yesevî'nin yolu hakkında en güvenilir bilgi kaynaklarından biri de mutasavvıf şeyhi Ahmet Hazini'nin eserleridir. Ahmet Hazini'nin eserlerini bilim dünyasına ilk tanıtan M. Köprülü olmuştu, ve şeyhin «Cevâhiru’l-Ebrâr Min Emvac-ı Bihâr» adlı eserini Türkçeye çeviren C.Okuyucu oldu [19].

Yerel bilim adamları arasında Hoca Ahmed Yesevî ve onun yolu hakkında birçok bilimsel çalışmalar yayınlamış D.Kenjetay'ı [20] ve Türk âlimlerinden E.Cebecioğlu'nu [21] da söyleyebiliriz.

Bilim adamı G.A. Fedorov-Davıdov'un “Altın Orda’nın sosyal yapısı” adlı çalışması bu dönemin temel bilimsel keşiflerinden biri olarak kabul edilebiliriz. Özellikle belediye yönetiminin yapısı, sosyal sınıflar, genel toplum yapısı, göçebelerin ekonomisi, göçebe aşiretlerin veya yöneticilerin yerleşik ve kentsel yaşama uyumları gibi birçok konular tartışılmıştır[22]. Böyle değerli ve benzer konuları içeren olan B. Spuler’in “Altın Orda. Rusya'daki Moğollar ” adlı eserinden bulmaktayız [23].

Yirminci yüzyılda Tataristan ve Orta Asya'da İslam ve tasavvuf hareketleri üzerine araştırmalar yapan T. Zarkone'nin çalışmaları kayda değerdir. Bilim adamı, XVIII yüzyıl sonrası Orta Asya'da tasavvufun faaliyetleri hakkında önemli veriler sağlar [24].

Araştırma konusunu açmak için bir dizi tarihsel araştırma yöntemi kullanıldı. Özellikle kaynaklarda yer alan verilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini araştırmak için kritik bir analiz yapılmıştır. Kaynaklarda yer alan veriler

karşılaştırmalı ve tarihsel olarak analiz edilmiştir. Fütüvvet hareketinin ön koşullarının ve Ahilik teşkilatının ön koşullarını aydınlatmak için Deşt-Kıpçak'taki Yeseviyye tarikatinin dağılımı, etki alanı, tarihi değerlendirilmiştir.

Şeyhlerin yaşadığı dönemler ve silsileleri incelenmiştir. Ancak Türkistan'daki Fütüvvet hareketinin ve Ahilik teşkilatının ön koşullarını ortaya net koyan kaynak çok azdır. Şimdilik bilimsel yorumlar ve araştırma neticeleri ile bağlantı kurulmaktadır.
Hareketi ortaçağlardaki Doğu'nun "şövalye" örgütü olarak açıklamaya çalışanlar da rastlamaktadır. Özellikle V.A. Gordlevsky: "Fütüvva ritüelleri o kadar yaygındı ki, Haçlılar onları Suriye'den Avrupa'ya götürdü. Örneğin, kardeşliğe kabul töreninde omzunun dövülmesi, şövalyelik töreninde kılıcın omuza dokunulmasıyla ilişkilendirildi", - demiştir [2, s. 42].

Böylece, erken ortaçağlarda "cömertlik", "kahramanlık" anlamını taşıyan "fütüvvet", İslam dünyasında bir hareket (kardeşlik, teşkilat olarak kabul edilebilir) olarak ortaya çıktı. Hareketin üyeleri belli ilkelere bağlıydı ve halk arasında cömertlikleri, alçakgönüllülükleri, cesaretleri ve sadakatleri ile tanınırlardı. Manevi bir yemin imzaladıktan ve bir ustadın önünde yemin ettikten sonra, hareketin "üyesi", cömertlik kemeri takmış, hayatı boyunca topluma sadık kalmış, toplumun çıkarlarını her zaman kişisel yaşamının üstünde tutmuştur. Cemiyete yeni kabul edilen gence "oğlan", ona kemer takana "baba" denilmiştir [3, s. 10].
Fütüvvet'in üyeleri sadece zanaatkarlar değil, aynı zamanda vezirler, yöneticiler olabilirdi. Zamanla, siyasileşerek çok etkili bir teşkilat haline gelmiştir. Örneğin, bunu Anadolu'daki Ahilik teşkilatından izleyebiliriz. Ayrıca tasavvuf kardeşliği ile bağlantılı olduğunu da belirtmek gerekir.

Rus oryantalistlerinden N.S. Lykoshin, "Tasavvuf propagandasında sadece Kırgız (Kazak) göçebelerin İslamlaşma sürecini değil, aynı zamanda siyasi birlik için güçlü bir itici güç görmeliyiz" [9, s. 156] – diyerek Yeseviyenin etkisini ortadan kaldırmayı önermişti.
Buradan Rusya imparatorluğu'nun tarikatin bölgedeki otoritesinden ve etkisinden ne kadar endişe ettiğini görebiliyoruz. Sovyet döneminde bu öneriye çok önem verilmiş ve Türk tasavvufu kapalı konulardan biri haline gelmiştir. Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretileri üzerine araştırma yapan bazı bilim adamları olmasına rağmen, kısa sürede siyasi baskı altına alınmıştır.

Yeseviyye Türk tasavvuf ekolünün coğrafyasına baktığımızda Anadolu'daki tasavvuf kardeşliği arasında bir bağ olduğunu söyleyebiliriz.
Türkistan'ın Hoca Ahmed Yesevi ve mezhebi hakkında en güvenilir kaynaklardan birini yazan 16-17. Yüzyıllarda yaşayan tasavvuf şeyhi Ahmet Hazini'dir. O küçük yaşından Yeseviyye geleneğinin halifesi olarak daha sonra iki tarikatin müridi olmustu. Hazini'yin şeyhi Seyyid Mansur idi.

Hazini'nin şeyhinin lakabı “Kaşıkçı” idi. Bu yüzden Şeyh Seyyid Mansur'a bazen Seyyid Kaşıkçı denilirdi. Verilere göre Seyyid Mansur gündüzleri kaşık yapmakla meşguldü [19, s. 207]. Böylece geçimini kendisi sağlardı. Bu mesleğine göre "Kaşıkçı" lakabı verilmişti. Aynı zamanda kaşık yapmağı Ahmet Yesevi de meslek edinmişti. Bundan dolayı Yesevî’nin takipçilerinin el sanatıyla uğraştıkları bilinmektedir. Demek ki cemaat mensupları arasında Yeseviyye yolunda sadece manevî değil, meslekî de bir bağımlılık izlenmektedir. Bu gerçek aynı zamanda Desht Kıpçak'taki göçebeler arasında belirli bir profesyonel sistemin olduğunu da göstermektedir.

Araştırmalara göre, Anadolu’daki Ahilik teşkilatında her mesleğin bir “pir’i” vardı. Daha öncelere gider Deşt-Kıpçak bakılırsa bu topraklarda göçebe hayvancılık esas meslek olduğu düşünülmektedir. Ve şuana kadar Kazaklar arasında koyun pir’i - Şopan Ata, sığır pir’i- Zengi Baba, deve pir’i - Oysıl Kara (Vays Karani), atların pir’i - Kambar Ata’dır. Yani bu Anadoludaki Ahilik teşkilatının ilkelerinin kaynakları nereden başlatıldığını gene bir defa kanıtlamaktadır.

Kaynaklara göre Selçuklu devleti’nin hükümdarlarından biri Sencer’in Ahmed Yesevi'ye dağıtım için 50 bin altın bağışladığını biliriz [21, s. 100].

Ahmet Yesevi'nin ölümünden sonra 1396 yılında Emir Temur’un emriyle mezarının üzerine büyük bir türbe yaptırıldığına da tarihi kaynaklarda rastlanmaktadır. Bunlar, Yesevi yolunun siyasi iktidar üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

Yeseviyye yolunda mürid olmak, kişinin kendi isteğine bağlı idi. Tarikatlar arasında ilk defa Yeseviyye'de kadınlar mürid olarak kabul edilmiş, şeyhe bağımlı hale getirilmiş ve zikir toplantılarına katılmışlardır. Örneğin Yesevî'nin kızı Gauhar Hanım, şeyhin hikmetlerini babası hayattayken öğrenmeye ve öğretmeye başlamıştı. Önce komşulara, çevre köylerin kadınlarına daha sonra bu gelenek tüm Türkistan’a yayılmıştı. “Kırk Şilten” adı verilmiş bu gelenek XII. yüzyıldan günümüze kadar devam etmektedir. Anadolu'da Ahilik teşkilatı erkeklerden oluşurken, kadınların arasında “Baciyan-ı Rum” denilirdi. Bu Türk halklarında sivil toplumun yaşamında kadınların önemli rolünü vurgulamakla birlikte Yeseviyye’nin devamı olarak görebiliriz.

SONUÇ OLARAK

Sonuç olarak, araştırma konusu teorik ve metodolojik olarak derin incelemeleri gerektirmektedir. Bu yazıyı da tarihsel analiz üzerine ilk çalışmalardan biri olarak söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

Гордлевский В.А. Дервиши Ахи Эврана и цехи в Турции// Известия Академии наук СССР. - VI серия. - 1927. - Том 21. - Выпуск 7. - С . 1171-1194.

Шамсимухаметова М.Р. Религиозные братства ахи в Золотой Орде // Исламоведение. - 2018. Том 9. - № 3. - С. 40-52.

Омонова М.А. “Навоий ижодида футувват ғояларининг бадиий талқини”(“Сабъаи сайёр” достони асосида) мавзусидаги магистр академик даражасини олиш учун ёзилган диссертация. -Тошкент, 2012. - 75 с.

Kenjetay D. Yesevî Düşüncesinde Ahiliğin Temel Ilkesi Ahlaktir// II Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri. Kirşehir, 19-20 Eylül 2012. - S. 47-61.

Esbosin E. Orta Asya’da (Kazaklarda) Ahilik Geleneğinin Izleri//III. Uluslararasi Ahilik Sempozyumu Bildirileri. Kirşehir, 5-7 Ekim 2017. - S. 173-183.

Аскер А. XII-XV əsrlərdə Azərbaycanin mənəvi mədəniyyəti (tarixi etnoqrafik araşdırma). –Baki:«Elm» nəşriyyatı, 2012. – 368 s.

Durak I., Yücel A. Ahiliğin sosyo-ekonomik etkileri ve günümüze yansımaları // The Journal of Faculty of Economics and Administrative Science. Suleyman Demirel University. – Y.2010. – Vol. 15. – No 2. - pp. 151-168.

Ahmet Yaşar Ocak. Fütüvvetname// https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvetname)

Лыкошин Н.С. Пол жизни в Туркестане. – Петроград, 1916. – 412 с.

Сафи ад-дин Орын Қойлақы. Насаб-нама / Дайындағандар: Ә. Муминов, З. Жандарбек. – Түркістан: Мұра, 1992. – 32 б.

Жандарбек З. Қ.А.Иассауи және қазақ мәдениеті // Қазақ тарихы. – Алматы, 2003. – № 5. – Б. 3-8.

Köprülü F.M. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. – Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991. – 415 s.

Усмон О. Вахдат шаробин ичдим // Қожа Ахмад Яссавий (хаёти, ижоди, анъаналари). – Ташкент: Узбекистон Езувчилар уюшмаси, 2001. – Б. 133-142.

ДиУис Д. Маша-их турк и Хваджаган: переосмысление связей между суфийскими традициями Иасавийа и Накшбандийа // Суфизм в Центральной Азии (зарубежные исследования). – Санкт-Петербург, 2001. – С. 210-270.

Pala A. Yesevilikten Bektaşiliğe Türk Müslümanlığı // Yesevilik Bilgisi. – Ankara, 1998. – S. 229-237.

Arslan H. Osmanli Anadolusunda Yesevilik Gorunumleri// IV Uluslararasi Alevilik ve Bektasilik Sempozyumu Bildiriler Kitabi. - 18-20 Ekim 2018, Ankara. – S. 91-107.

Uslu M. Pir-î Türkistan Ahmed Yesevi // Türk Dünyası Tarih Dergisi. – İstanbul, 1989. – Cilt VI. – № 31.– S. 49-55.

Gündüz İ. Ahmed Yesevi’nin Tarikati ve İrşad Anlayışı // Yesevilik Bilgisi. – Ankara, 1998. – S. 189-196.

Hazînî. Cevâhiru'l-Ebrâr Min Emvac-ı Bihâr (Yesevi Menâkıbnamesi). Hazırlayan: Cihan Okuyucu. – Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1995. – 220 s.

Кенжетай Д. Қожа Ахмед Йасауи дүниетанымы. – Түркістан: Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті баспаханасы, 2004. – 341 б.

Cebecioğlu E. Hoca Ahmed-i Yesevi (ölüm tar.562/1167ж.) // Yesevilik Bilgisi. – Ankara, 1998. – S. 97-142.

Федоров-Давыдов Г.А. Общественный строй Золотой Орды. – М.: Издательства Московского университета, 1973. – 178 с.

Шпулер Б. Золотая Орда. Монголы в России. 1223–1502 гг. / Перевод с немец. яз. и коммент. М.С. Гатина. Казань: Институт истории им. Ш.Марджани АН РТ, 2016. 500 с.

Zarcone Th. XX yüzyılda Tataristan ve Orta Asya'da Tasavvufi Hareketler / Tercüme eden: E. Keskin // Türkler. – Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. – Cilt XIX. – S. 47-61.

AHİLİK TEŞKİLATI VE KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİNİN ÖNEMİ VE UYGULAMALARI

Mücella Demir AÇIL[•]

ÖZET

Çalışmada, tarihimizde önemli bir yer tutan "Ahilik" ile günümüz küresel ekonomisinde neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan "Kurumsal Yönetim" arasındaki ilişki ele alınmıştır. İnsanlık tarihinde devletlerin ve toplumların hayatlarını düzenleyen farklı kurumlar olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Ahilik teşkilatıdır. Kurumsal olarak büyük bir teşkilat olan Ahilik, 13.-18. yüzyıllar arasında birçok alanda etkili olmuş bir yapıdır. Çalışmada, kurumsal yönetim ilkelerinin neler olduğu, bu ilkelerin ortaya çıkma sebebi, tarihsel gelişimi ve kurumsal yönetim ilkelerinin günümüzde işletmeler için önemi ve uygulamaları incelenmiştir. Tarihimizde derin izler bırakan Ahilik Teşkilatının ilke ve uygulamaları ile kurumsal yönetiminin dört temel ilkesi olan adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk ana ilkeleri karşılaştırılmıştır. Ahilik ilkelerinin günümüzde insan, ekonomi, rekabet, yönetim, denetim, sosyal sorumluluk, kalite ve müşteri memnuniyeti gibi konularda etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ahilik, Kurumsal Yönetim, Şeffaflık, Adillik, Sorumluluk, Hesap Verebilirlik

[•] Öğr. Gör., Yalova Üniversitesi. E-Posta:mucella.acil@yalova.edu.tr;
ORCiD NO: 0000-0002-2024-6265

THE IMPORTANCE AND IMPLEMENTATION OF THE AKHISM ORGANIZATION AND CORPORATE GOVERNANCE PRINCIPLES

Mücella Demir AÇIL•

ABSTRACT

The study, the relationship between "Akhism", which has an important place in our history, and "Corporate Governance", which affects almost the whole world in today's global economy, is discussed. In the history of humanity, there have been different institutions that regulate the lives of states and societies. One of them is the Akhism Organization. Akhism organization 13.-18. it is an effective structure in many areas over the centuries. In the study, what corporate governance principles are, the reason these principles arise, historical development, and the importance and practices of corporate governance principles for businesses are examined.The principles and practices of the Akhism Organization, which left deep traces in our history, and the four basic principles of corporate governance, fairness, transparency, accountability and responsibility, were compared. It has been determined that the principles of Akhism have effects on subjects such as people, economy, competition, management, control, social responsibility, quality and customer satisfaction.

Keywords: Akhism, Corporate Governance, Transpency, Fairness, Responsibility, Accountability

• Öğr. Gör., Yalova Üniversitesi. E-Posta:mucella.acil@yalova.edu.tr;
ORCiD NO: 0000-0002-2024-6265

GİRİŞ

Tarihte devletlerin ve toplumların hayatlarını düzenleyen ve etkileyen farklı kurumlar olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Ahilik teşkilatıdır. Ahilik Teşkilatı, 13.-18. yüzyıllar arasında birçok alanda etkili olmuş bir yapıdır. Sosyal, ekonomik, siyasi, eğitim ve ahlak gibi konularda etkili olmuş bu teşkilat yüzlerce yıl ayakta kalmıştır. Bunun en önemli sebebi iyi bir yönetim ve denetim sistemine sahip olmasıdır.

Bugün tüm Dünya'da önemi giderek artan ve çeşitli teorileri olan ve uygulanan Kurumsal Yönetimin ortaya çıkış sebebi, şirketlerde ortaya çıkan yolsuzluklar, kötü yönetim sebebi ile ortaya çıkan şirket iflaslarıdır. Bu sebeple iyi yönetim uygulamaları için bir yöntem arayışına girilmiştir. Bunlar arasında en çok ilgi çeken ve araştırılan kavramların başında kurumsal yönetim gelmektedir. Kurumsal yönetim kavramına olan ilginin en önemli sebebi, bu kavramın şirketlerin gelişmesinde denetiminde ve yeniden yapılandırılmasında büyük rol oynamasıdır. Başarılı bir şekilde uygulanan kurumsal yönetim ilkeleri şirketlerin faaliyetlerinde belirsizlikleri azaltarak risk primini düşürmekte ve şirketlerin kaynak teminini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca şirketlerin sermaye maliyetinin azalmasına, finansman olanaklarının ve likiditenin artmasını da sağlamaktadır. Kurumsal yönetim ilkelerinin 1980'lerde ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Ancak Ahilik teşkilatı incelendiğinde Kurumsal yönetim uygulamaları ve ilkelerinin Ahilik teşkilatında var olduğu görülmektedir. Ahilik teşkilatı iyi bir yönetim ve denetim sistemine sahip olması yüzyıllarca ayakta kalmasını sağlamıştır.

KURUMSAL YÖNETİM

Kurumsal yönetim kavramını tanımlamak için farklı kurumlar ve uzmanlar farklı tanımlamalar yapmıştır. Literatürde ve uygulamada kurumsal yönetimin farklı tanımları ile karşılaşılmaktadır. İngilizcesi Corporate Governance olan bu terim tam karşılığı olmasa da kaynaklarda kurumsal yönetim olarak yer almaktadır. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 971)

Kurumsal Yönetimi dar ve geniş anlamda iki farklı şekilde olarak tanımlanırsa; dar anlamda kurumsal yönetim kavramı, şirket yönetimi ile hissedarlar ve paydaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür. (Aktan, 2013: 152)

Geniş anlamda kurumsal yönetim "iyi şirket yönetimi" dir. Kurumsal yönetim, iyi yönetim olarak şirketlerde tanımlanmaktadır. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 972). Küresel olarak son yıllarda yaşanan krizler ve şirket skandallarının sebeplerinden birinin kötü yönetim olduğu görüşü sebebiyle iyi kurumsal yönetim kavramının önemi ortaya çıkmış ve kurumsal anlamda da farkındalığı büyük oranda arttırmıştır. (Sakarya, 2011: 148) İyi şirket yönetimi için şirket üst yönetiminin ve yönetim kurulunun görev ve sorumluluklarının belirlenmesi gerekir. Ayrıca şirket iç ve dış paydaşların haklarının belirlenmesi ve bunların yasal çerçeve içerisine alınması gerekir. Ancak tüm bunların yapılması iyi şirket yönetimi için gerekli ancak yeterli değildir. Değişim yönetimi,

stratejik yönetim, sinerjik yönetim, toplam kalite yönetimi, insan kaynakları yönetimi gibi yönetim ilke ve tekniklerinin etkin olarak şirkette uygulanması iyi şirket yönetimi için gereklidir. (Aktan, 2013: 155)

Dar anlamda kurumsal yönetim kavramı iyi yönetim için sadece sorumluluk, adalet, şeffaflık, hesap verme sorumluluğu gibi formeller kurallar üzerine odaklanırken, geniş anlamda kurumsal yönetim kavramı ise formel kuralların yanında informel kurallar bütünü ve modern yönetim tekniklerinin uygulanmasının üzerinde durur. (Aktan, 2013: 155)

Kurumsal yönetim anlayışı, şirketlerin ilgili tarafları ile şirket yönetimi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini içerir. Amacı farklı çıkar ve hedefleri olan gruplar arasında ortak bir yönetim yapısı oluşturmaktır. (Saldanlı, 2012:137)

Kurumsal yönetim faaliyetlerinin gerekliliğini anlamak için, hem yerel hem uluslararası piyasalarda yönetimin etkinsizliği sebebiyle ortaya çıkan, işletme iflasları ve yolsuzluk iddialarına bakılmalıdır. Özellikle Avrupa'da ve tüm Dünya genelinde mali bunalımların meydana gelmesi ve bununla birlikte iflaslarının önlenememesi, yeni düzenlemelerin yapılmasının gerekli kılmıştır. (Türedi vd. 2015: 58) Kurumsal yönetimin günümüzde önemli olmasının nedeni, işletmeyi bir bütün olarak çevresiyle ele almasıdır. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 969)

Kurumsallaşma işletmelerin devamlılık amacının birey ya da bireylerin kişisel tasarruflarından kurtulması olarak tanımlanır. Burada önemli olan; işletmenin faaliyetlerine devam edebilmesi için herhangi bir kişiye ya da kişilere bağlılık duymamasıdır. Kurumsallaşma sürecinde işletmelerde değişen her yöneticiye göre politikalar değişmemelidir. Değişen her yönetici işletmenin yerleşmiş politikalarına uymalıdır. (Türedi vd. 2015: 56) Kurumsal yönetimle şirketlerin sürekliği ve değişime uyum sağlaması mümkün olmaktadır. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 970)

Şirketlerde güçlü bir kontrol ve gözetim sisteminin olması için, etkili bir kurumsal yönetim anlayışının oluşturulması gerekir. Oluşan bu sistemde şirket yönetimi ve yönetim kurulu hissedarları koruma görevini yerine getirir. (Uyar, 2004:146)

Kurumsal yönetimin uygulamalarının hem ülkeler hem de şirketler ve yatırıcımlar açısından yararları vardır. Kurumsal yönetimin ülkelere sağladığı faydalar; sermayenin yurtdışına kaçmasının engellenmesi, ülke imajının yükselmesi, rekabet gücünün artması, krizlerin en az zararla atlatılması, kaynakların etkin dağılması olarak sayılabilir. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 973-974) İşletmelere ve ülke ekonomisine, kurumsal yönetimin sağladığı faydalar anlaşıldığında ülkeler kendine özgü kurumsal yönetim ilkelerini oluşturmuşlardır. Böylece kurumsal yönetim ilkelerine sahip olan ülke sayısı artmıştır. (Gönen ve Yürekli, 2016:134) Doğru kurumsal yönetim uygulamalarının hem ülkeler hem de şirketler açısından yararları bulunmaktadır. Kurumsal yönetimin kalitesinin yüksek olmasının şirketlere sağladığı faydalar; düşük sermaye maliyeti, likiditenin artması, finansman imkanlarının artması, krizlerin kolay atlatılması, iyi yönetim sayesinde şirketlerin sermaye piyasasının dışında kalmaması olarak sayılabilir. (Saldanlı, 2012:144)

Kurumsal yönetim hem şirket içi hem de şirket dışı boyutları olan modern şirketler için ortak hareket problemidir. Yani kurumsal yönetimin konusunu; yatırımcılar arasındaki ortak hareket probleminin çözümü ve

şirketin farklı çıkar grupları adasındaki çıkar çatışmalarının uzlaştırılmasıdır. (Kıyılar ve Belen, 2005:91). Kurumsal yönetim şirket kaynaklarının kontrolü ile ilgili ve şirketlerin kaynaklarını ve getirilerini dağıtmasına etki eden kurumlarla ilgilenir. (Kıyılar ve Belen, 2005:91).

KURUMSAL YÖNETİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kurumsal yönetim, üzerinde çok fazla araştırma yapılan hala araştırma yapılmaya devam edilen bir sahayı oluşturur. Ayrıca bu kavram, kurumsal yönetimini iyileştirme çalışmalarının dünya çapında yoğunluğu nedeniyle iş dünyasının, hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin hala önemli gündem maddelerin biridir. Aslında kurumsal yönetimin temelleri, sahiplik ve kontrolün tam olarak örtüşmediği ve muhtemel çıkar çatışmalarının olduğu Adam Smith'e (1776) kadar uzanır. 1932 yılında Berle ve Means'in çalışması konuya gereken önemin verilmesini sağlamıştır. (Kıyılar ve Belen, 2005:90). Kurumsal yönetim kavramı son yıllarda iş dünyasının gündemine giren bir kavram olsa da çok daha önce tarihsel süreç içerisinde genel çerçevesi oluşturulmuştur. (Saldanlı, 2012:140)

Sermaye piyasalarının gelişmiş olduğu ABD ve İngiltere gibi ülkelerde kurumsal yatırımcılara verilen önemin artması, kurumsal yönetim kavramının doğmasına ve gelişmesini sağlamıştır. 1980'li yıllardan sonra artan şirket yönetiminin yolsuzluklarının giderek artması ile 1990'lı yılların başında kurumsal yönetimi ilkelerini hazırlama sürecine girilmiştir. Kurumsal yatırımcılar şirketler ile yakın ilişkiler kurarak şirket yönetimindeki etkilerini artırmışlardır. Özellikle Anglosakson ülkelerde kurumsal yatırımcıların önemi ve piyasalar üzerindeki etkinlikleri fazla olması nedeniyle kurumsal yönetim ilk olarak bu ülkelerde ortaya çıkmıştır. (Saldanlı, 2012:140-141)

2000'li yılların başlarında meydana gelen finansal krizler nedeniyle, Kurumsal yönetim kavramı araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Avrupa'da da ABD'den sonra birçok firmada ortaya çıkan skandallar nedeniyle finansal raporlama, denetim ve kurumsal yönetim ile ilgili gözden geçirme gerekli hale gelmiştir. (Gönen ve Yürekli, 2016:134)

KURUMSAL YÖNETİMİN AMAÇLARI

Kurumsal yönetimin ana amacı işletme faaliyetlerinin devamlılığını sağlayarak, şirket başarısını her alanda, uzun dönemde kalıcı kılmaktır. Bu başarıyı sağlamanın ve devam ettirmenin yolu, her durumda kurumsal yönetim ilkelerini en iyi seviyede korumaktan geçmektedir. (Türedi vd. 2015: 61)

Kurumsal yönetim amaçlarını aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz; (Aktan, 2013: 160-161)

- Şirket üst yönetiminin güç ve yetkilerini keyfi kullanmasının engellenmesi,
- Yatırımcı haklarının korunması,
- Şirket hissedarlarına adil ve eşit davranılmasının sağlanması,

- Şirketle doğrudan ilişkili olan tarafların haklarının korunması ve güvence altına alınması
- Şirket faaliyetleri ve finansal durum hakkında kamuoyunun aydınlatılması ve şeffaflığın sağlanması,
- Yönetim kurulunun sorumluluklarının açıkça belirlenmesi,
- Şirket üst yönetiminin verdiği kararlar ve faaliyetlerle ilgili hissedarlara ve diğer paydaşlara hesap verme sorumluluğunun sağlanması,
- Vekalet maliyetlerinin azaltılması,
- Şirket kazancının tüm menfaat sahiplerine hakları oranında geri dönüşümün sağlanması,
- Büyük hisse sahiplerinin küçük hisse sahiplerinin haklarına el koyma tehlikesinin engellenmesi,
- Kurumsal yatırımcılar için güven sağlanması, sermaye maliyetlerinin düşürülmesi,
- Çıkar çatışmalarının kurallara bağlanarak kontrol altına alınması,

KURUMSAL YÖNETİMİN ÖNEMİ

Kurumsal yönetimin ortaya çıkma nedeni finansal krizler ve şirket skandallarıdır. Yani kurumsal yönetim ortaya çıkan kriz ve skandalları çözmek için zorunlu olarak gündeme gelmiştir. (Aktan, 2013: 162)

Kurumsal yönetimin önem kazanmasının neden olan faktörler; (Aktan, 2013: 162-163)

- Şirket skandalları
- Finansal krizler
- Globalleşme ve uluslararası sermaye hareketlerinin hız kazanması
- Özelleştirme

Kurumsal yönetim anlayışının tarihi ile ortaya çıkan ekonomik krizler ve şirket skandalları ile paralellik göstermektedir. 1700'lerde bilinen ilk yönetim hatası olarak tarihe geçen "South Sea Bubble" İngiltere'de yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına sebep olmuştur. 1929 krizi sonrası ABD'de iş dünyasına güven vermek amacıyla kurumsal yönetim ilk kez gündeme gelmiştir. Ancak kurumsal yönetim gelişmelerin hızlanması "Bank of Credit and Commercial" ve "Baring Bank'ın batması ile daha da hızlanmıştır. Geçtiğimiz yıllarda yaşanan ekonomik krizler nedeniyle de uluslararası para piyasalarının yönetim ve gözetiminin yeniden ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. (Uyar, 2004:146)

Kurumsal yönetim kavramı ilk kez 1990'lı yıllarda ekonomi literatürüne girmiştir. Ancak şirketlerin nasıl yönetmesi gerektiği ile ilgili kurumsal yönetime benzer tanımlamalar daha önceki yıllarda yapılmıştır. Örneğin 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhrandan sonra kurumsal yönetim ilklerine benzeyen görüşler ortaya çıkmıştır. (Saldanlı, 2012:139) Kurumsal yönetimin ilk kez gündeme gelmesi ABD'de Büyük Buhran'dan sonra 1930'larda olmuştur. Daha sonra İngiltere'de, 1990'larda Kıta Avrupası ve Asya'da önemli hale gelmiştir. (Gönen ve Yürekli, 2016:134)

KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİ

Etkili bir kurumsal yönetim anlayışının oluşturulabilmesi için yönetim anlayışının kurumsal yönetim ilkelerini yerine getirmesi gerekir (Tuzcu, 2004: 17). Kurumsal yönetim için tek bir yönetim modeli olmasa da yani işletmelerin bulundukları ülkelerin yasal düzenlemeleri ve işletmenin kendine özgü özellikleri nedeniyle farklılıklar gösterse de, (Ataman vd. 2017:165) kurumsal yönetim, küresel çerçevede genel kabul görmüş dört ana ilke olan şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk etrafında şekillenmektedir (Dinç ve Abdioğlu, 2009:160). Kurumsal yönetim anlayışının etkili bir şekilde oluşturulması için yönetim anlayışının bu ilkeleri yerine getirmesi gerekmektedir. (Ataman vd. 2017:165)

1. Şeffaflık İlkesi: Şirket için ticari sır niteliği taşıyan ve topluma duyurulmamış bilgiler dışında şirkete ait finansal ve finansal olmayan bilgiler zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, ihtiyaca uygun ve düşük maliyetle duyurulması bu ilke gereğidir. (Gönen ve Yürekli, 2016:133) Şirket hakkındaki gerekli bilgilerin, şirket yönetimi tarafından ilgili kişilere zamanında ve doğru olarak sunabilmesidir. Şirketin şeffaf olması şirkete olan güveni artırır. Bu ilke gereği şirketin yönetim ve mülkiyet yapısı, mali performansı ve finansal verimliliği gibi konularda gerekli bilgiler kamuoyuna verilmelidir. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 975)

2. Hesap Verebilirlik: Yönetim kurulu üyelerinin pay sahiplerine karşı hesap verme zorunluluğu ve yönetim kurulu üyelerinin yetki ve sorumluluklarının sorgulanabilirliği, finansal tablolarda sunulan bilgilerin doğrulanabilirliği bu ilke gereğidir. (Gönen ve Yürekli, 2016: 133) Bu ilke alınan kararların doğruluğunun kanıtlanması ve sorumluluğunun kabul edilmesinin gerekliliğini gösterir. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 975)

3. Adillik: Yönetimin bütün faaliyetlerinde pay sahipleri ve diğer çıkar gruplarına eşit davranması ve muhtemel çıkar çatışmalarının önüne geçmesi bu ilke gereğidir. Bu ilke sadece yöneticiler ve paydaşlar aşısından ele alınmamalı tüm çalışanlara adil davranılmalı ve herhangi bir ayrım yapılmamalıdır(Gönen ve Yürekli, 2016:133). Bu ilke gereği, şirket adına yapılan bütün işlerde ilgili olanlara eşit mesafede olunmalıdır. Ayrıca şirket yönetiminde söz sahibi olan büyük pay sahiplerinin yetki ve haklarının bir kısmını diğer pay sahipleri ile paylaşmalıdır. Böylece pay sahiplerinin şirkete güven duyması sağlanır. Pay sahiplerine, şirket yönetiminde bulunanların yapacakları haksızlık ve yolsuzluklarla zarara uğramayacakları güvencesi verilir. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 975-976)

4. Sorumluluk: Yönetim kurulunun aldığı kararlar ve yaptığı bütün faaliyetlerin kanunlara, ilkelere, kurallara, şirketin ana sözleşmesine ve şirketin diğer kurallarına uyması ve kontrolü bu ilke gereğidir. Yani bu ilke yönetim kurulunun yaptığı tüm iş ve işlemlerle ilgili sorumluluğunu ifade etmektedir. (Gönen ve Yürekli, 2016:133) Şirket yönetiminin, yaptığı bütün faaliyetlerin mevzuata, esas sözleşmeye uygun olması ve denetlenmesi sorumluluk ilkesini ifade eder. Yönetim kurulu, şirketi faal olarak yönlendiren stratejik bir organ olarak, şirketin pay sahiplerine katma değer sağlamak için üst düzey karar alma, yürütme ve temsil etme yetkisine sahiptir. (Kaygusuzoğlu ve Şaşa, 2015: 975)

AHİLİK

Ahiliğin Anadolu'da kurulup yayılması XIII yüzyılın başlarında olmuştur. Ahiliğin kurulması ve yayılmasında Nasırü'd-Din Mahmud el-Hoyi isimli bir Türk Mutasavvıfın önemli bir yeri vardır. İlk ahilik teşkilatı, Kayseri'de kurulmuştur. Ahi Evran (Nasırü'd-Din Mahmud el-Hoyi), bu şehirde bir debbağhane açmıştır. Günümüzdeki Sanayi sitelerini anımsatacak şekilde diğer meslek gruplarının da şehrin farklı yerlerine yerleşmesiyle sanayi çarşıları oluşturulmuştur. (Bayram, 1991:82) XIII. yüzyılın ortalarına doğru, Selçuklu devletinin yıkılmasıyla; Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Anadolu'da ortaya çıkan olumsuz koşullarda bile, ahilik teşkilatı varlığını sürdürmüştür. Ahilik, Osmanlı döneminde de gelişimini sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmet Dönemine kadar Osmanlı Sultanlarının tamamı ve bazı vezirleri şed kuşanarak ahi önderi olmuşlardır. (Tabakoğlu, 1986:55)

Ahilik teşkilatının en zor dönemlerde dahi ayakta kalmasının nedeni iyi bir yönetim ve denetim sisteminin olmasıdır. Ayrıca ahilik teşkilatında insanların manevi olarak da yetiştirilmesine önem verilmiştir. İnsanların kendi yönetim ve denetimlerini yapabilmeleri sağlanmıştır.

Ahilik, İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini birleştiren bir düşünce sistemi oluşturmuş, insan-ı kamil denilen ideal insan tipi meydana getirmiş ve insanı her şeyin üzerinde görmüştür. (Gülerman-Taştekil, 1993:46-50). Ahilik, insanların dünya ve ahirette huzurlu olmalarını amaçlamıştır. Bu nedenle Ahiler dünya için ahretini, ahiret için dünyasını terk etmeyen bir hayat nizamı ortaya çıkarmışlardır. (Şimşek, 2002:25). Ahilikte insanın insanla, insanın eşyayla ve insanın tabiatla olan ilişkisi, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Böylece dünya için ahireti, ahiret için dünyayı terk etmeyen bir hayat felsefesi ortaya çıkmıştır. (Şimşek, 2002:25).

XIII. yüzyıldan itibaren gençleri aylak kalmaktan ve kötü akımların etkisinden kurtarmak, devletin o zamanlar ihtiyaç duyduğu askeri güce katkıda bulunmak gibi gayelerle kurulan ahilik, çok yönlü bir sosyal yapıya sahipti. (Çağatay, 1989:90). Ahiliğin ortaya çıkış sebebi içinde bulunulan sosyal ve ekonomik yapıdan kaynaklanıyordu. Ancak ahilik, birçok işlevi yerine getirmiştir. Moğol baskısı nedeniyle göç edenlerin sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, eğitim gibi ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışmıştır.

Ahiliğin ortaya çıktığı dönemlerde yollar güvenli değildi ve ulaşım oldukça zordu. Yardımseverlik, cömertlik ve konukseverlikleriyle tanınan ahiler Anadolu'nun farklı yerlerinde zaviyeler kurmuşlardır. Buralarda hem misafirlere hem de Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türklere yardım etmekteydiler. Ahiliği ortaya çıkış sebebi o dönemde Anadolu'nun içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik yapıdan kaynaklanmaktaydı. (Arı, 2008: 42). Ahiler, zaviyelerini şehirlere, köylere, sınırlara kurarak hem güvenliği sağlamışlar hem de Anadolu'nun dört bir tarafına yayılmışlardır.

AHİLİK TEŞKİLATI

Ahi birlikleri kurulan her kurum gibi belli ihtiyaçları karşılamak için kurulmuştur. Moğol baskısı nedeniyle göç eden Türk tüccar ve sanatkarların, yerli tüccar ve sanatkarla rekabet edebilmesi için bir teşkilat kurması ve dayanışma içerisinde olması gerekmektedir. Bu şartların doğal bir sonucu olarak ahi birlikleri ortaya çıkmıştır.

Ahilik, Anadolu'nun sosyal hayatının düzenlenmesinde önemli görevler üstlenmiş bir teşkilattır. XIII. Yüzyılın ortalarından başlayarak bu görevleri yerine getiren ahilik, gençleri başıboşluktan kurtarmak, kötü düşüncelere katılmasını engellemek, devletin ihtiyaç duyduğu anda askeri güce katkıda bulunmak, birlik, yardımlaşma ve dayanışma duygusunu geliştirmek için çalışmıştır. Bu görev ve çalışmalar Ahiliğe çok yönlü bir sosyo-ekonomik nitelik kazandırmıştır. (Gülerman-Taştekil, 1993:45). Ahilik yalnızca bir esnaf teşkilatı değildir. Sosyo-ekonomik ve kültürel boyutları da olan geniş bir yapılanmadır. Gelişmiş iş ahlakı ve sosyal sorumluluklarıyla toplum ve bireyi bir bütün olarak ele almıştır. (Durak ve Yücel, 2010: 160). Ahilik teşkilatında sosyal sorumluluk, iş ahlakına önem verilirdi. Toplum ve birey bütün olarak görülürdü. Kurumsal yönetimin ortaya çıkma sebebi olan iş ahlakı ve sosyal sorumlulukların olması nedeniyle yaşanan krizler ve skandallardır. Ancak ahilikte benzer durumların ortaya çıkmama sebebi, insanın -insanla, insanın-toplumla, insanın-eşyayla olan ilişkilerine kadar düzenleme yapılmıştır. Bireysel çıkarlar yerine toplumun çıkarları göz önüne alınmıştır.

Ahilik teşkilatı, bugünkü esnaf odaları, işveren sendikaları, ticaret odaları, sanayi odaları, işçi sendikaları, Türk standartları enstitüsü gibi kurumların temeli sayılmaktadır. (Demir,1993:45) Ahilik teşkilatında kaliteli ve standart bir üretim yapmak için bazı yöntem ve kurallar geliştirilmiştir. Bunlar günümüzdeki TKY ve otokontrol sisteminin ilk kez hayata geçirilişidir. (Durak ve Yücel, 2010: 158). TSE kurumunun tarihteki ilk uygulamasını, ahilikte kalite ve standart üretim için geliştirilen usul ve kurallardır. Yani toplam kalite yönetimi ve otokontrol sisteminin ilk hayata geçirilişidir. (Durak ve Yücel, 2010: 160). Bugün temelini ahilik teşkilatından aldığı düşünülen birçok kurum ve yapı vardır. Kurumsal yönetimde bahsedilen iyi yönetim ve kontrol ahilik teşkilatında en iyi bir şekilde uygulanmıştır. Kurumsal yönetimin temelleri 1700'lü yıllardan daha eskilere dayanmaktadır.

Ahilik teşkilatında dahililer ve hariciler olmak üzere iki çeşit üye bulunurdu. (Durak ve Yücel, 2010: 160). Teşkilat içerisinde bulunan bu üyelerle, müşteriler ve toplumun diğer kesimi ile iyi bir dayanışma vardır. Teşkilatı yönetenler ve yönetilenler için kurallar belirlenmiştir. Değişen yönetim, kişisel menfaatleri için bu kurallarda değişiklik yapılmazdı. Bu kuralların dini ve ahlakı temellere dayanması, kuralların uyulmasında ve uygulanmasında önem taşıyordu.

Ahilikte dayanışmanın en güzel örneği Orta sandıklarıdır. Hatta kazancın şahsiliğine bile pek rastlanmaz. Ahilik teşkilatı üyesi esnaf ve sanatkarın kazancı tamamıyla kendine ait değildir. Elde edilen kazançlar teşkilata ait genel sermayeyi oluşturmaktadır. Orta sandıkta toplanan bu sermaye ile teşkilat üyelerine dağıtılacak alet ve hammadde alınmaktaydı. Ayrıca bu sermaye ile tezgahlar kurulmakta, teşebbüs cesareti olmayanlara cesaret

vermek ve ihtiyacı olanlara yardım edilmekteydi. (Öztürk, 2002: 7). Esnafın ya da toplum içindeki kişilerin zaman zaman maddi desteğe ihtiyaç duymaları normaldir. Böyle durumlarda ahilikteki sosyal dayanışmanın gereği olarak orta sandığı devreye sokulurdu. Orta sandığı bir bakıma işsizlik sigortası fonu gibi kullanılırdı. (Yazıcı,1994:61). Orta sandıkları sayesinde, ahiler üyelerine sosyal güvenlik ortamı oluşturmuşlardır. Orta sandığı sayesinde üyelerine maluliyet, ölüm, doğal afet, iş kurma, malzeme sağlama ve iş öğrenmede karşılaşılan sorunlarda destekte bulunulurdu. Böylece kişi yalnızlıktan kurtulur, dayanışma ile kişilere moral ve destek sağlanırdı. Bu ahilik teşkilatının kişinin ve toplumun refah düzeyini artırdığı ve sosyal bir hizmet görevi gördüğünün kanıtıdır. (Demirpolat ve Akça: 367).

Bugünkü müşteri odaklılık anlayışına göre tüketicilere daha fazla tükettirme isteği vardır. Ahilikte ise ihtiyacı kadar tüketmek fazlasını ise ihtiyaç sahipleri ile paylaşmak vardır. Ahilikte tüketiciler bir aracı olmadan ihtiyaç duydukları ürünleri doğrudan doğruya üretimi yapılan yerlerden almaktaydılar. (Durak ve Yücel, 2010: 158). Ahilikte üretim ihtiyacın bir fonksiyonu olarak kabul edilmiş ve üretim ihtiyaca göre belirlenmiştir. Tüketimin çoğaltılması için ihtiyaçların sürekli kamçılanmasına ve israfa karşı olan Ahilik, gerekli durumlarda üretim sınırlamaları yapmışlardır. (Öztürk, 2002:6-7).

Ahi teşkilatında, kaliteli mal üretmek israftan kaçınmak, kaliteli İnsan yetiştirmek her zaman her yerde vazgeçilmez prensiplerdir. Rekabet kalite üzerine kurulmuştur. Mallar aynı fiyattan satıldığı için fazla kazancın kaynağı kaliteli mal üretmektir. Ahi teşkilatı iç tüketimin miktar ve kalitesi üzerinde çok sıkı bir şekilde durmuştur. Çünkü Türk devlet geleneğine göre önce halkın ihtiyaçları karşılanmalı, daha sonra dışa dönük mal üretilmelidir. Kaliteli üretim yapılması ve israftan kaçınılması hammadde ve yarı mamullerde tasarruf sağlamıştır. Böylece Türk mallarına duyulan güven artmıştır. (Öksüz, 1993: 28).

AHİLİK TEŞKİLATINDA YÖNETİM

Ahi teşkilatının ilk dönemlerinde yönetim yapısı, dokuz kademeli bir sistemden oluşmaktadır. Bunlar; yiğit, yamak, çırak, kalfa, usta, nakip, halife, şeyh ve şeyh'ül-mesayihtir. Ahilik yönetim yapısında zaman zaman değişikler olmuştur. Bazı kademeler yönetimden çıkarılmış ve yöneticilerin seçimle atanması şekli benimsenmiştir. Ortaya yeni çıkan dereceler yiğitbaşı, kethüda, nakip ve şeyh olmuştur. (Erbaşı, 2012: 1324). Ahilik teşkilatında iki tür üye bulunurdu. Bunlara dahililer ve hariciler adı verilirdi. Fiili olarak çalışan yamak, çırak, kalfa ve ustalar dahili üyelerdir. Herhangi bir sebeple çalışamayacak duruma gelenler harici üyelerdir. (Ekinci,2016:93) Çalışanlar, kendi meslek dalları ile ilgili zaviyelerin tabii üyesidir. Merkezlerde, büyük yerlerde her sanat kolunun birkaç zaviyesi olabilmektedir. Küçük yerlerde ise bütün sanatkârlar tek bir zaviyede toplanmaktadır. (Şimşek, 2002:26).

Ahi teşkilat yapısında, yönetim için bir başkan ve beş kişilik bir yönetim kurulu vardı. Esnaf şeyhi denilen başkanın, teşkilat içinde çok önemli görevleri vardır. (Ekinci,2016:96) Ana karar organı olan yönetim kurulu beş kişiden oluşmaktaydı. Yönetim kurulu üyeleri alınan kararların uygulanmasında esnaf şeyhine yardımcı

olurlardı. Yönetim kurulu üyeleri, Esnaf kethüdası, Yiğitbaşı, işçibaşı, Ehl-i hibre ve başkandan oluşmaktadır. (Ekinci,2016:99)

Esnaf şeyhlerinin görevleri; Esnafın meslekî sorunları çözmek, Orta sandığını idare etmek, Ahilik teşkilatına ait binaların bakımını yapmak, kiraya vermek, teşkilat amaçlarına uygun olarak kullanmak, Teşkilat görevlilerini işe almak, maaşlarını ödemek, gerekirse işten çıkarmak, Esnafın meslekî ve özel hayatındaki davranışlarını takip etmek, Usta, kalfa, çırak ve yamak törenlerini düzenlemek, Yönetim kurulu toplantılarına katılmak, Esnafı toplantıya çağırmak., Esnaf kolunu temsilen büyük meclis toplantılarına katılmak. (Ekinci,2016:98)

Kethüdanın görevleri; Esnafın bütün işlerini denetlemek, "Gedik" olarak adlandırılan esnaflık ruhsatının intikalini sağlamak ve ustalık aletlerinin devir- teslimini yapmak, Esnaf arasında çıkan anlaşmazlıkları gidermek, Yiğitbaşı vasıtasıyla hükümet emirlerini esnafa bildirmek, Ceza vermek, verilen cezaları infaz etmek, Ustalığa terfi edeceklerin merasim günü belirlemek. (Erken, 2008:82).

Yiğit başının görevleri; Kethüda ile esnaf arasındaki işleri takip etmek, Esnafı kontrol etmek, anlaşmazlık ve sorunlarla ilgilenmek, ilk planda esnafın karşılaştığı sorunları çözmek, Kethüda ile birlikte esnafı mahkemede temsil etmek, Ceza verilen esnafı cezalandırmak, Alınan malzemeleri esnaf arasında paylaştırmak, Usta olacak kalfaları belirlemek ve onlarla ilgili kanaatlarını bildirmek, Ustalık merasimlerinde kethüdaya yardımcı olmak, Kethüda olmadığı zaman onun işlerini yapmak. (Erken, 2008:81).

AHİLİK VE KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Esnaf şeyhleri yaptıkları her iş ve işlemden esnafa karşı sorumludurlar. Esnaf şeyhinin başkanlığında her ayın birinci ve üçüncü Cuma günü toplantı yapılır ve meydana gelen esnaf sorunları konuşulur. Önceki toplantı ile ilgili önemli konular konuşulur. Büyük meclis ise en yetkili üst organdır. Bir yerleşim yerindeki esnaf şeyhlerinin toplanmasıyla oluşur. Büyük meclise katılan şeyhler Ahi Baba Vekili olarak bir başkan belirler. Bu mecliste yönetim çalışmaları incelenir. Esnaf şeyhlerinin esnafa karşı davranışları ele alınır. Esnaf şeyhlerinin yıllık hesapları incelenir. Eğer varsa şikâyet edilen esnaf şeyhlerinin durumu incelenir ve görevlerini kötüye kullanıp kullanmadıklarına bakılır. Kurumsal yönetim ve ilkeleri göz önüne alındığında, ahilik teşkilatı içerisinde yönetim ve denetim işleyişinin var olduğu, yöneticilerin yönetilenlere karşı sorumlu olduğu, görevlerini kötüye kullanıp kullanmadıkları kontrol edilmektedir. Kurumsal yönetimde de yöneticilerin yapmış olduğu faaliyetler ilgili hesap verme sorumluluğu vardır. En önemlisi yöneticilerin görev ve yetkilerini kendi çıkarları için kullanmamaları gerekmektedir.

Kurumsal yönetimde eşitlik ilkesi gereği tüm paydaşlara eşit davranılması gerekmektedir. Ahilikte de üzerinde durulan önemli konulardan biri, çalışanlara ve diğer insanlara haksızlık yapılmamasıdır. Yani tüm insan haklarının savunulması gerekir. Çalışanların haklarının yenmemesini, çalışanın alnın terinin kurumadan hakkının verilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. İşveren için işçi ve müşteriler üzerinden para kazanılması gereken kişiler olarak görülmemiştir. Müşterilere velinimet olarak bakılmıştır. İşverenler yanında çalışanlara emanet

olarak görmüşlerdir. Yani iş hayatında herkes sadece kendi menfaatini değil, diğer kişilerinde menfaatlerini düşünmüş ve sorumluluk hissetmiştir.

Ahilikte, işçi-işveren, üretici-tüketici, kadın-erkek, genç- yaşlı gibi ayrımlar yaparak birbirleriyle mücadele zorlanmazdı. Böylece toplumda huzur ve barışı sağlanırdı. (Ekinci,2016:.39)

Ahilikte iyi bir yönetim kadar, denetim ve iç kontrolde önemliydi. O zamanın şartları nedeniyle devletin ulaşamadığı yerlerde, işyerlerinin, üretilen ürünlerinin kalitesinin çalışma koşullarını, müşteri şikayetlerinin dinlenmesi çözülmesi ahilik teşkilatı tarafından yerine getiriliyordu. Haksız rekabet önleniyor ve adil paylaşım gerçekleşiyordu. Teşkilatın devam etmesi konulan kurallara sıkı sıkıya uyulmasına bağlıdır. Kurumsal yönetimin ana amaçlarından biri işletme sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bunun için kuralların doğru bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Ahilik teşkilatı içerisinde, en üst ve en alt yönetim seviyesi, çalışanlar arasında herkesin uyması gereken kurallar en ince ayrıntısına kadar belirlenmiştir. Kurumsal yönetimde, iyi bir yönetim için kuralların doğru bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. İyi bir yönetim ve denetim sistemi için bugün var olan uygulamalar, yüzlerce yıl ayakta kalan ahilik teşkilatı içerisinde de yer almıştır.

SONUÇ

Ahilik Teşkilatın yüzlerce yıl ayakta kalmasının sebebi, belirli kural ve kaidelerin belirlenmesi eşitlik, sorumluluk, hesapverebilirlik, adalet gibi ilkelerin ahilik teşkilatı içerisinde var olması ve uygulanmasıdır. İyi bir yönetim ile yönetilen, kontrol ve denetimin sisteminin en iyi şekilde yapıldığı bir sistemde süreklilik sağlanması mümkün olabilmektedir. Asırlarca ekonomik faaliyetlerini sürdüren böyle bir yapının bir yönetim ve denetim sisteminin olmaması mümkün değildir. Bu anlamda kurumsal yönetim anlayışının ahilik teşkilatı içerisinde varolduğu ve bu uygulamalarla da uzun yıllar ekonomik faaliyetlerini devam ettiği görülebilir.

Osmanlı Devleti'nin ekonomisine yön veren Ahilik Teşkilatı incelendiğinde Kurumsal yönetim anlayışını ve uygulamalarını görmek mümkündür. Bugün uygulanan kurumsal yönetim ilkeleri ahilik teşkilatının uyguladığı ve benimsediği kurallarla benzerlik göstermektedir. Bu yönetim biçiminin ve ilkelerinin tarihi süreç içerisinde 1930 hatta 1700'lü yıllardan çok daha önce ahilik teşkilatı içerisinde uygulandığı sonucunu çıkartabiliriz.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. (2013). Kurumsal şirket yönetimi. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), 150-161.

Ataman, B., Gökçen, G., Cavlak, H., & Cebeci, Y. (2017). Kurumsal Yönetim Algısı İle Kurumsal Yönetim Notu Arasındaki İlişkinin Analizi. Maliye ve Finans Yazıları, 1(107), 162-185.

Mehmet, A. R. I. (2008). Ahiliğin siyasal boyutları ve günümüzde yeniden yorumlanması. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 38-55.

BAYRAM, Mikail,(1991) Ahi Evren Ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya,

ÇAĞATAY Neşet (1989); Bir Türk Kurumu Olan Ahilik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

DEMİR, G. (1993). Geçmişten günümüze Ahilik ve tüketici koruma ilişkisi. Standart Dergisi, Şubat.

Demirpolat, A. & Akça, G. (2004). Ahilik ve Türk sosyo-kültürel hayatına katkıları. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15, 355-376.

Durak, İbrahim, Atilla Yücel (2010), Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15/(2), s.151-168.

Dinç, E., & Abdiğlu, H. (2009). İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı Ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İmkb-100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. Balikesir University Journal of Social Sciences Institute, 12(21).

ERBAŞI, A. (2012). Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar. Electronic Turkish Studies, 7(2).

Erken, V. (2008). Bir sivil örgütlenme modeli ahîlik. Ankara: Berikan Yayınları.

EKİNCİ, Y. (2016) Ahilik, Mihrabad Yayınları, 13. Baskı, İstanbul

Gönen, S., & Yürekli, E. (2016). 6102 Sayili Türk Ticaret Kanunu Açisindan Kurumsal Yönetim Ilkelerinin Degerlendirilmesi/Evaluation Of Corporate Governance Prenciples According To Turkish Commercial Code Numbered 6102 1. Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 2(4), 129.

Gülerman, A., & Taştekil, S. (1993). Ahi teşkilatının Türk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı üzerindeki etkileri (Vol. 16). Kultur Bakanlğı

Kaygusuzoğlu, M. Ve ŞAŞA, Kemal (2015). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki İşletmelerde Kurumsal Yönetim KOBİ'ler Üzerine Bir Uygulama. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 968-1003.

KIYILAR, M. ve BELEN, M. (2005). Kurumsal Yönetim Kavramı ve İlkeleri. VII. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu. İSMMMO. Antalya.

Sakarya, Ş. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması Event Study Yöntemi ile Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 7(13), 147-162.

SALDANLI, A. (2012). Kurumsal Yönetim Endeks Performansının Analizi. International Journal of Economic & Social Research, 8.

Öksüz, E. (1993). Ahilik Müessesinin Sosyal Gelişmedeki Yeri ve Önemi. Istanbul Journal of Sociological Studies, (24), 27.

Öztürk, N. (2002). Ahîlik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,7,Ank.

Şimşek, Muhittin (2002) TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik, Hayat Yayınları, İstanbul

TABAKOĞLU, A.(1986) Sosyal ve iktisadi Yönleriyle Ahilik, Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, Kırşehir, Ahilik ve Araştırma ve Kültür Vakfı Yayını, İstanbul,

TUZCU, E. (2004). Halka Açık Şirketlerde Kurumsal Yönetim Anlayışı. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Türedi, H., Karakaya, G., ve İldem, M. (2015). Kurumsal yönetim ve iç denetim ilişkisi. Sayıştay Dergisi, (96), 55-74.

Uyar, S. (2004). Kurumsal şeffaflığın sağlanmasında kurumsal yönetim (corporate governance) anlayışının önemi. Mali Çözüm Dergisi, 66, 154-168.

YAZICI, Nesimi. (1994) Lonca Sisteminde İşsizlik Sigortası, Tarih ve Medeniyet Dergisi, Eylül59-62.

İŞ VE ÖZEL YAŞAM DENGESİ SAĞLAMA FONKSİYONU AÇISINDAN AHİLİK TEŞKİLATI

Osman ALACAHAN•

ÖZET

13. yüzyılın ortalarında Anadolu coğrafyasında iktisadi faaliyetlerin ahlak ve din temelinde düzenlemesi çabasının ürünü olarak zaviyeler oluşmaya başlamıştır. Abbasilerin Fütüvvet teşkilatının bir uzantısı olarak görülen Ahilik Teşkilatı şeyh Nasireddin El-Hoyi adında Ahi Evran olarak bilinen mutasavvıf tarafından kurulmuştur. Fütüvvetnameleri referans alan Ahilik teşkilatı yüzyıllar boyunca içinde bulunduğu toplumun ekonomik, sosyal, kültürel, askeri ve siyasal yapısına etki etmiş ve şekillendirmiştir.

Fütüvvetnamelerin içerikleri ağırlıklı olarak ayet ve hadislerden hareketle oluşturulmuşlardır. Bu eserlerde meslek erbabı bireyin taşıması gereken hasletlerin başında iyi niyetli, mütevazı ve dürüst olmak, başkalarına hürmet etmek ve saygılı olmak, elini-dilini-belini korumak ve Allah'tan başkasına kulluk etmemek, kibirden, bencillikten kendini korumak vb. sayılmaktadır. Ahilik teşkilatı bu vasıfların kazandırılması ve ilkelerin yerleştirilip pratiğe aktarılması için uzun bir eğitim faaliyetleri de gerçekleştiren ve uygulamaların denetimini yapan, aykırı durum ve işlemlere birey ve işyeri üzerinde yaptırımda bulunan sivil bir organizasyondur.

Bu çalışmada Ahilik teşkilatının ilke ve uygulamaları ile bireyin iş ve özel yaşam dengesini sağlamasına olan etkisi ele alınarak, günümüz çalışma hayatında üzerinde çeşitli araştırmalar yapılan bu konuya bu yönüyle katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışma, alan yazın taraması yapılarak konu hakkında ilgili makale ve kitaplardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ahilik Teşkilatının, yapılanma ve faaliyetlerde uygulamada tuttuğu ilkeleriyle meslek erbabının bireysel ve toplumsal eylemlerinde ahlaki ve vicdani yönünü öne çıkardığı, bireysel toplumsal huzurun ve güvenin tesisini sağlamaya odaklandığı söylenebilir. Bu sebeple günümüz iktisadi faaliyetlerinde örgütsel yapılanmalarda ve çalışanların iş ve özel yaşamı dengelemeleri noktasında Ahilik teşkilatının ilkelerinin işlevselleştirilmesinin bireysel ve toplumsal hayata olumlu katkılar sağlayacağı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş ve Özel Yaşam Dengesi, Ahilik Teşkilatı, İş gören

• Doç. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.E-Posta: oalacahan@cumhuriyet.edu.tr
Orcid No: 0000-0002-8715-5325

AHI ORGANIZATION IN ACCORDANCE WITH ITS FUNCTION OF PROVIDING WORK-LIFE BALANCE

Osman ALACAHAN•

ABSTRACT

In the middle of the 13th century, as a result of the effort to organize economic activities on the basis of morality and religion, zawiyas began to emerge in the Anatolian geography. Ahi Order Organization, which could be seen as an extension of the Abbasid Fütüvvet organization, was founded by a mystic known as Ahi Evran named Sheikh Nasuriddin El-Hoyi. Ahi organization, which took Futuvvetnames as a reference, influenced and shaped the economic, social, cultural, military, and political structure of the society in which it was developed for centuries.

The contents of the futuwwatnames were mainly composed of verses and hadiths. In these works, the main characteristics that the professional person should attain can be listed as follows; being well-intentioned, modest, and honest, respecting and being respectful to others, protecting his hands, tongue and chastity from committing sins, not worshiping anyone other than Allah, protecting himself from arrogance and selfishness, etc. Ahi organization was a non-governmental organization that also carried out long training activities to gain these qualifications and to put the principles into practice, to inspect the practices, and to impose sanctions on individuals and workplaces for violations and transactions.

The present study aims to contribute to the related literature in this subject, on which much research have been made in today's working life, by considering the principles and practices of Ahi organization and its effect on the individual's work and private life balance.

The study was prepared by making use of the relevant articles and books on the subject by reviewing the literature. It can be argued that Ahi Organization focused on ensuring the establishment of individual social peace and trust, highlighting the moral and conscientious aspects of the professionals in their individual and social actions, with the principles that they keep in practice in their structuring and activities. For this reason, it can be concluded that the functionalization of the principles of Ahi organization can make positive contributions to individual and social life in terms of organizational structures in today's economic activities and the balancing of work and private lives of employees.

Keywords: Work-Life Balance, Ahi Organization, Employee

• Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University.E-Mail: oalacahan@cumhuriyet.edu.tr;
Orcid No: 0000-0002-8715-5325

AHİLİK

Onüçüncü yüzyılın ortalarında her yönüyle karmaşa yaşayan Anadolu coğrafyasında iktisadi faaliyetlerde birlik oluşturmak ve bunları ahlak ve din temelinde düzenlemek çabasının ürünü olarak zaviyeler oluşmaya başlamıştır.

Anadolu Selçukluları döneminde kentsel yaşamın kurulmasıyla fütüvvet ortaya çıktı. "Gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamlarına gelen Fütüvvet sözcüğünün (Uludağ:1992:259) kökü olan "feta", Arapça'da cömert, misafirperver, asi, güçlü, yardımsever ve yiğit kişi (Öztürk, N. (2015:2) anlamında ve "ideal insan" tipine işaret eden bir içeriğe sahip kavram olarak kullanılmıştır (Solak 2009:1) .

Anadolu'da kullanılan ahi sözcüğünün "Arapça "kardeşim" manasına (Bozpınar, 2020) gelen "ahi" kelimesinden Türkçe' ye girdiğini iddia edilmektedir. Bir diğer görüşte ise Türkçe' de "cömert, yiğit, eli açık" gibi manalara gelen "akı" kavramının süreç içerisinde değişerek "ahi" anlamını aldığını ifade edilmektedir (Elkatmış ve Demirbaş 2013:722; Kazıcı, 1988:540).

Abbasilerin Fütüvvet teşkilatının bir uzantısı olarak görülen Ahilik Teşkilatı şeyh Nasuriddin El-Hoyi adında Ahi Evran olarak bilinen mutasavvıf tarafından kurulmuştur.(Solak 2009:4). Ahi Evran, Anadolu'ya gelen esnaf ve sanatkârları bir araya getirmiş ve "sanatta ustalık ve mesleki birlik" fikri ile "sosyal yardım ve dayanışma" duygusunu güçlendirmek (Metin 2021) ve işbirliğini sağlamak amacıyla bu teşkilatı kurmuştur. Tarihi süreç içerisinde Osmanlı topraklarında fütüvvet örgütleri ile Ahi teşkilatları arasında bir birliktelik oluşmuştur (Cahen,2012:161) ve Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh' Anadolu'da Ahîlik teşkilâtının gelişip yayılmasında oldukça etkili olmuştur(Ocak, 1996:262).

İlk ahiler mutasavvıflar (Cahen, 2012:159) olmakla birlikte, teşkilatın büyüyüp gelişmesi sürecinde toplumun değişik kesimlerinden kişileri hatta bilim insanlarını ve hükümdarları da (Arslan, 2015:251) bünyesine katarak, toplumun bütünün kuşatan bir sivil toplum kuruluşu (Demir, 2008) niteliğini kazanmıştır.

Fütüvvetnameleri referans alan Ahilik Teşkilatı, başlangıçta sosyo-ekonomik amaçlı bir kurum (Bayram, 2001:1) olarak Anadolu'da köylere kadar yayılmış, sanatta ve ticarette dayanışma ve yardımlaşmayı esas alarak düzenli ve milli bir toplum (Gündüz vd. 2012:40) kurmayı amaçlamış, yüzyıllar boyunca içinde bulunduğu toplumun ekonomik, sosyal, kültürel, askeri ve siyasal yapısına etki etmiş ve şekillendirmiştir. Bu noktada Ahiliğin yalnızca bir esnaf örgütlenmesi değil (Metin, 2021) aynı zamanda İslam inancıyla Türk örf ve adetlerinin birleşiminden oluşan (Ekinci 1991), Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişimine siyasi, dini ve sosyo-ekonomik yönden katkı sağlayan (Metin 2021), Türkmen halkının mesleki alanda eğitimini sağlayıp, onları bir meslek sahibi yaparak, düzenli ve yerleşik bir hayat kurmalarında (Demirpolat ve Akça, 2004:365) önemli görev üstlenen bir yapılanma olduğu söylenebilir.

Ahiliğin referansı olan fütüvvetnamelerin içerikleri ağırlıklı olarak ayet ve hadislerden (Kızıler,2015:1) hareketle oluşturulmuşlardır. Bu eserlerde yer verilen ve meslek erbabı bireyin taşıması gereken hasletlerin başında, iyi niyetli, mütevazı ve dürüst olmak, başkalarına hürmet etmek ve saygılı olmak, elini-dilini-belini korumak ve

Allah'tan başkasına kulluk etmemek, kibirden, bencillikten kendini korumak vb. gelmektedir. (Solak 2009:5) Ayrıca sosyal hayat içerisinde ve mesleğin icrasında, fakirlere yardım etmek, isteyene vermek, işin ehli olmak, liyakat sahibi olmak, dayanışma ve işbirliği yapmak, haksız rekabet yapmamak, bozuk ve kalitesiz mal satmamak, alış-verişte hile ve sahtekârlık yapmamak gibi ilkelere de yer verildiği görülmektedir. Ahilik teşkilatı bu vasıfların kazandırılması ve ilkelerin yerleştirilip pratiğe aktarılması için uzun bir eğitim faaliyetleri gerçekleştiren ve uygulamalarının denetimini yapan, ilkelere aykırı durum ve işlemlere birey ve işyeri üzerinden yaptırımlar uygulayan bir organizasyondur.

Ahilik merkezine "erdemli bireyi" koymuş ve toplumsal yapıyı organizmacı bir bakış açısıyla ele almıştır. Bir bütünlük olarak değerlendirdiği toplumu, üst sistem olarak görerek ve alt sistemleri arasında karşılıklı ilişki ve etkileşim olan bir yapı olarak değerlendirmektedir (Durak ve Yücel, 2010:159). Birey bu noktada sistemin esasını oluşturur. "İyi toplumun" "iyi insan" ile inşa edileceği inancıyla insanın eğitilmesini öncelikli amaç olarak belirlemiştir.

Günümüz iktisadi örgütlenmelerin formel yapılanmalarından ve yalın yazılı hukuk referanslı faaliyetlerinden farklı olarak, hem yazılı hem norm temelli bir teşkilatlanma olan Ahilik, yapılanma ve faaliyetlerinde uygulamada tuttuğu ilkelerle meslek erbabının bireysel ve toplumsal eylemlerinde ahlaki ve vicdani yönünü öne çıkararak, bireysel ve toplumsal huzurun ve güvenin tesisini sağlamaya odaklamıştır. 19. yüzyılda Avrupa'nın sanayi üretiminin Osmanlı topraklarına girmeye başlaması ile fonksiyonunu kaybetmeye başlayan Ahilik Teşkilatı, değişen ve çeşitlenen iktisadi faaliyetler ve bu faaliyetleri gereği olarak kurulan çeşitli teşkilatlanmalar sonucu 1924 de tamamen ortadan kalkmıştır (Solak,2009:23).

İŞ VE ÖZEL YAŞAM DENGESİ/ ÇATIŞMASI

Çalışma, birey yaşamının ekonomik sosyal, psikolojik ve fiziksel boyutlarını etkileyen önemli bir olgudur. İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar zihinsel ve fiziksel olarak gerçekleştirilen eylemler, zaman ve güç harcamayı gerektirdiği, insanın yorulmasına neden olduğu ve keder, acı, işkence gibi anlamlar içerdiği için tarihin belli dönemlerinde istenmeyen, olumsuzlanan ve kölelere özgü bir eylem (Keser ve Güler, 2021:76) olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın semavi dinlerde çalışma, tanrının istediği, dolayısıyla tanrıya yaklaşmanın, onun sevgisini kazanmanın bir aracı ve ibadet olarak değerlendirilmiş ve yüceltilmiştir. Yaşam içerisinde farklı şekillerde gerçekleştirilen çalışma ile insan, yaşamını sürdürmek için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İnsanın hayatını şekillendirme ve programlamasında temel belirleyici değişken olan çalışma, toplumsal yaşamın da gelişim ve değişimini sağlamaktadır.

Birey yaşamının planlanması, çalışmanın yapıldığı zaman esas alınarak yapılmaktadır. Çalışmanın yapıldığı zaman, çalışmanın yapılmadığı zaman ve uyku zamanları şeklinde bölümlenen zaman programlanmasında çalışma dışı zaman "özel yaşam" alanı/zamanı (Keser ve Güler, 2021:261) olarak değerlendirilmektedir. Birey bu zaman diliminde aile ve sosyal hayatın içinde çeşitli aktiviteler gerçekleştirmekte, akraba, komşu ve diğer

insanlara karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmektedir. Özel yaşam kavramını aile kavramı ile sınırlandıran Greenhaus ve arkadaşları, iş ve aile dengesini, bireyin iş ve aile rolleri ile eşit şekilde meşgul olması ve eşit derecede tatmin sağlaması olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada ise özel yaşam, bireyin çalışma hayatı dışında kalan aile ve sosyal yaşamını ifade eden (Keser ve Güler, 2021:262-63) bir içerikte ele alınmıştır.

Klasik yaklaşımda iş ve özel yaşamın birbirinden bağımsız olduğu ve etkileşimlerinin olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ancak bu alanla ilgili olarak son yıllarda yapılan çalışmalar iş ve aile arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim olduğunu göstermektedir.(Gary, et.all, 1996:411). Aynı şekilde geleneksel araştırmacılar iş-aile çatışmasını tek yönlü bir yapı olarak görmüşlerdir. Ancak son zamanlarda, iş-aile çatışmasının iki yönlü doğası birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir (Fu and Shaffer, 2001:502).

Bireyin kendisine ve diğer varlıklara karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Bir kişinin çalıştığı ve çalışmadığı zaman dilimlerinde kişiliği, inançları, değer ve tutumları bir bütünlük içinde niteliklerini korumaktadır. Her iki zaman dilimini yaşayan sağlıklı bir bireyin bu değerlerinde zamandan kaynaklı bir farklılaşmanın olması söz konusu değildir. Sahip olunan inançlar, değerler ve tutumlar her iki alan için de geçerlidir, bir tutarlılıkları vardır ve zaman bağımsız niteliklerdir. Bu bağlamda iş ve özel yaşamın öznesi olan kişinin içinde bulunduğu ve deneyimlediği zaman dilimlerine göre değer değişkenlik göstermesi ve davranması bir tutarsızlık ve dengesizliği işaret eder.

İş ve özel yaşam dengesini sağlaması konusunda, iki alana ilişkin taleplerin karşılanması ve rollerin yerine getirilmesinde etkili olan bireysel ve çevresel değişkenler ele alınmaktadır. Ahilik önceliği insana vererek bu iki değişkeni birbiriyle uyumlu hale getirmeye yönelik eğitim ve uygulamalar gerçekleştiren bir yapılanmadır.

İş ve Özel yaşam taleplerinin açıklanmasına ilişkin çeşitli varsayım ve teoriler bulunmaktadır (Polat, K. 2019:11). Bu çalışmada bu teorilerden "Yayılma Teorisi" ve Etkileşim varsayımı esas alınmıştır. Yayılma Teorisine göre iş ve özel yaşam karşılıklı etkileşim içerisindedir (Edwards & Rothbard,2000:180) ve birbirinden ayrı ve bağımsız alanlar olmadıkları için bir alanda yaşananların oluşturduğu etki diğer alanı da olumlu veya olumsuz yansımaktadır (Polat, 2019:13). Olumlu etkilenme alanlar arasında dengenin, olumsuz etkilenme ise dengesizliğin göstergesidir. Teoriye göre çalışanlar bir alanda sahip olduğu tutum, değer ve davranışlarını diğer alana taşımaktadırlar(Keser ve Güler, 2021:270).

İş-yaşam dengesi iki alandaki uyumu ifade etmesinin yanı sıra, birey açısında iki alandaki ihtiyaçlarını memnun edici şekilde karşılayabilmesidir (Korkmaz ve Erdoğan, 2014: 544). Her iki alan bir bütünlük içerisinde olması nedeniyle, bireyin bir alanın gereği rol ve talepleri karşılamada yetersizliği bu dengeyi bozmaktadır ve çatışma durumu ortaya çıkmaktadır. Greenhaus ve Beutell (1985: 77) iş -aile çatışmasını kişinin iş ve aile alanlarındaki rollerinin birbirleriyle uyumsuz olmaları durumunda ortaya çıkan bir rol çatışması olarak tanımlamaktadırlar. Ortaya çıkan çatışma her iki alanda genel sağlığı ve mutluluğu olumsuz etkiler (Gary, et.all, 1996:412).

İş-aile çatışmasının çok boyutlu yönleri tespit edilmiştir. Greenhaus ve Beutell'e (1985:77-81) göre iş-aile çatışmasının üç biçimi vardır: Zamana dayalı çatışma, zorlanmaya dayalı çatışma ve davranışa dayalı çatışma. Zamana dayalı çatışma bir kişinin zamanı için birden fazla rol rekabet edebilir. Bir roldeki faaliyetlere harcanan

zaman genellikle başka bir roldeki faaliyetlere ayrılamaz. Zorlanmaya dayalı çatışma rol kaynaklı gerilimi içerir. Rollerden birinin yarattığı gerilimin diğerinin taleplerine uymayı zorlaştırması anlamında uyumsuzdur. Bu nedenle, gerginlik yaratan herhangi bir iş veya aile rolü özelliği, iş-aile çatışmasına katkıda bulunabilir. Davranış temelli çatışma, bir kişi, davranışını farklı rollerin beklentilerine uyacak şekilde ayarlayamıyorsa roller arasında çatışma yaşaması muhtemeldir.

Kişinin iş ve özel yaşama ilişkin rol katılımı, zaman ve psikolojik katılım olarak ikiye ayrılacak olursa, iş-aile dengesinin üç bileşeni olduğu söylenebilir.

Zaman dengesi: Zamanın iş ve aile rollerine eşit bir şekilde ayrılması.

Katılım dengesi: iş ve aile rollerine eşit düzeyde psikolojik katılım.

Memnuniyet dengesi: iş ve aile rollerinden eşit düzeyde memnuniyet.

İş-aile dengesinin her bir bileşeninin eşit derecede yüksek veya düşük derecede olmasına bağlı olarak pozitif veya negatif dengeden bahsedilebilir. Bireyin, istek veya değerleriyle tutarlı olsa bile, ailesine ve işine olan bağlılığıyla bir role diğerinden önemli ölçüde daha fazla öncelik verdiğinde nispeten dengesiz bir durum olacaktır(Greenhaus et al.(2003:513).

Guest'e (2002) göre İş ve özel yaşamın dengesinin kurulmasında örgütsel belirleyiciler olarak İş ve özel yaşamın talepleri ile iş ve özel yaşamın kültürü sayılmaktadır. Bununla beraber bireysel etmenler de (İş odaklılığı, Kişilik, Cinsiyet, yaş ve kariyer evreleri) söz konusudur. İşyeri kültürü çalışana ihtiyacı halinde izin verme ve esnek çalışma uygulamalarına içeriyorsa bu noktada dengenin sağlanmasına katkı yapar. Özel yaşam kültürü bireyin sosyal hayat içerisinde görev ve sorumluluklarını yerine getirmesinde yeter zamanı, kolaylığı ve işbölümünü içeriyorsa, dengenin kurulmasına katkı sağlayıcı bir kültür niteliğindedir. İş ve özel yaşamın rolleri ve bu rollerin yerine getirilmesinde ağırlığın bir yöne kayması dengesizlik oluşturacaktır ve bu durum iş-özel yaşam tatmini başta olmak üzere akıl ve ruh sağlığını da olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir.

Bireyin aile hayatındaki kendisinden beklenen ve aile fertlerine karşı yerine getirilmesi gereken rol beklentileri, iş yükü ve zaman talebi, iş-yaşam dengesi üzerinde etkili olmaktadır (Delecta 2011:186-7).

İş-yaşam dengesinin sayısız sonuçları vardır. İşte, evde ve bir bütün olarak yaşamda kişisel tatmin ve esenlikle ilgili sonuçları olduğu gibi aile, iş arkadaşları ve arkadaşlar da dâhil olmak üzere başkaları üzerindeki etkisi de söz konusudur (Guest 2002:267). İş ve özel yaşam dengesinin sağlanması durumunda hem birey hem de örgüt maddi ve manevi yararlar sağlamaktadırlar. Dengenin sağlanması bireyin psikolojik ve fizyolojik sağlığını korurken, iş ve özel yaşamında daha az stres yaşamasına, tatmin ve mutluluk sağlamasına neden olacaktır. Dengenin sağlanması neticesinde işletme çalışanın örgütsel bağlılığının ve performansının artması, iş tatmini düzeylerinin yükselmesi, yaşam kalitesinin gelişmesi, özgüvenin ve kendine olan saygının artması, sosyalleşmesini işten ayrılma niyetinin azalmasını gibi (Akın vd.,2017:116; Kapız, 2002:141; Borah & Bagla, 2016:113) manevi kazanımların yanı sıra örgütsel performansın artması, çalışanı elde tutmak, işe devamsızlığın azalması ve vasıflı işgücü istihdamı sağlamak gibi maddi kazanımlar elde edecektir.

İş-aile dengesinin genellikle refahı arttırdığı düşünülmektedir. Kofodimos (1993), dengesizliğin - özellikle iş dengesizliğinin - yüksek düzeyde stres yarattığını, yaşam kalitesini düşürdüğünü ve nihayetinde bireylerin işteki etkinliğini azalttığını öne sürmektedir (Greenhaus et al. 2003:514).

Yapılan çalışmalarda dengesizliğin ortaya çıkardığı iş ve yaşam tatminsizliğini yaşayan çalışanın işine bağlılığının azaldığı ve işgücü devrinin yükseldiği belirlenmiştir (Gerçek vd.,2015:72). İş-aile çatışması arasındaki ilişkide duygusal tükenme mekanizmalarının olduğunu görülmüştür (Chen at.al. 2015:14). İş ve yaşamdaki çoklu rol talepleri strese, zihinsel ve fiziksel tükenmeye yol açmaktadır (Borah & Bagla, 2016:113). Zihinsel düzeyde yaşanan herhangi bir stres veya gerilimin fiziksel düzeyde de yansımaları vardır. Ayrıca, katılımcıların maruz kaldığı hastalıkların çoğu psikosomatik hastalıklardır (Dhruv and Pathak, 2020:1542-54). İş-aile ve aile-iş çatışmasının depresyon, kötü fiziksel sağlık ve ağır alkol kullanımı ile anlamlı bir şekilde ilişkili bulunmaktadır (Frone at. al., 1996:66).

İşle ilgili bazı boyutların iş-aile çatışması sonuçları üzerinde doğrudan etkileri olduğu bulgulanmıştır (Gonnelli et. al: 2018:123). Çalışanın algıladığı organizasyon desteği iş tatminini, işten ayrılma niyetlerini ve depresif belirtileri etkileyebilir (Ioannidi et al., 2016:1143). Destekleyici bir iş/aile kültürünün iş tutumları ve algılanan yönetim desteği ile kuruluştan daha az ayrılma niyeti arasında bir ilişki bulunmaktadır (Lockwood ,2003:6). Carlson ve Perrewé (1999), iş yerinde destekleyici bir kültürün bireylerin deneyimledikleri iş/aile çatışmasının derecesini azaltabileceğini göstermiştir (Sturges and Guest, 2004:8).

Burke'e (1988) göre iş stresörlerinin altı kategorisi (fiziksel çevre, rol stresörleri, örgütsel yapı ve iş özellikleri, başkalarıyla ilişkiler, kariyer gelişimi ve iş-aile çatışması) vardır ve bu stresörlerin her biri yönetsel ve profesyonel işleri güvensiz kılmaktadır. Sonuçta bu güvensizlik rol çatışmasına ve iş-aile dengesinin kaybına yol açar (Choudhary and Kumar, 2016:51).

İşverenler çalışanlarının yaşamlarındaki stresin örgütsel açıdan verimliliğe olumsuz etki etmesi ve sağlık bakım giderlerini artırmasına kaynaklık oluşturması nedeniyle bir sorumluluk olarak aile - iş çatışmasıyla ilgilenmeleri gerekir (Frone, at.al,1997:333). Son yıllarda işverenler, bir çalışanın kişisel ve aile yaşamını kalitesinin iş kalitesini etkilediğini bilinciyle iş ve aile entegrasyonunu teşvik etmek (Lockwood ,2003:5) için çaba gösterdikleri söylenebilir.

AHİLİK VE İŞ-ÖZEL YAŞAM DENGESİ

Toplumsal bir varlık olan insanın, sosyal hayat içerisinde birçok rol üstlenmesi ve davranış sergilemesi söz konusudur. Bireyin hayatın farklı noktalarında üstlendiği rollerin kişilik bütünlüğünü koruma noktasında birbirleriyle uyumlu ve birbirini destekler nitelikte olmaları gerekmektedir. Çalışma hayatı içerisinde mesleğini icra eden bireyin, işine, işyerine ve hizmet verdiği kişi(ler)e karşı yerine getirmek zorunda olduğu sorumluluklarının yanı sıra iş dışı özel hayatında da ailesine, komşu ve akrabalarına ve diğer kişilere karşı da sorumlulukları ve üstlendiği rolleri bulunmaktadır. Zamanını çalışma yaşamı ve özel yaşam şeklinde yaşayan

birey için bu alanlar bir bütündür. Alanlar arasında bir uyum ve dengenin olması bireyin iyilik halinin oluşmasına, toplumsal yaşamın huzur içinde sürdürülmesine, ekonomik faaliyetlerin güven temelinde işleyişinin sağlanmasına kaynaklık edecektir.

Ahilikte birey ve toplum

Ahilik anlayışında bütün tabiat, eşya ve insan Allah'ın insanlığa bahşettiği emanettir ve insanın eşya, tabiat ve diğer insanlarla ilişkilerindeki hedefi, dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmektir. Bu anlayış dünya ve ahiret hayatına eşit derecede önem vermeyi, biri için diğerinin terk etmemeyi öngörmektedir (Durak ve Yücel 2010:152; Arslan 2015:253).

Toplumsal hayatın bütün yönünü kuşatıcı bir eğitimi sistemi olarak değerlendirilebilecek olan ahilik teşkilatı toplum çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne alan insan yetiştirmeyi esas almıştır (Akçacı ve Özdemirci 2014; Solak, 2009:8).

Ahilikte öncelikle bireyin huzur ve mutluluğu esastır ve bu sağlamak için bireyin tevazu, vefa, doğruluk, cömertlik, emniyet, gibi değerlere uyması gerekir (Kızıler 2015:420; Kazıcı 1988:541).

Ahilik insanların karşılıklı haklarını gözeterek güven ve rıza temelinde ilişki kurmalarını sağlayacak ahlaki ve mesleki eğitim vererek, kişinin hem kendisi hem de toplum için faydalı bireyler olmalarını ve üretici bir toplum oluşturmayı ve nihayetinde toplumda işbirliğini ve sosyo-ekonomik dengeyi sağlamayı amaç edinmiştir (Gündüz vd. 2012:40). Ahilik toplumsal yapıyı birbiri ile ilişkili alt sistemlerden oluşan bir bütün olarak ele almaktadır (Durak ve Yücel 2010:160)

Ahiliğin kendine esas aldığı Fütüvvetnâmeler, kişisel, toplumsal ve iş yaşamlarında din ve ahlak temelinde uymaları gereken ilkelerinin yer aldığı kaynaklar olup (Karagül, 2012:5). 740 İş ahlakı kuralı vardır ve ahiliğe girecek olan kişinin bunlardan en az 124'ünü bilmesi ve uygulaması gerekirdi (Ünsür 2020:311)

Bu bağlamda Ahiliğin temel ilkeleri arasında;

Nefsine hakim olmak, Doğru ve mütevazi olmak, dindar olmak, iyi huylarını geliştirmek, halkın çıkarını kendi çıkarına tercih etmek, misafirperverlik, insanlara nasihat ederek onları iyi ve doğruya yöneltmek, güçü ve kudreti varken suçluyu affetmek, bir iş sahibi olmak, utanma duygusuna sahip olmak, alış verişte hile yapmamak, doğru sözlü olmak ve sözünde durmak, vefakar olmak, kusur aramamak ve kusurları örtmek, kimsenin aleyhinde konuşmamak, dedikodu yapmamak, kimseye karşı düşmanlık ve kin duymamak, zenginlere karşı minnetsiz olmak, küçüklere şefkatli büyüklere karşı hürmetkâr olmak, kimseye bel bağlamamak; dost ve akrabayı ziyaret etmek, daima iyi komşulukta bulunmak (Taş 2017; Elkatmış ve Demirbaş 2013:724; Demir, 2008; Ünsür, 2020, 309; Tekin, 2006:227) sayılabilir.

Ahilik düşüncesinde kesinlikle müsamaha gösterilmeyen ve teşkilattan atılmaya neden olan olumsuz davranış ve huylar arasında; içki içmek, zinaya bulaşmak, münafıklık etmek, söz taşımak ve iftira etmek, gururlu ve kibirli olmak, merhametsizlik göstermek, kıskançlık göstermek, kin beslemek, ahde vefa göstermemek, yalan

söylemek, emanete hıyanet etmek, insanların ayıbını açığa çıkarmak, utanma duygusunu kaybetmek, cimrilik etmek ve adam öldürmek gibi tutum ve davranışlar sayılmaktadır(Karagül, 2012:6; Kazıcı 1988:541).

Ahilikte çalışma

Ağırlıklı yönü bir meslek örgütlenmesi olan Ahilik bireyin hem çalışma hem de sosyal yaşamındaki ahlaki davranışları ile ilgilenmiştir. Özünde güveni barındıran ahlak, insan ilişkilerinin ve toplumsal yaşamın sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Ahlâk hayatın her alanında insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı ve iyi bir şekilde yürütülmesini sağlayan bir sistemdir. Ahlak kişinin öteki ile olan ilişkisinde söz konusudur. "Bu bakımdan, tek taraflı ahlâk veya tek başına ahlâk olamaz" (Akgemci ve Özgener 2002:46). Ahilikte çalışma ibadet, işyeri ibadethane olarak görülmüştür. Çalışma ve ibadeti birbirinin tamamlayıcılar olarak değerlendirilmiştir (Arslan 2015:266). Ahilikte emeğin ve çalışmanın kutsallığı söz konusudur. Her bir mesleğin bir peygamber mesleği vurgusu ile bu kutsallığı meslek mensuplarına benimsetmiştir (Kavi, 2015:111).

İnsanın yaşamını ve davranışlarını ahlak ve " dengeli olmak", "her türlü aşırılıktan" uzak durmak temelinde değerlendiren ayet ve hadisleri kendisine ilke edinen Ahilik Teşkilatı, gerek çalışma zamanında gerekse çalışma dışı olan zaman diliminde bireyin bu ilkelere göre hareket etmesini temin etmeye çalışmıştır. Pratiğe aktarmaya çalıştığı iş ve mesleki ahlak ilkelerini bütüncül bir yaklaşımla genel ahlakın bir parçası olarak görmüş, bireyin ahlaki ilkelere ve dini kurallara yaşamının her anında uymasını sağlamaya çalışmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için bireyin hayatının tüm yönlerini kuşatıcı ilkeler koymuş ve uygulamıştır. Üretimden, tüketime, rekabetten, pazarlamaya, konuşmadan, giyime, yemeden, içmeye kadar bir insanın tüm yaşamını kendisine çalışma alanı belirlemiştir. Bütün bunları sadece dünyevi bir refah ve huzur için değil kişinin ahiret hayatını da gözeterek uygulamaya çalışmıştır. Dolayısı ile kişiyi ilgilendiren her alanda bir denge ve uyumun sağlanmayı hedeflemiştir.

İş ve özel yaşam birey planında bir bütündür. İş-Özel yaşam çatışması ve yaşam talepleri birbirini etkiler. Birindeki eksiklik öteki etkiler. İş ve özel yaşamdaki stres, huzursuzluk ve mutsuzluk, sağlık ve tatmin sorunları; öncelikle çalışan sağlığını, aile hayatını iş verimini, sosyal çevreyle ilişkilerini ve ekonomik hayatı olumsuz yönde etkilemektedir.

Çalışma hayatında ve mesleğin icra edilmesinde yaşanan olumlu ve olumsuz durumlara bireyin özel yaşamına etki etmektedir. İş ve özel yaşam dengesinin sağlanmış olması, her iki alanda bireyin iyilik devamı için gerekli olmakla birlikte toplumsal barışın ve düzenin korunması açısından da önemli bir işlev görmektedir. Dengesiz iş ve özel yaşam birey ve toplumun huzuruna olumsuz etki edecektir.

Varlığını korumak ve yaşamını sağlıklı ve mutlu bir biçimde sürdürmek arzusu içinde olan insan, bu arzusunu ihtiyaçlarını giderebildiği ölçüde tatmin eder. Fizyolojik, psikolojik ve sosyal boyutta ihtiyaçları olan insanın bunları karşılayacağı kaynaklara ulaşması gerekmektedir. Her insanın beslenme ve barınma ihtiyacı gibi kendisinin ve ailesinin temel maddi ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için çalışması, çaba

göstermesi, emek harcaması gerekmektedir. Birey gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerekse toplumsal yaşamda kendisinden beklenilen rolleri yerine getirebilmek için çalışmak durumundadır.

Ahî Evren Şeyh Nasireddin Mahmud, "Letâif-i Hikmet" adlı eserinde ahiliğin kuruluş felsefesini şöyle ifade etmektedir: "Allah insanı medenî tabiatlı yaratmıştır. Allah insanı yemek içmek giyinmek evlenmek mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Kişi kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz (Bayram, 2001:8). Yaşamı boyunca ihtiyaçlarını karşıma noktasına kendi dışındaki insanlarla iletişim ve ilişki kurmak zorunda olan insan çalışabileceği şartlar oluştuğunda (yaş, eğitim vb) iş arayışı içine girmektedir. İnsan hayatının çalışma üzerinden şekillendiği ilkesi ile hareket edene ahilik, bireylerin sağlıklı ve huzurlu bir dünya hayatı sürmesini temin etmek için bireylerin öncelikli olarak bir meslek sahibi olmasını temin için belirlediği ahlaki ilkeler ve genel görgü kuralları doğrultusunda uygulamalar gerçekleştirmiştir. Kişilere hayatlarının her alanında ömür boyu ihtiyaç duyacakları (Murat 2012:64) bilgi ve değerleri ve davranışları kazandırmak için eğitim kurumları oluşturmuştur. Bu kurumlarda verilen eğitim hem kişilik gelişimine yönelik hem de mesleki becerileri geliştirmeye yönelik eğitimlerdir.

Ahilik Teşkilatı mensuplarının eğitimini sağlamak için çeşitli yerler kullanmıştır. Bunlar arasında esnafın kendi işyerleri, köylerdeki ve mahallelerde oluşturulan Yaren Odaları ve medreseler (Hülagü 2013:2) yer almaktadır ve bu gibi ilim ocaklarında müderris ve kadılar tarafından okuma-yazma öğretmenin (Demirpolat ve Akça, 2004:368) yanı sıra herkese yeteneğine göre hat, tezhip, müzik, belagat... vb gibi sanat dallarında eğitimler verilirdi. Bu eğitimlerle birlikte özellikle kalfalara ata binme, ok atma ve kılıç kullanma gibi askeri eğitimler verilir ve beceriler de kazandırılırdı (Metin 2021; Elkatmış ve Demirbaş, 2013:725; Taş 2017). Gerek kişisel dini ve ahlaki eğitim, gerekse mesleki eğitim usta-çırak ilişkisi esasına göre gerçekleştirilmekteydi. Meslekle ilgili eğitim ve öğretim işyerlerinde uygulamalı olarak ve hiyerarşiye uygun olarak verilirdi (Hülagü 2013:2; Karagül, 2012:12) . Yamak kalfadan, kalfa çıraktan, çırak ustadan eğitim alırdı. Bu uygulama ile meslek mensubu hem teorik hem de pratik olarak (Tekin,2006:230) yani hem öğrenen hem öğreten olarak pekiştirici bir eğitim sürecinden geçmiş olurdu. Sürecin sonucunda yapılan törenlerle kişinin bir üst seviyeye yükseltilmesi sağlanırdı.

AHİLİK ÖĞRETİSİNİN İŞ-ÖZEL YAŞAM DENGESİNİ SAĞLAYICI UYGULAMALARI

Ahilikte eğitimin nihai amacı, insanın yaratılıştaki fıtratını korumak (Hülagü 2013:2) kişiyi aklen, ruhen, fiziki ve sosyal olarak olgunlaştırmak ve benlik bilincine kavuşturmak, sahip olduğu yeteneklerini açığa çıkarmak ve geliştirip kişinin kendisine ve topluma faydalı bir birey olmasını, dünya ve ahiret saadeti yaşamasını temin etmektir. Ahilik verdiği eğitim ve uygulamalar, kişinin iş ve özel yaşamında denge kurmasında önemli bir işleve sahiptir. Kişinin bir iş yerinde bilgi, birikim ve deneyiminin artması, iş yeri kurallarına ve çalışma kültürüne aşina olması onun çatışmayla başa çıkma becerilerini geliştirir ve böylece iş-aile dengesinin sağlayacak stratejiler geliştirir (Choudhary and Kumar, 2016:52).

Meslek Edindirme

Ahilik bir meslek örgütlenmesi olarak bünyesi alacağı bireyin kişilik ve karakter özelliklerini dikkate alarak ve uygun niteliklere sahip bireylere teorik ve uygulamalı hem mesleki hem de ahlaki eğitim vererek "iyi insanı" topluma kazandırmayı hedeflemiştir. İnsanların bir sanatta veya meslekte ahlaki ilkeler doğrultusunda uzmanlaşmalarını, verimli ve işinin ehli olmayı sağlamaya yönelik faaliyetleri ile sosyo-ekonomik hayatta etkili olmuş ve bir düzen oluşturmuştur (TÜSİAD 2009). Kişiler aldıkları eğitim ve öğretimde başarılı olmaları sonucunda geçerliliği olan bir mesleğe ve düzenli bir gelire sahip oluyorlardı. Ayrıca Ahilik ilkeleri ve uygulamaları, meslek mensuplarına çalışmadan zevk duyacakları ortam ve şartları oluşturarak onların işleri işe bütünleşmelerini sağlar nitelikte idi (Öztürk, 2015:7). Bu durumun onların iş ve özel yaşamlarında bir denge kurmalarına kaynaklık ettiği söylenebilir.

Bireyin kişiliğine, yeteneklerine, bilgi ve becerilerine uygun bir işte/meslekte çalışması o iş için motivasyonuna, performansına ve iş tatminine olumlu yönde etki edecektir. Ahilikte bireyin bilgisine sahip olmadığı işi yapması uygun görülmez (Kavi, 2015: 111), meslek mensubu önce yeter düzeyde mesleki bilgi ve beceri kazandıktan sonra o mesleği icra edebilirdi. Ahiliğe kabul edilen kişinin kendine uygun meslekle iştigal etmesine özen gösterilirdi. Her isteyen istediği iş ile uğraşamaz ve dilediği gibi iş yeri açma veya iş değişimi yapamazdı. Kişilik özellikleri ile yapılacak mesleğin uyumlu olması bireyin yaptığı işte başarılı olmasını ve iş tatmini yaşamasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Kişinin bir işle ilgili yetenek, kişilik özellikleri ve ilgisi iş/meslek seçimine etki etmektedir. Zihinsel, Psikomotor, Duyusal ve Fiziksel olarak sınıflandırılan yetenek doğuştan getirilen ve alınan eğitim ile işlevsellik kazanan bir güçtür. Mesleki ilgi ise bir mesleği severek yapmaya yönelik istektir (Keser ve Güler, 2021:115). Farklı tanımları yapılan bir kavram olarak kişilik ise, "İnsanın, konuşma, düşünme, hissetme, olaylara bakış şekilleriyle, doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı, onu diğer insanlardan ayıran özelliklerin tümünün oluşturduğu bir bütündür" (Güney 2009:299)

Yapılan işin/mesleğin içinde yaşanılan zaman diliminde geçerliliği ve tercih edilirliği olmasının yanı sıra mesleğin icrasında sürekliliğin bulunması bireyin iş/meslek tercihini etkilemektedir. Çalışma hayatında az tercih edilen ve kaybolmaya yüz tutmuş bir meslek birey tarafında fazla ilgi görmeyecektir. Aynı şekilde çalışılan işte sürekliliğin belirsiz olduğu durumlarda da birey her an işsiz kalma endişesi yaşayacağı için bu tür işlere yönelmeyecektir. İş güvencesi olmaması ve yapılan işin geçerliliğinin düşük olması bireyin yaşamını planlamasını bozacak, yaşam standardını ve toplumsal ilişkilerini olumsuz etkileyecektir. Ahilik toplumsal yaşamda ihtiyaç duyulan ve çağın gereği olan işlerde eğitimler vererek, kişileri meslek sahibi olmalarına öncelik vermiştir. Kişi bir meslek sahibi olmakla, işsiz olmanın ekonomik ve psikolojik sıkıntılarından kurtulmuş, sürekliliği olabilecek belli bir kazanç sağlamış olmaktadır. Kişinin bir meslek mensubu olması, kendi çabası ile kazancını temin etmesi, onun kendine güvenini ve özsaygısını güçlendiren (Kavi, 2015: 112), kendisinin ve ailesinin geleceğine umutla bakmasına neden olan önemli bir kazanımdır. Dönemine göre geçerliliği olan bir

işe/mesleğe, iş güvencesine ve belli bir gelire sahip olan kişinin yaşamını bir düzene koyması, iş ve özel yaşamındaki rollerini yerine getirmesi ve iş ve özel yaşamı arasında bir denge kurması daha kolay gerçekleşmektedir.

Güvenlik İhtiyacı

Ahi teşekküllerinin; meslek mensupların çalışma hayatı dışındaki sorunlarıyla da ilgilendiği ve bunları işbirliği ile çözülmeye çalışıldığı aktarılır. Her bir meslek grubunun kendi aralarında yardımlaşmaları amacıyla kurulmuş bir sandığı olurdu ve (Arslan 2015:265) gerektiğinde meslek mensuplarına buradan yardım edilir, hatta bireylere yeni iş alanları açılırdı (Karagül, 2012:13). Bir anlamda sosyal güvenlik sistemi olarak değerlendirilebilecek olan bu uygulama ile meslek mensuplarının güvenlik ihtiyacını karşılamıştır (Kavi, 2015: 116). Ahilikte; makul bir zorunluluk olmadıkça iş ve meslek değiştirmemek ilkesi bulunmakta idi(Arslan, 2015:266).Bu sayede çalışma hayatında karmaşa ve keyfilik önlendiği gibi meslek mensuplarının güvenli, istikrarlı ve düzenli bir meslek ve aile hayatı sürdürmeleri sağlanmaktaydı. Güvenlik ihtiyacını tatmin eden bireyin iş ve özel yaşamda denge kurmasının daha kolay olacağı söylenebilir.

Kararlara Katılım ve İşbirliği

Günümüz çalışma hayatında insan odaklılık esas alınmaktadır. Ahilik tüm ilke ve uygulamalarında insanı odağın almıştır. Bir işletme odağına insanı ve insana saygıyı esas aldığında çalışanlar arasında karşılıklı ilişkilerde sevgi ve saygı belirleyici olacaktır ve kişilerin hem iş hayatında hem de özel yaşamlarında daha az stres ve psikoloji sorunla karşılamaları söz konusu olacaktır (Kavi: 2015:110).

Ahilikte bir konu hakkında bilenlere danışma, soru sorma ve herkesin görüş ve düşüncesine saygı gösterilmesi esastır(Arslan 2015:254). Alınan kararlarda ve uygulamalarda görüş ve düşüncesine değer verilen bireyin, yapılacak ortak eylemlerde aktif görev üstlenmesine katkı sağlayacağı ve kişinin aidiyet duygusunu güçlendireceği için kişi meslek mensupları ile daha kolay ve rahat bir işbirliği içerisinde girecektir. Bununla birlikte aynı işyerinde hizmet veren kişiler arasında iş bölüşümü ve görev dağılımı yapmak da kolaylaşacaktır. Ahilik iş bölüşümüne önem verdiği için mensuplarının kabiliyetlerine en uygun işte çalışması, ikinci bir iş peşinle koşmamaları esastı. Aynı zamanda insanların gereksiz ve keyfi iş değiştirmeleri hoş görüşmemiştir (Öztürk, N. (2015:6). Kişinin kararlara katıldığı, saygı ve sevgi gördüğü, ilkeli ve kolay işbirliği kurulan bir ortamda, istikrarlı ve düzenli bir şekilde mesleğini icra eden kişinin daha az iş ve özel yaşam çatışması yaşayacağı söylenebilir.

Kontrol ve Denetim

Bireyin hayatının her alanında etkili olan ahilik anlayışı, mensuplarının iş ve özel yaşamda kontrol ve denetimini sağlayan ilke ve uygulamalar içermektedir.

İş hayatında ve mesleki faaliyetlerde meslek mensuplarının mal ve hizmet üretiminde denetim ve kontrollerini yaparken, ahlaki ve mesleki ilkelere uymayanlara çeşitli ceza-i yaptırımlar uyguluyorlardı(Solak 2009:13). Belirlenen standartlara uygun olmayan mal üretenler ve tüketiciyi zarara sokan meslek mensupları çeşitli şekillerde uyarılırlar, ancak ikazlara aldırmayıp bu fiillere devam etmeleri halinde teşhir edilir, dükkânları esnaf idarecileri veya ilgili kurumlar tarafından kapatılabilir, bu uygulamalar da sonuç vermediği takdirde ilgili kişinin esnaflıktan ihraç edilmesine kadar varan yaptırımlar (Öztürk, 2015:8) uygulanmakta idi.

Ahilikte bireyin meslek, aile ve toplumsal yaşamını bir bütünlük içerisinde ele almakta ve kişinin bu alanlarda denetim ve kontrollünü yapmayı esas almıştır. Ahilik teşkilatı üyelerinin sosyal hayatlarındaki davranışlarını da denetleyen bir sistem kurmuştur. Ahilik sisteminde bir işyerinde çalışan ile çalıştıran arasında bir anlamda baba-oğul ilişkisi vardı (Gündüz vd. 2012:40). Esnafın meslekî ve özel hayatındaki tutum ve davranışlarını kontrol edilmesi esnaf şeyhinin görevleri arasında idi (Tekin 2006:224).

Mesleki bir hiyerarşiye sahip olan ahilikte meslek mensuplarının birbirleri üzerinde kontrol ve denetimleri söz konusu isi. Ustaların birbirileri, kalfa ve çıraklar üzerinde, Kalfanın birbirileri ve çıraklar üzerinde, örtülü bir kontrol sistemi vardı. İş hayatındaki bu örtülü kontrol meslek mensubunun sosyal hayatında da geçerliydi.(Arslan 2015:254) Rol model konumunda olan usta, çalışanın gerek meslek yaşamında gerekse özel yaşamında tutum ve davranışlarında ahilik ilke ve kurallarına aykırılık görmesi durumunda bu kişinin meslekten çıkartılması sağlamaktaydı. Bu tarz bir kontrol ve denetimin, hem meslek mensupları arasında güçlü bir iletişim kurulmasını hem de kişilerin birbirine yardım ve desteğini beraberinde getirdiği için bireyin iş ve özel yaşamı arasında denge kurmasını kolaylaştırıcı bir fonksiyonu olduğu söylenebilir.

Kariyer Gelişimi

Kişinin yaptığı işte/meslekte başladığı aşamadan süreç içerisinde daha üst aşamalara geçmesi olarak tanımlanan kariyer gelişimi, bireyin bir işte aradığı niteliklerdendir.

Ahilik bünyesinde ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşan esnaf birliklerinde kariyer oluşum ve gelişimi, ahlaki üstünlük, mesleki beceri ve kıdeme göre gerçekleşmekte idi (Solak, 2009:21; Arslan 2015:267). Çıraklıktan itibaren birlik içinde yükselmek için meslekî ehliyet ve liyakat şarttı (Kazıcı 1988:541). İhtisaslaşma esastır ve sık iş değiştirmek hoş karşılanmazdı (Karagül, 2012:12). Çıraklar mesleği bilgileri ve becerileri iyi öğrenmedikçe dükkân açamazlardı.

Aryee vd. (1994), çalışanların aldıkları eğitim ve deneyimlerinin, kişisel değerlerle kurum değerlerinin uyumluluğunun, aile ve iş yaşamının dengede olmasının ve çalışanların kontrol ve sorumluluk alanlarının olmasının kariyer tatminini etkilediğini belirtmişlerdir (Gerçek vd.,2015:73).

Kariyer gelişim aşamaların ilke ve esaslarının belli olması ve öngörüldüğü şekilde işletilmesi bireyin iş ve özel hayatını planlamasına katkı sağlamaktadır. Süreç içerisinde hangi aşamalardan geçerek mesleki ilerleme sağlayacağını bilen çalışan, bir düzenlilik içerisinde çalışmalarını sürdürecektir. Bu düzenlilik ve belirginlik kişinin iş ve özel yaşam dengesinin kurmasına olumlu yönde etki edecektir.

Sosyal statü sahibi olmak ve saygınlık ihtiyacı

Sosyal çevre İş-yaşam dengesinin bir diğer belirleyicisidir. Toplumcu kültüre sahip ülkelerde bireyin ait olduğu belirli sosyal gruplara karşı da sorumlulukları vardır(Delecta 2011:187).

Çalışmak kişiye sadece maddi kazanç elde etmek amacıyla gerçekleştirilen bir eylem değildir. Kişi çalışarak bir eser meydana getirmek, topluma yararlı mal ve hizmet üretmek amacı da gütmektedir. Çalışarak topluma karşı olan sorumluluğunu da yerine getiren kişi, mal ve hizmet üreterek tanınırlık ve saygınlık kazanmaktadır. Kişinin içinde bulunduğu sosyal çevrede, çalışan, üreten, kendi emeği ile geçimini sağlayan, kimseye yük olmayan biri olarak bilinip takdir edilmesi durumu, kendisine hem sosyal statü kazandırmakta hem de kendine olan güvenini artırmaktadır. Sosyal statü sahibi olan bireyin sosyal ağları ve sosyal sermayesi güçlenip gelişmektedir. Ahilik bünyesinde oluşturduğu ve mensuplarının psiko-sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı Yaran odaları gibi kuruluşlarla, kişiye sağladığı sosyal ortamlar ve öngördüğü saygı temelli insan ilişkiler ile kişilerin toplumsallaşmalarını (Solak, 2009:20) sağlayan, bireye meslek kazandırarak onun toplumsal bir statü kazanmasını sağlayan ve bu sayede saygı ve sevgi görme ihtiyaçları tatmin etme imkânı oluşturan bir örgütlenmedir(Kavi, 2015: 116). Çalışması sonucu toplumdan gördüğü saygı ve kazandığı statü ile kendilik bilinci ve özsaygısı yükselen ve kendini gerçekleştirme ihtiyacını karşılayan bireyin iş ve özel yaşam arasında denge sağlaması kolaylaşmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve İşbirliği

Fütüvvet ahlâkında insanların kardeşlik hukuku içerisinde karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olmaları ve paylaşımcı bir tutum ve davranış sergilenmesi esastır. İnsanın kardeşine iyi ve güzel davranması, sahip olduğu maddi varlıklardan insanların faydalanmalarını temin etmek kardeşlerinin rahatını kendi rahatından daha çok düşünmek, komşularla yakın, iyi ilişkiler ve dayanışma içinde olmak, ziyaretleşme yapmak gibi ilkeler Fütüvvetten sayılan sosyal dayanışma ilkelerinden bazılarıdır (Solak, 2009:8).

Ahilik anlayışında "sosyal birliktelik ve dayanışma anlayışı egemendir. Her esnaf, meslektaşlarını da en az kendisi kadar düşünmek gibi gönüllü bir vicdanî ve ahlaki zorunluluğu yaşardı. Paylaşmayı, yardımlaşmayı, dayanışmayı, cömertliği terk eden bencil kimselerin kurumla ilişiği kesilirdi. (Arslan 2015:265). Ahi birliklerinin

sosyal yardım yapmak ve sosyal güvenliği sağlamak amaçlı çeşitli yapılar oluşturmuşlardır. "Can ve mal beraberliği" olarak ifade edilen dayanışmanın en güzel örneği ve esnafların satışları oranında alınan gelirlerden oluşturulan Orta Sandığından fakirlere yardım yapılır (Öztürk, 2015:7; Karagül, 2012:10), çalışanların maaşları ve iş kuracak olanlara krediler verilirdi(Metin 2021). Orta sandıkları aracılığıyla mensuplarına sosyal güvenlik ortamı sağlamıştır. Ahi birlikleri, oluşturdukları bu tür sandıklar aracılığıyla maluliyet, doğum-ölüm, evlenme, hastalık, iş kurma, malzeme temin etme, işsizlik ve doğal afet gibi hallerinde üyelerine ve bunların ailelerine aynî ve nakdî yardımlarda bulunmayı ilke edinmişlerdir. Bu organizasyonlar ile yardımlaşma ve dayanışma toplumun tamamına yayılmıştır (Arslan 2015:264; Demirpolat ve Akça, 2004:367).

Özel/ Sosyal yaşam

İş gibi aile de, kişinin içinde bulunduğu ve katkı sağladığı sosyal bir organizasyondur. (Edwards ve Rothbard,2000 :179). Toplumsal yapının en küçük birimi olan aile sosyal hayat içerisinde insan ilişkilerinin şekillenmesine yön veren bir özelliğe sahiptir. Birey aile içerisinde edindiği değer ve tutumlar doğrultusunda sosyal ilişkilerine yön vermektedir. Komşuluk ve arkadaşlık ilişkisi, kişiler arası güven ve işbirliği gibi olguların temelinde ailede kazanılan değerler vardır. Bu çalışmada özel yaşam olarak çalışma dışı sosyal yaşam esas alındığı için bu alana ilişkin rol ve taleplere ilişkin ahiliğin prensiplerine yer verilmiştir. Ahilik sadece çalışma hayatında misyon üstlenmiş bir örgütlenme değildir. Mensuplarının çalışma dışı zamanlarını da yine belli ilke ve değerler temelinde düzenlemiş ve denetlemiştir.

Fütüvvetnameler bir anlamda ahlak nizamnameleri olup ahilerin düşüncelerini, inançlarını, hayata ve insana bakış açılarını, günlük yaşam içindeki giyim-kuşam, yeme-içme gibi davranışlarını şekillendirmelerinde esas alacakları bilgileri içermektedir.(Elkatmış ve Demirbaş 2013:724). Bu nizamnamelerde yer alan ilkeler çerçevesinde Ahi zaviyeleri, kişilerin ahlaki ve sosyal yönden eğitilmesi ve olgunlaştırılmasını sağlayan kurumlardır (Elkatmış ve Demirbaş, 2013:724) Zaviyelerde düzenli aralıklarla ziyafet toplantıları ve yaren sohbetleri gibi meslek erbabının sosyalleşmesini sağlayıcı organizasyonlar düzenlenmiştir.

SONUÇ

Ahilikte insanların birlik ve beraberlik içerisinde ortak amaç ve hedeflere yönelmek esastır. Toplumsal yaşam bir bütündür ve toplumsal kesimlerden birinde meydana gelecek bir olumsuzluk diğer kesimleri de etkileyecektir. Bu sebeple zengin-fakir, üretici-tüketici, emek-sermaye, millet-devlet kısacası bütün fert ve kurumları arasında iyi ve dengeli ilişkiler kurularak herkesin huzur içerisinde yaşamasının sağlanması hedeflenmiştir (Gündüz vd. 2012:38). Bu sebeple hayatın her alanında, aşırılığı, her türlü gayri ahlaki tutum ve davranışı reddetmiştir. Birey yaşamında ve toplumsal düzende bozulmalara, hırs ve yıkıcı rekabete, gösterişe, çatışmalara, kaynakların

israfına sebep olacağı için aşırı tüketimi önlemek amaçlı ilke ve uygulamaları geliştirmiştir. Güçsüz ve zayıfları güçlülere karşı koruyarak ve destekleyerek insanlar arası dengesizlik ve düşmanlıklar oluşmasının önüne geçerek (Solak, 2009:11;Arslan 2015:264) müreffeh ve huzurlu bir toplum oluşturmak amacıyla hem iş yaşamını hem de sosyal yaşamı ahlaki ilkeler çerçevesinde şekillendirme faaliyetleri sürdürmüştür (Akçacı ve Özdemirci, 2014).

Ahiliğin İş ve Özel yaşama ilişkin belirlediği, teorik ve uygulamalı eğitimlerle pratiğe aktardığı ilke ve değerler, toplumun iktisadi, sosyal, kültürel, siyasi ve askeri alanlarını bilgi, beceri ve güven temelinde şekillendirerek huzurlu ve mutlu bir yaşam oluşturmaya çalışmıştır. Kişilerin hayatının bütün alanlarındaki ilişkilerini bir düzenliliğe kavuşturarak iş ve özel yaşamları arasında bir denge kurmalarına katkı sağlayan değerler sistemi olarak günümüzde de ihtiyaç duyulan bir öğreti olarak değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

AKIN, A., Esra ULUKÖK ve Tayfun ARAR (2017), "İş-Yaşam Dengesi: Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Yönelik Teorik Bir İnceleme", AKÜ İİBF Dergisi-Cilt: XIX Sayı: 1 Yıl: Haziran 2017 Sayfalar: 113-124

AKÇACI, T. ve İlbey C., N. ÖZDEMİRCİ (2014), "Ahilikten Meslek Kuruluşlarına Yapısal Bir Dönüşüm",Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı 10,Haziran 2014

AKGEMCi, T. ve Sevki ÖZGENER (2002), "Türkiye'de İş Ahlakının Tarihsel Gelişimi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 7, 45-59.

ARSLAN, H., (2015), "Ahilik Teşkilatının Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri", Akademik Bakış Dergisi, sayı:49,2015, s:250)

BAYRAM, M. (2001), "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi" . Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (10),1-11.Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26290/277023).

BORAH, N. and Nehal Bagla (2016), "Work-Life Balance: Assessing Perceptions", SCMS Journal of Indian Management, July - September

BOZPINAR, C. (2020), "İbn Battûta'nın anlatımıyla Ahilik: Ülgenerist Bir Bakış", Tarih Okulu Dergisi, 49, 4685-97. DOI:10.29228/Joh.44764)

CAHEN, C. (2012), Osmanlılardan Önce Anadolu (4. baskı). (Çev. E. Üyepazarcı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

CHEN, Y., Feilian Zhang, Yan Wang and Junwei Zheng, (2020), "Work–Family Conflict, Emotional Responses,Workplace Deviance, and Well-Being among Construction Professionals: A Sequential Mediation Model", International Journal of Environmental Research and Public Health, 2020, 17, 6883; doi:10.3390/ijerph17186883

CHOUDHARY, N. and Niranjan Kumar SIngh, (2016),"Work-Family Balance as per Life Stage and Total Experience: An Empirical Study Among Officers of Defense (Central Public Sector Enterprises) in Bangalore". The IUP Journal of Organizational Behavior, Vol. XV, No. 1, January 2016, pp. 49-70

DEMİR, G. (2008), "Tarihimizde Meslek Eğitimi", Erişim: https://www.ahilik.net/tarihimizde-meslek-egitimi-ahi-galip-demir/#Ahilikte_yasam_bicimi Erişim tarihi:19.10.2021

DEMİRPOLAT, A. ve Akça, G. (2004). "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi , (15) , 355-376 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26281/27693)

DELECTA, P. (2011), "Work Life Balance", International Journal of Current Research, Vol. 33, Issue, 4, pp.186-189, April, 2011

DHRUY, O. and Anuraadha Pathak, (2020), "A study on Impact of work-life Balance of Employees in Donear Pvt. Ltd.: A Case study", International Journal of Creative Research Thoughts, Volume 8, Issue 4 April 2020

DURAK, İ. ve Atilla Yücel, (2010), "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi ,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2010, C.15, S.2 s.151-168)

ELKATMIŞ M. ve Murat Demirbaş (2013), "Ahi Evran Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/3, Winter 2013, p. 719-728)

GÜNDÜZ, A.Y., M. Kaya ve C. Aydemir (2012),"Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIV, SII.

GREENHAUS, J. H. and Nicholas J. Beutell , "Sources of Conflict between Work and Family Roles", The Academy of Management Review, Vol. 10, No. 1 (Jan., 1985), pp. 76-88

GREENHAUS, J. H., Karen M. Collins and Jason D. Shaw , "The relation between work–family balance and quality of life", Journal of Vocational Behavior 63 (2003) 510–531

EDWARDS, J.R. & Rothbard, N.P., "Mechanisms linking work and family: Clarifying the relationship between work and family constructs". Academy of Management Review, 25, 2000, pp.178-199.

EKİNCİ, Y. (1991), Ahilik, Sistem Ofset, Ankara, 3. Baskı,

FRONE, M.R, Marcia Russell & Grace M. Bames, (1996), "Work-Family Conflict, Gender, and Health-Related Outcomes: A Study of Employed Parents in Two Community Samples", Journal of ccupational Health Psychology, Vol. l,No. 1,57-69

FRONE, M.R, Marcia Russell & M Lynne Cooper, (1997) "Relation of work-family conflict to health outcomes: A four-year longitudinal study of employed parents",Journal of Occupational and Organizational Psychology; Dec 1997; 70, 4; ABI/INFORM Global pg. 325

FU, C. K. and Margaret A. Shaffer (2001), "The tug of work and family. Direct and indirect domain-specific determinants of work-family conflict". http://www.emerald-library.com/ft, Personnel Review vol. 30, No. 5,2001.p.502-522 mcb University Press, 0048-3486

GARY, A. A., Lynda A. King, and Daniel W. King, (1996), "Relationships of Job and Family Involvement, Family Social Support, and Work-Family Conflict With Job and Life Satisfaction", Journal of Applied Psychology,1996, Vol. 81, No. 4, 411-420

GERÇEK, M. ATAY, S.E. DÜNDAR, G. (2015) "Çalışanların İş - Yaşam Dengesi İle Kariyer Tatmininin, İşten Ayrılma Niyetine Etkisi" KAÜ İİBF Dergisi, 6(11), 67-86.

GONNELLI, C., Agus, M. and Raffagnino, R. (2018), "Work-Family Conflict in Nursing: The Role of Work Schedules, Familial Antecedents and Emotional Regulation". Open Journal of Medical Psychology, 7, 123-147. https://doi.org/10.4236/ojmp.2018.74010

GUEST, David E. (2002), "Perspectives on the study of work-life balance", Social Science Information, 2002 41: 255, DOI: 10.1177/0539018402041002005

GÜNEY, S. (2009), Sosyal Psikoloji, Nobel Yayınları, 2009:299).

HÜLAGÜ, M. Metin , (2013), "Ahi Evran ve Ahilik, [Erişim Adresi:https://docplayer.biz.tr/11206921-Ahi-evran-ve-ahilik-prof-dr-m-metin-hulagu.html (Erişim:15.11.2021)]

IOANNIDI, D.E., Nikolatou, I., Sioula, E., Galanakis, M., Chrousos, G. P., & Darviri, C. (2016). "The Implications of the Conflict between Work and Family in Strain Levels: A Review Paper". Psychology, 7, 1138-1145. http://dx.doi.org/10.4236/psych.2016.78114

KAPIZ, S.Ö., (2002), "İş-Aile yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4, Sayı:3, s:139-153

KARAGÜL M. (2012)," Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 32 Eylül - Ekim 2012

KAVİ, E. (2015), "Ahilik Kurumu ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler", HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi © Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 8 (2015/1)

KAZICI, Z., (1988), Ahilik maddesi TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 1. S: 540)

KESER, A. ve Burcu K. Güler, 2021, Çalışma Psikolojisi, Umuttepe Yay. 2,Baskı

KIZILER, H. (2015), "Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2015 Sayfa: 408-423)

KORKMAZ ,O. ve Evrim ERDOĞAN, (2015), "İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi", Ege Akademik Bakış, Cilt: 14 • Sayı: 4 • Ekim 2014 ss. 541-557)

LOCKWOOD, N.R. (2003), "Work/Life Balance, Challenges and Solutions", Society For Human Resource Management, http://old.adapt.it/adapt-indice-a-z/wp-content/uploads/2014/06/lockwood_work_life_balance_2003.pdf

METİN, C., (2021), "Ankara'da Ahiler Yönetimi (1290-1354) Meselesi", http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/ank.htm. 22.10.2021)"

OCAK, A.Y. (1996), Fütüvvet maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 13. Cilt,sh. 261-263

MURAT, S. (2012), "Geleneksel Ahilik Kültüründen Modern Mesleki Eğitim Modeline: Geçmişten Geleceğe Bakış", Hayat Boyu Öğrenme Kültürü ve Mesleki Eğitim Sempozyumu,16-17 Haziran 2012

ÖZTÜRK, N. (2015), "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , (7), 2015, Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4749/65220

POLAT, K. (2015), Türkiye'de İş Yaşam Dengesi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

SOLAK, F.(2009), "Ahilik, Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları", İstanbul Ticaret Odası Yayınları, yayın no:2009-56).

STURGES, J. and David Guest, (2004), "Working to live or living to work? Work/life balance early in the career". Human Resource Management Journal, Vol 14, no 4, 2004, pages 5-20

AHİLİK DONMUŞ BİR YAPI DEĞİLDİR, GÜNÜMÜZE DE UYARLANABİLİR

Erhan ERKEN[•]

ÖZET

Bu çalışma, eğitimin her safhasında olduğu gibi "mesleki eğitimde" de "rol modelin" önemini çeşitli örneklerle vurgulamaya çalışmaktadır. İş hayatında her dönem geçerli olabilecek ahlaki özellikler ile ilgili geçmiş tarihimizde çokça uygulamalar bulmak mümkündür.

On üçüncü yüzyıldan itibaren Anadolu'da uygulanmaya başlayan Ahi organizasyonu ve daha sonraki dönemde bunun farklı bir çeşidi olan Lonca ve Gedik sistemleri zikri geçen uygulamaların en güzel örneklerindendir

Yine günümüzdeki ticaret ve sanayi odaları ve borsalar ile bu yapılar arasında önemli benzerlikler kurma imkanı bulunmaktadır.

Ahiliğin ahlaki alt yapısını teşkil eden fütüvvetnamelerin içinde yer alan özellikler de yine ahlaki eğitimde çok önemli bir değer olarak ele alınmalıdır. Fütüvvetnameler yazıldığı dönemlerde bir yönüyle tasavvufi bir mahiyet arz etmektedirler. İlave olarak, hem fütüvvetnamelerdeki temel değerlerin hem de daha sonraki dönemde ortaya çıkan ahi organizasyonlarında görülen birçok uygulamanın kökleri Hz Peygamber'in (as) ve halifelerin sözleri ve davranışlarına dayanmaktadır. Aynı zamanda Abbasiler döneminde fütüvvet teşkilatları adıyla sosyal hayatın içinde ciddi fonksiyon gören gençlik organizasyonları ortaya çıkmış, ve gerek teorik gerekse de pratik olarak adeta ahiliğin alt yapısını oluşturmuşlardır.

Çalışmanın belki de en dikkate çeken yönü; ahiliği çeşitli yönleri ile ele alırken, aynı zamanda onun köklerinin Hz. Peygamber ve Halifeler dönemine kadar uzandığına vurgu yapmaktır. İlave olarak bugün benzer fonksiyonlar gören mesleki teşekküller ile ahilik ve tarihi süreçteki diğer yapılar arasında benzerlikleri ortaya çıkarabilmektir.

Son olarak bu çalışmada, zengin bir tarihi ve geleneği olan bir milletin fertleri olarak, bugünkü sorunlara bakarken, geçmişteki zenginliklerden de azami ölçüde yararlanmaya çalışmanın önemine de vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ahlaki Eğitim, Mesleki Eğitim, Fütüvvet Değerleri, Rol Model

[•] Öğrt. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi.

AKHI ORDERS İS NOT A FROZEN STRUCTURE; IT'S ALSO ADAPTABLE TO THE PRESENT

Erhan ERKEN•

ABSTRACT

This study aims to emphasize the importance of "role model" in "vocational education" as well as in every stage of education. It is possible to find various examples of moral characteristics in our history, which may be valid in business life at any time. The Akhi organization, which started in Anatolia from the thirteenth century, along the Guild and Gedik systems, which could be considered a variation of this structure in the later period, are the best examples of these practices.

Again, it is possible to establish important similarities between today's Chambers of Commerce, Chambers of İndustry and Commodity Exchanges and these structures mentioned.

Fütüvvetnames had a mystical nature in a way when they were written. In addition, the roots of both the basic values in the futuwwatnames and the many practices seen in the akhi organizations that emerged in the later period, are based on the words and behaviors of The Prophet Hz. Muhammed (God's peace be upon him) and the Caliphs.

At the same time, youth organizations that had a serious function in social life under the name of futuwwa organizations emerged during the Abbasid period, and they almost formed the infrastructure of the Akhi orders, both theoretically and practically.

Perhaps the most important aspect of the study; While dealing with various aspects of Akhi Orders, at the same time, It is also emphasizing that its roots go back to the period of the Prophet Hz. Muhammed and The Caliphs. In addition, it is to reveal the similarities between the professional organizations that perform similar functions today and the Akhism and other structures in the historical process.

Finally, this study emphasizes the importance of trying to benefit from the past experiences, while looking at present problems, as members of a nation with a rich history and tradition.

Keywords: Akhi orders, Moral Education, Vocational Education, Futuwwa, Role Model

• Lecturer, İstanbul Commerce University

AHİ NE DEMEK?

Ahi sözcüğü, Arapçada "kardeşim" demektir. Ahi kelimesinin kendisinden türediği düşünülen 'Akı' kelimesi ise "Divan-ı Lügat it Türk"de eli açıklık, cömertlik, yiğitlik, koçaklık anlamlarına gelmektedir. . Bu nitelikler, ahi kurumu üyelerinin en belirgin özellikleri ve erdemlilikleridir.

Neşet Çağatay'ın Belleten'deki makalesinde (1988) belirttiğine göre muhtemelen Orta Asya'da yaşayan Türk cedlerimiz, batıya gelmeden çok önce ticaret, ve birçok sanat dalını geliştirmiş olduklarından, bu şehirlerdeki meslek ve sanat sahibi kişiler daha sonra Anadolu'da teşkilatlanacak olan ahi kurumunu andıran bir yapıya sahip idiler ve muhtemeldir ki bunun adına 'akı demekte idiler (Çağatay, 1988).

Türkler İslamiyet'e girdikten sonra yani X-XI. yüzyıllarda, özellikle mutasavvıf alimlerin geliştirdikleri fütüvvetnameleri, toplum ilişkileri ve kişi eğitimi yönünden daha iyi ve amaca daha uygun bulduklarından, kendilerinin eski tüzükleri ile yoğurarak benimsemişlerdir. Bu süreç içinde de Arapçadaki 'kardeşim" anlamına gelen, din kardeşliğini de içine alan "ahi" sözcüğü kuvvetle muhtemeldir ki fonetik benzerliği yüzünden "akı" teriminin yerini almıştır. (Çağatay, 1988)

Ahiliğin, kurum olarak en belirgin özellikleri, konukseverlik, yardımseverlik, bir sanat ya da meslek sahibi olmak, üyelerini gündüz tezgâh ve atölyelerde işbaşında, geceleri ahi zaviyelerinde sosyal ve ahlakî yönlerden eğitmek ve bilinçlendirmektir.

Ahi organizasyonunun arka planında ise yazının daha sonraki bölümlerinde görüleceği üzere fütüvvetnameler yer almaktadır.

AHİLİĞİN KURULUŞ DÖNEMLERİ

Ahilik, Anadolu'da özellikle 1200'lü yıllarla birlikte ticaret ve zenaat erbabının hem kültürel, hem mesleki, hem de ruhi dayanışmalarını beraberce sağlayan bir organizasyon olarak önemli bir fonksiyon görmüştür.

Anadolu Ahiliğinin en önemli simalarından biri olan Ahi Evran (bazı kaynaklarda bu isim Ahi Evren olarak geçmektedir. Ahi Evren Nasırüddin Mahmut (1172-1262) (Çağatay, 1988), Mikail Bayram'ın (2012) ifadelerine göre ise Ahi Evren'in esas ismi Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî'dir (Bayram, 2012. ss. 44-45), hem meslek erbabı hem de büyük bir sufi idi.

1204 yılında Anadolu'ya gelen bir heyet içinde şeyhi Evhauddin Kirmani ile birlikte yer almıştır. Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde dolaşmış, İslam tasavvufu, fütüvvet-meslek ilişkilerine dair görüşlerini buralardaki insanlarla paylaşmıştır. Sonra da Kayseri'ye yerleşmiştir. Ahi Evran (Ahi Evren) Şeyhi Evhauddin'in kızı Fatma Hatun ile evlenmiştir. Fatma Hatun Baciyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) adıyla anılan organizasyonun lideri olarak

bilinmektedir. Kendisi Debbağ yani deri tabakçısı ve aynı zamanda 32 mesleğin de piri olan Ahi Evran, kendi mesleği olan dericilik dalından başka 32 çeşit mesleğin gelişmesine öncülük etmiştir. (Bayram, 2012 ss.52-53) (Burada bugünkü uygulamada geçerli olan Ticaret odalarının Meslek Komiteleri ile önemli bir benzerlik görülmektedir)

Prof. Dr. Ahmet Kala'nın (2012) yorumuna göre son dönemlerde sıkça sözü edilen ekonomideki kümeleme modeli tarihteki ilk ve işleyen örneği Ahi Evran tarafından kurulmuştur.

Ahi Evran felsefi düşüncede Gazzali'yi, Ahmet Yesevi'nin uygulamalı eğitim ve öğretim metodunu ve fütüvvete dayalı bir tasavvufi yaklaşımı benimsemiştir (Kala, 2012, s.18). Ahi Evran'a göre dünyadaki varlıklar 4 çeşittir: Madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar. Madenlerden süs eşyası, para ve yakacak olarak, bitkilerden yiyecek, meyve ve ilaç olarak, hayvanlardan binek ve besin olarak yararlanılır. İnsanlarsan ise bazen nikahlanarak, bazen ücretli çalıştırılarak ve diğer alanlarda yararlanmak mümkündür.

Allah (cc) şöyle buyuruyor: (Al-i İmran 14)' Nefsani arzulara (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı insanlar çekici ve düşkündürler. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.

Kişinin zevk ve isteklerinin kaynağı olan eşyayı elde etmek ve istifadeli hale getirmekle uğraşması cihetine gelince. Bu çeşit meslek ve sanatların usulleri birçok hile ve tuzaklarla doludur. İnsanlar dünyaya geliş ve gidişlerinin anlam ve mahiyetini düşünmeksizin onlarla meşgul olmaktadır. Bu konuda Haşr suresindeki ondokuzuncu ayet adeta uyarıcı bir mahiyette bu noktaya işaret etmektedir. ' Allah'ı unuttular, Allah da onu kendilerine unutturdu. İşte onlar fasık kimselerdir' (Haşr süresi ayet 19) (Kala, 2012 s:48)(Ceylan ve Yazıcı, 2014, ss.47-48)

Burada dikkati çekilmek istenen ana nokta insanın bu dünyaya nereden ve ne amaçla geldiği ve hayatın bitişi ile birlikte nereye gideceği sorusunun cevabını iyi düşünmesidir. Ahi Evran'ın da dikkati çekmek istediği husus tam da burasıdır

Bu modelin temelinde yetişme dönemindeki gence kendini tanıma yolunun gösterilmesi önemlidir. Gencin fiziki, akli ve bedeni kabiliyetini tanıması, mesleğini doğru seçmesi, seçtiği meslekte önündeki ustasını en iyi şekilde takip ederek ilerlemesi için rehberlik yapılmaktadır.

Bu yolun içinde belli ritüeller tatbik edilmekte ve belli zaman aralıkları içinde gençteki gelişmeye göre onun bir üst kademeye yükseltilmesi ve sonuçta bu süreci en iyi şekilde tamamlayanların da aynı vazifeleri kendinden aşağıdakiler yönelik uygulaması istenmektedir. Bir döngü tarzında bu yapı devam etmektedir. (Ceylan ve Yazıcı, 2014, s.48)

AHİLİĞİN KURULUŞ VE İLK GELİŞME DÖNEMLERİNDE BÖLGENİN GENEL ŞARTLARI

Ahilik teşkilatının Anadolu'da ortaya çıktığı ve yerleşmeye başladığı dönemde bu coğrafyada çok ilginç olaylar zuhur etmekteydi. Dönemin şartlarına çok genel çerçevede bakarsak gördüğümüz manzara (1200'ler) Anadolu'daki Moğol istilası öncesidir. (Moğol istilasının başlangıç tarihi 1230 olarak geçer.. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat 1237'de zehirlenip vefat edene kadar (Sümer, 2002) bu saldırıları kısmen durdurmuş fakat 1243'de Kösedağ savaşından sonra bu istila uzun yıllar sürecek tarzda Anadolu'ya hakim olmuştur.) (Erdem, s.5)

Ayrıca yine aynı dönemlerde Anadolu'yu bir baştan bir başa geçerek Kudüs'e doğru yönelen Haçlı seferlerinin devam ettiği yıllardır.

Yani Anadolu'da birinci beylikler dönemi bitmiş ve Anadolu Selçuklu dönemi sürmektedir. Bir yandan bölgede Moğol tehdidi hissedilmekte, (1243'den sonra Anadolu direk istilaya uğramıştır) diğer yandan da Haçlı seferleri devam etmektedir. İlave olarak Haçlılar Anadolu'nun ve Kudüs'e giden yolların bazı bölgelerinde küçük küçük devletçikler kurmuş durumdadırlar.

Anadolu özellikle Birinci Alaeddin Keykubat'tan sonra tam bir karışıklık içine düşmüş ve ikinci beylikler dönemi başlamıştır (Erdem, ss.5-7).

1200'LÜ YILLARDA ANADOLU HAÇLI SEFERLERİ

İslam Dünyası ve Hristiyanların tarihteki önemli karşılaşmalarından olan Haçlı Seferleri 1096 yılında başlamıştır. 1096 ile 1270 yılları arasında sekiz adet sefer vuku bulmuştur. İlk seferde (1096-1099) Hristiyanlar 5 haftalık bir kuşatmadan sonra Kudüs'ü ele geçirmişlerdir. Tabii Kudüs'e kadar geçen devrede Anadolu ve Orta Doğu diye nitelenebilecek bölgede birçok çatışmadan sonra Antakya Eyaleti, Trablus Kontluğu, Edessa Eyaleti (Şanlıurfa) ve Klikya'da (Tarsus, Adana) Ermenistan Krallıklarını oluşturmuşlardır.Kudüs'te Haçlılar çok büyük kıyımlar yapmışlarıdır. Bu seferden sonra oluşan Kudüs Krallığı 1187'ye kadar devam etmiştir. (Kalın, 2016, ss.91-92)

Daha sonra Selahaddin Eyyübi 1187'de Haçlıları yenerek Kudüs'ü geri almış ve 1193 tarihinde vefat edene kadar bu bölgeyi Haçlılara karşı savunmuştur.

Selahaddin Eyyübi, Kudüs halkına en iyi şekilde muamele yapmıştır. Kübbetü's Sahra'nın üstündeki haç işaretini kaldırtmış, şehrin restore, mimari ve yenilenmesine çok önem vermiştir. (Kalın, 2016, ss.91-97) Mübarek Mescid-i Aksa'ya Nureddin Zengi'nin hazırlamış olduğu minberi hediye etmiştir Bu minberin işlemesi İslam şaheserlerindendir. (Esmer, 2020) (Nureddin Zengi Minberi, https://mescidiaksaarsivi.com/icerik.asp?cat=15&item=145)Meşhur İngiliz komutan Aslan Yürekli Richard 1191'de Akka'yı ele geçirmesine rağmen Kudüs'deki Müslüman hakimiyetine bir şey yapamamıştır.

Richard ile Selahaddin'in 1192'deki Kudüs çevresinde karşılaşması her iki medeniyet için önemli bir karşılaşmadır. Bu kuşatmada da Haçlılar Kudüs'ü alamamışlar ve anlaşmaya razı olmuşlardır. (Kalın, 2016, ss.97-101)Selahattin Eyyübi'nin vefatından sonra Kudüs'ü ele geçirmeye uğraşan Haçlılar'ın girişimleri kısmi bazı dönemler dışarıda bırakılacak olursa tümüyle başarıya ulaşmamıştır. Yalnız İmparator II. Friedrich, düzenlediği Haçlı seferi sırasında 626 (1229) yılında Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed ile anlaşarak on yıl süreyle Kudüs'e ve Kudüs'ü Yafa'ya bağlayan dar bir arazi şeridine sahip olma hakkını elde etmiştir.

1244 Yılında Salih Kral Necmettin Eyyüp tarafından tekrar Müslümanlar tarafından geri alınmıştır. Bu tarihten sonra Kudüs haçlıların hakimiyetinden kurtulmuş ve Müslüman devletlerin elinde kalmıştır.

1517 Yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Bu arada Haçlı dünyasının en büyük ümidi aynı dönemde Anadolu'ya sürekli taarruzlar yapmakta olan Moğollarla ittifak kurarak Müslümanları bu bölgelerden silmek arzusu olmuştur. Fakat bu ittifak gerçekleşmemiştir. (Kalın, 2016, ss. 105-110) Yine Haçlı savaşlarının devam ettiği süreçte Hristiyanlar Müslümanları kalem yoluyla (yani ikna ederek) da etkilemek ve dinlerini değiştirtmek için önemli gayretler göstermişlerdir. (Kalın, 2016, s. 110)

AHİLİK

Yukarıda kısaca anlatılmaya çalışılan zaman dilimi ve içerisinde vuku bulan olaylar, Ahiliğin ortaya çıktığı ve ilk gelişmeye başladığı dönemde Anadolu'nun genel durumunu göstermektedir. Bir yandan İslam Dünyasına ciddi bir zarar veren ve yıkıcı bir mahiyet arzeden Moğol akınları, diğer yandan Batı'dan başlayarak Anadolu'yu baştan başa geçip Kudüs'e varmak isteyen Haçlı Seferleri, iki dış güç unsuru olarak bölgeyi derinden etkilemekteydi. Bu dönemde Anadolu ciddi bir yönetim istikrarsızlığı içindeydi. Fakat tüm bunlara rağmen Ahilik organizasyonu, iktisadi ve sosyal hayat içinde önemli bir yer edinmiş ve kurduğu sağlam yapı ile daha sonraki dönemleri de ciddi oranda etkilemiştir..

Ahiliğin bu tür bir etkiyi sağlayabilmesinin arka planında onun tarihi derinliği ve sağlam köklerinin varlığı önem taşımaktadır.

Ahilik kurumu 1200'lü yıllarda ortaya çıkmış olmasına rağmen onun tarihi kökenlerine bakarsak Hz Peygamber (as) dönemine kadar gidebilmemiz mümkündür

Bu noktada Ahilik kurumunda var olan bir çok özelliği bünyesinde barındıran, muhtemeldir ki Ahilik kurumunun kendisine rehber edindiği bir yapıyı görebilmek mümkündür. O da Hisbe teşkilatıdır

HİSBE TEŞKİLATI NEDİR?

Cengiz Kallek'in (1998) TDV İslam Ansiklopedisi'nde yer alan Hisbe maddesinde detaylı şekilde belirttiği üzere Hisbe; Emir bi'l – ma'ruf ve nehiy ani'l - münker faaliyetleri ve özellikle bununla görevli müesseseye verilen isimdir

Müslümanlar genel anlamda bu vazife ile mükellef iseler de bu vazife ümmete farz-ı kifaye kılınmıştır. (yani Müslümanlar arasında bir bölümü yerine getirdiğinde diğerleri üzerinden yükümlülüğü kalkan bir vecibe)

Hz. Peygamber (a.s), kendi döneminde bu vazife ile ilgili bazı düzenlemeler ve hareket tarzları belirlemiş ve ana çerçeve olarak devletin kontrolü altında bir uygulama şekli benimsemiştir. (Kallek, 1998)

HİSBE'NİN ANA GÖREV ALANLARI

Hz. Ömer'in devrinde tam teşkilatlı bir yapı oluşmasına rağmen ilk uygulamalar Hz. Peygamber (a.s) döneminde başlamıştır

Hisbe teşkilatının görev alanı üç temel başlık altında toplanabilir: Allah hakları, Kul hakları, Her iki yönü bulunan haklar

Allak'ın hakları denildiğinde kastedilen hususlar şu şekilde ifade edilmektedir.

İbadetlerin zamanında edası (özellikle Cuma ve Bayram namazları)

Camilerin bakım ve onarımı

Bid'atlerin ve dini emirlerin aleni ihlallerinin men edilmesi

Geçerli olmayan alış veriş şekillerinin, hile ve aldatmacaların önlenmesi

Haramların işlenmesinin önlenmesi

Kul hakları denildiğinde ise

Yol, su, cami, savunma sistemi ve benzeri alt yapı hizmetlerinin görülmesi

Komşu haklarına tecavüzün önlenmesi

Ölçü-tartı aletlerinin denetimi

Muamelatta hukuka riayetin temini gibi pazar işleri

Her iki yönü olan haklar;

Dul ve boşanmış hanımların haklarının korunması

Köle ve hayvan haklarının gözetilmesi

Yolların temiz ve geceleri aydınlık tutulması, kamu yararına zarar verecek inşaatların men edilmesi gibi belediyecilik faaliyetleri olarak sıralanmaktadır (Kallek, 1998).

Gerek Hz Peygamber (a.s) gerekse de Halifeler dönemindeki uygulamalara bakıldığında şu tür vazifelerin de ihtisab kurumunun ilgi alnına girdiği görülmektedir

YENİ PAZARLAR KURULMASI İLE PAZAR NİZAM VE İNTİZAMININ SAĞLANMASI

Hz. Peygamber'in Medine'de müstakil bir pazar yeri kurdurması ile başlayan süreçte, iktisadî hayatta tekelleşmelere, piyasaya tahakküm etmeye karşı çıkmış, pazarda kimse için önceden boş yer ayrılmamasını yani erken gelenin istediği yere yerleşmesini, gümrük vergisi alınmamasını, normal koşullarda piyasa fiyatlarına müdahale edilmemesini istemiştir.

Ayrıca bir çok örnekte görüldüğü üzere karaborsacılığı, fiyat kızıştırmayı, dışarıdan mal getirenleri pazara ulaşmadan karşılamayı, sonuçlanmamış alım-satım ve pazarlıklara müdahale etmeyi, şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklamış olması gibi önlemlerle serbest rekabetin hakim olduğu bir ticari hayatın oluşmasını hedeflemiştir. (Alkış, 2019, s.90)

Burada üzerinde durulması gereken ilk örnek Medine Pazarı diye adlandırılan pazardır.

Bu pazarda alış veriş yapan tüccarların sabit yerler edinmemeleri üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Bu da tekelciliği önlemek için önemli tedbirlerden biri olarak göze çarpar. Hz Peygamber (as) döneminde Medine pazarlarının hâkimi olan müşrik ve Yahudi tüccarları faaliyetlerini ya kendi dinlerine ya da Câhiliye âdetlerine göre yürütüyordu. İslâm'ın yasakladığı işlemlerin yapıldığı bu ortamlarda Müslümanların kendi pazar hükümlerini uygulaması ve karşılıklı güven ortamını sağlaması mümkün değildi. Ayrıca şehirde gayri müslimlerle yapılan ticaret daha çok onların lehineydi. Bu sebepten Müslümanların birbirleriyle ticaret yapmaya teşvik edilmesi ve pazarda İslami kuralların yürürlükte olması da pazarın önemli özelliklerindendi.

Hz. Peygamber (as) bu yeni Pazar için Benî Sâide bölgesindeki bir alanı tahsis etmiştir. Bu pazar Mescid-i Nebevî'nin yakınında Buthân vadisinde, Medine'nin giriş çıkış yolları üzerinde ve şehrin tamamına hizmet verebilecek bir konumda bulunuyordu. Yani merkezi bir yerde idi ve o dönemin adeta şehir merkezi durumunda olan Mescid-i Nebevi'ye yakın idi. (Kallek, Pazar Maddesi, 2007) Daha sonraki dönemlerde de İslam toplumlarında ve özellikle Osmanlı'da Çarşı ile Mescidin veya Caminin yakın olmasına dikkat edilmişti.

İLK MUHTESİB HZ. PEYGAMBER (A.S)

Hz. Peygamber'in (as), o döneminde kendisine tabi olan insanlara tatbik edilmesini tavsiye ettiği iktisadî hükümlerin uygulanışını yerinde görmek için bizzat pazar teftişlerine çıktığı ve gayri meşrû davranışlarda bulunanlara gerekli uyarıları yaptığı çeşitli rivayetlerden anlaşılmaktadır (Kallek, Hisbe, 1998)

Alış verişleri ölçerek yapmayı, doğru ölçek ve tartılar kullanmayı, ölçüp tartarken namuslu davranmayı emreden Hz. Peygamber, piyasada mevcut olan birbirinden farklı ölçek ve tartılar arasında birliğin temini için bir standart belirlemeyi de ihmal etmeyerek şu talimatı vermiştir: "Ölçek Medine'nin ölçeği, tartı ise Mekke'nin tartısıdır."

Bu sözün arka planı ile ilgili şu hakikat dikkati çekmektedir: O dönem Medine Halkı daha çok yiyecek üretim ve ticaretiyle meşgul idiler ve ölçü işlerinde kendilerine itibar edilmekteydi. Mekke tüccarı ise tartı işlerinde

uzmanlaşmış durumundaydı. Çünkü o dönemde piyasada farklı ağırlıkta çeşitli dirhemlerin bulunması yanında, sikkeden başka her türlü altın ve gümüş eşya da para gibi kullanılması nedeniyle söz konusu madenleri tartarak ödeme yapmaktaydılar. Tüm bu özellikler düşünüldüğünde bu seçimin isabetlilik derecesi daha iyi anlaşılmaktadır (Alkış, 2019, s.87)

Hz. Peygamber (as) sık sık pazar kontrollerine çıkmış ve gayri meşru davranışlarda bulunanlara anında müdahale ederek gerekli uyarı ve açıklamalarda bulunmuştur. Hz. Peygamber çarşı pazar denetimlerinin birisinde: "Bir buğday satıcısının yanına gelmiş ve elini buğday yığınının içine daldırdığında bir ıslaklık hissetmişti. Durumu sorduğunda, satıcı, yağmurdan ıslandığını söylemişti. Bunun üzerine, Hz. Peygamber, insanların görmesi için alt kısmını niçin üste getirmediğini sormuş ve "bizi aldatan bizden değildir," demişti (Alkış, 2019, ss.90-91)

Piyasa kontrolleri için direk müdahaleler dışında zamanla vasıflı elemanlar memur olarak tutulup görevlendirilmiştir

Riba'ya (Faize) özel önem verilmiştir. Bu konuda birçok ayet ve hadis-i şerif de bulunmaktadır.

Hz. Peygamber(as) "Kişinin malında bir kusur varsa, söylemeden satması ona helal olmaz", "Satıcı ile alıcı meclisten ayrılana kadar muhayyerdirler. Her ikisi de dürüst olup açıklanması gereken şeyleri açıklarlarsa bu alış veriş kendilerine bereketli kılınır. Eğer yalan söyler ve açıklanması gerekenleri gizlerlerse bu alış verişin bereketi giderilir" buyurarak malın kusurunun gizlenmesini yasaklamaktadır. (Alkış, 2019, s.93)

HALİFELER'DEN ÖRNEKLER

Hz. Ömer de; "Bizim pazarımızda asla karaborsacılık yapılamaz. Bazıları ellerindeki fazla sermayeyi bizim bölgemize gelmiş rızk-ı ilâhîye yatırarak karaborsacılık yapmaya yeltenmesinler, demiştir (Alkış, 2019, s.96)

Hz. Ömer'in pazarları düzenli olarak denetlediği, tüccara gerekli uyarılarda bulduğu ve yanlış yapanları cezalandırdığı çeşitli kaynaklarda rivayet edilmiştir. Tüccarlara Kur'ân'dan âyetler okuyarak alıcı ve satıcıları ikaz eder, çeşitli anlaşmazlıkları hükme bağlardı. Hatta düzenli olarak yaptığı denetimleri bir keresinde tüccara: "Bizim pazarlarımızda ilgili hükümleri bilmeyenler ticaret yapamaz" demiştir (Alkış, 2019, s.91)

Bu noktada Hz Ömer'in kişinin yaptığı bir işte onun hukuku ile ilgili bilgilere sahip olması gerektiği yani İlm-i hal bilgisine vakıf olmayı çok önemli gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da her dönem ışık tutacak tavsiyelerden birisidir.

Hz. Ömer döneminde ölçü ve tartı meselesine özel önem verildiği ile ilgili örnekler bulunmaktadır. Bir keresinde minbere çıkmış, ölçü ile tartılarda hileye sapanlara beddua etmiş, ölçü aletlerinde hile yapan Yemenli tüccardan alış veriş yapılmasını menetmiş, bu yasağı çiğneyen bir kölesini de kamçısıyla döverek cezalandırmıştır. (Alkış, 2019, s.87)

Hz. Ali'nin de elinde bir kamçı olduğu halde mutad aralıklarla pazar denetimlerine çıktığı, tüccara gerekli uyarılarda bulunduğu, çarşı-pazarda dolaşıp, yolunu şaşırana rehberlik ettiği ve çıktığı denetimlerde, yalan yere yemin etmekten sakınılmasını, ayrı ayrı sepetlerdeki farklı cinsten hurmaların birbirine karıştırılmamasını, bayatlamış balıkların satılmamasını emrettiği nakledilmektedir. (Alkış, 2019, s.91)

Bu örneklerin benzerleri ilerleyen yıllarda Müslümanların iktisadi hayatında sürekli uygulanan prensipler olarak sürdürülmüştür. Ahilik organizasyonu kurulurken ve fonksiyon gördüğü dönemlerde, yukarıda zikredilen prensipler dikkat edilen çok önemli ilkeler olarak gözetilmiştir. Bu da yapının sağlam bir tarihi ve moral alt yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

AHİLİK ÖNCESİ DÖNEMDE FÜTÜVVETNAMELER

Tarihi süreçte Ahilik kurumunun ortaya çıkması öncesinde onun oluşumuna temel teşkil edecek önemli oluşumlardan biri de fütüvvet teşkilatı ve fütüvvetnamelerdir.

FÜTÜVVETNAMELER VE HZ. ALİ

Fütüvvetten bahseden müstakil risâlelerin ilki, bilindiği kadarıyla Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (ö. 412/1021) tarafından kaleme alınan Kitâbü'l-Fütüvve'dir. (Sülemi, 1977) Bu risâlede Sülemî, fütüvvet kavramını Hz. Âdem'e dayandırarak tamamıyla sûfî çerçevede İslâmî ahlâk ve faziletler bütünü olarak ele almış ve bunları belli bir sırayla zikrederek fütüvvetle ilgili esasların ne anlama geldiğini kısaca açıklamıştır. Sülemî bu eserinde, fütüvvetin bazı esaslarını eski sûfîlerin hayatından aldığı menkıbelerle zenginleştirerek anlatmıştır. (Ocak, 1996)

Peygamber Efendimizin hem damadı hem de amcaoğlu olan Hz Ali, fütüvvet anlayışı içerisinde Peygamber'e (a.s) varis olan ve fütüvvet anlayışını en iyi temsil eden kişi olarak telakki edilmektedir. Bu sebepten Hz. Ali ideal bir feta kimliği ile bir sembol haline getirilmiş ve hemen hemen bütün fütüvvetnamelerde kendisine özel bir yer verilmiştir

İslam öncesi Arap topluluklarında feta kelimesi; şecaat, iffet, cömertlik ve diğerkamlık gibi üstün vasıfları ifade eden eski asalet ve fazilet özelliklerini temsil ediyordu

'Ali'den başka feta, zülfikardan (Hz Ali'nin çift uçlu kılıcı) başka kılıç yoktur. (Hz. Ali bu çerçevede hazırlanan birçok eserde özellikle gençlik ve kahramanlık sembolü olarak değerlendirilmiştir. Burada eğitimde rol model uygulamasını önemini açık bir şekilde görebilmek mümkündür)

Süleyman Uludağ (1996) TDV İslam Ansiklopedisi'nde kaleme aldığı Fütüvvet maddesinden Sülemi ve Kuşeyri'nin Fütüvvet anlayışlarını şöyle nakletmektedir:

Sülemi'nin (936-1021) Kitab-ül Fütüvve adlı kitabında anlatıldığı üzere; fütüvvet,

Bir kimsenin başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatinden üstün tutması,
Başkalarına katlanması, hatalarını görmezden gelmesi,
Özür dilemeyi gerektirecek hallerden kaçması,
Sözünde durması, sadakat göstermesi,
Olduğundan başka bir şekilde görünmemesi,
Kendini başkalarından üstün saymamasıdır.'
Kuşeyrî de (ö. 465/1072) er-Risâle adıyla tanınan eserinde fütüvvete dair bir bölüme yer vermiştir.
Dilencinin geldiğini görünce kaçmamaktır.
İnsanlara eziyet etmekten kaçınıp bol bol ikramda bulunmaktır. (Uludağ, 1996) (Bu konuda ayrıca (Sülemi, 1977) ve (Kuşeyri, 1966) 'ye bakılabilir.
İslami dönemde özellikle Abbasi hilafeti döneminde (12.yy'ın başları ki o dönemde) daha çok işi olmayan gençler (bunlara ayyarun deniyor) tasavvuf ehli elinde belli bir terbiyeden geçiriliyor ve toplumda bir tür inzibat görevi gören bir yapıya büründürülüyordu
Bunlara fütüvvet teşkilatları deniyordu.
O dönemlerde de birçok ilim adamı ve tasavvuf ehli fütüvvetname adı verilen kitaplar kaleme almıştır.
Abbasi hilafeti bunları zamanla organize etmeye çalışmış ve halifeler de bu teşkilata mensup olduklarını da çeşitli vesilelerle ifade etmeye gayret etmişlerdir.
Anadolu coğrafyasında yazılan ilk fütüvvetname olarak Yahya b. Halil b. Çoban el Burgazi'nin Çobanoğlu Fütüvvetnamesi (913) 'nden bahsedilmektedir.. Burada 740 adet edep olduğu zikredilmektedir. Kendisi eserine bunların 124 tanesini aldığını ifade etmektedir. (Anadol, 2001, s. 28) (Ceylan, 2014, s.38)

Kimlere Fütüvvet verilmez?

'Fütüvvete layık görülmeyenler yani şed (kuşak) bağlanmayan kimseler: Cimriler, gururlu ve kibirliler, yalan söyleyenler, kişinin ayıbını yüzüne vuranlar, sözünde durmayanlar, fahiş fiyatla mal satanlar, hırsızlar, sert, merhametsiz olanlar, zalimler ve zina yapanlar'. (Anadol, 2001, s.40) Burada anlatılanların tam bir ahlak nizamnamesi olduğu görülmektedir.

FÜTÜVVET ŞALVARI GİYEN İLK ABBASİ HALİFESİ

Abbasi halifeleri içinde ilk Fütüvvet şalvarını giyen kişi Halife Nasır Lidinillah'dır. Kendi döneminde gittikçe yaygınlaşan fütüvvet teşkilatlarını merkezi bir yapıya büründürmeyi de amaç edinmiştir.
Şehâbeddin es-Sühreverdî (1145-1234) yazdığı Risâletü'l-fütüvve adlı eseriyle, fütüvvetnâmelerin tarihinde artık bilinen hüviyetiyle bir kurum olarak fütüvvet teşkilâtının nizamnâmeleri niteliğini taşıyan fütüvvetnâme türünü başlatmıştır. (Ocak, 1996)

Daha sonraki dönemde birçok Anadolu Selçuklu sultanı fütüvvet libası olarak tarif edilen peştamal ile şalvarı giymiş ve şedd kuşanmıştır

Ebu'l Hasan Harakani'nin kuşak bağlama risalesinde geçen şu ifadeleri önemlidir:

Pir müride kuşak bağlamak istediğinde kuşağı 7 kere bağlaması gerekir ki öğüdü tutulmuş olsun (bu sayı için bazen 5 diyen de olmuştur)

Birinci bağ; cimrilik bağını onun gönlünden çıkarıp cömertliği yerleştirir. İkinci olarak gaflet bağını çözüp hikmeti yerleştirir. Üçüncüde haram bağını çözüp kanaati yerleştirir. Dördüncüde gazap ve öfke bağını çözüp sevgi ve şefkati yerleştirir. Beşincide kibir bağını çözüp tevazuu yerleştirir. Altıncıda yalan bağını çözüp doğruluğu yerleştirir. Yedincide ise günah ve siyan bağını çözüp taat bağını yerleştirir. (Harakani, 2006 s.39) (Ceylan ve Yazıcı, 2014 s.63)

AHİ ORGANİZASYONLARI

Ahi organizasyonların ortaya çıktığı tarihe kadar İslam Dünyasında vuku bulan bu gelişmeler bahsi geçen yapının oluşması için zengin bir zemin oluşturmuştur. Ahilik kurumu detaylı incelendiğinde tüm bu tarihi birikimin izlerinin görmek mümkündür.

AHİ'LİKTEKİ İŞ HAYATI İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER ŞU ŞEKİLDE ÖZETLENEBİLİR

Ahilik kurumu yürürlükte olduğu dönemde ve çevrede, planlı, programlı, kontrollü bir sosyal ve iktisadi yapıyı sağlamaktaydı. Tüm kurallar ve organizasyon bu amaca uygun olarak işlemekteydi

Zaruret olmadıkça esnaf iş ve meslek değiştirememekteydi

Piyasada işe devam edenlerin muhakkak bir sanatının olması gerekiyordu

İş yerlerinde mesleki hiyerarşi ve kariyer çok önemliydi, organizasyon bunu sağlamaktaydı.

Bir kişi 10 yaşında iş hayatına başladığında yamak olarak başlıyor, çırak olabilmesi için en az üç yıl geçmesi gerekiyordu. Kalfa olmak için de bir çırağın en az 3 yıl çalışması lazımdı. Ancak ondan sonra belli bir imtihandan geçme hakkına sahip olabiliyordu.

Ustalık bu imtihandan sonra elde edilebiliyor, ancak ustalar dükkan açabiliyordu. (Solak, 2006, ss.76-78)

GENÇLERİN EĞİTİMİNDE ANA YAKLAŞIM

Ahilerde pratik ve teorik eğitim birbiri ile iç içeydi. Genç ahi ister yamak, ister çırak, isterse kalfa olsun gündüz iş başında mesleğini yaparak-yaşayarak öğreniyordu. Cumartesi akşamları ise zaviyelerde 740 maddeden oluştuğu ifade edilen davranış ve görgü kuralları tedrici olarak öğretilirdi. Mesela yetişme dönemlerinde Çobanoğlu fütüvvetnamesinde zikri geçen bu kurallardan en az 124 tanesi öğrenilmiş olurdu

Yamakların, çırakların, kalfaların ve ustaların dersleri ayrı ayrı idi ve hepsinin karakteri model bir şahsiyetin rehberliğinde şekillenirdi. Öğrenilen bilgiler kalben benimsenir, hemen tatbik sahasına intikal ettirilir, huy haline getirilirdi. (Solak, 2006, s.81)

(Bu örneklerde görüldüğü üzere ahilik yapısında iş hayatı ve tasavvufi hayat adeta iç içe örülmüştü. Bu önemli bir meslek ahlakı eğitimiydi)

DİPLOMA TÖRENİ DUASI

Ahilikteki yamaklıktan ustalığa kadar olan terfi merasimleri günümüzdeki diploma törenleri ile şekil yönünden benzer olmakla birlikte mana itibariyle daha farklıydı. (Bu törenlerde manevi yönü yoğun olan ritueller bulunmakta ve meslek ahlakı ile ilgili öğütlere önem verilmekteydi)

Bu merasimlerde bir üst dereceye terfi eden adaya güzel nasihatlerde bulunulurdu. Mesela ustalık merasiminde usta eski kalfasının sırtını sıvazlayarak aşağıdaki tarzda öğürlerde bulunurdu:

Ayrıca bu törende kalfa bir tarikat şeyhi tarafından peştamal kuşanıyordu.

Törende Şeyhin şu tarz dualar yaptığı kaynaklarda geçmektedir.

Allah seni iki cihanda aziz etsin.

Tuttuğun işten hayır gör.

Erenler, pîrler hep yardımcın olsun.

Allah rızkını bol etsin, yoksulluk göstermesin, sıkıntı çektirmesin.

Bilginlerin dediklerini, esnaf başkanlarının nasihatlerini, benim sözlerimi tutmazsan; ana-baba, öğretmen-usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, kâfir ve yetim hakkı yersen, hülasa Allah'ın yasaklarından sakınmazsan yirmi tırnağım ahirette boynuna çengel olsun" (Temel, 2007, s.45)

AHİ BABANIN USTA GENCE NASİHATİ

"Harama bakma, haram yeme, haram içme,
Doğru, sabırlı, dayanıklı ol, yalan söyleme,
Büyüklerinden önce söze başlama
Kimseyi kandırma, kanaatkar ol,
Dünya malına tamah etme.
Yanlış ölçme, eksik tartma.
Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini,
Hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve
Kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol." (Gürata, 1975, s.81) (Ceylan ve Yazıcı, 2014, s.60)

Yukarıdaki örnekler ahilik organizasyonu içerisinde ahlaki unsurun çok temel bir noktada yer aldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bir ustanın rast gele dükkan açabilmesi de mümkün değildi. Çünkü esnaf, sanatkar, dükkan sayıları, iş ve üretim araçları da belli bir sınırlama altındaydı

Gencin ustalık töreninde ustanın yaptığı işler bir yere getirilir. Genç bunları dolaştırır. Gülbank çekilip bir tür ilahi ile birlikte Fatiha okunurdu

Törene katılanlar bu ürünleri ederinin üstünde bir bedelle satın alır. Bu da gencin ilk dükkanını açması için ona bir sermaye oluşturmaktadır. Bu da önemli bir dayanışma ritüelidir.

AHİ ORGANİZASYONLARINDA HİYERARŞİK YAPI

Ahi organizasyonlarının ilk ortaya çıktığı zamanlardaki yapı şu şekildeydi: En tepede Kırşehir Ahi Evren Tekkesi'nde bulunan Ahi Şeyhi olurdu. Ona bağlı olarak her ilde Ahi babalar vardı. Bu kişiler yaklaşık 16'ncı yy'a kadar statülerini korumuşlardır. Onlara bağlı olarak da her zanaat şubesinin başı olarak Ahiler bulunmaktaydı. Ahilerin yardımcısı ise esnaf arasındaki ilişkiyi sağlayan Yiğitbaşları idi. (Durak ve Yücel, 2010, s.156) (Aslan, 2015, s. 255)

Daha sonraki dönemlerde devlet otoritesinin belirgin olarak ortaya çıkması, ahi teşkilatından lonca sistemine geçiş ile birlikte esnaf organizasyonu içinde ilave mekanizmalar ve ünvanlar da belirgin hale gelmeye başladı.

Osmanlı dönemine gelindiğinde yapı şu şekle doğru evrilmişti.:

Esnaf organizasyonunun en tepesinde kadı bulunmaktaydı. Kadı, esnafın seçtiği şeyh başkanlığındaki heyet üyelerini tayin ve azledebilir, esnafı denetlerdi.

Muhtesipler, çarşıyı pazarı dolaşır, denetleme görevi görürdü

Esnaf Şeyhi denen kişiler esnaf tarafından seçilen dışa karşı onları temsil eden insanlardı. Bir yerleşim merkezinde her meslek dalının bir tane Esnaf Şeyhi bulunurdu (17. YY'dan sonra Esnaf Şeyhinin yerinin Kethuda'lar almaya başladı).

Ahi Evren'in Kırşehir'deki tekkesi merkez tekke idi. Bütün ahiler manevî olarak Ahi Evren'e bağlı idi.

Herhangi bir mesleğin Esnaf şeyhleri ve idare heyetleri, o mesleğin ustaları tarafından seçilirdi. En önemli vazifesi ise esnafı denetlemekti. (Kal'a, 1995)

Üretilen malların kalitesi sürekli denetim altında tutulur, böylece tüketici hakları 21. yüzyıl insanının hayalinin bile ulaşamayacağı bir seviyede korunurdu. Her türlü şikayeti değerlendirip esnafı denetleyen idare kurulu, eğer esnaf hatalı ise gereken cezayı verirdi. Bu cezalar, özür dilemeden dükkan kapatmaya kadar olabilirdi.

Mesela yapılan ürün, kalitesiz olduğu için kısa zamanda yıpranmış ise, o ürün o ustanın dükkanının çatısına atılır ve müşteriye tazesi verilirdi. Tabii bu durum o usta için en büyük ayıp olurdu. İtibarı zedelenirdi. Tabii ki en çok denetim kunduracılar çarşısında olurdu. Kunduranın, müşterinin kullanım hatasından mı yoksa ustanın kalitesiz malzeme kullanıp işini savsaklayarak yapmasından mı yıprandığı tartışma götürdüğünden buradaki denetimler

inceden inceye yapılırdı. Şayet ustanın hatası tespit edilirse yapmış olduğu pabuç dükkanın damına atılırdı. “Pabucu dama atılmak” deyimimizin kaynağı da bu olaya dayanır.

Kethüda’lar ilerleyen dönemlerde Ahi babaların ve esnaf şeyhlerinin fonksiyonlarını üstelenen bir makam olarak ortaya çıkmışlardır. Kethüdâyı seçmek, seçilmiş kethüdâyı haklı bir sebeple değiştirmek veya devletçe kendilerine kethüdâ tayin edilmesini istemek tamamıyla esnaf grubunun insiyatifinde olup kadının esnafın istemediği bir kimseyi kethüdâ tayin etmesi mümkün değildi. Kethüdânın kadı tarafından onaylanması ve esnaf grubuna berat verilmesiyle faaliyet meşruiyet kazanmış oluyordu. (Kal'a, 1995)

Kethüda esnafın çeşitli işlerini takip eder, toplantıları yönetirdi. Esnaf birliğinin maddi ve idari işleriyle uğraşırdı Bu devrede Yiğitbaşı’lık makamı ise kethüdanın yardımcısı olarak işlev görürdü.. Esnaf arasındaki anlaşmazlıklarda ilk müdahale mercii idi. Bir ustanın bağımsız iş yapabilmesi için yiğitbaşının izni gerekliydi. Disiplin ve hammadde temini işleriyle de ilgili idi.

Ehli vukuf denen kişiler de bugünkü bilirkişi fonksiyonunu görürlerdi.

Ahilik yapısında mesleki ahlak ve insani özellikler olarak topluca şu vasıflara sahip olunması önemsenirdi:

İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak,

İşinde ve hayatında, kin, hasetlik ve gıybetten kaçınmak,

Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,

Gözü, gönlü ve kalbi tok olmak, cömertlik, ikram ve kerem sahibi olmak,

Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak,

Alçakgönüllü olmak, büyüklük ve gururdan kaçınmak, gücü varken af etmek,

Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek, hataları yüze vurmamak,

Dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güler yüzlü ve güvenilir olmak,

Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,

Herkese iyilik yapmak, iyiliklerini istemek,

Yapılan iyilik ve yardımı başa kakmamak,

Hakka, hukuka ve hakkaniyete riayet etmek,

İnsanların işlerini içten, gönülden ve güler yüzle yapmak,

Daima iyi komşulukta bulunmak, komşunun eza ve cahilliğine sabretmek,

Yaratandan dolayı yaratıkları hoş görmek,

Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak, kimseyi azarlamamak,

İyilerle dost olup, kötülerden uzak durmak,

Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak,

Zenginlere, zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak, kimseye yaltaklanmamak,

Allah için sevmek, Allah için nefret etmek,

Hak için hakkı söylemek ve hakkı söylemekten korkmamak,

Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek,

Açıkta ve gizlide Allah'ın emir ve yasaklarına uymak,
Kötü söz ve hareketlerden kaçınmak,
İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
Hakkı korumak, hakka riayetle haksızlığı önlemek,
Kötülük ve kendini bilmezliğe karşı iyilikle karşılık vermek,
Belâ ve musibetlere sabır ve tahammüllü olmak,
Müslümanlara lütufkâr ve hoş sözlü olmak,
Düşmana düşmanın silahı ile mukabelede bulunmak,
İnanç ve ibadetlerinde ihlaslı olmak,
Fani dünyaya ait şeylerle öğünmemek böbürlenmemek,
Yapılan iyilik ve hayırda hakkın hoşnutluğundan başka bir şey gözetmemek,
Âlimlerle dost olup dostlara danışmak, her zaman her yerde yalnız Allah'a güvenmek,
Örf, âdet ve törelere uymak,
Sır tutmak, sırrı açığa vurmamak,
Aza kanaat, çoğa şükür ederek dağıtmak,
Feragat ve fedakârlığı daima kendi nefsinden yapmak. (Aslan, 2015, ss. 256-257)

AHİLİK KURUMUNDA ROL MODELİN ÖNEMİ

Her Mesleğin Bir Piri var:

Ahilikte ve daha sonraki lonca sisteminde her esnaf kolunun kendine mahsus gelenekleri ve her mesleğin bir pîri bulunmaktaydı. Meselâ Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdrîs terzilerin, Hz. Yûsuf saatçilerin, Hz. Dâvûd demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tâcirlerin, Selmân-ı Fârisî berberlerin, Ahî Evran ise debbâğ esnafının pîri sayılırdı.. (Kal'a, 1995)
Terzilerin dükkanında: "Her sabah besmeleyle açılır dükkanımız / İdris Nebîdir pîrimiz üstadımız" yazardı;
Demircilerde: "Her sabah besmeleyle açılır dükkanımız / Davut aleyhisselamdır pîrimiz üstadımız" yazardı.
Ustanın yapmış olduğu mesleği icrâ etmiş bir peygamber bilinmiyorsa o mesleği yapmış olan bir Allah dostu meslek pîri olarak kabul edilirdi. Mesela kahvecilerin dükkanlarında, "Her sabah besmeleyle açılır dükkanımız / İmam Şazeli'dir pîrimiz üstadımız"
Ahilikle ilgili nerdeyse tüm kaynaklarda geçen üç şeyin açık ve üç şeyin de kapalı olma özelliği bulunmaktaydı. Bu özellikler kişide olması gereken üstün insani vasıflara vurgu yapmaktaydı

AHİ'NİN ÜÇ ŞEYİ AÇIK OLMALI

Ahi'nin üç şeyinin açık olması tavsiye edilirdi. Bu hususlar belli karakter özelliklerini göstermekteydi
Eli açık olmalı, kardeşlerinden ihtiyacı olanlara elindekileri verebilmeli hayır ve hasenata yatkın olmalıydı. Veren el olmak makbuldü (CÖMERTLİK)
Kapısı açık olmalı, verme kültürüne uygun olarak herkese destek olması en önemli düsturlardan biriydi. Konuklara kapısı ve gönlü açık olmalıydı (KONUKSEVERLİK)
Sofrası açık olmalı, insanlara seve seve yediğinden ikram edebilmeli, fakirlere daima sofrasında yer vermeliydi (DİĞERKAMLIK)

AHİNİN ÜÇ ŞEYİ KAPALI OLMALI

Gözü kapalı olmalı; Başkasının değerlerini, ayıbını görmeye, namahreme bakmaya ve kötülüklere kapalı olmalıydı (AYIPLARI ÖRTEN)
Irzı kapalı olmalı; harama yaklaşmamalıydı (ALLAH'IN HUDUTLARINA SAYGILI)
Dili kapalı olmalı; kötü söz etmemeli, gıybet yapmamalıydı (DEDİKODU, LAF TAŞIMA, İNSANLARLA ALAY ETME YOK) bireysellik önemli görülmüyor, onun yerine birlik ve beraberlik ruhu, dayanışma önemseniyordu. Bu özellikle bu günkü bireyselliğin ve bencilliğin öne çıktığı toplumsal yapı ile büyük bir farklılık göstermekteydi

AHİLİĞİN DİĞER FONKSİYONLARI

Fahri Solak (2006) ve Mahmut Özdevecioğlu'nun (2006) çalışmalarında gördüğümüz üzere Ahilik SOSYAL GÜVENLİK VE ARABULUCULUK fonksiyonuna da sahipti: Ahiliğin içinde önemli bir yeri olan Yiğitbaşı makamı mesleki ihtilaflarda arabuluculuk yapardı. (Bugünkü hukuki yapıda ciddi planda öne çıkan tahkim kurumunun o dönem şartlarında uygulandığını gösteren bir örnek olarak dikkat çekmektedir.)
Yardım sandığı ihtiyacı olanlara yardım edilmesi için oluşturulurdu (Kendi döneminde bir tür sigorta fonksiyonu gören bir yapı)
Düğünler ve organizasyonlar için ortak malzemeler olur onlar kullanılırdı (Birlik ruhu). Bu özellik Anadolu'da bazı yörelerde hala fonksiyon gören bir uygulamadır. Bu gün bu özellik şehirlerde maalesef işlemediğinden gençlerin evlilik yaşı çok gecikmiş durumda)
Ahi zaviyeleri bir nevi sosyal okul fonksiyonu görmekteydi. Ahiler birer esnaf veya sanatkar olmanın ötesinde kardeş gibiydiler. Ayrıca çeşitli zamanlarda düzenlenen esnaf toplantıları ve yaran sohbetlerinde sosyal hayata uyum sağlarlardı. Yaran odaları denen mekanlarda tertip edilen bu toplantılarda çoğu zaman gençler yaran

başlığı yaparlar bu da onların bir tür yöneticilik becerilerinin gelişmesinin sağlardı. (Bu gün buna benzer fonksiyonları belki sektörel derneklerin gençlik yapılanmalarında görmekteyiz)

(Bugünkü sektörel dernekler ve vakıfların da kısmen bu fonksiyonlarını gördüğü söylenebilir. Fakat ne kadar başarılı olduğu ise çoğu zaman tartışma konusu olmaktadır.)

Ahi zaviyelerinde Sürek avı, kılıç kalkan ve ok kullanma, ata binme öğretilmekteydi. (Burada gençlerin sportif aktiviteler yaparak kendilerinin zinde tutmalarının önemini görebilmek mümkün)

Aynı zamanda temel dini bilgiler ve ahlaki özellikler kazandırılmaktaydı, özetle ahi organizasyonları aynı zamanda dini ve manevi değer aktarım merkezi olarak da işlev görmekteydi. (Solak, 2006 ss. 78-82) (Özdevecioğlu, 2006, s.113)

Meşhur seyyah İbn Batuta Ahileri şöyle anlatır:

"Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma; şu veya bu sebeple yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir. (Batuta, 1983, s.184)

İDARİ VE ASKERİ FONKSİYONLAR

Ahi organizasyonları sıkıntılı dönemlerde (Moğol istilası gibi) askeri mücadelenin içinde bilfiil yer almışlardır.

Osmanlı Devleti kurulurken ve Orhan beyin seçimi sırasında ağırlık koymuşlardır

Devletin gelişimi sürecinde Gaziyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum'un yanı sıra Ahiyan-ı Rum organizasyonları da bilfiil hizmet etmişlerdir (Bir tür kamu diplomasisi) (Solak, 2006, ss.82-83).

AHİLİKTEN LONCA ve GEDİK SİSTEMİNE GEÇİŞ

Ahi teşkilatının Osmanlı Devleti esnaf ve sanatkarları üzerindeki etkileri XV. yüzyılın ortalarından sonra azalmıştır

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da aşağı yukarı 630 yıl yön verip, ışık tutmuş olan Ahilik, örgüt olarak, kendi kural ve kurullarıyla, 3. Sultan Ahmet dönemine dek sürmüştür. Adı geçen bu Osmanlı Sultanı döneminde, 1727 yılında ''Lonca veya Gedik'' denen bir uygulamaya geçilmeye başlanmıştır

Osmanlı'da belli sayıda esnafın belli sanatları icra edebilme usulü kabul edildiğinde sanat ve esnaflık ruhsatının kime verileceği konusu gündeme gelmiş, bu noktada önce bu sanatları eskiden beri icra eden ve çoğunluğu vakıf olan dükkânlarda gedik hakkına sahip olan kişilere verilmesi karar altına alınmıştı. Bunun sebebi vakıf dükkânlarda bulunan "âlât-ı lâzime" yani o mesleğin yapılması için gerekli olan alet ve edevat adeta icra edilen sanatın yapılabilmesine ait ruhsat ve imtiyazın sembolü olmuş ve bu devirden sonra süknâ hakkı veya "gedik hakkı" diye anılmaya başlanmıştır.

Bu şekilde gedik hakkı yeni bir iktisadi mana kazanmıştır. Bu tarihte itibaren gedik hakkının yeni bir mana kazanmasından dolayı birçok araştırmacı tarafından bahsi geçen tarih yani 1140 /1727 tarihi Gedik Sisteminin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir. (Akgündüz, 1996)

Lonca teşkilatı (Gedik) iktisadi ve sosyal yapının içinde öne çıkmaya başlamasıyla beraber, esnaf da, önceleri toplandığı dergah ve zaviyeleri yavaş yavaş terk ederek loncaları oluşturmaya başlamıştır

Bu tarz esnaflık ve sanatkarlık, 1860 yılına kadar sürmüştür. O zamanlar bir kişi, çıraklıktan ve kalfalıktan yetişip de açık bulunan ya da bir ustalık makamına geçmedikçe, yani gedik sahibi olmadıkça dükkan açarak sanat ve ticaret yapamazdı.

Ancak ellerinde imtiyaz fermanı olan kişiler sanat veya ticaret yapabilirdi. Yani sistem ciddi oranda kontrollü bir iktisadi sistemdi.

LONCALARIN SONA ERİŞİ

Tanzimat'ın ilanından ve yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları yapılmaya başlandıktan sonra, öteden beri sürüp gelen tekelcilik kuralının sanatla ticaretin gelişmesinde zararlı olduğu kanaati oluşmaya başladı,

Ticaret ve sanayinin gelişmesi gerektiğinden ve istenildiğinden, artık gedik ve tekelcilik kuralının sürdürülmesinde hükümetçe yarar görülmedi

Osmanlı Devleti'nin Ruslarla yaptığı Kırım Savaşı'nın ardından, Osmanlı Sultanı 1. Abdülmecit'in 1856 da yayınladığı ''Islahat Fermanı'' ile Osmanlı İmparatorluğunun bütün uyruklarının, her türlü sanat, ticaret ve meslekleri özgürce yapabilmeleri kabul edilmiştir.

1277 (1861) tarihli Gedik Nizamnâmesi ile de gedik hakkı bazı sınırlamalara tâbi tutulmuştur. Nihayet 1331 (1913) tarihli Gediklerin İlgası Hakkında Kanun ile birlikte gedik hakları tasfiye edilerek yüzde doksanı ortadan kaldırılmıştır. (Akgündüz, 1996)

DERSAADET TİCARET ODASI

Dersaadet Ticaret Odası kurulmadan önce Osmanlı'da ilk olarak Batılıların kurduğu ticaret odaları faaliyet göstermiştir. İstanbul'dan başka Beyrut, Şam ve Selanik gibi ticaret merkezlerinde odalar oluşturulmuştu

Daha sonra 1876 Meclis-i Ticaret ve Ziraat kurulmuştur. Bu kuruluş daha sonra oluşturulması tasarlanan odalar için bir nevi alt yapı hizmeti görmek üzere düşünülmüştü (Sayar, 2007, s.176).

Sadrazam Küçük Said Paşa' nın gayretleri 19 Ocak 1880 tarihinde Sultan İkinci Abdülhamid'in iradesi ile Dersaadet Ticaret Odası'nın kuruluş çalışmaları başlatılmıştır. (Gülsoy ve Nazır, 2009 s.39)

Öncelikle Cemiyet-i Ticariye diye bir ara kurum kurulmuş daha sonra da 14 Ocak 1882 tarihinde Dersaadet Ticaret Odası çalışmaya başlamıştır. İlk toplantısını Mehmet Ali Paşa hanında yapmış ve Ermeni bir tüccar olan Azaryan Efendi ilk başkan seçilmiştir. (Gülsoy ve Nazır, 2009 s.57)

ODALARIN TARİHİ

2. Meşrutiyet sonrası, 13 Haziran 1910'da Dersaadet Sanayi ve Ticaret Odası adını almıştır
Cumhuriyet sonrası Avrupa Devletlerindeki mevzuat örnek alınarak 22 Nisan 1925'de ticaret ve sanayi odaları için yeni bir nizamname oluşturulmuş, meslek gruplarına odalara kaydolma zorunluluğu getirilmiştir
8 Mart 1950'de 5590 sayılı kanun ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu kanun ile odalara kamu kurumu statüsü verilmiştir.
Odalar ve borsaların üst birliği olarak Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği oluşturuldu.
30 Mayıs 1952'de İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ayrılarak İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Sanayi Odası diye iki ayrı oda oluşturulmuştur (Köknel, 2007, s.258)

SONUÇ OLARAK

Ahilik, Anadolu'da özellikle 1200'lü yıllarla birlikte ticaret ve zenaat erbabının hem kültürel, hem mesleki, hem de ruhi dayanışmalarını beraberce sağlayan bir organizasyon olarak önemli bir fonksiyon görmüştür. Ahiliğin kuruluş ve gelişme dönemlerinde Anadolu'da çok ciddi bir karışıklığın olduğu tarihi bir vakıadır. Buna rağmen bu yapı yerleşip kök salmış ve kendisinden sonraki birçok kurumu ve dönemi etkilemiştir. Hatta Ahiliğin etkilerini bugün dahi yapı olarak ona benzeyen kuruluşların bünyesinde görebilmekteyiz.
1200'lü yıllarda teşekkül etmeye başlamış olan Ahi organizasyonunun kökleri daha önceki yüzyıllara dayanmaktadır. Bu çerçevede ilk adımda Fütüvvetnameleri ve Fütüvvet teşkilatını sayabilmek mümkündür. Detaylı incelendiğinde Hz Peygamber (AS) döneminde başlayarak sonraki halifeler zamanında teşkilatlı hale gelen Hisbe teşkilatının da ahiliğin oluşumunda önemli etkileri görülebilmektedir. Tüm bu unsurlar ortak bir zihniyetin ve ortak bir tarihi devamlılığın tezahürü olarak ahi organizasyonunun bünyesinde yer almıştır. .
Yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere Ahilik bir mesleki dayanışma organizasyonu olmakla birlikte üyelerinin ahlaki gelişmesinde ciddi şekilde önem veren bir yapı olarak faaliyet göstermiştir.
Ahilik bu yapısı ile kendisinden sonraki dönemlerde kurulan Lonca ve Gedik sistemlerine de ciddi oranda tesir etmiştir. Onların da arka planında ahiliğin, kökü Hz Peygamber (as) dönemine kadar uzanan temel prensiplerini ve ruhunu görebilmek mümkündür.
Biraz daha ileriye gidildiğinde Osmanlı'nın son döneminde kurulmuş ve Cumhuriyet döneminde de bazı farklılıklar geçirse de temel misyonunu kaybetmemiş olan Ticaret ve Sanayi Odalarının da ahilik organizasyonundan gelen bir ruha sahip oldukları iddia edilebilir.. Bugün var olan odalar da üyeleri arasında dayanışma sağlamaya çalıştıkları kadar meslek ahlakını da gözetmek misyonu ile kurulmuş olan

organizasyonlardır. Dolayısıyla bu kurumların ahiliğin üzerine oturduğu fütüvvet kültürü ve fütüvvetnamelerde dile getirilen edepleri mesleki ahlak prensipleri olarak tekrar gündeme getirmeleri ve bunları günümüz şartlarına uygun olarak yeniden ele alarak yürürlüğe koyabilmeleri her açıdan yararlı olacaktır.

İlave olarak eskiden mesleki gelişme süreçlerinde nasıl ki yama, çırak, kalfa ve usta gibi seviyeler devredeyse bugün de özellikle Meslek Liseleri ve Meslek Yüksekokulları bu gelişme süreçlerinde rol üstlenmiş durumdadırlar. Dolayısıyla mesleğe hazırlanan gençler eskiden ahilik geleneği içerisinde hem mesleki beceriyi hem de ahlaki özellikleri kazanıyorlarsa bugün de mesleğe hazırlık fonksiyonu üstlenen gerek örgün gerekse de yaygın eğitim kurumlarında bu mesleki ve ahlaki formasyonları edinmek durumundadırlar. İşte bu noktada da geçmişte başarıyla kullanılmış olan ahiliğin ahlaki öğretileri ve fütüvvetnameler istifade edilecek değerler olarak ele alınmalıdır. Ahilik ve fütüvvetnamelere sadece tarihi metinler veya folklorik değerler olarak değil mesleki eğitime katkı sağlayan mekanizmalar olarak bakılmalıdır.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde devreye giren mesleki yeterliliklerin tanımlanması çalışmaları sırasında da meslek hayatında yer alan kişilerin bilgi, beceri ve yetkinlikleri belirlenirken, onların mesleki gelişme süreçlerinde hangi ahlaki değerlere sahip olmaları gerektiği üzerinde de titizlikle durulmalıdır. (Bkz: Anonim, Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi, 2022) (Anonim, Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi Seviye Tanımlayıcıları, 2022)

Ahilikte yer alan üç şeyin açık üç şeyin de kapalı olması düsturu önemli bir ahlaki kalıp olarak her devirde yaşatılmalıdır. Ahilik ve fütüvvet teşkilatında ve daha sonra da lonca sisteminde uygulanan mesleklerde rol model tanımlaması günün şartlarına göre sürekli güncellenerek daima devrede tutulmalıdır.

Özetle Türk Tarihinin neredeyse en çalkantılı dönmelerinden biri olan 13. yy'da başlamış, daha önceki yüzyıllara kadar uzanan tarihi derinliğe sahip ve günümüze kadar süregelmiş Ahilik teşkilatı, bugün de örnek alınacak çok önemli değerleri bünyesinde barındıran tamamen yerli bir organizasyondur. Ahilik, folklorik değeri olan ve tarihin derinliklerinde kalmış donmuş bir yapıdan ziyade her dönemde uygulanabilecek canlı bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akgündüz, A. (1996). Gedik Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, C.13, 541-543. https://islamansiklopedisi.org.tr/gedik adresinden alındı

Alkış, A. (2019). İslam hukuku açısından tüketicinin korunması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, ss.73-138. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/681375

Anadol, C. (2001). Türk İslam Medeniyetinde ahilik kültürü ve fütüvvetnameler. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Anonim. (2022). Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi. Mesleki Yeterlilikler Kurumu (MYK): https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/avrupa-yeterlilikler-cercevesi adresinden alındı

Anonim. (2022). Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi Seviye Tanımlayıcıları. Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK): https://www.myk.gov.tr/images/articles/AYC/pdf/AYC_Seviye_Tanimlayicilari_(tr).pdf adresinden alındı

Arslan, H. (2015). Ahilik teşkilatının sosyo iktisadi yapısı ve örneklik değeri. Akademik Bakış Dergisi, 248-271. Kırgızistan

Ceylan, B, Yazıcı, İ.H. (2014). Hamilik okulu: Fütüvvet ve ahilik kültürünün günümüz mesleki eğitim anlayışında ihya edilmesine ilişkin bir deneme. İstanbul: Hamilik Okulu Vakfı.

Batuta, İ. (1983). Seyahatname. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Bayram, M. (2012). Sosyal ve siyasi boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlana mücadelesi. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Çağatay, N. (1988). Anadolu Türklerinin ekonomik yaşamları üzerine gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri). Belleten, Cilt LII(203), 485-500. https://belleten.gov.tr/tam-metin/2030/tur adresinden alındı

Durak, İ., Yücel, A. (2010). Ahiliğin sosyo-ekonomik etkileri ve günümüze yansımaları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.15, S.2 s.151-168. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194574

Erdem, İ. (2005). İlk dönem Türkiye Selçuklu- Moğol ilişkilerinin iktisadi Boyutu (1243-1258).

Tarih Araştırmaları Dergisi Sayı: 24 ss. 1-10 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/782379

Esmer, M. (2020). Nureddin Zengi (Sehaddin Eyyubi) minberi. Şubat 2, 2022 tarihinde Mescid-i Aksa Arşivi: https://mescidiaksaarsivi.com/icerik.asp?cat=15&item=145 adresinden alındı

Gülsoy, U., Nazır, B. (2009). Türkiye'de ticaretin öncü kuruluşu: Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Gürata, M. (1975). Unutulan adetlerimiz ve loncalar. Ankara: Tisa Matbaacılık.

Harakani, E. H. (2006). Seyr-ü Sülük risalesi. İstanbul: Sufi Kitap.

Kal'a, A. (1995). Esnaf Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, C.11, 423-430. https://islamansiklopedisi.org.tr/esnaf adresinden alındı

Kala, A. (2012). Debbağlıktan dericiliğe: İstanbul merkezli deri sektörünün doğuşu ve gelişimi. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Kalın, İ. (2016). Ben öteki ve ötesi, İslam-Batı ilişkileri tarihine giriş. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kallek, C. (1998). Hisbe Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 18, 143-145. https://islamansiklopedisi.org.tr/hisbe#1 adresinden alındı

Kallek, C. (2007). Pazar Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, 34, 206-208. https://islamansiklopedisi.org.tr/pazar adresinden alındı

Köknel, S. (2007). 1950-80 arası İTO faktörü. (. A. Özgürel içinde, Lonca'dan Odaya (s. 256-263). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Kuşeyri. (1966). Er-Risale. Kahire.

Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, C.13, 261-263. https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#2 adresinden alındı

Özdevecioğlu, M. (2006). Ahilikten günümüze iş ahlakı anlayışı. E. E. (Ed) içinde, İktisat Tarih ve Zihniyet Dünyamız (s. 105-126). İstanbul: Müsiad Yayınları.

Sayar, A. G. (2007). Modernizasyon gerçeği karşısında Osmanlı iktisat düşüncesinin dönüşümü. A. Ö. (Ed) içinde, Lonca'dan Odaya. İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları.

Solak, F. (2006). Ahiliğin sosyo ekonomik fonksiyonları ve bugünkü kurumlarla mukayesesi. E. E. (Ed.) içinde, İktisat Tarih ve Zihniyet Dünyamız (s. 75-89). İstanbul: Müsiad Yayınları.

Sülemi. (1977). Kitabü'l Fütüvve. Ankara: Süleyman Ateş.

Sümer, F. (2002). Keykubad 1 Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, C.25, 358-359. https://islamansiklopedisi.org.tr/keykubad-i adresinden alındı

Temel, H. (2007). Ahilik teşkilatının halkın eğitim ve öğretimindeki rolü. Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü /Yüksek Lisans Tezi. http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1628/331862.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı

Uludağ, S. (1996). Fütüvvet Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansklopedisi, C:13, 261-263. https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 adresinden alındı

KADININ İKTİSADİ HAYATTAKİ ROLÜ: AHİ TEŞKİLATI KAPSAMINDA BACIYAN-I RUM ÖRNEĞİ

Mehmet YÜCE•, Dilşad KELEŞ••

ÖZET

Türk kadını tarihin her döneminde, toplumsal hayatta ön planda yer almıştır. Türk Devletleri aile unsuru temelli üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle Türk geleneğinde aile kurumu devleti oluşturan temel unsurların başında yer almıştır. Aileyi bir arada tutan esas unsur ise kadın olduğu kabulünden hareketle Türk Toplumunda kadının her zaman mümtaz bir yeri olmuş ve sosyal hayata aktif rol almıştır. Bu bağlamda, Türk hukuk ve toplum hayatında kadınların önemi başta iktisadi ve sosyal olmak üzere pek çok alanda öne çıkmıştır. Türk tarihinde kadına atfedilen değer, kadınların sosyal, ekonomik, siyasi, askeri vb. alanlarda etkin rol almasına yardımcı olan Bacıyân-ı Rum Teşkilatı ile somut zemine oturmuştur.

Tarihte Ahi Teşkilatının kadın kolunu oluşturan Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucusu Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı, eğitime olan bağlılığı ve çabaları sayesinde önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Fatma Bacı, başta eğitim olmak üzere, mesleki, siyasi, askeri pek çok alanda kadınlara destek olmuştur. Bu da o dönemde kadınlara başta iş ve meslek olmak üzere, sosyal, siyasi, askeri hayatta verilen önemi bir kez daha göstermektedir. Yapılan açıklamalar ışığında bahsi geçen bildiride, ahi teşkilatından bahsedilerek; Türk toplumlarında kadınların iktisadi hayattaki rolü üzerine değerlendirme yapılacaktır. Ardından; Bacıyanı Rum Teşkilatı hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahi Teşkilatı, Bacıyan- Rum Teşkilatı, Fatma Bacı, Kadın

• Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi. E-Posta: myuce@uludag.edu.tr; https://orcid.org/0000-0001-6398-5589

•• Bursa Uludağ Üniversitesi Doktora Öğrencisi

THE ROLE OF WOMEN IN ECONOMIC LIFE: THE EXAMPLE OF BACIYAN-I RUM WITHIN THE SCOPE OF THE AHI ORGANIZATION

Mehmet YÜCE•, Dilşad KELEŞ••

ABSTRACT

In every period of history, Turkish women have been at the forefront with their place in political life as well as their place in social life. The idea that the most fundamental institution forming the state is the family, and the main element that keeps the family together is the woman, has always been accepted as essential by the Turks. In this context, the importance of women in Turkish legal and social life has been the focal point in many areas, especially in economic and social areas. The value attributed to women in Turkish history, women's social, economic, political, military, etc. It settled on concrete ground with the Bacıyân-ı Rum Organization, which helped it take an active role in the fields.

Fatma Bacı, the wife of Ahi Evran, the founder of the Bacıyan-ı Rum organization, which constituted the women's branch of the Ahi Organization in history, is considered an important personality thanks to her dedication to education and her efforts. Fatma Bacı supported women in many fields, especially in education, professional, political and military. This shows once again the importance given to women in social, political and military life, especially in business and occupation. In the light of the explanations made, in the aforementioned declaration, by mentioning the ahi organization; Evaluation will be made on the role of women in economic life in Turkish societies. Next; Information about the Bacıyan-ı Rum Organization will be given.

Keywords: Ahi Organization, Bacıyan- Rum Organization, Fatma Bacı

• Prof. Dr., Bursa Uludağ University. E-Mail: myuce@uludag.edu.tr; https://orcid.org/0000-0001-6398-5589

•• Bursa Uludağ University PhD student.

GİRİŞ

Türk toplumları tarih sahnesine çıktıkları günden bugüne sosyal hayat kapsamında birçok kurum kurmuş ve kurmuş oldukları kurumları kendilerine has kültürleri ile şekillendirmişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesinde öncü rol oynayan Ahi teşkilatı, toplumsallaşmanın temelini oluşturmuş, bireyler arası dayanışmanın sağlanmasına ve sosyo- kültürel alanların şekillenmesine yardımcı olarak; bu kurumlar arasında yerini almıştır. Ahilik teşkilatı toplumsal her alanda varlığı hissetmiş, bu alanda yapılmakta olan faaliyetleri belli standartlara bağlayarak Türk-İslam kültürüne uygun icra edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte Ahilik teşkilatı aynı zamanda toplumun her kesiminde de kendine yer bulmuştur. Bu teşkilatın kadınlar arasında örgütlenmesi Bacıyanı Rum Teşkilatı şeklinde olmuştur.

Bacıyanı Rum Teşkilatı, bir taraftan ilim, tasavvuf, sanat ve ahlâkı öncelerken, diğer taraftan da kadının çok yönlü gelişmesine katkıda bulunarak onları ekonomik ve sosyal hayatta önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Ahi Evran'in eşi Fatma Bacı, kadınların teşkilatlanıp gelişmesi amacıyla "Bacıyan-ı Rum" teşkilatını kurmuştur. Bu teşkilat dünyanın ilk örgütlü kadın teşkilatı niteliğindedir. Söz konusu bu teşkilat, kadınlarının çok yönlü gelişmesine öncülük etmiştir. Böylece bu teşkilatın katkısıyla Anadolu kadınlarını, bir taraftan kılıç kuşanarak gerektiğinde yurdunun savunmasında eşlerinin yanında savaşmayı, diğer taraftan ilim, marifet ve sanatla hemhal olup ilim, kültür ve edebiyat sahasında varlığını hissettirmiş, bunlarla birlikte sosyal ve ekonomik alanlarda da ülkenin kalkınmasında da önemli rol oynamıştır.

Bacıyan-ı Rum teşkilatı Türk kadının kültürel kodlarıyla uyum içinde olduğu için kısa zamanda Türk toplumu tarafından benimsenmiştir. Tarihsel süreç içinde incelendiğinde Türk kadınının dört önemli özelliğini görmek mümkündür. Birincisi Türk kadını cengâverdir, obasını savunduğu gibi gerektiğinde savaş meydanında eri ile birlikte cenk etmekten kaçınmaz. Eski Türk toplumlarında kadınlar ev işleri yanında ata binmek, kılıç kuşanmak ve güreş gibi ağır sporlar yapmak konusunda da maharetli oldukları bilinmektedir. Hatta yeri geldiğinde savaşlara katılmaktan da geri kalmazlardı. İkincisi Türk kadını devlet yönetimde söz sahibi olmuştur. Eski Türk Devletler yönetim geleneğinde, karar alma süresinde devletin başı hakanların yanında eşleri (hatun) de söz sahibi idiler. Mesela Göktürklerde, kağan ile hatun devlet işlerini birlikte yürütmüşlerdir. Son derece cesur hanım hükümdar olan Tomris (Saka Türklerinin ilk kadın hükümdarı), Türk mitolojisinde önemli yer almakta ve namı günümüze kadar gelmiş bulunmaktadır. Ayrıca Kurtuluş savaşında Türk kadının efsanevi mücadelesi Türk İstiklal tarihe altın harflerle geçmiştir. Üçüncüsü Türk toplumunda kadın ekonomide de söz sahibidir. Eski Türk toplumlarında kadın, maharetle işlediği deri, kilim, yünlü mamuller ve hayvansal ürünler sayesinde Obanın geçimini temin etmenin yanında bu ürünlere kattığı ruh ve sanatsal inceliklerle tarihi nam salmıştır. Böylece Türk kadını ev ekonomisinin can damarı, aile kavramının vazgeçilmez parçası haline gelmiştir. Dördüncüsü Türk kadının aile ocağının temel taşıdır. Türk toplumunda kadın, öneminde dolayı kutsal sayılan ailenin en önemli unsuru olmuştur. Türk kültüründe ailede iki mekân bulunmaktadır. Bunlar ailenin yaşadı ev ve evin merkezi olan ocaktır. Bu nedenle

Türk örfünde ateş, baba ocağından getirerek yakan güveye, ocağı ise geline emanettir. Dolayısıyla Türkler kadın ile ocak arasında bir bağ kurmuştur. Yani ocağı söndürmeden devam ettiren kadındır. Birçok seyahatnamede sosyal hayata aktif olan Türk kadını, eşine bağlı ve iffetine sahip olduğu yönünde bilgiye rastlanmak mümkündür. İşte Ahilik pratiği bu hasiyetlere sahip Türk Kadını İslami değerlerle tanıştırarak Türk toplumundaki kadının işlevi İslam cihanşümulülüğü ile yoğrularak Türk –İslam sentezine hayat vermiştir. O nedenle Türk kadını bu anlayış içinde kimliğini bularak Türk toplumun temel taşlarından biri haline gelmiştir.

Bu çalışmada Türk Toplumunda önemli bir rol üstleyen kadınların İslam tasavvuf ekolünün ekonomi pratiği olan Ahilik Teşkilatıyla tanışmasının başta ekonomik alanda olmak üzere sosyal hayatta doğurduğu sonuçlar ele alınacaktır. Günümüzde kadınların ekonomi hayata yer alması konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların önemli kısmı Batı kaynaklı olduğundan dolayı doğal olarak Batının değer yargıları öne çıkarılmıştır. Bu yaklaşım tarzı ise milli ve manevi değerlerine önem veren toplumumuzda yeterli destek görmemektedir. Oysa Türk kadınının ekonomik hayatta aktif rol üstlenmesinin başarılı tarihsel uygulaması olan "Bacıyan-ı Rum" teşkilatı günümüz şartları içinde yeniden yorumlanarak Türk toplumu için bir model olarak sunulması mümkündür. Bu çalışmanın amacı da budur. Ancak bu konu çok kapsamlı olduğu için tebliğde derinlemesine tüm yönleriyle ele almak mümkün olmamıştır. O nedenle tebliğde amaç konu genel hatlarıyla ortaya konularak bu modele yönelik merak uyandırmakla sınırlandırılmıştır. Bu bakış açısıyla tebliğde öncellikle Ahilik teşkilatının kuruluşu, yayılması ve temel ilkeleri bertikten sonra Bacıyan-ı Rum teşkilatının ana hatlarıyla ele alınmıştır.

ANADOLU'DA AHİLİK TEŞKİLATININ KURULUŞU VE YAYILMASI

Ahilik, kelime anlamı olarak Arapça "kardeşim" (ahi), "cömert, yiğit, civanmert, eli açık" anlamına gelmektedir. Bu isim ile kurulan Ahilik teşkilatı ise fütüvvet geleneğinden beslenerek örgütlenen, 18. yüzyıldan sonra bir esnaf-sanatkâr birliği haline dönüşen ve Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dini, kültürel, ekonomik ve siyasi boyutları olan bir sistemi ifade etmektedir. Ahilik, inancın pratiğe dönüştüğü bir uygulama olması yanında Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında önemli bir rol üstlenmiş, maneviyat ile maddiyatı bir arada tutmaya başarmış, dünyayı ahiretin tarlası olduğu ilkesiyle hareket ederek Türk yurtlarını şenlendirmiş felsefi derinliğe sahip bir sistemdir. Bu sistem oluşturduğu atmosferde inkişaf eden Osmanlı devleti cihan hâkimi bir devlet olmuş ve Ahilik anlayışı kıtalar ötesine taşımıştır (Ceylan, 2014:131). Bu anlayış üzere kurulmuş olan Ahilik, Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısının oluşturulmasında büyük rol oynamış, Türk toplumunu milli ve manevi değerler ekseninde motive ederek toplumu ataletten ve tahribattan kurtarmak üzere organize olmuş derin bir yapıya sahiptir (Karakaş, 2017: 2).

Ahilik aynı zamanda bir eğitim kurumu hüviyetine bürünerek gençlere meslek edindirmek üzere faaliyete bulunmuştur. Bu çerçevede toplumun ihtiyaç duyduğu meslekler tespit edilmiş ve bu meslekleri icra etmek üzere yüksek ahlaka sahip ehliyetli kişileri yetiştirmiştir. Bu çerçevede faaliyet icra eden Ahilik Kurumu, 13. yüzyılın

ilk yarısından başlayarak 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde Türk halkının sanat ve meslek alanında yetişmelerinde öncülük etmiş ve bunun yanında meslek erbaplarını ahlaki yönden de gelişmelerini sağlamasında önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür (Şanal, Güçlü, 2007: 380).

Ahilik kurumu, devletin güvenliği sağlamada ve adaleti tesis etmekte zayıf olduğu bir dönemde bu fonksiyonları kısmen de olsa ifa ederek toplumda barışın tesisi yönünde önemli bir rol oynamıştır. Bu işlevi deruhte ederken "güç" yerine "ilim-ahlak" unsurlarını öne çıkararak faziletli insanlardan oluşmuş bir toplum inşa edilmesi yönünde çaba gösterilmiştir. Böylece toplumsal fazilet yoluyla kötülüklerin ve haksızlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Zira İslam'ın özü ve İslam ekonomisinin mayası da ahlaki temeller üzerine inşa edilmiştir.

Ahilik kurumu, aynı zamanda bir yardımlaşma ve dayanışma kurumudur. Ahilik, niteliği itibariyle esnaf kuruluşu olarak görülse de bu kurum amaçları itibariyle, yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak, toplumsal barışı teşvik etmek amaçları çerçevesinde şekillenmiştir. Bununla birlikte Ahilik aynı zamanda sufiliği de bünyesine alan çok fonksiyonlu bir kurum haline gelmiştir (Özerkmen, 2004: 59). Bu kapsamda, Ahilik kurumu, İslam kültür ve medeniyeti içerisinde çok yönlü rol üstlenmiş, dini, iktisadi, ahlaki, sosyal ve siyasal fonksiyonları bulunan(Özerkmen, 2004 : 58) bir sivil örgütlenme şekli olarak Türk Toplumu ile özdeşmiş nevi şahsına münhasır manevi temelleri olan bir yapılanma olmuştur.

Ahilik teşkilatı bir esnaf meslek örgütüdür. Ancak diğer mesleki örgütlerden farklı olarak sadece iktisadi faaliyet üzerine yoğunlaşmakla kalmamış bununla birlikte kültürel ve manevi değerleri de önceleyerek faziletli bir esnaf topluluğunu oluşturmaya çalışmıştır. Bu teşkilat aynı zamanda devletin istiklaliyetinin sürdürülmesinde katkıda bulunmuştur. Selçuklu Devletinin yıkılmasına mani olamayınca da Anadolu'da yeni bir devletin temellini atılması hususunda maddi ve manevi destek sağlamıştır. Bu kapsamda eğitim faaliyetleri öne çıkararak yıkılmakta olan Selçuklu devletinin enkazından Anadolu'da cihanşümul bir devletin kurulması felsefesinin yerleşmesine öncüllük etmiştir. O nedenle Ahilik Osmanlı devletinin kurulmasında sosyo-ekonomik katkıda bulunmuş olan İslam'ın esaslarıyla yoğrulmuş Türk değer yargıların sentezinden oluşan bir milli bir akımdır. Bu akım bir taraftan manevi değerlerinin tebliğini üstlenirken, diğer taraftan da kuruluşunun temeli atılan Osmanlı Devletinin müesseseleşmesi ve ekonomik kurumlarının toplumun bekasına hizmet etmesini sağlamıştır. Başka bir ifadeyle Ahilik, fertleri toplumun üstünde tutan kapitalist ya da ferdi topluma feda eden sosyalist ekonomik sistemden farklı olarak fert ile toplum menfaati arasında dengeyi kuran, gerektiğinde menfaati toplum menfaatine feda edebilen maneviyata sahip fertleri yetiştiren bir okuldur.

Ahi teşkilatı, Anadolu'da şehir hayatının benimsemesinde rol oynamıştır. Bilindiği üzere İslam literatüründe medeniyet kavramı "Medine" kavramından üretilmiştir. O nedenle İslam'da medeniyet, şehir medeniyeti ile yakından alakadardır. O nedenle İslam kökünü İslam Felsefesinden alan Ahilik Teşkilatı Türklerin kurduğu büyük şehir medeniyetinden de ilham alarak Anadolu'da göçebe hayatı yaşayan Türk Boylarının şehirleşmesinde rol üstlendiklerini söylemek mümkündür. Kaldı ki Ahiliğin doğasında bulunan zanaat ve ticaret de şehirlileşmeyi zorunlu kılmaktaydı.

Ahilik teşkilatı, devlet otoritesinin dışında kurulmuş sivil bir örgüt olmasına rağmen devletin istiklali yetinde, ekonominin kalkınmasında, bilimde, sanatta ve hatta askerlikte önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Ahilik teşkilatına tüccar ve meslek erbapları yanında bilim adamlarının ile hükümdarların da üye olduğu bilinmektedir. Bu durum dikkate alındığında, toplumun değişik meslek ve makamlarında bulunan kişilerin Ahilik teşkilatına üye olduklarında dolayı bu kimseler işlerinde bu teşkilatın hizmet ilke ve esaslarına göre hareket edecekleri varsayıldığında, Ahiliğin toplumsal huzur ve refah için geliştirdiği ahlaki ilke ve kurallar bu şekilde toplumun geneline yayılması sağlanmıştır (Arslan, 2015: 251).

Yukarıda anlatılanları özetlersek Ahilik sisteminin temel amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür (Arslan, 2015 : 254):

- Dürüst, ahlaklı, liyakatli ve üretken insanlar yetiştirmek.
- Kişi ve toplum ihtiyaçlarını giderebilecek meslek ve sanat becerisi olan insan yetiştirmek.
- Çok yönlü, milli ve manevi değerlere sahip, milli şuara sahip, sorumluluk bilinci yüksek insanları yetiştirmek..
- İlim, kültür, sanat ehli, huzurlu bir hayatı sürdürecek erdemli insan yetiştirmek.

Türk geleneğinde icra edilen mesleği soylu ve önemli bir kişiye dayandırması geleneği bulunmaktadır. Mesela terziler kendilerine üstat ya da pir olarak Hz. İdris, demirciler ise Hz. Davut'u gösterirler. Bu gelenek Ahilik teşkilatında da devam etmiştir. Bu nedenle Ahi teşkilatı içinde de esnaflar, yaptıkları sanatı ilk icra edeni kendilerine pir olarak kabul etmişlerdir (Bayram, 2012: 101). Ayrıca Türk örf ve geleneklerinin bir yansıması olarak Ahi geleneğinde meslek grupları içinde yaşlı üyeler de bir nevi pir, üstat ya da saygıya layık kişi olarak kabul edilerek kendilerine üst düzeyde saygı ve itibar gösterilirdi. Bu nednle teşkilatın yaşlı üyelerden biri teşkilatın reisi kabul edilir ve Ahi olarak isimlendirilirdi (Kızıler, 2015: 409). Hiyerarşik düzende üstte bulunan ve nitelik bakımından diğer üyelerden farklı olan bu anlayış bu kişi, Türk kültüründe atalar kültüne dayandığını söylemek de mümkündür. Zira Ahilik felsefesi Türk örf ve gelenekleri ile İslam inanç esaslarının yoğrulmasıyla oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Ahilik, Türk kültüründe önemli bir sembol haline gelmiştir. (Yıldız Altın, 2018: 149; Akgündüz, 2014: 17).

TÜRK TOPLUMLARINDA KADININ YERİ

Türk Toplumunda kadınlar her zaman ön plan olmuş, sosyo-ekonomik yapı içinde baskın ve egemen bir yeri olmuştur. İslam öncesi Türklerde kadına verilen değerler annelik ve kahramanlık boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Tarih kaynaklarında ana hakkı Tanrı hakkı ile eşit tutulmuş olmanın yanı sıra ana denilince at binen, kılıç kuşanan ve düşman ile kahramanca cenk eden fedakâr ve aynı zamanda yiğit kadın zihinler tecessüm etmiştir (Gündüz, 2012:130).

Hunlar imparatorluğundan bu yana geçici bazı dönemler dışında genel anlamda Türker'de kadın asla ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemiş aksine her daim ön planda yer almıştır. Türk toplumlarında kadın-erkek ayrımı yapılmamış ve kadının erkeğin tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir. Eski Türk devlet geleneğinde Kağanın

emirnameleri sadece "Hakan buyuruyor ki" ifadesiyle başlaması bu emirnameyi geçersiz kılmaya neden olmaktaydı. Hakan, hatun ile birlikte yabancı devletlerin elçileri kabul etmekteydi. Elçilerin kabulü esnasında hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi. Bazen de hatunlar tek başlarına elçileri kabulünde bulunurlardı. Örneğin; Avrupa Hun ülkesine gelen elçiler Attila'nın eşi Arıg-Han tarafından kabul edilerek devlet işleri görüşülebilmekteydi. Kabul törenlerinde, ziyafetlerde, şölenlerde hatun hakanın solunda oturur, siyasî ve idarî konulardaki görüşmeleri dinleyerek fikrini beyan eder hatta harp meclislerine bile katılırdı (Gündüz, 2012: 131).

Türk kadınları, sosyal hayattaki yeri gibi siyasi hayattaki yerlerini Tarihin her döneminde korumuşlardır. İslam öncesi dönemdeki Türk devletlerinde, hatun, protokolde önemli bir yere sahipti. Bu nedenle hatun, "kağan-hakan" unvanı gibi hükümdar eşinin unvanı olan "katun-hatun" unvanı da toyda resmi bir şekilde alınmaktaydı. Mesela gerek Hun İmparatorluğu döneminde kağan, törenle unvanını alırken eşi de "katun" unvanını almıştır (Döğüş, 2015: 131).

Türk kültür ve medeniyetinde kadın ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Kadın var oldukça aile var olmuş, aile sayesinde devlet var olmuştur. O nedenle devletin bekası için toplumun kadın önemli bir motif olarak görülmüştür. Bu yaklaşım tarzı da beraberinde kadını sosyal ve siyasal yapı içinde güçlü bir figür haline getirmiştir. Türk kültür ve devlet geleneğinde toplumda oldukça etkin bir rol oynayan Türk kadınlarına Cumhuriyetin ilanında hem sonra seçme ve seçilme hakkının verilmesi de tesadüfi bir tercih olmayıp, kültürümüzün kadınlar bakış açısının somutlaşmasının bir sonucu ya da eski Türk geleneğinin çağdaş dünyada yeni tezahürü olmuştur. Türk kadının toplumsal ve siyasi yaşam içerisindeki yerinin, günümüz dünyasında medeni birçok devlet tarafından ilham alınması gereken bir noktada yer aldığını ifade etmek mümkündür (Acar, 2019: 407-408).

İslam öncesi Türk toplumlarında kadınlar, yönetim faaliyetinde etkin rol oynadıkları gibi diğer tüm sosyo-ekonomik alanlarda da erkekle birlikte boy gösterirdi. Dönemin diğer toplumların aksine Türklerde kadın erkek ayrımı yapılmamaktaydı. Türk toplumu kadınlar sadece ev işlerine bakan ve çocuk büyüten kadın şeklinde toplumsal cinsiyet rolü biçmemiştir. Bununla birlikte Türk kadını anneliğini çok iyi bir şekilde temsil edebilmeyi başarmış ve bunun yanında erkeğin tamamlayıcısı olarak ta erkeğinin yanında ve onunla birlikte faaliyete bulunmaya devam etmiştir. O nedenle Türk geleneğinde kadınsız hiçbir iş görülmez. (Öztürk, 2015:8). Bu vasfı dolayısıyla Türk mitolojisinde Türk kadını bir taraftan fedakâr ana rolüyle zihinlerde yer alacak kadar kutsallaştırılarak kadının duygusal yanı ön palanı çıkartılırken, diğer taraftan vatan savunmasında kahraman ve cengâverliği destanlaştırılarak vatanseverlik duygularını önplana çıkartılmıştır. Mesela Dede Korkut Hikâyeleri'nde bir taraftan kadının ailedeki konumu, namusu, güzelliği sergilenirken, diğer taraftan kahramanlıkları göz önüne serilerek Türk kadınının motifi ustaca çizilmektedir (Aydın, 2015:86).

İSLAM İNANCI İLE TÜRK GELENEKLERİNİN BULUŞTUĞU BİR KURUM OLARAK BACIYAN-I RUM TEŞKİLATI

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde, kız kardeş, abla olarak tanımlanan bacı kelimesinden ve Anadolu anlamına gelen Rum kelimelerinden türetilmiş Bacıyanı Rum Teşkilatı, Anadolu Kadınlar Birliği anlamına gelmektedir. Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli etkileri olan Ahi birliğinin kadın kolu olarak faaliyetlerde bulunan Bacıyanı Rum Teşkilatı; Anadolu'da kadınına sosyal, ekonomik ve kültürel alanda faaliyete bulunmasını sağlayan ve Türk kadının İslami değerler çerçevesinde toplumun inkişafında rol almasını sağlayan kurumsal ve bir sivil organizasyondur.

Ahilerin lideri Ahi Evran'ın eşi olan ve Bacıyan-ı Rum örgütünün lideri Fatma bacı, sadece eşinden dolayı olmamıştır. Fatma bacı, aynı zamanda dönemin ünlü mutasavvıflarından Evhadüddin- Kirmani'nin de kızıdır. O nedenle saygınlığının esas kaynağı babası olduğunu söylemek mümkündür. Ahi Evran'ın eşi olması da kendisine ayrı bir saygınlık kazandığını da belirtmek gerekir. Bununla birlikte Fatma bacı kişiliği ve kurduğu teşkilattaki başarısından dolayı da derin saygı görmüştür.

Fatma bacı, Moğolların elinde 14 yıllık esarette kalmış ve eşi Ahi Evran'ın katledilmesinden sonra Hacı Bektaş Veli'ye sığınmıştır. Hacı Bektaş Veli onu evlatlığı olarak kabul etmiş ve kendisi talim – terbiye halkasına almıştır. Fatma Bacı, Hacı Bektaş Veli felsefesini ve ilmini öğrettiği vârisi olmasından dolayı Anadolu'da rağbete mazhar olmuştur. Hacıbektaş'ın evlatlığı ve ilmi varisi olan Fatma Bacı'nın adı da o tarihten sonra "Kadıncık Ana" olarak anılmaya başlanmıştır (Dünyadaki ilk kadın örgütlenmesi: Bacıyan-ı Rum, 2021).

XIII. yüzyılda Selçuklu Döneminde, Bacıyan-ı Rum Teşkilatı Anadolu'da oldukça etkin bir durumdaydı. Teşkilat üyesi kadınlar birçok iktisadi ve sosyal alanda faaliyette bulunmakta idiler. Bu sayede kadınlar ev dışında da varlıklarını sosyal bir şekilde sürdürebilmiştir. Ayrıca iktisadi faaliyette bulunarak mal, mülk sahibi olabilmişlerdir. Bu şekilde sahip oldukları paraları üzerinde serbestçe tasarruf bulunmuşlardır. Anadolu Bacı Teşkilatında da, Ahilik teşkilatında olduğu gibi, mesleğe bağlılık konusuna önem verilmiş, bir üstattan el almayı ve rehberliğinde sanat sahibi olmayı tavsiye edilmiş ve bu geleneğin dışında sanat öğrenmeye müsaade edilmemiştir. Bacılık müessesesi iktisadi alan dışında aynı zamanda bir eğitim ve öğretim ocağı olarak da faaliyet göstermiştir. Geleneksel Ahilik öğretisinde olduğu üzere mesleki eğitim usta çırak ilişkisi içerisinde devam ettirilmiştir. Bu ocaktaki eğitim faaliyetleri; yamak olmaktan başlar, çırak, kalfa, usta şeklinde devam ederdi. Mesleki eğitim sürecinde mesleki konular yanında ahlak eğitimine de çok önem verilir ve her sanat sahibinin ahlaklı bir kişi olması istenirdi. O nedenle meslek erbabının ahlak eğitimi almadan mesleği yapmasına müsaade edilmezdi (Köken, Nüket, 2018).

Ahilik teşkilatı, "sosyal adaleti" gerçekleştirmek amacıyla zengin ile fakiri, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkilerin kurulması üzere çalışmıştır. Ahilik, bu amacına, sağlam bir teşkilatlanma modeli ve köklü bir eğitim sistemi aracılığıyla ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca yerleşik hayata geçiş

esnasında birbirleriyle çatışma içerisinde olan grupları uzlaştırmak amacıyla zayıflayan boy ve aşiret bağlarının yerine, yerleşik hayat şekline uygun koruyucu değerler koyarak toplumun huzurunu temin etmeyi hedeflemiştir (Yiğit, 2017:252). Bir sivil toplumu örgütü olarak Bacıyan-ı Rum Teşkilatı bu faaliyetleri gerçekleştirmede Türk kadının desteğinden yararlanmıştır. Tarihsel süreçte Türk siyasal hayatı üzerinde yapılan çalışmalarda Türk kadınının çok etkin olduğu ve Türk kadının desteğini alan siyasi akımların başarılı olduğu görülmektedir. Türk kadınının toplumdaki rolünün farkında olan bu teşkilat toplumun sosyo-ekonomik dinamiklerini harekete geçirmede Türk –İslam ilkeleri çerçevesinde kadın gücünden azami derecede istifade etmiştir.

Bacıyan-ı Rum Teşkilatı ekonomik faaliyetlerinin yanında aynı zamanda toplumda sosyal barışı temin etme fonksiyonunu da üstlenmiştir. Bu teşkilat, Ahilerin kadınlar kolu olarak faaliyet göstermiştir. Bu kapsamda öncelikle yetim ve kimsesiz genç kızları himayesine almış, bu kızların talim-terbiyesinden, iş-güç sahibi olmasından ve evlenip-aile kurmasından sorumlu olmuştur. Ayrıca yine insani bir sorumluluk olarak kimsesiz ihtiyar kadınların bakımı gibi birtakım sosyal hizmetlerde bulunmuş ve maddi sıkıntı içinde olanlara yardım elini uzatmışlardır (Özağaçkaya, 2017:98-99). Bununla birlikte Teşkilat, kadınlara yönelik eğitim, sanat ve kültürel faaliyetlere öncellik vermiş, Türk kültürünün ve İslam anlayışının kadınlar arasında yayılarak içselleştirilmesi için çaba sarf etmiştir.

Bacıyanı Rum Teşkilatı, Ahilik Teşkilatı ile uyum içinde çalışmış ve kimi zaman bu teşkilata lojistik destek sağlamıştır. Bu çerçevede Ahi zaviyesinde gelen konuklara yemek hazırlamasında tutun savaş zamanlarında ordunun ihtiyacı malzemelerinin bakımında ve onarımına kadar birçok alanda yardımcı olmuşlardır. *Ahilik* teşkilatının erkek üyeleri, "Eline, beline, diline *sahip ol*!", Bacıyan-ı Rum Teşkilatının kadın üyelerine "İşine, aşına, eşine sahip ol." ilkeleri kendilerine rehber edinmişlerdir. Anadolu kadınları sosyal aktiviteleri yanında ekonomiye önemli katkı sağlamışlardır. Bu kapsamda çeşitli el sanatlarında uğraşı vermiş, kilim dokumacılık, halı, çadırcılık, Keçecilik, örgücülük, nakışçılık ve tekstil faaliyet göstermişlerdir (Anadolu Kadınlar Birliği, 2016). Bacıyanı Rum Teşkilatının faaliyet alanının şekillenmesinde Fatma Bacı'nın babası olan Kirmanî'nin kızlarının eğitimine önemli rol oynamıştır. Kirmani'nin kızlarına, el sanatları öğrenmeleri için verdiği çaba, babadan kalma gelenek haline gelerek, Bacıyanı Rum teşkilatının temel felsefesi haline gelmiştir (Köken, Nüket, 2018:116-117). Bacıyân-ı Rum teşkilatında eğitimler hem mesleki, hem kültürel ve sanatsal hem de tasavvufi eğitimi kapsadığı için kendilerini çok yönlü olarak geliştirebilmekte ve hayatlarına yön verecek kararları daha geniş bir bakış açısıyla alma imkânı bulunmaktaydılar, Usta-çırak ilişkisinin bulunduğu Bacıyân-ı Rûm'da kadınlar edinecekleri meslekleri yeteneklerine göre ve uygulamalı olarak işin ustasından öğrenmekteydiler (Akgül, 2014).

Özetle Bacıyân- mensubu kadınların gerçekleştirdikleri faaliyetleri genel olarak beş temel alan halinde özetlemek mümkündür. Bu faaliyetler şu şekilde sıralanabilir:

- Dokumacılık ve örgücülük gibi el sanatları,
- Askeri destek faaliyetleri,
- Misafir ağırlama,
- Dini ve tasavvufi faaliyetler,

- Eğitim faaliyetleri.

Yukarıda da ifade edildiği üzere bu teşkilata eğitim sistemi bir üstadım denetimi altında uygulamalı olarak yapılmaktaydı. Diğer bir ifadeyle meslek erbabı aday talebe hocanın rahle-i tedrisinden geçmek zorundaydı. O nedenle her bacının sanatını öğrendiği bir üstadı bulunması gerekmekteydi. Usta, öğrencisinin hem ticari faaliyetlerinden hem de eğitiminden sorumluydu. Yani meslek adayı hem toerik hem de pratik eğitimini ustadan alırdı. O nedenle bu kurum mesleki faaliyetin icrası yanında aynı zamanda da bir eğitim ve öğretim kurumu mahiyetindeydi. Dolayısıyla bu kurum sadece sanatkâr yetiştirmek yetinmekle kalmamış, aynı zamanda standart koyan ve uygulamayı denetleyen bir denetim kurumu gibi üretim ve hizmet sunmanın da usul ve erkânı da öğretip, denetlemekteydi. Bacılar bir taraftan üretime katkıda bulunurken, diğer taraftan da Ahi tekke ve zaviyelerine misafir edilen ve barındırılanların ağırlanmasıyla ilgili hizmet sunmaktaydılar. Anadolu Bacıları, ihtiyaç halinde bizzat cenklere katılmış ve askerî alanda da faaliyet göstermişlerdir. Mesela Moğolların 1243 yılında Kayseri'yi muhasarası sırasında Anadolu Bacılarına mensup kadınların şehrin savunmasına fiili olarak katıldıkları ve teşkilat olarak savaştıkları kaydedilmektedir (Güvendik, 2020).

BACIYAN-I RUM TEŞKİLATININ EKONOMİDEKİ ROLÜNÜN GÜNÜMÜZE UYARLANMASI

Türk tarihinde kadının örgütlü bir şekilde ekonomik hayata katkısının gösteren tipik bir yapı olan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, dünya iktisat tarihinde de ilk kadın örgütlenmesi olarak gösterilmektedir. Bacıyan-ı Rum,. Günümüzde birçok ülkede ekonomik hayatta kadınlar sayısını artırmak ve kadın girişimciliği geliştirmek devletin izlediği temel politikalar arasında ön sırada yer almaktadır. Bu konuda izlenen milli politikalar yanında uluslararası düzeyde de farklı kurumlar tarafından birçok politika yürütülmekte ve bu çerçevede kadın girişimciliği desteklenmektedir. Bu konuda Türkiye'de de ulusal düzeyde birçok programlar bulunmaktadır. Kadının ekonomideki yerini güçlendirmek üzere birçok yasal düzenlemeler yapılmış ve birçok teşvik uygulamaları hayata geçirilmiştir. Buna rağmen beklenen başarı elde edilmemiştir. Burada tarihsel süreçte Türk toplumunda kadının ekonomide yer almasının sağlayan, kaynağını İslam inancı ve Türk kültüründen alan Ahilik Teşkilatının bir ekolü olan Bacıyan-ı Rum Teşkilatının başarısı ve yapılanma şekli dikkate alarak günümüz için bir rol model teşkil edip etmeyeceği hususu tartışılmasında fayda bulunmaktadır.

Herşeyden önce Bacıyan-ı Rum teşkilatı felsefesini İslam inancı ve Türk kültür ile Medeniyetinden alan sentez esaslı milli bir yapıdır. Bacıyan-ı Rum Teşkilatını başarıya götüren unsurlar bu yapının manevi ve milli değerleri ekonomik yapı içinde yerleştirilmesi olmuştur. Böylece milli ve manevi değerlerine bağlı Türk toplumu bu yapıyı içselleştirmiş ve bu yapı içinde kendini rahatlıkla ifade edebilmiştir. Türk kadınının ekonomik yapı içinde başarısına tipik bir örnek teşkil eden bu tarihsel uygulama aynı felsefe ile günümüz şart ve imkânları kapsamında yeniden modellendirilerek işlerlik kazandırılması yeniden başarı fırsatı doğurabileceği ihtimalini göz ardı

edilmemesi gerekir. Zira toplumun inanç ve değerleri ile uyum içinde olan yapı ve kurumları kısa sürede başarı sağladığı görülmektedir. Buna katılım bankacılığı uygulaması iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Bacıyan-ı Rum Teşkilatını başarıya götüren bir faktör de bu teşkilatın tüm toplumu kucaklaşması ve toplumsal menfaat ya da üretici-tüketici dengesi kurması olmuştur. Bu teşkilat ilke ve tecrübe esaslı kurulmuş, liyakat öncellenmiş, faaliyetlerini bu çerçevede yürütülmüş, her sektörde standartlara bağlı çalışma ortamı oluşturulmuş ve bu standartlara aykırı davranan üreticinin faaliyetleri son verilmek suretiyle toplumsal denetim ağına işlerlik kazandırılarak toplumun güveni kazanmıştır. Günümüzde ekonomik yapı ve işleyiş dikkate alındığında toplumun bu değerlere duyduğu ihtiyaç açıkça görülmektedir. Bu değerler ekonomik hayata aktarılması halinde Türk kadınının tarihte olduğu gibi günümüzde de önemli başarıları elde edeceği şüphesizdir. Zira kökleri toplumsal değerlere dayandırılarak hayatlandırılan bir yapı toplumsal iklim şartlarında kolayca neşvü nema bulması hayatın olağan akışı içinde çoklukla görülmektedir.

Bacıyan-ı Rum Teşkilatını başarıya götüren bir diğer unsur ise bu teşkilatın ekonomik alandaki fırsatı iyi değerlendirerek fırsata çevirmiş olmasıdır. Bacıyân-ı Rûm'un vücut bulmasına debbağlık mesleğinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira günün şartlarında ağırlıklı olarak dericilikle uğraşan Ahilik Teşkilatı, Bacıyan-ı Rum'un kurucusu Fatma Bacı liderliğinde mesleki faaliyette bulunmak üzere örgütlenen kadınlar bu teşkilatın kurulmasında öncü rol oynamışlardır. Dönemin önemli yatırımlarından olan deri atölyelerinde deriler debbağlanırken ortaya çıkan yan ürünlerin değerlendirilmesi ve işlenmesine ihtiyacının hâsıl olması üzerine Türkmen kız ve kadınları bu anlana el atmaları ihtiyacı doğmuştur. Böylece deri artıkları ve hayvan yünü değerlendirmek üzere faaliyete bulunan kadınlar örgücülük ve dokumacılık alanında önemli ilerleme kaydederek hem de ekonomide katma değer üretmiş hem de aile bütçesi açısında ek gelir kaynağı elde etmişlerdir (Sırım, 2015:123). Günümüzde de ekonomik yapı analiz edilerek tespit edilecek fırsatların Türk kadınına sunulması halinde Türk kadınının gerekli başarıyı sağlayacağı kuşkusuzdur. Bu konuya Anadolu kadınına sunulan mikro kredi uygulaması örnek olarak gösterilebilir. Bu tür yönlendirme ve teşvik politikaların hayata geçirilmesi Türk kadınının girişimciliği yeteneği açısında önemli bir motivasyon olacaktır.

Bilindiği üzere Türk obalarında kadınların gerçekleştirdikleri iktisadi faaliyetlerin başında örgücülük, dokumacılık, halı ve kilimcilik ve el sanatları gelmekteydi. Bu geleneksel ekonomik işbölümü Bayıcan-ı Rum Teşkilatı içinde de devam etmiştir. Bu nedenle Keçecilik, çadırcılık, boyacılık, ve örgücülük, nakışçılık ve çeşitli kumaşların imal edilmesi, bunlardan giysi yapılması Bacıların başlıca meşguliyet alanı olmuştur (Bayram, 2002: 373). Tarihi süreç içinde bu sektörde rol üstlenen Türk kadını günümz ekonomik yapı içinde yeteneğine uygun farklı alanlar da rol üstlenebilir. Günümüzde dijitaleşen ekonominin doğurduğu yeni fırsatlar topluma yeni bir yapılanma imkânı sunmaktadır. Bu yapılanmada Türk Kadınına da önemli görev düşmektedir. Burada önemli şey, devletin bu konuda politika geliştirerek işlerlik kazandırmasıdır.

"Anadolu Kadınlar Birliği" diyebileceğimiz Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı, Modern kadın örgütlenme ile karşılaştırıldığında bu teşkilatın etkinlik alanı ve faaliyetleri açısından, bir sivil toplum örgütü olduğunu söylemek mümkündür. Kadın emeği ve kadın becerisi günümüzde de çok değerlidir ve bu alanda pek çok kadın sosyal veya

ekonomik örgütlenmeler oluşturmuştur. Neredeyse her ilde bulunan kadınlara yönelik meslek edindirme kursları, kadın sığınma evleri, Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) gibi kadın örgütlenmeleri, Bacıyân-ı Rûm geleneğinin günümüze yansıması olarak görülebilir. Bununla birlikte hem Bacıyân-ı Rûm'un hem de günümüzdeki kadın örgütlenmelerinin, amaç ve yürütülen faaliyet türleri açısından aralarında daha oldukça fazla benzerlikler bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak tüm bu benzerliklerin yanı sıra, ekonomik koşulların da getirdiği bireyselcilik nedeniyle, ortak hareketin sağlanmasında günümüzde zorluklar yaşanmaktadır. Çok zaman önce Türkmen kadınların, kadınların hem ekonomik hayatta hem de sosyal hayatta önemli bir statü kazanmaları ve iktisadi hayatta aktif katılımları yönünde elde ettikleri kazanımlar, günümüz kadınları için bir referans oluşturarak özden gelen bu haklarını yeniden kazanmaları gerekmektedir (Akgül, 2014).

SONUÇ

Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, Ahi Evran'in eşi Fatma Bacı, tarafından kurulan ve iktisadi hayata ilk örgütlü kadın teşkilatı ve bir nevi dönemin Anadolu Kadınlar Birliği niteliğinde sivil toplum örgütüdür. Ahilik teşkilatının kadın kolu olarak da adlandırabileceğimiz Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, bir taraftan ilme, tasavvufa, eğitime, sanata ve ahlâka önem vererek kadınları insani değerle donanmalarını sağlarken, diğer taraftan da kadının sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir aktör olarak yer almaları için azami gayret göstermiştir. Bu teşkilatın temel amacı bir taraftan topluma Türk-İslam değerleri aşılamak diğer taraftan da birlikte üretimde bulunarak ekonomik inkişafa katkıda bulunmaktır. Tarihte bilinen en eski kadın örgütü olan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, başta ekonomik alanda olmak üzere tüm toplumsal alanlarda bağımsız faaliyete bunmasının alt yapısını oluşturmuştur.

Anadolu'da Ahi teşkilatının yapı ve ilkeleri esas alınarak Bacıyan-ı Rum adında ilk kadın sivil teşkilatlanma örneğini oluşturmuştur. Bacılar teşkilatında kadının sosyal ve ekonomik hayata aktif katılımı sağlamak için bir takım uygulamalar geliştirmişlerdir. Anadolu'da teşkilatlanmış olan bu kadın birliği sadece bir iktisadi ya da mesleki ekonomik örgüt olmanın ötesine geçmiş kadının ekonomik sektörde öne çıkması kadar vatan savunmasında da rol almasını sağlamıştır. Böylece Türk kadını Bacıyanı Rum teşkilatı şemsiyesi altında toplanarak toplumsal hayatta etkinliğini göstermiştir.

Türkleri dünyanın hâkimi haline getiren en önemli etkenlerden biri de Türk toplumunun aile yapısına verdiği önemdir. Başka bir değişle aile unsuru Türk toplumunda üstlenmiş olduğu çok eksenli fonksiyondur. Aileyi oluşturan temel etkenin kadın olduğu felsefesi ile yola çıkan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, Türk kadınını kimliğini ve kişiliğini bulmasına alt yapı hazırlamıştır. Kendisine bu fırsatı sunulan Türk kadını, ailede şefkatli anne, aile birliğinin sembolü; ekonomide fedakâr amele, işçi ve girişimci; savaşta kahraman kadın, nene hatun, çocuğunun elini kınalayarak vatan savunmasına gönderen, sütümü helal etmem sana eğer vatan uğruna şehit olmasan diyen mücahit anne olmayı layıkıyla göstermiştir.

Ahilik teşkilatının kadın kolu olan Bacıyanı Rum, kadın- erkek ayrımı yapmadan usta zanaatkarlar yetiştirmiş, mesleki, kültürel faaliyetlerinde ahlaki ilkeleri önemsemişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesinde olduğu kadar, Anadolu'yu kültür ve sanat merkezi haline dönüştüren Bacılar Teşkilatı kadının istihdamı açısından örnek bir kuruluş olmuştur. Ailevi hayata üstlenmiş olduğu rolü fedakârca ve layıkıyla yerine getiren Türk kadınına milli bir model çerçevesinde kendi gücünü kullanma imkânı verilmesi halinde ekonomik hayata da mucizeleri gerçekleştirebileceği tarihsel süreçte Bacıyan-ı Rum Teşkilatı aracılığıyla göstermiştir. Toplumsal gelişme sürecinde ekonominin önemi göz önünde bulundurulduğunda Türk kadının ekonomide oluşturacağı katma değer gücünden yararlanmanın ve motive etmenin zaruriyeti açıktır. O nedenle bu konunun tarihsel ve sosyolojik alt yapısının tartışılarak günün şartlarına uygun bir politika geliştirmenin zamanı gelmiştir.

KAYNAKÇA

Acar, H. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın. İnsan&İnsan, 6 (21), 395-411.

Akgül, D. (2014). Bacıyân-I Rûm'un Günümüze Yansıması. 21. Yüzyılın Işığında Ahiliğin Etkin Hale Getirilmesi Çalıştayı.

Akgündüz, M. (2014). Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahîlik Teşkilatı. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31, 9-18.

Anadolu Kadınlar Birliği (Bacıyan-ı Rum). (2016). Retrieved from https://www.ahilik.net/anadolu-kadinlar-birligi-baciyan-i-rum/E: 02.11.2021.

Arslan, H. (2015). Ahilik Teşkilatı'nın Sosyo -İktisadî Yapısı Ve Örneklik Değeri. Akademik Bakış Dergisi, 49, 248-271.

Aydın, H. (2015). Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Kadın. Current Research in Social Sciences, 84-96.

Bayram, M. (2008), Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı), İstanbul: Nüve Kültür Merkezi yayınları.

Bayram, S. (2012), Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, 81-115.

Ceylan, K. (2014). Türk-İslâm Medeniyetinin Öncülerinden Ahi Evran Velî Ve Medeniyetimize Etkileri. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması.

Döğüş, S. (2015). Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı);Türklerde Kadının Siyasi Ve Sosyal Mevkii. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 127-150.

Dünyadaki ilk kadın örgütlenmesi: Bacıyan-ı Rum örgütü. (2021). Retrieved from https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunyadaki-ilk-kadin-orgutlenmesi-baciyan-i-rum-orgutu-1818938

Gömeç, S. (2010). Terken Unvanı Hakkında. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi , 107-114.

Gündüz, A. (2012). Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda Ve Devletlerinde Kadının Yeri Ve Önemi. The Journal of Academic Social Science Studies, 129-148.

GÜVENDİK, E. (n.d.). Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Bir Kadın Örgütlenmesi Örneği: Bacıyân-ı Rum. Retrieved from https://www.tuicakademi.org/anadolu-selcuklu-devleti-doneminde-bir-kadin-orgutlenmesi-ornegi-baciyan-rum/

Karakaş, A. (2017). Çok Yönlü Bir Sivil Toplum Örgütü: Ahilik. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1, 1-20.

Kızıler, H. (2015). Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2, 408- 423.

Köken, A. H., & N. Ö. (2018). XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı). Lokman Hekim Dergisi, 113-119.

Özağaçkaya, M. (2017). Ahilik Ve Sosyal Hizmet. Yüksek Lisans Tezi. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özerkmen, N. (2004). Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2, 57-78.

Öztürk, M. (2015). İslamiyetten Önce Türklerde Aile Ve Kutadgu Bilig'de Türk Ailesi. Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı.

Sırım, Veli (2015), "Osmanlı Kadınının Ekonomik Hayata Etkin Katılımı: Baciyân-I Rûm Örneği", HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 8 (2015/1), 118-125.

Şanal, M. & Güçlü, M. (2007). Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak Ahilik. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23, 379-390.

Yıldız Altın, K. (2018). Ahi Örgütlerinin Teşkilat Yapısı Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 12, 144-159.

Yiğit, İ. (2017). Xvı. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler. Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks .

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU YA DA BASKI GRUBU OLARAK AHİLİK

Rahmi ŞEYHOĞLU•

ÖZET

Ahilik, siyasi, sosyal, iktisadi ve dini karmaşanın yaşandığı yıllarda, Anadolu'da Türklerin fütüvvet geleneğine dayanarak, Horasan havzasından taşıdıkları kendilerine has meziyetler ile harmanlanmış ciddi bir mesleki, ticari, sosyal ve askeri yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni bir coğrafya, yeni medeniyetler ve etnik-dini topluluklar ve iktisadi-siyasi kargaşalar karşısında tutunmak ve şehirler kurmak zaten devlet dışı sivil yapılanmalar olmadan başarılamazdı.

Ahiliği fütüvvetçilikten ve tarikatlerden ayıran önemli hususlar mevcuttur.

1-Ahilikte bir mesleğe sahip olma ön şartı vardır. Yani kişide evvela vasıf aranmaktadır. Üyeleri ya bir meslek erbabı ya da bir mesleğin talibidir. Miskinlik ve asalaklığa asla pirim verilmemekte; kendi kendine yeten özgüvenli, üretken insanlara dayanmaktadır.

2-Dönemi için hem okul hem de kolektif ve şahsi kimlik inşa edici bir özelliğe sahiptir. Ortak dil Türkçe ve İslam temel kaynaktır.

3-32 sanat koluna ayrılmış bulunan ve Fütüvvetin 740 ahlak kuralından 124 tanesini temel kurallar olarak almak suretiyle hem sanat ve zanaat erbabı yetiştirilmiş hem de ticari hayatın ahlak ve standartlarını belirlenmiş ve kontrolünü de gerçekleştirmiştir.

4-Ahilik sosyal ve askeri yönleri olan kurumlardır. Devri için ciddi bir hem siyasi baskı grubu, hem sosyal hayatı yönlendirici eğitim ve finans-ticaret kurumlarıdır.

5- Askeri eğitim veren kurumlardır. İşgal dönemlerinde milis güçler, yani hazır kıta gruplar olarak dikkat çekmekteler.

6-Ahilik, özellikle Selçuklular zamanında devletten daha fazla topluma yakın ve daha yaygın bir yapılanma içinde olmuştur. Belki de hiçbir iktidarın istemeyeceği bir güç haline gelmişti.

7-Ahi teşkilatlanmalarında bugün bile yeri geldikçe sık sık bahsi geçen; Ahiyan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Baciyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum gibi eğitimli ve askeri talimli organizasyonlar yer almaktaydı. Bunlar gerçekten teşkilatçılık ve üretim temelli sorun çözme teknikleri olarak bugün dahi dikkate değer sivil yapılanmalardır. Tarihte örgütlü toplum örneğinin en güzel örneğidir.

Yukarıda saydığımız bütün bu unsurların kurucusu ise, hem ilim ehli hem de debbağlık gibi devrinin ana zanaat gruplarından birinin mensubu olan Ahi Evren'dir. Hem ilmi hem de mesleki formasyonu yanında teşkilatçı bir

• Öğretim Görevlisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, raseyhoglu@hotmail.com;
ORCID ID:0000-0002-1047-001X

karakter olarak öne çıkarılması gereken tarihi bir şahsiyettir. Kaderci ve miskin yapısından şikayet edilen şarkın aradığı rol modeldir. Mücadeleci, bilgili ve donanımlı bir rol model.

Tarihte her şeyin benzerini bulabilmekteyiz. Günümüzün "sivil toplum kuruluşları" ve "baskı gruplarının" etki ve niteliklerini de ahilikte bulabiliyoruz. Günümüzün kavram ve kurumları ile aynı diyemeyiz belki ama, dönemi için çok fonksiyonlu ve bugünün pek çok kurumunun fonksiyonlarını üstlenmiş orjinal bir sivil yapılanma idi diyebiliriz.

13.yüzyılda çok etkili olan aktif ahilik teşkilatları sonradan neden kabuğuna çekilerek sosyal ve siyasi hayatta daha fazla yer al(a)madı? Bir burjuva sınıfının doğmasında ve sanayileşmeye geçişte neden kaynak ol(a)madı? Devletin sınırlandırılması ve modern devlet modeline geçişte ara kurumların oluşmasında neden etkili ol(a)madı? Gibi pek çok soru, baktığımızda ahiliğin aslında bu toprakların dününde olduğu kadar bugününde de etkili olabileceğini göstermektedir.

Şüphesiz her şey devrinin şartları ve imkanları ile değerlendirilmelidir. Ahilikte tıpkı Osmanlı devleti gibi tarih olmuş kurumlardır. Onları geri getiremeyeceğimiz gerçektir ama, onlardan ilham ve dersler alabiliriz. Gelenek ve kurumlar, biz de ya dondurulmakta ya da toptan yıkılmaktadır. Ne yazık ki, dönüşüm ve değişim biz de çok az işleyen mekanizmalar.

Çalışmamızda Ahilik'in fonksiyonları ve sivil toplum kuruluşu yönünü tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Fütüvvet, Ara Kurumlar, Sivil Toplum Kuruluşları, Baskı Grupları.

AHILIK AS A NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION OR PRESSURE GROUP

Rahmi ŞEYHOĞLU•

ABSTRACT

In the years of political, social, economic and religious turmoil, the Akhism emerges as serious professional, commercial, social and military structures with their unique virtues they brought from the Khorasan basin, based on the futuwwa tradition of the Turks in Anatolia.

Clinging to a new geography, new civilizations, ethno-religious communities and economic-political turmoil and establishing cities would not have been possible without non-state civil structures.

There are important points that separate the Akhism from futuwwa and sects.

1- In Akhism, first of all, there is a requirement to have a profession. In other words, qualifications are sought in the person first. It is based on a productive person who has professional qualifications and self-confidence, which can be considered the biggest obstacle to laziness and parasitism.
2- It has a school, collective and personal identity building feature for the period. The common language is Turkish and Islam is the core value.
3- Ahi-order are institutions with social and military aspects. It is a serious political pressure group for its period, as well as educational and financial-trade institutions that guide social life.
4- During the occupation period, they draw attention as ready-made continental groups as militia forces. Military training institutions.
5- It is frequently mentioned in Akhi organizations even today; There were trained and military training organizations such as Ahiyan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Baciyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum. These are truly civic structures that are remarkable even today as organizational and production-based problem-solving techniques. It is the best example of organized society in history.

The founder of all these elements we mentioned above is Ahi Evren, who was both a scholar and a member of one of the main craft groups of his time, such as tanning. Besides his scientific and professional formation, he is a historical figure that should be highlighted as an organizational character. Complained about its fatalistic and sluggish nature, the song is the role model it seeks. A challenging, knowledgeable and equipped role model.

We can find the like of everything in history. We can find the effects and qualities of today's "non-governmental organizations" and "pressure groups" in Akhism. We may not say it is the same as today's concepts and institutions, but it is a multifunctional advanced civil structure for its period.

• Öğretim Görevlisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, raseyhoglu@hotmail.com; ORCID ID:0000-0002-1047-001X

Why did the active ahi-order organizations, which were very influential in the 13th century, retreated into their shells and could not take more place in social and political life? Why was it not a source for the birth of a bourgeois class and the transition to industrialization? Why was it not effective in the limitation of the state and the formation of intermediate institutions in the transition to the modern state model? Many questions such as, show that when we look at it, ahi-order can actually be as effective today as it was in the past of these lands.

Undoubtedly, everything should be evaluated with the conditions and possibilities of its time. Akhism is a historical institution just like the Ottoman state. It is true that we cannot bring them back, but we can draw inspiration and lessons from them. Traditions and institutions are either frozen or destroyed altogether. Unfortunately, transformation and change are mechanisms that work very little in us.

In our study, we will discuss the functions of the Ahilik, the direction of the non-governmental organization and the reasons for its development, and the developments in the west comparatively.

Keywords: Ahilik, Fütüvvet, Intermediary Institutions, Non-governmental organizations, Pressure groups.

GİRİŞ

Tarih denilince genellikle akla savaşlar gelir. Halbuki savaşlar durmadan ve devamlı yapılagelmiş işler değildir. Ayrıca insanlığın savaşları yapmak için ihtiyaç duyduğu iktisadi, sosyal, siyasi ve teknolojik pek çok kurum ve kurala ihtiyacı vardır. Bu kurum ve kurallardır ki, tarihte kimilerini galip, kimilerini de mağlup kılmıştır. Hülasa, sahnenin arkası, senaryonun yazarları ve oyuncuların hikayeleri de önemlidir.

Yukarıdaki cümleden olmak üzere, dünya tarihi için bir vakıa olan Türklerin varlığı ve hükümranlıklarının arkasında yatan sırrı bulmak için kurum ve zihniyet yapılarına bakmak gerekmektedir. Bir nevi "tarihi süreklilik" (longue duree) kavramı içinde zamanının zihniyet ve kurumlarının "arkeolojisini" yapmak.

En temel sorumuz ve tespitimiz şu: Dünyada Türkler kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış ve o coğrafyalarda hakimiyet tesis ederek devletler kurmuş başka millet var mıdır?

İkinci sorumuz ise; onlarca medeniyet, kültür ve devletle karşılaşarak günümüze kadar gelmeyi nasıl başardılar? (Yirminci yüzyıla kadar bir imparatorluk ile hem de.)

Bugün de geniş bir coğrafyaya yayılmış bağımsız altı devleti olan 300 milyonu aşkın Türkçe konuşan bir topluluktan bahsediyoruz.

Türkler sıradan kültürlerle karşılaşmadılar; Çin, Hint, Arap, Fars, Yunan gibi ciddi ve köklü kültür ve medeniyetlerle karşılaştılar. Bunların arasında ayakta kalarak gerçekten güçlü devletler kurmayı başardılar. Selçuklu, Osmanlı, Safevi ve Memluk (ed-Devletü't-Türkiyye) devletleri zamanının önemli devletleri oldu.

Bütün bu saydıklarımız ve yorumlarımız neticesinde şu kanaate kolaylıkla varabiliriz. Türklerde, birincisi problem çözme yeteneği (pragmatizm) çok gelişmiş, ikincisi özgüven ve entegre olma-sentez yapabilme kapasitesi yüksek, üçüncüsü ise teşkilatlanma ve kurumlaşma becerisi gelişmiş.

Değişik coğrafyalarda ve değişik kültürlerle baş edebilmenin ve ayakta kalmanın sihirli formülünün ana unsurları da bunlardır diyebiliriz. Popper'ın dediği gibi "hayat bir problem çözme süreci" ise problem çözme yeteneğine sahip olanlar ayakta kalacaktır. Dolayısıyla değişen şartlara uygun kurum ve kurallar geliştirebilmek göz ardı edilemeyecek kadar ehemmiyetli bir husustur.

Bu başlıklardan mülhem olmak üzere Türk tarihinde gerçekten müstesna bir yere sahip olan ve hatta fonksiyonları itibari ile de dünya tarihinde tek olan Ahilik kurumuna bakacağız.

Konumuz olan Ahilik kurumunun fonksiyonları ve zamanının şartları içerisinde oynadığı roller ve sonuçları bakımından "sivil toplum kuruluşu" ve "baskı grubu" özelliklerini yorumlamaya çalışacağız.

Ahiliğin ortaya çıktığı zamanı, şartları ve coğrafyayı dikkate almadan yapılacak her yorum, Ahiliğin gerçek değerinin anlaşılamamasına sebep olacaktır. Ahilik, gerçekten olağanüstü şartlarda ve çok kültürlü, çok etnili ve yeni bir coğrafyayı vatan edinme derdindeki bir kısmı göçebe ve bir kısmı da şehirli başka coğrafyalardan gelmiş yeni insanlara hem kolektif kimlik hem de şahsi kimlik kazandırma çabaları yanında sosyal, mesleki, askeri ve iktisadi, adeta devletin fonksiyonlarını üstlenmiş bir yapıdır.

Ahilik, devletin dışında sivil bir insiyatif ve sivil bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün için Sivil Toplum Kuruluşlarında aradığımız 1- Devletten bağımsız olma 2- Gönüllü üyelik 3- Gelirlerin ve harcamaların şeffaflığı 4-Açık ve meşru faaliyet gibi unsurları Ahilikte bulabilmekteyiz. Ayrıca iktidara gelme gibi bir arzu taşımadan iktidarın belirlenmesinde ya da bazı siyasi olaylarda bir güç odağı olarak "baskı grubu" niteliği taşıdığını da görüyoruz.

Ahiliği diğer fütüvvet yapılanmalarından ayıran, 1- Sadece bir meslek kuruluşu değil, aynı zamanda sosyal, askeri ve zaman zaman siyasete de "baskı grubu" olarak etki eden bir sivil toplum kuruluşu olması. 2- Bacıyan-ı Rum gibi o devirlerde ve öncesinde hiçbir toplumda görülmemiş kadın örgütlenmesinin olmasıdır. Kadınlara da yer veren yapısı Ahiliğin Türk karakterinin de bariz bir göstergesidir. Türklerde cinsiyetçi yaklaşım fazla olmamıştır. Hayatın her alanında hatta savaşlarda bile kadınlara rastlanabilmektedir. Nitekim Moğollara karşı Ahiler kadınları ile beraber karşı koymuşlardır. Bunun en güzel örneği de Ahi Evren'in hanımı Fatma Bacının mücadelesidir.

Şüphesiz, kavramlar ve kurumlar zamanla değişir ve dönüşür. Modern kavramlar sayılabilecek "Sivil Toplum Kuruluşu" ve "Baskı Grupları" kavramlarını da günümüz anlamları ile birebir örtüşür şekilde 800 yüzyıl öncesinde aramak biraz zorluklar ihtiva etmektedir. Ne var ki, geçmişe baktığımızda her şeyin aynısını olmasa da bir benzerini bulabilmekteyiz. "Gökkubbenin altında söylenmedik söz yoktur", sözü hükmünce biz de burada tarih olmuş bir kurumdan ve zihniyetten günümüze ne taşıyabiliriz diyerek, Ahiliğin ne olduğu ve neleri ortaya koyduğu noktalarını bu yazımızda inceleyeceğiz.

Devrinin çok önemli bir "problem çözme" kurumu olan Ahilik neydi? Ne değildi? Ve sivil toplum kuruluşu ve baskı grubu olarak nasıl bir fonksiyon icra ederek tarihteki yerini aldı. Ahilik günümüze gelebilir miydi? Bu sorular gerçekten hem o devri hem de Ahiliği anlamak için güzel bir güzergah olarak yazımızı şekillendirecek.

FÜTÜVVET GELENEĞİ

Tarihte pek çok devlette ve toplumda değişik mesleki ve ahlaki topluluklar ortaya çıkmıştır. Bunların çoğunluğu kurumlaşmadığından ve de yazıya geçirilmediğinden bilinmemektedir. Ancak bildiklerimiz içerisinde birisi var ki, o da Peygamberlik gelmeden önce Peygamberimizin de dahil olduğu ve tekrar olsa yine katılırdım dediği, zayıfları ve haksızlığa uğrayanları korumak için kurulmuş olan bir "Feta" topluluğudur: Hilfül Fudul. (1)

Feta, lugatta "genç, cömert, yiğit "; fütüvvet ise "gençlik, cömertlik, kahramanlık" anlamlarına gelmektedir.(2) İslam öncesi çağlarda ve İslamın ilk yıllarında "Feta" tekil olarak kişilere verilen bir sıfat olarak görülmektedir. Faziletli, kahraman, delikanlı, cömert, cesur gibi erdemlilik ifade eden özelliklerinden dolayı bazı kişiler böyle nitelendirilirmiş. Bu niteliklere haiz olan kişiler bir araya gelerek birlik oluşturmuşlardır.

Tıpkı Hilfül Fudul da olduğu gibi. İslamdan önce feta ismi zikredilmeden fetanın kabul ettiği faziletleri Türklerde bulabiliyoruz. İslam'ın gelişinden sonra Türkler arasında da cesareti, yiğitliği ve ahlaki duruşu ile Hz.

Ali en büyük feta örneği olarak kabul edilerek örnek alınır olmuştur. (3) Bütün Fütüvvetnamalerde Ali'den büyük feta yoktur ilkesi vardır.

Yirmili yaşlarda Peygamberimizin de katıldığı Hılfül Fudul'a katılım için yapılan yemin metni şöyleydi:

"Allah'a yemin olsun ki, Mekke'de birisine haksızlık yapıldığı zaman, o kimse ister iyi ister kötü, ister bizden isterse de yabancıdan olsun, hepimiz hakkı teslim olununcaya kadar bir olup ona yardım edeceğiz. Deniz süngeri ıslattığı, Hira ve Sebir dağları yerlerinde kaldığı sürece bu yemine aykırı davranmayacağız ve birbirimize yardımda bulunacağız."(4) Yemin metninden de anlaşılacağı üzere cesaret, hakkı savunmak ve dayanışma vurgusu yapılmaktadır.

Şüphesiz her medeniyet ve kültür bir ahlaki temele sahip olmuştur. Hz Ademden itibaren gelen her peygamber bir ahlaki anlayışı vaaz etmiştir. Dolayısıyla insanlık tarihi her dönemde nefsine yenik düşmemek, adalet ve toplum düzeni için gerekli ahlaki normlara her zaman sahip olmuştur. Öteden beri gelen bu birikim, neticede erdemli kişiler olan fetalar ile daha da idealize olmuş bir şekilde sosyal hayata yansımıştır. Bu birikimler yazılı olarak da ortaya çıkmaya başlamıştır. En eskisi olarak M.Ö. 1900'lü yıllara dayanan Gılgamış destanı, M.Ö. IV. Asırda Yunanlı Aisopos' un öyküleri, Hindistan'da M.Ö.1250 lerde ortaya çıkan Rig Veda destanları, Kelile ve Dimne, M.Ö.50-125 yılllarında yaşamış olan Plutarkhos'un Bioi paralelloi ve Ethika eserleri gibi pek çok kaynak ahlaki metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. (5)

Bütün eski ahlak kitaplarında insanlara ait ortak bazı ahlaki değerleri bulabiliyoruz; insana ve tabiata saygı, cömertlik, cesaret, misafirperverlik, merhamet, zayıfı korumak. Baktığımızda İslam öncesinde ve sonrasında bu ahlaki ilkelerin, Türklerin de milli seciyelerini oluşturduğunu görmekteyiz. (6)

Feta ve Fütüvvet geleneği İslamla beraber kurumlaşmaya, gelişmeye ve yayılmaya başlamıştır. Emeviler döneminde Feta'n Nida ve Feta't Tuvan gibi isimlerin başına getirilmeye başlandığı hatta Feta'l Kabile şeklinde kabile isimlerinin başına da getirildiği görülmektedir. Halife Hişam zamanında (724-742) teşkilatlanmalar görülmektedir. Abbasiler zamanında gelişimine devam etmekle beraber daha çok mevali denilen Arap olmayan Türk ve Farslar arasında yayılmış ve başlarda sufi bir nitelik taşımazken zamanla İran'ın etkisi ile Horasan bölgesinde tasavvufi bir renge bürünmeye başlamıştırv (7).

XI. yüzyıla kadar güvenlik ve düzeni gaye edinen Feta, yani ahlaklı kişilerin yaymaya çalıştıkları fütüvvet kuralları Abbasi halifesi Nasır Dinillah (115-1225) tarafından kurumlaştırılmaya çalışıldı.

Halife Nasır, fütüvvet aracılığı ile hem kendi konumunu hem de ismini güçlendirmek istiyordu. Böylelikle hem bir düzen fikri hem de ahlaki bir misyonu topluma yaymış oluyordu. Bunun içinde bütün dışardaki ve içerdeki devlet adamlarını bu örgüte sokmaya çalışıyordu. Doğrusu o dönem için birlik ve beraberlik fikrinin geliştirilmesi noktasında akıllıca bir devlet politikası idi. (8) Fütüvvetçilik, Halife Nasır Lidinillahın Suhreverdi ile işbirliğinden pek çok fütüvvetnamenin yazılmasına vesile olmuştur.

AHİLİK VE AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKTIĞI SİYASİ VE SOSYAL ŞARTLAR

İslam, Arabistan coğrafyasından Suriye, İran ve Horasan havzasına doğru yayılmaya başladıkça çok değişik kültür, din ve medeniyetlerle ve dahi yepyeni meselelerle karşılaştı. Emevi döneminin Arapçılık politikaları (Mevali uygulamaları) sonucu İslam'a uzak duran başta Türkler ve Farslar, bilhassa Abbasiler zamanında ve İmamı Azamın herkesin İslam'da eşit olduğu ve Müslüman olmayı kolaylaştırıcı fetvaları neticesinde İslam ümmeti içerisinde Türkler önemli bir yer tutmaya başladılar. Emevi ve Abbasi dönemlerinden sonra İslam, Türklerin adeta mukaddes emanet gibi sarıldıkları ve hemhal oldukları bir din haline geldi. Attıkları her adımda ve yaptıkları her işte evvela İslami değerler sonra da Töreleri ile hareket eder oldular.

10. Yüzyıldan itibaren İslam dünyasının ve Asya ile Afrikanın yönetiminde pek çok Türk hanedanlıkları hüküm sürdü. Bunların en dikkat çekenleri Gazneliler, Harzemşahlar, Karahanlılar, Timurlular, Selçuklular, Osmanlılar, Memluklular, Safeviler dir. "1903'te Eduorda Chavannes, de Guignes'in XVIII. Yüzyılda yaptığı parlak, ama erken sezgilerine rağmen, Türklerin tarihi ile ilgili daha yazacak pek çok şey olduğunu" fark ettiğinde şaşırmıştır. Bugün de aynısı geçerlidir." Demekte Jean Paul Roux (9).

İslam, Arabistan coğrafyasında doğduktan sonra Horasan havzasında bir medeniyet inşa ederek bünyesinde pek çok kültür, din, medeniyet ve anlayışı mas etmiştir. Bilhassa Horasan havzası sayısız etnik, dini ve kültürel anlayışın hüküm sürdüğü bir coğrafyadır. İslam medeniyetinin en ünlü isimlerine bakacak olursak hepsi de bu havzanın insanlarıdır.

Horasan havzasının çoğulcu ve "kompleks" yapısı bugün bile insanı heyecanlandıran bir birikime sahipti. Çoğunlukla Çin, Hint, Soğd, Pers ve Türk (bilhassa Uygur Türkleri) unsurlardan oluşan bölge ilim ve kültürdeki göz kamaştırıcılığının yanında insanı dehşete düşüren siyasi ve askeri istikrarsızlıkların da coğrafyası idi. Türkler bu coğrafyada tutunmuş ve üstüne devletler kurmuş bir millet olarak 10.yüzyıldan itibaren bölgenin yöneticileri olmayı uzun yıllar ellerinde tutmuşlardır .(10) Dünya ve bölge tarihinin asla göz ardı edemeyeceği bir olgudur "Türkler".

Ortada bir olgu varsa onun sebepleri ve sonuçlarına bakmak sosyal bilimlerin asli görevidir. Yeni coğrafyalarda kalıcı olmak bir yana, kitleler halinde yeni bir coğrafyaya göç etmek bile disiplinli bir organizasyon, kolektif akıl ve ahlak isteyen bir iştir. Yok olmak ya da gittiğin yerde yabancılaşmak muhtemel akıbetlerdir. Dünyada belki de bu kadar geniş bir coğrafyaya dağılıp yok olmadan ayakta kalan başta Yahudiler, sonra da Türklerdir dersek yanılmış olmayız herhalde. Türklerin Yahudilerden bir önemli farkı ise gittikleri yerlerde devletleşmeleridir. Yahudilerinki de şirketleşmektir dersek yine yanılmış olmayız.

Türkleri bu kadar badireden kurtaran ve ayakta tutan neydi? Türklerin teşkilatlanma ve kolayca organize olabilme yetenekleri şüphesiz. Bu özellik başta Bozkır kültürünün kazandırdığı bir özellikti. Ayrıca Türklerin kültür ve etnik ayrımcılık konularındaki hoşgörü ve yumuşak tavırları da etkili bir unsur olarak önümüze çıkmaktadır. Bütün kutsallara saygılı bir yapıları vardı. Fethettikleri yerlerde asla mabetlere dokunmamışlardır.

Ahilik, fütüvvet anlayışına bağlı ve aynı zamanda tasavvufi bir renk taşıyor gibi görünse de uygulamada her ikisinden de farklı özellikler taşıyan bir kurumlaşmanın adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Ahiliğin meslek dayanışması ya da Lonca tarzı yapılanma özelliği Eski Roma'dan itibaren sık görülen bir teşkilatlanma modelidir.(11) Ancak ahilik, sadece mesleki dayanışmanın ötesinde başka fonksiyonlar da icra eden bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla ahilik, fütüvvet, tekke ve lonca kurumlarının fonksiyonlarının hepsine sahiptir.

Ahiliğin Türklere has bir yapı olduğu hususunda nerdeyse ittifak mevcuttur. (12) Geçmişteki fütüvvet gelenekleri ya ferdi ya da bazı bölgelerde küçük gruplar halinde kalmıştır. Halife Nasır Lidinillah'ın akılcı bir politika ile fetaları kendine bağlama çabası olarak da görebileceğimiz fütüvvet hareketi Ahilik gibi yaygın ve geniş bir kurumsal ağa ulaşamamış ve onun gibi çok fonksiyonlu olamamıştır. Halife Nasır Lidinillah'ın ve fetalarının yaptıkları merasimlerden öteye geçememiştir. Bir kamış içine konan taş ya da kurşun atmak, şalvar kuşanmak, fütüvvet kadehinden içmek gibi törenlerden ibaret kalmıştır. (13)

Fütüvvet ismi Türklerde hiç geçmemesine rağmen fütüvvet ilkeleri ile aynı sayılabilecek; cömertlik, yiğitlik, cesaret, misafirperverlik gibi ilkeler zaten aralarında yaşattıkları değerlerdi. İslamlaşma ile birlikte bunun adı konulmuş oldu. Öteden beri benimsenmiş olan bu ilkeler, Anadolu coğrafyasında daha da geliştirilerek ve yeni ihtiyaçlara da cevap verecek şekilde sentezlenerek, orijinal bir kurum olarak, Ahilik olarak karşımıza çıkmıştır.

Ahilik'in ifa ettiği fonksiyon açısından baktığımızda önemli olan şartlara ve ihtiyaçlara göre problem çözücü kurumların ihya ya da ihdasıdır. Bulundukları coğrafya ve yakın kültürlerden faydalanabilme yeteneğidir. Kompleksiz ve özgüvenli bir duruş sergilenmesidir. Bütün bu özellikleri asırlarca Türklerde görülen özellikler olarak Ahilikte de görebiliyor olmamız çok önemlidir. Asırların imbiğinden süzülerek gelen fütüvvet felsefesi, tasavvuf ahlakı ve Türk teşkilatçılığının ve hayata bakışının harmanlanmış hali olan yepyeni bir yapı. Düşünce olarak eklektik, yapı ve fonksiyon olarak orjinal.

Ahiliğin ortaya çıktığı şartlar gerçekten bugün bile üstesinden gelinemeyecek bir ahvalde idi. Moğol baskısından batıya doğru göç eden milyonlarca Türk; iki dalga halinde bugünkü İran, Irak, ve Anadolu topraklarına doğru sel gibi aktı dersek abartmış olmayız.

Merv şehrinden bir defa da 70.000 ailenin bir anda Anadolu ve İran'a göç ettiğini söylersek mesele daha iyi anlaşılacaktır. Bu gelenlerin içinde göçebe unsurlar daha çok birinci dalga olan 1071 ve öncesinde geldiler. Malazgirt savaşından 150 yıl sonra gelenler, yani ikinci dalganın çoğunluğu şehirli, esnaf, sanatkar ve tüccar idi. Bunlar Anadolu'nun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını baştan aşağı değiştirdiler. Aynı zamanda Moğol istilasına karşı yerli halkla savunma ve askeri örgütlenme yapıları oluşturmaya başladılar. Ahiler Moğol istilasında ve sonrasında halkın sığınağı ve daha büyük kargaşanın önüne geçilmesinin de güvencesi oldular. (14) Bu uğurda binlerce Ahi de hayatını kaybetti. Gelenlerin yerleştirilmesi ve örgütlü bir şekilde kontrol altına alınması gerçekten büyük bir kurumlaşmayı gerekli kılmakta idi.

Ahilikle ilgili devrin en önemli kaynaklarının başında İbn Batuta seyahatnamesi gelir. Seyahatnamedeki bir paragraf Ahiliğin hem yaygınlığını hem de faaliyetlerini açıklamak açısından çok önemlidir. İbn Batuta derki ;" Bu ahilere, Anadolu Türkmen yurdunda her bölgede, şehir ve köyde rastlanır. Dünyanın hiçbir köşesinde,

yabancılara yakınlık göstermekte, onların yiyecek vesair ihtiyaçlarını karşılamakta, zorbaların ve güvenlik hizmetindekilerin veya onlara katılan serserilerin zulümlerini önlemekte, hatta onları ortadan kaldırmakta gösterdikleri ciddi çabaları bakımından onlarla kıyaslanabilecek kimse yoktur. Onların dilinde ahi şöyle biridir: Ahi, kendi sanatında çalışanları, bekarları bir araya toplayıp onlara önderlik edendir. Bir binayı döşer, zaviyede onunla olanlar gündüz çalışırlar ve ikindi namazından sonra kazançlarını getirirler, bu para ile zaviyenin masrafları karşılanır. Yabancıları ağırlar, misafir ederler. Zaviye üyelerine "fityan" başlarındakine "ahi" denir". (15)

Bir nevi İslam Şövalyeliği (16) olarak da nitelenebilecek olan ahilik, Anadolu'da asayişi sağlama görevini de yapıyor ve Moğol istilası dönemlerinde aralarından vali bile seçebiliyorlardı. (17) Civanmertler, kardeşler gibi isimlendirmeler -zaten Ahi kelimesinin anlamı kardeşim olarak kullanılıyor- sıkı ve güçlü bir iç sebep asabiyeti bağı oluşturmaktadır. Ahlaki donanım ve yüksek topluluk şuuru da eklenerek her türlü zorluğa karşı sarsılmayacak vasıflı ve donanımlı fertler teşekkül eden bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahilik tasavvufi bir renk barındırmakla birlikte Muallim Cevdet ikisi arasındaki farkı şöyle ifade eder:"Sufi meşayihlerin zaviyelerinde hakim olan unsurun, sükunet ve tefekkür olduğu söylenebilir. Halbuki Ahi zaviyelerinin ayırt edici özelliği harekettir." Ahiler hayatın her alanında varlar. Dünyaya sırt çevirmekten ziyade dünyaya nizam verme derdindeler.

Fuad Köprülü Ahilik-masonluk benzerliği konusunda, Farmasonlarda olduğu gibi sıkı bir hiyerarşik yapı olduğunu herkese rütbesine göre hakikatlerin ifşa edildiğini bu özelliklerinin Batıni yapılardan etkilenme olduğunu söylemektedir. (18) Masonluğun Avrupa'da 16. yüzyılın sonlarında taş ustalarının birliği şeklinde ortaya çıkmasına ve yapılanmasına bakacak olursak Ahilikten etkilenme ihtimali yüksektir. Ahiler ve masonların ortak özelliklerinin başında 1- Mesleki yeterlik (liyakat) 2-Toplumun seçkinlerinden olma 3-İnançlı ve ahlaklı olma 4- Hiyerarşik katılık 5-Seçimle başa geçme 6-Her hiyerarşik kademenin sırlarının bulunması 7-Güçlü iç dayanışma

İstanbul'un fethi ile beraber artık devlet imparatorluk yapılanmasına girmişti. "Nizam-ı Alem" sağlanmıştır. Devletin her yerde görevlileri "hünkar kalesinden toplarını şehrin üzerine çevirmiş "dizdar" ve onun "kale erenleri" ve kaza kadıları ile yanı başında şehir subaşıları komutasındaki "ases bölükleri" vardır. Ahiler artık görev alanları gittikçe daralan bir mahiyete bürünmekle beraber en tepedeki "Ahi Baba"yı üstadların seçmesi usulü de değiştirilmiş padişahın temsilcisi kadı tarafından seçilir olmuştur. (19)

"Devlet ve Allah şerik kabul etmez" hükmü gereğince devlet içinde devlet gibi hatta kargaşa dönemlerinde devlet olan bir yapı, siyasi baskı grubu olarak o zamanların iktidarı için belki de en örgütlü ve tehdit sayılacak bir yapı olarak nitelendirilebilir.

Devletin adeta kurumsal olarak ikinci kurucusu sayılabilecek Fatih Sultan Mehmet zamanında toprak mülkiyetinin ve vakıfların devletleştirilmesi ve Türk kökenli devlet adamlarından devşirme sistemine geçiş gibi uygulamalarından şüphesiz Ahilikte etkilenmiştir. Devlet güçlendikçe ve kurumlaştıkça Ahilik sivil bir örgütlenme olarak fonksiyonları itibari ile geri çekilmiştir. Zamanla çok fonksiyonlu yapısı sadece bir meslek

yapılanmasına dönüşmüştür. Osmanlının hakimiyet alanı genişleyip, devlet sosyal alanda daha çok görünmeye başlayıp, gayrı müslim unsurların sosyal hayatta sayısı ve etkisi artmaya başlayınca; 17.yüzyıla kadar ahlak, edep ve meslek öğretmeye, usta-çırak ilişkisine dayanan ve sadece Müslümanlara açık olan Ahilik, gayrı Müslimlere de açık "Gedik" teşkilatına dönüştürülmüştür. Kayıtlarda "gedik" kavramına ilk 1727 de rastlanır. Tekel ve imtiyaz anlamına gelmektedir. Gedik teşkilatı ise 1861 yılında kaldırılmıştır.

Çapraz okuma dediğimiz aynı yıllarda batıda neler oluyordu diye baktığımızda 17. ve 18.yüzyıllarda batıda da Lonca denilen meslek birliklerinin olduğunu ve Loncaların, bilhassa İngiltere'de önemini kaybetmeye başladığını görmekteyiz. Avrupa'da ve dünyada ilk milliyetçilik, millet ve milli kimlik inşasını gerçekleştiren İngiltere'nin sosyal, iktisadi ve siyasi evrimi paralel okuma açısından ilginçtir. (20) Loncalar önemini en erken İngilterede kaybediyor ve İngiltere'de ticari kapitalizm, bireysel teşebbüs ve şirketleşmeler (Company) loncaların yerini almaya başlıyor. Devamında gelen sanayi ihtilali ve sanayileşme başta Fransa ve Osmanlı olmak üzere bütün dünya ekonomilerini etkiliyor. Bütün bu gelişmeler sonunda zamanının önemli kurumları olan Loncalar geri kalmışlığın sembolü olarak görülmeye başlıyor. Günümüzde bu görüşe katılmayıp Loncaları sendikaların öncüsü görenler de vardır. (21)

BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK AHİLİK

Bu satırlara kadar Ahilik hakkında genel bir inşa çerçevesi çizerek, tarihte benzeri olmayan bir yapıya işaret etmiş olduk. Ahilik, devrinin şartları açısından olağanüstü bir kurum. Maddeler halinde sıralayacak olursak:

1. Her şeyden evvel problem çözücü bir kurum. Bu durum devrinin kültürel özelliklerini yansıtması açısından önemli bir husus. Toplumlar kurumlar ihdas edebildikleri, kurumlaşabildikleri müddetçe ayakta kalırlar.
2. Mesleki bir kuruluş. Yeni gelinen coğrafyada kalabalıkları meslek olarak örgütlemek ve usta-çırak ilişkisi içinde ticari hayata devamlılık sağlamak dikkate değer bir özellik.
3. Ticari ve sosyal hayata ahlaki düzen getirmek, standartları belirlemek ve denetlemek. Bugün bile sıkıntısını çektiğimiz hususlar.
4. Okuma yazma öğretiliyordu. O asırlarda krallar ve padişahlar bile okuma-yazma bilmiyordu. Bazı Ahi zaviyelerinde Türkçenin yanında Arapça-Farsça da öğretiliyor, ayrıca mensuplarının ahlak ve bilgi donanımları devamlı olarak yenilenmeye çalışılıyordu. Toplu yapılan faaliyetler ve zaviyelerdeki toplantılar bunun sağlanmasında etkili idi. Yaran toplantıları gibi sosyalleşmenin ve kültür aktarımının sağlandığı, adab öğretilen, günümüze kadar gelen uygulamaları sayabiliriz. Ahi Evran'ın kendisi de medrese eğitimli, kitapları olan, aynı zamanda o devrin önemli işkollarından Debbağ ustası olduğu dikkate alınırsa rol model olarak kendisinin örnek gösteriliyor olması manidardır.
5. Toplumun maddi ihtiyaçlarının belirlenmesi ve tedariki yanında fiyatlarda narh uygulamaları ile piyasanın kontrolü sağlanıyordu. İşi büyütmek ya da genişletmek izne tabi idi. Kimse çıraklığını

yapmadığı işe usta olamıyordu. İkinci bir işe izin verilmiyordu. (22) Bu uygulamalar kapitalist sisteme ve sermayenin gelişmesine elbette uygun düşmemektedir.

6. Bacıyan-ı Rum, günümüze kadınlar teşkilatı olarak çevirebileceğimiz bu yapı, Ahiliğin ne kadar Türk olduğunun da göstergesi sayılabilir. Türklerde cinsiyetçilik pek olmamıştır. Sosyal, hatta askeri alanda bile kadınları görebiliyoruz. Ahi Evran'ın hanımı Fatma bacı ve diğer Ahi hanımları her yerde Moğollara karşı mücadeleye katılmışlardır.
7. Ahilik erken sayılacak bir dönemde milli kimlik ve bireysel kimlik inşasını gerçekleştirmiştir. İnsanlara vasıf ve meslek kazandırarak, onları özgüveni yüksek üretken, ahlaklı insanlara çeviriyor, ayrıca hem toplumun hem de coğrafyanın İslamlaşma ve Türkleşme süreçlerini gerçekleştiriyorlardı. Topluma kolektif bir kimlik kazandırıyordu.
8. Ahilik, devletin güçlenmesi ile birlikte pek çok alandan geri çekilse de uzun süre pek çok fonksiyon icra etmiştir: Mesleki, ticari, sosyal, kültürel, eğitim, asayiş ve askeri olmak üzere "Norveç bıçağı" gibi nerede boşluk varsa oraya koşan "öğrenen ve öğreten bir örgüt" olmuştur.
9. Ahilik, Kırımdan Halep'e ve Anadolu'dan İran'a kadar geniş bir örgüt ağına sahipti. Ahiler mevcut toplumun hem kültür hem de iktisadi gücü elinde tutan seçkin üyeleri idi. Bu da Ahiliği ciddi bir baskı grubu haline getirmekteydi. Sık sık bilhassa Selçuklular zamanında "devletlüler" Ahilerden destek yollarına gitmiştir. 2.Kılıçarslanın oğulları arasındaki taht mücadelesinde Ahiler Gıyaseddin Keyhüsrevin tarafını tutuyorlar.(23) Ahiler, Moğollarla mücadeleyi seçerken Mevlana onlarla anlaşma yolunu tercih etmiştir. (24)

Bugün için sivil toplum kuruluşlarında aradığımız 1-Gönüllülük 2-Devletten bağımsız olma 3-Açık meşru faaliyet 4-Gelirlerin kaynağının belli olması 5- Harcamaların aleniliği 6-Denetlenmeye açıklık ilkelerinin tamamını Ahilikte bulabiliyoruz sadece 7-Üyelik özel bir şarta bir mesleği icra etmeye bağlanamaz ilkesi ile uyuşmamaktadır. (25)

"Günümüzde sivil toplum kuruluşları genellikle belli konulara odaklanmaktadır. Ahilik, genel olarak baktığımızda çok yönlü bir sivil toplum kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu günümüz çerçevesinde ne sivil toplum kuruluşları ne de mevcut kurum ve yapılarla değerlendirmek doğrudur. Bugün için baktığımızda Ahilik pek çok kurumun toplamı olarak görülmektedir. Belki de Cemil Meriç'in İbn Haldun için söylediği "Semasındaki tek yıldız: İbn Haldun" ifadesini "Semasındaki tek yıldız: Ahilik" olarak söyleyebiliriz.

Son cümle olarak, Ahilik kadar kurucusu olan Ahi Evren'in kendisi de bugün için rol model olacak bir özellik arz etmektedir. (26) Devri için çok ileri bir sanat erbabı, donanımlı bir alim, ahlaki bir örnek, mücadeleci bir aktivist. Güçlü kurumlar zaten kurucularının çapını da yansıtır. O sebeple, Ahilik gibi bir kurumu ancak Ahi Evren gibi biri kurabilirdi.

Ahilik ve felsefesi asırlarca Türklerin hayatında etkili olmuştur. Osmanlı padişahlarının hepsi aynı zamanda bir sanat sahibi idiler, bunun da Ahilikten gelen bir etki olarak görülmesinin not edilmesi taraftarıyım. Bugün Anadolu'da Arasta ve Bedesten gibi kavramlar ve pek çok esnaf adet ve gelenekleri Ahiliğin hala aramızda

dolaşan ruhudur. O ruhu diriltmek, çağa uygun hale getirmek gerekmektedir. Çünkü günümüzde pek çok problem çözüm beklemektedir.

SONUÇ

Türk tarihinin belki de en ilginç ve bir o kadar da en yaygın ve orjinal kurumu herhalde Ahiliktir. Ahilik, Türk milletinin tarih boyunca problem çözme gücüne ve potansiyeline sahip olduğunun en büyük nişanesidir.

Ahilik, hem işgale karşı çıkan hem işgal sonrasını toparlayan hem de Osmanlının kuruluşunda çok büyük yeri olan bir kurumdur.

Devletler güçlü ve örgütlü toplumlara dayanıyorsa her türlü musibet ve afeti kolaylıkla atlatır. Tarihimize baktığımızda sükunetin istisna olduğunu görmekteyiz. Bu kadar geniş coğrafyada bu kadar farklı topluluk, devlet ve kültürle baş edebilmek sağlam bir kültür ve örgütlenebilen bir topluma sahip olduğumuzun ispatıdır. Bunun delili de, Ahilik gibi inanılmaz bir kurumun sahibi olmamızdır. Devletler, kültürler ve toplumlar kurdukları kurumlarla kendilerini gösterirler. Onlarla yaşar ve ilerlerler.

Bütün bu tespitlerden sonra şimdi şu soruyu sormalıyız: Hala böyle miyiz? Kendimize ait kurumlar ihdas edebiliyor muyuz? Yaklaşık üçyüz yıldır bize ait diyebileceğimiz yeni kurumlarımız var mı? Yoksa taklit noktasında didinip duruyor muyuz?

En önemli soruyu en sona saklayarak soruyorum. Ahilik başka bir toplumda çıkar mıydı? Bence hayır. Her kurum kendi kütür, coğrafya ve şartlarının ürünüdür. Aydınlanma bile İngiltere'de ayrı, Fransa'da ayrı, Almanya'da ayrı tezahür etti.

Türklerde olmasının sebebi toplumun yapısında ve zihniyetinde idi? Şartlar gereği toplumun çıkardığı ve zamanında vazifesini tamamlamış sonra da geri çekilerek tarihteki yerini almış bir kurumdur. Hiç bir güçlü devlet ya da iktidar, Ahilik gibi güçlü bir yapılanmayı kabullenmez. Ahilik konusunda bence belgeye dayalı çalışmaların haricinde zihniyet ve felsefesine yönelik yorum çalışmaları yapılmalıdır. Bu çalışmamızda birazcık kıyısından köşesinden onu yapmaya çalıştık.

DİPNOTLAR

İslam Ansiklopedisi, (1998), Hilfül Fudul . TDV, C.18. S.31-32,Ankara

Age, C.13, S,259.

Çağatay, Neşet, (1990) Ahilik nedir?, Kültür Bakanlığı Yayınları, S,3-4, Ankara.

Güner, Umut, (2017), Tarihte Fütüvvet ve Ahilik, Ötüken yayınları, S.27, İstanbul

Çağatay, Neşet, (1990), S.8

A.g.e, S.10

Güner, Umut, a.g.e., S.30-32

Çağatay, Neşet, a.g.e, S.12-13.

Roux, Jean Paul, (2007),Türklerin tarihi,Kabalcı yayınları, S(24),İstanbul.

Starr, S.Frederick, (2019), Kayıp Aydınlanma, Kronik Kitap, S.46-70, İstanbul.

Ortaylı, İlber, (2016),Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit yayınları, S.296-300)

Bayram, Mikail,(2016), Anadolu ahiliğinin teşekkülünde' ki rolü açısından fütüvvet hareketi ve tarihi, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,Sayı:1, S,51, Konya.

Çağatay, Neşet, a.g.e.,S.17

A.g.e., S.18-19. ve Bilkan, Ali Fuat,(2018),Osmanlı Zihniyetinin Oluşumu,İletişim Yayınları, S.26,istanbul

İnalcık, Halil.(2009),Devleti Aliyye, İşbankası yayınları,S.37,İstanbul.

Şeker, Fatih M.,(2015),Selçuklu Türklerinin İslam tasavvuru, Dergah yayınları, S.368, İstanbul.

Akdağ, Mustafa.,(1995),Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi-2, Cem yayınevi, S.26-27), İstanbul.

Şeker, Fatih M, a.g.e., S.368.

Akdağ, Mustafa., a.g.e., S,28

Greenfeld, Lıah, (2017), Milliyetçilik, Moderniteye giden beş yol, Alfa yayınları, S.53v.d., İstanbul.

Faroqhı, Suraıya, (2004), Osmanlı dünyasında üretmek, pazarlamak, yaşamak,
YKY,S.133;İstanbul.

22-Arslan, Hüseyin (2015), Ahilik teşkilatının sosyo-iktisadi yapısı ve örneklik değeri, Akademik bakış dergisi, S.261-268, Kırgızistan

23-Atik, Kayhan,(2011),Ahilik ve siyaset, İlahiyat fakültesi dergisi, S.61 v.d., Kayseri.

24- Bayram, Mikail, (2005), Ahi Evren-Mevlana Mücadelesi, Özel basım, Konya.

25-Yayla, Atilla, (2016), Siyaset Bilimi, Adres yayınları, S.232-233, Ankara.

26-Ahi Evren ve hayatı ile ilgili geniş bilgi için: Bayram, Mikail, a.g.e. S.10 v.d.

KAYNAKÇA

1-Akdağ, Mustafa.,(1995),Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi-2, Cem yayınevi, İstanbul.

2- Arslan, Hüseyin, (2015),Ahilik teşkilatının sosyo-iktisadi yapısı ve örneklik değeri, Akademik Bakış Dergisi, Kırgızistan.

3- Atik, Kayhan,(2011),Ahilik ve siyaset, İlahiyat fakültesi dergisi, Kayseri.

4- Bayram, Mikail,(2016), Anadolu ahiliğinin teşekkülünde' ki rolü açısından fütüvvet hareketi ve tarihi, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,Sayı:1, Konya.

5-Bayram, Mikail, (2005), Ahi Evren-Mevlana Mücadelesi, Özel basım, Konya.

Bilkan, Ali Fuat,(2018),Osmanlı Zihniyetinin Oluşumu,İletişim Yayınları,istanbul

Çağatay, Neşet, (1990) Ahilik nedir?, Kültür Bakanlığı Yayınları,Ankara.

Faroqhı, Suraıya, (2004),Osmanlı dünyasında üretmek, pazarlamak, yaşamak, YKY,S.133;İstanbul.

Greenfeld, Lıah, (2017), Milliyetçilik, Moderniteye giden beş yol, Alfa yayınları, İstanbul.

Güner,Umut, (2017), Tarihte Fütüvvet ve Ahilik, Ötüken yayınları,İstanbul.

İslam Ansiklopedisi, (1998), Hilfül Fudul . TDV, C.18, Ankara

İnalcık, Halil.(2009),Devleti Aliyye, İşbankası yayınları,İstanbul.

Ortaylı, İlber, (2016),Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit yayınları,Ankara.

Roux, Jean Paul, (2007),Türklerin tarihi,Kabalcı yayınları,İstanbul.

Starr, S.Frederick,(2019), Kayıp Aydınlanma, Kronik Kitap, İstanbul.

Şeker, Fatih M.,(2015),Selçuklu Türklerinin İslam tasavvuru, Dergah yayınları, S.368, İstanbul.

Yayla, Atilla, (2016), Siyaset Bilimi, Adres yayınları,Ankara.

TÜKETİCİNİN KORUNMASI, HAKSIZ REKABETİN ÖNLENMESİ VE TACİRLER ARASINDAKİ İHTİLAFLARIN ÇÖZÜMÜNDE AHİLİK KURUMU BİR MODEL OLABİLİR Mİ?

Şahin AKINCI[•]

ÖZET

Pek çok alanda önemli fonksiyonlar ifa eden ahîlik, tarih boyunca ticarî ve iktisadi hayatımızı da düzenleyen önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta son dönemlerdeki en önemli fonksiyonunun ticari ve iktisadi hayatı düzenlemek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Zamanla bir meslek örgütü hüviyetine bürünen ahîlik, tüketicinin korunmasından haksız rekabetin önlenmesine ve tacirler arasındaki ihtilafların çözümüne varıncaya kadar çok önemli görevler ifa etmiştir.

Ahîlik teşkilatına duyulan ilgi son zamanlarda giderek artmaktadır. Bir döneme damgasını vuran bu teşkilat ve anlayıştan ilham alınarak günümüzdeki bir kısım problemlerin çözülüp çözülemeyeceği önemli tartışma ve inceleme konularından birini oluşturmaktadır.

Ömrünü tamamlamış bir kurumun olduğu gibi bugüne aktarılması mümkün değildir. Ancak tarihte önemli görevler ifa etmiş kurumların günümüze uyarlanması, geçmişten alınan ilham ile geleceğin şekillendirilmesi mümkündür.

Günümüz iktisadî ve ticarî hayatının çözüm bekleyen önemli problemleri bulunmaktadır. Tüketicinin korunması konusunda da önemli adımlar atılmış ve kanunî düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen sorunun tam olarak çözüldüğünü söyleyemeyiz. Tacirler arasındaki haksız rekabet de yine güncelliğini koruyan konuların başında gelmektedir. Öte yandan her yıl, esnaf ve tacirlerin yapmış oldukları sözleşmelerden kaynaklanan yüz binlerce ihtilaf mahkemelere intikal etmektedir. Bu ihtilafların halli ise bazen sekiz-on yılı bulabilmektedir. Bu sürecin sonunda bazen davanın kazananı olmamakta, her iki taraf da kaybetmekte, en azından yıpranmaktadır.

Bu tebliğde özellikle tüketicinin korunması, haksız rekabetin önlenmesi ve tacirler arasındaki ihtilafların daha hızlı ve adil bir biçimde çözülebilmeleri konusunda ahî teşkilatlarının bir model olup olamayacağı konusu üzerinde durulmuş ve bazı çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Ahilik–Haksız Rekabet-Tüketici-Tacir-Tahkim

[•] Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fak.E-Posta: sakinci@ticaret.edu.tr,
ORCİD: 0000-0002-2894-3655

CAN THE AHI INSTITUTION BE A MODEL FOR THE PROTECTION OF THE CONSUMER, THE PREVENTION OF UNFAIR COMPETITION AND THE SOLUTION OF DISPUTES BETWEEN TRADES?

Şahin AKINCI•

ABSTRACT

Ahi is an important institution that has performed many important functions in different fields, and has been a major regulator of our economic and commercial life throughout history. In fact, it wouldn't be wrong to say that its most important function in recent years is to regulate business and economic life.

In time, the ahi order assumed the title of a professional organization and performed critical duties from consumer protection to preventing unfair competition and resolving disputes between traders.

Interest in the Ahi organization has been increasing lately. Having been inspired by this organization and approach that marked an era, whether or not today's problems can be resolved constitutes an important discussion and examination topic.

It is not possible to transfer an institution to the present that has completed its life. However, to shape the future with inspiration from the past, it is possible to modernize and adapt institutions that have accomplished important tasks in history.

Today's economic and commercial life has major problems that need to be solved. Important steps have been taken and legal arrangements have been made for consumer protection, but we cannot say that the problem is fully resolved. Wrongful competition between tradesmen is another present issue. On the other hand, hundreds of thousands of disputes are referred to the courts each year due to the agreements made by craftsmen and tradesmen. These conflicts can sometimes take eight or ten years to solve. At the end of this process, sometimes there are no winners in the case therefore both sides lose, or at least become worn out.

In this presentation, it was emphasized whether the Ahi organizations could be a model for the protection of the consumer, the prevention of unfair competition and the faster and fairer resolution of the disputes between the tradesmen, and some suggestions for solution were presented.

Keywords: Ahi-Order, Unfair Competition, Consumer, Tradesman, Arbitration

• Prof. Dr., İstanbul Commerc University Law Faculty. E-Mail: sakinci@ticaret.edu.tr,
ORCİD: 0000-0002-2894-3655

GİRİŞ

Başlangıç itibariyle bir fütüvvet teşkilatı1 olarak ortaya çıktığı düşünülen ahîlik kurumu, zamanla gelişerek sosyal, siyasî ve ekonomik alanda çok önemli roller üstlenmiştir2. Ahîlik Anadolu'da Ahi Evran'ın öncülüğünde teşkilatlanmıştır3. Osmanlı Devletinin kuruluşuna da önemli katkıları olan ahîlik4, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden itibaren siyasî güç olma özelliğini yitirmiş ve giderek bir meslek örgütü hüviyetine bürünmüştür. Bu yönüyle mesleğe girişten, meslek ahlâkına varıncaya kadar pek çok alanı düzenleyen ahîlik, kuruluşundan itibaren Osmanlı Devletinin temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir5.

Bir meslek kuruluşu olarak ahî teşkilatları, meslek mensupları arasındaki yardımlaşma ve dayanışmanın yanı sıra, haksız rekabetin önlenmesi, kaliteli ve ucuz mal üretilmesi, tüketicinin korunması gibi konularda da önemli fonksiyonlar ifa etmiştir.

Günümüzdeki meslek birliklerinin, özellikle esnaf ve sanatkârların kurdukları odaların, ticaret ve sanayi odalarının, ticaret borsalarının hatta işçi ve işveren sendikalarının temelinde ahîlik kurumunun bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır6.

Bu tebliğde Ahîlik kurumunun tüketicinin korunması, haksız rekabetin önlenmesi ve tacirler arasındaki ihtilafların çözülmesi bakımından üstlendiği rol üzerinde durulmuş ve ahîliğin zikredilen problemlerin çözümünde ilham kaynağı olup olamayacağı tartışılmıştır.

AHÎ TEŞKİLATLARI VE TÜKETİCİNİN KORUNMASI

A) Ayıplı Mal ve Hizmetlere Karşı Tüketicinin Korunması

Günümüzde organize olmuş büyük firmalar karşısında zayıf durumda olan tüketiciler, en çok kalitesiz ve sağlıksız ürünlere karşı korunma ihtiyacı hissetmektedirler. Tüketicilerin açtıkları davaların önemli bir kısmını ayıplı mal ve hizmetlere karşı açılan davalar oluşturmaktadır. Öte yandan aldatıcı reklam ve ilanlara karşı tüketicinin korunması gerektiği de açıktır. Ancak reklam yahut ilanında belirtilen özellikleri taşımayan mal ya da hizmetler de ayıplı kabul edilmektedir (TKHK. m. 8/II). Bu noktada, ahîliğin tüketicinin korunması konusunda bir model olup olamayacağı sorusu akla gelmektedir.

---

[1] Karagül, s. 268; Arslan, s. 249; Çatak/Vural, s. 5; Ünsür, s. 91; Kızıler, s. 410-411.
2 Laflı, s. 186; Tatlılıoğlu, s. 155.
3 Haksever, s. 31; Seyhan, s. 44; Bolat, s. 81.
4 Karagül, s. 283; Arslan, s. 252-253; Seyhan, s. 44; Ünsür, s. 92; Tatlılıoğlu, s. 155.
5 Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, s. 540-541; https://www.istesob.org.tr/ahilik-doneminde-tuketici-haklari/
6 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 40.

Ahîlik, özellikle Osmanlı Devleti zamanında tüketicinin korunması noktasında önemli görevler ifa etmiş, günümüzdeki tüketici kuruluşlarının fonksiyonlarını yerine getirmiştir[7]. Ahî teşkilatları bu konuda son derece etkili müeyyideler geliştirmişlerdi[8]. Ahîlikte en önemli kural kaliteli mal üretmekti. Bu amaçla belli standartlar geliştirilmişti[9]. Ahî teşkilatları esnaf ve zanaatkârların pazardaki tüm faaliyetlerini belli kurallara bağlıyor ve denetliyordu. Kurallara uymayanlar meslekten çıkarmaya kadar varan ağır cezalar ile cezalandırılıyordu. Tüketiciye ayıplı bir malın satılması ya da satılan malın normal dayanma süresi dolmadan önce eskimesi durumunda ayıplı mal yerine yenisi verilerek müşteri memnuniyeti sağlanıyordu. Ahîlikte, "müşteri velinimettir" anlayışı hâkimdi[10].

Ahîlikte asıl amaç çok üretmek veya yüksek kâr elde etmek değil, kaliteli üretim yapmak ve müşteriyi memnun etmekti[11]. Çırağından ustasına kadar işyerinde çalışan herkes bu amacın gerçekleşmesi için gayret sarf eder ve ürünlerinin en iyisi olması için çabalarlardı[12]. Üretim sırasında çırağın veya kalfanın yaptığı en küçük bir hata bile ustaya bildirilir ve hemen giderilirdi. Bütün bunlara rağmen kalitesiz ya da ayıplı mal üreten, tüketiciyi aldatan yahut yüksek fiyatla mal satan olursa ağır bir şekilde cezalandırılırdı. Bu cezalar belki para yahut hapis cezası değildi; ama o dönemlerde çok daha caydırıcı olan birlikten çıkarma cezasıydı. Öte yandan sahte yahut kalitesiz malların toplanması cihetine de gidiliyordu[13].

Bunların dışında tüketiciyi aldatanlara daha başka ilginç cezalar da veriliyordu. Sattığı süte su katan sütçünün kuyuya basılması, bozuk kantar kullananların ibret-i âlem için çarşı-pazar dolaştırılması, ekşi pekmez satanın pekmezinin başına geçirilmesi bu cezalardan sadece birkaç tanesiydi[14].

Pabucun dama atılması deyimi de ahîlikte karşılaşılan bir uygulamadan gelmektedir. Bazı kaynaklara göre, ahîliğin kurucusu olan Ahî Evran, ayakkabıcı esnafının bulunduğu çarşıyı gezerken imal edilen ayakkabıları inceler ve hileli olanları kesip dama atardı. Akabinde o esnafın dükkânı kapatılır ve peştamalı ise kapının kilidine bağlanırdı. Bu haber esnaf arasında hızla yayılır, pabucu dama atılan usta utancından insan içine çıkamaz, kendini affettirmek için çabalar, çoğu zaman da o şehri terk etmek zorunda kalırdı[15].

B) Fiyat Artışlarına Karşı Tüketicinin Korunması

Günümüzde tüketiciyi mağdur eden bir diğer önemli husus ise yüksek fiyatlardır. Üretilen malın fiyatı, mal üreticinin elinden çıkıp tüketiciye ulaşıncaya kadar bazen sekiz-on kat artabilmekte bu da önemli mağduriyetlere

7 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 48; https://www.istesob.org.tr/ahilik-doneminde-tuketici-haklari/
8 https://www.istesob.org.tr/ahilik-doneminde-tuketici-haklari/
9 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 41.
10 Karagül, s. 274; Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 48; https://www.istesob.org.tr/ahilik-doneminde-tuketici-haklari/
11 Karagül, s. 270; Arslan, s. 267-268.
12 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 40-41.
13 Bak. Gök, s. 317 vd.
14 Gök, s. 317; https://www.istesob.org.tr/ahilik-doneminde-tuketici-haklari/
15 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 42; Gök, s. 317; https://www.istesob.org.tr/ahilik-doneminde-tuketici-haklari/

yol açmaktadır. Bir yandan üretici malını değerinin çok altında bir fiyata hatta zararına satmak durumunda kalırken bir yandan da tüketici satın aldığı mala gerçek fiyatının birkaç katı fazla para ödemektedir. Ülkemizde bu sorunun çözümü için bazı yollar denenmişse de şu ana kadar etkili bir çözüm bulunamamıştır. Fiyatların sebepsiz yere artması enflasyonu da artıran önemli bir faktördür. Bu durum tüm toplumun zararınadır.

Ahîlikte aynı alanda faaliyet gösteren esnaf ve zanaatkârların çarşı adı verilen iş merkezlerinde toplandığını görüyoruz[16]. Bu durum tüketicileri yüksek fiyatlara karşı da korumuştur. Şöyle ki; günümüzdeki modern alış veriş merkezlerinin belki de ilk örneklerini oluşturan bu çarşılarda tüketiciler bir yandan istediği ürünü kolayca bulurken bir yandan da aynı cins ve kalitedeki ürünleri aynı fiyatla satın alabilme imkânına kavuşmuştur. Diğer bir deyişle tüketiciler birbirine yakın dükkânların fiyatlarını mukayese ederek en uygun fiyata mal satın alabilmişlerdir[17].

Ahî teşkilatları narh uygulaması yoluna da gitmişler ve aynı ürünün aynı fiyata satılmasını sağlamışlardır. Bir malın fiyatı tespit edileceği zaman çeşitli meslek temsilcileri ile kamu görevlilerinden oluşan bir kurul toplanmış ve önce malın maliyetini sonra da satış fiyatını belirlemiştir. Fiyat tespiti yapılırken kullanılacak hammadde ile malın kalitesinin nasıl olacağı açıkça ortaya konulmuştur[18].

Müşteriye tespit edilen fiyatın üstünde satış yapmak büyük suç sayılmıştır. Pahalı mal satanlar meslekten ihraç edilmeye kadar varan ağır cezalara çarptırılmışlardır[19].

Günümüzde de ekmek ve taksi fiyatlarının belirlenmesi örneklerinde olduğu gibi bir kısım mal ve hizmetlerin fiyatlarının ilgili kurumlar tarafından belirlendiğine şahit olmaktayız. Ancak bu uygulama sayısı son derece sınırlı olan mal ve hizmetler için söz konusudur.

HAKSIZ REKABETİN ÖNLENMESİNDE AHÎLİK KURUMUNUN ROLÜ

Günümüzde bazı meslek ya da sanat dallarında faaliyet gösterebilmek için diploma ya da sertifika gibi belgeler aranırken birçok dalda böyle bir belge aranmamaktadır. Böylelikle hiçbir uzmanlığı hatta yeterliliği bulunmayan kişiler bile belli bir meslek ya da sanat dalında faaliyet gösterebilmektedirler. Öte yandan bir şehirde belli bir mesleği icra etmek isteyen kişiler için kural olarak kota sınırlaması bulunmamaktadır. Bazı alanlarda mevcut ihtiyaçların çok üzerinde işyerleri açılmaktadır. Bu da ister istemez kıyasıya bir rekabeti ve mücadeleyi beraberinde getirmektedir. Piyasaya yeni girenler tutunabilmek için fiyatı düşürme ihtiyacı hissetmekte bu da kalitesiz üretimi ve haksız rekabeti beraberinde getirmektedir. Haksız rekabet sadece fiyat ve kalite noktasında karşımıza çıkmıyor. Rakipleri kötülemek, aldatıcı reklam yapmak ya da başkasının malını taklit etmek gibi çok farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Bunun sonucunda bir yandan tüketiciler mağdur olurken bir yandan da sektörde pek çok işyeri zarar etmekte hatta iflas edebilmektedir. Sadece para kazanmaya ve kârı arttırmaya yönelik acımasız rekabet sonuçta tüm topluma zarar vermektedir.

16 Karagül, s. 278; Arslan, s. 263.
17 Karagül, s. 273, 278.
18 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 47.
19 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 41; Gök, s. 317.

Mevzuatımızda haksız rekabeti önlemeye yönelik düzenlemeler mevcuttur. Ancak bu düzenlemeler bazen yetersiz kalmakta bazen de açılan davalar yıllarca sürdüğü için haksız rekabet sonucu mağdur olan tacir davayı kazansa bile bu süreçte iflasa sürüklenebilmektedir. Davaların yıllarca devam etmesi çoğu zaman insanları hukuk yoluna müracaat etmekten de alıkoymaktadır.

Ahîlik teşkilatında bu konuda da örnek sayılabilecek uygulamalar mevcuttur.

Her şeyden önce aynı meslek kolunda faaliyet gösterenlerin belli yerlerde (çarşılarda) toplanması bir otokontrolü de beraberinde getiriyordu[20]. Öte yandan bir mesleğe girebilmek için çıraklık ve kalfalık aşamalarını geride bırakarak ustadan icazet almak gerekiyordu. Bir meslek dalında yeterince uzmanlaşmadan o alanda faaliyet göstermek mümkün değildi. Dahası, uzmanlaşsa dahi, o şehirde yeni bir iş yerine ihtiyaç olup olmadığı ahî teşkilatları tarafından belirlenir, eğer ihtiyaç yoksa yeni işyerine izin verilmezdi[21]. Hatta esnafın istediği gibi kapasitesini genişletmesi, bir tezgâhın yanına birkaç tane daha ilave etmesi mümkün değildi[22]. Böylece her isteyenin piyasaya serbestçe girerek haksız rekabete girişmesinin de önü kapatılmış oluyordu.

Yukarıda da ifade edildiği üzere ahî teşkilâtları, hammaddenin alımından üretim ve pazarlamaya varıncaya kadar esnaf ve sanatkârların tüm faaliyetlerini kurallara bağlayarak kontrol ediyorlardı[23]. Bu durum meslek mensupları arasında rekabet, haset ve kavga gibi istenmeyen sürtüşmelerin doğmasına engel oluyordu[24].

Ahîlik, ahlâkî olmayan her türlü davranışa, özellikle güçlü olanın zayıfı sömürmesine, haksız rekabete, haksız kazanç temin etmeye ve aldatmaya karşıdır[25]. Rekabet ahîler tarafından bilinmeyen bir şey değildir. Ancak ahîler rekabeti müşteri çalmak için hileli yollara müracaat ederek değil, daha kaliteli mal üretip müşteri memnuniyetini sağlayarak yapmışlardır. Pazarda, müşterinin kalite tercihine ve zevklerine uygun bir rekabet anlayışı geliştirilmiştir[26].

Ahîlerin önemli bir özelliği de diğergam olmalarıydı[27]. Ahî, kendisinden önce başkasını düşünen ve kollayan, kanaat ve tevazu sahibi olan, hırs ve tamahtan uzak duran, birlik ve beraberliğe önem veren insan demekti. Ahîlikte hak ettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapılmaması önemli bir ahlâk kuralı haline getirilmişti[28].

Ahîler, spekülatif kazanç elde etmek ve haksız rekabet yapmak yerine karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı benimsemişlerdir. Ahîlikte hedef, rekabet adına zayıfın ezilmesi, piyasadan dışlanması ve yok edilmesi değil, bilakis güçlüye karşı zayıfın korunmasıdır. Ahîler, felsefe olarak, yaşayabilmek için yaşatmayı tercih etmişlerdir. Karşılıklı yardımlaşma ilkelerini titizlikle uygulamışlar ve meslektaşlarına ya da topluma zarar verebilecek olan

20 Arslan, s. 263.
21 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 41.
22 Arslan, 258; Kızıler, s. 409.
23 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 38, 40; Arslan, 262; Ünsür, s. 94; Gök, s. 318.
24 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 38, 40.
25 Arslan, s. 253; Ünsür, s. 93 vd.
26 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 40, 48; Ünsür, 96.
27 Arslan, s. 265; Ünsür, s. 94; Tatlılıoğlu, s. 158.
28 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 40.

aşırı kâr, haksız rekabet ve spekülatif kazanç elde etme gibi hareketlerden kaçınmışlardır. Yardımlaşmayı, dayanışmayı, paylaşmayı ve cömertliği terk eden bencil kişilerin kurumla ilişkileri kesilmiştir[29].

Zamanla ahîlik, özellikle Anadolu'da sanatta ve ticarette dayanışmayı esas alan bir kurum haline dönüşmüştür. İhtiyaç sahiplerine, bilhassa sıkıntıda olan esnaf ve sanatkârlara yardım etmek amacıyla kurulmuş olan orta sandıkları bunun en önemli göstergesidir[30]. Belli bir meslek dalında faaliyet gösteren kişilerin katkılarıyla kurulmuş olan orta sandıkları, zorda kalan esnafın yardımına yetişen önemli bir kurumdu[31]. Ayrıca bir iş kurmak için yeterli sermayesi olmayanlara da bu sandıklardan destek olunmaktaydı. Günümüzde bu tür kurumların eksikliği, ihtiyaç sahibi esnaf ya da tacirleri bankalara yöneltmektedir. Çoğu zaman yüksek faizlerle kredi alan esnaf ve tacirler, giderek aşılması güç ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir[32].

Ahîlikte iş ve meslek ahlâkı ile ilgili kurallar çok önemliydi[33]. Başkasının malını taklit etmek büyük bir suç olarak kabul edilmişti. Müşteriyi aldatmamak, malını yalan söyleyerek övmemek, ölçü ve tartıda hileye kaçmamak, karaborsacılık yapmamak önemli meslek kurallarıydı. Bu kurallara uymayanlar meslekten çıkarma cezasına varıncaya kadar çeşitli cezalara çarptırılıyordu[34]. Her esnaf birliği kendi alanında faaliyet gösteren meslek mensuplarını denetlerdi. Bu denetim haksız rekabetin önlenmesi bakımından da son derece önemliydi[35].

Standartların altında mal üretmek de bir haksız rekabettir. Çünkü standartlara uygun üretim yapanların maliyeti daha yüksek olacağı için düşük standartlı üretim yapanlarla rekabet etmeleri mümkün değildir. Ahîlikte standardın altında mal üretenler ikazlara rağmen bu davranışlarını sürdürürlerse kusurları nispetinde çeşitli cezalara çarptırırlardı. Bu cezalar, kendilerinin ve ürünlerinin teşhirinden, dükkânlarının kapatılmasına kadar gidebilirdi[36].

TACİRLER ARASINDAKİ İHTİLAFLARIN ÖNLENMESİ VE AHÎLİK

Bütün bu ilke ve düzenlemelere rağmen ahîler arasında da ihtilafların çıkması doğaldır. Çünkü insanın olduğu her yerde ihtilaf vardır. Bu ihtilafların yargıya (kadıya) taşınmasını da yadırgamamak gerekir. Fakat ahî teşkilatlarının güçlü olduğu dönemlerde ihtilaflar bu teşkilatların aracılığı/hakemliği ile çözülmekte ve tarafların daha fazla yıpranmalarının önüne geçilmekteydi.

Günümüzde özellikle ticaret mahkemeleri, esnaf ve tacirlerin birbirleri aleyhine açtığı davalarla doludur. Her yıl on binlerce yeni dava açılmakta ve bu davaların kesinleşmesi çoğu zaman en az beş yılı bulabilmektedir.

29 Karagül, s. 280-282.
30 Karagül, s. 272; Ulusoy, E., Modern Türk Hukuku'nun Oluşumu ve Gelişimi (Aufbau und Entstehung des Modernen Türkischen Rechts), (http://archiv.jura.uni-saarland.de/turkish/Ulusoy.html); Arslan, s. 264.
31 Karagül, s. 272; Arslan, s. 264-265.
32 Arslan, s. 268-269. Ayrıca bak. Karagül, s. 272, 282.
33 Bkz. Ünsür, s. 93 vd.
34 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 38, 42; Ünsür, s. 93-95.
35 Karagül, s. 272 vd.
36 Gündüz/Kaya/Aydemir, s. 41-43.

Yargılama süreci her iki taraf için de yıpratıcı olmaktadır. Sürecin uzaması davayı kazanan tarafı bile mağdur edebilmektedir.

AHİLİKTEN İLHAM ALINARAK YENİ BİR MODEL OLUŞTURULABİLİR Mİ?

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde batılı anlamda kanunların iktibas edilmesi ihtiyacı kendini göstermeye başlamış ve bazı kanunlar tercüme edilerek uygulamaya konulmuştur. Özellikle Tanzimat Fermanı ile birlikte Ticaret Hukuku, Ceza Hukuku ve Usul Hukuku alanında bazı kanunların Fransa'dan iktibas edildikleri bilinmektedir[37].

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türkiye yönünü tamamen batıya çevirmiş ve kanunlarının çoğunu batılı ülkelerin kanunlarından tercüme etmek suretiyle yürürlüğe koymuştur. Zaman içerisinde yapılan değişiklikler de mehaz kanunlardaki değişiklikler dikkate alınarak yapılmıştır. Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde bir kısım uyum kanunları çıkarılmış ve pek çok alanda AB mevzuatı aynen ya da küçük değişikliklerle iktibas edilmiştir.

Osmanlı Döneminden beri bazı çevreler tarafından kanunların batıdan tercüme edilerek yürürlüğe konulmasına yönelik itirazlar ileri sürülmüştür[38]. Bu itirazlar devam etmektedir. Ancak Türkiye pek çok yönden batı ile ilişkilerini devam ettirmek istemekte ve itirazlara rağmen batılı anlamda kanun ve yönergeleri iç hukukuna dâhil etme konusunda kararlı bir tutum sergilemektedir. Bununla beraber iktibas edilen bu kuralların her konuda derde derman olmadıklarını da ifade etmek gerekir. Meselâ kadın ya da insan hakları konusunda istediğimiz noktada olduğumuzu söyleyemeyiz. İnceleme konumuz açısından da durum farklı değildir. Tüketicilerin sorunlarını çözebilmek için 1995 yılında 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun pek çok eksikliğe ve yanlışa rağmen son derece önemli ve ileri hükümler ihtiva ediyordu. Zaman içinde söz konusu eksiklik ve hataların düzeltilebilmesi için Kanun'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Nihayetinde 2013 yılında bu Kanun tamamen ortadan kaldırılarak yerine 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Ancak 6502 sayılı Kanun zamanında da tüketicilerin sorunlarının tam olarak çözüldüğünü söyleyemiyoruz. Özellikle güçlü ve kurumsal firmalar karşısında tüketiciler haklarını tam olarak elde edememektedirler.

Haksız rekabetin önlenmesi ve tacirler arasındaki ihtilafların çözümü konusunda da mevzuatımızda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin büyük bir bölümü Türk Ticaret Kanunu'nda yer almaktadır. Ancak bu hükümler de ihtilafların hallinde yeterli olmamaya başlamıştır.

---

37 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ulusoy, E., Modern Türk Hukuku'nun Oluşumu ve Gelişimi (Aufbau und Entstehung des Modernen Türkıschen Rechts), (http://archiv.jura.uni-saarland.de/turkish/Ulusoy.html)..

38 Bu itirazların önemli ölçüde dinî sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir. Ancak hukuk bir bilimdir. Amacı adaleti sağlamaktır. İslâm dinînin de yönetimde en çok önem verdiği şey adalettir. Üstelik bir hadisi şerifte "ilim Çin'de de olsa alınız" buyrulmuştur. Çin sadece uzak bir ülke değil aynı zamanda putperest bir ülkedir. Şu halde putperest bir ülkeden dahi bilim alınabilmektedir. Hukuk da bir bilim olduğuna göre, adil sonuçlar doğuracak hükümlerin başka bir ülkeden alınmasında dinen herhangi bir sakınca olmasa gerek diye düşünüyoruz.

İhtilafların giderek artması ve yargının yükünün ağırlaşması kanun koyucuyu alternatif uyuşmazlık çözüm yollarını aramaya itmiştir. Bu noktada kendi kültürümüzden, tarihimizden ve tecrübelerimizden ilham alınarak kendimize has düzenlemeler yapılıp yapılamayacağı konusu da tartışılmaya başlanmıştır.

Kanaatimizce, tarihe mal olmuş bir müesseseyi yeniden canlandırarak bugüne taşımak mümkün değildir. Ahîlik, uygulandığı dönemlerde çok önemli ve faydalı sonuçlar vermiştir. Fakat o günkü sosyal ve ekonomik yapı ile günümüzdeki sosyal ve ekonomik yapı birbirinden son derece farklıdır. Ahîliğin başarılı olduğu dönemlerde nüfusun ancak yüzde onu şehirlerde yaşıyordu ve bunların da belli bir kısmı esnaf, zanaatkâr ya da tacirdi. Sayısı az olan bir meslek grubunu belli yerlerde (çarşı ve pazarlarda) toplamak ve kontrol etmek nispeten kolaydır. Öte yandan ahî teşkilatları tarafından benimsenen ahlâki değerler önemli ölçüde Türk Milletinin de ahlâki değerlerini oluşturuyordu. Ahîlik önemli ölçüde homojen bir yapı da teşkil ediyordu. Fakat sanayi devrimi ile birlikte Avrupa'dan ucuz ve kaliteli malların gelmeye başlaması, dahası kapitülasyonlardan sonra yabancıların piyasaya girmeye ve hatta hâkim olmaya başlamaları ahîliğin sonunun gelmesine neden olmuştur[39].

Günümüzde nüfusun yüzde seksen beşi şehirlerde yaşamaktadır. Sadece İstanbul Ticaret Odası'na kayıtlı faal firma sayısı 2021 yılının Ekim ayı itibariyle 456.649 olarak tespit edilmiştir[40]. Bu firmaların hatırı sayılır bir kısmı ya yabancılara aittir ya da yabancı firmalarla yapılan franchise anlaşmalarıyla ve onların koydukları kurallarla idare edilmektedirler. Hal böyle olunca ahîlik kurumunun yeniden ihya edilip bugüne taşınmasının imkânsızlığı ortadadır. Ancak kanaatimizce ahîlikten ilham alınarak iktisadî ve ticarî alandaki problemlerimizin çözülmesi mümkündür. Dahası kendi değerlerimiz, kültürümüz, tarihimiz ve tecrübelerimiz doğrultusunda her alanda tüm dünyaya örnek teşkil edebilecek düzenleme ve uygulamaları gerçekleştirebilecek güce ve potansiyele sahip olduğumuz kanaatindeyiz.

Ahîlik kurumunun modernize edilmiş halini bugünkü meslek birlikleri oluşturmaktadır. Bu birliklerin başında ise ticaret odaları gelmektedir. Her ne kadar meslek birliklerine kanunla bazı yetkiler verilmişse de bu yetkiler son derece sınırlıdır. Kanaatimizce meslek birliklerinin yetkileri genişletilmek suretiyle baştan beri zikretmiş olduğumuz meselelere kalıcı, hızlı, adil ve barışçıl çözümler bulunabilir. Pek çok ihtilaf daha doğmadan ya da yargıya intikal etmeden çözülebilir.

ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YOLLARI

Bu konuda karşımıza, iki önemli kurum olan arabuluculuk ve tahkim çıkmaktadır. Arabuluculuk kurumu, 7.6.2021 tarih ve 6320 sayılı "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu" ile kabul edilmiştir. Arabuluculuk kurumu, 7.6.2021 tarih ve 6320 sayılı "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu" ile kabul edilmiştir.

Arabuluculuk kurumu, 7.6.2021 tarih ve 6320 sayılı "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu" ile kabul edilmiştir. Arabuluculuk iki türlüdür: İhtiyari arabuluculuk ve dava şartı olan (zorunlu) arabuluculuk.

39 Ahîlik teşkilatının gerileme sebepleri hakkında bkz. Arslan, s. 258-260.
40 Kaynak: https://bilgibankasi.ito.org.tr/tr/bilgi-bankasi/firma-istatistikleri/faal-firma-sayilari

Dava şartı arabuluculuk, İş Mahkemeleri Kanunu madde 3, Türk Ticaret Kanunu madde 5/A ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun madde 73/A hükümlerinde düzenlenmiştir[41].Kanun koyucu ihtilafların yargıya intikal etmeden çözülebilmesi için arabuluculuk kurumunu kabul edilmiştir. İlk önce İş Hukuku alanında kabul edilen arabuluculuk kurumu daha sonra tüketici ilişkilerinde ve ticarî işlerde de uygulanmaya başlanmıştır. Özel Hukukun diğer alanlarında da yavaş yavaş arabuluculuk uygulamasına geçilmeye başlanmıştır. Bazı hukukî ilişkilerde arabuluculuk dava şartı haline getirilmiştir[42]. 2020 yılı itibariyle ihtiyarî arabuluculukta toplam uyuşmazlık sayısı 180.448 olurken 178.373 ihtilafın anlaşma ile 2.075 ihtilafın ise anlaşma olmaksızın sonuçlandığı görülmüştür. Dava şartı olan (zorunlu) arabuluculukta ise aynı yıl itibariyle dosya sayısı 446.744 olup, bunun 226.984'ünün anlaşma, 219.760'ının ise anlaşamama ile sonuçlandığı tespit edilmiştir[43]. Bu oranlar ümit verici olup insanımızın anlaşmaya ve uzlaşmaya ne kadar yatkın olduğunu göstermektedir. Bununla beraber arabuluculuk kurumunun ihtilafların çözümünde yüzde yüz başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Dava şartı arabuluculukta uzlaşma oranlarının düşük olmasının bir takım sebepleri bulunmaktadır. Arabuluculukta asıl olan tarafları bir araya getirerek ortak bir çözüm üzerinde anlaşmalarına zemin hazırlamaktır. Ancak başta bankalar olmak üzere büyük şirketlerin yöneticileri arabulucuya gitmemekte, dava vekili olan avukatlarına anlaşmazlık tutanağı düzenlemeleri yönünde talimatlar vermektedirler. Dava vekili olan avukatların bir kısmı ise vekâlet ücreti alacağını düşünerek müvekkilini anlaşma değil anlaşmama yönünde motive edebilmektedir. Arabulucu, sadece tarafları anlaşmaya teşvik etmeye yetkili kişidir. Zorla anlaştırma ya da anlaşamama halinde karar verme yetkisi bulunmamaktadır. Bu durumda ihtilaf zorunlu olarak yargıya intikal etmektedir.

Arabuluculuk kurumu bizim tarihimizde var olan bir kurum olup sosyal yapımıza uygundur. Ahîlik sisteminde de aralarında ihtilaf olan tarafların bir araya getirilerek anlaştırıldıkları bilinmektedir. Bu nedenle uygulamada ortaya çıkan sorunlar çözülerek sistem geliştirilmelidir.

Üzerinde durulması gereken ikinci kurum ise tahkimdir. Tahkim de zorunlu ve ihtiyari tahkim olmak üzere iki türlüdür. İhtiyari tahkimde hakeme gidip gitmeme taraf iradelerine bırakılmıştır. Zorunlu tahkimde ise hakeme müracaat edip etmeme konusunda taraflara bir serbesti tanınmamıştır. Tarafların aralarındaki ihtilafı hakeme götürme mecburiyetleri bulunmaktadır[44].

41 Akipek Öcal/Yıldırım, s. 114.

42 Akipek Öcal/Yıldırım, s. 114 vd.

43 İşçi işveren uyuşmazlıklarında anlaşma oranı %50,5; görüşme sonunda anlaşma veya görüşme yapılmadan anlaşma oranı toplam %45,8'dir. Ticarî arabuluculukta anlaşma oranı %48,5; görüşme sonunda anlaşamama veya görüşme yapılmadan anlaşamama oranı toplam 47,2 şeklinde gerçekleşmiştir. Tüketici arabuluculuğunda anlaşma oranı %57,6 olurken görüşme sonunda veya görüşme yapılmadan anlaşamama oranı toplam %38,2 olmuştur. (Kaynak, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler 2020. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22420211449082020H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf)

44 Bacanlı, s. 78.

İhtiyarî tahkim HMK. m. 407 vd.'da düzenlenmiştir. HMK. m. 408'e göre, Taşınmaz mallar üzerindeki ayni haklardan veya iki tarafın iradelerine tabi olmayan işlerden kaynaklanan uyuşmazlıklar dışında kalan uyuşmazlıklar tahkime elverişlidir.

Bu usulde tarafların tahkim yoluna gidebilmesi için ya daha önce aralarında yaptıkları sözleşmeye tahkim şartı koymaları veya daha sonra tahkime gitme konusunda anlaşmaları gerekir.

Eğer taraflar tahkim yolunu seçmişlerse artık mahkemede dava açılamaz. İhtilaf taraflarca veya tahkim divanı tarafından seçilecek hakem veya hakem heyeti tarafından çözülür (HMK. m. 413).

Hakem bir kişi olabileceği gibi daha fazla da olabilir. Taraflar sayıyı serbeste belirleyebilirler. Ancak sayı tek olmak zorundadır. Taraflar sayıyı belirlememişlerse üç hakem seçilir (m. 415).

Hakemler yapacakları bir yargılama faaliyetinin sonunda kararlarını verirler. Hakem kararları kesindir. Yani temyiz edilemez. Sadece kanunda öngörülen iptal sebeplerinden biri gerçekleşmişse iptal davası açılabilir (HMK. m. 439).

Son zamanlarda tahkime olan ilgi artmış ve pek çok ticaret odası tahkim divanları oluşturmaya başlamıştır. Çünkü bu usulde ihtilaflar, konusunda uzman hakemlerce çok hızlı ve adil bir biçimde çözülebilmektedir.

Bu usulde hakemlerin (biri hariç) hukukçu olması da gerekmemektedir (HMK. m. 4167d). İhtilaf konusunda uzman olan kişiler hukukçu olmasalar da hakem olarak seçilebilmektedir.

HMK. m. 427'ye göre davanın kural olarak bir yıl içinde sonuçlandırılması gerekir. Uygulamada ise genellikle altı ay gibi kısa bir süre içinde davaların bitirildiği görülmektedir. Bunun sebebi hakemlerin o konunun uzmanı olması ve sadece o iş için hakem sıfatını taşımaları yani ellerinde yüzlerce hatta binlerce dava dosyası olmamasıdır.

Tahkim usulü bizim kültürümüze ve tarihi değerlerimize uygun bir usuldür. Kanaatimizce bu usulün yaygınlaştırılması gerekir. Hatta özellikle ticari uyuşmazlıklarda zorunlu tahkim usulüne geçilmelidir. Bu noktada ahîlik sisteminden yararlanılabilir.

Kanaatimizce zorunlu tahkim ile ilgili kanuni düzenlemeler bir an önce yapılmalı ve bu konuda meslek birliklerinin özellikle ticaret odalarının aktif rol üstlenmeleri sağlanmalıdır. Bu yapıldığı takdirde ticarî davalar meslek birliklerinin oluşturduğu tahkim divanlarında açılacaktır. Taraflar hakem seçiminde anlaşamazsa hakemi tahkim divanı belirleyecektir. İlgili meslek birliğine mensup kişiler hakem olarak davalara bakabilecek ve davalar daha kısa sürede ve daha barışçıl bir şekilde görülebilecektir.

Zorunlu tahkim fikri başlangıçta yadırganabilir. Ancak zorunlu tahkim hukukumuza yabancı bir kurum değildir. Hukukumuzda zorunlu tahkime istisnai hallerde de olsa yer verilmiştir. Mesela toplu iş uyuşmazlıklarında ve bazı kamu kurumlarının birbirleri ile olan ihtilaflarında tahkime gidilmesi zorunludur. Aynı şekilde tüketici ilişkilerinde belli bir rakamın[45] altında kalan ihtilaflarda dava açmadan önce tüketici

45 2021 itibariyle Tüketici Hakem Heyetlerine yapılacak başvurularda, değeri 7 bin 550 Türk Lirası'nın altında bulunan uyuşmazlıklarda İlçe Tüketici Hakem Heyetleri, Büyükşehir belediyesi statüsünde olan illerde 7 bin 550 Türk Lirası ile 11 bin 330 Türk Lirası arasındaki uyuşmazlıklarda İl Tüketici Hakem Heyetleri, Büyükşehir belediyesi statüsünde olmayan illerin merkezlerinde 11 bin 330 Türk Lirası'nın altında bulunan uyuşmazlıklarda

hakem heyetine müracaat etme zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak tüketici hakem heyetlerinin kararına karşı Tüketici Mahkemelerine itiraz edilebilir[46].

Zorunlu tahkim, bizim hukukumuza da kaynaklık etmiş olan Roma Hukukunda, tespit edebildiğimiz kadarıyla yedi yüz yıla yakın bir süre başarılı bir biçimde uygulanmıştır[47].

Roma'da bu usulün terk edilmesinin en önemli sebebi, cumhuriyetten imparatorluğa geçiş sürecinde imparatorların yargıya müdahale etme arzusudur. Bu nedenle kendilerine bağlı bir sistem kuran imparatorlar, davaları devlet memuru sıfatını taşıyan hâkimlere gördürmeye başlamışlardır[48]. Usul hukuku konusunda Avrupa'nın ve dolayısıyla Türkiye'nin Roma'dan iktibas ettiği sistem klâsik dönem (gerçek) Roma Hukukunun sistemi olan Hususî Mahkemeler Nizamı değil, zamanla bozulmuş olan Roma Hukuku'nun sistemi olan Nizam Harici Usuldür.

Kanaatimizce arabuluculuk kurumunun zorunlu tahkim ile desteklenmesi gerekir. Önce arabulucuya gidilmeli, sonuç alınamazsa tahkim yargısına müracaat edilmelidir. Bu yönde bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir.

Özellikle tacirler arasındaki ihtilafların ilgili meslek kuruluşunun ve/veya ticaret odasının oluşturacağı tahkim divanında çözülmesi isabetli olacaktır. Bu konuda ahîlikle ilgili tecrübelerden de yararlanılabilir.

Tüketiciler ile satıcı/sağlayıcı veya üreticiler arasındaki ihtilaflarda, ihtilaf konusu belli bir rakamın altında ise Tüketici Hakem Heyetlerine başvuru zorunludur. Tüketici Hakem Heyetleri başlangıçta faydalı olmuşsa da iş yüklerinin artması ve bazı ihtilaflarda heyetlerde yer alan kişilerin uzman olmaması sebebiyle tüketici sorunlarının çözümünde yetersiz kalmaya başlamışlardır. Kanaatimizce tüketici sorunları da ilgili meslek birliklerinin oluşturacağı heyetlerde çözülmelidir. Bu heyetlerde uzman hukukçulara da yer verilmelidir.

Haksız rekabet konusunda da meslek kuruluşlarının inisiyatif alması gerekmektedir. Haksız rekabet iddiaları meslek kuruluşlarına iletilmeli ve ilgili kuruluş tarafından oluşturulan bir heyet tarafından çözülmelidir. Fakat bunun için de kanunî düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu noktada da ahîlik ile ilgili tecrübelerimiz yol gösterici olacaktır.

İl Tüketici Hakem Heyetleri, Büyükşehir belediyesi statüsünde olmayan illere bağlı ilçelerde 7 bin 550 Türk Lirası ile 11 bin 330 Türk Lirası arasındaki uyuşmazlıklarda İl Tüketici Hakem Heyetleri görevlidir. Belirtilen bu meblağın altında kalan uyuşmazlıklar için hakem heyetine gidilmeksizin tüketici mahkemesinde bir dava açılması durumunda, bu davanın dava şartı yokluğu nedeniyle usulden reddedilmesi gerekir.

46 Akipek Öcal/Yıldırım, s. 119 vd.

47 Bak. Akıncı, s. 315 vd. Ayrıntılı Bilgi İçin Bak. Erdoğmuş B. Roma Usul Hukuku, İstanbul 1994.

48 Akıncı, s. 354.

KAYNAKÇA

Akıncı, Ş. : Roma Hukuku Dersleri, 16. Baskı, Konya 2021.

Akipek Öcal, Ş/Yıldırım, A.,:Tüketici Hukukunda Uzman Arabuluculuk, Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, Ankara 2021.

Arslan, H.(2015): Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadî Yapısı ve Örneklik Değeri, Akademik Bakış Dergisi, Mayıs-Haziran 2015, S. 49, s. 248-271 (http://www.akademikbakis.org).

Aydemir, C.(2012): Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Yıl 2012, C. XIV, S. 2, s. 37-53.

Bacanlı, M., R. :Bir Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak İstanbul Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (Istac) Tahkim Yargılamasında Delillerin İbrazı Ve Değerlendirilmesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Yıl 2016, S. 8, s. 75-113 (https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/27377/288082)

Bolat, A.:Ahiliği Etkileyen Temel Bir Dinamik: Melâmet, III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri, 5-7 Ekim 2017, Kırşehir, 1. Cilt, Bildiriler, s. 79-89. (https://www.academia.edu/50909050/III_Uluslararas%C4%B1_Ahilik_Sempozyumu_XIII_Y%C3%BCzy%C4%B1la_Kadar_T%C3%BCrk_ve_%C4%B0slam_D%C3%BCnyas%C4%B1nda_Ahili%C4%9Fin_Temelleri_Bildiriler_Cilt_1_)

Çatak, A./Vural A. :Halife Nâsır Li-Dînillâh ve Şihâbüddin Ömer Es-Sühreverdî İkilisinin Fütüvvet Teşkilatının Gelişimindeki Rolü, III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri, 5-7 Ekim 2017, Kırşehir, 1. Cilt, Bildiriler, s. 1-12. https://www.academia.edu/50909050/III_Uluslararas%C4%B1_Ahilik_Sempozyumu_XIII_Y%C3%BCzy%C4%B1la_Kadar_T%C3%BCrk_ve_%C4%B0slam_D%C3%BCnyas%C4%B1nda_Ahili%C4%9Fin_Temelleri_Bildiriler_Cilt_1_).

Erdoğmuş, B. :Roma Usul Hukuku, İstanbul 1994.

Gök, G. :Ahilikte Tüketicinin Korunması, Kesit Akademi Dergisi, Yıl 4, S. 13, Mart 2018, s. 313-321. (file:///C:/Users/Sakinci/Downloads/AhilikteTketicininKorunmasKesitAkademiDergisi.pdf).

Gündüz, A,Y./Kaya, M/

Haksever, A. C. :Şehirleşme-Medenileşme ve Ahilik: Ankara Örneği, III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri, 5-7 Ekim 2017, Kırşehir, 1. Cilt, Bildiriler, s. 27-36. (https://www.academia.edu/50909050/III_Uluslararas%C4%B1_Ahilik_Sempozyumu_XIII_Y%C3%B

Czy%C4%B1la_Kadar_T%C3%BCrk_ve_%C4%B0slam_D%C3%BCnyas%C4%B1nda_Ahili%C4%9Fin_Temelleri_Bildiriler_Cilt_1_)

Karagül, M.:Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü, Tasam (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi) 25 Haziran 2018 (https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51265/turk_islam_medeniyetinde_ahiligin_iktisadi_hayat_ve_devletin_olusumundaki_rolu).

Kızıler, H. :Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 4, Sayı: 2, 2015, s. 408-423.

Laflı, E. :Ahi Birlikleri ile Bizans Loncaları Üzerine Bir Deneme, III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri, 5-7 Ekim 2017, Kırşehir, 1. Cilt, Bildiriler, s. 183-203. (https://www.academia.edu/50909050/III_Uluslararas%C4%B1_Ahilik_Sempozyumu_XIII_Y%C3%BCzy%C4%B1la_Kadar_T%C3%BCrk_ve_%C4%B0slam_D%C3%BCnyas%C4%B1nda_Ahili%C4%9Fin_Temelleri_Bildiriler_Cilt_1_)

Seyhan, A.E.: Ebu'l Hasan El-Harakânî'nin Fütüvvet Anlayışının Ahîlik Değerlerinin Oluşumuna Katkısı, III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri, 5-7 Ekim 2017, Kırşehir, 1. Cilt, Bildiriler, s. 38-63. (https://www.academia.edu/50909050/III_Uluslararas%C4%B1_Ahilik_Sempozyumu_XIII_Y%C3%BCzy%C4%B1la_Kadar_T%C3%BCrk_ve_%C4%B0slam_D%C3%BCnyas%C4%B1nda_Ahili%C4%9Fin_Temelleri_Bildiriler_Cilt_1_)

Tatlılıoğlu, K.:Bir Kavram Olarak Ahilik: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi 2. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, 19-20 Eylül 2012, Kırşehir, Bildiriler, C. I, Hazırlayan, Kazım Ceylan, Kırşehir 2012, s. 149-163.

Ünsür, A.: Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 8, S. 13, (Nisan-Eylül 2017), s. 90-98.

AHÎLİK TEŞKİLATI'NIN İLK NÜVESİ MEDİNE PAZARI

Recep ERKOCAASLAN[•]

ÖZET

Hicrete kadar Mekkeli müşriklerin tahakkümü altında kalan Müslümanların bu dönemde kendi iktisadî anlayışlarını yansıtacak bir ticaret mahalline sahip olmaları mümkün değildi. Bu sebeple Hz. Peygamber Medine'ye hicret gerçekleştikten kısa bir süre sonra Yahudilerin tahakkümü altında olan ekonomik yapıyı değiştirmek için Medine'de Müslümanlara ait bir pazar yeri kurulmasına karar verdi. Ancak Hz. Peygamber'in bu uygulaması, Yahudilerin Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı olan düşmanlıklarının artmasına sebep oldu. Yahudilerin Medine'den çıkarılmalarıyla sonuçlanan olaylar zincirinde de Medine Pazarı'nın kurulmasının büyük bir etkisi vardır. Medine Pazarı aynı zamanda İslâm iktisat anlayışının temellerinin atıldığı mekân olması itibariyle de İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Temel olarak Kur'ân ve Sünnet'ten beslenerek ortaya çıkan Ahîlik Teşkilatı'na örneklik oluşturan ilk mekânın da Medine Pazarı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hz. Peygamber'in bu pazarda yaşanan olaylar üzerinden yaptığı pek çok uyarı ve tavsiyeleri Ahîlik Teşkilatı'nın temel prensiplerinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Tüm bu sebeplerle çalışmamızda, İslâm iktisat anlayışının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Medine Pazarı ayrıntılı bir şekilde aktarılarak Ahîlik Teşkilatı üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm tarihi, Hz. Peygamber, Ahî Teşkilatı, Medine Pazarı, Ticaret.

[•] Dr. Öğr.Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. E-Mail: recep.erkocaaslan@erdogan.edu.tr receperkocaaslan@hotmail.com; orcid.org/0000-0001-9811-5524

MEDINA MARKET: THE FIRST NUCLEUS OF THE AKHĪ ORGANIZATION

Recep ERKOCAASLAN•

ABSTRACT

It was not possible for the Muslims, who had been under the sway of the Meccan polytheists until the Hidjra, to have a trade area that would reflect their economic conception in this period. For this reason, shortly after the emigration to Medina, the Prophet Muḥammad (pbuh) decided to establish a Muslim market place in Medina to change the economic structure that was under the domination of the Jews. However, this move increased the hostility of the Jews towards the Prophet Muḥammad (pbuh) and Muslims. The establishment of the Medina Market had a great impact on the chain of events that resulted in the expulsion of the Jews from Medina. Medina Market has also an important place in the history of Islam as it was the place where the foundations of Islamic economics have been laid. Therefore, it would not be wrong to say that Medina Market was the first place that served as a model for the Akhī Organization that emerged by feeding on the Ḳur'ān and the Sunna. The Prophet Muḥammad's (pbuh) warnings and recommendations on the issues that took place in this market contributed greatly to the formation of the basic principles of the Akhī Organization. For all these reasons, Medina Market, which has an important place in the shaping of the Islamic economic conception, will be explained in details and its effects on the Akhī Organization will be discussed in our study.

Keywords: History of Islam, the Prophet Muḥammad (pbuh), Akhī Organization, Medina Market, Trade.

• Assist. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University. E-Mail: recep.erkocaaslan@erdogan.edu.tr; receperkocaaslan@hotmail.com; orcid.org/0000-0001-9811-5524

GİRİŞ

Ahîlik, kökleri Câhiliye dönemine kadar uzanan fütüvvet anlayışının zamanla kemâle ulaşmasıyla ortaya çıkan bir teşkilat olarak kabul edilmektedir. Genel anlamda erdemli bir hayat yaşama prensibi üzerine kurulan fütüvvet anlayışı, ilk olarak Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225) tarafından örgütlü bir kurum haline getirilmiştir. Nâsır-Lidînillâh halifeliği döneminde iyice bozulan devlet düzenini yeniden sağlamak için fütüvvet birliklerinden istifade etmeyi başarmıştır. Yine aynı yıllarda fütüvvetin, tasavvuf ile birleşerek toplumu dönüştürme noktasında farklı bir konuma yükseldiği görülmektedir. Nâsır-Lidînillâh'ın gayretleriyle düzenli bir teşkilat haline gelen fütüvvet son olarak esnaf tabakalarıyla da bütünleşerek sûfî mahiyetli bir meslekî teşkilat haline dönüşmüştür (Ocak 1996, 261-263). Fütüvvet kurumunun Ahîlik adı altında Anadolu'da yayılması ve daha organize bir teşkilat haline gelmesi ise Asya içlerinden Anadolu'ya gelen bir sûfî olan Şeyh Nasîruddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbâs vesilesiyle olmuştur. Yarı efsanevî bir kişilik olan Ahî Evran Denizli, Konya, Kayseri ve Kırşehir gibi birçok şehir ve kasabayı gezerek Ahîlik Teşkilatı'nın kurulmasında büyük rol oynamıştır (Şahin 1988, 529).

İslâmî bir kurum olan Ahîlik Teşkilatı temel prensiplerini Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in örnekliği üzerinden ortaya koymuştur (Çelik 2017, 94; Kazıcı 1988, 540). Ahîlik Teşkilatı'nın İslâmî kökenleri üzerine ülkemizde pek çok çalışma bulunmaktadır (Arslan 2019; Aydın 2015; Çelik 2017; Sancaklı 2010; Sezikli 2018). Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla İslâm iktisat anlayışının ilk uygulama alanı olan Medine Pazarı'nın ve bu pazar etrafında meydana gelen olayların Ahîlik Teşkilatı üzerindeki etkisinin ele alındığı bir çalışma bulunmamaktadır. Örneğin, Ahîlik Teşkilatı'nın başarısındaki en önemli unsur olan öz denetim ve teftiş mekanizmalarının ilk nüvelerinin Medine Pazarı çerçevesinde şekillendiği gerçeği bu çalışmalarda zikredilmemektedir. Bu sebeple çalışmamızda genel olarak Medine Pazarı ve bu pazar etrafında yaşanan olaylar hakkında bilgi vermeye çalışarak, Hz. Peygamber'in Medine Pazarı üzerinden Müslümanlara yaptığı bazı uyarı ve tavsiyelerin Ahîlik Teşkilatı üzerindeki etkilerinden bahsetmeye çalışacağız.

CÂHİLİYE DÖNEMİNDE MEDİNE'DE BULUNAN PAZARLAR VE MEDİNE PAZARI

Hz. Peygamber ve Müslümanlar Mekke'de bulundukları on üç yıl boyunca azınlık durumunda oldukları için Mekke'nin siyasî ve ekonomik yapısı üzerinde herhangi bir söz hakkına sahip değillerdi. Müslümanların içerisinde bulundukları şartların bir sonucu olarak Allah Teâlâ da Mekke döneminde Müslümanlara fazla bir sorumluluk yüklemiyordu. Mekke döneminde indirilen âyetlere bakıldığında genellikle tevhid, ahlak, iman, küfür, cennet, cehennem gibi bireysel konulara yoğunluk verildiği görülmektedir (Çağrıcı 2002, 390-392). Allah Teâlâ Mekke döneminin sonlarına doğru farz kılınan namaz ibadeti haricindeki ibadetleri bile bu dönemde değil Medine döneminde farz kılmıştır (Çağrıcı 2002, 391).

Hicretten sonra Müslümanların sayısının oldukça arttığı ve Medine toplumunda hatırı sayılır bir güç haline geldikleri bilinmektedir. Bu yeni durumun bir sonucu olarak Kur'ân-ı Kerîm'de İslâm toplumunu gerek ibadetler ve gerekse hukukî kurallar konusunda bir disiplin içerisine alacak hükümler vaz edilmeye başlanmıştır (Çağrıcı 2002, 392-393). Ticaret konusunda da benzer bir durum söz konusudur. Kur'ân-ı Kerîm'de ticaretle ilgili genel hükümler vaz eden âyetlere bakıldığında (el-Bakara 2/275, el-Bakara 2/282, en-Nisâ 4/29, el-Mutaffifîn 83/1-3) Medine döneminde nazil oldukları görülmektedir.1

Müslümanların hicretinden önce Medine'nin ekonomik durumuna bakıldığında ise şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır: Câhiliye döneminde Medine'de Zübâle bölgesinde ve Buthân Vadisi'ndeki köprünün yakınında Kaynukâ' Pazarı adı verilen Benî Kaynukâ' Yahudilerine ait iki pazar bulunmaktaydı. Ayrıca Asabe bölgesinde Safâsif Pazarı ile Müzâhim bölgesinde de birer pazar yeri mevcuttu (Lecker 2003, 157-158; Semhûdî 2006, 2/256-257; Uçar 2019, 117-118). Medine pazarları içerisinde en büyüğü ve meşhuru olan Kaynukâ' Pazarı cuma günleri kurulurdu (Kallek 2007, 195).

Bu pazarlardan ilk ikisi Benî Kaynukâ' Yahudilerinin kontrolü altındaydı. Müzâhim Pazarı ise Medine münafıklarının lideri ve aynı zamanda Benî Kaynukâ' Yahudilerinin müttefiki (Taberî 2012, 2/49; Vâkıdî 1984, 1/177) olan Abdullah b. Übey b. Selûl'ün kontrolü altındaydı (Lecker 2003, 158-162). Safâsif Pazarı da Benî Kaynukâ' Yahudileri ile müttefiklik ilişkisi bulunan Benû Avf b. Hazrec'in yaşadığı bölgede bulunmaktaydı (Lecker 2003, 160). Bu bilgiler ışığında hicretten önce Medine'de bulunan dört pazar yerinin tamamının doğrudan veya dolaylı olarak Benî Kaynukâ' Yahudileri ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Medine'nin iktisadî hayatına hâkim olan grubun Benî Kaynukâ' Yahudileri olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Yahudilerin iktisadî anlamda Medine'ye hâkim olmasının en önemli sebeplerinden birisi faizdi. Genel olarak tefecilik yapan Yahudi tüccarlar bu şekilde Evs ve Hazreclilerin mallarına haksız bir şekilde el koyarak zenginliklerini artırmaktaydılar (Yıldız 1986, 1/262). Bazı insanların aşırı zengin olmasına sebep olurken diğer insanların sömürülmesine yol açan bu haksız uygulama Medine döneminde nazil olan âyetlerle tedrici bir şekilde yasaklanmıştır. Faizin en geç 3/625 yılında yasaklandığı ifade edilmektedir.2 Ayrıca Hz. Peygamber'in hadislerinde de faizin güçlü bir şekilde yerildiği görülmektedir (Abdürrezzâk es-San'ânî 1972, 3/141-142; Ebû Ya'lâ el-Mevsılî 1990, 1/323-324; İbn Hibbân 1993, 11/399; Müslim 1992, "Müsâkât", 106).

Kaynaklarımızda Medine Pazarı'nın hangi tarihte kurulduğuna dair net bir bilgiye rastlayamadık. Ayrıca bu pazarın kuruluşu ile ilgili malumat da oldukça yetersizdir. Mevcut olan oldukça sınırlı bilgi üzerinden Medine Pazarı'nın kuruluş serüveni şu şekilde özetlenebilir: Hz. Peygamber hicretten sonra yaklaşık yedi ay boyunca Mescid-i Nebevî'nin yapımı ile uğraşmış ve inşaat Şevval 1/Nisan 623 tarihinde sona ermişti (Bozkurt ve

1 Bakara ve Nisâ sûreleri Medenî sûrelerdir (Mukâtil b. Süleymân 2002, 1/41, 1/329; Taberî 2013, 1/112, 4/280). Mutâffifîn sûresinin ise Mekkî veya Medenî olduğu hususunda farklı bilgiler bulunmaktadır (Yaşaroğlu 2006, 371).

2 Faiz ile ilgili âyetler şu sırayla nazil olmuştur: er-Rûm 30/39; el-Bakara 2/275, 276, 278, 279; Âl-i İmrân 3/130; en-Nisâ 4/160-161 (Ayrıntılı bilgi için bk. Özsoy 1995, 112-13).

Küçükaşcı 2004, 282). Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî ve kendi ailesinin ikamet edeceği yer tamamlanana kadar Medine Pazarı ile uğraşmış olması pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Medine'nin en büyük pazar yerine sahip olan Benî Kaynukâ' Yahudilerinin Medine'den çıkarılması da Zilkade 2/Nisan 624 tarihidir (Avcı 2002, 88; Vâkıdî 1984, 1/176). Dolayısıyla Medine Pazarı'nın kurulması bu iki olay arasında geçen yaklaşık on üç aylık süre içerisinde gerçekleşmiş olmalıdır.

Öncelikle Hz. Peygamber Medine pazarlarından Nebît3 ve Kaynukâ' pazarlarını gezerek, gayri müslimlerin ve müşriklerin kontrolü altındaki bu pazarların Müslümanlar için uygun olmadığı kanısına varmıştır (İbn Mâce 1992, "Ticârât", 40; İbn Şebbe 1979, 1/304; Semhûdî 2006, 2/256). Sonrasında Hz. Peygamber, o dönemde Medine'nin en büyük pazarı olan Kaynukâ' Pazarı'nın bir köşesine veya hemen yakınına büyükçe bir çadır kurdurarak burasının Müslümanların pazar yeri olmasını emretmiştir (İbn Zebâle 2003, 239; Semhûdî 2006, 2/256). Daha sonraları Bakî'u'z-Zübeyr olarak anılacak olan bu yer, muhtemelen Yahudilerin yaşadığı bir bölge olduğu için Ka'b b. Eşref gelerek bu çadırın iplerini kesmeye cesaret edebilmişti. Onun bu hareketi üzerine Hz. Peygamber: "Kesinlikle bu pazarı onu daha fazla kızdıracak bir yere taşıyacağım." buyurdu (Semhûdî 2006, 2/257). Medine'de oldukça güçlü olan Müslümanlara rağmen Ka'b b. Eşref'in onlara ait olan bir çadırın iplerini kesmesi ve Müslümanların bu olaya ses çıkarmamaları sadece bu yerin Yahudilere ait veya onların arazisine çok yakın olması ile açıklanabilir.4 Aksi takdirde Müslümanlar Ka'b b. Eşref'e müdahale eder ve çadırlarını da yine aynı yere kurarlardı.

Pazar yeri arayışının devam ettiği esnada bir adam Hz. Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben pazar için uygun bir yer gördüm. Oraya da bir bakalım mı?" demiş, Hz. Peygamber de bu kişi ile birlikte kendisine tavsiye edilen yeri inceledikten sonra ayağını yere vurarak: "Burası pazarınız olsun. Burayı daraltmayın ve satıcılardan vergi almayın." buyurmuştu (Semhûdî 2006, 2/257). Hz. Peygamber'in beğendiği bu arazi Hazrec'den Benî Sâide kabilesine aitti. Hz. Peygamber bu kabile mensuplarının yanına gelerek: "Bir ihtiyaç için size geldim. Kabristanınızı bana verirseniz orayı bir pazar yeri yapacağım." buyurmuştu. Hz. Peygamber'in onlardan istediği kısım İbn Ebî Zi'b ile Zeyd b. Sâbit'in evinin arasındaki kısımdı.5 Benî Sâide kabilesi mensuplarının bir kısmı Hz. Peygamber'in isteğini kabul ederken bir kısmı da orasının mezarlıkları olduğu ve kadınlarının (tuvalet ihtiyacı için) bu boş araziyi kullandıkları gerekçesi ile teklifi ilk başta reddettiler. Ancak kendi aralarında yaptıkları görüşmeler neticesinde Hz. Peygamber'in bu isteğini reddetmenin doğru olmayacağını düşünerek teklifi kabul ettiler. Bu şekilde Medine Pazarı, Benî Sâide kabilesinin kabristan ve tuvalet olarak kullandıkları arazinin bir kısmına kurulmuş oldu (İbn Zebâle 2003, 239; Köksal 1987, 8/195; Semhûdî 2006, 2/257). Hz. Peygamber tarafından kurulan Medine Pazarı ile Kaynukâ' Pazarı arasında fazla bir mesafe yoktu. Bu iki pazar arasında sadece Musallâ denilen yer bulunmaktaydı (Lecker 2003, 165).

---

3 Sadece İbn Mâce (öl. 273/887) tarafından aktarılan rivayette geçen Nebît Pazarı ile nerenin kastedildiği ile ilgili bir bilgiye kaynaklarda rastlayamadık (İbn Mâce 1992, "Ticârât", 40).

4 Bazı kaynaklarda bu arazinin bizzat Ka'b b. Eşref'e ait olduğu ifade edilmektedir (Hathloul 2014, 220; Kister 1965, 273-74).

5 Medine Pazarı'nın kurulduğu yer Musallâ ile Cirâr arasındaydı. Cirâr denilen yerde ise Sa'd b. Ubâde'nin annesinin vefatından sonra yaptırdığı sebil bulunmaktaydı (İbn Zebâle 2003, 240).

Medine Pazarı'nın kuruluşunun anlatıldığı rivayetlere bakıldığında Hz. Peygamber'in pazarın işleyişine dair de bazı emirler verdiği görülmektedir. Bu emirlerden birisi, pazarda mallarını satacak olan kimselerden kira veya vergi adı altında bir ücret alınmamasıydı. Hz. Peygamber'in bu konudaki diğer emri oldukça farklı şekillerde aktarılmış olmakla birlikte, buradaki murâdın pazar içerisinde sabit yerler edinilmemesi ve dükkânlar kurulmaması yönünde olduğu ifade edilebilir (İbn Mâce 1992, "Ticârât", 40; İbn Şebbe 1979, 1/304; Semhûdî 2006, 2/256-257). Sonraki yıllarda meydana gelen bir olaya Hz. Peygamber'in verdiği tepki de bu ihtimali güçlendirmektedir. Hz. Peygamber, Medine Pazarı'nı bir ziyareti esnasında burada bir çadır görüp bu çadırın kime ait olduğunu sormuştu. Orada bulunanlar bu çadırın Benî Hâris kabilesinden bir adama ait olup içerisinde hurma sattığını söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu çadırın yakılmasını emretmiş ve çadır yakılmıştı (Semhûdî 2006, 2/257).

Sonraki yıllarda göreve gelen bazı yöneticiler de Medine Pazarı'nı Hz. Peygamber tarafından tüm Müslümanlara tasadduk edilen ortak bir mal olarak telakki ettikleri için (İbn Şebbe 1979, 1/304; İbn Zebâle 2003, 240; Semhûdî 2006, 2/257) pazarın bu özelliğini bozabilecek uygulamalara izin vermemişlerdir. Kaynaklarımızda Hz. Ömer ile Ömer b. Abdülazîz'in Medine Pazarı'nın bu özelliğini öne çıkaran bazı uygulama ve sözlerinden bahsedilmiştir (İbn Zebâle 2003, 240; Semhûdî 2006, 2/257).

HZ. PEYGAMBER'İN AHÎLİĞE TEMEL OLUŞTURAN BAZI UYGULAMA VE HADİSLERİ

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislere bakıldığında İslâm dininin çalışmaya büyük önem verdiği görülür. Örneğin, Necm sûresinde: "Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur." (Karaman vd. 2005, en-Necm 53/39) buyrularak dünya hayatı için de ahiret hayatı için de çalışmanın olmazsa olmaz bir unsur olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber de bir hadis-i şerifinde: "Hiç kimse kendi el emeği ile kazandığından daha hayırlı bir şey yememiştir. Kuşkusuz Allah'ın nebisi Dâvûd da kendi el emeği ile kazandığını yerdi." buyurmuştur (Beyhakî 1937, 6/127; Buhârî 1992, "Büyû'", 15; Müttakī el-Hindî 1985, 4/8). Ayrıca Hz. Peygamber üstün konumuna rağmen, tüm hayatı boyunca çalışarak bu konunun önemini fiilî olarak da ashabına göstermiştir.

"Rızkın onda dokuzu ticarettedir." buyuran (İbn Hacer el-Askalânî 1998, 7/352; Süyûtî 2004, 1/198), Hz. Peygamber gençliğinden itibaren ticarî faaliyetlerin içerisinde bulunmuş bir kimseydi (Apaydın 2018, 236-254; İbn Hişâm 1994, 1/224-225; İbn Kesîr 1997, 3/462-463; İbn Sa'd 2012, 1/103-105). Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ticareti Medine Pazarı'nda gelişen olaylar üzerinden öğrendiğini söylemek mümkün değildir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi toplumsal düzeni sağlayan İslâmî hükümlerin vaz edilmeye başlandığı yer Medine'dir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ticaretle ilgili yapmış olduğu tavsiye ve uyarılar da kahir ekseriyetle bu pazar yerinin etrafında gelişen olaylar üzerine gündeme gelmiştir. Biz de bu kısımda Medine Pazarı çevresinde meydana gelme olasılığı yüksek olan rivayetler üzerinden Ahîlik Teşkilatı'nın işleyiş tarzına yön verdiğini düşündüğümüz hadisleri aktarmaya gayret edeceğiz.

Örneğin, Ahîlerin sabah erkenden dua ederek dükkânlarını açma geleneğinin izlerini doğrudan veya dolaylı olarak Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyelerinde görmekteyiz. Geçen bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber, Medine Pazarı'nda sabit yerler ve dükkânlar edinilmesini yasaklamıştı. Öncelikle bu uygulama ile Hz. Peygamber tam bir adalet tesis etmeyi murâd etmiş olmalıdır. Ayrıca Rasûlullah bu uygulama ile insanların tembellik etmemelerini ve sabah erkenden işinin başına geçenlerin pazarda istedikleri en güzel yerlere yerleşmelerini sağlamaya çalışmış olmalıdır (Kallek 2007, 195). Yine bu konuyla irtibatlandırabileceğimiz bir hadisinde Hz. Peygamber: "Bir kişi pazara girdiğinde: 'Allah'tan başka ilah yoktur. O'nun şeriki yoktur. Mülk O'nundur şükür O'na mahsustur. O diriltir ve öldürür. Kendisi ise her zaman diridir, ölmez. İyilik O'nun elindedir. O'nun her şeye gücü yeter.' derse Allah Teâlâ ona bir milyon sevap yazıp bir milyon günahını da siler. Ayrıca onu bir milyon derece yükseltir." buyurmuştur (Dârimî 1992, "İsti'zân", 57; İbn Mâce 1992, "Ticârât", 40; Tirmizî 1992, "Da'avât", 36).

Hz. Peygamber'in bu tavsiyelerinin Ahîlik geleneğinde sabah çarşının açılışı esnasında topluca yapılan dua geleneği ile muvafık olduğu ifade edilebilir. Ahîlik Teşkilatı'nın ticaret hayatına hâkim olduğu bazı arasta, bedesten ve çarşılarda esnaf sabah namazında camide buluşur ve namazdan sonra ilmine güvenilen bir kişinin önderliğinde hep birlikte dua ederdi. Bu dua içerisinde doğruluk yemini edilir ve Allah Teâlâ'ya helal ve bereketli kazançlar vermesi için niyaz edilirdi. Daha sonra da esnaflar dükkânlarını açardı (Çobanoğlu 1994, 539; Kallek 2012, 135).

Ayrıca Ahîlik geleneğinde mevcut olan denetim ve öz teftiş uygulamalarının nüvelerini de Hz. Peygamber'in uygulamalarında açık bir şekilde görmekteyiz. Hz. Peygamber Medine Pazarı'nı kurduktan sonra burada ticaret yapan esnafı kendi haline bırakmamış ve çeşitli şekillerde onları doğru olmaya icbar etmişti. Günümüzde de devlet yönetimindeki en ciddi zafiyetlerden birini oluşturan denetim mekanizması, Hz. Peygamber'in önemle üzerinde durduğu konulardan biriydi. Mescid-i Nebevî'nin çok yakınında bulunan Medine Pazarı'nı[6] bazı zamanlarda Hz. Peygamber bizzat teftiş ederdi (Ahmed b. Hanbel 1992, 2/50; Ebû Dâvûd 1992, "Büyû'", 50; İbn Mâce 1992, "Ticârât", 3, 36; Müslim 1992, "İmân", 164; Tirmizî 1992, "Büyû'", 74). Mesela böyle bir teftiş sırasında Hz. Peygamber pazarda hububat satan bir tacire uğrayarak elini onun sattığı hububat yığınına daldırmış ve parmaklarında bir ıslaklık hissetmişti. Bu durum karşısında Hz. Peygamber satıcıya: "Ey hububatın sahibi bu nedir?" diye sormuş, satıcı da: "Ey Allah'ın Rasûlü, onun üzerine yağmur yağdı." demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Islanan kısmı insanların görmesi için üst tarafa koyamaz mıydın? Aldatan benden (bizden) değildir." buyurmuştu (Ahmed b. Hanbel 1992, 2/50; Ebû Dâvûd 1992, "Büyû'", 50; İbn Mâce 1992, "Ticârât", 36; Müslim 1992, "İmân", 164; Tirmizî 1992, "Büyû'", 74).

Hz. Peygamber bazen de teftiş vazifesini başka sahâbîlere verirdi. Bu kapsamda o, Medine'de muhtesiblik görevini erkek sahâbîlerden Abdullah b. Saîd b. Üsayha ile Hz. Ömer'e, hanım sahâbîlerden ise Semrâ bint Nüheyk'e vermişti (Kallek 1998, 135). Semrâ bint Nüheyk, pazar teftişleri sırasında elindeki kırbacı ile ticaret

6 Medine Pazarı'nın başlangıcı sayılan Musalla bölgesinin Mescid-i Nebevî'ye uzaklığı yaklaşık beş yüz metre civarındaydı (Hathloul 2014, 221).

ahlakına uygun şekilde hareket etmeyen kimseleri cezalandırmaktan çekinmezdi (İbn Abdilber 1992, 4/1863; Taberânî 1984, 24/311; Yılmaz 2009, 499). Onun bu uygulaması teftiş vazifesinin ne kadar ciddi bir şekilde yapıldığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Hz. Peygamber bu teftişlerin yanı sıra sürekli olarak tüccarları doğru olmaları yönünde uyarmaktaydı. Çünkü ticaretin bir sonucu olan kazanma ve biriktirme dürtüsü,7 zayıf bir varlık olan insanı kolayca yoldan çıkarabilme potansiyeline sahipti. Örneğin bir gün Hz. Peygamber Bakî‘ bölgesine giderken bir grup tüccarla karşılaştı ve onlara: “Ey tacirler topluluğu!” dedi. Onlar Hz. Peygamber’e doğru döndüklerinde de: “Tacirler, Kıyamet Günü’nde fâcir kimseler olarak haşrolunacaktır. Ancak Allah’tan sakınan, emin ve güvenilir kimseler bunun dışındadır.” buyurdu (Dârimî 1992, “Büyû‘”, 7; İbn Mâce 1992, “Ticârât”, 3; Tirmizî 1992, “Büyû‘”, 4). Ticaretin bu olumsuz etkilerinden korunabilen tacirler için de Hz. Peygamber: “Dürüst ve güvenilir tacir nebilerle, sıddîklarla ve şehitlerle birliktedir.” buyurmuştur (Dârimî 1992, “Büyû‘”, 8; Tirmizî 1992, “Büyû‘”, 4; Ayrıca bk. İbn Mâce 1992, “Ticârât”, 1). Ayrıca Hz. Peygamber bir pazar teftişi sırasında tüccarlara: “Ticarette (yalan yere) yemin ve boş söz bulunabilir. Sadaka ile ticaretinizi temizleyin.” buyurmuştur (İbn Mâce 1992, “Ticârât”, 3; Nesâî 1992, “Eymân”, 22; Tirmizî 1992, “Büyû‘”, 4).

Hz. Peygamber ticaret esnasında herhangi bir haksızlık yaşanmaması için satıcının da alıcının da bir miktar fedakârlık yapmasını tavsiye etmiş ve kendisi de bu yönde bazı davranışlarda bulunmuştur (Dârimî 1992, “Büyû‘”, 46-47; Ebû Dâvûd 1992, “Büyû‘”, 11; Nesâî 1992, “Büyû‘”, 54).

Hz. Peygamber alıcılara ve satıcılara zarar verebilecek olan bazı hususları da yasaklamıştır. Rasûlullah, pazara mal getiren kimselerin şehir dışında karşılanarak mallarının ucuza alınmasını ve şehirlilerin komisyon karşılığında bedevilerin mallarını satmasını yasaklamıştır (Buhârî 1992, “Büyû‘”, 71; Müslim 1992, “Büyû‘”, 19; Nesâî 1992, “Büyû‘”, 17). İki kişi pazarlık yaparken alıcının daha fazla ücret ödemesine sebebiyet verecek şekilde pazarlığa müdahil olmak da yasaklanan uygulamalardan birisidir (Buhârî 1992, “Büyû‘”, 60; Müslim 1992, “Büyû‘”, 11-13; Nesâî 1992, “Büyû‘”, 21).

Ayrıca, Hz. Peygamber karaborsacılığı da yasaklayarak: “Malı piyasaya süren rızıklandırılır, stokçuluk yapan ise Allah’ın lanetine uğrar.” buyurmuştur (Dârimî 1992, “Büyû‘”, 12; İbn Mâce 1992, “Ticârât”, 6; Ayrıca bk. Tirmizî 1992, “Büyû‘”, 40).

Büyük ölçüde Medine Pazarı’nda yaşanan olaylar neticesinde zikredilen bu hadisler İslâm iktisat anlayışının temel hükümlerinin ortaya çıkmasında belirleyici oldukları gibi, aynı zamanda Ahîlik Teşkilatı’nın da temel kurallarının belirlenmesinde önemli bir paya sahiptirler.

7 Hz. Peygamber: “Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını (gözünü) ancak toprak doldurur (doyurur). Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder.” buyurmuştur (Buhârî 1992, “Rikâk”, 10; Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel 1992, 5/131-132; Tirmizî 1992, “Menâkıb”, 32).

SONUÇ

Mekke'de bulundukları süre içerisinde azınlık durumunda bulunan Müslümanların bu şehirdeki iktisadî hayat üzerinde herhangi bir etkileri bulunmamaktaydı. Bu dönemde nazil olan âyetler de genellikle tevhid ve iman gibi bireysel konuları içermekteydi. Medine'ye hicretten sonra sayıları hızla artan İslâm cemaatinin artık Allah'ın murâd buyurduğu şekilde iktisadî hayatlarına yön verebilecekleri uygun bir ortam oluşturma fırsatları ortaya çıktı. Hicretin ilk yıllarında Medine Pazarı'nın kurulmasıyla Müslümanlar, genel anlamda Yahudilerin tahakkümü altında olan Medine ekonomisine kendi istedikleri şekilde yön vermeye başladılar. Medine Pazarı'nın kurulmasına paralel olarak nazil olan âyetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları da İslâm iktisat anlayışının Medine'de yerleşme sürecini oldukça hızlandırdı. Öncelikle Hz. Peygamber burada yapılacak olan ticarî faaliyetleri insanların kendi vicdanına bırakmayarak bazı ciddi tedbirler aldı. O, bazen bizatihi bu pazar yerini teftiş ederken bazen de görevlendirdiği kadın ve erkek sahâbîler bu görevi yerine getiriyorlardı. Özellikle Semrâ bint Nüheyk'in elinde kırbacıyla ticaret ahlakına uygun hareket etmeyenleri cezalandırması bu teftiş mekanizmasının ciddiyeti hakkında yeterince fikir vermektedir. Hz. Peygamber'in üzerinde önemle durduğu diğer bir konu da Câhiliye döneminden henüz yeni çıkmış olan bu insanların kendi öz denetimlerini sağlayabilmeleri için eğitmekti. Hz. Peygamber her fırsatta Medine Pazarı'nda ticaretle uğraşan insanları uyararak onlara ahlaklı bir şekilde nasıl ticaret yapabileceklerini öğretmeye çalışıyordu.

Hz. Peygamber'in bu küçük pazarda ortaya koyduğu ilke ve uygulamalar yüzyıllar sonra Anadolu Müslümanlarının elinde Ahîlik gibi çok organize bir esnaf teşekkülünün doğmasına zemin hazırladı. Her yönüyle Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in örnekliğinden beslenen bu teşkilatın neredeyse tüm uygulamalarında Medine Pazarı'nın ve bu pazar etrafında meydana gelen olayların izlerini bulmak mümkündür. Özellikle Ahîlik Teşkilatı'nın toplumu dönüştürme hususundaki başarısının en önemli unsuru olan öz denetim ve teftiş mekanizmalarının ilk nüveleri de Medine Pazarı etrafında ortaya çıkan olaylar üzerinden şekillenmiştir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. 1972. el-Muṣannef. Beyrût: el-Meclisü'l-İlmî.

Ahmed b. Hanbel. 1992. el-Müsned. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Apaydın, Mehmet. 2018. Siyer Kronolojisi. İstanbul: Kuramer Yayınları.

Arslan, Durmuş. 2019. "Ahilikte İş ve Ticaret Ahlâkının Kur'anî Referansları". İçinde Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları - 1, İstanbul: Asitan Kitap, 73-112.

Avcı, Casim. 2002. "Kaynukā'". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 25: 88.

Aydın, Nevzat. 2015. “Ahîlikte İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber’in Sünnetindeki Temel Referansları”. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2(1): 87-103.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. 1937. es-Sünenü’l-kübrâ. Haydarâbâd: Meclisü Dâirati’l-Maʻârif.

Bozkurt, Nebi, ve Mustafa Sabri Küçükaşcı. 2004. “Mescid-i Nebevî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 29: 281-90.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. 1992. el-Câmiʻu’ṣ-ṣaḥîḥ. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Çağrıcı, Mustafa. 2002. “Kur’an”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 26: 390-93.

Çelik, Ali. 2017. “Ahîlik Kültürünün Kur’an ve Sünnet’ten Dayanakları [Sülemî ve Burgazî Fütüvvetnâmeleri Örneğinde]”. İçinde III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu: XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri, Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 91-104.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. 1994. “Dua Kubbesi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 9: 539-40.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. 1992. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî. 1992. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. 1990. Müsned. 2. bs Dımaşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs.

Hathloul, Saleh A. 2014. “Hz. Peygamber Döneminde Medine’nin Fizikî Gelişimi”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14(2): 217-23.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf. 1992. el-İstîʻâb fî maʻrifeti’l-aṣḥâb. Beyrût: Dâru’l-Cîl.

İbn Hacer el-Askalânî. 1998. el-Meṭâlibü’l-ʻâliye bi-zevâʾidi’l-mesânîdi’s̱-s̱emâniye. Riyâd: Dâru’l-Âsıme.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. 1993. Ṣaḥîḥu İbn Ḥibbân bi tertîbi İbn Balabân. 2. bs Beyrût: Müessesetü’r-Risâle.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. 1994. es-Sîretü’n-nebeviyye. Beyrût: Dâru’l-İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. 1997. el-Bidâye ve’n-nihâye. Cîze: Hicr.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. 1992. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Sa‘d, Ebû Abdillâh Muhammed. 2012. eṭ-Ṭabaḳātü’l-kübrâ. 2. bs Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer. 1979. Târîḫu’l-Medîneti’l-münevvere. Cidde: y.y.

İbn Zebâle, Ebü’l-Hasen Muhammed b. el-Hasen. 2003. Aḫbârü’l-Medîne. Medine: Merkezü Buhûsi ve Dirâsâti’l-Medîneti’l-Münevvere.

Kallek, Cengiz. 1998. “Hisbe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 18: 133-43.

———. 2007. “Pazar”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 34: 194-203.

———. 2012. “Ticaret”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 41: 134-44.

Karaman, Hayrettin vd. 2005. Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. 13. bs Ankara: TDV Yayınları.

Kazıcı, Ziya. 1988. “Ahîlik”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 1: 540-42.

Kister, Meir Jacob. 1965. “The Market of the Prophet”. Journal of the Economic and Social History of the Orient 8(3): 272-76.

Köksal, Mustafa Âsım. 1987. İslâm Tarihi. İstanbul: Şâmil Yayınevi.

Lecker, Michael. 2003. “İslâm Öncesi ve İslâm’ın İlk Döneminde Medine/Yesrib Pazarı Üzerine”. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 2(4): 157-71.

Mukâtil b. Süleymân. 2002. Tefsîru Muḳātil b. Süleymân. Beyrût: Müessesetü’t-Târîhu’l-Arabî.

Müslim, Ebü’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. 1992. el-Câmiʿu’ṣ-ṣaḥîḥ. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Müttakī el-Hindî. 1985. Kenzü’l-ʿummâl fî süneni’l-aḳvâl ve’l-efʿâl. 5. bs Beyrût: Müessesetü’r-Risâle.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. 1992. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. 1996. “Fütüvvet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 13: 261-63.

Özsoy, İsmail. 1995. “Faiz”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 12: 110-26.

Sancaklı, Saffet. 2010. “Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1(1): 1-28.

Semhûdî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî. 2006. Vefâʾü’l-vefâ bi-aḫbâri dâri’l-Muṣṭafâ. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Sezikli, Hacı Ahmet. 2018. “Ahîlik Kurumunun Kur’an ve Sünnetteki Temelleri”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20(1): 24-36.

Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. 2004. el-Câmiʿu’ṣ-ṣaġīr. 2. bs Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Şahin, İlhan. 1988. “Ahî Evran”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 1: 529-30.

Taberânî, Ebü’l-Kāsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. 1984. el-Muʿcemü’l-kebîr. 2. bs Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye.

Taberî, Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. 2012. Târîḫu’l-ümem ve’l-mülûk. 5. bs Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

———. 2013. Câmiʿu’l-beyân ʿan teʾvîli âyi’l-Ḳurʾân. Beyrût: Dâru İbn Hazm.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. 1992. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Uçar, İlyas. 2019. Hz. Muhammed Zamanında Medine’de Gündelik Hayat. Ankara: Fecr Yayınları.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. 1984. Kitâbü’l-Meġāzî. 3. bs Beyrût: Âlemü’l-Kütüb.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. 2006. “Mutaffifîn Sûresi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 31: 371-72.

Yıldız, Hakkı Dursun, ed. 1986. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi. İstanbul: Çağ Yayınları.

Yılmaz, Metin. 2009. “Semrâ bint Nüheyk”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 36: 499.

AHİLİK VE İSLAMİ İKTİSAD TECRÜBESİNDEN GÜNÜMÜZ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNE DEĞER TEMELLİ BİR KURUMSAL MODEL ÖNERİSİ

Nurhan KELEŞ[•]

ÖZET

Dünya'nın tek hâkim ekonomi yapısı olan Kapitalizm, sermaye merkezli faizli yapısı ile gücü zenginler elinde toplamaktadır. Adaletsiz ve haksız bir ekonomi yapıdır. Gelir dağılımı ile zenginler lehinde çok büyük fark vardır. Toplumun büyük çoğunluğu ise gelir dağılımdan yeteri kadar pay alamamaktadır. Adaletsiz sömürüye dayalı ekonomi yapısı ile İnsanlığı facianın eşiğine getirmiştir.

Kapitalizme alternatif çıkan Sosyalizm'in zaman ile önemini kaybetmesi ile gücünü yıllarca daha da acımasızca arttırmıştır. Tek kalan Kapitalizme karşı, daha adil bir gelir dağılımını, İslami esaslarda Ahilik ve İslami iktisad tarihi tecrübesi çözüm üretecek yapıdadır. Hz Peygamber (s.a.v) efendimizin Medine'de uyguladığı sünnetini ve fütüvetini temel alan Ahi Evran Hz'nin Ahilik teşkilatı, uygulama tarihi tecrübesi günümüze çözüm üretmektedir.

Kapitalizm makro ölçekteki hâkim uygulama yapısına karşı, günümüz 21. yy yapısal dinamikleri ve serbest piyasa rekabet koşulları dikkate alınarak, Ahilik ve İslami iktisad tecrübesi temelinde yeni bir kurumsal yapı "Vakıf İş Kümesi" olarak mikro ölçekte uygulama alanı ortaya konulmuştur. Bir sivil toplum örgütü yapısı içinde uygulanacak olan Ahilik ve İslami iktisad esasları, tüm yaşam alanlarında daha adil gelir dağılımı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer Temelli Kurumsal Model, Ahilik, Sivil Toplum Örgütü, Vakıf İş Kümesi, İslam Ekonomisi

[•] Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Mezunu.

A VALUE-BASED INSTITUTIONAL MODEL PROPOSAL FROM THE EXPERIENCE OF AKHISM AND ISLAMIC ECONOMICS TO TODAY'S NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Nurhan KELEŞ[•]

ABSTRACT

The interest-based dominance of the capitalist economy system and the inequitable structure of income distribution force people to an unethical lifestyle, dragging many individuals and families into social and economic disasters. The aim of this study; It offers a new solution proposal with an interest-free corporate model focused on today's scientific and technological production to all business and trade owners, especially artisans and industrialists who want to develop the real sector with a production focus on the basis of Akhism and Islamic economics.

From the experience of Akhism and Islamic economic history, it was primarily looked at what strategies the Prophet applied in the institutional structure during his migration to Medina. In the following periods and in the Ottoman Empire, the historical structure of the Fütüvvet and Ahilik organization as a non-governmental organization was examined from the relevant sources, and the methods on which it was applied were examined. The findings reveal that our values targeted by this study are applicable as an institutional model on the basis of a non-governmental organization. Benefiting from this experience, it offers solutions to those who give importance to production and are in search of a new interest-free corporate model. In the research phase, the studies in the field of Islamic economics and finance, and the resources of the Ahilik and Fütüvvet organization were used.

Keywords: Value-Based Institutional Model, Ahi Order, Non-Governmental Organization, Foundation Business Cluster, Islamic Economy.

[•] Sakarya University, Islamic Economics and Finance Master's Degree.

GİRİŞ

Kapitalist ekonomi sisteminin faize dayalı hâkimiyeti ve gelir dağılımdaki adaletsiz yapısı insanları etik olmayan bir yaşam tarzına zorlamaktadır (Ertuna, 2008). Birçok kişi ve aileyi sosyal ve ekonomik olarak her alanda facianın içine sürüklemektedir.

Bu çalışmanın amacı; Ahilik ve İslami iktisad temelinde, reel sektörü her alanda üretim odaklı olarak geliştirmek isteyen, esnaf ve sanayiciler başta olmak üzere tüm iş ve ticaret sahiplerine üretim odaklı faizsiz bir kurumsal model ile yeni çözüm önerisi sunmaktır.

YÖNTEM

Ahilik ve İslami iktisad tarihi tecrübesinden öncelikli olarak Hz. Peygamber (s.a.v) efendimizin Medine'ye hicretinde kurumsal yapıda hangi stratejileri uygulandığına bakılmıştır. Sonraki dönemlerde ve Osmanlı devletinde bir sivil toplum örgütü olarak fütüvvet ve ahilik teşkilatı tarihi yapısı ilgili kaynaklardan incelenmiştir. Hangi yöntemler temelinde uygulandığına bakılmıştır.

Bu çalışma ile hedeflenen değerlerimizin bir sivil toplum örgütü temelinde kurumsal model olarak uygulanabilir olduğunu bulgular ile ortaya koymaktır. Bu tecrübeden yararlanarak üretime önem veren faizsiz yeni bir kurumsal model arayışında olanlara çözüm önerisi sunmaktadır. Araştırma aşamasında İslam ekonomisi ve finansı alanındaki çalışmalardan ve Ahilik ile fütüvvet teşkilatı kaynaklardan yararlanılmıştır.

İSLAM COĞRAFYASI GENEL DURUMU

İslam coğrafyası petrol ve doğalgaz olmak üzere birçok stratejik yeraltı ve yerüstü zenginliğe sahiptir. Sahip olduğu bu zengin ekonomik potansiyel, dünya ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır (Erdem, 2003). Ancak her anlamda, yoksul ve az gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Emperyalist etkilerin yanında, faizli kapitalist sistemin bu duruma büyük bir etkisi vardır.

İslam dünyasının geliri genel olarak üretimden değil, daha çok petrol, doğalgaz ve maden satışından elde edilmektedir (Akın, 2017). Üretim yapan ülkelerin de daha çok tarımsal üretim yaptıklarını daha çok tüketici olduklarını görmekteyiz.

Faizli kapitalist sistem ile kaynaklar acımasızca sömürüldüğü görülmektedir. Batının emperyalist yaklaşımları, İslam dünyasını birbirlerine düşman ederek zengin kaynakları ele geçirmektedir.

İslam dünyası kendi kaynaklarına sahip çıkamamakta ve etkin kullanamamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in ilk ayeti bile "İkra" yani "Oku"dur. (Alak:1) İlk ayetin emrine uyup bu zenginlikleri akılcı olarak etkili bir şekilde üretip kullanamıyoruz.

Bunun nedeni dayatılan faizli kapitalizm ekonomi yapısı olduğunu görmekteyiz. Faizli kapitalizme rağmen bugüne kadar değerlerimiz temelinde İslami esaslı ekonomik bir model geliştiremedik. Bize dayatılan kapitalizme karşı faizsiz ekonomi modeline ihtiyaç vardır.

Faizli kapitalizm ile insanlık facianın eşine gelmiştir. Bu sebeple adalet ve hak temelinde adil yapıda kendi ekonomi modelimizi geliştirmek zorundayız. Ahilik ve İslami İktisad tarihi tecrübesi temelinde günümüz bilim teknolojik altyapı gelişimlerine açık, serbest piyasa rekabetini destekleyen, yenilikçi ve üretim odaklı yapıda olmalıdır.

UYGULANAN EKONOMİ YAPILAR

Günümüzde uygulanan ekonomi yapılara bakıldığında, etkin olan kapitalizm ve önemini kaybeden sosyalizm görmekteyiz (Robinson, 2002). Sosyalizm zaman içinde etkisini kaybetmesi ile günümüzde varlığını devam ettiren tek hâkim etkin ekonomi yapı kapitalizm dir.

Çin Sosyalizm ile yönetilen bir ülke iken, zaman içinde kapitalizm ile birleşerek "Sosyal kapitalizm" şeklinde kendine özgü farklı bir yapı ile varlığını devam ettirmektedir (Ergenç, 2015).

HÂKIM EKONOMİK YAPI KAPİTALİZM

Dünya da etkin kalan tek ekonomi yapı kapitalizm dir. Adaletsiz ve haksız bir ekonomi yapıdır. Kapitalizm güç ve serveti azınlık bir üst tabakada biriktirmektedir. Bu pramid yapının altında aileler ve ona bağlı kurumlar yanında, ekonomi yapı olarak bankalar, holdingler, anonim şirketleri ve alışveriş merkezleri ile hâkim olduğu bir yapıdır. Üst tabaka zengin aileler borsa, finans ve reel sektörleri elinde tutarak etkin olarak hâkimiyeti ve gücü kendilerinde toplamışlardır (Erbakan,2019).

Şekil 1: Kapitalizm Kurumsal Kontrolü ve Yapısı

Gücün ve sermayenin sahibi olan aileler, öncelikle düşünce kuruluşları ve localar ile ciddi bir bilgi altyapısı oluşturmakta ve bilgi kontrolü sağlamaktadır. Borsalar, bankalar, sigorta şirketleri ile finansı, holdingler, şirketler, alışveriş merkezleri ile kaynak kontolü yapmaktadır (Erbakan, 2019). Şekil 1'de görüldüğü üzere Kapitalizm yapısı gücü ve parayı kendi kontrolünde tutmaktadır. Uluslararası hukuk sistemi ile yapı korumaya

alınmış, dışarıdan müdahale edilemeyecek bir şekilde korunmaktadır. Kapitalizm ekonomi yapısı zengin hâkim aileler ile kendi çıkarları temelinde yapılanmışdır.

Kapitalizm Maddi Merkezli Tek Ayaklı Yapıdır

Kapitalizm dengesiz bir ekonomi yapıdadır. Zengin ve fakir arasında çok ciddi bir gelir farkı vardır. Tek ayaklı maddi merkezlidir. Ahlaka ve inançlara önem vermez. Her koşulda kazanmak ister. Kapitalizm faiz ve borçlandırmaya dayalı bir ekonomik yapıdır.

Şekil 2: Kapitalizm Ekonomi Sistemi Maddi Tek Ayaklı Yapısı

Kapitalizm güç ve sermayeyi üst tabaka da yer alan zengin aileler elinde biriktirmektir. Bu aileler her alanda dünyaya hâkim olmaktadır. Ekonomik yapı faydadan çok kendi çıkar ve menfaati en üst seviyede tutar. Şekil 2'de görüldüğü üzere Kapitalizm manevi ayağı yoktur. Toplumsal değer çıkar ve menfaatlerine hizmet ettiği sürece anlamlıdır. Adaletsiz haksız bir ekonomi yapıdır.

DÜNYA EKONOMİSİNE KAPİTALİZM HÂKIM YAPIDADIR

Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ile makro ölçekte dünya piyasasına hukuki olarak hâkim bir ekonomi yapıdır (Göngen, 2013). Kapitalizm uzun yıllar gelişerek dünya hâkimiyeti kurmuş bir ekonomik yapıdır. Uluslararası anlaşmalar ile varlığını her yerde güçlendirmiştir.

Kapital para temelli bir yapıdır. Borsa ve türev araçlardan beslenir. Üretimden çok tüketimi finanse ederek faiz gelirinden beslenir (Ercan, 1997). Reel sektör alanlara pek fazla ilgi göstermez. Reel sektör üretimini riskli görerek üretimi desteklemez.

Türkiye'de uygulanan ekonomik yapı faizli kapitalizmdir (Oğuz, 2012). Millî ve manevî değerlerimiz ile sürekli çatışmaktadır. Değerlerimiz ile uyuşmayan bir yapıdır. İktisadi yaşamda manevi değerlerimiz ile sürekli çatışan, sosyal yaşamıda her alanda parçalayan bir yapıdır. Ahlaki değerlere önem vermeyen adaletsiz, haksız bir yapıdır. Kapitalizm ekonomi yapıda dinimiz camiye indirgenmiştir. Oysa dinimiz yaşatımızın her alanına girmektedir. Sosyal alanlar başta olmak üzere iktisadi alanlar da pazarda, işyerlerinde, evde kısacası her yerde dinimiz bir bütün yaşam ilkeleri vermektedir. İktisadi alanlarımız borça dayalı faizli kapitalizm yapıya teslim edilmiştir.

İSLAMİ EKONOMİ KURUMSAL YAPI ARAYIŞLARI

İslamî ekonomi yapı ve model arayışları, kapitalizm kurumlar içinde aranmaktadır. İslami ilkeler manevi değerleri öncelediği için maddi tek ayaklı olan kapitalizm kurumları ile uyuşmamaktadır.

Kapitalizm faizli yapısı birçok sorunları beraberinde getirmektedir. İslam'ın ilkeleri yaşamın her alanı bütün yaklaşmaktadır. İslami ekonomi faizsiz yapısı ile taban tabana zıttır. Şekil 3'de görüldüğü üzere Kapitalizm ekonomi yapı içinde İslamî bir ekonomi model arayışı, asla kalıcı bir çözüm ortaya koymayacaktır. İslam ekonomi yapısı ve finansı kapitalizm yapısı ile tamamen ayrı ve farklıdır. Kapitalizm kurumları içinde İslami bir yapı oluşturması mümkün değildir. Faizsiz, helâl, gibi ifadeler ile İslamî yapıya çevirme çabasını uygulamalar da görmekteyiz.

Şekil 3: Kapitalizm Kurumsal Yapısı İçinde İslam İktisadın Aranması

Makro ölçekte kapitalizm ile mücadele etmek mümkün değildir. Bu durum konuya daha stratejik yaklaşmamızı zorunlu kılmaktadır. İslami İlkelerin ortaya koyduğu nizam ve iktisadi yapı bir bütün olarak ele aldığından, mikro ölçekte bir yapıya ihtiyaç vardır. İslami ilkelerin hâkim olduğu bir sivil toplum örgütü yapısı içinde yapılanmalıdır.

İslam insanı merkeze almaktadır (Öğük, 2014). Mutlu, huzur ve refah temelde yaşama nizam veren bir dindir. Birey, aile, toplum sosyal ve iktisadi yaşam alanlarında, ilkeleri bir bütün olarak uygular. İslami nizamda maneviyat önce gelir. Maddi ayağı ile bütünleyerek yaşamı sağlar. Çift ayaklı denge temelli bir yapıdır.

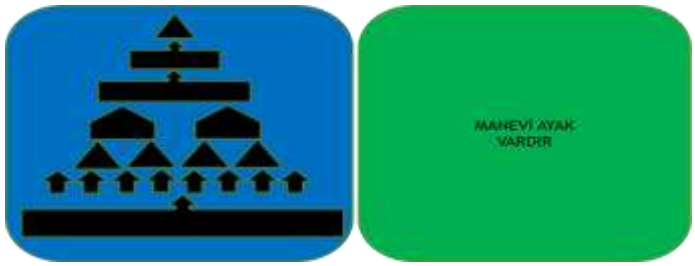

Şekil 4: İslam'ın Çift Ayaklı Maddi ve Manevi Yapısı

Maddi ayak günümüz de tamamen kapitalizm kurum temeldedir. İslamın yasakladığı faize dayalı adaletsiz ve haksız bir yapıdır. İslam'ın ilkeleri ile uyuşmayan kapitalizm ile yaşamın her alanında çatışmaktadır.

Kapitalizm yapısı, şekil 4'de görüldüğü üzere İslami ekonomi ayağını tamamen işgal etmiştir. Faizli ekonomi yapı zorla dayatılmaktadır. İslam'ın manevi yapısı ile maddi yapısı bir türlü bütünleşemiyor.

Kapitalizm yoğun baskısı altında kalan İslam dünyası akıl ve bilime dayalı bir ekonomi kurumsal model bugüne kadar çıkmamıştır. Çalışmalar elbet vardır ancak çözüm üretilememiştir. Sorunun kaynağı İslam'ın kendisi gösterilmeye çalışılmaktadır. İslami ekonomi önerisi uygulama da çıkmadığı için alan kapitalizm yapısı baskısı altında kalmıştır.

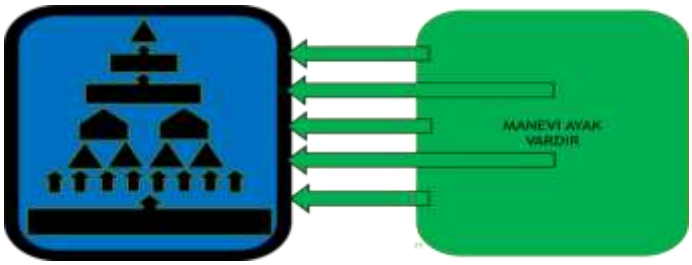

Şekil 5: İslamın Manevi Değerinin Maddi (Kapitalizm) Ayağa Etki Edememesi

İslam'ın manevi ayağı, şekil 5'de görüldüğü üzere maddi ayağına etki edememektedir. Maddi ayak kapitalizm kurumları kanun ile korunmaktadır. İslam'ın ekonomi yapısı faizsiz olarak kurulmadığı için maddi ayağa etki edememektedir. İnsanlara verdiği zararlar kapitalizm tarafından bilindiği ve görüldüğü halde ısrarla faaliyet gösterilmeye devam edilmektedir.

KAPİTALİZM EKONOMİ YAPISININ İSLAM TOPLUMUNA OLUMSUZ ETKİLERİ

Kapitalizm faizli kurumsal yapısı iktisadi yaşam başta olmak üzere yaşamın her alanını olumsuz etkilenmektedir. İş yaşamın problem ve olumsuz etkisi, değerlerimizi de olumsuz etkilemektedir. Birey, aile ve toplumda yaşamın her alanına çok büyük tahribat yapmaktadır.

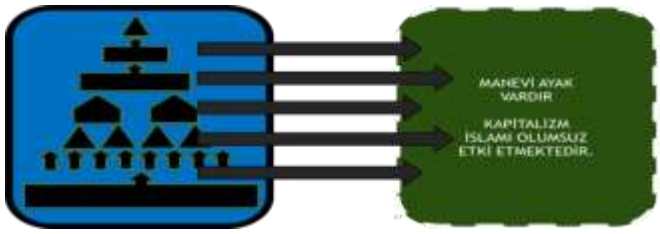

Şekil 6: Kapitalizm Maddi Ayağın İslam Toplumunu Her Alanda Olumsuz Etkilemesi

Dinimiz özgürce yaşandığı ve anlatıldığı halde, birey, aile, toplumsal yapıda bir iyileşme maalesef görülmemektedir. Birey aile ve toplumsal yapımız daha da kötüye gitmektedir. Sosyal facialar çoğalmakta ve artmaktadır. Bunun en büyük nedeni faizli yapının kanun gücü ile yaşamı her alanda borç baskısı altına alarak

birçok ekonomik sorunları tetiklemesidir. Ekonomik sorunlar ile bunalan toplum sosyal facialara neden olmaktadır.

Kapitalizm faizli kurumsal yapısı, şekil 6'da görüldüğü üzere İslam toplumunu ve değerlerini her alanda yıpratmakta ve insanları birçok ahlaksız etik olmayan uygulamalara zorlamaktadır. Adaletsiz, haksız ve liyakatsız birçok durum, normal bir durum gibi karşımıza çıkmaktadır.

HZ. PEYGAMBER (S.A.V) EFENDIMIZ KURUMSAL YAPILARI OLUŞTURMASI

Hz. Muhammed (s.a.v) efendimiz, Rabbimiz tarafından kendisine vahyedilen Kuran-ı Kerim'e göre İslamı bilfiil amel etmiştir. Eşi, ailesi ve yakınından başlayarak, tebliğe devam etmiş, baskı ve zulümlere karşı yılmayıp İslam dini her alanda güçlenmesini zamanla sağlamıştır (Karaman, 1997).

İslam insanı merkeze alarak, kalp, akıl ve beden temelinde huzurunu ve mutluluğunu hedef almaktadır. Buna göre insan âlemde yaratılan en şerefli varlıktır. İslam'a göre insan terbiye edilir. Hz. Peygamber (s.a.v) efendimiz, dini emirleri bizzat kendisi uygulamış ve sünneti ile bizlere öğretmiştir (Öğük, 2014).

Hz. Peygamber (s.a.v) efendimize Mekke'de gelen ilk vahyin ilk kelimesi "Oku" dur. (Alak:1) Peygamberlik vazifesi Mekke'de verilmesine karşın, Hz. Peygamber (s.a.v) efendimiz eziyetler ve baskılar sonucunda, Allah'ın emri ile Medine'ye hicret etmiştir. İslam'ın ilk kurumsal yapıları ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Medine önemle bakılması gereken bir yer ve dönemdir (Palabıyık, 2002) (Zengin, 2008).

MEDİNE DÖNEMİNDE İSLAM MEDENİYETİNİN İNŞA EDİLMESI

Hz. Peygamber (s.a.v) efendimiz, Medine'ye geldiğinde İslam medeniyeti inşası için ilk yaptığı şey Mescid-i Nebevi yaşamın ve sosyal yapının temellerin atıldığı, ibadet ve ahlak yapısının kuralların belirlendiği manevi ayağın ilk kurumsal yapısı ile ibadet yerinin kurulmasıdır. Mescid-i Nebevi'nin hemen içinde oluşturduğu Ashabı Suffa ile eğitim ve öğretim temelli oluşan ilk mekteptir. İnsanın beden ihtiyaçları için pazar iktisadi ticari yapı olan Medine pazarını kurmuştur (Karataş, 2013).

Şekil 7: Vahye Dayalı İslami Değerin Etkisi ve Kurumsal Yapının Oluşması

Hz Peygamber (s.a.v) efendimiz, Medine'de İslam toplumunu inşa ederken şekil 7'de belirtildiği üzere insanı merkeze alarak birinci aşamada kalp, ikinci aşamada akıl, üçüncü aşamada bedeni temel alarak kurumları yapılandırmıştır.

Medine pazarını kurma aşamasında Yahudilerden kaynaklanan birçok engel ile karşılaşmıştır. Medine'de pazar Yahudilerin kontrolünde olmasına karşın Hz. Peygamber (s.a.v) efendimiz uyguladığı strateji sonrasında, kısa bir zaman sonra pazarın tüm kontrolünü Müslümanlar eline geçmiştir (Cora, 2020).

Günümüz Kapitalizm ekonomi yapısına bakıldığında, Hz. Peygamber (s.a.v) efendimizin Medine'de karşılaştığı ekonomi yapısı ve sorunlar ile benzerlikler taşımaktadır.

HZ. PEYGAMBER (S.A.V) EFENDİMİZİN UYGULADIĞI YAPI

Medine hicreti ile Hz. Peygamber (s.a.v) efendimiz bize sünneti ile bir yapı ve kurumsal model önerisi ortaya koymaktadır. Mescidi Nebevi ile dini ve sosyal yapıyı, ashab ı suffa ile eğitim yapı ile manevi ayağı inşaa etmiştir. Medine pazarı ile iktisadi ticari yapıyı maddi ayağı inşaa etmiştir.

Ahilik tecrübesini uygulayan Ahi Evran Veli Hz de, ahilik teşkilat yapısı Hz.Peygamber (s.a.v) efendimizin aynı sünnet çizgisindedir (Sancaklı, 2010). İslamı teşkilat yapısı içinde bir bütün olarak uygulamıştır.

Şekil 8: Vakıf İş Kümesinin Kurumsal Ana Yapısı

Ahilik teşkilat yapısı, tarihi tecrübesi ile aynı çizgi yapı, günümüze muhafaza edilerek şekil 8'de görüldüğü üzere İslamı bir bütün olarak uygulayan yeni bir kurumsal model, mikro ölçekte bir sivil toplum örgüt "Vakıf İş Kümesi" olarak adlandırılarak ortaya konulmuştur (Keleş, 2018).

MEDİNE UYGULAMASI VE AHİLİĞİN KURUMSAL YAPISI

Hz. Muhammed (s.a.v) efendimiz döneminde, İslam bir bütün olarak her alanda uygulanmıştır. Medine bir şehir devleti olarak o dönem de yapılanmıştır. Ahilik teşkilatını uygulayan Ahi Evran Hz karakter itibari ile aynı çizgide şekil 9'da görüldüğü üzere devlet yapısı dışında aynı sünneti muhafaza etmiştir.

Ahilik teşkilatı ise o dönemlerde Vakıf temelli bir sivil toplum örgütü olarak tarihte şekillenmiştir (Öksüz, 1993). Ahilik Teşkilatı günümüz iktisadi üretim tüketim pazarlama yapısı başta olmak üzere, uygun fonksiyonlar temelinde yerine getirme potansiyelindedir. Sosyal birey aile ve toplum huzuru ve refahı temelinde, birlik ve dayanışmayı sağlayacak yapıda olan ahilik sisteminden faydalanılabilir (Arslan, 2015).

Şekil 9: Hz. Peygamber (s.a.v) ile Ahi Evran'ın Kurumsal Yapısı

İslam'ın ehlisünnet çizgisinin dinamik bir yapısı vardır. Yaşamın her alanı güçlendirecek bir sivil toplum örgütü altyapısı olması çok önemlidir. 21. yüzyılda bu stratejik yaklaşım farklı bir bakış açısıyla günümüze cevap üretecektir. "Vakıf İş Kümesi" olarak adlandırılan yeni bir yapı teşkil etmektedir (Keleş, 2018).

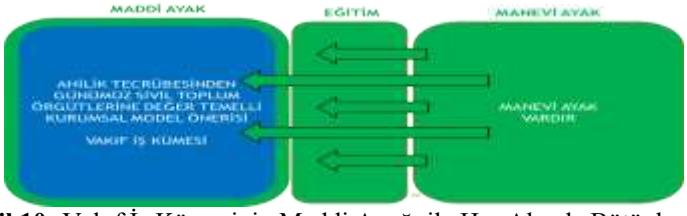

Şekil 10: Vakıf İş Kümesinin Maddi Ayağı ile Her Alanda Bütünleşmesi

Şekil 10'da görüldüğü üzere İslam'ın maddi ayağı ile bütünleşmesi sağlanarak, Hz. Peygamber (s.a.v) efendimizin Medine'ye hicret ettikten sonra kurduğu Medine pazarı gibi İslam'ın ehlisünnet esasları temelinde bir yapı kurulacaktır.

VAKIF İŞ KÜMESİNİN STRATEJİK KURUMSAL YAPI UYGULAMASI

Hz. Peygamber (s.a.v) efendimizin uygulama stratejinde, birinci aşamadaki İslam'ın manevi ayağı olan dini ve sosyal ibadet yapımız ve ikinci aşamadaki eğitim alanı ile birlikte zaten her alanda günümüz de aktif ve canlıdır.

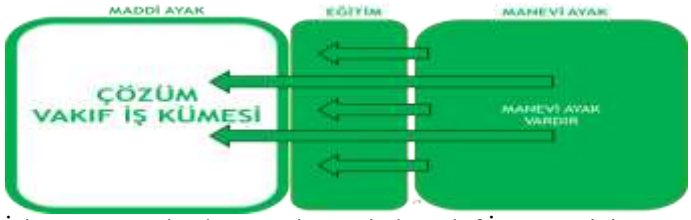

Şekil 11: İslam'ın Her Alanda Bütünleşmesinde Vakıf İş Kümesinin Çözüm Olması

Üçüncü aşamada İslam'ın faizsiz ekonomi yapısı ile bir bütün olarak kurulmuş olacaktır. Ekonomi yapının kuralı her alanda İslami ilkeler ile kontrolü sağlanarak uygulanacaktır.

Ahilik ve İslami iktisad tarihi terübesi günümüze "Vakıf İş Kümesi" olarak bir sivil toplum örgütü temelli bir yapı olarak tam uygulandığında, şekil 11'de görüldüğü üzere manevi ayak ile maddi ayak birleşecektir. Müslümanlar her yaşam alanları ibadet ve sosyal yerler, eğitim alanları, iktisadi ve ticari alanlar bir bütünlük içinde uygulanarak yaşanacaktır.

Şekil 12: İslamın Her Alanda Vakıf İş Kümesi ile Bütünleşmesi

Mikro ölçekte bir sivil toplum örgütü olarak uygulandığı zaman, kapitalizm makro yapısı içinde bağımsız uygulama alanı bulacaktır. Şekil 12 'de görüldüğü üzere, bu alanlar zaman ile gelişecek, güçlenecek ve şekil 13'de belirtildiği gibi kendi aralarında birleşme göstererek, kapitalizm etki alanını zayıflatacaktır.

Şekil 13: Vakıf İş Kümesinin Mikro Yapıdan Makro Alana Etkisi

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya'ya hâkim kapitalizm faizli ekonomi yapısı günümüzde birçok bireyi aileyi ve toplumu sosyal patlamalar ile facianın eşiğine getirmiştir. Yıllarca ülkeler başta olmak üzere, baskılar ve zorlamalar ile insanlığa birçok alanda acılar çektirilmiştir. Tüketimi sürekli finans ederek borçlandıran, faiz geliri elde eden yapısı ile makro uygulanan bir yapıdır.

Güç ve sermayeyi belli zengin aileler elinde toplayan bu ekonomik yapı dünya ölçeğinde her alanda hâkimiyet sağlamaktadır. Bu olumsuz duruma karşı ortaya çıkan komünizm ve sosyalizm gibi yapılar da zaman ile çözüm üretemeyip önemini kaybetmesi insanları daha da zor duruma sokmuştur.

Bu olumsuzluğa çözüm üretebilecek tek kalan İslami ilkelerdir. Günümüze uygulama alanı oluşturabilecek bir stratejik yaklaşım, Ahilik ve İslami İktisadi tarihi tecrübesi ortaya koymaktadır. Yeni bir bakış açısı ile mikro ölçekte bir sivil toplum örgütü dinamiğini 21. yüzyıl bilim ve teknolojik gelişim içinde bir bütün uygulama alanı oluşturabilecek bir yapı ortaya konulmuştur.

Mikro ölçekteki bir yapı stratejik olarak bakıldığında Kapitalizm olumsuz etkilerinden kendi içinde muhafaza edilecektir. İslami ilkeleri bir bütün uygulayan, bağımsız serbest piyasa rekabet koşullarında faizsiz yapısı ile daha uygulanabilir olduğu ortaya konulmuştur. Mikro yapısı ile daha uygulanabilir bir çıkış yolu göstermektedir. Bu yapısı ile Ahilik ve İslami iktisad tarihi tecrübesi günümüz dinamik yapısı içinde bir bütün uygulama alanı bulabilecektir.

KAYNAKÇA

AKIN, F. Türkiye ve Seçilmiş İslam Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi- Cilt 19, Sayı 4,2017.

ARSLAN, H. Ahilik Teşkilatı'nın Sosya İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Akademik Bakış dergisi Sayı 49 Mayıs Haziran 2015

CORA, İ. Çağdaş Tüketici Pazarları Açısından "Medine Pazarı" nın Analizi Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1(5), 51-62. 2020.

ERBAKAN, N. Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen, Esam Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi MGV Yayınları, 2019.

ERCAN, F. Meta ve Para Analizinde Finans Kapital Ekonomik Yaklaşım 27, 157-186, 1997.

ERDEM, M. Küreselleşme ve İslam Dünyası Dini Araştırmalar, Cilt: 6, s. 17, ss. 5-9. 2003.

ERGENÇ, C. Çin'in Yükselişi, Uluslararası İlişkilere Giriş 655-669.(1 Bölüm), 2015.

ERTUNA, Ö. Bankalarda Yabancı Hâkimiyeti Volume, Issue 37, 1 - 10, 01.01.2008.

GÖNGEN, M. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:29, ss.117-134, Ağustos 2013.

KARAMAN, F. Hz. Muhammed (As)'in Nübüvvetten Önceki Hayatı ve İlk Teblig Merhaleleri. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2. 1997.

KARATAŞ, M. Hz. Peygamber'in Yerleşim ve Şehirleşmeye Yönelik Çabaları: Medine Örneği İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28, 59-84, 2013.

KELEŞ, N. Vakıf İş Kümesi Ahilik 21. Yüzyılın Üretim Odaklı Faizsiz Yeni Kurumsal Modeli Çınaraltı Yayın Dağıtım, 2018.

OĞUZ, Ş. Türkiye'de Kapitalizmin Küreselleşmesi ve Neoliberal Otoriter Devletin İnşası, TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 12(45), 2-17. 2012.

ÖĞÜK, E. İmanda Etkin Olan Temel Unsurlar: Akıl, Kalp ve Beden, Kader Kelam Araştırmaları 12:1, Ss.169-184. 2014.

ÖKSÜZ, E. Ahilik Müessesinin Sosyal Gelişmedeki Yeri ve Önemi. İstanbul Sosyolojik Araştırmalar Dergisi, (24), 27. 1993.

PALABIYIK, M. Hz. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti, Ankara: DergiPark Ademik Yayın, (2 ve 3 Bölüm) 2002.

ROBİNSON, W. Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller çev. E. Türközü, Praksis 8 | Sayfa: 125-168, 2002.

SANCAKLI, S. Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar 1(1) 1-28, 2010.

ZENGİN, F. Medine' nin İslamlaşması, Bursa: Yüksek Lisans Tezi, 2008.

OSMANLI'DA ESNAF TEŞKİLATININ TEŞEKKÜLÜ VE TARİHSEL SÜREÇTEKİ DÖNÜŞÜMÜ

Celalettin VATANDAŞ•, Saniye VATANDAŞ••

ÖZET

Osmanlı'da genel manada üretim tüketim ilişkileri, özel olarak da ticaret ve zanaat faaliyetleri hiçbir zaman sadece ekonomik nitelikli faaliyetler olarak görülmemiştir. Geleneksel Osmanlı zihniyetinde bu tür faaliyetler ekonomik olduğu kadar aynı zamanda ahlaki, dini ve hatta askeri nitelikte faaliyetlerdir. Bu anlayışın temelinde Abbasîler döneminde teşekkül eden fütüvvet anlayışı vardır. Fütüvvet anlayışı, Osmanlı coğrafyasında daha özel formuyla Ahilik olarak şekillenmiştir. Ahiler, toplumsal bir yardımlaşma ve dayanışma anlayışının etkisiyle şehir ve kasabalarda yoğun faaliyetler yürüterek özellikle kuruluş döneminde Osmanlı devletinin şekillenmesinde önemli işlevler üstelenmişlerdir. Bölgenin asayişini temin, bazı bölgelerde mahalli idareyi yürütme, iktisadi işleri düzenleme ve çeşitli sanat ve meslekleri gerçekleştirme gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında oldukça önemli bir dizi sorumluğu yerine getirmişlerdir. Takip eden yüzyıllarda ise, Anadolu'nun tamamının fethini takiben Balkanlar'a ve Kırım'a yönelerek en küçük yerleşim birimlerine kadar uzanan bir örgütlenme üzerinden faaliyetlerine devam ettiler. 16 yüzyıldan itibaren de Osmanlı lonca sisteminin tüm faaliyetlerini kontrol eden bir yapıya dönüştü. Ahiliğin temsil ettiği ahlaki, dini ilkelerle şekillenen ve faaliyetlerini sürdüren lonca sistemi 17. yüzyıldan itibaren tüm Osmanlı kentlerindeki çalışan nüfusun neredeyse tamamım kapsayacak kadar kapsamlı ve sistematik işleyen bir teşkilat haline geldi. Dolayısıyla altı yüzyılı aşan uzun bir süre çok büyük coğrafyada egemen olan Osmanlı Devleti'nin güç ve iradesinin şekillenmesinde Ahiliğin önemi büyüktür. Ancak Osmanlı sistemindeki çözülme ile lonca sistemindeki çözülme birbirine bağlı şekilde gerçekleşmiş ve 19. yüzyıl itibarıyla sistemin işleyişi amacı gerçekleştiremez hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Osmanlıda Esnaf Teşkilatı, Yeniçeri Esnafı

• Prof. Dr.,Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fak. E-Posta: celalettinvatandas@sdu.edu.tr, ORCID 0000-0003-1431-3553

•• Doç. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi. E-Posta: saniyevatandas@isparta.edu.tr, ORCID: 00000-0002-3646-9332

THE FORMATION OF THE ARTISAN ORGANIZATION IN THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS TRANSFORMATION IN THE HISTORICAL PROCESS

Celalettin VATANDAŞ• ,Saniye VATANDAŞ••

ABSTRACT

During the Ottoman period, production-consumerism relations, in general, and trade and craft activities, in particular, were never perceived only as economic activities. Such activities, in the traditional Ottoman mind, were not only economic but at the same time they were activities with moral, religious, and even military implications. There is the Turkish-Islamic guild idea that emerged during the Abbasid period in the foundation of this ideology. Turkish-Islamic guild conception, which is a more special form, was shaped as the Ahi order guild in the Ottoman geography. With the impact of social help and solidarity idea, Ahi guild carried out major activities in cities and towns, and assumed important functions in the formation of the Ottoman state, particularly during the rise of the empire. They also realized a series of very significant responsibilities during the rise of the empire such as providing the public order in an area, maintaining the local authority in certain places, regulating the economic affairs, and providing certain craft and vocational activities. In the following centuries, however, after the complete conquest of Asia Minor, they continued their affairs through getting organized even in the smallest dwelling units in the Balkans and Crimea. It transformed into a structure which controls all activities of the Ottoman guild system after the sixteenth century. The guild system, which is represented by the moral and religious principles shaped by the Ahi order and maintains its activities, had become a more comprehensive and systematically working organisation containing nearly all of the working population in all Ottoman cities in the seventeenth century. Thus, the Ahi order has a major importance in the formation of the power and authority of the Ottoman Empire, which was the sovereign of a vast geography for more than six centuries. Nonetheless, the dissociation of the Ottoman system and the disintegration of the guild system were unbreakably intertwined and the function of the system had undone its purpose by the nineteenth century.

Keywords: Ahi Order, Organization of Craftsmen in the Ottoman, Janissary Craftsmen

• Prof. Dr.,Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fak. E-Posta: celalettinvatandas@sdu.edu.tr, ORCID 0000-0003-1431-3553

•• Doç. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, E-Posta: saniyevatandas@isparta.edu.tr, ORCID: 00000-0002-3646-9332

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda veya öncesi İslam ve Türk-İslam devletlerinde ticaret, zanaat veya sanat hiçbir zaman sadece bir meslek olarak görülmemiştir. Diğer bir ifadeyle, ticaret, zanaat veya sanat hiçbir zaman salt ekonomik bir değer olmamıştır. Hatta hiçbir iş, çaba ve emek sadece ekonomik bir aktivite, kişisel anlamda maddi bir menfaat anlamına gelmemiştir. Din, ahlâk ve vicdan her zaman devrede olmuş; bunlardan referans alan helal-haram, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin, hak-batıl gibi ölçüler hemen her zaman yürütülen iş, çaba ve emeğin yönlendirici, kontrol edici ilke ve ölçüleri olarak işlev görmüşlerdir. Dolayısıyla her türlü ticaret, zanaat ve sanat faaliyetinde, başkalarını ve hatta diğer canlıları, geleceği ve daha çok da öte dünyayı dikkate alan bir zihniyet egemen olmuştur. Bunun gereğine uygun olarak dostluk (Eşref Bin Ahmed, 2016, s. 26, 105; Kınalızâde Ali Çelebi, 2016, s. 141; Gölpınarlı, 1954, s. 121, 122), yardımlaşma (Eşref Bin Ahmed, 2016, s. 75, 106; Gölpınarlı, 1954, s. 117-124; Razavî, 2014, s. 212), doğruluk (Eşref Bin Ahmed, 2016, s. 35-59; Gölpınarlı, 1954, s. 117-132; Sülemi, 1977, s. 25-46) ve adalet (Gölpınarlı, 1954, s. 86-121; Sülemi, 1977, s. 33-89; 2011, s. 243) ticaret, zanaat ve sanat faaliyetlerinin temel unsurları olarak işlev görmüşlerdir. Tüm bunlar ise ticaret, zanaat ve sanatın tamamıyla bireysel çıkar beklentilerini, salt parasal amaçları, anlık ekonomik kâr beklentilerini aşan amaç, ideal ve ilkelere sahip olmasını sağlamıştır. Bu durumun en somut karşılığı fütüvvet ve/veya ahilik anlayışı ve bu anlayışın kurumlaşmış halidir. Bu bağlamda olmak üzere bu inceleme Osmanlı'da esnaf teşkilatının teşekkülünü ve tarihsel süreçteki dönüşümünü konu edinmektedir. Böylelikle Osmanlı iktisat sisteminin salt iktisadi unsurlardan oluşmadığı, bu haliyle de genel anlamda olmak üzere Osmanlı sisteminde önemli işlevler üstlendiği ortaya konulmuş olacaktır.

FÜTÜVVET ANLAYIŞI VE AHİLİK

Fütüvvet, Osmanlı öncesi İslam ve Türk-İslam toplumlarında varlığını sürdüren bir zihniyet yapısını ve çok yönlü faaliyet alanını ifade etmektedir. Dini ve askeri yönü olduğu gibi bir çeşit meslek örgütlenmesi ve dayanışması özelliklerine de sahiptir. Fütüvvetin Osmanlı'daki karşılığı olan Ahilik Kurumu da özellikle ilk zamanlarda benzer özellikler göstermiştir. Bu kurumlarda din, ahlâk, vicdan ile askeri, ekonomik, sosyal amaç ve çabalar girift bir bütünlük oluşturmuştur. Bu zihniyet ve yapı, Osmanlı devletinin özellikle kuruluş ve klasik dönemlerinde daha çok da ticaretin, zanaatların ve sanatların işleyişinde oldukça önemli işlevler üstlenmiştir.
Tarihsel açıdan sürecin başlangıcında fütüvvet anlayışı, takiben teşkilatı vardır. Nitelik amaç ve işlevinde radikal değişikliklere uğrayarak 13. yüzyılın başlarından nihaî şekline kavuşan bir anlayış ve yaşantı tarzını temsil eden fütüvvet, son aşamada ulaştığı anlamıyla cömert, misafirperver, dürüst, cesur genç demek olan Arapça "feta" kelimesinden türetilmiş bir isimdir. Kavramsal olarak "vücutlarını hakkın menfaat ve istirahatına hasreyliyen

zahitler" (Pakalın, 1993, s. 1/638) anlamına gelmektedir1. Güçlü şekilde kendisini ortaya koyduğu üzere, anlamında oldukça derin ahlaki bir boyut vardır; başkalarına kötülük yapmamak, nefse hâkim olmak, iyilikseverlik, cömertlik, yardımlaşma ve adalet gibi anlamları kapsamaktadır. Bu haliyle de ideal boyuttaki anlamıyla Müslümanı ifade etmektedir. Bu bakımdan fütüvvet anlayışının ürünü olan Fütüvvetnâme'lerde belirtilen ilkeler oldukça önemlidir. Bu ilkeler arasında helal kazanç, dünyayı itibar etmemek, edepli olmak, Allah'a kulluk, fedakârlık, yardımlaşma, sorumluluk, doğru sözlülük, adalet, dostluk, güzel sözlülük, her zaman iyilikten yana olmak ve kötülüklerden sakınmak temel ve baskın özellikler olarak ön planda yer almaktadır2. Bu anlayış zamanla bazı tasavvufi sosyal zümrelerin kişilik özelliklerine ve yaşantı tarzlarına dönüşmüştür. Böylelikle fütüvvet, sosyal bir sınıfın ahlaki yaşam koşullarını ifade etmeye başlamıştır. Bunlar, ilkelerden de anlaşıldığı üzere, geçimlerini daha çok ticaretle/zanaatla/sanatla temin eden kimselerdi. Bu durum fütüvvet anlayışının ticaret, zanaat ve sanatla ilişikli olmasını sağlamıştır. Fütüvvet anlayış ve ahlakına sahip tüccarların, zanaatkârların ve sanatkârların kişilik, tutum ve davranış benzerlikleri bir süre sonra doğal bir şekilde sosyal birlikteliğe dönüşmüş ve böylelikle fütüvvet teşkilatı oluşmuştur.

İşin garip ve dikkat çeken tarafı, sürecin başlangıcı sonuçta geldiği noktadan oldukça farklıdır. Başlangıçta kuralsızlık, zorbalık, eşkıyalık vardır. Abbasi iktidarına karşı tepkinin yol açtığı kanun ve kural tanımazlık vardır. Yerleşik düzene itiraz eden ve çoğunlukla gençlerden oluşan bazı kimselerin kuralsızlık, zorbalık, eşkıyalıkla hayatlarını sürdürmeleri bir süre sonra bir geleneğe dönüşmüştür. Bu kimselerin ilk isimleri bile oldukça manidardır; ayyâr (kanun tanımayan, kanun dışı; hilekâr, hileci, düzenbaz; çapkın, serseri, külhanî; çevik, yiğit), şatır (hayâsız, ahlâksız). Bu kimseler Orta Asya, İran, Irak ve Suriye şehirlerine yayılmış haldeydiler. Kendi aralarında küçük topluluklar oluşturmuş, gruplar halinde hareket ediyorlardı. Kendi içlerinde tam bir dayanışma ruhuyla hareket eden bu kimseler, kendilerinden olmayana ve özellikle de yerleşik siyasi düzenle irtibatlı olanlara karşı düşmanca duygulara sahiptiler. Bu kanun dışı topluluklar 10-12. yüzyıllar arasında fırsat buldukça sebep oldukları toplumsal karışıklıklarla büyük menfaatler elde ettiler. Her yana korku saldılar; halktan kimseler can ve mal emniyetini kaybetti. Çünkü başta Abbasiler olmak üzere kurulu düzeni temsil eden devletler bunları engellemekte başarılı olamadılar. Söz konusu kişiler güçlü yöneticilerden korktukları için onların zamanında geri çekilip, gizleniyorlar, fakat fırsatını bulunca da baş kaldırıp çapulculuk, soygun, darp, gasp gibi eylemlerde bulunuyorlardı. Kanunlara ve yaygın yerleşik kurallara aykırı milis güçler olarak hareket ediyorlardı. Tüm bunlara rağmen "çete" veya "eşkıya" tanımlaması bunlar için açıklayıcı değildir. Zira zamanla dönemin muhalif zihniyetleri arasında yer alan batınî bir zihniyeti de temsil etmeye başladılar.

1 Arapça bir sözcük olan fütüvvet, sözlüklerde tekil olarak "feta" şeklinde olup, delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişi anlamlarına gelmektedir. Feta'nın çoğulu "fityan"dır. Fütüvvet ve bunun yumuşatılmış biçimi "fütüvve" ise cömert, yiğit, gözü pek, yardımsever gibi anlamları ifade eder. Farsçada bu anlamları karşılayan sözcük "fütüvvetdar", "civan-merd"dir. Türkçede ise bu nitelikteki kişi için önceleri "akı" sözcüğü kullanılırken daha sonra Farsçanın "civanmerd" sözcüğü "cömert" şekline dönüştürülerek kullanmaya başlanmıştır.

2 Yahya bin Halil bin Çoban el-Burgazî (15. yüzyıl), bu ilke ve ölçüleri ağaç sembolü üzerinden açıklamıştır. Ona göre fütüvvet, bir ağaçtır; doğruluk yerinden biter, gövdesi ihsanda bulunmaktır, budakları temizliktir, doğru yolu bulmaktır, yaprakları edeptir, hayâdır, kökü Allah'ı tek bilmektir, meyvesi evliya sohbetidir, suyu rahmettir. Bu ağaç, yiğidin gönlünde biter, yapraklanır, yücelir (Gölpınarlı, 1954: 86).

Batınî bakış açısının verdiği yorum gücü ve anlayış genişliğiyle durumlarını kendi zihin dünyalarında kolaylıkla meşrulaştırabilmişlerdir. Eylemlerini ve yaşayış biçimlerini kendi içlerinde meşrulaştırmada zorlanmamışlardır. Bu kimselerin toplumda oluşturdukları kargaşa ve korku zamanla daha da yaygınlaşmıştır. Devlet güçleri bunlarla baş edememiştir. Çünkü sistematik bir anlayışa veya kitlesel bir bütünlüğe sahip değillerdi. Her yerde ve her zaman farklı küçük yapılar olarak ortaya çıkabiliyorlardı. Bu durum, Abbasi iktidarını oldukça meşgul etmiştir. Abbasi yöneticileri yok edemedikleri bu yapıları kontrol altına almanın yollarını düşündüler ve araştırdılar. Abbasî halifesi Nâsır-Lidînillâh (ö.1225), dağınık ve kural tanımaz halde bulunan bu kesimleri bir araya getirerek bunlardan devletin ve toplumun menfaatine göre hareket eden bütüncül bir teşkilat kurmanın arzuna sahipti. Böylelikle bu unsurların Abbasi iktidarına karşı örgütlenmiş gizli batinî hareketlerle olan iş birliklerini de kırmış olacaktı (Lombart, 2002, s. 213). Bunun için fütüvvete intisap ederek dönemin meşhur mutasavvıflarından Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 1234)'ye tasavvuf, fütüvvet ve İmamiye inançlarını birleştiren bir fütüvvetnâme kaleme aldırdı. Sühreverdî bir taraftan Sünnîlik ile mutedil Şiîliğin, diğer taraftan fütüvvetle sûfîliğin birbiriyle uyum içinde birlikteliğini destekleyen bir anlayışla yeni dönemin fütüvvet değerlerini formüle etti. Nâsır-Lidînillâh ise fütüvvet teşkilâtını yeniden şekillendiren bir ferman çıkardı. Bu fermanda fütüvvet anlayışını Hz. Ali'ye dayandırdı. Nâsır-Lidînillâh'ın fütüvvetin soy ağacını Âdem'den başlatarak Hz. Peygamber ve Hz. Ali yoluyla kendisine ulaştırdı. Fütüvvet unvanını ve nişanını verme yetkisini sadece kendisine ait kıldı. Böylelikle dağınık gruplar halindeki fütüvvet ehlini tek bir merkezde toplayarak kendisini de onların emir ve önderi ilan etti. Bu sayede ayyârların, şatırların yerini civanmerd, yiğit, er, sabırlı, sözünde duran, namuslu, özü temiz, kimseye zarar vermeyen, dostların menfaati için kendi zararını görmezden gelen, kimsenin malına el uzatmayan, çaresizlere ihsanda bulunan, kötülükten çekinen kişiliğe sahip kimseler aldı (Anadol, 1991, s. 10; Pırlanta, 2015, s. 59-84; Çağatay, 1981, s. 9; Uçma, 2011, s. 87; Erken, 2008, s. 26-29). Halife Nâsır'ın girişim ve çabaları sadece zihniyet anlamında değil, aynı zamanda yeni ve resmi bir teşkilat kurma anlamında da başarılı oldu. İnsani, ahlaki, dini, vicdani değerleri ön planda tutan sistematik ve bütüncül bir fütüvvet teşkilatı tesis oldu. Nasır-Lidinillah'ın uzun yönetimi sırasında geliştirip resmi bir görünüm vererek örgütlediği fütüvvet anlayış ve yaşayış biçiminin Anadolu'daki uzantısı kendini ahilik olarak ortaya koydu. Anadolu'ya gelenler arasında yer alan tüccarlar, zanaatkârlar ve sanatkârlar çalışma mekânlarını hazırlarken yabancısı oldukları yeni coğrafyada birlikte hareket ediyorlardı. Fütüvvet prensipleri "ahilik" ismi altında, söz konusu kesimlerin iş ve anlayışlarına nüfuz ederek hem onları canlandırıp, birleştirdi hem de onlardan güç alıp yaygınlık kazandı. Söz konusu kesimlerin "kardeşim" anlamına gelen "ahi" sözcüğünü isim olarak benimsemeleri, yaşanan şartlar açısından ihtiyaç duyulan birlikteliği, dayanışmayı, yardımlaşmayı ifade etmesi açısından oldukça önemli ve işlevseldir. Özellikle üst düzey devlet yetkililerinin, kadıların, müderrislerin, tacirlerin vb çok çeşitli zümreden kimselerin fütüvvet/ahilik anlayışını paylaşıp, bu anlayışın şekillendirdiği sosyal zümrelere dâhil olmaları, ahiliğin Anadolu'da hızlı yaygınlaşmasını ve güçlü bir teşkilata dönüşmesini sağlamıştır (Köprülü, 1994, s. 91). Bu haliyle de fütüvvet anlayışının Anadolu'daki özgün versiyonu oluşmuştur.

AHİLİK TEŞKİLATININ OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİNDEKİ DURUMU

Kronolojik olarak fütüvvet teşkilatından sonra ortaya çıkan ahilik teşkilatının, kendisinden önceki bu kuruluş ile olan ilişkisine bakıldığında, ikisinin birçok bakımdan benzeşmekle birlikte, birbirlerinin birebir aynısı olmadıkları da rahatlıkla söylenebilir. Ahlaki, sosyal ve askeri nitelikleriyle ön plana çıkan fütüvvet teşkilatına karşılık, ahilik teşkilatı fütüvvetin bu niteliklerini benimsemekle birlikte daha çok ticaret, meslek, esnaf ve bunların örgütlenmesi konularında önemli roller üstlenmiştir. Bu nedenle de daha çok Osmanlı ülkesindeki esnaf birliklerinin zihniyetini ve teşkilatını temsil etmiştir. Ayrıca fütüvvet teşkilatında askerlerin, zanaatkârların, sanatkârların ve bunların dışındakilerin birlikteliğinden oluşan bir yapı söz konusudur. Buna karşılık Ahi birliklerinde neredeyse sadece meslek gruplarına göre bir teşkilatlanma yapısı hâkimdir.

Ahiler, özellikle Osmanlı'nın kuruluş döneminde, toplumsal bir yardımlaşma ve dayanışma anlayışının etkisiyle şehir ve kasabalarda yoğun faaliyetler yürüttüler. Bölgenin asayişini temin, bazı bölgelerde mahalli idareyi yürütme, iktisadi işleri düzenleme ve çeşitli sanat ve meslekleri (dönemin isimlendirmesiyle "hirfetleri"3) gerçekleştirme gibi Osman Devleti'nin kuruluş yıllarında oldukça önemli bir dizi sorumluğu yerine getirdiler. Ahiler, Anadolu'nun tamamının fethini takiben Balkanlara ve Kırım'a yönelerek en küçük yerleşim birimlerine kadar uzanan bir örgütlenme üzerinden faaliyetlerine devam ettiler. Yaygınlıklarına ve dinamizmlerine tanık olması itibarıyla, 14. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'yu gezen Afrikalı Müslüman seyyah İbn Batuta'nın (ö. 1369) anlattıkları oldukça önemlidir. İbn Batuta, Anadolu'da neredeyse uğradığı her şehir ve köyde ahilerle karşılaşmış ve onlardan seyahatname niteliğindeki eserinde şöyle bahsetmiştir: Ahiler Anadolu'da yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her vilayette, her şehirde ve her köyde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancılara yakın ilgi gösterirler, yiyeceklerini, içeceklerini temin ederler, diğer ihtiyaçlarını karşılamakta itina gösterirler. Öte yandan bulundukları yerlerdeki zorbaları yola getirir, herhangi bir sebeple bunlara iltihak eden katilleri ortadan kaldırırlar. İşte bu gibi hususlarda bunların dünyada eşi benzeri yoktur (İbn-i Batuta, 1993, s.194-195).

Anadolu topraklarında, örgütlenme ihtiyacı duyarak bir araya gelen ve temelde fütüvvet anlayışını benimseyen Ahiler, belirli bir süre sonra meslek örgütlerine dönüştüler. Ahi teşkilatı içerisindeki meslek birlikleri ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşmaktaydı. Meslekte yükselmek için mesleki ehliyet ve liyakat şarttı. Öyle ki mesleği tam olarak öğrenemeyen bir kişi (kalfa) dükkân açamazdı. Yapının üyesi olan hiç kimse, ahilik ahlakının ve anlayışının gereklerini dikkate almazlık edemezdi. Temelleri en baştan beri sağlam atılmış olan ahilik teşkilatında, ahilerin sanat ya da meslekleri için gerekli olan madde tedarikinden onun işleniş ve satışına kadar tüm süreçleri en ince ayrıntısına kadar kapsayan kurallara bağlanmıştır. Bundan dolayı meslek ehli kişiler ve üretici ile tüketici arasındaki rekabet ve sürtüşme gibi olumsuzluklar büyük oranda ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki bu teşkilat sayesinde devletin herhangi bir etkisi olmadan şehir esnafı kendisini idare edebilmekteydi. Teşkilat

[3] Kunduracılık, duvarcılık, demircilik, marangozluk, dokumacılık vb. küçük el sanatlarına verilen ad.

sayesinde şehirlerde esnaftan kaynaklanan suiistimale, yolsuzluğa ve geleneğe aykırı hareketlere fırsat verilmemekteydi. Aynı zamanda gerçekleştirdiği sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın bir gereği olarak maddi durumu iyi olmayan usta adaylarına işyeri açmak, evlendirmek, hastalara ve yoksullara yardım etmek, Ramazan ayında ve bayram günlerinde halktan muhtaç olanlara yardımda bulunmak gibi faaliyetlerde bulunan ahilerin benimsedikleri bu inanç ve anlayışlar, iktisadi anlayışlarının da temelini oluşturuyordu. Ahiliğin benimsediği temel anlayışta iktisadi sistemin işleyişi talep yönlü değil, arz yönlüdür. Küçük üreticiliğe dayanan bu sistem ile ekonomi kendisine yeterli hale gelmiştir. Bu anlayış hem insani hem de iktisadi açıdan böyleydi. Bu bağlamda klasik Osmanlı zihniyetine bakıldığında insanın alıcı değil, verici olması gerektiği (Tabakoğlu, 2017, s. 24) anlayışının yerleşik olması tesadüf değildir. Bu anlayışta başkalarının yararını kendi yararı gibi hatta kendi yararından daha kıymetli gören insanlar ön plandadır.

Osmanlı kentlerindeki esnaf örgütleri, ekonomik hayatın temelini oluşturuyorlardı. Mevcut belgeler esnafla ahilik anlayışı arasındaki güçlü ilişkiye ve hatta büyük oranda aynılaşmaya işaret etmektedir. Zira ahi zihniyeti, esnaf arasında güçlü bir gelenek olarak yaşamış, bu haliyle de ticari faaliyetlerin yürütülmesinde belirleyici olmuştur. Pir, destur almak, kalfa, usta, kuşak kuşanmak gibi özellikler hem esnaf hem de ahiler için benzer anlamlar ve işlevler ifade ediyordu (İnalcık, 1970, s. 216). Büyük oranda tasavvufi bir karaktere sahip olan ahiliğin etkisiyle Osmanlı esnaf teşkilatların her birinde esnaf şeyhi, kethüdası, yiğitbaşı ve ehl-i hibre gibi üyeleri bulunurdu. Bu üyeler, o meslek veya sanat grubundaki ustalardan oybirliği ile seçilen kişilerdi. Seçim sonucu, kadı sicillerine (Şer'iyye Sicili) kaydedilerek yasal bir nitelik de kazanırdı. Bu disiplinli teşkilatlanma sayesinde merkezi yönetim çok uzun süre ekonomiyi rahatlıkla denetleyebilmiş ve üretim-tüketim ilişkisinin düzenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak mümkün olabilmiştir.

Ahilik ile esnaf birliklerinin ilişkisi ile ilgili dikkate alınabilecek özelliklerden bir diğeri de ahi birlikleri içinde yer alan ahi baba ve şeyh gibi görevlilerdir. Bu görevliler, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden uzun süreçte bazı esnaf birliklerinin yöneticileri olarak varlıklarını korudular. Bu yöneticilerin görev ve yetkileri tamamıyla bağlı oldukları esnaf birliğiyle sınırlıydı. Ancak ahi baba denilen kişinin durumu farklıydı. Ahi baba, belirli bir bölgede örgütlenmiş olan bütün esnaf birliklerinin üstünde bir güç ve saygıya sahipti (Taeschner, 1965, s. 968). Tamamıyla birlikler üstü bir konumu vardı. Ahi baba esnaf birlikleri tarafından seçilir ve kadının bildirimi üzerine devlet de bu kişiye berat verirdi.

Ahilik, 13. yüzyılın ortasından başlayarak 20. yüzyılın başına kadar uzanan uzun süreçte Anadolu'daki büyük-küçük tüm yerleşim birimlerindeki ticaret, zanaat ve sanat faaliyetlerini şekillendiren, yönlendiren ve denetleyen bir anlayışın ve teşkilatın ismi olarak anlam kazanmıştır. Bu kurumun işleyişinde egemen olan anlayışın en temel özelliklerini ve amacını yardımseverlik, dostluk, konukseverlik, iyilik ilkeleri; gençleri sanat yahut meslek sahibi yapma çabası; esnaf olan üyelerini gündüz işyerlerinde, geceleri ahi zaviyelerinde ahlaki yönden eğitmek ve bilinçlendirmek oluşturmaktaydı. Bu teşkilat ticaret, zanaat ve sanatta işinin ehli eleman yetiştiren; üyelerinin işlerini, davranışlarını, yaşayışlarını yönlendiren ve denetleyen bir kurum olarak bir şekilde de olsa hep devrede oldu. Elbette ki zaman içerisinde özellikle de 18. yüzyıldan itibaren yönlendirme ve denetim açısından önemli

oranda güç ve irade kaybına uğramışsa da 20. yüzyılın başlarına kadar bir anlayış ve ahlak olarak Osmanlı ülkesindeki varlığını sürdürmüştür.

OSMANLIDA ESNAF BİRLİKLERİ/LONCALAR

Ahiliğin teşkilatlanma biçimi olan zaviye sistemi 14. yüzyılın sonlarına kadarki dönemde Osmanlı tüccar, zanaatkâr ve sanatçılarının örgütlenme tarzını teşkil etmiştir. Ancak 14. yüzyıldan itibaren zaviye anlayışının etkisi giderek azalmıştır. Zaviye tarzı örgütlenme biçiminin yerini, zamanın ticari faaliyet ile ilgili ihtiyaçları karşılayacağı düşünülen ve Avrupa'da görülen meslek örgütlerini temsil eden lonca tipi teşkilatlanma almıştır. Teşkilatlanmış esnaf gruplarını ifade eden "lonca" sözcüğünün Osmanlı Devleti'nde ne zaman kullanılmaya başlandığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmuyor. Ancak İtalyan şehir devletlerinin Osmanlı ile girmiş oldukları ticari ilişkiler ve özellikle Galata ve etrafında yerleşik yabancı tüccarların oda ve hanlar için kullandıkları lonca sözcüğünün zaman içinde yaygınlık kazandığına ilişkin görüş oldukça yaygın kabul görmektedir. Lonca sözcüğünün ilk kullanımlardaki anlamı ise yerel tüccarların esnafa satacağı malın depolanıp dağıtıldığı anlamına gelmektedir. Fakat süreç içinde doğrudan esnaf teşkilatı ile özdeşleşerek, esnaf sistemini/birliğini ifade etmeye başlamıştır.

Lonca sözcüğünün esnaflarla ve esnaf birliği ile ilgili kullanımının bilinen ilk örneği 16. yüzyıla aittir. Kullanıldığı yer ise II. Bayezid Kanunnamesidir. Lonca sözcüğünün kavramsal inşasında 17. yüzyılın özel bir önemi vardır. Zira esnaf birliğini ifade etmek için kullanımıyla ilgili ilk örneklerden birisi 1632 tarihine aittir (Gerber, 1988, s. 49). Bu kullanım, Bursa esnaf birlikleriyle ilgilidir. Konunun araştırmacılarından Kal'a (1998, s. 47), İstanbul esnafı ile ilgili lonca isminin kullanıldığı en eski arşiv belgesinin tarihini 1697 olarak vermektedir. Fakat tüm bunların istisna kullanımlar olduğu anlaşılıyor. Yaygın kullanımı için biraz daha beklemek gerekmektedir. Lonca ismi 18. yüzyıla gelindiğinde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Osman Nuri Ergin, Evliya Çelebi'nin 17. yüzyıl ortalarında kaleme aldığı seyahatnamesinde esnafla ilgili birçok ayrıntıya yer verdiği hâlde loncadan bahsetmemesine dikkat çekerek, lonca isminin esnaf arasında kullanımının 18. yüzyıldan önce olamayacağını iddia ederken (Ergin, 1995, s. 1/549), esasen istisna ve yaygın kullanım arasındaki farkın sınırını belirlemiş olmaktadır. Osmanlı kurumlarıyla ilgili araştırmalara imza atmış olan Kütükoğlu ise, loncanın esnaf teşkilatı için isim olarak kullanımının 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başı olduğu görüşündedir (Kütükoğlu, 1986, s. 56). Yine konuya ilişkin önemli araştırmaların sahibi Mehmet Genç de lonca isminin yaygın kullanımının tarihini 18. yüzyıl olarak belirlemiştir.

Loncalar yaygınlık kazanınca, unvanları bölgeden bölgeye değişen lonca başkanları, loncanın lideri konumuna kavuştular. Lonca başkanı, Arap coğrafyasında "şeyh", Kuzeybatı Afrika'da "emin", Türkiye ile Balkanlar'da "kethüda" veya "kâhya" olarak adlandırılırdı (Goitein, 1968, s. 267-270). Kethüda, ilgili iş ya da sanat kolunun üyelerince seçilir ve görevi merkezi yönetim tarafından onaylanırdı. Hiyerarşik bir otorite anlayışının hâkim olduğu esnaf birliklerinde yüksek otorite konumundaki kethüdanın esnaf tarafından seçilmesi önemliydi. Esnaf

grubu eğer isterse kadı ya da Divan-ı Hümayun'a başvurarak bir kethüda atanmasını talep edebilirdi. Kethüdayı seçmek, görev yapan kethüdayı haklı bir nedene dayanarak değiştirmek ya da devlet tarafından başka birinin atanmasını istemek esnaf grubunun insiyatifindeydi. Her ne kadar kadının onayı gerekli olsa da kadı, birliğin istemediği birisini kethüda olarak atayamazdı. Kethüda, merkezi yönetim tarafından gönderilen resmi emirlerin uygulanmasını sağlamakla sorumluydu. Yönetim ile lonca arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir role sahipti. Yönetim adına hareket ettiği gibi, esnafın haklarını da korunmasında önemli roller üstlenmişti. Örneğin yönetim adına hareket etmesinin bir gereği olarak bazı zamanlar kethüdaların devlet adına vergileri topladıkları olmuştur. Kethüda, merkezi yönetime karşı doğrudan sorumlu olan kişiydi. Esnaf kethüdası loncada oturumları yöneten kişiydi ve alınan kararlarda oldukça etkili bir isimdi. Her esnaf birliğinin kethüdası vardı (Özkaya, 1994, s. 25). Lonca kethüdalarının üzerinde bir şehir kethüdası bulunur ve kentin diğer ileri gelenleri ile birlikte kentlileri yönetime karşı temsil ederdi. Kethüda, birliğin maddi işleriyle ve yönetimiyle uğraşırdı. Kethüdanın esnafın yolsuzluklara karışmasını önlemek, esnaf arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, gerektiğinde bunları kadıya veya Divan-ı Hümayun'a iletmek ve esnafı yönetmek gibi önemli görevleri vardı. Daha sonraki yıllarda bu görev için hükümetten berat-ı şerif alınmaya başlanmıştır (Kütükoğlu, 1994, s. 133).

Osmanlı lonca sistemindeki bir üretici, faaliyet alanı ile ilgili esnaf birliğine katılmak ve belirli bir miktarda ödenek vermek zorundaydı. Toplanan bu gelirlerin harcanacağı alanlar ve ne zaman harcanacağı belliydi. Bu harcamalar hiçbir şekilde keyfi olamazdı. Usta olabilmiş birlik üyesi yeni bir dükkân açma izni almış, ancak yeterli sermayesi yoksa gerekli olan sermayeyi lonca birliği o kişiye temin ederdi. Ayrıca evlenmek isteyenlere, hasta olanlara, yoksul olan cenaze sahiplerine, evi ya da dükkânı zarar görenlere yardım edilirdi. Birlik üyeleri arasındaki karşılıklı yardımlaşma her zaman desteklenirdi. Esnaf birlikleri pek çok toplumsal işlev görmekte ve kişiye dinin yüklediklerine ek olarak ahlak ilkeleri uygulamaktaydı. Kalitenin çok önemli bir kıstas olarak belirlendiği için herhangi bir üye belirlenen standartlardan farklı, daha kötü bir mal ürettiğinde, birlik bununla ilgili olarak halkı muhakkak uyarırdı. Özellikle küçük olan şehirlerde zaten birbirini tanıyan şehirliler arasında duyulan bu kötü olay sonrasında büyük ihtimalle o esnaf o yerleşim birimini terk etmek zorunda kalırdı. Zira esnaf birliklerinde iş ahlakı oldukça önemliydi; esnaftan son derece kanaatkâr bir biçimde işini en iyi şekilde yapması, utanılacak faaliyetlerde bulunmaması ve meslek sırrını saklaması beklenirdi. Esnaf birimlerindeki çalışanlar, aralarında tecrübelerine ve başarı derecelerine göre yükselen ve saygı anlayışının eşlik ettiği bir hiyerarşiye göre sıralanırlardı. Genel ilkelere, ahlak kurallarına, yasaklara karşı gelenler suçlarının durumuna göre cezalandırılır, hatta loncadan çıkarılır ve mesleğe devam edemez hale getirilirdi.

Osmanlı'da her esnaf birliğinin Orta Sandığı, Esnaf Vakfı, Esnaf Sandığı, Esnaf Kesesi isimleriyle anılan bir yardım birimi bulunurdu. Bu sandık, o birliğin kethüdasının veya yiğitbaşının gözetim ve sorumluluğundaydı. Sandığın gelirlerini, çıraklıktan kalfalığa yahut kalfalıktan ustalığa yükselenler için ustaların verdiği paralar ve belirli aralıklarda gücüne göre esnaftan toplanan bağışlar oluştururdu. Sandıkta toplanan paralar, ticaret, zanaat ve sanatı geliştirmek için belirli bir nema karşılığında verilirdi. Sandık gelirlerinin bir kısmı, yukarıda da bahsedildiği üzere hayır işlerine harcanırdı. Hali vakti iyi olmayanlara, ticari açıdan zarara uğrayanlara,

hastalanıp işini takip edemez hale gelmiş esnafa yardımda bulunulurdu. İşsiz kalanlara yardım edilirdi. Hatta ölen ve cenaze masraflarını karşılayacak yakını veya ekonomik imkânı olmayan esnafın cenaze giderleri için kullanılırdı. Esnafın karşılaştığı sosyo-ekonomik problemleri çözme veya bu problemlerin ağırlığını hafifletme işlevine sahip birlik sandıkları, dükkân açmak isteyen ustaların önemli kredi kaynaklarından birisiydi. Kısacası, esnaf birliklerinin söz konusu sandıkları, yatırım, üretim, tasarruf ve tüketim gibi faaliyetleri düzenleme konusunda önemli bir araç ve kaynaktı.

Fütüvvet geleneğinden ahiliğe geçmiş olan özelliklerden birisi, düşman işgaline veya eşkıyaya karşı gerektiğinde fiilen mücadele etmekti. Bu gelenek aynen Osmanlı esnaf birliklerinde yaşamaya, hatta bireysel girişim olmaktan çıkarak, kurumsal bir nitelikte yaşamaya devam etmiştir. Devlet, büyük bir sefere çıktığı zaman esnaf birlikleri devreye girer ve seferin ihtiyaçlarına katkı sağlamaya çalışırlardı. Seferler masraflıydı ve devletin maddi imkânları her zaman yeterli olmayabiliyordu. İşte bu durumlarda esnaf birlikleri imkân ve yetenekleriyle sefere dâhil olur ve ihtiyaçları karşılama konusunda bazı sorumluluklar üstlenirlerdi. Bu girişimin kurumsallaşmış ismi ordu esnafı idi. Sefere çıkılmadan önce devlet esnaf birliğine yardım talebini iletirdi. Ya da esnaf zümrelerindeki talipler, kethüdalarına müracaat eder ve sefere katılma veya seferin bazı ihtiyaçlarını karşılama isteklerini bildirirlerdi. Bazıları ise sefere de bizzat katılmak isterdi.

Esnaf birliği seferli olacak ordu esnafını titiz bir çalışmayla tespit ederdi (Ekinci, 2008, s. 283). Sefere katılacak esnaf grupları, ordunun ihtiyaç duyacağı alanlardan seçilirdi. Bu sebeple genellikle şu tür esnaf gruplarının sefere katılması istenir veya izin verilirdi: Sağlık, beden temizlikçisi (hamamcı, mumcu, attar, berber), hayvan donanım ve besinci (nalbant, arabacı, muytâb, sarrâc, semerci, arpacılar), giyimci, kuşamcı (hallâc, hayyât, pembedûz, keçeci, çukacı, bezzâz, kazzâz, çadırcı, çamaşırcı, çakşırcı, postalcı, pabuççu, çizmeci, haffâf, nalçacı, eskiciler) ve metal eşyacı (bakırcı, kalaycı, demirci ve kazancılar) (Çelik, 2018, s. 264).

Sefere götürülen ordu esnafı, sefere zorla götürülmediğini, seferde ihtiyaç olan hizmeti istek ve iradesiyle yerine getirmeye çalışacağını taahhüt eden bir evrakı kadı huzurunda imzalardı. Sefere katılacak esnaflar, sefer sürecinde ordu mensubu statüsünde kabul edilirdi. Orducu esnafı olarak askerin yanında orduya iştirak eden esnafın tüm harcamaları ise ilgili esnaf birliğince karşılanırdı. Ordu esnafından yalnızca sefer döneminde faydalanılmazdı. Bunlar gerekli görüldüğünde inşaatlarda ve hac yolcularının ihtiyaçlarının giderilmesinde de görev yaparlardı.

Esnaf birlikleri (loncalar) 17. yüzyıldan itibaren tüm büyük kentlerde çalışan nüfusun neredeyse tamamım kapsayacak kadar kapsamlı ve sistematik çalışan bir teşkilata dönüşmüştür. Bunu sayısal olarak tespit etmek mümkündür. Her ne kadar farklı rakamlara ulaşmak mümkün olmuşsa da bir araştırmanın bulgularına göre4 17. yüzyıl İstanbul'unda 1109 esnaf birliği bulunduğunu ve bu örgütlere üye olan kişilerin sayısının 126.000 olduğu anlaşılıyor. Bu rakamlar tartışılır nitelikte olmakla birlikte, esnaf birliklerinin ve üyelerinin sayısı hakkında bir kanaat oluşturması açısından önemlidir. 1854 yılının sonunda pek çok Osmanlı kenti ile benzer özellikler taşıyan İzmir'de ise 140 farklı esnaf loncası bulunmaktaydı Baykara, 2000, s. 167-173. 1876 yılında hazırlanan Devlet

Salnamesine göre İstanbul'da loncalar halinde örgütlenmiş 237 farklı esnaf grubu bulunmaktadır (Baykara, 2000, s. 173-780). Merkezi yönetim zaman zaman esnaf birliklerini denetler, belirlenmiş genel ilkelere uygun davranıp davranmadıklarım kontrol ederdi. Örneğin 1680 yılında hazırlanan bir kanunname ile ölçü ve tartı aletlerinin; 1725 yılında çıkarılan bir fermanla bıçakçıların; aynı yıla ait başka bir fermanla, satışa sunulan mallardaki kalitenin; 1726 tarihli bir fermanla genel satış fiyatlarının ve dolayısıyla narhın; 1727 tarihli bir fermanla gemiciler kethüdası aracılığıyla kerestenin; 1754 tarihli bir fermanla Beyazıt ve Fatih camilerinin onarımları için gerekli taş ve mermerlerin, 1766 tarihli bir fermanla debbağların denetimi geçekleştirilmiş, bu denetimler için kethüda ve yiğitbaşılar görevlendirilmiştir (Halaoğlu, 1991, s.50).

Osmanlı esnafında ilişkileri şekillendirme açısından dini bir ayrışma olmamakla birlikte, üretilen malın veya verilen hizmetin türünde dinin belirleyici bir rolü vardır. Bazı meslekler özellikleri gereği, ağırlıklı olarak belli bir dine mensup olanlar tarafından icra edilmekteydi. Bu sebeple bazı meslekleri yalnızca gayrimüslimler icra ederken, bazılarını ise Müslümanlar icra etmiştir. Müslümanlar tarafından icra edilmesi günah olan bazı meslekleri gayrimüslimler yapmaktaydı. Örneğin fırıncılık gibi toplum ve devlet tarafından çok önemsenen ve temizliğin temel konu olduğu mesleklerde daha çok Müslüman esnaf yer almıştır. Konuyla ilgili arşiv belgeleri ve esnaf defterlerinde yer alan bilgiler dikkate alındığında, 16. ve 17. yüzyıllarda İstanbul'da gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeler dışında kalan yerlerde faaliyet gösteren fırıncıların çoğunun Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Fırın sahipleri veya işleticileri dışında fırınlarla ilgili başka bir konu da fırında çalışan işçilerin dini aidiyetleridir. Müslüman fırınlarında gayrimüslim işçi çalıştırılması konusunda bazı çekinceler mevcuttu. Gayrimüslimlerin temizlik kurallarına yeterince riayet etmeyecekleri endişesi, Müslüman fırınlarında gayrimüslim çalıştırılmaması için bir sebep olarak görülmekteydi. Bununla beraber temizliğe riayet şartına uyanların çalıştırıldıkları da anlaşılmaktadır (Demirtaş, 2010, s. 368-369).

Esnaf loncaları 18. yüzyıl başlarında ve Osmanlı şehirlerinin çoğunda büyüme ve ekonomik güçlerini koruma çabası içindeydiler. Bununla beraber, esnaf loncalarının sayısı ve etkisi, bölgeden bölgeye veya şehirden şehre farklılıklar gösteriyordu. Bu süreçte İstanbul'daki tüm loncalar her bakımdan bir değişim geçirmeye başladılar. Osmanlı hükümeti, İstanbul'da sürmekte olan siyasal ve askeri kargaşalar sebebiyle, tüm loncalara nizâm verme çabasına girdi. Hükümet, ana hatlarıyla, bu loncaların sayısını, örgütlenme biçimini ve idarecilerinin (kethüda, yiğitbaşı ve ihtiyarlar) isimlerini bilmek ve lonca idarecilerinin atamalarını onaylamak istedi. Kefalet sistemini de zanaatkârlar arasında sıkı sıkıya uygulamaya çalıştı. Üretilen malların fiyatlarını ve kalitesini denetlemeye çalıştı. Loncanın talepleri doğrultusunda, izinsiz açılan dükkânları kapattı (Erdoğdu, 2019). Esnaf loncalarının hammadde sorununu, üretim miktarını ve satış mahallerini denetlemeye çalıştı. İşleyiş ve pazarlama ile ilgili yasal ve örgütsel düzenlemeler yaptı. Bunların yanı sıra, loncaya kayıtlı olmayan ustaların isimlerini ve sayılarını belirlemeye ve kayıt altına almaya çalıştı. Denetim ve gözetimi başarılı bir şekilde yerine getirebilmek için esnaf ve tüccarlarla ilgili bilgilere ihtiyaç vardı. Bu amaçla İstanbul kadısı Mehmed Said Münir Efendi (öl. 1738) lonca sayımı ile görevlendirildi. Mehmed Efendi, on iki yıllık devam eden çaba ve çalışmalarıyla İstanbul esnaf loncalarıyla bilgileri toplayıp bir deftere kaydetti.

OSMANLI LONCA TEŞKİLATI VE GEDİK SİSTEMİ

Osmanlı Devletinde her isteyenin istediği ticaret, zanaat veya sanatla ilgili olarak bir işyeri açma yetkisi yoktu. İş yeri açmak sıkı şekilde kontrol altına alınmıştı. Kişisel istek ve sermaye, iş yeri açmanın yeterli şartı kabul edilmezdi. Kimin hangi şartlarda neyin ticaretini, hangi zanaatı veya sanatı yapabileceğinin sıkı denetlenen kuralları vardı. Bu kurallar içerisinde iki tanesi temel nitelikteydi. 17. yüzyıla kadar yasal bir dayanağı ve karşılığı olmaksızın uygulamada egemen olmuş iki kuraldan birisi fiilen yürütülen meslek grubunun dâhil olduğu esnaf birliğine/loncasına üye olmak, diğeri ise kişisel açıdan o işin gerektirdiği beceriyi elde etmiş olmaktı. Yani kalfalık aşamasını geçmiş olan bir kişi, iş yeri açabilmek için ustasının ve üyesi olduğu esnaf birliğinin iznini almak zorundaydı. Ustanın izni, o kişinin o işi yapabilecek yeteneğe sahip olduğunun en önemli deliliydi. Ustanın bu izni, esnaf birliği açısından oldukça önemli ve gerekliydi. Zira gerek usta gerekse kalfa o işle ilgili Birlik tarafından sıkı bir şekilde hem iş yetenek ve becerileri hem de kişilik ve ahlakı açısından denetlenirdi. Eğer usta, kalfasına iş yeri açma izni vermiyorsa, bu durum, kalfa olan o kişinin hem iş yeteneğiyle hem de tutum ve davranışlarıyla o işi yürütmeye yetkili ve yeterli olmadığı anlamına gelirdi. Dolayısıyla eğer usta, kalfasına iş yeri açma (usta olma) izni verirse, o iş koluna ait Birlik bunu önemser ve kabul ederdi. Fakat buna rağmen bir kişinin ustasından ve üyesi olduğu Birlik'ten izin alması da iş yerini açması için yeterli değildi. Çünkü her Birlik'in denetiminde olan işyeri sayısı o Birlik tarafından kontrol altında tutulurdu. Bir iş kolunda iş yeri sayısının kontrolsüz bir şekilde artışına izin verilmezdi. Bu nedenle bir kişi gerekli izinleri aldıktan sonra iş yeri açabilmek için ya işini bırakan kişinin yerine geçerdi ya da işini sürdürmekte olan kişiye ortak olurdu. Bu sistem 17. yüzyıldan sonra "gedik" ismiyle kurumlaşacak olan bir düzenlemenin gereklerine göre şekillenmeye başlamıştır. Bu kurumsallaşmayı ise belirli şartların zorlaması gerektirmiştir.

Önceleri fiilen var olan ama ismen ve yasal açıdan var olmayan gedik sistemi, devlet ve iş kolunun birliği tarafından sıkı şekilde denetlenen ve resmi bir izni gerektiren şekliyle ilk defa 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra uygulamaya konulmuştur. Bu tarihten itibaren, bir zanaat, sanat veya ticaret faaliyetinde bulunma hakkının elde edilmesine "gedik" denilmeye başlanmıştır (Üçok, 1972, s. 155). Şehirlerde ve özellikle de başkent olan İstanbul'da ticaretin öneminin artmasıyla ve genel sistemde gerçekleşen çözülmenin getirdiği baskılar, ticaret, zanaat ve sanatta daraltıcı önlemler almayı zorunlu kılmıştır. Gedik bunun sonucudur. Esnaf kethüdasının incelemesi, esnaf grubu ile devletin izni ile elde edilen gedik ile her mahalle, köy, kasaba ve şehirde belirlenen dükkân sayısının aşılmasının önüne geçilmiştir. Ayrıca yine mevcut esnafı koruma bağlamında uygulanan imtiyaz fermanları, esnaf sayılarının değişmemesini, mülk sahiplerinin kiraları yükseltmemesini, gediği olmayanların ticaret ve sanat yapmamalarını, boşalan gedikleri çırak ve kalfaların alması gibi ölçü ve hükümleri kapsamaya başlamıştır (Özkan, 2016, s. 91-92). Yasal bir dayanağa sahip kılınan gedik uygulamasının bilinen ilk örneği 1653 tarihinde Silivri'de faaliyet yürüten fırıncı esnafına verilen gediktir. 1659 yılınca ise

İstanbul'daki camcı esnafına gedik hakkı verildiği resmi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak gediğin yasal bir niteliğe sahip olması ancak 1727'de gerçekleşmiştir.

Osmanlı'da gedik izni sıkı şekilde denetlenirdi. Bu şekilde denetlenmesinin temel nedeni, yıkıcı rekabeti önlemekti. Mevcut esnaf bu uygulamayla korunmuş oluyordu. Bir gedik sahibi öldüğünde, kethüdanın tezkeresi ile o gedik, ölen şahsın mirasında sayılır ve eğer ölen kişinin varisi yoksa bu gediğe hazine el koyardı. Böylece, gedik mülkiyeti denen bir mülkiyet şekli ortaya çıkmıştır. Gedik sahibi olmayan bir lonca üyesi, dilediği gibi dükkân açıp üretim faaliyetinde bulunamazdı. Devlet ve esnaf birlikleri olan loncalar, yetersiz üretimin tüketicinin daha yüksek fiyatlar ödemesine, aşırı üretimin ise zanaatkârların düşük fiyatlar yüzünden haksızlığa uğramasına yol açtığının bilgi ve bilinciyle hareket ediyordu. Dolayısıyla bu düzenlemelerin hem tüketicinin hem üreticinin yararına olduğunu, uzun tecrübe ve gelenekleriyle biliyorlardı.

Gedik sistemi ismen ve fiilen kişilere yönelik uygulanan sistemin ismi olmakla birlikte, esasen aynı zamanda loncalar açısından özellikle 17. yüzyıldan sonra devlet tarafından sıkı denetimler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 17. yüzyıldan itibaren esnaf örgütlenmeleri tekelci esnaf loncaları haline dönüşmüştür. 1860 yılına kadar uygulanan bu tekelci yaklaşım sonucu gerekli olmadıkça esnaf ve dükkân sayıları arttırılmamıştır. Devletin, rakip mallar üreten esnaf birlikleriyle ilgili politikası, aynı bölge içinde veya birbirlerinin piyasalarına müdahale edebilecek yakınlıkta bulunan farklı bölgelerde, benzer mal üretimine dayanan birden fazla birliğin kurulmasına izin vermeme şeklinde olmuştur. Bu politikanın uygulanmasında üretim tekellerine sahip olan esnaf birliği lehinde karar verilmiştir. Fakat üretim tekeline sahip esnaf birliğine rakip olan grup, yasağa rağmen piyasada faaliyet göstermeye başlamışsa ve rakip esnaf birliğinin ürettiği mal, üretim tekeline sahip esnaf birliğinin ürettiği malın kalitesinde ve fiyatı da aynı ise bu rakip birlik, üretim tekeline sahip esnaf birliğiyle birleştirilmiştir (Kal'a, 1995, s. 429).

İki çeşit gedik vardı. Sabit (müstekar) gedik, dükkân veya atölye gibi sabit yerleri tanımlamak için kullanılırdı. Bu tür gedik hakkına sahip olanların sanat ya da ticaretini başka bir yerde yapması pek mümkün değildi. Gedik sahibi eğer herhangi bir nedene bağlı olarak göç etmek durumunda kalırsa kendisiyle birlikte senedini değiştirerek gediğini de nakletmek durumundaydı. Diğer gedik türü ise seyyar ya da havzî gediktir. Bu tür gedik uygulamasında, gedik kişiye özgüydü. Bu gedik hakkını elde eden kişi istediği yerde işini/sanatını icra etme hakkına sahipti (Çağatay, 1997, s. 216-217).

OSMANLI LONCA TEŞKİLATI VE İHTISAB/NARH SİSTEMİ

Ülkedeki tüm toplum kesimlerinin ve bireylerin tüketim ihtiyaçlarının karşılanması Osmanlı'da sistemsel bir sorumluluktur. Bu bakımdan ekonomik sistemin temelini oluşturan piyasaları üretimden tüketime kadar kontrol altında tutmayı temel bir sorumluluk kabul eden Osmanlı Devleti üreticisiyle, esnafıyla ve tüketicisiyle tüm kesimleri zarara uğratacak herhangi bir duruma izin vermemek için piyasanın her aşamasında denetim gücünü açıkça ortaya koyardı. Halk açısından düşünüldüğünde, ihtiyaç duyulan malların uygun fiyatla temin

edilebilmesi ne kadar önemliyse, yönetim açısından düşünüldüğünde ise ülkede ihtiyaç hissedilen tüketim mallarının yeterli miktarlarda bulunması ve uygun fiyatlarla satılması bir o kadar önemliydi. Bu nedenle Osmanlı ülkesinde üretilen tüm malların fiyatları önemli bir devlet işi olarak resmi makamlarca belirlenirdi. Bu sadece idari ve malî bir sorumluluk değil, aynı zamanda dini bir sorumluluktu. Zira İslam ekonomi anlayışında eksik rekabet koşullarında fiyatlara müdahale edilmesi yönetimin temel sorumluluklarından birisidir (İbn Teymiye, 2001; Kavakçı, 1975). Bu sorumluluğu yerine getiren muhtesip her şeyden önce iyiliği emreden, kötülükten sakındıran kişidir. Bu bakımdan Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin dahi Medine'de gerekli gördüğü durumlarda çarşı ve pazarları denetleyerek çeşitli müdahaleleri ile muhtesiblik yaptığı söylenebilir. İslam devletlerinin tamamında muhtesib görevlendirmesi yapılmıştır. Bunun Osmanlı öncesindeki son örneği Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleridir. Bu devletlerde, daha çok da şehirlerde ön plana çıkan muhtesiblerin çarşı ve pazarın kontrolü, bu mekânlardaki düzenin sağlanması, ölçü-tartı ve alışverişe fesat karıştırılmaması gibi şehir ve ülke ekonomisini ilgilendiren konulardaki varlıkları hep ön planda olmuştur. Muhtesiblik, kadim bir geleneğin parçası olduğu içindir ki, örneğin Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün kaleme aldığı Siyasetname'de de muhtesib konusu bilhassa dikkate alınmış ve muhtesibin görevinin ve varlığının önemi açıkça ortaya konmuştur: Terazileri ve fiyatları doğru tutması, alışverişlerin ve etraftan getirilen ve pazarlarda satılan her şeyin doğru olup olmadığını bilmesi, hile ve alçaklık yapmamaları, tartıları doğru tutmaları, Allah'ın emirlerine uymayı ve yasaklarından kaçınmayı yerine getirmeleri için her şehre bir muhtesip memur edilmelidir (Nizamülmülk, 2012, s. 62). Doğal olarak bu ilke Osmanlı'da aynen geçerli olmuştur. Muhtesib, genel ahlakın korunması ve ticari denetimle görevli olup kadıya bağlı olarak çalışırdı (Tabakoğlu, 2005, s. 90). Narh uygulaması da bu kapsamda yer almaktadır.

Sözlük anlamı azamî fiyat olan narh, devletin üreticiye/esnafa mallarını belli bir fiyata satmalarını emretmesi ve belirlenen fiyattan aşağı veya yukarı fiyata satış yapmayı yasaklamasını ifade etmektedir (Pakalın, 1993, s.1/654-655). Temel amaç piyasada oluşan fiyat hareketleri karşısında halkın, üreticilerin, esnafın zarar görmesinin önüne geçme isteğidir. Bu ise tüm kesimlerin menfaatlerini, hatta bazen çatışan menfaatlerini gözeten bir anlayışla yapılabilecek bir şeydir. Devlet Osmanlı'da bunu yapmaya çalışırdı. Bunu başarıyla yapabilmek için kadim bir geleneğin tecrübelerinden yararlanarak narh sistemini uygulamaya koymuştu. Devlet gerçekleştirdiği müdahale ve düzenlemelerle piyasaya arz edilen mal ve hizmetin fiyatını belirlemeyi asli sorumluluklarından birisi kabul etmişti. Devletin/yönetimin narhı ne kadar önemsediğinin, önemsemesi gerektiğinin örneği olarak Lütfi Paşa'nın (Görev süresi: 1539-1541) ifadeleri önemlidir: Narh durumları dünyanın önemli işlerindendir. Onunla çok sıkı bir şekilde uğraşmak gerek. Makam sahiplerinden bir kısmının pirinç tüccarı olması ve bir kısmının evinde attar dükkânı olmaması gerekir. Narh fakirlerin işidir (Lütfi Paşa, 1982, s. 20-21). Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600)'de narhı önemli işlerden saymış ve belirlenen fiyatlara uyulması gerektiğini belirtmiştir. Fiyatlara uymayanların ister üretici ister tüketici olsun cezalandırılması gerektiği ifade etmiştir. O da narhı, Sarı Mehmet Paşa (ö. 1717) gibi bireysel değil toplumsal bir sorumluluk kabul etmektedir. Sultan başta olmak üzere, narha gereken önemi vermeleri gerektiğini ifade ederek narh konusunda devletin en başında

bulunanların bu işi önemsemelerini ve bizzat ilgilenmelerini tavsiye etmiştir (Kütükoğlu, 1983, s. 5, 6). Koçi Bey (ö. 1650?) ise, narh konusundaki görüşlerini açıklarken, konunun önemine dikkat çeken öğretici bir üslup kullanmıştır. Koçi Bey, Benim Saadetli Hünkarım, narh dedikleri vezir kulun emreder ki, kasablar koyun etinin vakiyyesin on akçeye satsınlar, buğdayın işlesin altmış akçeye ve pirincin işlesin elli akçeye. Her ne kadar şehir içinde alınur ve satılur var ise bahasın tayin ettiklerinden narh verildi derler. Benim Devletli Hûnkarım, her kaça murâd-ı humâyunumuz olsa bir nesne ferman buyurmak, böylece hatt-ı şerif yazasız sen ki, vezir-i azamsın, kasablara tenbih edesin on iki akçeye narh veresin şöyle bilesün. Böylece bir esnafın bahasın tayin buyurmağa narh derler (Koçi Bey, 2008). Bilindiği kadarıyla narh uygulamasına karşı çıkan tek devlet adamı Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'dır. O, bu konuda ahvâl-i narh kitapta yoktur. Bey ve şira, rıza-yı tarafeyn ile olmalıdır. Herkese lazım olan me'kulat-ı meşrubat-ı melbusat her ne bayiînden rızalarıyla iştira eylesünler diyerek fiyatların serbest bir ortamda işlemesini uygun görmüştür. Ancak bazı esnafın, bu durumu fırsat bilerek işi abarttıkları anlaşılınca, Fazıl Mustafa Paşa'nın vefatından sonra tekrar narh uygulamasına dönülmüştür (Başer, 2009; Tabakoğlu, 1987, s. 118-120)5.

Narh uygulamasının Osmanlıda yasal bir zemine kavuşturulması Fatih döneminde gerçekleştirilmiştir. İstanbul'un fethinden itibaren Belediye işleri esaslı kurallara bağlanmış, yiyecek maddeleri, giyecek ve ev eşyasına narhlar tespit edilmiştir (Sahillioğlu, 1967). Öncesi konusunda detaylı bilgi mevcut değildir. Uygulanıyor olsa bile6, bunun sistemli ve bütüncül bir uygulama şeklinde olmadığı açıktır. Fatih döneminde, kurumsal bir niteliğe kavuşan narh uygulamasının gereğine uygun olarak, fiyatı belirlemek için kadının başkanlık ettiği bir komisyon teşekkül ettirilirdi. Pazara gelen, satışa sunulan mallar, kadının başkanlığındaki bu komisyonca belirlenirdi. Komisyon, ilgili malı üreten esnaf birliğinin yönetim grubunu teşkil eden şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehl-i hibre (ehl-î vukuf), ayân, ulema, nizam ustaları ve bigaraz müslimin esnaf temsilcilerinden oluşurdu.

Narh belirlenirken şartlar dikkate alınırdı. Hammadde fiyatlarının ve imalat giderlerinin yükseldiği dönemlerde muhtemel bazı suiistimallerin önlenmesinin yanında, üretici ve tüketicilerin korunması amacıyla narh fiyatları yükseltilirdi. Hammadde fiyatlarının yüksekliği, ayrıca imalat giderleri gibi çeşitli masraflar ile birlikte

5 Sonraki dönemde narh sistemini onaylamayan birisi olarak Ahmed Cevdet Paşa'nın ismini anmak gerekir. O da fiyatların piyasa koşullarında serbestçe oluşmasından yanadır.

6 Bu konuda Osman Bey dönemiyle ilgili bir bilgi şöyledir:
"Pazar kuruldu… Germiyan'dan gelen bir kişi: "Bu pazarın bacını bana satın" deyince, ona: "Şimdi Han'a git" dediler. O da doğru Osman Gazi'ye geldi sözünü söyleyip: "Han'ım! Bu pazarın bac'ını bana sat" dedi. Osman Gazi: "Bac nedir" diye sorunca, o kişi: "Pazara getirilen her bir şeyden ben akçe alırım" cevabını verdi. Osman Gazi de bunun üzerine: "Hey adam! Senin bu pazara gelenlerden alacağın mı var da bunlardan akçe istersin?" deyince o zat: "Han'ım, bu töredir ve gelenektir; bütün memleketlerde bunu padişahların alması adettir" dedi. Osman Gazi: "Tanrı buyruğu ve peygamber sözü müdür veya o beyler bunu kendilerinden mi ortaya koymuşlardır?" deyince o kişi: "Töredir Han'ım, çok öncelerden kalmıştır" cevabını verdi. Osman Gazi ziyadesiyle öfkelenerek: "Hey adam bu kazananın kendi mülkü olur, onun malına ortak mıyım ki bana akçe ver diyeyim. Hadi git ve sana zararımın dokunmamasını istersen bu sözü söyleme" der. Sonra halk: "Han'ım! Bu pazara hizmet edenlere nesne gerek, para vermeleri âdettir" dedi. Bunun üzerine Osman Gazi: "Madem ki böyle diyorsunuz, kim bir yük getirip satarsa iki akçe versin, satmayan da hiçbir şey vermesin" dedi" (Âşık Paşazâde, 2010: 62).

maliyetinin de yükseldiği bir zamanda narh fiyatları düşük tutulurdu. Narh uygulanacak ürünlerde mevsim de dikkate alınırdı. Örneğin, et tüketiminin çoğaldığı kuzu kesim zamanında, sebze ve meyvelerin değiştiği veya çoğaldığı mevsim değişikliklerinde, halkın daha çok tüketim yaptığı ramazan aylarında, kuraklık veya aşırı yağışlar nedeniyle ürün alınamadığı dönemlerde narh tespiti titiz bir şekilde ve mevcut koşullara göre mümkün olduğunca herkesin faydası dikkate alınarak belirlenirdi. Yine zorunlu gıda maddeleri olan ekmek, et, yağ, süt, yoğurt, peynir ile bu maddelerin yapımında kullanılan ürünler için kıtlık ve bolluk dönemlerinde, maliyet fiyatlarındaki farlılıklar dikkate alınarak narhlar yeniden belirlenirdi. Tüketiciyi olduğu kadar üreticiyi de koruma amacıyla başvurulan bu uygulamalar, iki yönlü olabilmekteydi. Bu durum tavan ve taban fiyatlarının belirlenmesiyle gerçekleştirilmekteydi. Tavan fiyat uygulamasında mal veya hizmetin satılabileceği en yüksek fiyat, taban fiyat da malın satılabileceği en düşük fiyat belirlenirdi. Üretici, ürettiği malın fiyatının yükseltilmesini talep ettiğinde, komisyon üretim sürecini dikkate alarak maliyeti hesaplaması yapardı. Yeterli kabul edilebilecek bir düzeyde kâr söz konusu ise fiyat yükseltilmez, yoksa ilkeler çerçevesinde gerekli düzeltmeler yapılırdı. Üretici/esnaf malı belirlenen fiyattan; yani narh üzerinden satmak zorundaydı. Narhın fiyatı tespit edildikten sonra, esnaf bu fiyatın üzerinde ve altında satmayacaklarını taahhüt eder, sonra listeler sicillere kaydedilir yeni fiyatlar esnaf ve halka duyurulurdu. İlan edilen fiyatlara uyulup uyulmadığını kontrol işini ise muhtesip yapardı (Başer, 2009). En sık karşılaşılan problem, belirlenen narha uygun olmayan davranışların sergilenmesiydi. Bu davranışlarda yaklaşık olarak %5 oranındaki bir sapma normal kabul edilir ve herhangi bir ceza söz konusu olmazdı.

Malların fiyatlan tespit edilirken nitelikleri dikkate alınır, mamul mallar ve ara mallar için farklı yöntemlerle fiyatlar belirlenirdi. Hammaddelerin ve üretimde kullanılan ara malların fiyatları belirlenirken özellikle arz koşulları dikkate alınırdı. Elbette söz konusu malların üretim sürecinde ortaya çıkan maliyetlerini tam olarak hesaplamak mümkün değildir. Bu nedenle aşırı bir kâr olmadığı sürece piyasada oluşan fiyatlar genellikle aynen kabul edilirdi. Genellikle belirlenmiş ortalama kar oranı %10-%20 düzeyleri arasında değişirdi. Bununla birlikte uzak bölgelerden getirilen veya ithal edilen malların maliyeti tam olarak belirlenemediği için ilgili esnaf ile kadı arasında bir pazarlık marjı söz konusu olurdu. Belirlenen narh kadı sicillerine kaydedilir ve hem esnafa hem de halka ilan edilirdi. Narh toptancı ve perakendeci için ayrı ayrı belirlenirdi. Toptancı olan kişilerin perakendeci olarak çalışmaları yasaktı. Malların toptancılardan esnaflara aktarılması belirli bir düzen içinde olurdu. Burada temel amaç esnafın malsız kalmamasıydı (Tabakoğlu, 1987, s. 121).

Osmanlıda tüm ticari faaliyetlerde toplumsal fayda ön plandaydı. Esnaf birlikleri, üretilen malların kalitesi ve fiyatlarının belirlenmesi konusundaki yetkileri oldukça sınırlıydı. Bu yetki devletteydi. Osmanlı ülkesindeki esnaf birliklerinin toplumsal yapıya ve devlet sistemine en önemli katkısı, gündelik ihtiyaçların yol açtığı problemleri asgari düzeye ve hatta mümkünse tamamen ortadan kaldırmaya yönelik işleviydi. Bu işlevi, toplumsal dayanışma duygusunun eşlik ettiği bir anlayışla yerine getirirlerdi.

Osmanlı devletinde piyasanın denetlenmesinde ve narhın belirlenmesinde muhtesibin sorumluluğu büyüktü. Muhtesib, en dar manada, hisbe işiyle uğraşan kişidir. Hisbe ise, ihtisab ile aynı kökten olup, sözlük anlamı

itibariyle saymak, ecir, sevap, bir fiili sırf Allah rızası için yapmak demektir. Bununla birlikte ihtisab, "bir şeyin kötülüğünü beyan etmek, yetinmek manasına gelir ki modern devlet kurumlarında devlet muhasebesi, çarşı zabıtası manasıyla da kullanılmıştır" (Kavakçı, 1975, s. 12). Muhtesib görevlendirmesi, yukarıda da geçtiği üzere, Osmanlının, önceki İslam ve Türk-İslam devletlerinden devraldığı köklü bir geleneğin parçasıydı. Osmanlı birçok alanda önceki İslâm ve Türk-İslâm devletlerinin idari tecrübelerinden istifade etmeyi önemserdi. Bu açıdan, geçmişteki söz konusu devletlerin müesseselerini almış fakat zamanla bunları daha da geliştirerek kendi bünyesine monte etmiştir. "Daire-i Adalet" anlayışına bağlı kalınarak, iaşe, gelenekçilik ve fiskalizm7, ihtisap ile birleştirilmeye; dolayısıyla hisbe kurumuna, ilkeler çerçevesinde ihtiyaçları karşılama bakımından olumlu sonuç alınabilmesi adına işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Piyasa kontrolü ve bu kontrolün mekanizmaları da bu bağlamda önem ve anlam kazanmaktadır. Sultanın onayı ile atanan muhtesib, görevini genellikle iltizam yöntemi ile alırdı. Çok az rastlansa da bazı bölgelerde devlet için faydalı işler yapan kişilere bir memuriyet olarak verildiği de olurdu. İltizam usulü ile görevi alan kişiden bedel-i mukataa denilen bir miktar alınır ve bu kişiye görevini bildiren bir berat verilirdi. Muhtesib görev süresi boyunca kendisine yardımcı olacak kişiler seçer ve bu kişileri sürekli denetim altında tutardı. Farklı mesleklerden olan bu kişilere arif, avn, emin, gulam, haberci gibi isimler verilirdi. Muhtesibin en bilinen yardımcılarından birisi koloğlan idi. Kendilerine muhtesib oğlanı da denmiştir. Muhtesibe daha çok ihtisab adı altındaki vergileri toplamak hususunda yardım eden koloğlanların arşiv belgelerinde ve kadı sicillerinde genelde on beş nefer olduğundan bahsedilmişse de sayıları döneme göre değişiklik göstermiştir. Tüm bu yardımcılar gerek nitelikleri gerek karakterleri itibariyle muhtesip kadar işlerinde ehil, donanımlı, dürüst ve güvenilir olmak zorundaydılar. Muhtesibin görevi ne kadar önemliyse, muhtesibi temsilen iş gördükleri için, yardımcıların görevi de o kadar önemliydi.

Muhtesib, idarî birimin yöneticisi olan kadının önemli yardımcılarından birisiydi. Muhtesip, devlet nezdinde işleri "kadı marifetiyle" yürütmesi noktasında ona bağımlı olduğu kadar, mali işler ve kendi yetki alanına giren hususlarda bir o kadar ondan bağımsız bir yöneticiydi. Görevine ilişkin konularda şahit, delil ve ispat aramaksızın hüküm verme yetkisine sahip olduğu için, piyasa/pazar işlerinde kadıdan daha üstün ve daha geniş yetkiye sahipti (Kazıcı, 1988, s. 15). Bir kadının görev yaptığı her yönetim biriminde de bir muhtesib bulunurdu. Muhtesibin yetkisi, sorumluluk alanıyla sınırlı olmak üzere büyüktü. Muhtesib, esnaf ile ilgili kanunların uygulanışını kontrol ederek, esnaf ile halk arasındaki ilişkileri düzenlerdi. Merkezi yönetim muhtesib sayesinde loncaları denetler, esnafın haklarını korur ve istikrarlı yapının devamını sağlardı (Taşköprülüzade, 1975, s. 576-577). Muhtesib, ağırlık ve ölçü birimlerinin, atölye ve pazarların denetlenmesi, gıda maddelerinin kalite kontrolü, altın ve gümüş gibi değerli materyallerin kalite ve ağırlık kontrolü, şarap üretimi ve şans oyunlarının yasaklanması, genel yolların düzeni ve güvenliği, inşaatların kontrolü, ahlakın korunması gibi kapsamı oldukça geniş göreve sahipti (Demombynes, 1953, s. 158).

[7] Fiskalizm (Gelircilik): Devletin ekonomik gelirlerini artırmayı ve buna bağlı olarak ekonomik giderlerini de azaltmayı amaçlayan yaklaşımın gereğine uygun olarak hazinenin gücünü sürekli kılmaya ve bu bağlamda vergi kaçağını sıkı bir denetimle önlemeye çalışan sistemin ismi.

Muhtesib, bir yıl boyunca görevinin yapar, yıl sonunda göreve devam etmesine ya da başka birinin görevlendirilmesine karar verilirdi. Muhtesib, esnafın ödemesi gereken vergileri zamanında toplayarak hazineye gönderirdi. Pazardaki tüm malları kontrol ederek istenilen kalitede olup olmadığım belirler, ayrıca farklı yerlerden tüccarlarca getirilen malların gümrük vergisinin ödenip ödenmediğini kontrol ederdi. Muhtesib, pazarı, tüketicileri ve satıcıları korumak ve bir düzene koymak için görevlerini titizlikle yapardı. Görevi dâhilinde bir suiistimal tespit ederse, bunu halka duyururdu (Barkan, 1942, s. 326-340). Çarşı ve pazarların kontrol edilmesi sırasında suçlu bulunan esnaf muhtesibin emriyle, tarafından yanında bulunan yardımcılar tarafından derhal cezalandırılırdı. Cezanın derhal ve topluluk içinde uygulanıyor olması, muhtesibin gücünün önemli bir göstergesiydi. Muhtesib herhangi bir kişiyi cezalandırırken kadı gibi şahit ve delil aramazdı. Zaten ilgilendiği alandaki suçlar oldukça açıktı. Yalancı şahitlik yapanlar ve geçerli bir mazereti olmaksızın borçlarını ödemeyenler de yine muhtesib tarafından cezalandırılırdı.

Esnafı denetlemekle görevli muhtesibin, bu görevi uygulama yöntemi belliydi. Tespit edilen fiyatların denetimlerinde pazarların kontrolleri merkezde bizzat sadrazam tarafından "kola çıkmak" suretiyle yapılabildiği gibi sadrazamın olmadığı zamanlarda bu kontroller kadıların başkanlığında yapılırdı. Taşradaki pazar teftişleri, genelde kadının başkanlığında yapılırdı. Kadının olmadığı durumlarda da kontrol işleri muhtesip tarafından gerçekleştirilirdi. Muhtesip kontrol işlerini maiyetinde bulunan kol oğlanları ile yürütürdü (Başer, 2009). Esnafın teftişi sırasında en sık karşılaşılan suç çeşitleri, ruhsatsız işyeri açma, kaçak yollarla tablakârlık, gedik hakkını satmada işlenen suçlar, meslek ilkelerine ve kurallarına aykırılık, mekân ihlali, mesleki yetersizlik, yetki gaspı, kefalet uygulamasındaki suçlar, kaçakçılık, karaborsa, vurgunculuk, borcunu ödememe, kaliteyi bozma, narh ve dirhemde ihlal şeklinde sıralanabilir8. Esnaf kendi faaliyet alanı için belirlenen söz konusu kanun ve kuralları ihlal ettiği zaman uygulanan cezalar genellikle hapis cezası olmaktaydı. Çok ağır suçlar dışındaki fiillere hapis cezası verilirdi. Esnaflıkla ilgili hapis cezasını gerektiren davranışlar; öngörülen nizamnamelere aykırı tutum ve davranış, müşterilerin mağdur olmasına yol açacak uygulamalar, piyasanın işleyişini sekteye uğratacak güven bozucu eylemler gibi durumlardı. İstisna durumlarda sorumluluğunu yerine getirmeyen esnafa kürek cezası verildiği de olurdu. Bu ağır bir ceza türüydü. Gemilerin kürekçi ihtiyacını karşılamak için başvurulan bu ceza türü, doğrudan verildiği gibi, genellikle bir suça istinaden yakalanan kişilerin cezalarının küreğe dönüştürülmesi şeklinde de uygulanırdı. Kürek cezasına göre daha ağırı ise sürgün cezasıydı. Suçların bir sistematik ve sürekli hale geldiği durumlarda sürgün cezası tercih edilirdi. Kayıtlardan, usulsüz bir şekilde imal ettiği ürünü fahiş fiyatlara satan esnafa sürgün cezasının verildiği anlaşılmaktadır.

İhtisab sistemi dâhilinde muhtesib uygulaması 1826 yılına kadar devam etmiştir. 1826 yılında bir isim değişikliği ile İhtisab Nezareti kuruldu. Böylelikle 1826'dan itibaren devletin idari kademelerine bir de ihtisab nazırı unvanı eklendi. İhtisab Nezareti'nin kurulmasının ardından görev tevcihi ihale usulüyle yapılan terazicibaşılık görevine ek olarak muhtesibin, bostancıbaşı, hamallar yazıcısı, kavaslar gibi farklı isimlerde istihdam edilmiş yardımcıları da oldu. Zira uygulamada, pek çok farklı görevin bir arada yürütülmesinden doğan

[8] Demirtaş, Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, s.6

sıkıntının tespitine binaen 1845 yılında polis teşkilatı ve 1846 yılında Zaptiye Müşiriyyeti kurularak, nezaretin, sadece esnaf kontrolü ve narh meselesiyle ilgilenmesi sağlanmış, 1855 yılında İhtisab Nezareti'nin lağvı ve yerine Şehremaneti'nin kurulmasıyla da belediye zabıta memurluğu görevini yürüten ihtisab neferleri, bu görevi, kavaslara devretmiştir (Abay, 2002, s. 358).

DEĞİŞİM

Lonca siteminin işleyişinde aksamalar yaşanmasının, esnafın zor durumda kalmasının gerek ticaretle gerekse zanaat ve sanatla uğraşan kimselerin başta ekonomik açıdan olmak üzere birçok bakımdan zorlanmasının ve böylelikle Osmanlı ekonomik sisteminin zorda kalmasının çok farklı nedenleri söz konusudur. Üretimde ve ticarette bulunan ve devlete vergi veren esnaf ile askeri sistemin bir parçası olan Yeniçeriler arasında gerçekleşen birleşme, çoğu zaman kolay fark edilmeyen ama Osmanlı'nın ekonomik sistemiyle askeri sisteminin problemli hale gelişine kaynaklık yapan önemli nedenlerden birisidir. Söz konusu birleşme ile devletin bekası için gerektiğinde canını ortaya koyan ve işi askerlik olan kimseler, uzak durmaları ve hatta hiç ilgileri olmaması gereken siyasi ve ekonomik işlere dâhil olurlarken, üretimde bulunan ve vergi veren bir kesim ise orduya sızıp hem ordunun işleyişinde aksamalara yol açmış hem de asıl işlerinden ve vergi vermekten uzaklaşarak devleti mali anlamda zora sokmuşlardır. Bu açıdan, döneminin tanığı olarak, yazarı bilinmeyen Kavanin-i Yeniçeriyan isimli metin oldukça önemlidir. Kavanin-i Yeniçeriyan'a göre, yeniçerilerin ticaretle uğraşmaya başlamaları askeri duyarlılık ve yeteneklerini kaybetmelerine yol açmıştır. Yine söz konusu kaynaşma o noktaya gelmiştir ki, Kahire, Şam ve Halep gibi şehirlerdeki esnaf ya yeniçeri kökenlidir ya da yeniçerinin bizzat kendisidir (Hamilton, Gibb, Bowen, 1950, s. 280).

Yeniçerilerin esnaf veya esnafların yeniçeri olmasının ürünü olan yeniçeri esnaflığı, önceleri istisna bir durum olmasına karşılık 17. yüzyılın sonunda kanunlaşmakla kalmamış aynı zamanda meşrulaşmıştır. Hatta öyle ki bir Bostancıbaşı sultandan kendi birliğine gelir sağlamak için değirmen açma izni isteyebilmiştir (Kafadar, 1981, s. 83). Yine 17. yüzyılda, yeniçeri ağalarından biri olan Bektaş Ağa, İstanbul'da ekmek ve et piyasasını kontrolü altında tutacak bir güce erişmiştir. Üstelik tefecilik yapmaktadır. Esnaf, Bektaş Ağa'nın toptancıları eliyle gelen yüksek fiyattaki malları satın almak zorunda kalmıştır. Yüksek fiyata mal satın almak zorunda kalan esnaf ise kendi maişetlerini korumak adına fiyat artışına gitmiştir. Dolayısıyla narh da alt üst olmuştur. Öyle ki Bektaş Ağa'nın spekülatif faaliyetleri sebebiyle et fiyatları 8 kuruştan 15 kuruşa kadar yükselmiştir (Kafadar, 1981, s. 96). Yiyecek fiyatlarındaki artış akçenin değer kaybıyla birleşince halkın içine düştüğü sıkıntı da dayanılmaz bir hal almıştır. Bu örnek bile özellikle yeniçerilerin esnaflaşmasının ne kadar ciddi problemlere yol açtığının ve açabileceğinin önemli bir göstergesidir. Esnafla iş birliği yapan ve bir miktar sermaye sahibi olan yeniçeriler karaborsa yoluyla fiyat artışlarına yol açarken, daha küçük işlerle uğraşan ve esnaflaşan yeniçeriler de narh kuralına riayet etmeyerek ticaretin en önemli kurallarından birisini işlevsiz hale getirmişlerdir (Kaya, 2013).

Sefer dönemleri esnaf ve esnaf birlikleri için oldukça önemliydi. Esnaftan bazıları, ihtiyaca bağlı olarak orduyla birlikte sefere çıkarken, işlerine devam eden esnaf ise orducu esnaf statüsündeki meslektaşlarının masraflarını karşılarlardı. Bu maksatla devlet tarafından belirlenen ve toplanan paraya orducu akçesi denirdi. Toplanan para şer'iyye siciline kaydedilirdi. 17 yüzyıldan itibaren askeri seferlerin uzaması nedeniyle orducu akçesi, esnaf için ciddi bir ekonomik yüke dönüşmeye başlamıştır. Orducu akçesinin esnaf üzerindeki mali yükünü ve özellikle seferlerin uzamasından dolayı artan dayanılmaz ağırlığını anlamak için Patrona isyanıyla sonuçlanan olaylar dizisi dikkat çekicidir (Aktepe, 1958; Özcan, 2007; Olson, 1977; Mantran, 1986). İsyanla sonuçlanan sürecin önemli faktörlerinden birisi bu orducu akçesi meselesidir. Süreç şöyle işlemiştir: 1730 tarihinde kararlaştırılan sefer için, önceki seferlerde olduğu gibi geleneğe uygun bir şekilde, birçok esnaf orduya alınırken, diğer esnaftan da orducu akçesi adı altında tahsilata başlanır. Ancak orducu akçesinin orducu esnafa verilmeyip, bazı idareciler tarafından zimmetlerine geçirildiği dedikodusu İstanbul halkı arasında konuşulmaya başlanır. Söylendiğine göre ihtiyaçları karşılanmayan orducu esnafı zor durumdadır. Öte yandan ordunun Üsküdar'da bekleme süresi uzadıkça uzamakta, her geçen gün esnaf için mali bir külfete dönüşmektedir. Yaptıkları ödemelerin meslektaşlarına gitmediğinin, üstelik onların mali durumlarının her geçen gün daha da kötüleştiği haberini alan esnaf, birileri tarafından el konulan paralarını istemeye başlarlar. Orducu esnaf da ihtiyaçlarının karşılanmasını talep eder. Her iki kesimdeki esnafın huzursuzluğu her geçen gün daha da artar. Oluşan huzursuzluk, çoktandır huzursuz olan yeniçerilerle esnafın iş birliğine yol açar ve Patrona Halil isyanı patlak verir.

Önceleri, sefer sırasında kendilerine ihtiyaç hissedilen esnaf kesimleri isteyerek sefere katılırdı. Çünkü bu katılım salt ekonomik gerekçelerle olmasa bile, kendilerine ekonomik imkân da sağlıyordu. Ancak 17. yüzyıldan itibaren sefer sürelerinin uzaması, orducu esnafa yapılacak ödemeler için esnaftan toplanan paraların haksız bir şekilde bazı idareciler tarafından zimmetlerine geçirilmesi, esnaf kesimi arasında ciddi huzursuzlukların nedeni olmaya başlamıştır. Bu dönemde esnafın artık orducu olma isteği taşımadığı, zorla sefere dâhil edildikleri resmi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Örneğin 1772'de İstanbul kadısına gönderilen bir hükümde, esnaf arasındaki "bî-insaf" olarak nitelenen bazı kimselerin sefer ve savaş ortamındaki kargaşadan yararlanarak firar ettikleri, bu yüzden "insaf sahibi" esnafın orduya gönderilmesinin önemini hatırlatan bir tembih vardır (Ergin, 1995, s. 616).

18. yüzyılda yeniçerilerin loncalara müdahalesini artıran ve pekiştiren bir uygulama ise ticari hayatı, lonca sisteminin işleyişini oldukça ciddi düzeyde sarsıcı olur. Maaşlarını (ulufelerini) hazineye terk etmeleri karşılığında yeniçerilere esnaf loncalarında idari görevler (kethüdalık) verilmeye başlanır (Kaya, 2013). Sayıları günden güne artan memurların maaşlarını ödemede zorluk çeken devlet, bu uygulamayı kendi mali yükünden kurtuluşun bir yolu olarak gördüyse de hem en önemli askeri kurumunu hem de ekonomik sistemini felç edecek bir uygulamayı başlatmış olur. Uygulamaya göre bundan böyle bir yeniçeri lonca üyelerinin temsilcisi ve vergilerinin de toplayıcısı olabilmektedir. Kethüdanın esnaf birliğinin üyeleri arasından seçilmesi yerine, devlet memuru olarak atanması esnaf birlikleri için önemli problemlere yol açabilecek bir süreci başlatmıştır. Zira bundan böyle esnafı temsil eden kethüda, esnaf olmadığı için esnafın problemlerini, ihtiyaçlarını, beklentilerini bilmeyecektir. Esas olarak esnaf olmadığı için meslek ile ilgili konularda etkin kararları genellikle

alamayacaktır. Bu sebeple esnaf birlikleri kendilerini başarılı şekilde temsil edemeyen ve iyi bir yönetici vasfına sahip olmayan merkez tarafından atammış kethüdanın yanı sıra faaliyetleri ile ilgili işleri yönetmesi için oy çokluğu ile yeni bir kethüda daha seçmeye başlarlar. Bu durum loncalarda bir karışıklığa yol açar. Her ne kadar merkezi yönetimce atanan kişi daha çok aidatları toplayan sorumlu olarak görülürse de istenmeyen sonuç engellenemez. Yeniçerilerin kethüda olması uygulaması, denetimin tam gerçekleştirilememesi nedeniyle esnaftan alınan vergilerin biraz daha artmasına yol açar.

Yeniçerilerin esnaf birliklerine girmeleri, devlet için de ciddi mali kayıplara yol açmıştır. Zira asker olarak vergiden muaf olan yeniçeriler ticari hayata atıldıklarında bu imtiyazlarını korumaya çalıştılar. Yeniçeriler sahip oldukları askerî kimlikleriyle esnaf olarak loncalara dâhil olurlarken loncaların geleneksel işleyişini dikkate almadılar. Örneğin çırak-kalfa-usta gibi lonca iç düzenindeki mesleki formasyon açısından büyük önem arz eden geleneksel yapıyı önemsemediler. Osman Nuri Ergin, yeniçerilerin daha sonra yürütülen tüm çabalara rağmen esnaflaşmaktan vazgeçemediklerini ve her geçen gün artan sayıda esnaf rolüne girmiş yeniçerinin hem esnafa hem de halka zulmetmelerinin çok sayıda örneğini derlemiştir. Örneğin, yeniçeriler kendi ortalarının nişanını İstanbul'a gelen bazı gemi ve kayıklara vurarak, güya o gemi ya da kayığı himayesi altına aldığını göstermiş olur. Fakat bunun karşılığında da o gemi veya kayıktaki maldan hisse talep eder. Bu durum ciddi fiyat artışlarına yol açtığı gibi ticari faaliyetlerdeki kural ve kaideleri de altüst eder. Yine kollarında yeniçeri nişanı olan hamallar başkalarının çalışmasına engel oldukları gibi, bir de taşıdıkları yükün bedeli kadar taşıma ücreti talep ederler. Bir başka örnekte ise üç dört yeniçeri tahmis-hâneye[9] giderek kahveye üçte biri oranında nohut gibi maddeler karıştırıp geri kalan kahvenin bedelinden pay isterler (Kaya, 2013; Koyuncu, 2008). Bir başka örneğe göre de yeniçerilerin herhangi bir bina inşaatında o binaya vurdukları nişan, amelenin yevmiyesinden hisse alacakları ve bina sahibinin de istediği kimseleri çalıştıramayacağı anlamına gelmeye başlar (Ergin, 1995, s. 608-609). Tüm bunlar bağlamında İnalcık'ın tespit ve görüşleri önemlidir: "Kapıkulu birliklerinin (yeniçerilerin) lonca birliklerine girişleri Osmanlı lonca sisteminin gerilemesinin önemli nedenlerinden birisidir. Askerî kökenli olmaları onları muhtesip ve kadı denetiminden bağışık kılıyor, lonca sistemini kendi çıkarlarına göre değiştirmelerine imkân sağlıyordu. Genellikle resmî yollardan belirlenen piyasa fiyatını göz ardı edebildikleri gibi, kaliteyi düşürüyor, önceden ustalık belgesi almaksızın nerede isterlerse orada dükkân açıyorlardı. Sıklıkla esnafı ortaklığa zorluyor, kârlarını bölüşüyorlardı. En kötüsü de yasal olmayan bir şekilde ham maddeden büyük çapta kâr sağlamalarından dolayı ceza almaktan kolaylıkla sıyrılabiliyorlardı. Tüm bu nedenlerle, geleneksel lonca yapısının dağılmasında ve genel olarak Osmanlı zanaatının gerilemesinde büyük role sahip oldular" (İnalcık, 1994, s. 158-159).

1826 yılı yeniçeriler için önemli olduğu kadar, loncalar ve doğal olarak esnaf için de oldukça önemlidir. 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla sürgüne gönderilen yeniçeri listeleri onların esnafla ne oranda bütünleştiğinin önemli bilgilerini vermektedir. 1826'yı takiben cezalandırılan 490 yeniçeri üzerinde yapılan bir çalışmada (Sunar, 2009, s.186), İstanbul ve Edirne'deki 271 yeniçeriden 130'unun esnaf ya da dükkân sahibi

[9] Kahvenin kavrulup öğütülüp satıldığı yer

oldukları tespit edilmiştir. Marangoz, ekmekçi, manav, kahveci, tenekeci, ayakkabıcı ve debbağ gibi bazıları dükkân sahibi olarak elinde sermaye gerektiren, bazıları ise beceri gerektiren esnaf sayısı, yukarıdaki verilere bakıldığında kabaca %50'dir. Bu noktada yeni bir problem gündeme gelmektedir: hemen hemen %50'si şehir ekonomisiyle doğrudan bağlantılı bir grubun devre dışı bırakılmasının şehir veya ülke ekonomisini olumsuz etkilediği kesindir (Kaya, 2013).

Osmanlı esnafının tabi olduğu bir takım yazılı kurallar vardı. Bunların başında ihtisap kanunnameleri gelmekteydi. Bu kanunnameler tüketicinin hukukunun yanı sıra, esnafın da hukukunu koruyan metinlerdi. Bu çerçevede, sunulan malın tabi olacağı kuralları içermekteydiler. İhtisap kanunlarının yanı sıra esnaf birliklerinin faaliyetlerini daha iyi şartlarda sürdürebilmelerini temin etmek üzere, esnafın uymak zorunda olduğu kurallar da vardı. Esnafın genel olarak tabi olduğu kuralların yanı sıra her meslek erbabının uymak zorunda olduğu o mesleğe has kurallar da vardı. Sisteme bir bütün olarak bakıldığında Osmanlı esnaf kanunnameleri, nizamnameleri ve tüzükleri bir bütün olarak esnafın faaliyetlerini düzenlemekteydi. Osmanlı yönetimi, ülkenin her yanına dağılmış bulunan, devleti ekonomik ve toplumsal konuda destekleyen esnaf örgütlerine (loncalara) geniş haklar tanımıştı. Osmanlı Devleti'nde sefer sırasında ordu ihtiyaçlarının esnaf örgütleri tarafından karşılanması, bazı esnaf örgütlerinin ordu içinde görev alması gibi hizmetleri nedeniyle esnaf örgütleri bütün bir örgüt olarak geniş ölçüde desteklenmiş ve korunmuştur. Esnaf birlikleri, vergi gelirlerini devlet adına toplayarak ve bazı durumlarda devletin arz hedeflerini gerçekleştirmek için çalışarak yan resmi kuruluşlar gibi görev yapıyorlardı (Kuran, 1999, s. 97). Ancak ne var ki gönüllü örgütler olarak ortaya çıkmış olsalar da zamanla bürokrasinin parçası, vergi birimlerinin ve bazı angaryaların karşılayıcıları haline geldiler (Heaton, 1995, s. 182). Özellikle 18 ve 19. yüzyılına bakıldığında, devletin zihniyetindeki değişikliklerin de katkısıyla, mevcut kurumlar daha önceki işleyişi sürdürmekte zorlanmaya başladılar. Bu durum, vakıf ve yüksek öğrenim kurumu için geçerli olduğu gibi, toprak sistemi, askeri sistem ve ekonomik faaliyetler için de geçerlidir. Hemen hemen her kurum, amacıyla ve işleviyle örtüşmeyen hatta bunlarla çelişen tutum ve davranışların yaygın olarak görülmeye başladığı yerler oldular. Kurumda görev yapanların, özellikle de yönetim kademesinde bulunanların isimleri rüşvet, yolsuzluk, iltimas gibi olumsuz nitelikteki davranışlarla birlikte anılmaya başlandı. Divan-ı Hümayun'a gönderilen şikâyetnamelerin artması ve kadıların bu yönde baktığı davaların çoğalması bu durumun kanıtıdır. Gerçekleşen kurumsal çözülmenin yanı sıra ahlaki yozlaşmanın loncalara yansıyan boyutunda Muhtesib'in yanında yer alan ve güvenlik görevlisi rolünü üstlenmiş olan koloğlanların esnaftan ramazaniyye, îdiyye (bayramlık) veya paskalyalık adı altında yaygın bir şekilde rüşvet almaları örnek olarak hatırlanabilir.

Esnaf birliklerine tanınan gedik hakkı esasen tekel hakkı idi. Bu sistem 19. yüzyılın ikinci yansına kadar devam etmiştir. Sistem uzun bir süre amaca uygun bir şekilde ve başarılı olarak uygulanmışsa da 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu sistemde de amaca uygun olmayan durumlar gözlenmeye başlandı. Doğrudan esnafı, dolaylı olarak da üreticiyi ve tüketiciyi koruma amacına sahip olan tekel uygulamasının amaçlanmayan etkilerinden birisi, tekeli elinde bulunduran esnaf kesimlerinin fiyatları artırma yolunu seçmeye başlamaları olmuştur. Esnaf birliklerine tanınan öncelikli alım haklarından doğan ve yaygınlaşan tekeller 18. yüzyılın

sonlarına doğru mal ve faktör piyasalarının genişlemesi, nüfus artışı, üretim ve tüketim alışkanlıklarındaki değişiklikler sonucu ekonomik hayata zarar vermeye başlamıştır. Bu dönemde birlikler faaliyet alanlarındaki mal ve hizmetleri üretme, üretimde belirli teknikleri uygulama ve satma haklarına dayanarak fiyatları yükseltirlerken, tekel haricindeki üreticilerin aynı mal ve hizmetleri, aynı kalitede ve daha düşük maliyetler ile üretmelerini engelleme yoluna gittiler. Belirlenen narhları dikkate almadan ve narhın çok üzerinde fiyatlarla mallarını satmaya başladılar. Bu gelişmeleri inceleyen merkezi yönetim, söz konusu fiyat artışlarının nedeninin tekeller olduğu sonucuna ulaştı. Bu durumun yönetim tarafından açık-seçik tespit edildiği dönemde III. Selim sultan idi. Sultan Selim istisnalar bir yana, genel olarak gedik uygulamasını ticaret ve sanatın gelişmesinin önündeki engellerden birisi olarak görüyordu. Aynı zamanda halka zarar veren bir uygulama olduğunu düşünüyordu. Sultan özellikle gedik sahiplerinin mülk sahiplerinin hak ve hukukunu ihlal ettiği görüşündeydi. Sultan, gedik uygulamasının meşruluğu konusunda kadılar arasındaki ihtilaf olduğunu da biliyordu. Zira bazı kadılar gediği meşru görürlerken bazıları ise gedik uygulamasının şer'i hukuka muhalif olduğunu, dolayısıyla meşru olmadığını savunuyordu. Bunlardan hareketle 23 Mart 1795 tarihinde zorunlu gıda maddeleri üreten tekeller dışındaki esnaf tekellerinin ortadan kaldırılması için bir ferman çıkarttı (Ergin, 1995, s. 656-657). Fermana yansıdığına göre, gedik hem esnafa hem de mülk sahibine zarar verdiğinden sadece temel ihtiyaçlar için geçerli olan müstekâr gediğine sultan ve veziriazam tarafından onaylanması koşuluyla izin verilecekti. İki çeşit gedik vardı; müstekâr ve hevayî. Müstakâr gedikler dükkân, atölye gibi bir mekâna mahsus olduğundan mutasarrıfı başka yerde sanat veya ticaret icra etme hakkına sahip değildi. Bundan böyle hevayî türünden gediklerin kayıtlarına artık izin verilmeyecekti. Hevayî gedikler şahsa ait olup sahibi istediği yerde sanatını icra hakkına sahipti. Hevayî gedikler, sahibinin istediği yerde sanatını ve ticaretini yapmasına imkân sağladığı için ustalara zanaatlarını şartların daha uygun olduğu bir yerde sürdürebilmeleri için geniş bir hareket alanı sağlamaktaydı. Gedik belgesi zanaatkârlara zanaatlarını istedikleri mahalde açtıkları müstakil bir atölye veya dükkânda sürdürebilmeleri için manevra alanı sağlayarak, uygulamada lonca üyelerinin zanaatlarını aynı yerde, aynı bedestende yürütmek zorunda olması ilkesinden büyük bir sapma gerçekleşmiş oldu. Sultan Selim'in fermanına göre eski gedik kayıtları muhafaza edilecek ve resmî işlemleri aynen devam edecekti. Ölen esnafın gediği artık onun malı gibi addedilmeyecek, sadece sanatını icraya yarayan araç gereci varislerine intikal edecekti. Ölen kişi gedik için mülk sahibine ödeme yapmış ise bu para talep edilecek ve mülk sahibinde kalacaktı (Koyuncu, 2008). Alınan kararlar hemen uygulamaya kondu. Bir grup helvacı, helva üretim ve satışının sadece kendilerine ait olmasını, birlik dışındaki kişilerin helva üretim ve satışına girmesinin yasaklanmasını talep ettiklerinde, bunun halka zarar vereceği, helva işindeki tekelin doğru olmayacağı düşünülerek istek onaylanmadı. Sultan Selim'e göre halka sağlıklı ürün temin etmek için tekelci ayrıcalık sadece ekmek, et, mum gibi temel ihtiyaç maddeleri kapsamında yer alan bazı ürünler için geçerli olmalıydı.

SONUÇ

Ticaret, Müslümanlar arasında ve dolayısıyla İslam toplumlarında hiçbir zaman salt ekonomik bir faaliyet olarak anlam kazanmamıştır. İslam inanç ve uygulamalarında ticari faaliyetler bir yönüyle ekonomik olduğu kadar aynı zamanda ahlaki, dini ve vicdani iş niteliği de kazanırlar. Ticari bir faaliyetin meşruiyetinde ve yine o faaliyetin meşru bir yol üzerinde yürütülmesinde söz konusu faaliyetin ahlaki, dini ve vicdani yönü baskın bir şeklide belirleyicidir. Tüm bu özelliklerin somutlaşıp kurumsal bir nitelik kazanmış halini genel manada Fütüvvet teşkilatı oluşturmaktadır. Fütüvvet teşkilatının Osmanlı ülkesindeki özel halini ise Ahi teşkilatı oluşturmaktadır. Osmanlı Devletinin kuruluş aşamasında ticari faaliyetlere olduğu kadar askeri faaliyetlere de ilgi gösteren Ahi teşkilatının anlayış ve uygulamaları Osmanlı esnaf birliğinin teşekkülünde ve ticari faaliyetlerin yürütülmesinde egemen olan zihniyetinin belirlenmesinde son derece etkili olmuştur. Esnaf birliği zamanla farklı tecrübelerden de etkilenerek gelişmiş ve Osmanlı ticari hayatını kontrol altında ve sistemli bir şekilde işlemesini sağlamıştır. Ancak 17. yüzyıldan itibaren genel olarak sistemin çözülmesine bağlı olarak ticari faaliyetlerin yürütülmesinde de aksaklıklar yaşanmaya ve ticari sistem varoluş amacına uygun işleyemez hale gelmeye başlamıştır. Bu durum 19 yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve sonunda genel sisteme bağlı olarak Osmanlı esnaf teşkilatı ve bu teşkilatın kontrolünde yürütülen ticari faaliyetlerin dayandığı zihniyet işlevini yitirmiştir.

KAYNAKÇA

Abay, A. R. (2002). “Toplumsal Yapı ve Toplumsal Kurum Değişmesi (İhtisap Kurumu’nun Zabıta Teşkilatına Dönüşümü Örneği)”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 7.

Akkuş, M. (2016). “Fütüvvet ve Ahilik”. (Bölüm Ed. Mustafa Akkuş). Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş (Ed.). Ahilik ve Meslek Ahlakı. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları. 14-115.

Aksoy, A. (2018). "13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahilik Teşkilatı. Etkisi ve Siyaseti". Medeniyet ve Toplum Dergisi. 2. 19-35.

Aktepe, M. (1958). Patrona İsyanı (1730). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Anadol, C. (1991). Türk- İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Âşık Paşazâde. Tevârîh-i Âl-i Osmân. (2010). Yavuz. K.; Saraç. A. Y. (Hazırlayan). İstanbul: Bilimevi Basın Yayın.

Bardakoğlu, A. (1997). “Hapis”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 16.

Barkan, Ö. L. (1942). “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespiti Hususlarını Tanzim Eden Konular”. Tarih Vesikaları Dergisi. 1.

Başer, G. (2009). Osmanlılarda Üretim-Tüketim İlişkilerinde Adaletin Devlet Eliyle Tanzimi "Narh Uygulaması". Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Konya.

Baykara, T. (2000). Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı. İzmir: Akademi Kitapevi.

Bayram, S. (2012). "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları". İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 21. 81-115.

Bear, G. (1963). "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi. Sami Ferliel". AÜ SBF Dergisi. 8 (14). 99-119.

Binbir, G. (2012). 18 ve 19. Yüzyıllarda. İstanbul'da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu'nun Yeri. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Bosnalı, Ö. (2004). "Ahiliğin Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Günümüze Uyarlanması". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2 (9). 39- 46.

Canatar, M. (2002). "Kethüda". Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDB Yayınları. 25. 332-334.

Çağatay, N. (1997). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çakır, B. (2011). "Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı". (Ed. Baki Çakır ve İskender Gümüş). Ahilik. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.

Çelik, B. (2018). "Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı". Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. Sayı: 44. 259-267.

Çelik, Ş. (2010). "Şehir Kethüdası". Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 38.

Daşcıoğlu, K. (2010). "Sürgün". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 38.

Demirel, Ö. (2002). "Osmanlı Esnafı (1750-1850)". (Edt. H. Celal Güzel. Kemal Çiçek. Salim Koca). Türkler. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 14. 253-263.

Demirtaş, M. (2010). Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza. Ankara: Birleşik Yayınevi.

Demombynes, M. G. (1953). Les Institutions Musulmanes. Paris: Flammarion.

Ekinci, E. B. (2008). Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk. İstanbul: Arı Sanata Yayınevi.

Erdoğru, M.A. (2019). "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul Esnaf Loncaları ve Sorunları (1726-1738)". İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Üçüncü İktisat Kongresi Bildirileri. (Edit: M. Öztürk-A. Değerli). İzmir.

Ergin, O. N. (1995). Mecellei Umur-ı Belediye. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları.

Erken, V. (2008). Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik. Ankara: Berikan Yayınları.

Eşref Bin Ahmed. (2016). Fütüvvet-Name (İyilik Kitabı). (Yayına hazırlayan: Mustafa Güneş). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Faroqhi, S. (2017). Osmanlı Zanaatkârları. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Fodor, P. (1986). "Bir Nasihat-name Olarak Kavanin-i Yeniçeriyan". Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi: Tebliğler III. Türk Tarihi. İstanbul: İÜEF Basımevi. 1. 217-224.

Genç, M. (2000). Devlet ve Ekonomi. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Gerber, H. (1988). Economic and Society in an Ottoman City: Bursa.1600-1700. Jerusalem: The Hebrew University.

Goitein, S. D. (1968). "The Working People of the Mediterranean Area During the High Middle Ages". (Edt. E. J. Brül). Studies in Islamic History and Institutions. Leiden.

Gölpınarlı, A. (1954). "Burgazi ve Fütüvvetnamesi". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. 15(1-4). 1954.

Halaoğlu, Y. (1991). XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Hamilton, A; Rosskeen. G. and Harold. B. (1950). Islamic Society and the West; A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East. London. 1.

Heaton, H. (1995). Avrupa İktisat Tarihi. İlkçağdan Sanayi Devrimine. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

İbn Teymiye. (2001). Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe. (Çev. Vecdi Akyüz). İstanbul: İnsan Yayınları.

İbn-i Batuta. (1993). Tam Metin Seyahatname. (Çev. Mümin Çevik). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

İnalcık, H. (1970). "The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy". Studies in the Economic History of the Middle East. (Edt. M. A. Cook). Oxford University Press. 207-218.

İnalcık, H. (2004). Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İnalcık, H. (2009). Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, H. (2010). Osmanlılar. İstanbul: Timaş Yayınları.

İnalcık, H.; Quataert. D. (1994). An Economic and Social History of The Ottoman Empire. Cambridge.

İnanır, A. (2014). "XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetvalarında Ahilik". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 36. 103-138.

İstanbul Kadı Sicilleri. İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151/ M. 1726-1738). (2010). (Haz. F. Recep. S. Atay. H. Kılıç. Y. Karaca. R. Erol. S. Kahriman). İstanbul: İSAM Yayınları.

Kabakçılı, O. (2011). "Kur'an'da Fütüvvet". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 10 (35). 299-306.

Kafadar, C. (1981). Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict. Yüksek Lisans Tezi. Institute of Islamic Studies. McGill University.

Kal'a, A. (1995). "Esnaf'. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. XI. 423-430.

Kal'a, A. (1998). İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları-1. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Kal'a, A. (2003). "Lonca". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 27. 211-212.

Kala, A. (2003). "Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. 1(1). 245-266.

Kallek, C. (1998). "Hisbe". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 18. 133-143.

Kallek, C. (2001). “İhtikar”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 21. 560-561.

Kallek, C. (2012). “Narh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 32. 387-389.

Kavakçı, Y. Z. (1975). Hisbe Teşkilatı. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Kaya, M. (2013). “Esnaf Loncalarında Yeniçeriler”. History Studies. Special Issue on Lausanne. Volume 5/4. 189-205.

Kazıcı, Z. (1978). “Esnaf Teşkilatı (Ahilik)”. Diyanet Dergisi. 17(4). 250-255.

Kazıcı, Z. (1986). Türk Kültürü ve Ahilik. İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.

Kazıcı, Z. (1987). Osmanlılarda İhtisap Müessesesi (Ekonomik – Dini ve Sosyal Hayat). İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği.

Kazıcı, Z. (1988). “Ahilik”. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul. Cilt 1.

Kazıcı, Z. (2005). Osmanlılarda Vergi Sistemi. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Kazıcı, Z. (2014). Osmanlı’da Toplum Yapısı. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Kılınç, A. (2015). “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”. Belleten. 285.

Kınalızâde Ali Çelebi. (2016). Ahlak-ı Alaî. (Sadeleştiren: Murat Demirkol). Ankara: Fecr Yayınları.

Kızıler, H. (2015). “Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 4(2). 408-423.

Kia, M. (2013). Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat. (Çev. Özgür Özol). İstanbul: Pozitif Yayınları.

Koçu, R. E. (2002). Tarihte İstanbul Esnafı. İstanbul: Doğan Kitap.

Korkmaz, E. S. (2005). Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Loncaları. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi. Kütahya.

Koyuncu, M. (2008). 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri). Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.

Köksal, F. (2016). “Ahilik Kültürü ve Ahlak”. (Bölüm Ed. Ahmet Diken). Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş (Ed.). Ahilik ve Meslek Ahlakı. Karatay Üniversitesi yayınları. Konya. 389-402.

Köksal, M. F. (2016). “Ahilik ve Diğer Tarikatlar”. (Edt. Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş). Ahilik ve Meslek Ahlakı. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları. 230-248.

Köprülü, M. F. (1994). Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kuban, D. (1996). İstanbul Bir Kent Tarihi. (Çev. Zeynep Rona). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Kuran, T. (1999). “Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerinde İslam Etkileri”. (Edt. Güler Eren). Osmanlı- 3. Ankara. 97-112.

Kütükoğlu, M. S. (1986). “Osmanlı Esnafında Oto Kontrol Müessesesi”. Ahilik ve Esnaf; Konferanslar ve Seminerler. İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Birliği yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (1994). Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik). İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (2006). "Narh". Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul TDV Yayınları. 32. 390-391.

Kütükoğlu. M. S. (1983). Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri. İstanbul: Enderun Yayınları.

Lombart, M. (2002). İslamın Altın Çağı. (Çev. N. Uzel). İstanbul: Pınar yayınları.

Lütfi Paşa. (1982). Asafnâme. (Hazırlayan: Ahmet Uğur). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mantran, R. (1986). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul-1. (Çev. M. A. Kılıçbay-E. Özcan). Ankara: V Yayınları.

Mantran, R. (1995). XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Niray, N. (2002). "Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönler". Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi. 24.

Nizamülmülk. (2012). Siyasetname. (Çev. Sadık Yalsızuçanlar). İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Nuri, Z. (2019). "Esnaf Birlikleri ve Narh Sistemi". Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi. 5(1). 40-48.

Olson, R. W. (1977). "Jews. Janissaries. Esnaf and the Revolt of 1740 in Istanbul: Social Upheaval and Political Realignment in the Ottoman Empire". Journal of the Economic and Social History of the Orient. 20(2).

Öge, A. (2010). "Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisâdî Hayatından Bir Kesit". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi. Sayı: 16. s. 275-298.

Özcan, A. (2007). "Patrona İsyanı. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul. 34. 189-190.

Özcan, T. (2003). Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Özkan, H. (2006). "Osmanlı ve Ahilik". (Edt. Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş). Ahilik ve Meslek Ahlakı. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları.

Özkaya, Y. (1994). Osmanlı İmparatorluğumda Ayanlık. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztürk, N. (2012). Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Öztürk, S. (2002). "Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması". Editör: Hasan Celal Güzel. Türkler. X. Ankara. 850-855.

Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Pamuk, Ş. (2010). Türkiye İktisat Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pırlanta, İ. (2015). Ayyarlar. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Radavî. (2011). Fütüvvetname-i Tarikat. (Yayına hazırlayan: Osman Aydınlı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Razavî. (2014). Fütüvvet-Name-i Kebir. (Yayına hazırlayan: Sadullah Gülten. Hacı Yılmaz). (Editör: Alemdar Yalçın. Gıyasettin Aytaş). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Sahillioğlu, H. (1967). "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar". Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. S. 1. İstanbul. 37-40.

Subaşı, O. (2019). Osmanlı Esnafının Sosyo Ekonomik ve Kültürel Hukuku. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.

Sunar, M. M. (2009). "When grocers. porter and other riff-raff become soldiers:" Janissary Artisans and Laborers in the Nineteenth Century Istanbul and Edirne". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi. 17(1).

Suraiya, F. (2000). Osmanlı'da Kent ve Kentliler. Kent Mekânında Ticaret. Zanaat. Gıda Üretimi. 1550-1650. (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu). Ankara: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Sülemi, (1977). Tasavvufta Fütüvvet. (Çev. Süleyman Ateş). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Şeker, M. (2011). Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri. Ankara: Ötüken Yayınları.

Tabakoğlu, A. (1987). "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Sabri Ülgener'e Armağan Sayısı. İstanbul.

Tabakoğlu, A. (2005). Türk İktisat Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2008). İslam İktisadına Giriş. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2017). "Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları". (Edt. Mehmet Zencirkıran). Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. Bursa: Dora Yayınları. 19-40.

Taeschner, F. (1953). "İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı". Fikret Işıltan (Çev.). İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası. XV. 3-32.

Taeschner, F. (1965). "Futuwwah" The Encyclopedia of İslam. 5(2). Leiden.

Taşköprülüzade Ahmed Efendi. (1975). Mevzuatu'l Ulûm. (Çev. Mümin Çevik). İstanbul Üçdal Neşriyat. II.

Uçma, İ. (2011). Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik. İstanbul: İşaret yayınları.

Üçok, C. (1972). Türk Hukuk Tarihi Dersleri. Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi.

Yazıcı, N. (1996). "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 35(1). 155-165.

Yılmaz, H. (2015). "Osmanlılar'da İhtisab Kurumunun Menşei. Gelişimi ve Orhan Gazi'nin Bursa'da Çıkardığı İlk "İhtisab Kanun-Namesi". Journal Of Turkish Studies. 43. 201-236.

24 NUMARALI İSTANBUL KADI SİCİLİ (H. 1138-1151/M.1726-1738) IŞIĞINDA LONCA/ESNAF VE ZANAATKÂR NİZAMI

Ayhan CEYLAN[•]

"Cürm ü masiyetten, sâlihler hubb-ı faziletle, tâlihler havf-ı ukûbatla mücteneb olurlar"**

ÖZET

Kadı sicilleri ya da Osmanlı mahkeme defterleri, Osmanlı Devleti'nin hukuk tarihi yanı sıra sosyal, siyasî, iktisadî ve kültürel tarihini aydınlatan önemli bilgi kaynaklarındandır Bu sicillerde, mahkemeye intikal etmiş hukukî uyuşmazlıkları, evlenme ve boşanma kayıtlarını, köle azadı, satış, kira, bağış, ödünç gibi çeşitli hukuki işlemleri, vakıf senetlerini, vergi kayıtlarını, miras taksimi ve terekeye dâhil eşyaları, merkezden gelen ferman ve hükümlerin suretlerini, esnaf ve zanaatkârlar ile bağlı oldukları lonca düzenine ilişkin kayıtları görmek mümkündür. Lonca teşkilatı ve özellikle esnaf ve zanaatkâr düzenine yer veren kayıt yoğunluğu bakımından İstanbul Kadılığı 24 Numaralı Sicil Defterinin özel bir önemi bulunmaktadır. İstanbul'da yer alan esnaf sınıfının pek çoğunun isimlerinin ve nizâmlarının yer aldığı bu sicilde, belirlenen narhlar, satılan ürün ve yapılan işe ilişkin standartlar, ahi baba ve kethüda tayini ile görevlerine ilişkin uymaları gereken esaslar, dükkan açılması ve satılan ürünlere ilişkin sınırlamalar, esnafa yönelik şikayetler, esnafın birbirine kefil olması, belirlenen kural ve standartlara uymayan esnaf için öngörülen cezalar kayda geçen belli başlı konular arasındadır. Tebliğde, 24 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defterinde yer alan kayıtlar göz önüne alınarak lonca/esnaf ve zanaatkâr nizamı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mahkeme Defteri, Şeriyye Sicili, Esnaf ve Zanaatkâr, Esnaf ve Zanaatkâr Nizâmı, Lonca Düzeni

[•] Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi.Orcid: 0000-0001-5680-4399; aceylan@ticaret.edu.tr

** Tevfik, Kavâid-i Cezâiye Dâir Mutâlaât İstanbul, 1306 künyeli kitabın iç kapağından alınmıştır.

GUILD/CRAFTSMAN AND TRADESMAN ORDER IN THE LIGHT OF ISTANBUL KADI REGISTRY NO. 24 (H. 1138-1151/M.1726-1738)

Ayhan CEYLAN•

ABSTRACT

Kadı registers or Ottoman court registers are important sources of information that illuminate the social, political, economic and cultural history of the Ottoman Empire as well as its legal history. In these registers, there are various legal transactions such as legal disputes, marriage and divorce records, freeing of slaves, sale, rent, donation, loan. In addition, in these registers, it is possible to see foundation bills, tax records, inheritance distribution and goods included in the estate, copies of edicts and decrees coming from the center, and records related to craftsman and tradesmen and the guild order they are affiliated with. The Istanbul Kadılık Registry Number 24 has a special importance in terms of the density of registration, which includes the guild organization and especially craftsman and tradesmen. In this registry, the names and regulations of the craftsmen in Istanbul, the fixed prices (narh), the standards regarding the products sold and the work done, the principles to be followed regarding the appointment of ahi baba and kethüda and their duties, the limitations regarding the opening of a shop and the products sold, the complaints against the shopkeepers, the determined penalties for craftsmen who do not comply with the rules and standards, and the registration of craftsmen as guarantors for each other are among the main issues. In this paper, the guild order and the order of craftsman and tradesman will be examined, taking into account the records in the Istanbul Court Book No. 24.

Keywords: Ottoman Court Book, Court Registry, Craftsman and Tradesman, Craftsman and Tradesman Order, Guild Order.

• Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi.Orcid: 0000-0001-5680-4399; aceylan@ticaret.edu.tr

GİRİŞ

FÜTÜVVET, AHILIK VE ESNAF VE ZANAAT TEŞKILATI YA DA FÜTÜVVETNÂMEDEN NIZÂMA

"Gençlik, cömertlik, yiğitlik" manalarına gelen fütüvvet1 kavramı bazı faziletleri ihtiva etmek yönüyle ahlakî bir zeminde oluşmuş, zamanla bu faziletlerin gereğini yerine getirmeyi gaye edinen kişilerin (fityân) oluşturdukları birliği/teşkilatı ifade edecek şekilde genişlemiştir2. Arapça veya Türkçe kökene götürülüşüne göre; "kardeş, eli açık, cömert, yiğit" anlamlarına gelen ahi kelimesinin kurumlaştığı bir yapı olan ahilik3, fütüvvetin Anadolu'da bir tezahür şekli ve devamı olarak görülmüştür4. İbni Batûta Seyahatnamesi'nde, ahiler, fütüvvet ehli (fityân) ile eş anlamda, ahi de sanat ve bekâr gençleri bir araya getiren topluluğun önderi olarak tanımlanmıştır[5].

Ahiler, yerleştikleri yerlerde, özellikle de büyük şehirlerde kendilerine ait zâviyeleri olan çeşitli zümreler oluşturmuştur. Anadolu'da başlangıçtan itibaren esnaf başta olmak üzere, yönetici, asker, hukukçu ve eğitimci zümreler ahilik bünyesinde toplanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan Osmanlı sultanları ile vezirlerinin birçoğunun ahi ileri geleni veya ahilikle ilgileri olan kimseler olduğu bilinmektedir. Ahi zâviyeleri veya dergâhları, hem misafirler hem de kendi mensupları için konaklama, toplanma, eğitim ve tarikat erkânının icrâ edildiği mekanlar olarak hizmet etmiştir[6]. Siyasi rol de oynadıkları XIV. yüzyıl ahiliğin yükseliş dönemi olarak kabul edilmekte, nüfuzlarının XV. yüzyıla kadar sürdüğü görülmektedir. I. Murad ile birlikte ahiliğin yeni bir safhaya girdiği anlaşılmaktadır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin beylikten sultanlığa geçerek teşkilatlanmaya başladığı döneme denk düşer. Belki de duyulan bu ihtiyaca binâen ahi teşkilatı mensupları memur olarak devlet hizmetinde istihdam edilmiştir. Yönetimin merkezîleşmesiyle birlikte ahiler siyasî otoriteye dâhil olup ahilik siyasi otoritenin kontrolüne girerken, fütüvvet ve ahilik geleneği kimi dini-ahlakî edep ve erkân, özellikle de merâsimler şeklinde esnaf ve sanatkârlar arasında yaşamaya devam etmiştir. Ehl-i hirfet adıyla da anılan esnaf teşkilatı, imparatorluk ihtiyaçları çerçevesinde devlet kontrolünde nispeten otonom bir yapı olarak merkezî

1 Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XIII, İstanbul 1996, s. 259.
2 Franz Taeschner, "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XV, Ekim 1953-Temmuz 1954, S. 1-4, İstanbul 1955, s. 3.
3 Abdülbâki Gölpınarlı, İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, (Ekim 1949-Temmuz 1950 tarihli İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuasının 11. cildinde yer alan makalenin tıpkı basımı), İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s. 17; Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1997, s. 44; Ziya Kazıcı, "Ahîlik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. I, İstanbul 1988, s. 540.
4 Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XIII, İstanbul 1996, s. 263.
5 Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi, C.I, 4. Baskı, çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 404.
6 Mehmet Şeker, Türk-İslam Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-nâmelerin Yeri, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011, s. 154; Cemal Anadol, Türk-İslam-Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991, s. 56-58.

otorite tarafından seçilen veya seçimleri tasvip edilen, "esnaf şeyhleri, ahi babalar veya kethüdalar" tarafından yönetilerek XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür[7].

Konuya yer veren kaynaklar genel olarak fütüvvet ve ahilik ile esnaf teşkilatı arasındaki irtibat ve etkiyi kabul etmektedir[8]. Fütüvvetnâmelerde bu ilişkiyi tespit etmek mümkündür. Ahi fütüvvetnâmeleri arasında yer verilen ve II. Murad veya Fatih Sultan Mehmed dönemine ait olduğu tahmin edilen Şeyh Seyyid Hüseyin el-Gaybî'nin Muhtasar Fütüvvetnâmesinde şed bağlama kapsamında fütüvvet bakımından değerlendirilen tellâk, dellâl, cullâh, kasap, cerrâh, saka, madrabaz gibi sınırlı sayıda esnaf ve zanaatkâr ismine yer verildiği görülmektedir9. Türkçe fütüvvetnâmeler arasında en fazla nüshasına rastlanan ve lonca gruplarının genel esasları dikkate alınarak tanzim olunan Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâeddin el-Hüseyin er-Radavî'ye ait "Miftâhu'd-Dekâik fî Beyâni'l-Fütüvve ver'r-Rekâik" adlı fütüvvetnâme10 Taeschner tarafından haklı olarak Lonca Dönemi Fütüvvetnâmelerinin en önemlisi olarak sayılmaktadır. "Fütüvvetnâme-i Kebir" olarak da bilinen ve 1524 yılında tamamlanan Fütüvvetnâme'de11 kadı, meşayih, hafız, müfessir, okçu, silahşör, ziraatçi gibi ilmiye, seyfiye ve ehl-i reaya yanında, kasap, aşçı, semerci, kuşakçı, saka, dellâl, bahçıvan, hamamcı, debbağ, terzi, hallâc, penbeci, sahaf, demirci, kalaycı, tekneci, nalbant, helvacı, attâr, kazzâz, neccâr, papuççu, saraç, tuzcu, kılıççı, bıçakçı, süpürgeci, balıkçı, cerrâh, şişeci, harrât, kemankeş, altıncı, çömlekçi, bahçıvan, hurdacı gibi belli başlı esnaf ve zanaatkâr ismi silsilesi belirtilerek kuşak bağlananlar arasında zikredilmiştir[12].

Farklı din, dil, ırk, toplum ve kültür yapısını hâkimiyetine alan Osmanlı Devleti'nin çoğulcu yapısı ve kurumsallık gerektiren niteliği, İstanbul'un fethiyle birlikte Batı esnaf teşkilatının etkileri13, önemli sayıda gayrımüslim esnafın varlığı[14] ve devletin şartlara göre değişen sosyo-ekonomik ihtiyaçları[15] zamanla erbâb-ı esnaf üzerindeki fütüvvet ve ahilik teşkilatının etkisinin azalmasını beraberinde getirmiştir.

Fütüvvvet-ahilik-esnaf ilişkisinde zamanla ortaya çıkan değişim fütüvvetnâme türlerine de yansımış gözükmektedir. Tür olarak dinî-tasavvufi Türk Edebiyatı ürünleri arasında sayılan ve fütüvvet erbabının âdâb ve

---

7 Taeschner, age, s. 20-25; Ali Torun, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 12-21; Mehmet Saffet Sarıkaya, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002, s. 35 d.n. 109.

8 Bu yöndeki bazı kaynaklar için bkz. Osman Nuri Mecelle-i Umûr-ı Belediye, C. I, İstanbul:Matbaa-i Osmaniye, 1338/1922, s. 557; Taeschner, age, s. 21-22; Halil İnalcık, "Ahilik Toplum ve Devlet", Makaleler II, 2. Baskı, Ankara:Doğu Batı Yayınları, 2009, s. 92-93;Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 55-56.

9 Şeker, age, s. 181-183; Abdülbaki Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyn İbni Gaybî", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XVII, Ekim 1955-Temmuz 1956, S. 1-4, İstanbul 1956, s. 109-120. Bu fütüvvetnâmenin metinleri ve konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Şeker, age, s. 203-327; Gölpınarlı, age, s. 74-126.

10 Eserin bölümü niteliğinde olan bir nüshasının transkripsiyonu ve sadeleştirilmesi için bkz. Fütüvvetnâme-i Tarikat, haz. Osman Aydınlı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011.

11 Taeschner, age, s. 22.

12 Fütüvvetnâme-i Tarikat, s. 121-137.

13 Osman Nuri, age, s. 518-538; Taeschner, age, s. 21-24.

14 Osman Nuri, age, s. 575.

15 İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Güz 2000, C.1, S.2, s. 127-129.

erkânını belirten mensur, kısmen de manzum eserlere fütüvvetnâme adı verilmektedir[16]. Kronolojik sıra da dikkate alınarak başlıca dört fütüvvetnâme türünden bahsedilebilir[17]: 1-Sûfî Fütüvvetnâmeleri, 2-Fütüvvet Teşkilâtına Ait Fütüvvetnâmeler, 3-Ahi Fütüvvetnâmeleri, 4-Lonca Fütüvvetnâmeleri. Sûfi fütüvvetnâmeleri dışındaki fütüvvetnâme türleri fütüvvete bir teşkilat olarak yer vermiştir. Genele hitap eden fütüvvetnâmeler yanında zamanla fütüvvet ehlinin meslek ve sanat grubu dikkate alınarak yazılan; "Risâle-i Habbâzân", "Risâle-i Hayyâtân, Kitâb-ı Sakkâ" gibi eserler de fütüvvetnâme olarak kabul edilmiştir[18].

Fütüvvet ve ahilik ile esnaf loncaları ilişkisindeki değişim tâbi oldukları esas ve düzenlemelerde de görülmektedir. Fütüvvet ehli ve ahiler, tekke veya zâviyelerde toplanmakta, Kuran-ı Kerim, hadis-i şerifler, mutasavvıfların sözleri ve menkıbelerin esas alındığı[19] dinî-ahlakî edep ve erkân çerçevesinde manevi bir terbiyeye tâbi olmaktadır. Burada, birbirlerine ve şeyhe bağlılığın, dayanışmanın, bütünleşmenin, bölüşülen tavır ve davranışların yüksek olduğu, ilişkilerin doğrudan ve yüzyüze gerçekleştiği, tutum ve davranışlarda muhabbet ve sadakat gibi duyguların hâkim olduğu grup/cemaat yapılanmasının varlığı göze çarpar. Gönüllü katılımla dâhil olunan fütüvvet veya ahilik yapısında buna bağlı olarak normatif bütünleşme yüksek seviyededir. Bu yön kurala/norma uyumu artırırken normdan sapmayı azaltmakta, norma uymayı etkinleştiren sosyal kontrol grup içinde ve daha çok telkinle sağlanmaya çalışılmaktadır. Bağlı olunan usul ve erkândan sapan davranış en fazla manevi müeyyide ile karşılaşmaktadır. Kurumsal nitelik gösteren esnaf loncaları döneminde, kişilerin karşılıklı ilişkilerini duygudan ziyade sözleşmeler, hukuk kuralları yönetmekte, karşılıklı güven yerine çoğunlukla kurallar öne çıkmaktadır. Kurala/nizâma uygun davranışı sağlamaya yönelik sosyal kontrol genellikle daha etkili olduğu düşünülen hukuk kurallarının müeyyideleriyle sağlanmaya çalışılmakta, müeyyide de çoğunlukla teşkilat dışında mahkemeler tarafından icrâ edilen maddî müeyyide niteliğinde ortaya çıkmaktadır[20]. Bu kapsamda, konuya yer veren kimi kaynaklarda fütüvvetnâmelerin, "genele yönelik hukukî düzenleme" mahiyetinde olan "nizâmnâme" şeklinde vasıflandırılması isabetli gözükmemektedir[21].

24 NUMARALI KADI SİCİLİ VE ESNAF VE ZANAATKÂRLARA İLİŞKİN KAYITLAR

Osmanlı kadısı adlî, idarî, askerî, mâlî, beledî sahaları kapsayan geniş bir görev ve yetki alanına sahiptir[22]. Bu cümleden olarak, şerî ve örfî davaların görülmesi, merkezî yönetimin idarî birimde temsili, cizye mükelleflerinin tespiti, orduya lojistik destek sağlanması, büyük şehirlere yiyecek temini, vakıfların denetimi, alenî dinî ihlallerin takibi ve engellenmesi, çarşı pazarın denetlenmesi, satılan ürünlerin kalite ve standardının denetimi,

16 Torun, age, s. XIX, 41.
17 Bkz. ve krş. Ocak, agm, s. 264-265;Torun, age, s. 41, 509 vd.
18 Torun, age, s. 41; Ocak, agm, s. 265.
19 Şeker, age, s. 25; Torun, age, s, 42.
20 Sulhi Dönmezer, Toplumbilim, 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım,1994, s. 165-191, 257-269.
21 Taeschner, age, s. 23; Ocak, agm, s. 264; Sarıkaya, age, s. 1
22 İlber Ortaylı, "Kadı-Osmanlı Devleti'nde Kadı-", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. XXIV, İstanbul, 2001, s. 69.

narhın tespiti ve kontrolü, vakıf kurma, evlenme boşanma, vasiyetname tanzimi, tereke taksimi, alım-satım, kira, köle azadı, veli ve vasi atanması gibi mahkemede pek çok belgenin tanzimi ve hukukî işlemin yapılması kadılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadının görev alanındaki bu işlemlerin pek çoğu mahkeme defteri, kadı sicili ya da şeriyye sicili adı altında kayda geçmektedir. Şeriyye sicillerinde, merkezden kadılara gönderilen hüküm, irade ve fermanlara da yer verilmektedir. Kadıların geniş görev ve yetki alanına bağlı olarak örfî hukuk kapsamında yer alan esnaf ve zanaatkârların iç düzenine ilişkin nizâmlar da kadı sicillerine kaydedilmektedir[23]. 24 Numaralı İstanbul Mahkemesi Sicili, esnaf ve zanaatkârlar ile nizâmlarına yer vermedeki genişlik itibariyle özel olarak esnaf tarihi genel olarak da iktisat tarihi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

24 Numaralı Sicilde, esnaf ve zanaatkârlara yönelik nizâm tertibindeki yoğunluk, bu sicilin tutulduğu döneme yansıyan esnafın içinde bulunduğu olumsuz şartlara da bağlanabilir. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa döneminde, paranın ayarı ve kıymetindeki değişiklikler, esnafın bağlı olduğu teşkilat yapısındaki sorunlar, savaş ve başka sebepler dolayısıyla esnafa yüklenen vergiler pek çok toplum kesimi yanı sıra esnaf arasında da hoşnutsuzluk meydana getirmişti. Savaş nedeniyle ağırlaşan vergiyi karşılamak için İstanbul'a doğru göç yaşanması üzerine, esnaf sayısının da artışıyla, esnaf sayısının tespiti, çırak alınması, usta tayini ve yeni dükkan açılması, belirli malların belli esnaf tarafından satılması gibi meseleleri bir nizâma bağlamak veya mevcut ya da bozulan nizâmı titiz ve ayrıntılı bir şekilde tespit etmek gereği duyulmuş olmalıdır[24].

Dış kapağında "Faziletli Kethüdazâde Mehmet Sait Efendi'nin nizâm sicili" olduğu belirtilen 24 Numaralı Sicil, h.1128-1167 (m.1716-1754) yıllarına aittir[25]. Ancak iki hüccet dışında defter esas itibariyle h.1138 ilâ 1151 (m.1726-1738) yıllarındaki belgeleri ihtiva ettiğinden başlangıç ve bitiş tarihleri yoğunluk tarih aralığı dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu tarihler arasında Mehmed Said Efendi'nin İstanbul kadılığı dönemi olan 1726 ve 1727 (h.1138-1139) en fazla belgenin yer aldığı yıllardır. Defterde 117 varak ve tümü Türkçe 307 hüküm yer almaktadır. Sicill-i Osmanî'de yer alan bilgiye göre, Mehmet Sait Efendi, İstanbul kadılığı günlerinde narh tesbiti konusundaki dikkati ve esnaf nizâmını belirlemedeki gayretiyle bilinmektedir[26]. Sicilin başında yer alan fihrist, derkenarlarda diğer sicillere yapılan atıflar, sicilin, kadılar tarafından nizâmlara yönelik bir başvuru

23 M. Âkif Aydın, Osmanlı Hukuku-Devlet-i Aliyye'nin Temeli-, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, s. 187, 201-209, 291-292.

24 M. Münir Aktepe, Patrona İsyanı (1730), İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1958, s. 19-33; Abdülkadir Özcan, "Patrona İsyanı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 189;Mehmet Akif Erdoğru, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul Esnaf Loncaları ve Sorunları (1726-1738)", Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1, İzmir, 25-27 Nisan 2019, edt. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli, İzmir, 2019, s. 265, 271-272.

25 24 Numaralı Sicil tam metin olarak yayınlanmıştır. Bkz. İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H.1138-1151/M.1728-1736), Haz. Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahriman, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010. Bu deftere yönelik atıflarda bundan sonra yayınlanan bu kaynak esas alınacak ve "İŞS, n.24" kısaltması kullanılacaktır.

26 Kethüdazâde Mehmet Sait Münir Efendi, Sultan IV. Mehmet'in validesi kethüdası Mustafa Efendi'nin oğludur. Müderris olup, Haremeyn Evkâf Müfettişi, Mısır ve Mekke-i Mükerreme Mollası ve 1726'da İstanbul kadısı tayin edilmiştir. Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra azledilmiştir. 1728'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C. IV, Matbaa-i Âmire, ts., s. 221-222.

kaynağı olduğunu düşündürmektedir. Defterde, pek çok esnaf ve zanaatkâr adı, nizâm ve narh defteri, mesleği icrâ edenlerin isimleri, yerleri ve bazen kefilleri gösterilmiştir[27]. Defterde, tâife şeklinde alt kollarıyla birlikte ismi geçen yaklaşık 128 esnaf ve zanaatkâr şunlardır:

Abâcı, alacacı, arka, sırık ve at hamalları, aşçı, at ve arka sakaları, attâr, bahçıvan, bakırcı, bakkal, bal mumcu, basmacı, beledîci, berber, berşçi, bezzâz, bıçakçı, bıçkıcı, bostancı, boyacı, buğday döğücü, büründek ve ibrişim bükücü, câmeşûycu (çamaşırcı), celebkeşân, ciğerci, çarıkçı, çevrenci, çizmeci, çörekçi, debbâğ, dellâl, demirci, dikici, doğramacı, duhâncı (tütüncü), ekmekçi, enserci (çivici), esirci, haffâf, halatçı, hallâc, hamamcı, helvacı, hurdacı, İstanbul'a odun, kömür ve saman getiren gemiciler, işkembeci, kadayıfçı, kafesçi, kahveci, kağıtçı, kalaycı, kaldırımcı, kalemtıraş, karcı, iskele, at ve piyade kayıkçıları, kasap, kassâr (yıkayıcı), kebapçı, kebeci, keresteci, ketenci, kılâpdancı, kılıççı, kirişçi, kömürcü, kömür kantarcıları, kaşıkçı, kavukçu, kazancı, kurabiye, lokum ve revaniciler, kuru yemişçi, kuşakçı, kutucu, kürekçi, lekeci, mahberci, mavnacı, mismâr (çivi) kesici, miskçi, mumcu, mühreci, mürekkepçi, nalbant, nalbur, nalça kesici ve mıhlayıcı, nalçacı, nalıncı, nişastacı, oturakçı, örücü, paçacı, pastırmacı, pazarcı, pembe iplikçi, perdeci, peştemalci, sabuncu, saraç, sarımsakçı, seccade kilimi ve Bağdâdî kesme dokuyanlar, semerci, simitçi, sucukçu, şerbetçi, şeritçi, şişeci, şîrugan (susam yağı) ve bezir yağı işleyenler, şükûfeci (çiçekçi), tahtacı, tekneci, terzi, testereci, turşucu, tüccar, tüfenkçi, tülbentçi, yaymacı, yumurtacı. Bunlardan yaklaşık 60'ının nizâmına yer verilmiştir.

24 NUMARALI KADI SİCİLİNDE ESNAF VE ZANAATKÂR NİZÂMI

Osmanlı Devleti'nde esnaf ve zanaatkârlara yönelik ilk düzenlemenin basit nitelikte de olsa Bâc Kanunu ile Osman Gazi döneminde yapıldığı[28], daha geniş ve ayrıntılı nitelikte olan İhtisap Kanunnâmelerinin başlangıcının ise Sultan Orhan dönemine kadar gittiği[29], bunu daha şümullü olmak üzere sonraki padişah kanunnamelerinin izlediği görülmektedir[30].

XVIII. yüzyılın ilk yarısında paranın ayarı ve kıymetindeki değişiklik, vergi yükü ve göç esnafı zor durumda bırakmış, özellikle İstanbul'da mal ve hizmet üretimine bir düzen verilmesi kaçınılmaz hâle gelmişti. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti sosyal ve ekonomik hayatta düzen sağlamayı, kontrollü bir otonomi sağlayarak belli

27 İŞS, n.24, s. 19-20.

28 Âşıkpaşazâde Tarihi, Mukabele ve Tashih: Ali Bey, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, s. 19-20.

29 Hakan Yılmaz, "Kuruluş Devri Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Araştırmalar/1: Osmanlılar'da İhtisab Kurumunun Menşei, Gelişimi ve Orhan Gâzî'nin Bursa'da Çıkardığı İlk "İhtisab Kanun-namesi", Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları), Festschrıft in Honor of Yusuf Oğuzoğlu, Edt. Cemal Kafadar, Gönül A. Tekin, Vol. XLIII., Harvard University, December 2015, s. 216. Narh ve kalite standartlarına dâir düzenleme yapılan Kanunâmede 28 esnaf ve zanaatkâra yer verilmiştir (age, s. 221).

30 Ziya Kazıcı, Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi, İstanbul. Kültür Basın Yayın Birliği, 1987, s. 33-34. Esnaf ve Zanaatkârlara ilişkin düzenlemelere yer veren 1527 tarihli Kanunnâmenin bu yöndeki hükümleri için bkz. Ahmed Akgündüz, İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyâtı Kamu Hukuku, C.I, İstanbul. Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011, s. 256-262.

ölçüde esnaf teşkilatına bırakmayı sürdürmüş gözükmektedir[31]. Belli bir iş kolu ve onun alt birimlerine uzanan geniş bir esnaf ve zanaatkâr teşkilatı yapısı, esnafa göre değişen birbirinden farklı örf-âdet ve meslekî teamüllerin varlığı, esnaf nizâmını, esnafın geneline yönelik hukukî düzenlemelerle tespit etmek yerine her meslek zümresi için ayrı ayrı belirlemeyi gerektirmiştir.

Esnaf nizâmı, mal ve hizmet standartları, üretilecek ürün ve imal edecek esnaf birliği, üretecek esnaf mensubu, imal edilecek yer, hammadde ve üretimle ilgili tahsis ve tekeller, üretilen mala ilişkin alım-satım, tahsis ve dağıtım hakkı ve narhla ilgili kurallar ve tarifeler getirmekteydi[32].

Esnaf topluluğu mesleki faaliyetlerinde tâbi olacağı kuralları genellikle kendisi kararlaştırarak onaylanmak üzere kadıya sunar, kadı teklifi divana arz eder ya da Divan kadıdan esnafın nizâmını tespit etmesini ister veyahut Divan doğrudan doğruya esnaf nizâmını kendisi belirlerdi. Divanın onayından sonra nizâm esnaf için bağlayıcı hale gelirdi[33]. Belirli bir iş kolunda mal ve hizmet üretmek üzere bir araya gelen meslek erbabının, nizâmı tespit edilip, yöneticileri, özellikle de kethüdaları belirlenip berat aldığında teşkilatlı bir esnaf yapısı/lonca ortaya çıkmaktaydı[34]. 24 Numaralı Sicilde yer yer rastlandığı üzere esnafa ilişkin yazılı olmayan örf-âdet ve teâmüller de nizâm kapsamında kabul edilmekle birlikte meslek mensupları ve dışarıya karşı sağladığı teminat ve tesir bakımından çoğunlukla nizâmın kaydına itina gösterilmekteydi[35].

Esnaf teşkilatı, yöneticileri ve ustalarıyla birlikte nizâmı tespit yanında, onun uygulanmasında, hatta ortaya çıkan ihtilafın meslek-içi çözümünde belli derecede etkili olabilmekteydi[36].

ESNAF VE ZANAATKÂR İDARECİLERİNİN SEÇİMİ, TAYİNİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

Teşkilatlanma süreci dikkate alınarak, şeyh, nakîb, ahi baba, nâzır, kethüda, yiğitbaşı, yazıcı, bölükbaşı, pazarbaşı, çavuş gibi farklı esnaf idarecilerinden bahsedilmiştir. Esnaf teşkilatındaki yöneticilerin zaman içinde ve meslek koluna göre değiştikleri görülmektedir. Şeyh ve nakîp gibi idareciler zamanla yerlerini kethüda ve yiğitbaşına bırakmıştır[37]. XVIII. yüzyılın ilk yarısına denk düşen 24 Numaralı Sicilde esnaf yöneticileri olarak; ahi baba, kethüda, nâzır, yazıcı, yiğitbaşı, bölükbaşı, pazarbaşı isimlerine rastlamaktayız. Ahiliğin Anadolu'daki kurucusu kabul edilen Ahi Evran'ın debbağ taifesine mensup olmasının da etkisiyle olsa gerek debbağ ve saraçlara özgü bir yönetici olduğu anlaşılan ahi baba[38] 24 Numaralı Şeriyye Sicilinde debbağ ve kirişçi sınıfının

31 Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, 7. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010, s. 302-303.
32 Osman Nuri, age, s. 567-568 d.n. 37.
33 Ahmet Kal'a, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları 1, İstanbul. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1998, s. 176-177; Genç, age, s. 297.
34 Kal'a, age, s. 166-170.
35 Kal'a, age, s. 168-172.
36 Genç, age, s. 297.
37 Osman Nuri, age, s. 560.
38 Osman Nuri, age, s. 537.

âmiri konumundadır. Debbağ ve kirişçilerde ahi baba yanında kethüda da tayin olunabilmektedir[39]. Şişeci ve karcı esnafında nâzırın[40], yaş yemiş esnafı ve bakkallarda pazarbaşının[41], at ve arka sakaları ile kasaplarda yazıcının[42], at, arka ve sırt hamallarında bölükbaşının yöneticiliği istisna tutulursa[43], 24 Numaralı Defter kayıtlarında esnaf teşkilatında genellikle üst âmir kethüdadır. Kethüda ve yiğitbaşı yanında teşkilat içinde tecrübeli ustalardan oluşan ihtiyarlar denilen bir heyet de yer almaktadır[44].

Kethüda, esnaf ile hükümet arasında irtibat sağlayan, devlet otoritesi nezdinde itibarı olan adetâ yarı resmi bir esnaf âmiridir. Kethüda, çoğunlukla esnaf tarafından seçilirdi. Ustalar, seçimi istenen adayla birlikte kadının huzurunu giderek onu kethüda seçtiklerini beyan eder, kethüda adayı da seçimi kabul ettiğini belirtirdi. Bu esnada kethüda adayı nizâm ve hakkaniyete göre yönetim göstereceğini taahhüt eder, seçim deftere kaydedilir, bir örneği de esnafa verilirdi. Kethüda seçimi genellikle bir yıllık süreyi kapsardı[45].

Mürekkepçi esnafının kethüda ittihaz ettikleri bir kişi olmakla birlikte kadı tarafından atanmış bir kethüdâları bulunmamaktaydı. Meslek ihtiyarlarının kethüda kabul ettikleri Molla Osman b. Şaban'ın kethüda olarak atanmasını kadıdan talep etmeleri üzerine Molla Osman bu görevi kabul etmiş, üstleneceği görevin gereklerine uygun hareket edeceğine dâir taahhütte bulunarak kethüda tayin edilmiştir[46]. Kethüdası olmayan esnaf kendileri için bir kethüda atanmasını yetkililerden isteyebilirdi. Nitekim kethüdası bulunmayan duhan (tütüncü) esnafı, meslek erbabı arasında düzen ve disiplini sağlamak, usul ve teamülü korumak amacıyla esnaf teşkilatını tanıyan ve bilen bir kimsenin kethüda atanmasını kadıdan talep etmiş, meslek ihtiyarlarının güvenini kazanmış Mustafa Çelebi b. Abdürrezzak kethüda olarak atanmıştır[47]. Kethüdaları olmayan buğday döğücüler Unkapanı ve diğer yerlerde bir kethüdaya ihtiyaç duyarak bu göreve uygun gördükleri Yusuf Çelebi b. Abdullah'ı kadı marifetiyle kendilerine kethüda tayin ettirmişlerdir[48].

Kethüdası olmayan ve yakın bir esnaf birliğinin kethudasına bağlı olan bir zanaat kolu müstakil bir kethüda belirlenmesini isteyebilirdi. Kaşık yapıp işleyen kaşıkçı esnafından bir grup kadıya başvurarak işlenen kaşıkları alıp dükkânlarında kavaflık yoluyla satan "kavaf taifesinin" kethüdasına bağlı olduklarını, kavaf kethüdasının göz yumması sonucu dükkanı olmayan kimselere kaşık yaptırılıp pahalıca satılması sonrası mağdur olduklarını belirterek kendi içlerinden bir kethüda seçip kadının tayin etmesini sağlamışlardı[49].

Esnaf ile kethüda arasındaki irtibatı sağlayan, meslek kolunun teşkilat-içi işlerini ve nizâmlarını takiple görevli olan yiğitbaşı, mertebe olarak kethüdadan sonra gelmektedir. Yiğitbaşının belirlenmesi kethüdanın seçim ve

39 İŞS, n. 24, vr., 39b-2, 25 Zilhicce 1138/24 Ağustos 1726; İŞS, n. 24, vr.,79-b, 7 Şaban 1140/19 Mart 1728.
40 İŞS, n. 24, vr., 34a-3, 22 Zilkade 1138/22 Temmuz 1726.
41 İŞS, n. 24, vr.,13a-1, 13 Şevvâl 1138/14 Haziran 1726; İŞS, n. 24, vr., 87a-1, Evail-i Recep 1138/Mart 1726.
42 İŞS, n. 24, vr., 80a-1, 7 Ramazan 1140/17 Nisan 1728; İŞS, n. 24., vr., 34b-1, Evahir-i Zilkade 1138/Temmuz 1726; İŞS, n. 24, vr., 96b-3, 16 Cemaziyelevvel 1167/11 Mart 1754.
43 İŞS, n. 24, vr.,3a-2, Evahir-i Recep 1138/Mart-Nisan 1726.
44 İŞS, n. 24, vr., 16b-1, 29 Şevval 1138/30 Haziran 1726; Kütükoğlu, age, s. 54-55.
45 Osman Nuri, age, s. 564-566; Genç, age, s. 297.
46 İŞS, n. 24, vr., 21b-1, 9 Zilkade 1138/9 Temmuz 1726.
47 İŞS, n. 24, vr., 20a-2, Gurre Zilkade 1138/1 Temmuz 1726.
48 İŞS, n. 24, vr., 35b-2, 27 Zilkade 1138/27 Temmuz 1726.
49 İŞS, n. 24, vr., 70a-2, Gurre Rebiülahir 1139/26 Kasım 1726.

tayin usulüne benzer bir şekilde gerçekleşir, esnaf ustalarının kanaati dikkate alınarak, esnaf ileri gelenleri arasından kethüda tarafından tayin edilirdi[50]. 24 Numaralı Sicilde, kazancı esnafı yiğitbaşısının kethüdaları tarafından tayin edildiği belirtilmektedir[51].

Müslüman ve gayrımüslim esnafın birlikte toplanma ve esnaf işlerini ortak olarak görmeye başlamalarıyla beraber idarecileri önce müslümanlardan tayin olunmuş, zamanla loncalar ayrılınca, evvela yiğitbaşı sonra da kethüda gayrımüslimlerin kendi içinden belirlenmiştir[52]. İnceleme konumuzu oluşturan şeriyye sicilinde, gayrımüslim bakırcılar esnafı kethüdasının[53] ve Yedikule dışındaki abacılar yiğitbaşısının[54], gayrımüslim; müslüman veya karma yapılı loncalarda ise yöneticilerin müslümanlardan seçildiği görülmektedir[55].

Bununla birlikte, genel bir talep halinde tayin edilen ahi baba ya da kethüdanın değiştirilmesi ya da azli aynı usulü izlemek ve gerekçe göstermek kaydıyla her zaman mümkündü. Yedikulekapısı dışındaki debbağların ahi babaları olan İmâm el-Hâc Musa ve kethüdaları tespit olunan narh düzenine uymadıkları, celebkeşân tâifesinin zararına çalıştıkları ve tezvîrât ve fesâtlık yaptıklarına ilişkin şikayet sonrasında idarecilikten feragat ederek, taraf-ı şer'den, debbağ esnafının seçtiği ve güvendiği ihtiyarlarından el-Hâc Abdullah b. Mustafa ahî baba, es-Seyyid Ahmed b. Ali ise kethüda nasp ve tayîn olunmuştur.[56] Değiştirilen ahi baba ve kethüda, koyun kasapları kethüdası ile çarıkçılar kethüdası ve ustalarının aynı konulara ilişkin şikayetleri sonrası bir daha bu tür hareketlerde bulunmayacaklarını ve debbağların işlerine karışmayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Hatta şikayet olunan hareketlerde bulunur ve debbağların işlerine karışırlarsa "talâk-ı selâse" ile boşanmalarını şart ve talik etmişler, beyanları da sicile kaydolunmuştur[57]. Mahmut Paşa ve Bayezıt'ta kağıtçı ve mühreciler, kağıtçıbaşı, yiğitbaşı ve meslek ileri gelenleri ile birlikte kethüdalarının da olduğu mahkeme huzurunda, kethüda kaymakamı olarak seçtikleri el-Hâc Muslu b. Mustafa'nın işlerini görmede acziyet gösterdiğini dile getirerek, üzerinde ittifak ettikleri Mustafa Çelebi'nin kethüda kaymakamı olarak tayin edilmesini istemişler, Mustafa Çelebi, kağıtçı ve mühreci esnafına kethüda kaynakamı olarak atanmıştır[58].

Esnaf idarecilerinin görevden ayrılması durumunda hesapları ibrâ edilmekteydi. Yedikule dışındaki mumcuların yiğitbaşısı Bektaş Beşe b. Ali'nin 6,5 yıl görev yaptıktan sonra kemdi isteğiyle görevden ayrılması üzerine, kethüda ve ustalar marifetiyle yiğitbaşının hesabı görülerek, alacak verecek ve tüm davalardan ibrâ edildiği kadı huzurunda beyan olunmuştur[59].

Esnaf ve zanaatkâr teşkilatında yöneticilerin teâmül veya nizâmla belirlenmiş yetkilerini aşmaları sicilde yer alan konulardan biridir. Kazancıbaşının yetkili olduğı mîrî alan dışında, yiğitbaşı tayini, şâkirtin/çırağın "başka çıkıp"

50 Osman Nuri, age, s. 574; Kütükoğlu, age, s. 55; Genç, age, s. 298.
51 İŞS, n. 24, vr., 57a-1, 25 Safer 1139/22 Ekim 1726.
52 Osman Nuri, age, s. 570.
53 İŞS, n. 24, vr., 36a-3, 7 Zilhicce 1138/6 Ağustos 1726.
54 İŞS, n. 24, vr., 79a-1, 5 Ramazan 1140/15 Nisan 1728.
55 Erdoğru, agm, s. 266-268.
56 İŞS, n. 24, vr., 39b-3, 25 Zilhicce 1138/24 Ağustos 1726.
57 İŞS, n. 24, vr., 39b-2.
58 İŞS, n. 24, vr., 68a-1, 28 Rebiülevvel 1139/23 Kasım 1726.
59 İŞS, n. 24, vr., 72b-1, 21 Rebiülahir 1139/16 Aralık 1726.

dükkan açması gibi kazancı esnafının kethüdalarına ait kendi aralarındaki işlere karışması şikayet konusu olmuş, kazancıbaşının elinde bir senet olmadıkça kazancı taifesinin mîriye ait işleri dışındaki konulara müdahale etmemesi istenmiştir[60].

ESNAF VE ZANAATKÂR İDARECİLERİNİN YOLSUZLUĞU

Şeriyye sicillerinde yer alan esnafa ilişkin ihtilaflar lonca nizâmına riayet etmeyen mensuplar kadar lonca idarecileriyle de alakalı olabilmekte, idarecilerinin tasarruflarından zarar gören esnaf meseleyi sikayet konusu yaparak kadı önüne götürebilmekteydi. Mısır tarafından tüccâr eliyle İstanbul'a gelen "hâm âlât" tabir olunur peştamal ve diğer eşyayı tüccarlar çarşı ve pazarlarda bizzat satabilirlerdi. Bu satış, kethüdâ, yiğitbaşı ve ihtiyârlar aracılığıyla belli bir fiyattan yapılmakta, ürünler müslim ve ehl-i zimmet arasında eşit seviyede dağıtılmakta ve taksim edilmektedir. Kethüda Osman'ın eskiden beri uygulanagelen bu düzenin hilafına hareket ederek getirilen malları gizli bir şekilde zimmilere alıp satması peştemalci esnafı tarafından şikayet edilmiş, bir daha nizâma aykırı hareket etmemesi mahkemece kendisine tembih olunmuştur[61].

Kadı tarafından atanan bir kethüdaları olmayan kavukçu esnafı, aralarında ittifakla belirledikleri el-Hâc Mehmed adlı kişinin kethüdâ olduğu günden itibaren işlerinin bozulduğunu, meselelerini halletme, emirleri uygulama ve fermanları icrâda gevşeklik gösterdiğini, meslek mensuplarının bir kısmına eza ve haksızlık yaptığından hareketle mahkemeye şikayette bulunmuşlardı. Başvuru sonrasında, meslek erbabının seçtiği ve güvendiği el-Hâc Ali b. Mehmed kadı tarafından kethüda atanmıştır[62].

Terzi esnafı kethüdası, yiğitbaşısı ve bazı meslek grupları Oturakçılar Kethüdası Yusuf'un meslek erbabından olmadığı halde işlerine karıştıkları ve haksız yere paralarını aldıkları iddiasıyla mahkemeye başvurmuşlardı. Mahkemede Yusuf'a terzi esnafına müdahale etmemesi ve mensuplarını rencide etmemesi yönünde tembihte bulunulmuştu[63]. Eminönü'nde olan Üsküdar kayıkçı esnafı üzerine tayin edilen iki kethüdadan biri olan Hasan b. Resûl hakkında yerinde bulunmadığı iddiasıyla şikayette bulunulması üzerine, hasta olduğunu beyan ederek kendisini savunması sonrası bir daha görev yerini terketmemesi tembih edilmişti[64]. İstanbul'da Ahırkapı iskelesinde olan kayıkçı tâifesi kethüda seçtikleri Ali Beşe b. Beşir'in söz ve filleriyle kendilerini zarara uğrattıkları iddiasıyla mahkemeye başvurmuşlardı[65].

Yöneticiler hakkından yapılan şikayet bazen yerinde görülmeyebilmektedir. Tüccarın beratlı kethüdası olan İsmail b. el-Hâc Mustafa hakkında bazı meslek mensuplarınca şikayette bulunulmuştu. Yapılan incelemede

60 İŞS, n. 24, vr., 57a-1.
61 İŞS, n. 24, vr., 20b-1, 5 Zilkade 1138/5 Temmuz 1726.
62 İŞS, n. 24, vr., 16b-3, 22 Şevval 1138/23 Haziran 1726.
63 İŞS, n. 24, vr., 23a-1, 13 Zilkade 1138/13 Temmuz 1726.
64 İŞS, n. 24, vr., 15b-2, 23 Şevval 1138/24 Haziran 1726.
65 İŞS, n. 24, vr., 74a-1, 8 Rebiülahir 1139/3 Aralık 1726.

meslek taifesinin çoğunluğunun kendisinden memnun olduğu, şikayetin kethüdanın yerinde gözü olan kimseler tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılmıştı[66].

İNHİSÂR-I BEY'U ŞİRÂ (ALIM-SATIM TEKELİ) VE GEDİK HAKKI

Osmanlı Devletinde şahıslar veya esnaf her istedikleri eşyayı veya malı ya da sanatı yapmaya, satmaya veya icrâya yetkili olamadıkları gibi her istedikleri yerde dükkan ya da tezgah açamazlardı[67]; inhisar/tekel bulunmaktaydı. Alım-satım tekelinin ortaya çıkışı Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar götürülürken, alım-satımı da içeren "tekel haklarına dayalı üretim sistemi" olan gedik hakkının tanınması 17. yüzyılla başlatılmaktadır. Bu hak esnafın bir kısmına tanınmıştır[68].

İstanbul'da kebeci esnâfı Dîvân-ı Hümâyûn'a dilekçe vererek, kebe alıp satmak kendilerine mahsus iken bazı kuşakçı ve mahberci esnafının nizâmlarına mugâyir olarak kebe alıp satarak işlerini zora soktuğundan şikayet ederek, ilgili esnafın kebe alım satımına müdahale etmemesi yönünde bir düzenleme yapılmasını istemiş ve talepleri cihetinde ferman sâdır olmuştur[69]. Aksaray'da sabuncu olan Hacı Bekir b. el-Hâc Ahmed'in başka esnaf metâsı olan mumu satmaması[70], taşradan İstanbul'a gelen tekne, kürek, küfe, ıhlamur, zift, katran ve bunlara bağlı diğer malları alma ve satma hakkının Zindankapı hâricinde bulunan tekneci esnafına ait olduğu, bakkal, keresteci, mismârcı, hurdacı, yumurtacı ve bazı koltukçu ve muhtekirlerin (karaborsacıların) hâriçten gelerek alım satıma karışmamaları[71], Gedikpaşa'daki çörekçi fırınının ekmek fırınının yetkisinde bulunan ekmek işleyip satmayı bırakması[72], sâdır olan ferman gereği eskiden beri her türlü turşu, sirke ve lahana turşusu satımı turşucu taifesine ait olup bakkal tâifesinin sadece sirke ve lahana turşusu satma yetkisini hâiz olduğu belirtilmiş[73], yayınlanan fermanların gereğini yerine getirmesi kadılıktan istenmiştir.

Esnaf ve zanaatkâr kollarında dükkan ya da tezgah tezgah sayısının tespiti esnasında ustalar birbirlerine, kethüdalar ise bütün lonca mensuplarına resmî makamlar huzurunda kefil olmaktaydı. Bu sistemle, belirlenen nizâm dışına çıkanlar uyarılmakta, mesele halledilemediğinde konu mahkemeye taşınmaktadır. Bir grup Yahudi kasap suriçi ve surdışında eskiden bulunan kasap sayısının ellerinde olan ferman gereğince belli olduğu ve ziyâde dükkan açılmamasının nizâm gereği olduğunu söyleyerek, Yahudi taifesinden bazı kimselerin dükkan açmak istemesini nizâmın ihlâli olarak görerek şikayet etmişlerdi[74]. İstanbul'da bulunan seccâde kilimi ve Bağdâdî kesme dokuyan hırfet erbâbı ellerinde olan ferman gereği her birine birer veya ikişer tezgah verilmesi

66 İŞS, n. 24, vr., 75b-2, 19 Rebiülahir 1139/14 Aralık 1726.
67 Osman Nuri, age, s. 644.
68 Kal'a, age, s. 50-51, 56-61; Salih Aynural, "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul Esnafının Alım ve Satım Hakkı Tekeli ve gedik Hakkı", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 130, Şubat 2001, s. 215-218.
69 İŞS, n. 24, vr., 29b-1, 20 Zilkade 1138/20 Temmuz 1726.
70 İŞS, n. 24, vr., 1b-7, 23 Rebiülevvel 1139/18 Kasım 1726.
71 İŞS, n. 24, vr., 11a-1, Evahir-i Şaban 1138/Nisan-Mayıs 1726.
72 İŞS, n. 24, vr., 15a-1, 20 Şevval 1138/21 Haziran 1726.
73 İŞS, n. 24, vr., 55a-1, 22 Safer 1139/19 Ekim 1726.
74 İŞS, n. 24, vr., 14a-1, 18 Şevval 1138/19 Haziran 1726.

kapsamında Aleksan adlı zimmîye bir tezgah verilmesi gerekirken, Aleksan'ın nizâma aykırı olarak üç tezgah kullanmasından şikayetçi olmuşlardı[75]. Esnaf çırağının lonca âdâbı gereğince usta olup ayrı iş yapmaya başlaması, yani "başka çıkması" için ustalar arasında sanatı gereği gibi tahsil ettiği ve mâhir olduğunun kethüdâ, yiğitbaşı ve ihtiyârlar marifetiyle zâhir olması, ayrıca dükkan sayısının yeterli olmaması gerekmektedir. 1727 yılındaki bir kayıtta, kalaycı esnafı arasında "başka çıkma" durumu olsa bile dükkan sayısı yeterli olduğundan yenisinin açılmasının mümkün görülmediği belirtilmektedir[76].

Gedik hakkının hangi durumlarda ve kimlere verileceği esnaf nizâmlarında yer almaktadır. 24 Numaralı Sicilde yer alan bir fermanda, İstanbul Sulumanastır'da kasap dükkanı gediğine mutasarrıf olan Mehmet öldüğünde tasarrufunda olan kasap dükkanı gediği, yeniçeri ağası, kasaplar kethüdası ve ihtiyar ustalardan oluşan nâzırlar marifetiyle ölenin erkek çocuğuna, eğer erkek çocuğu yoksa müstahak bulunan bir kişiye verilecekti[77]. Seccade kilimi dokuyan esnaf nizâmında, ustalardan biri öldüğünde elindeki tezgahlar, evladına, evladı yoksa kethüda ve tüm ustaların marifetiyle kalfalarından hak eden birine, müstahak bir kalfa da bulunmazsa tezgahları kethüdâ ve bütün ustalar marifetiyle ustalarından ziyâde tezgaha muhtaç olan ustalara geçecekti[78].

Nizâm-ı kadim olduğu üzere, usta tarafından yetiştirilip sanatını tamamıyla öğrenerek usta olan, ustasının izni ile sakal bırakan ve diğer ustalar marifetiyle "başka çıkıp" müstakil dükkana geçenler, çırak alarak sanatını icrâ edebilirlerdi[79]. Bu usulü tamamlamamış olanlar dükkan açamazdı. Enser (çivi) imal işiyle uğraşıp ham-dest olan, yani henüz peştemal kuşanıp zanâat yapma ruhsatı almamış olan bir grubun, aynı zamanda sahte ve kalitesiz çivi üreterek esnaf nizâmını çiğnemelerinden dolayı sanatı icrâ edeceklerse güvenilir usta yanında kalfalık yapmaları istenmiş, müstakil dükkan açmamalarına hükmolunmuştur[80].

ESNAF VE ZANAATKÂRIN BELLİ MEKANDA FAALİYET GÖSTERMESİ

Esnafı ve zanaatkârların belli mekanlarda bulunmaları hem birbirlerini kontrol etmeleri hem de müşterinin aradığı ürünü bulması bakımından kolaylık sağlamaktaydı. Basmacı hırfeti erbâbı ferman gereği Vezir Hanı'nda bulunduğundan bazı kişilerin Üsküdar, Beşiktaş, Kadıköy ve sâir mahallerde dükkân açmaları Han esnafı tarafından şikayet konusu olmuş ve başka mahalde dükkan işletmemelerine yönelik hükm-i hümayun talep edilmiştir[81]. Zindankapı yakınındaki tekneci esnafı, teknecilerin o civarda bulunduğunu, başka bir yerde koltukçuluk yapılmamasına dâir ferman olduğunu söylemelerine rağmen Seyyid İsmail'in Ayazmakapısı yakınında dükkan açıp alım, satış ve koltukçuluk yapmasını mahkemede şikayet konusu yapmışlardı[82].

75 İŞS, n. 24, vr., 61b-1, 13 Rebiülevvel 1139/8 Kasım 1726.
76 İŞS, n. 24, vr., 10b-1, 29 Şaban 1138/2 Mayıs 1726.
77 İŞS, n. 24, vr., 16b-1, 29 Şevval 1138/30 Haziran 1726.
78 İŞS, n. 24, vr., 60b-1, 5 Rebiülevvel 1139/31 Ekim 1726.
79 Bkz. İŞS, n. 24, vr., 54b-1, 16 Safer 1139/13 Ekim 1726.
80 İŞS, n. 24, vr., 25a-3, 12 Zilkade 1138/12 Temmuz 1726.
81 İŞS, n. 24, vr., 22b-1, 10 Zilkade 1138/10 Temmuz 1726.
82 İŞS, n. 24, vr., 30a-2, 19 Zilkade 1138/30 Temmuz 1726.

Öte yandan İstanbul'da yaymacı (işportacı) olarak satış yapan kişilerin halkın gelip geçtiği umûma mahsus yollardaki kaldırımlar üzerinde satış yapıp gidiş gelişe mâni olmak suretiyle halka zarar vermemeleri için bu yollar üzerindeki kaldırımlarda satış yapmaları yasaklanmıştı[83].

ÜRÜN VE HİZMET STANDARDI

Mal ve hizmetin tüketiciyi tatmin edecek vasıflara sahip olması gerekmekteydi. Olması gereken gereken vasıflar önceden tespit edilerek bir nizâma bağlanır, bunlara uyulup uyulmadığı da sıkı bir şekilde denetlenirdi.
İstanbul'daki kadayıfçı esnafı, imal edecekleri kadayıfın temiz olmasını ve yangına karşı ateşini muhafaza altına alacaklarını[84], İstanbul ve Eyüp'teki paçacı esnafı pişirdikleri baş ve paçaları temizleyeceklerini[85] taahhüt etmiş, birbirlerine kefil olmuş ve nizâm aksine hareket etmeyecekleri hükme bağlanmıştı. Beşiktaş ve Ortaköy iskelelerinde bulunan kayıkçı esnafının İstanbul'dan bu iskelelere yolcu taşırken bir çifte kayık dolmuş edildiğinde 6, iki çifte kayık dolmuş edildiğinde en fazla 10 yolcu alabileceği belirlenmişti[86].
İstanbul ve civarındaki şişeci taifesinin imal ettiği şişeleri dirhem bakımından noksan ve kötü işlememeleri[87], İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'teki nalçacı esnafının temiz nalça nallayıp kötü imalatta bulunmamaları[88], mürekkepçi esnafının hâlis ve pâk mürekkep yapmaları, dövülmesinde tembellik, muhtevasında noksanlık göstermemeleri[89], İstanbul'da tulumbacı şeridi de denilen kılâpdanlı şeridin bekletilerek niteliğini yitirmemesi için esnafın şeridi kethüdalarına kontrol ettirmeleri, onun da temiz ve uygun vasıfta olanları düzleyip mühürlemesi[90], İstanbul'da kılıççı esnafının, kabzası kara demirden, boyama olmayan, abanoz, sakız, balık, fildişi, yeni dünyâ ve sandal ağaçlarından yapılan, kendi renginde olan, temiz ve uygun vasıfta kılıç işlemeleri[91], İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'te bulunan şîrugancı hırfetinin yağhânelerinde temiz şîrugan işleyip, şîrugan ve bezir konulan kapların ayrılması ve ölçeklerinin tam olması[92], İstanbul'da mevcut olan çamaşırcı esnafının çamaşırları temiz yıkamaları[93], İstanbul'daki at ve arka sakalarının müslim ve gayrımüslim bıyıklı olanlarının sakal bırakmaları, gayrımüslim sakaların ölmeleri veya sakalıktan ayrılmaları hâlinde yerine müslim, sakallı, sâlih ve müeddep sakanın geçmesi[94], İstanbul'daki kömürcülerin taşsız, kumsuz ve kuru kömür satmaları[95],

83 İŞS, n. 24, vr., 34a-1, 4 Zilhicce 1138/3 Ağustos 1726.
84 İŞS, n. 24, vr., 71a-1, 27 Rebiülevvel 1139/22 Kasım 1726.
85 İŞS, n. 24, vr., 14a-3, 15 Şevval 1138/16 Haziran 1726.
86 İŞS, n. 24, vr., 22b-3, 12 Zilkade 1138/12 Temmuz 1726.
87 İŞS, n. 24, vr., 39a-1, 24 Zilhicce 1138/23 Ağustos 1726.
88 İŞS, n. 24, vr., 57b-2, 23 Safer 1139/20 Ekim 1726.
89 İŞS, n. 24, vr., 16a-3, 14 Şevval 1138/15 Haziran 1726; İŞS, n. 24, vr., 65b-1, Evasıt-ı Rebiülevvel 1139/Kasım 1726.
90 İŞS, n. 24, vr., 55b-1, 22 Rebiülevvel 1139/17 Kasım 1726.
91 İŞS, n. 24, vr., 53b-1, 15 Zilkade 1138/15 Temmuz 1726.
92 İŞS, n. 24, vr., 52b-2, 8 Safer 1139/5 Ekim 1726.
93 İŞS, n. 24, vr., 17b-2, 20 Şevval 1138/21 Haziran 1726.
94 İŞS, n. 24, vr., 34b-1, Evahir-i Zilkade 1138/Temmuz 1726.
95 İŞS, n. 24, vr., 19a-1, 17 Şevval 1138/18 Haziran 1726.

İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'te bulunan kalaycı esnafının bakırlarını demir artığıyla değil kumla temizledikten sonra kalaylamaları[96], İstanbul, Üsküdar, Galata, Kasımpaşa ve Eyüp'teki duhancıların sattıkları tütüne armut kurusu, incir yaprağı karıştırmamaları, bal ve pekmez ile terbiye etmemeleri[97], İstanbul'da ve Galata'daki sucukçuların satılamayıp kalan bayat etlerden ve kesilen hayvandan kalan parçalardan sucuk yapmamaları, taşradan gelen bayat ve artık pastırmayı alıp terbiye ile yerli İstanbul, Kayseri ve Ankara pastırmasıdır diyerek satmamaları, tâze, semiz ve en iyi dana etini alıp gereğince baharatlayarak ve iyice terbiyeleyerek sucuk ve pastırma yapıp satmaları[98] esnaf âmirleri ve mensuplarının kefilliği ve taahhüdüyle nizâma bağlanmıştır.

PATENT HAKKI

İstanbul, Galata ve Üsküdar'da bulunan seccade kilimi dokuyan müslüman ve gayrımüslim 18 ustanın isimleri ve sahip oldukları 29 tezgah belirlenerek bir nizâma kavuşturulmuştu[99]. Bu nizâm içinde yer alan; "…sırmalı ağır kesme dokumak mezbûr Nişo zimmînin müstakillen kendi îcâd ve sanatı olmağla kimesne işlemeyip, ancak kendiye mahsûs olmak üzre…" ifadesi bir tür ihtirâ imtiyazı veya patent hakkına işaret etmektedir. Metinden anlaşılacağı üzere "sırmalı ağır kesme" türü seccade dokuma Nişo tarafından icat edilmiştir. Bu dokumayı kendisi bulduğu için başka bir kimsenin "sırmalı ağır kesme" türü seccade dokumasına izin verilmeyip kendisine mahsus kılınmakta, dolayısıyla devlet tarafından bu buluştan kendisinin yararlanmasına yönelik adetâ bir ihtirâ beratı/patent hakkı tanınmaktadır.

Keyif verici olarak berşin (afyonlu macun) özel bir türü olan berş-i rahîkî, şiirleriyle de tanınan 16. yüzyılda yaşamış rahîkî mahlasını kullanan Yusuf adlı bir attar dükkanı sahibi tarafından imal edilmişti. Ölümünden sonra varisleri tarafından berş-i rahîkînin imali ve satış imtiyazı İstanbul Mahmutpaşa Çarşısı yakınındaki bir dükkâna mahsus olarak devam ettirilmişti[100].

NARH TESPİTİ

Fiyat takdiri ve tahdidi anlamında bir fıkıh terimi olan narh[101], Osmanlı uygulamasında resmî makamlarca mal ve hizmetlere konulan azamî fiyatı ifade etmiştir[102]. Osmanlı Devleti halkın refah düzeyin sağlanması ve korunmasına oldukça önem vermekteydi. Klasik devirde Osmanlı iktisat anlayışında geçerli olan iaşe ilkesi,

96 İŞS, n. 24, vr., 10a-2, 26 Şaban 1138/29 Nisan 1726.
97 İŞS, n. 24, vr., 23b-1, 6 Zilkade 1138/6 Temmuz 1726.
98 İŞS, n. 24, vr., 68a-2, 10 Rebiülevvel 1139/5 Kasım 1726.
99 İŞS, n. 24, vr., 60b-1.
100 İŞS, n. 24, vr., 11b-1, Evâhir-i Ramazan 1138/Mayıs-Haziran 172; Murat Uluskan, "İstanbul'da Bir Afyonlu Macun İşletmesi: Berş-i Rahîkî Macunhanesi (1783-1831), Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S.29, İstanbul, 2013, s. 81-81.
101 Cengiz Kallek, "Narh", C.XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2006, s. 387-389.
102 Osman Ergin, age, s. 393; Kütükoğlu, age, s. 344.

iktisadî faaliyete tüketici açısından bakarak mal ve hizmetlerin bol, kaliteli ve ucuz olmasını esas almıştır. Bu ilkeyi hayata geçirebilmek için devlet malların üreticiden tüketiciye ulaşacağı bütün aşamalarda müdahaleciliğe yönelmiştir. Mal ve hizmetler için belirlenen narh uygulaması belli ölçüde bu müdahaleciliğin bir yansıması olarak görülebilir. Narhın belirlenmesinde yetki özellikle kamu otoritesini temsil eden kadıya aitti[103]. Ancak kadı narhın tespitinde esnaf idarecilerinin de görüşünü almaktaydı[104].

Narhın belirlenmesi esnasında ürünün cinsi, hammaddesi ve emek gibi belli başlı etkenler dikkate alınarak esnafa belli bir kâr bırakılır, toptan ve parakendeci fiyatları ayrı ayrı tespit edilirdi[105]. Narh uygulamasında arz ve talep şartları ölçü alınır, şartların değişmesine bağlı olarak fiyatlar da değişirdi[106]. Enflasyonun yüksek olduğu dönemler hâriç ekmek, et, süt ürünleri, sebze ve meyve gibi mevsime bağlı ürünler dışında narh çok sık değişmezdi[107]. Talebin yükseldiği Ramazan ayını halkın bolluk içinde geçirebilmesi için fiyatlar yeniden belirlenirdi. Savaş, seferberlik gibi olağanüstü dönemlerle, kıtlık, sel vb. âfetler fiyatları tekrar değerlendirmeyi gerektirirdi[108]. Hem esnafın kendi iç denetimi yoluyla hem de muhtesip, kadı, sadrazam veya padişah tarafından narha uyulup uyulmadığı sıkı şekilde denetlenirdi[109].

24 Numaralı Mahkeme Defteri'nde narh kayıtları ya da defterleri (listeleri) önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda Sicilde, kebapçıların, kapan ve iskelelerde bulunan hamalların, hallaçların, teknecilerin, kasap ve ciğercilerin, tüccarların, attarların, çiçekçilerin, berşçilerin, ketencilerin, kayıkçıların, kömürcülerin, büründek ve ibrişim bükücülerin, lâlenin, Ayazmakapısı dışındaki demirci ve kömürcülerin, kafesçilerin, nalçacıların, sucukçuların, pastırmacıların, kınanın, küftün ve küspenin, don yağı ve çerviş yağının, zeytinyağının, kösele ve meşin ürünlerinin, kuzu etinin, kanadarların narhı belirlenmişti. Narh kadı marifetiyle belirlendiği gibi fermanla da belirlenebilirdi. Bazen de koyun getiren bir celep narhın müceddeden tespitini isteyebilirdi[110].

NİZÂMA AYKIRI FİİLERE UYGULANAN MÜEYYİDELER

Merkezî yönetimce "ferman veya kanunnâme", kadı tarafından ise "nizâm" adı altında ortaya çıkarılan esnaf ve zanaatkârlara yönelik düzenlemeler örfî hukuk kapsamındadır. Bu hukukî metinler esnafın meslek-içi yapısını düzenlemeyi hedeflemektedir. Tanzim edilen kurallara aykırılık durumunda çeşitli müeyyideler öngörülmüştür. Lonca yönetimi ve esnafın teşkilat-içi düzenine ilişkin bu kurallar aynı zamanda Osmanlı hukukunda devlet başkanı veya hâkimin belirlemesine bırakılmış tazir suç ve cezalarının bir görünümüdür. Esnafa ilişkin hukuka

103 Genç, age, s. 47-48.
104 Kütükoğlu, age, s. 344; Tabakoğlu, agm, s. 430.
105 Kütükoğlu, age, s.344-345.
106 Tabakoğlu, agm, s. 430. Kuzu eti bollaşınca fiyatı düşmüştü (İŞS, n. 24, vr., 115a-2, 28 Safer 1151/17 Haziran 1738).
107 Kütükoğlu, age, s.344-345.
108 Kütükoğlu, age, 345.
109 Tabakoğlu, agm, s. 432.
110 İŞS, n. 24, vr., 88b-3.

aykırı fiiller genel sosyal düzeni bozmaktan ziyade esnafın meslek düzenini ihlâl edici ve meslek mensuplarınca işlenebilir niteliktedir.

Belirlenen nizâma uyulacağı esnaf ve yöneticileri tarafından tekeffül olunduğundan nizâma aykırı davranışlar ortaya çıktığında mesele lonca içinde, mahkeme önünde ya da bazen Divan-ı Hümayun'da sonuca bağlanırdı[111]. Esnaf teşkilatına mensup kişinin nizâmı ihlal eden hareketi teşkilat yöneticilerince değerlendirilebilirdi. Ancak yöneticilerin kararı nasihat, telkin ve tavsiyeden öteye geçmezdi. Nizâma aykırı davranışları önlemede daha etkili yol, ihlâlin yöneticiler, ustalar ve esnaf mensuplarınca mahkemeye götürülmesiydi[112].

24 Numaralı Defterde, mal ve hizmet standartlarına uymama, üretilecek ürün, imal edecek esnaf birliği, üretecek esnaf mensubu, imal edilecek yer gibi üretimle ilgili tahsis ve tekellere aykırı davranma, hammadde ve üretilen mala ilişkin alım-satım, tahsis ve dağıtım hakkını ihlâl, narhtan fazlaya satma ve lonca yöneticileri tarafından görevlerinin gereğine riayet etmeme esnaf ve zanaatkâr nizâmlarında öngörülen düzene yönelik hareketler cümlesinden sayılabilir. Nizâma aykırı davranan kişilere yönelik; tembih, tazir ve tedip, sürgün, kürek cezası, loncadan ihraç, dükkanın kapatılması, yöneticinin görevden alınması gibi çeşitli cezalar öngörülmüştür. Nizâma aykırı fiiller mukabilinde öngörülen müeyyide bazen ferman tarafından belirlenir, kadının bunu uygulaması istenir, bazen de kadı tarafından belirlenen ceza için ilamla ferman talebinde bulunulurdu.

İstanbul'da teknecilik yapan Nuh b. Himmet'in, esnaf tarafından kendisine defaatle tembih olunmasına rağmen kadimden beri mevcut olan nizâma aykırı hareket ederek taşradan gelen tekneleri gizlice alıp ihtikâr yoluyla belirlenen narhdan daha yükseğine halka satmaktan vazgeçmemesi şikayet konusu olmuş, mahkeme tarafından kendisine bu tür davranışlardan kaçınması tembih edilmişti[113]. İstanbul'da seccâde kilimi ve Bağdâdî kesme dokuyan esnafın fermanla tezgah sayıları belirlenmiş, meslek mensupları nizâma aykırı olarak fazla tezgah kullanan Aleksan'dan şikayetçi olmuş, kadı nizâmda yer aldığı üzere bir tezgah kullanması ve iki tezgahı kaldırması için Aleksan'a tembihte bulunmuştur[114]. Zindankapı yakınındaki tekneci esnafının başka yerde teknecilik yapmamaları hakkında ferman yayınlanmışken, esnafın "kendi yanlarında tekne satmalarını istemelerine" karşı çıkarak Ayazmakapısı yakınında koltukçuluk yapmaya başlayan Seyyid İsmail'in nizâma aykırı bu davranışı mahkemeye taşınmış ve ikaz edilmesine neden olmuştur[115].

Hilâf-ı fermân ve mugâyir-i nizâm hareketle narhtan daha fazlasına satış yapan bal mumcu esnafından Sidri taraf-ı şerden tazir ve tedib ile tecziye olunmuştu[116]. Bal mumcu esnafından Mikel ve Rafayel'in mahkeme tarafından daha önce defalarca tembihte bulunulmasına rağmen mütenebbih olmayıp (söz dinlemeyip) ihtikâr yoluyla belirlenen narhdan daha yükseğine satış yapmayı sürdürmeleri tazir ve tedip cezasına çarptırılmalarına sebebiyet vermiştir[117]. İstanbul'daki paçacı taifesinin tespit edilen nizâmlarına aykırı davranarak kazanları

111 Kütükoğlu, agm, s. 9.
112 Genç, age, s. 299.
113 İŞS, n. 24, vr., 54a-2, 18 Safer 1139/15 Ekim 1726.
114 İŞS, n. 24, vr., 61b-1.
115 İŞS, n. 24, vr., 30a-2.
116 İŞS, n. 24, vr., 59b-1, 6 Rebiülevvel 1139/1 Kasım 1726.
117 İŞS, n. 24, vr., 59b-3, 6 Rebiülevvel 1139/1 Kasım 1726.

kalaylamamaları ve baş ile ayakları kirli şekilde pişirmeleri şeran gerekli görülen tazir-i şedit ile cezalandırılmıştır[118].

Berş-i rahîkîyi imal imtiyazına sahip olan Mahmutpaşa Çarşısı yakınındaki iki dükkan yanında zamanla bu macunu imal eden dükkan sayısı çoğalmış, yapılan teftişlerde terkibinin bilinmediği, mahir olmayan ustalarca pişirildiği ve kullanıcılarının zarara uğradığı tespit edilmişti. Sonradan açılan dükkanların faaliyetlerine son verilmesi, bu kişilerin evlerinde bu macunu imal etmemeleri, söz dinlemeyip yasağa uymayanların tedip edilerek sürgüne gönderilmesine ilişkin ferman sâdır olmuştur[119].

İstanbul'da kılıççı esnafı kethüdası, yiğitbaşısı ve ustaları mahkemeye başvurarak, sakız ağacından yaptığı kılıç kabzasının üzerini siyah boya ile boyayarak alıcılara abanoz ağacından imal edilmiş gibi sunan, nizâma aykırı kalitesiz kabza üreterek müşterileri kandırmayı âdet hâline getiren Hüseyin b. Hasan'dan şikayetçi olmuşlardı. Mahkeme ilamında bu kişinin sahte ve niteliksiz iş yapmaktan men edilmesine ve loncadan ihraç edilmesine karar verilmişti[120].

Nişastacı esnafı kethüdası ve ihtiyarlarının, ham-dest olup nişastacı esnafı olmayan Hüseyin'in kalitesiz nişasta imal edip yüksek fiyattan sattığını, mahkemece daha önce kendisine defalarca tembihte bulunulmasına rağmen mütenebbih olmayarak topluma zarar verdiğini beyan etmeleri üzerine mahkeme bu kez Hüseyin'in esnaf içinden ihracına hükmetmişti[121]. Mumcu esnafı kethüdası, yiğitbaşısı ve ustaları, mumcu esnafına mensup Çağanos Vasil ve Aleksi'nin döktükleri mumu bakkallara götürmeyerek ve narhtan fazlasına satış yaparak nizâmı ihlâl ettiklerinden hareketle "dükkanlarının ellerinden alınarak güvenilir olan başka kimselere verilmesi" talebiyle mahkemeye başvurmuşlardı. Mahkeme, bu kişilerin dükkanlarının ellerinden alınarak güvenilir kişilere verilmesine karar vermiştir[122].

Kalp bakır işleyenlere veya satanlara kürek cezası verileceği kararlaştırılırken[123], bu tür eşyanın kullanılmaması ve başkalarına satılmaması için denize atılmasına ilişkin ferman yayınlanmıştır. Ferman gereğince, sahte ve kötü işlenmiş bakır kapların müsadere edilerek imhâ edildiği görülmektedir[124].

Yedikule dışındaki debbağların ahîbabası Musa ile ona eşlik eden Osman'ın celebkeşân tâifesinin mallarını telef ve zâyi ettiklerine dâir yapılan şikayet sonrası tedib ve tazirleri veliyyü'l-emre tefviz olunmuştur[125]. İstanbul'da Ahırkapı iskelesindeki kayıkçı esnafı kethüda seçtikleri Ali Beşe b. Beşir'in söz ve filleriyle kendilerini zarar uğrattıkları iddiasıyla kethüdalıktan ihraç talebiyle mahkemeye şikayet etmişlerdi. Yapılan inceleme sonrası Ali Beşe b. Beşir kethüdalıktan ihraç edilerek, yerine seçtikleri aday kethüda nasp ve tayin olunmuştur[126]. İstanbul'da Çöplük İskelesi'nde at ve eşek hamallarının bölükbaşısı Recep'in nizâm-ı kadimi ihlal etmesi,

118 İŞS, n. 24, vr., 16a-2, 25 Şevval 1138/26 Haziran 1726.
119 İŞS, n. 24, vr., 11b-1.
120 İŞS, n. 24, vr., 14b-2, 16 Şevval 1138/17 Haziran 1726.
121 İŞS, n. 24, vr., 24b-1, 16 Zilkade 1138/16 Temmuz 1726.
122 İŞS, n. 24, vr., 93b-2, 6 Zilkade 1150/25 Şubat 1738.
123 İŞS, n. 24, vr., 36a-1; İŞS, n. 24, vr., 36a-2.
124 İŞS, n. 24, vr., 77a-1, 24 Rebiülahir 1139/19 Aralık 1726.
125 İŞS, n. 24, vr., 56b-1, 24 Safer 1139/21 Ekim 1726.
126 İŞS, n. 24, vr., 74a-1.

kethüda ve diğer kişilere iftirayı âdet hâline getirmesi, eskiden beri emirlere itaat etmemeyi sürdürmesi meslek taifesinin ve ihtisap ağasının beyanlarıyla sâbit olunca bölükbaşılık görevinden uzaklaştırılmıştır[127].

24 nolu Sicilde bazı düzenlemelerin niteliği gereği esnafla birlikte halkı da içine aldığı görülmektedir. Kesik para kullanımının yasaklanmasına yönelik ferman bu tür paraları bulunduran, alan ve veren esnaf ve halkın kürek cezasıyla tecziyesini hükme bağlamıştır[128].

SONUÇ

Esnaf ve zanaatkâr teşkilatının kökenine ilişkin araştırmalarda, fütüvvet ve ahilik ile irtibatı ve bu yapılardan etkilendiği konusunda genel bir kabul bulunmaktadır. Etkilenme seviyesinin şartlara bağlı olarak zamanla değiştiği görülmektedir. Beylikler, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nin kuruluş aşamasında diğer toplum katmanları gibi esnaf erbabı fütüvvetin Anadolu coğrafyasında bir görünümü olarak kabul edilen ahilik bünyesinde bir araya gelmekteydi. Zâviye, dergâh ya da tekke içerisinde dinî-ahlâkî usul ve erkân çerçevesinde bir iş ahlâkı edinmekte, manevî bir eğitime tâbî olmaktaydılar. Osmanlıların, Beylikten Sultanlığa, giderek farklı unsurları hâkimiyetine alan cihanşümul bir İmparatorluğa uzandığı bir süreçte, sosyo-ekonomik şartların da değişmesiyle, fütüvvet ve ahiliğin esnaf yapısı üzerindeki etkisi azalmış gözükmektedir. Yönetici isimleri, usûl, erkân ve merasimlerde rastlanan bu etkinin zamanla değişmesi yanı sıra, bölgelere ve işkoluna göre de farklılaştığı belirtilebilir. Esnafın yönetici isimlerinin, şeyh, ahi ve ahi babadan giderek yiğitbaşı ve kethüdaya dönüştüğü, İstanbul ve Serez Adası arasında görüleceği üzere bölgeler arası uygulamaların farklılaşabildiği, ahiliğin etkisinin Ahi Evren mensupları olarak ifade edilen debbâğ esnafında nispeten daha fazla olduğu bu zümrenin yöneticilerinin ahi baba unvanını sürdürmesinden de anlaşılabilmektedir. Nitekim incelediğimiz 24 Numaralı Sicilde de debbağların âmirinin ahi baba olduğu görülmüştür. Burada ölçü aldığımız ve araştırma konusu yaptığımız esnaf, farklı iş kollarına göre mal ve hizmet üretimi gerçekleştiren, yöneticileri ve nizamı olan genel olarak loncaya dönüşmüş teşkilatlı bir yapıdır.

Osmanlı Devleti, ziraat ve kısmen tüccar erbâbı dışında mal ve hizmet üretiminde esnaf ve zanaatkâra özel bir önem vermiştir. Merhum İktisat Tarihçisi Mehmet Genç'in tespit ettiği üzere, rekabet yerine işbirliği ve dayanışma esasına dayalı Osmanlı iktisat anlayışı, üretimin ve tüketimin dengeli olduğu, sosyo-ekonomik düzeni sağlamaya yönelik olarak ucuz, kaliteli ve bol ürün bulunmasını öngördüğünden belli bir özerklik sağlayarak alana müdahale etmiş, eşitlikçi ve teşkilatlanmış esnaf ve zanaatkâr yapısını desteklemiştir. Esnaf ve sanat ehli de lehine olduğu düşüncesiyle teşkilatlanmış yapıdan yanadır. Sanayi devrimi sonrası gelişmelere rağmen devletin bu yaklaşımı XIX. yüzyılın ikinci yarısını da aşan bir süreye kadar sürdürülmeye çalışılmıştır.

[127] İŞS, n. 24, vr., 20b-3, 7 Zilkade 1138/7 Temmuz 1726.
[128] İŞS, n. 24, vr., 1(2)a-2.

XVIII. yüzyılda teşkilatlı bir esnaf yapısı iyice yerleşmiş durumdadır. Esnafın XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde genelde ve özellikle İstanbul özelinde karşı karşıya kaldığı şartlar bu teşkilatlanma anlayışını ve uygulamasını iyice pekiştirmiş gözükmektedir. 24 Numaralı Sicil Defteri, esnafın belirtilen çerçevedeki yapısını ortaya koyması bakımından genel iktisat tarihi ve hukuk tarihi bakımından hususî bir konumda bulunmaktadır. Konuya tafsilatlı bir şekilde yer veren Osman Nuri başta olmak üzere esnaf teşkilatına yer veren araştırmalarda 24 Numaralı Mahkeme Sicili'ne sıklıkla yer verildiği dikkat çekmektedir. Gerçekten bu Sicilde, esnaf ve zanaatkâr kayıtları yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu kayıtlar ışığında, mal ve üretim yapan çeşitli iş kollarındaki esnaf ve zanaatkârın, Divan'a ya da genellikle kadıya başvurarak, yöneticilerini seçip tasdik ettirdiği, nizâmını tespit ettirdiği ve nizâma uymayı tekeffül ettiği bir teşkilatlı bir yapılanmanın oluşturulduğunu görebilmekteyiz. Osmanlı örfî hukuku kapsamında yer alan bu nizâmların esnaf zümrelerine göre değiştiği farkedilmektedir. Kayıtlardaki "nizam" kelimesinin, "bir alanı düzenleme" şeklindeki genel anlamının ötesinde, esnaf ve zanaatkâr erbabına yönelik düzen verme anlamında hususileştiğini belirtmek gerekir. Nizâm çerçevesinde, esnafın, mal ve hizmet üretiminin alanı, yeri, bunu gerçekleştirecek esnafın isimleri, kalite standardı, alım-satım tekeli ve imtiyazı, narh listesi belirtilerek aykırı davranılmaması istenirdi. Nizâma aykırı hareket ortaya çıktığında teşkilatlı yapının yöneticiler ve ustalar aracılığıyla belli ölçüde bunu kendi içyapısında halletmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak inceleme konusu yaptığımız Sicilde de görüldüğü üzere, esnaf, nizâma muhalif hareketlerde meseleyi halletmede çoğunlukla daha etkili olduğunu öngördüğü kadıya başvurmaktadır. İmparatorluğun çok unsurlu ve kurumsal düzeni gerektiren yapısında esnaf düzeninin esas olarak fütüvvet ve âhilik yapısındaki usul, âdap ve erkâna dayanan ahlakî ilkelerden ziyade müeyyide öngören nizâmla sağlanmaya çalışılması anlaşılabilir bir durumdur. Teşkilat-içi sosyal kontrol ve nizâma uymayı gerçekleştirmede bu daha etkin bir yol olarak görülmüştür. Buradan, esnaf teşkilatında fütüvvet ve ahilik ilkelerinin terkedildiği anlamı çıkmaz. Grup/toplum yapısına ilişkin normatif düzen getiren örf-âdet, din ve ahlak kurallarının onlara uyulduğu ölçüde etkili bir bütünleşme ve düzen sağlayacağı kuşku götürmez. Hatta gönüllü olduğu ölçüde daha da etkili olabilir. Nizâmın ihlâli durumunda kadı tarafından takdir edilen cezalar genellikle ağır nitelikte değildir. Meslekten çıkarma, tazir ve tedip, sürgün, küreğe konulma cezalarına rastlansa da çoğunlukla tembih, ikaz veya uyarı olarak vasıflandırılabilecek müeyyide uygulanmaktadır. Tekerrür durumu veya işlenen fiilin ağırlığı ceza çeşidinde etkili olabilmektedir. Ancak hâkim olan sosyo-ekonomik düzen çerçevesinde hafif ve kısa süreli cezalandırmanın öne çıktığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

1.İstanbul Şeriyye Sicili (İŞS.):

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H.1138-1151/M.1728-1736), Haz. Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahriman, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010.

2.Kitap, Makale ve Tebliğler:

AKGÜNDÜZ, Ahmed. İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyâtı Kamu Hukuku. C.I. İstanbul:Osmanlı Araştırmaları Vakfı. 2011.

AKTEPE, M. Münir. Patrona İsyanı (1730). İstanbul:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1958.

ANADOL, Cemal. Türk-İslam-Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler. Ankara: Kültür Bakanlığı. 1991.

ÂŞIKPAŞAZÂDE TARİHİ. Mukabele ve Tashih: Ali Bey. İstanbul: Matbaa-i Âmire. 1332.

AYDIN, M. Âkif . Osmanlı Hukuku-Devlet-i Aliyye'nin Temeli-. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2020.

AYNURAL, Salih. "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul Esnafının Alım ve Satım Hakkı Tekeli ve Gedik Hakkı". Türk Dünyası Araştırmaları. S. 130. Şubat 2001..

ÇAĞATAY, Neşet. Bir Türk Kurumu Olan Ahilik. 2. Baskı. Ankara: TTK. 1997.

DÖNMEZER, Sulhi. Toplumbilim. 11. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım. 1994.

ERDOĞRU, Mehmet Akif. "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul Esnaf Loncaları ve Sorunları (1726-1738)". Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1. İzmir, 25-27 Nisan 2019, edt. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli, İzmir, 2019.

FÜTÜVVETNÂME-İ TARİKAT. haz. Osman Aydınlı. Türkiye Diyanet Vakfı. Ankara 2011.

GENÇ, Mehmet. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi. 7. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 2010. 302-303.

GÖLPINARLI, Abdülbaki. "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyn ibni Gaybî". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XVII, Ekim 1955-Temmuz 1956, S. 1-4, İstanbul 1956.

GÖLPINARLI, Abdülbâki. İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, (Ekim 1949-Temmuz 1950 tarihli İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuasının 11. cildinde yer alan makalenin tıpkı basımı). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları. 2011.

GÜLER, İbrahim. "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler". Muğla Üniversitesi SBE Dergisi. Güz 2000. C.1. S.2.

İNALCIK, Halil. "Ahilik Toplum ve Devlet". Makaleler II. 2. Baskı. Ankara:Doğu Batı Yayınları. 2009.

KAL'A, Ahmet. İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları 1. İstanbul:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları. 1998.

KALLEK, Cengiz Kallek, "Narh". C.XXXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2006

KAZICI, Ziya. "Ahîlik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. I. İstanbul. 1988.

KAZICI, Ziya. Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi. İstanbul:Kültür Basın Yayın Birliği. 1987.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.. Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2018.

MEHMED SÜREYYA. Sicill-i Osmanî. C. IV. Matbaa-i Âmire. ts.

OCAK, Ahmet Yaşar. “Fütüvvetnâme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. XIII. İstanbul. 1996.

ORTAYLI, İlber. “Kadı-Osmanlı Devleti’nde Kadı-”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. XXIV. İstanbul, 2001.

OSMAN NURİ. Mecelle-i Umûr-ı Belediye. C. I. İstanbul:Matbaa-i Osmaniye. 1338/1922.

ÖZCAN, Abdülkadir .“Patrona İsyanı”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. XXXIV. İstanbul 2007.

SARIKAYA, Mehmet Saffet. XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

ŞEKER, Mehmet. Türk-İslam Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-nâmelerin Yeri. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 2011.

TAESCHNER, Franz. “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. C. XV, Ekim 1953-Temmuz 1954. S. 1-4. İstanbul 1955.

TANCÎ, Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta. İbn Battûta Seyahatnâmesi. C.I. 4. Baskı. çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. 2010.

TORUN, Ali. Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler. Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları. 1998.

ULUDAĞ, Süleyman. “Fütüvvet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. XIII, İstanbul 1996.

ULUSKAN, Murat. “İstanbul’da Bir Afyonlu Macun İşletmesi: Berş-i Rahîkî Macunhanesi (1783-1831), Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S.29, İstanbul, 2013, s. 81-81.

YILMAZ, Hakan. “Kuruluş Devri Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Araştırmalar/1: Osmanlılar’da İhtisab Kurumunun Menşei, Gelişimi ve Orhan Gâzî’nin Bursa’da Çıkardığı İlk “İhtisab Kanun-namesi”. Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları), Festschrıft in Honor of Yusuf Oğuzoğlu. Edt. Cemal Kafadar, Gönül A. Tekin. Vol. XLIII. Harvard University. December 2015.

BACİYAN-I RUM (TARİHSEL ANADOLU MESLEK KADINLARI TEŞKİLATI) ÜSTÜNE NİTEL BİR İNCELEME

Ali MAZAK•

ÖZET

Geleneksel Türk iş, emek, üretim ve insanlık felsefesi olan Ahilik, Anadolu Selçukluları döneminden Osmanlı'nın sonuna kadar ekonomide ve sosyal yaşamda önemli işlevleri yerine getirmiş sosyo-ekonomik bir sistemdir. Ahilik konusu son 30-40 yıldır Türkiye'de entelektüel ve resmi anlayışta geniş bir ilgiye mazhar olmuştur.

1990'lı yılların başında İstanbul Ahilik Araştırma ve Eğitim Vakfı'nın önerilerinden biri olan Kırşehir'de Ahi Evran Üniversitesi kurulmuş ve Ahilik konusunun örgün ortaöğretimde ders olarak işlenmesinin yanında son yıllarda tüm üniversitelerimizde okutulmak üzere müfredata seçmeli ders olarak da eklenmiştir. Öte yandan Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından iki ciltlik Ahi Ansiklopedisi yayınlanmış, her eylül ayının bir haftası Ahilik haftası olarak kutlanmakta ve Ahilik konuları işlenmektedir.

Ancak akademik çevrelerde Ahiliğin kadın kolu olan Anadolu Kadınlar Birliği (Bacıyan-ı Rum) konusunda hâlâ fikir birliği yoktur ve hatta Türk Tarihinde böyle bir örgütün varlığı tartışılmakta ve sorunlu bir konu olmaya devam etmektedir. Tarih boyunca hayat maceralarının her aşamasında erkeklerinden ayrılmayan iş saati dışında evinde bile boş durmayan, yün eğiren, örgü ören, nakış işleyen Türk kadınlarının Anadolu Ahiliğinde erkeklerinden ayrı tutulması mümkün müdür? Bu çalışmada Bacıyan-ı Rum konusu, mevcut araştırmalar, somut ve somut olmayan tarihi kültürel miras ve özellikle günümüze yansıyan izleri kullanılarak nitel olarak incelenecek ve tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk iş kadınları - Anadolu meslek kadınları, Bacıyan-ı Rum, Ahilik

JEL: B12 - Klasik

• Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi.E-Mail: amazak@bandirma.edu.tr

A QUALITATIVE REVIEW ON BACIYAN-I RUM (HISTORICAL ANATOLIAN PROFESSIONAL WOMEN'S ORGANIZATION)

Ali MAZAK•

ABSTRACT

Traditional Turkish business, labor, production, and Human philosophy Akhi, until the end of the Ottoman Empire from the Anatolian Seljuk period in the economy and social life fulfilled important functions in the socio-economic system. The topic of the Hereafter has been of great interest in intellectual and official understanding in Turkey for the last 30-40 years..

In the early 1990s, the Ahi Evran University of Kırşehir, one of the proposals of the Istanbul Ahi Foundation for Research and Education, was established and in addition to processing the subject of Ahi as a course in formal secondary education, it was also added to the curriculum as an elective course to be taught in all of our universities in recent years. On the other hand, a two-volume Ahi Encyclopedia has been published by the Ministry of Customs and Trade, one week of each September is celebrated as Ahilik week, and Ahilik topics are covered.

However, there is still no consensus in academic circles about the Anadolu Women's Union (Baciyan-i Rum), the women's branch of the Akhism, and even the existence of such an organization in Turkish History is being discussed and remains a problematic issue. Is it possible to keep Turkish women who are not separated from their men at every stage of their life adventures throughout history, who are not idle even at home except for work hours, who spin wool, knit knitting, embroider separate from their men in Anatolian Ahi? In this study, the topic of Baciyan-ı Rum will be examined and discussed qualitatively using existing research, tangible and intangible historical cultural heritage, and especially its traces reflected in the present day..

Keywords: Traditional Turkish business women's association - Anatolian professional women, Baciyan-i Rum.

JEL: B12 - Classic

• Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi.E-Mail: amazak@bandirma.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmada bir makale çerçevesinde Türk toplumunda kadın unsurun konumu ele alınarak İslam öncesi Türk devletlerinden başlanılarak XIII. yy.'dan itibaren Anadolu'da Ahilere paralel olarak aynı işlevleri yerine getirmek üzere örgütlenen Bacıyan-ı Rum (Tarihsel Anadolu Kadınlar Birliği) teşkilatının oluşması, varlığı ve fonksiyonları literatüre ve günümüze kadar ulaşan yansımalarından yola çıkılarak nitel olarak incelenmiş, kültür, ekonomi, oryantasyon, iş eğitimi, mesleki dayanışma ve savunma alanlarındaki katkıları ele alınmış ve tartışılmıştır. Çalışmada temel amaç, Anadolu Türk toplumunda Aşıkpaşazade'nin Tarihinde kaydettiği halde günümüzde tartışma konusu yapılan Bacıyan-ı Rum teşkilatının gerçeklik durumunu irdelemek, bu alanda yapılmış akademik literatüre ve Türk toplumundaki somut ve nasomut iz ve yansımalarından yararlanılarak konu aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Moğol ve Haçlı taarruzlarının baskısı altında ve yeni yerleşilen Küçük Asya'da iç ve dış tacizler ve iktidar çatışmalarına karşın, konabildiği dağda, taşta, ovada şehirde tutunmaya, barınmaya, sağlığını, hayatını korumaya ve güvenliğini sağlamaya çalışan Türkmenler ulu ustalar rehberliğinde kurdukları Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum örgütleri halinde sorunların çözmeyi başarmışlar ve büyük düşman saldırılarına dayanmışlar, bütün zorluklara rağmen sonuçta Anadolu'yu yurt kılmayı başarmışlardır.

Osmanlı tarihinin önemli kayaklarından Âşıkpaşazâde'nin tarihinde Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu'da mevcut olarak kaydettiği sosyal kuruluşlardan ikisi Ahiyân-ı Rûm ve Bacıyan-ı Rum teşkilatları olup diğer ikisi de Abdalan-ı Rum ve Gaziyan-ı Rum'dur. Varlığına hiçbir itiraz kaydına rastlanmayan üç teşkilatın arasında Âşıkpaşazâde'nin Bacıyân-ı Rûm adıyla kaydettiği fonksiyonel bir Türk kadın teşkilatının varlığı neden tartışma götürsün?

Çalışmada öncelikle Orhun Kitabelerinden başlanarak Türk tarihinde kadına biçilen konum ortaya konulmuş, tarihi evrim içerisinde ve özellikle İslamlaşma akabinde değişen ve değişmeyen hususlar analiz edilmiş, Anadolu'ya intikal sürecindeki gelişmeler, buraları yurt yapmadaki rolleri ve Anadolu Ahiyan Birliğiyle beraber Bacıyan teşkilatlarının oluşumu, iskan, istihdam ve savunmadaki hizmetleri yanında bunların Ahilerle birlikte sosyo-ekonomik ve siyasi fonksiyonları; Osmanlı Beyliğinin gelişmesindeki ve devletleşmesindeki rolleri irdelenmiş, tartışılmış ve ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuştur. Bunlardan başka günümüz Türk iktisadi, siyasi ve sosyal hayatına yansıyan aile, iş,

üretim, ticaret ve paylaşım, hakkaniyet paradigmasına dönük izleri de modern deformasyonlardan korunmuş örneklerle açıklanmaya gayret edilmiştir.

ESKİ TÜRK TOPLUMUNDA KADIN

İslam öncesi Türklerde kadın hayatın merkezinde olmuş, göçebelik koşullarında bile kendi ailevi sorumluluklarını ihmal etmediği gibi sosyal, ekonomik ve siyasi faaliyetlerden geri kalmamış, idari, iktisadi ve askeri alanlarda başat roller oynamıştır. Bu dönemlerde Türk kadını, hatunluk, analık, savaşkanlık meziyetleriyle tanınması yanında bütün sosyo-politik ve iktisadi alanlarda da etkin vazifeler görmüşlerdir (Yazıcı-Ersoy,2012:56; Bulut, 2013: 316; Çapcıoğlu, 2003: 57, akt. Paksoy vd. 2020, 733).

Türklerde kadın unsuru, en eski zamanlardan günümüze kadar toplumda değişik konumlarda çeşitli roller oynamışlar bunlar hakkında değişik değerlendirilmeler yapılmıştır. Bu yaklaşımlara göre çeşitli kavramlarla yad edilmişler, hayat macerasında eşine can yoldaşı olarak destek olmuş, gerektiğinde at binip, kılıç kuşanan, yay kurup ok atan cephe ortağı; evinin dayanağı; çocuğunun anası, hem ilk hocası, eğitmeni; hem hane hacetlerinin ve eşyalarının usta zenaatkârı; aile, toplum ve devlet yönetiminde ise, iktidarın değişmez imtiyazlı ortağı olarak karşımıza çıkar (Alyılmaz vd. 2014: 3, akt., Albayrak vd. 2015, 16). Fuat Köprülü'nün tespitlerine göre **"**Türk geleneklerinde ve halk destanlarında kadın, çocuğunun ilk ve başlıca eğitmeni, kocasının yoldaşı, ocağın temeli ve bütün faziletlerin kaynağıdır. (Köprülü, 1981: 168, akt. Albayrak 2015, 18). Türk kadınının fonksiyonlarını, marifet, beceri ve meziyetlerini sınırlamak mümkün değildir. Gerektiğinde moral veren, güç-kısmet ve umut getiren hızır, dert dinleyen kasvet dağıtan psikolog, dua eden veli; arkadan kollayan göz ve nakış işleyen nakkaş, deri işleyen debbağ, ocak tutuşturan nefes, ekmek pişiren köz, aklı toplayan kenger, öfkeyi çeken sünger, uykuda minder, kavgada panter, asabiyette müsekkin ve uyarıcı işlevinde hayat paydaşı olmuştur.

Tarih boyunca Türk toplumunda hayatın her dalında kadınların ailede, iş hayatında ve sosyal mevkilerde erkeklerle yakın konumlandıkları, aktif roller üstlendikleri görülmektedir. Bu durum Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Oğuzlarda olduğu gibi Selçuklular ve Osmanlılarda da kadınların ailede, sosyo--kültürel alanda ve devlet yönetiminde oldukça etkin ve faal oldukları görülmektedir.

Kağanların yanında hatun, Selçuklular ve Osmanlılarda sultan payesi alarak bazen akil danışman pozisyonunda bazen de bizatihi yönetimi ele alarak söz sahibi olmuşlardır.

Eski Türklerde ağırlıklı olarak ataerkil aile anlayışı hâkim olsa da kadın zamanın diğer kavimlerine nispetle çok daha sağlıklı bir konuma sahip bulunuyordu. Hakan, devleti eşi bilge hatunla birlikte idare etmekteydi. Kadının kocasından ayrı mal edinme hakkı olduğu gibi sosyal ve dinî hayatta önemli roller üstlenmişti ve dinî merasimlere katılır, hatta başkanlık ederdi (Arsal, s. 338; Ediz, s. 15-21; TA, XXI, 91-92, akt. Harman, TDVİA).

Dede Korkut ve diğer Türk destanlarda ve Orhun Kitabelerinde, Türk toplumunda kadınların sosyal ve siyasal işlevleri üstüne çokça malumat verilir. Orhun kitabelerinde Hatun'un adı Kağandan sonra zikredilir. Dede Korkut Kitabı'nda Kadının toplumsal saygınlığı vurgulanırken "kadın, evün dayağı" (direği) der (Ergin, 2004:18, akt. Gömeç, 2010, 108; Döğüş, 2015: 129) Göktürk Kitabelerinde kadının konum ve önemi vurgulanırken Uygurlarda daha devlet oluşmadan önce reisleri savaşlarla uğraştığından yargısal davalara anası Uluğ Hatun bakmaktadır. Dış devletlerle yapılan bir anlaşmada kağanla birlikte hatun imzası olmaz ise bu akit geçersiz sayılırdı (İnce, 2019, 137).

Eski Türk yönetim felsefesinde topluma baş olacak kağanın bilge olması önkoşullarındandır ve kitabelerde de kağanların "bilge ve alp" vasıflarıyla mücehhez oldukları görülmektedir. Yazıtlarda, Kök Türk kağanları için; "Bilge kağan ermiş, alp kağan ermiş, kağanı alp ermiş, ayguçısı (danışmanı) bilge eriş. Bilgesin üçün, alpın üçün", denilmektedir. Bilge ve akıllı kağanın cesur ve yiğitlik meziyetlerine, hem de cömert danışmanlara (akı ayguçlara) sahip olması gerekirdi. Son Göktürk Bilge Kağanı (716-734) ezeli düşman ve zamanın süper gücü Çinlilerce bile sayılan bir devlet adamı olup hatta cenaze törenine Çin devletince kalabalık bir heyet gönderilmişti (Gömeç, 2010: 108). Bu saygınlığın altında onun bilge şahsiyetine, belki düşmanlarca bile hayran olunan alplik asaletine duyulan saygı olmalıydı.

Eski Türk devlet teşkilatına göre, nasıl ki erkekler kağanlığa atanırken bir merasimle bu sanı alıyorlarsa, kadınlar da "katunluk" makamına bir teşrifat merasimi uygulanarak yükselir ve "İl Bilge Katun" unvanı kazanmış olurlardı. Kök Türkçe kaynaklarda da buna ilişkin örnekler vardır. Kitabelerde; "Yukarı da Türk Tanrısı, Türk'ün kutlu ülkesini bu şekilde düzenlemiş. Türk milleti yok olmasın, millet olsun diye İlteriş Kağan ve İl Bilge Katun'u (Tanrı) halk içerisinden çekip

yükseltmiştir" deniyor. Gene Moyun Çor, kardeşi Bilge Tutuk'un Uygur kaganı seçilince, eşi de "İl Bilge Katun" unvanını almıştır. Uygur çağı kitabelerinde devlet meclisinin onları; "Tengride Bolmış İl Etmiş Bilge Kağan" ve "İl Bilge Katun atadığı"[5] söylenmektedir (Gömeç, 2010: 108). Bu kaynaklarda kullanılan "İl" ünvanı, Kök Türkçe'de "devlet" ve "ülke" anlamlarında kullanılmış olup (Gömeç, 2010: 109) resmiyette bir devlet kadını olmanın ifadesiydi.

Orhun Kitabelerinde de baba İlteriş Kağan'la ana İl-Bilge Hatun birlikte anılır. Bilge Kağan "Türk Tanrısı, Türk milleti yok olmasın diye, babam İlteriş Kağan ile anam İl-bilge Hatun'u gönderdi" der. Hatta Bilge Kağan; "sizler anam hatun, büyük annelerim, ablalarım, hala ve teyzelerim, prenseslerim..." ifadeleriyle toplumundaki kadın unsurlara en yakın ailevi akrabalık deyimleri ile hitap eder. En eski Türk inancına göre "han ile hatun" yer ve göğün evlatlarıdırlar (Turan, 2003, 311; Ergin M., 2013, 69; akt. Döğüş, 2015, 128).

Buyruklarında, yarlığlarında" hakan ve hatunların emri olduğu" birlikte yazılırken, destanlarda ve oğuznamelerde erkek bahadırlar için kullanılan kahraman "alp" niteliği kadınlar için de kullanılmış; Uygurlar döneminde de devlet meclisince Bilge Kagan ve Bilge Katun'un birlikte atandıkları kaydedilmiştir (Gömeç, 2000: 109, akt. Döğüş, 2015: 128-129). İlk Türk devlet başkanları ve eşleri "kağan" ve "katun" ünvanlarını taşırken, din ve kültür genişlemeleri neticesinde bir zaman sonra "hakan, han, sultan, hükümdar, şah" vb. biçiminde dönüşümlere uğrarken kadınlar için de "terken, sultan, bilge, begüm" vb. şekillerde değişikliklere uğradığı görülmektedir. Tabii ki bu değişimler temasa geçilen yeni kültürlerin ve dinin tesiri nedeniyledir (Gömeç 2010: 109),

İSLAMLAŞMA SONRASI TÜRKLERDE KADINLARIN KONUMU

Kur'an'da Kadın ve Erkek Yaklaşımı

İslam öncesi Türk toplumunda evin dayağı ve direği, çocuklarının anası ve eğitmeni, erkeğin dert ortağı, güç ve moral, destek kaynağı; savaşta alp, yönetimde söz ve hatta imza sahibi olmak gibi hayatın bütün fonksiyonlarında görülen ve bir tanrı sungusu olarak kutsanan kadın İslamlaşmadan sonra itibarından hiçbir şey kaybetmediği gibi, daha da yükselmiş olduğu görülmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'le beraber anılan ve ona en yakın isimler kadınlar ve bu kadınların babaları, eşleri ve çocuklarıdır. İslam'ın ilahî kitabı Kur'an'ın her hitabında erkekle beraber kadın da muhatap alınmıştır.

Kur'an'da en uzun surelerden birinin adı da Nisa (kadın) suresidir. İslami mükellefiyetlerin tümünde kadın ve erkek ayırımı gözetilmemiştir. Ayrımcılık anlayışı ve eylemleri esasta insani hakların çiğnenmesinin arkasındaki tüm tehdit ve ihlallerin ana kaynağını oluşturur. Bu ihlaller; din, dil, ırk, cinsiyet gibi temel insan haklarında olmaktadır. Allah insana ruhumdan üfledim der ve ırkı, dili, rengi hatta cinsiyet farkı gözetmeden, insanı, Kur'an'da tescillenen bütün yüksek değerlere layık görür, Hıristiyanlığın tersine İslam'a göre insan doğuştan bir papazın vaftiz havuzunda yıkamasıyla temizlenecek günah kirleriyle değil saygın ve tertemiz bir Müslüman olarak gelir. Kur'an'a göre cinsiyet ayırımı yapılmaksızın bir insanın hayatı tüm dünya insanlığının hayatına eş değerdedir (5/32, 4/92-93, akt., Kösen, 2010, 211).

İslamiyet'te getirilen ilkeler, yükümlülükler ve faydalarda kadın, erkek ayırım yapılmaksızın insanı hayat yolunda koruyan, kolaylaştıran ve çıkmazları gösteren tavsiyeler ve kurallardır. Alimler bunu "Allah'a tazim ve mahlukatına şefkat" kelimeleri ile özetlemişlerdir. Bunun anlamı hürmete layık olanları başta yaratan olmak üzere büyük bilmek, saygı göstermek; can taşıyanlara da merhamet ve şefkat etmektir. Bunun yol haritası da yaratanın buyruklarına uymak, yarattığı varlıklara da vicdan ve insafla bakmaktır. Dünyayı yaşanmaz edecek hiçbir kural bu ilahî doktrinde bulunmaz.
"İnsanlar Allah'ın indinde bir tarağın dişleri gibi eşittirler" (Ahmed, V, 411) hadis-i şerifine göre İslâmiyet'in insanları cinsiyet ayırımı yapmadan insan olarak denk tuttuğunun, hukuk temelinde eşit saydığının apaçık bir kanıtıdır (Kösen,2010, 213).

Maddi, manevi kazanç konusunda hiçbir ayrıcalık tanınmadan İslam'ın birinci kaynağı Kur'anda "Erkek ve kadınlardan kim inanarak güzel bir iş yaparsa biz onu güzel bir hayata kavuştururuz ve yaptıklarından daha iyi bir karşılıkla kazandırırız" (16/97); "İnsan için (kadın, erkek) yalnızca çalışma vardır; çalışmasının bedeli olan kazancı da kesinlikle görecektir" (53/62); "Erkek olsun, kadın olsun mü'minler birbirlerinin velileridirler. İyiliği buyururlar, kötülüğü yasaklarlar" (9/71). Kur'an'a göre, inanç ve inkârda, buyruk ve yasaklarda, övgü ve kınamalarda, ödül ve cezalarda; üretim, ticaret ve infaklarda hiçbir ayırım yapılmadan kadın ve erkek mü'minler yükümlülükte aynı kavramlarla ve aynı düzeyde muhatap alınmışlardır. Ahzab suresi 35. ayeti bu yaklaşıma çok uygun düşen bir örnektir. Burada sayılan; iman, itaat, doğruluk, sabır, iyilik, oruç, namus, zikir kavramlarının tümünde kadınlar ve erkekler olarak her iki cinse de hiçbir ayırım yapılmadan şüphesiz olarak Allah'ın onlara hem bağışlama hem de büyük bir lütuf hazırladığı vaat edilmiştir (Kur'an, 33/35).

İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türklerin İslami hayata uymada hiç de zorluk çekmedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü Asya'nın havası, suyu, toprağı ve temiz yüksek coğrafyasında sürdürüp geldikleri hayat biçimi ile İslamiyet'in temiz, adil, hak ve merhamet temelli hayat teklifinin onlara bir müşkülat çıkarmadığına şahit olmuşlardır. Ayrıca zaten var olan tanrı tasavvurları İslamiyet'in tevhid inancı ile teyit edilmiş; kadın ve erkek ayırmaksızın insanı eşref-i mahlukat olarak konumlandırmıştır. İnsanı ve insan yararına yaratılan doğayı korumayı, kollamayı, yaşatmayı önceleyen İslami paradigma Türk toplumunun tabiatına ve kültür kodlarına uygun düşüyordu. Bu yaşam felsefesi, İnsani yaşamın bütün beklentilerini cevaplayan sonsuz bir vizyon olarak önlerine serilmiş, iki dünyada mutluluğu iktisap etmenin yol haritasını önlerine koyan bir inanç sistemi getirilmiş; akıl, bilim, etik, ahlak, emek ve zarafet öğütlenmiş; güven, eşitlik, dürüstlük ve dayanışma sağlayan, bir yaşam biçimi önerilmiş oluyordu. İslamlaşma sonrasında Türk toplumunda kadınlar, eski konumlarından daha ileri bir yaklaşımla ailede, sosyal ve siyasal hayatta aktif olarak rollerini sürdürmüş olup; Alpler, kağanlar zamanla ad, san değiştirerek sultan olurken hatunlar da Terken, Sultan, valide sultan gibi vasıflar almışlar; devlet politikasını yönlendirmede, devlet başkanlığını üstlenmede; Sultanları tahta çıkarıp indirmede; bazen de naip, vekil olarak idareyi ele alıp yürütmede etkin roller oynamaya devam etmişlerdir(Döğüş 2015, 5).

İslamlaşma Sonrasında Türk Toplumunda Kadınlar

Selçuklu Devletinde maiyetinde emirlerine amade askeri birlikler olan, kendilerine ait toprak iktaları, hazineleri ve vezirleri olan kadınlar görülür. Devleti yönlendirecek güce sahip bu hatunlar gerektiğinde askeri hareketlere bile iştirak etmişlerdir (İnce, 2019, 137). Bütün bu kültür ve gelenekler XIII. yy.'da Anadolu'da Ahilik ve Bacılık olarak örgütlenen iş ve çalışma paradigmasına kaynaklık etmiş, pratikte ve sürdürülebilirlikte bile esin ve ilham kaynağı olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı sosyo-iktisadi ve siyasi tarihini yazanların hepsi de Ahilikten çokça söz etmelerine karşın onların Kadınlar kolundan bahiste çoğunlukla ve her nedense ilgisiz kalmışlardır. Savaşta, barışta, ailede, cemiyette, mabette mahfelde, dergâhta, bargahta, ekinde, harmanda erkek unsurdan hiç ayrı yaşamayan Anadolu Türk kadını ekonomi ve üretimden ve ahiliğin sosyal hizmetlerinden kopuk kalmış olmalarına imkân var mıydı, sebepleri ne olabilirdi? Kaldı ki kafes arkasında yaşamak diye bir anlayış zaten Anadolu'da sözkonusu olmamıştır ve halen de yoktur.

İbn. Batuta'nın ve Evliya Çelebi'nin seyehatnameleri, F. Köprülü'nün, Kafesoğlu'nun, Barkan'ın, Mikail Bayram'ın araştırmaları ve daha eski Dede Korkut Destanı, Danişmendnâme, Menakıbnâme vb. kaynaklar, İslamlaşma sonrası da Türk kadınlarının askeri, sosyolojik, ekonomik, askeri ve siyasi alanlardaki etkin faaliyetleri üstüne birçok örnekler sunmaktadırlar. Büyük Selçuklularda Tuğrul Bey, Harzemşah sarayından aldığı devlet işlerinde birikimli eşi Altuncan Hatun'a devlet işlerini danışmayı ihmal etmez, her zaman ona özel bir askeri maiyet ve bütçe tahsis eder; devlet işleri genellikle bu Hatun marifetiyle yürütülürdü (Abu'lFarac,1987, 15, akt. Döğüş, 2015, 132).

Siyaset ve yönetimde oldukça tecrübe sahibi olan Altuncan Hatun emrindeki askeri muhafız gücü ile Tuğrul Bey'e karşı yapılan başkaldırıyı bertaraf edip, isyanı çıkaran kardeşini, öz oğlunu ve şüpheli bazı devlet ricalini tutuklatmış, emrindeki Türkmen askeri güce komuta ederek Sultan Tuğrul Beyi bu tehlikeden kurtarmıştır. Halifenin bile ikna edildiği bu siyasi kumpasta kendi oğlunun tahta çıkarılmasına şiddetle engel olan Altuncan Hatun'un Peygambere ve Ehl-i Beyt'ine olan yüksek muhabbetinden dolayı ölmeden önceki son tavsiyesi de eşinin halifenin kızıyla evlenmesine vasiyeti olmuştur (Turan, 1980, 206; Cevzi, 1976, 75; Sümer, 1954, 192, akt. Döğüş, 2015, 132; İnce, 140).

İslam öncesi Türk devlet, iktisat ve sosyal hayatında olduğu gibi İslamlaşma akabinde kurulan İmparatorluk çapındaki Türk devletlerinin hepsinde bıraktıkları devasa vakıflarla boy gösteren varlıklı ve hatırlı Türk kadınları Osmanlılar dahil siyasi hareketlerin en üstlerinde etkin rollerini sürdürmüşler, olumu ve olumsuz yönleriyle tarihe geçmişlerdir (Turan, 1980, 207; akt., Gömeç, 2010, 108-109; Döğüş 2015, 128-130). Anadolu Selçuklularında Ayşe Hatun I. Kılıçaslan'ın eşi, Gevher Hatun II.Kılıçaslan'ın kızı ve Gürcü Hatun II. G. Keyhüsrev'in eşi, Alanya'dan tekfurun kızı olarak Selçuklu sarayına gelen Hunat Mahperi Hatun I. Alaeddin Keykubad'ın eşi, II. G. Keyhüsrev'in validesi olarak Anadolu Selçuklularında sosyal, siyasal ve vakıf işlerinde önemli rollerde görülmüş abide kadın şahsiyetlerdir. Gene, Osmanlı Hanedan yönetiminde hanım sultanlardan birçokları tarih, uygarlık ve siyasal alanlarda oldukça etkin ve nüfuzlu hatunlar olarak tarihe geçmişlerdir (Döğüş, 2015, 133). Bu kadınlar nüfuz ve imkânlarını kullanarak hayranlık uyandıran anıtsal vakıf eserleriyle tarihe isimlerini kazıtmışlardır. Bunların her biri bir Fatma Bacı, Fatma Anadır. Bacıyanın has öncüleridir. Kadın eseri sayısız vakıflar ve mimari şaheserler ya bizzat kadınlar tarafından ya da kadınlar namına inşa edilmişlerdir. Hiçbir toplumda bunların emsalini görmek de mümkün değildir. Bu alanda sadece Ahiler ve Bacılar Kenti Kayseri'de hatun kişilerin bıraktığı muazzam eserleri görmek bile Bacılar adına söylenecek söz bırakmaz. Tekfur kızı Selçuklu Hanımı Hunat Hatun'un, Gevher Nesibe'nin,

Atsız Elti Hatun'un külliyeleri İslam toplumları dışında dünyada kadınların adının olmadığı zamanlarda yapılmıştır. Diğer büyük kentlerde ve eski Türk şehirlerinde isimlerinin başında bacı kelimesi geçmese bile bunları inşa ettiren bu ulu kadınların hepsi Bacıyan-ı Rum anlayışıyla yapmışlardır.

Faslı Seyyah İbn Batuta uzun seyahatleri boyunca Anadolu, Kırım ve Orta Asya Çağatay Türk ülkelerini de ziyaret ederken hükümdar eşleriyle de görüşmelerde bulunmuş, bu arada Alaaddin Eretna'nın hanımı Toga Hatun'la, Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun'la da İznik'te görüştüğünü yazmış; gene Seyyah, Bilan da (Nilüfer) Hatun'un eşinin askerlere komut verdiğine şahit olmuş; İznik'e ulaştığında Nilüfer Hatun'un kendisini karşıladığını, izzet ve ikramda bulunduğunu anlatır (İ. Batuta, tarihsiz, 226, nak. Döğüş 2015: 133). Batuta, gezdiği Türk illerinde hatunların bey ve sultanlardan gördükleri hürmetten ve nüfuzlarından övgüyle bahsederken, Türklerde kadınların erkeklerden çok itibar gördüğünü, kadınların erkeklerden saklanıp kaçmadıklarını, gerçek anlamda ve hayatın her alanında faal olduklarını tespit eder (Döğüş, 2015, 133). Anadolu Ahi delikanlıları [S1]hakkında en geniş bilgi ve uygulamaları bize öğrenme imkânlarını sunan İbn. Batuta'nın hayranlık dolu anlatımıyla; Anadolu, en şefkatli, en güzel giyimli insanların yaşadığı, en leziz yemeklerin piştiği Allah'ın tüm güzellikleri bir araya topladığı dünyanın en güzel memleketidir. Bundan dolayı; "Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet ise Rum'da!" denilmiştir. Hangi zaviyeye gittikse büyük ilgiye mazhar olduk, kadın veya erkek bütün komşular bize ikramdan geri durmadılar. Burada kadınlar yüzlerini kapatmazlar, vedalaşırken akraba ya da ailedenmişiz gibi bizimle vedalaşırlar; kederlerini gözlerinden yaş akıtarak dışa vururlardı. Ekmek, geleneklerince yetecek kadar haftada bir yapılır! O günlerde, bize kadınlar tarafından gönderilen sıcak ekmekler ve güzel yemekler getiren erkekler "Bunları size kadınlar gönderdi ve sizden hayır dua bekliyorlar!" derler (Batuta, 2000, 101-102).

Burada vurgulanan Türkmen Bacıların konuk ağırlama fetalığında [S2]Ahi yiğitlerden hiç de farklı olmadıklarını, hizmete birlikte koştuklarını, insanlara yaban kalmadıklarını, yolcu ederken bile erkek-kadın hep beraberce uğurlamaya çıktıklarını ve sanki akrabalarından ayrılıyormuşçasına gözlerinden yaş döktüklerini biraz da hayretle kaydeder. Belli ki, haklı olarak insaniliğin böylesine pek rastlamamış olmalıydı. Çünkü, Ahilikteki Yesevi yorumlu İslami Felsefede insana, yolcuya, Ensar'ca hizmet, Kur'anî yaklaşımın en zirve noktasını gösterir. Batuta'nın bu Şahitlikleri Türk'ün ruh kökünün ve insanlık felsefesinin ana kodlarını verdiği gibi Beylikler dönemi Anadolu yurdunda fütüvvet erleriyle beraber fütüvvetkar hizmet erbabı Bacıyan'ın da mevcut olduklarını göstermektedir. Ancak

onlardan kalan bir usul olarak bugün bile hiçbir ayrılık olmadığı halde toplu ziyafetlerde kadınlar hazırlık ve öncelikle aile harici misafirleri ağırlama çabasında olduklarından çoğu zaman misafirlerini ağıladıklarından sonra kendi aralarında baş başa yemeklerini yemekte daha rahat ve huzurlu olurlar. Bundan dolayı yabancı seyyahların müşahedelerinde kadınlardan bahis daha az olmalıdır.

Sosyal hizmetler konusunda bugünkü modern Türk devlet yönetiminde bile üst kademe devlet riyasetinin eşlerinin, kızlarının sosyo-ekonomik ve siyasal alanlarda etkin rol sahibi olduklarına şahit olmaktayız. Hatta devlet başkanlarının katılamadığı törenlere eşlerinin, bazen de kızlarının onları temsilen iştirak ettikleri ve konuşmalar yaptıkları, açılış yapıp kurdela kestikleri çokça görülmektedir. Hatta tasavvuf dergâhlarından geçip geldiği bilinen son dönem bazı siyasal liderliklerin kadınlarının ve kızlarının reel-pratiğin her alanında diğer siyasi rakiplerinde görülemeyen bir etkinlik gösterdiklerine tanık olunmaktadır. Özellikle gelenekçi inanç kolundan gelen bu siyasal hareketlerin en muhafazakâr görülen kadın kesimlerinde sergileniyor olması da geleneksel Türk kadınlığının bu faaliyetlerinin demokratik, geleneksel, sosyal bir sorumluluk felsefesinden kaynaklandığını düşünmek mümkündür. İşte Anadolu Ahi Bacılar Teşkilatının Türk Toplumunda günümüze dek sürüp gelen yansımalarına buradan yaklaşmak belki konumuzun daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olabilir.

ANADOLU'DA AHİ BİRLİKLERİNİN TEŞEKKÜLÜ

Asya'da Moğol, Çin, Hind, Fars güçleriyle ve onların yaban kültürleriyle asırlar boyu karışmış, savaşmış; dövüşerek, barışarak Alpleşmiş Türk toplumu, kadınıyla, erkeğiyle düşman darbelerine, step ikliminin ödünsüz yasalarına, ihanet yıkımlarına maruz kalmış, iklimden iklime, kıtadan kıtaya göçmenin, dağılmanın, kopmanın, parçalanmanın, birleşmenin, göçün ve sürgünün, mihnetlerin, muhannetlerin, mahrumiyetlerin, acının her çeşidini yaşamış bir millettir. Kendi saf alp doğallığının İslamiyet'in maruf sufi hümanizmi ile de birleşmesiyle iyiliğe, şefkate, insanlığa müptela; acımasızlığa hasım olarak meydanların destansı muharipleri olmuşlardır. Anadolu'ya çeşitli iklim ve ülkeleri aşarak ulaşmayı başaran bu toplum Horasanî fütüvvet vadisinden, Semerkant, Buhara, Bağdat, Tebriz, Isfahan, Şam, Halep, Antakya gibi kadim uygarlık güzergahlarından pek çok görgü, medeniyet ve kültür hazinelerinden nasiplenerek Anadolu Medeniyetler toprağına kavuşmuşlardır. Ayrıca, muazzam bir organizasyon ve başlarında kâmil, yetişkin rehberlerin nezaretinde geldikleri de

anlaşılmaktadır. Çünkü, bu kadar büyük kitlesel intikallere rağmen Batı barbarlıklarına benzer bir olumsuzluğun; gasp ve talanın kayıtlara geçmediği, söz konusu olmadığı görülmektedir.

İslamlaşmadan sonra Alplik, erenlikle birleşmiş manevi olarak bir üst kademeye çıkarak Alperenlik makamına ermişlerdir. Anadolu'da Alp ve Eren isimleri ayrı ayrı ya da Alperen olarak çocuklara isim olarak konulması çok sevilir. Yerinden yurdundan kopmuş kalabalıkların çoğunda görülen bazı başıbozukluklar bunlarda görülmemiştir. Arkalarında Cengizi Moğol kasırgasından kurtulmaya çalışırken Batıdan nefes almaya fırsat vermeyen artarda gelen onlarca kez devam eden Haçlı güçlerinin acımasız taarruzlarıyla baş etmek için sürekli savaş tertibinde durmak mukadder olmuştur. Çare yok,hem tutunmak,hem korunmak,hem doymak,hem barınmak zorundaydılar? Bu zamanda Anadolu Selçuklu devleti düşmanlarla ve taht kavgalarıyla boğuşurken siyasi ve askeri zafiyeti içerisinde kalmış; halk kararsız, yılgın ve bezgindir. Bu hal ve şartlar içerisinde toplumu dayanıştıran ve moralize eden, gözeten, ekonomik direnç sağlayan yetkin pirler ve ulu kadınlar Anadolu Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum meslek birliklerini kurarlar; iş, üretim ve ticaretin usul, ahlak ve yollarının öğretimini ve eğitimini verirler. Üretimin, alım ve satımın Hakçasını, insancasını öğretirler. Bir yandan da bu örgütlenmeler sayesinde evsiz, barksız, yersiz, yurtsuz, barınaksız insanlar arasında dayanışmayı; yardımlaşmayı, güç, motivasyon ve oryantasyon sağlamayı başarmışlardır. Bunlar bu toplumda cinsiyet arası bir nüans farkı bile olmaksızın derin bir hars, kült ve bir karakter olarak kişiliklere sinmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Anadolu kadını ve erkeği Batuta'nın sekiz asır öncesinden kaydettiği gibi bugün de emsalsiz şefkati, iç güzelliği ve insani meziyetleriyle gittiği her mekânda hayranlıklar uyandırmakta, dostluklar kazanmaktadırlar. Anadolu dağlarından çıkıp ekmek kazanmak için Avrupa'nın sanayileşmiş, kalkınmış ülkelerine giden en eğitimsiz, dil bilmez Yozgatlı Mehmet, Silifkeli Veli, Antepli Ökkeş, Kırşehirli Aynur, kadın ve erkek oralarda şefkat, merhamet, insanlık destanları yazmışlardır, Ahiyan ve Bacıyan'ın hizmet felsefesini göstermişlerdir.

I. Gıyaset'tin Keyhüsrev ve Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah'ın yönlendirmeleriyle Bağdat'tan Anadolu toprağına intikal edip tarihi Kayseri kentine yerleşen Ahî Evran ile hocası Şeyh Evhadüddin Kirmânî, ve onlarla buralara gelen Fütüvvet uluları, burada Ahiyan ve Bacıyan iş, meslek ve eğitim birliklerinin kuruluşunun öncüleri olmuşlardır. Bu usta rehberler tarafından kurulan Ahîlik ve onun kadın kolu Bacılar teşkilatı Anadolu toprağında (1200-1300) ve Türklerin yayıldığı tüm coğrafyalarda örgütlenmiş, bütünlüğün harcı, olgunlaşmanın, ailevi huzurun, sosyal refah ve barışın (Gökbel 2019,

40); üretim, işletme, hizmet, dostluk, sadakat, vefa, moral ve motivasyon gibi meziyetlerin kaynağı olmuşlardır.

ANADOLU'DA AHİ BACILAR (BACIYAN-I RUM)

Âşıkpaşazâde'nin kaydettiği Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının mahiyeti ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgi vermese de bu tür kadın örgütlerinin varlığı modern Türk tarihçisi Fuat Köprülü tarafından da kabul ve teyit edilmektedir (Gökbel 2019,41). Köprülü, Bektaşi kaynaklarında ve geleneğinde kadın mensupların "bacı" diye nitelenmesinden, Hacı Bektaş-ı Veli'nin bu zümrelerle ilgilerinin bahsedilmesinden hareketle Anadolu'da Bacıyan-ı Rum denilen bir kadın teşkilatının varlığı kanaatini vurgulayıp belirtirken, Franz Taeschner isimli Alman oryantalist'in Bacıyan-ı Rum teşkilatının mevcudiyetine itirazını da reddeder. Çünkü Köprülü'ye göre Taeschner Bacıyan-ı Rum'un esasında "hâciyân-ı Rûm" ya da "bahşiyân-ı Rûm" olması gerekirken yanlışlıkla böyle yazılmış olduğu şüphesini ortaya atmış, Türk tarihçisi Z. Velidi Togan'ın da bu dayanaksız iddiasının ikicisine katılsa da (Togan, 1970, 496) bu temelsiz iddianın gerçekliğinin kabul edilemeyeceğini, çünkü XIII. yüzyıl Anadolu'sunda "hâciyân-ı Rûm" ya da "bahşiyân-ı Rûm" ismiyle anılan herhangi bir teşkilatın varlığı kesinlikle sözkonusu değildir ki yazım hatası muhtemel sayılsın. Ayrıca "hâciyân ve bahşiyân" isimlerinin delâlet ettiği zümre veya teşkilâtların varlığına ihtimal vermeyen Fuad Köprülü Bacıyan-ı Rum teşkilatının gerçekliğine olan kanaatini Anadolu'da tarikat müritlerinin pirlerinin eşlerini zaten "ana, bacı" diye saygıyla anmaları; Fransa kıralı Philippe le Bon'dan aldığı özel görevle XV. yüzyıl başında Türk diyarlarını gezip rapor eden Bertrandon de la Broquière'in seyahatnamesindeki kayıtlardan aldığı bilgilerle delillendirmiştir. Seyyah Bertrandon Antakya'dan aktardığı tespitlerinde Dulkadiroğulları Beyliği'nin silâhlı erkek Türkmen güçlerinin yanında 30 bin silahlı kadın kuvvetlere de sahip olduklarını tespit etmiştir (Köprülü, 1991, 415; Akt. Döğüş, ag. 145). Görüldüğü gibi Türk kadınları güvenlik ve asayiş vazifeleri de görmüşlerdir. Ahilik teşkilatının Böyle bir oluşum gelişirken iş birliği ve dayanışma ruhuna sahip Türkmen kadınlarının dışarıda kalmaları kendi özgün tabiatlarına uygun düşmezdi.

Savaş alanında bile kadın teşkilatlanmalarına sahip olan bir toplumda, sanat, zenaat, üretim, ticaret, üretim gibi yaşamsal iktisadi alanların dışında bırakılmasını düşünmek o günün gerçekleriyle bağdaşmaz. Köprülü de bu tür kanıtlarla Bâcıyân-ı Rûm'un varlığı gerçeğini kanıtlamıştır. Ayrıca, Ahilerin ve Bacı'ların Batı Anadolu'da Haçlı küffarına karşı çarpışan Osmanlı Beyliğinin büyümesine

ve devlet olarak yapılanmasına katkı ve destek sağladıklarını kaydeden F. Köprülü "Hiç şüphe yok ki bu kadınlar da Anadolu Bacıları'ndan idi" ifadesiyle bu gerçeğin altını çizmektedir. Selçukluların Haçlılarla ve Moğollarla cansiperane savaşlarında ve Osmanlıların tutunma ve kuruluş mücadelelerinde kadın-erkek Müslüman Türkmenler aynı saflarda savaş vermişlerdir. Anadolu istiklal savaşında Türk kadını hertürlü marifeti, cesareti, özverisiyle Nene Hatunlar, Şerife Bacılar, Satı Kadınlar, Kara Fatmalar, Hafız Selma İzbeli, Nezahat Onbaşı, Kılavuz Hatice, Gördesli Makbule gibi kahraman erkeklerinin arkalarında olmuşlar ve emsalsiz örneklikler sergilemişlerdir (Döğüş 2015, 145-146; Öztürk, tgb.gen.tr). Prof. L. Barkan da Bacıyân-ı Rûm Teşkilatına mensup kadınların yeni Türk topraklarının imarında, Türkleştirme ve İslamlaşma faaliyetlerinde etkin roller oynadıklarını, serhatlerde zaviyeler kurduklarını ve bu suretle Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Bacıların önemli hizmetlerde bulunduklarını belirtmiş; Kanunî dönemi Defter-î Hakanî'den, Kız Bacı, Sakari Hatun, Hacı Fatma Zaviyeleri gibi şeyh hatun zaviyelerini örnek göstermiştir (Barkan, 1942: 302-303; Akt. Döğüş, 142). Kadın ve erkek Türk tasavvuf öncüleri serhat boylarına ulaşması ordulardan önce olmuş, kurdukları dergâh ve zaviyeleriyle yörede iskânı başlatmış, Türk-İslam şefkatiyle gönülleri yumuşatmış ve şenlendirmişlerdir (Döğüş 2015, 145-146).

Ahîlik ve Bacılık teşkilatları bir anlamda İslamîyet'in hayat ilkelerinin iktisadi, ahlaki ve sosyo-kültürel tekliflerinin sistemleştirilmesi demek olup esas temelleri Hz. Peygamber ve ilk büyük halifeler dönemine kadar götürülebilir. Netice olarak Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in koymuş olduğu hayat düsturlarının ve değerlerin hayata geçirilmesini amaçlar (Bayram M., 2002, akt., Aslan, 2015, 249).

Bacıyan-ı Rum konusunda ciddi emekler sarfeden ve birçok eser telif eden tarihçilerden birisi olan Prof. Mikail Bayram şu tespiti yapar: Bacıyan-ı Rum'un, dünyada kurulan ilk kadın teşkilatı olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin güçlü zamanında 13 yy. başlarında Kayseri'de Ahi Türk kadınlarının kurduğu bir teşkilat olan Bacıyan-ı Rum sosyal, siyasi, iktisadi ve tasavvufi birçok işlev sahibi bir kurumdur. Bacılar birliği, kültür ve medeniyet oluşumu olarak Anadolu Selçuklularının en dikkat çeken ve tarihçiler arasında ciddiyetle tartışılan bir teşkilattır. Girişimci ve üretici Bacılar, Ahi Evran'ın Kayseri'de kurduğu sanayi sitesi içerisinde Debbağlar (dericiler) Çarşısının yanında Külahduzlar (örgücü-dokumacı) çarşısında mesleklerini icra ederek ekonomik hayatın içinde yer almışlardır (M. Bayram, 1987, 7; akt. Döğüş ag.).

Fuat Köprülü'nün tespitlerine ilaveten yarım asrı aşan bir zaman sonra Mikail Bayram, uzun araştırmalarla ulaştığı sonuca göre Kayseri'de Ahi teşkilatlarının kadın kolu olan Bacıyan-ı Rum (Anadolu iş ve meslek kadınlar Birliğinin) kurulmuş olduğu akademik verilerle kesinlik kazanmış durumdadır. Bu tespitlere göre Bacıyan-ı Rum teşkilatı da Ahiyan-ı Rum'la aynı tarihlerde, Kayseri'de ve aynı işlevlerle Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır (Bayram 1987, 7). Zaten Anadolu şehirlerinin sosyo-ekonomik ve insani hassasiyeti; üretim, işletme ve paylaşım dinamizmi ve milli duyarlılıkları dikkate alındığında bu kentin farklı bazı nitelikler taşımasının nedeni de buradan anlaşılabilir.

Ahiyan konusu değil ama Bacıyan-ı Rum örgütü alan araştırmacılarınca ispatı gereken problematik bir konu olarak tartışma konusu yapılmaktadır. Oysa M. Bayram'ın akademik tespitlerine göre Anadolu Selçukluları döneminde kurulan «Ahiyan-ı Rum» adıyla girişimci esnaf ve sanayici örgütüne paralel olarak «Bacıyan-ı Rum» adıyla bir üretici kadınlar teşkilatı oluşturulmuş, aynı fonksiyonlarla icra-i faaliyette bulunmuş olup, bu bilim adamına göre bu kadın örgütlenmesi zamansal olarak o dönemin en önemli kültür ve medeniyet olayıdır.

Prof. Mikail Bayram'a göre (a.g. 19-30) Bacılar teşkilatı Hacı Bektaş dergâhından demlenen, mutasavvıf, gönül ehli Fatma Bacı'nın önderliğinde kurulmuş, iskanda, islamlaşmada, askeri örgütlenmede ciddi roller oynamış ve sekiz asır önce Anadolu'da bir sivil örgütlenmeye belki de en güzel örnek olmuştur. Orta Çağ Avrupa'sının, kadınları insan saymadığı, engizisyonlarda susturduğu bir dönemde Bâcıyân-ı Rûm, Anadolu'da hatırlı bir kadın örgütü olarak yapılanmış ve çok yönlü etkinliler sergilemiş, göz ve gönül dolduran anıt eserleri ve Türk toplumunda bıraktığı iktisadi kültür ve insani izleriyle etkisini hâlâ sürdürmektedir.

Türk tarihinde ilk kez Âşıkpaşazâde 1200'lü yılların başında Anadolu'da var olan bir kadın Teşkilâtını kayda geçirmiş "... ve hem de bu Rûm'da dört taife vardır: Kim misafirler içinde anılır biri Gaziyân-ı Rûm ve biri Abdalân-ı Rûm ve biri Bâcıyân-ı Rûm ve biri Ahiyân-ı Rûm" şeklinde sıralamış, üçüncü sıraya Bacıları Teşkilâtını koymuştur. Müellif devamla, "...imdi Hacı Bektaş, bunların içinden Bâciyân-ı Rûm'u ihtiyar etti kim Hatun Ana'dır anı kız edindi." demiştir.[1] Âşıkpaşazâde, tarihinin yalnızca bir kez bu Bacılar Teşkilât'ından söz etmiş daha fazla detay bilgi vermemiştir (Bayram ag.; DÖĞÜŞ, 1999, 280-287).

[1] Kız edinme, dergâh hizmetlerinde yetkilendirilmiş ve ocağa adanmış anlamı taşır.

Ahiyan ve Bacıyan teşkilatlarının aynı zamanda mevcut olduğu, iş birliği ve bağımsız faaliyet yaptıklarını göstermesi yanında bazı birlik banilerinin "Kız Bacı, Ahi Ana, Sakan Hatun, Hacı Fatma zaviyeleri" gibi kadın isimleri taşıdığı, şeyhlerinin de kadın olduğu şeklinde Barkan'ın (1942:140, akt. Aslan, 2015, 251) tespitleri Bacılık teşkilatı gerçeğini desteklemektedir. Kütahya'da çok itibar edilen "Od Yakan Baba" zaviyesini Hacı Bacı adıyla tanınmış saliha ve dindar bir kadın, ondan sonra onun yerine bu zaviyeyi yöneten Hundi Bacı'nın ve ondan sonra dergâha hayat vermiş olan Sume Bacı denilen bir azize, saliha ve bakire kadının önemli hizmetlerde bulunduğu bilimsel tespitler olarak kaydedilmiştir.

Ayrıca, Sume Bacı zaviyeye tekkeye kazandırdığı çiftliklere, bağ, bahçe, değirmen ve başka mülklere vefatından sonra (akrabalarının ilişmemesi için, sağladığı varlıkların kaynağının kendi varlıklarından olmayıp müslümanların bağışladıkları parayla alındığını toplum önünde açıklayıp kaydettirmiştir.

Prof. Barkan'a göre bahsi geçen asırlarda Anadolu'da kadın şeyhlerden söz edilmesine şaşmamak gerektiğini Aşık Paşazade ulu kadınlardan "Bacıyân-ı Rum" olarak bahsettiğni vurgular; Hacı Bektaş'ın Rum erenleri içinde "Baciyân-ı Rum'ı ihtiyar edip, kadıncık ana (Fatma) isminde bir kadına, bütün kerametini göstermesi ve tarikatı ona ısmarlaması b u bakımdan manidardır: İmdi Hacı Bektaδ Sultan bunların içinden Baciyân- ı Rum'ı ihtiyar it ti, kim o "Hatun Ana"dır, anı kız idindi. Keşf ve kerametini ana gösterdi, teslim itdi. Kendi Allah rahmetine vardı…" der (Barkan, (1942:140; akt., Aslan 2015, 251)

Tarihçi Prof. A.Y. Ocak da Fatma Bacı'yı Bacıyân-ı Rum'dan birisi olarak vurgulamış; S. Divitçioğlu Bacıyanı Horasan kökenli Erenler olarak incelemiştir (Ocak, 1996: 373; Divitçioğlu, 1996: 52, akt. Döğüş, 2015, 143). Mikail Bayram'ın Bacıyan-ı Rum Teşkilâtı araştırmalarında ise dayandığı kaynaklar ve verdiği bilgiler bazı akademisyenlerce tartışma konusu yapılsa da bu alanda en çok emek harcanmış çalışmalar olduğu kabul edilen bir gerçektir. Bir tarihsel proplematiğin tartışma konusu olması onun gerçek dışı olmasına kanıt değildir. Bilimin yolu kuşku ve sorgulamadır. Ancak inkâr ve yok saymak değildir. Esasen Ahiliğin ve Bacıyanın aranması gereken alan yalnız yazın kaynaklarıyla sınırlı olmayıp, aksine yüzeysel, arkeolojik ve sosyal alandaki bakiye ve izlerin peşine düşmek de bazı belirsizliklerin kalkmasına ve karanlıkların aydınlanmasına yardımcı olabilecek yollardır. Konuya buradan yola çıkarak yaklaşmanın yararlı olacağı düşünülebilir.

ANADOLU VE ÇEVRESİNDE BACIYAN-I RUM İZLERİ VE ESERLERİ

Anadolu, bu iklimde geçmiş zamanlarda yaşanmış sosyal hayatın günümüze kadar ulaşan izleri ve yansımaları olarak maziye ışık tutan nice gerçeklerin birinci elden kaynakları olabilir. Mısır'ın müzelerini dolduran yer altı sinlerinden çıkan mumyaları, antik etnografik malzemeleri, keçilere koşulmuş zarif altın arabaları, devasa heykelleri, papirüslere yazılmış, çizilmiş tasvirleri ve çöllerde kerpiçten yapılmış veya gökyüzüne doğru yükselen taş piramitleri bize tarihlerden beri yaşanmış ve inkârı mümkün olmayan bir uygarlığın ve onu kuran felsefenin mahiyeti üstene çok geniş bilgiler kazandırdığı gibi bu coğrafyada yaşayıp gelen insanların kimlik ve beşerî halleri, hareketleri, kültürleri anlayışlarına ilişkin geçmişinden kalın izler gözlemlenmektedir.

Sekiz yüzyıl önce Beylikler döneminde Anadolu'dan geçen ve Ahi zaviyelerinde ağırlanan Faslı seyyah Batuta'nın yazıya geçirdiği gözlemlerini bu coğrafyamızın günümüz yaşam biçimiyle karşılaştırıldığında buralarda yaşanmış kadim hayat felsefesinin ve pratiğinin pek çoklarının aynıyla toplumda devam ettiği görülmektedir. Batuta erkek Ahilerin insan ilişkilerini daha açıktan görme şansına erdiği gibi kendisini ağırlayan erkeklerin sunduğu ikramların arka planda kadınlar tarafından hazırlandığına, hiçbir maddi karşılık düşünmeksizin gönül hoşluğu ve dua beklentileriyle sunulduğuna tanık olmuştur. Hatta konuk olduğu zaviyeden vedalaşma sırasında zaviyenin kadın mensuplarının da katıldığını ve bu kadın mihmandarların kendi yakınlarından birilerini uğurluyormuşçasına gözyaşı döktüklerini hayranlıkla ve biraz da şaşkınlık ifadeleriyle kaydetmiştir. Aynı durumlara çocukluğumda yalnız içinde büyüdüğüm Orta Toroslarda Silifke'nin, Karaman'ın dağ köylerinde, yörük toplumunda değil, 1970'li yıllarda Kayser'de öğrenci iken okul arkadaşlarımın mihmandarlığında gitme görme fırsatı bulduğum Sivas'ın Şarkışla, Nevşehir'in Ürgüp, Yozgat'ın Çandır ilçelerinin bazı köylerinde arkadaşlarımın ailelerinde aynı durumlara ve insani muamelelere şahit olmuştum (Arkadaşlarım: Bulut, O. G. 507, 9691955; İpeksoy, H. 5358287575).

Günümüz Anadolu'sunda doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine özellikle kozmopolitizmin ulaşmadığı köy, mezra ve şehirleri dolaşılır ve gözlemlenirse zaviye çapında olmasa da her hanede Batuta'nın müşahede ettiği halis, samimi ilgilere mazhar olunması mümkündür. Bu benzerlikler henüz özgün asli yapısı bozulmamış, sosyo-ekonomik yapısı değişmemiş kırsalda yaşayan yörük ve dağ köylerinde çok güzel örnekler vardır. Aile yönetimi; iş, ürettim ve ticari anlayışlar ve davranışlar,

sosyal hizmet, her türlü dayanışma, bilgi paylaşımı, yolcu ve misafire ev sahipliği ve kılavuzluk gibi beşerî ilişkiler kadın ve erkek hiç ayırmadan, sadece Allah için mümkün olan hiçbir hizmetten geri durulmadığı görülecektir. Yörük-Türkmen şölenlerinde, bunların sanal medyada paylaşılan videolarında bu konuya ilişkin güzel örnekler görülmektedir. Bunlardan birkaç örnek:

Amanos'tan şair ve ozan Saçıkara yörüğü Hatice Bul: "Anam" deriz, "bacım" deriz biz birbirimize. Naparsınız benim bacım, anam deriz, anne demeyiz. Büyüklerimiz anlatırdı; çarıkla örüme (şafakta mal gütme) gider yörük. Çarık kuruyunca ayağını sıkar farkına bile varmaz yörük yiğidi. Dağların aslanıdır, yiğididir yörükler. Biz deve köşşeğini burnundan, gözünden öperiz, 2-3 yaşlısına dorum deriz". Arife Gezer (Arif Garı); "Horzum, Arifler Yörüklerinden Bağlarbaşı muhtarının anasıyım, annesi değil anasıyım**.** Benim adını aldığım anam, hordan garağol geldi miydi, hehey! garağol ne edecek bana derimiş; bir goyun yatırırımış, candarmayı hökümeti ekmeklerimiş; ayaklarına ip(yün) çorabı geydiririmiş, haydin yavrularım derimiş, güle güle! Onlar da elini öper gedellerimiş. Ben de bu köyün düğün yemeğini yaparım, mevlit yemeğini, her hızmatını görür, yaparım guzum. Sunucu sordu: Sen hükümet gibi kadınsın teyzeciğim, kadınlara ne tavsiye edersin? "Kadınlara ne tavsiye ediyom biliyon mu; "Sabır, bir; sevgi, iki; saygı, üç! Geldi mi ayağa kalkacak, misafir geldi mi hürmet edecek. Pilavını, salatasını yapacak; yufkanın üstüne dökecek. Ben yufka, baklava yazarım(açarım); düğün yemeğini yaparım. Şimdi bakıyorum gelinlere, hep acizler... Emmimin oğluyla evlendim, 43 yaşında ölüverdi. Kaynanamınyanında dokuz sene durdum, hizmet ettim. O bana "karara avrat senin gelinlerin de sana böyle baksın, hizmet etsin" derdi. Hiç zorsunmadan severek yaptım bunları, hiç zorsunmadım. Kaynanam da kayın bubam da yedi sülalem Cennet'e gitsin, bu halk da gitsin kuzum." dedi. Aynı obadan Emine teyze birkaç hastalığa tutulan eşini aylarca yıllarca Ankara, Konya hastanelerde dolaştırmış, böbreklerinden birini de vermiş, kurtaramamış. Yaktığı ağıtlarında üzüntü ve hasretini mısralara dökmüş, yetseydi ciğerinin yarısını da severek verebileceğini söyleyerek eşine sahip vefakâr Bacıyan olmanın en güzel modelliğini ortaya koymuştur (Karaca, 2019)

Yaptığı Ekmekleri Satarak Parasını Askerlerimize Gönderen Emine Bacı, komşu kadınları toplayıp ekmek yapıp satmış, bir de şirketleri dolaşıp 15 bin tl toplayıp karakola teslim etmiştir. (Karaca, 2019, ag.)

Anadolu'da halen okunmakta olan bir rençber duası vardır: "Peygamberlerin erliğine, Hak Teala'nın birliğine, eken biçer, konan göçer, cennetin kapısını cömertler açar, verelim peygambere salavat. Hu…" Anadolu Ahiyan ve Bacıyan terbiyesi İslam inancına dayanır kuşkusuz. Anadolu Ahilik uygulamaları İslamiyet'in insan hizmetine dönük en ideal uygulama pratiğine model olmuş

biçimlerinden birini teşkil etmektedir. Teşkilat düzeni artık kalmamış olsa da çok derin ekilmiş olduğu anlaşılan Bacıyan iş, sanat ve hasenat kültürünün hakkaniyet anlayışının geçmişten günümüze Anadolu kadınlarının ruh derinliklerinde her zaman dipdiri var olduğu bu toplum mensubu olan herkesçe bilinir.

Toros yörüklerinde erkekler "işbaşında bir erkeğe rast gelirse onu" selamün aleyküm, kolay gelsin" diye selamlar. Bir kadın da çalışa ve iş yapan birine denk gelirse o da "işiniz olsun, kolay gelsin" diye selamlar. Bu eylemde iş dileği selamla birlikte yapılmakta olup çalışmaya önem verildiğinin götergesidir. Arkasından eklenen hâl hatır cümlesi de " Ne var ne yok?" sorusudur. Bugün sadece adet gereği yöneltilen bir soru olsa da aslında bu soru ile "ne eksiğiniz, ihtiyacınız var?" denilmek istenmektedir. Ancak insanlar bu ifadenin ne demek olduğunu çoğu zaman farkında bile değildir. Belki birinin bunun ne anlam taşıdığını yeniden anlatmasına ihtiyaç vardır.

Anadolu'da saygınlık bakımından konumca en üst insan sınıfı kadındır. Anneden sonra en yüksek değer kız kardeşlere verilir. Ana ve bacı üstüne kem söz değil sıradan bir kelam bile sözkonusu olamaz. Bu hassasiyet onların mahremiyetinin derinliğinden kaynaklanan bir yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Kültürümüzde "Ana gibi yar olmaz" sözü dillerden düşmez. Neşet Ertaş usta da "İki büyük nimetim var/Biri anam biri yârim / İkisine de hürmetim var/Biri anam biri yârim (ERTAŞ, turkudostlari.net) dizeleriyle mensup olduğu Anadolu'nun kadın felsefesine işarette bulunmuştur. Türk toplumunda tarihten gelen bir hars ve duyarlılıkla kadınlara saygı ve hatırlarının korunması her şeyin üstündedir. Onlar da hal, hareket ve tavırlarında bu nezaketin edebini, inceliğini ve üstün mevkiini korurlar. Bu incelik iş, hizmet, saygı olmak üzere hayatın her anında gözetilerek gösterilen saygıya layık olunmaya çalışılır. Bütün bu saygınlıkların da bu kadınların Ahice bacılık nitelikleriyle donanmış olmalarından kaynaklandığı, tersine durumlara da müsamahasızlık sebebi olarak düşünülebilir.

Türk ve İslam dünyasında kabirleri ve türbeleri saygıyla ziyaret ve isimleri hürmetle yad edilen evliya ve erenlerin birçokları da kadın ulular dır. Bu vasıftaki ulu kişiler hayatlarında İslami referanslara dayanan Ahilik ve Bacılık ilkeleriyle yaşamış ve çevrelerindeki insanlarda sıra dışı etkiler bırakmış yüksek nitelikleriyle bir çeşit efsaneleşmiş örnek insanlardır. Bunlar, yaşadıkları zaman kesitinde topluma hizmet ve yararlılıkta üstün örneklikler sergilemiş, güven ve hayranlık kazanmışlar ve gerçek hayatın içinde bu doğru çizgiden hiç ödün vermeden yaşamlarını tamamlayıp gitmiş zirve güzel

Müslüman insanlar olarak gönüllerde ve hafızalarda yer etmişlerdir. Bunlar Allah için hayatlarını, varlıklarını, bilgilerini toluma adamış, Ahice özveriyle insanlara yararlı olmayı cenneti kazanmanın garantisi olarak görmüşlerdir. Fatih'in tüm askerlerini doyuran Tekirdağ'da Bolca Nine, Kayseri'de Bacıyan-ı Rum'un kurucusu Fatma Bacı ve onunla birlikte Moğolların zulmüne uğrayan Kırk Kızlar gibi.

Tarihin hiçbir mecra ve macerasında erkeğinden geri kalmayan hatta ilham kaynağı olan Anadolu kadınları bu savlarımızı kanıtlayan sayısız eserler bırakmışlardır. Her yerde menkıbeleri anlatılır, destanları okunurken, coğrafyamızı temelleri derin, yükseklikleri bulutlara çıkan mimari eserleri ve hatıraları, göz yaşartan anılarıyla edebiyatımızı ve hafızalarımızı doldurmaktadır. Dağlar ve düzler, uygarlıklar, kayıtlı ve kayıtsız hikayeler, destanlar, efsaneler ve hatıralarla bu iklimin serüvenleri anlatılırken bu inancın ve kültürün kadınları da silinmez, unutulmaz anılarla kaydedilmişlerdir. Bunun içerisine Türk ve İslam tarihinin bütün birikimlerini katmak gerekir.

Bacıyan-ı Rum'a Ait Taşınmaz Mimari Eserler

Tarih sahasında geçen Türk sosyal ve kültürel tarihine bakıldığında Anadolu Coğrafyasında Bacıyan-ı Rum olarak anılan kadın örgütünün geçmişte varlığını gösteren çok şey olduğu kolayca görülebilir. Başta Selçuklu kentleri, Kayseri, Konya, Sivas, Ankara ve çevresi olmak üzere coğrafyamızda Bacıyan'ın ve Ahiyan'ın tarihte var olduğuna şahitlik eden Ahi ve bacı ismini taşıyan birçok vakıflar, mekanlar, türbeler ve mimari eserler mevcuttur. Nerden başlanacağı konusunda zorlanılacak kesafette tarihe şahitlik eden ulu erkek şahsiyetlerin yanında, onlardan geri kalmayan -belki daha da çok- ulu bacı kadın isimleri edebi eserlere, mermer kitabelere ve sözlü efsanelere, hatta gönüllere kazınmış bulunmaktadır.

Ahi şehri Kayseri'de dünyanın ilk Tıp fakültesini yaptıran Gevher Nesibe, Hunat Camii'ni, medresesini, Hamamını yaptıran Hunat Hatun, Antalya'da Ahi Kız mahallesindeki türbesinde yatan ve adına Camisi de bulunan Ahi Kız, Tokat'ta Selamet Hatun, Menemen'de Kız Veli Sultan, Mengen'de ve Edremit'te Sarı Kızlar (Kalafat, kizildelisultan.com/anadoluda-ulu-kadin-kisiler-ve-halk-inanclari/), vd., bunların çoğunun şefkat, yiğitlik, kahramanlık gibi yüksek fazilet örneği kadınlar olduğu halk dilinde dolaşan, ya da yazılı kaynaklara kaydedilmiş oldukları; öğütleri, özdeyişleri, yaşamlarındaki örnek karakterleriyle efsaneleştikleri anlaşılmaktadır. Domaniç'te Haymeana, İstanbul'da çok sayıda

vakıfları yanında tamamen kimsesiz garipler yararına Vakıf Gureba Hastanesini yaptıran Pertevniyal Valide Sultan gibi Anadolu'da baştan sona il, ilçe, köy, mahalle ve menzillerde sayılamayacak kadar şefkati, merhameti, insani erdemleri ve manevi nitelikleriyle gönüllerde sultan olmuş nice kadın ulucanlar vardır. Bir şehrin adı Haymeana, Kadınhanı, hatta Bacı olmuşsa bunlar ve emsali bu topraklarda Bacıyan-ı Rum'un inkârı mümkün olamayan kanıtlarıdır. Öyle ki, banileri erkek isimleri taşıyan eserlerin de arka planında Bacıyan'dan birinin şefkat eli, talebi ve ilhamı vardır. Mısırdan, Sudan'dan, Bağdat'tan Zigetvar'a, Viyana'ya, Adriyatik'e seferlerde ömrünü tüketen Osmanlı Sultanlarının hanımları kızları onlar namına devasa vakıflar, abideler inşa ettirmişlerdir. Atik Valide Sultan, Adile Sultan, Pertvniyal Valide Sultan, Gülnuş Valide Sultan, Mihrimah Sultan gibi daha nice ulu sultan kaınlar kültür ve uygarlık tarihimizi şefkat elleriyle tezyin eylemişlerdir. Savaşlarda düşmanına bile merhametle bakan Anadolu yiğitlerinin kimliği de Bacıyan şefkatinden mayalanmıştır, Batuta'ya "Şefkat Rum'da bolluk Şam'da" dedirten de bu insanlık harsından kaynaklanmış olabilir.

Kadim ve güncel kültürümüzde hayatın her yerinde birlikte olan erkek ve kadınların ölümden sonra kabirlerinde ve türbelerinde bile aynı mekanlarda yan yana sarmaşıklar gibi medfun oldukları görülmekte, hayatlarındaki sosyal faydaları ve üstün kişilikleri kabirlerine gösterilen ilgiden bile anlaşılmaktadır. Türk kültüründe Peygamber soyundan seyitlere, evliyaya, alimlere gösterilen ihtimam ve özenin ulu kadınlara da gösterilmekte olduğu görülmektedir. Bunların arasında ahi, bacı, ulu, ziyaret olarak tanımlanan çok sayıda kadın vardır.

Ankara Ahileri üstüne, Antalya ve birçok şehirlerdeki Ahiler ve bacılar konusunda yapılmış literatüre ve arşive dayanan çok değerli çalışmalar vardır. Bunlardan Akademisyen Prof. M. A. Hacıgökmen'in çalışmasında (2005, 187-214) Ankara'daki ahiler ve bacılar hakkında önemli ve kat'i tespitler ve net veriler sunulmaktadır. Bu tespitlere göre; Ahi Bâcıyan'ın Ankara şehrinde de faaliyette bulunmuş olduğu görülüyor. Hatta, kaynaklarda Ankara'ya bağlı Bacı[2] isminde bir kaza ve buraya bağlı "Fatma Bacı Karyesi ve Bacı Zaviyesi"'nin adı geçmektedir. Gene Bacı kazasında Bacı ismini taşıyan bir camii de mevcuttur. Bacı kazasının Bacıyan-ı Rum'la ilişkili olması büyük bir ihtimal dahilindedir. Buranın kadim bir kütük defterinde kayıtlı olduğu muhtemelen de Moğol işgalinden sonra buralara kaçan "Bacı"larla ilgili olması güçlü bir ihtimal taşımaktadır.

[2]Şimdiki Polatlı.

Adı geçen çalışmaya göre; Ankara'nın, üretim ve ticari geçmişinde meslek erbabı Ahilerin yanında birçok "Bacı"lar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Ahi İklim Hatundur. Anlaşılıyor Ahiünvanı yalnız erkek esnaflara özel değildir. Kaynaklarda zikredilen Ağa ve Paşa unvanlı ahilerin bilhassa Ankara'da çok oldukları bunlardan da çok sayıda hatunlar olduğu görülmektedir. "Paşa Hatun, Oğul Paşa Hatun, İri Paşa Hatun, Ayan Paşa Hatun, İnan Paşa Hatun, Turan Paşa Hatun, Sultan Paşa Hatun, Şah Paşa Hatun" gibi. Bu isimlerin başında "ahi" denmese de bu meslek sahibi insanların Ahilik ve Bacılık eğitimiyle yetişmiş varlıklı iş ve üretim insanları oldukları anlaşılmaktadır (Hacıgökmen, 2005, 190).

Fransız Seyyah Dernschwam'ın verdiği malumata bakılırsa Ankara köylerinde ve şehirlerinde kadınlar tarafından kadınlarca eğirilmiş tiftik iplikleri getirilip satılmakta; burada ev tezgâhlarında birçok ihtiyaç eşyası işlenmektedir. Bunu "Hatun Mahallesi, Öküzce mahallesi, Ahi Tura mahallesi, Ahi Hacı Murad mahallesi ve kaledeki evlerde tezgâhlı evler bulunmakta" olduğu, üretimler yapıldığı sicillerde kayıtlıdır. Bu imalat erbabının çoğunluğunun Bacı teşkilâtından kadınlar olduğu ve bir esnaf düzeninde "şeyh, kethüda ve yiğitbaşı" hiyerarşisi içerisinde çalıştıkları sicillerde görülmektedir. Ayrıca, Ankara vakıfları kayıtlarında sayıları az olmayan kadın vakıfları da yer almaktadır. Bu kadınların tümü "Bacı" sıfatı taşımasa da vakıf sahibi ticaret erbabı kadınların maddeten iyiliğini ve ekonomik bakımdan faaliyetin içinde olduklarını gösterir (Hacıgökmen 2005, 195-210). Araştırmacı bu çalışmasında Ankara'da arşiv ve vakıf kaynaklarından tespit ettiği iş ve meslek sahibi kadın ve erkek isimlerini uzunca bir tablo halinde de göstermiştir. Ayrıca, özellikle Muallim Cevdet'in Ahiyyetü'-l Fityan isimli eserinde bu konuda birçok bilgiler verilmektedir (Cevdet, 2008, 265 vd).

Anadolu Toplumunda Yaşayan Bacıyan-ı Rum Felsefesi

Ahilik ve Bacılık, işi iş, sözü söz olan, toplumda saygın ve muteber insan örnekleri yetiştirmeyi amaç olarak seçmiştir. Her bireyin iş ve meslek sahibi olması istenir, ancak bu yeterli görülmez, ahlak, hak ve insan sevgisi; hizmet, yararlılık, dürüstlük ve fedakârlık örnekliğini taşımayı da gerektirir. Bunları başarmak için de bireyin kendini yaşatacak ve taşıyacak gücün öteside bir meslek, varlık, bilgelik yanında üstün bir terbiye ve inanca sahip olması da gerekir. Ahi ustaları ve Fatma Bacı bu ocaklarda toplumun kadın koluna iş, beceri ve işletme alanında girişim zihniyeti ve pratiğini vermiş hem de onları aile ve toplum yaşamında adap, usul, erkan alanında eğitmiştir. Meslek eğitiminde erkek

çıraklara "eline, diline, beline sahip olma telkin edilirken kız çıraklara eşine, işine aşına sahip olması yanında kadın gibi kadın olma incelikleri öğretilmiştir. Hatta bu eğitimlerinde hayatın koşulları gereği askeri eğitimler bile verilmiştir.

Bacıyan'dan günümüze kadar, daha yakın tarihlerden beri küresel etkilerle değişmeye başlayan Andolu ikliminde hanelerden, köylere, kasabalara, kazalara ve kentlere kadar Ahilik ve Bacılık anlayış ve uygulamalarında öyle pek de değişiklik olmadığı gözlemlenmektedir. Dikkatli bir yaklaşımla halen her sınıfıyla Anadolu kadınlarında görülen yüksek insani niteliklerin psikolojik, antropolojik ve dini kökenlerine inilecek olursa elde edilecek verilerin Ahilik, Bacılık kodlarıyla birebir örtüştüğü görülebilir. Toros Yörükleri arasında bir şeyin çok temiz olduğunu vurgulamak için "Kadın gibi temiz" denir. Bu anlamda kadın, her yönüyle iç ve dış temizliğin sembolü olarak görülmektedir. Her türlü örgün eğitim ve medeni imkânlardan mahrum olan bu toplumda sadelik, safiyet ve temizlik geleneksel Bacıyan izleriyle yaşamaya devam edip gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İş, Aile ve Sosyal İlişkilerde Ahilik ve Bacılığın İzleri

Ahilik felsefesinde en büyük batıl işsizliktir. Dolayısı ile iş ve meslek sahibi olmak özellikle önemsenen konulardan birisidir. Esasında Ahilik ve Bacılığın temel misyonu gençliği işsiz ve atıl kalmaktan kurtarmaktır. Günümüzde yaşayan Anadolu kültüründe de adam olmanın ilk kriterlerinden birisi herkesin bir iş ve meslek sahibi olmasıdır. Zaten Anadolu'da meslek kazanamamak adam olmamak anlamı taşır. Adam olmak bir iş ve meslek sahibi olmak ve başkalarına muhtaç olmamak demektir. Adam olmak kadar adam sıfatında kalmak da önemlidir. Bu da kişinin işini koruması ve yürütmesiyle mümkündür. Aileler çocukların okula yollarken onların hem meslek hem de olumlu ahlak sahibi olmaları amaçlanır. Ziya Paşa'nın "ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz; görünür rütbe-i aklı eserinde" sözü de bu anlayışın ifadesidir. Bacılar teşkilatında iş ve sanat bilinciyle yetişen genç anneler çocuklarının yetişmesinde ve istikbalini kazanmasında etkin rol oynamıştır. Kişinin iş, meslek öğrenmesi de yetmez; sanatıyla hizmete amade, ahlak, kişilik ve karakter sahibi olması da aranır. Kızların özellikle kadınlık edep ve terbiyesiyle yetişmesi önemle duyarlı olunan bir hususdu. Çünkü Türk toplumunda ailenin sigortası kadındır. Yapısında yuvayı kuran da koruyan da kadındır. Hanelerden sorumlu ikinci kişi görülmesine rağmen gene de bir iş ve meslek kazanması zorunlu görülür. Ahi ve Bacıların iş-meslek felsefesi günümüz Anadolu toplumunda bütünüyle yaşamaktadır. İş, inanç, ahlak ve istikamet sahibi olmak ailelerin çocukları için biçtiği temel vizyondur. İş ve meslek

kazanmada başarısız olmanın hayatta doğuracağı zorluklar Türk toplumunda çok iyi bilinir. Elde olmayan sebeplerle engelli ya da özürlü olmak bireyin kendi tercihine bağlı değildir. Böyle durumda olan insanlara bakmak da devletin ve idarenin sosyal sorumluluğu altındadır.

Yaşayan Anadolu halk kültüründe ahlak, adalet, hakkaniyet, beceri ve beşerî davranış zihniyet ve kuralları başlangıçta aile ve mahalli büyüklerden öğrenilir, sonra planlı eğitim-öğretim faaliyetleriyle geliştirilir ve içselleştirilir. Türkmen terbiye kültüründe "Kız anadan öğrenir sofra düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi", "Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al" vb. sözlerin hepsi de Ahi ve Bacıların örnekleme ve modelleme eğitim yöntemlerinden gelen ilkelerden kazanılmış değerlerden ibarettir. Anadolu Ahi ve Bacı birliklerinde çok önemsenen bu yetişme tarzı her ne kadar küresel ve teknolojik etkenlerden etkilense de Türk aile ve toplum hayatında yaygın eğitim yöntemi olarak büyük ölçüde devam etmektedir.

Âdâp, erkan, usul, saygı, sevgi ve dayanışma gibi terbiye eğitiminde örneklik çok çok önem arz eder. Hakkına razı, komşunun folluğuna el uzatmama terbiyesi çok küçük yaşlarda kişiliklere içselleştirilmesi yetişkinlerin güzel örneklikleriyle sindirilebilir. Her düzeydeki büyüklerin küçüklere karşı sorumluluklarını bilmeleri ve bunun için toplumsal değerleri korumaya özen göstermeleri gerekir. Eğitim çağındaki gençler için yetişkinlerin hal ve yaşayışlarına düzen vermeleri ve dikkat etmeleri bir toplum için sosyal sorumluluğun belki en öncelikli unsurlarından birisidir. Her türlü rekabet ve siyasi atışmaların furyasında "zaten doğrulukla dürüstlükle bugün bir şey yapılamaz!" lafları olumsuzluğa yol açan gençlerin büyüklerine karşı güvenlerini yok eden hatalı davranışlardan birisidir. Bunun tersine gene yetişkinlerin "Bugünkü gençlerde hayır yok!" söz ve yaklaşımları da baka bir yanlıştır. Oysa, doğruluk, dürüstlük, adalet, hakkaniyet, iyilik ve hayırhahlık harsı bu toprakların derinliklerine kök salmış olup, yok olması mümkün değildir. Bunu da Eli iş tutan yüreği aşkla Hak diye çarpan Ahilerin ve Bacıyan-ı Rum'a borçluyuz.

SONUÇ

İslam öncesi ve İslamlaşma sonrasında sosyo-ekonomik ve siyasal hayatın her dalında aktif roller üstlenen Türk kadın geleneği Anadolu'ya intikalden sonra daha da planlı ve organize olarak etkinliğini sürdürmüş, İslamiyet'in kadınlara tanıdığı hak ve yetkilerle daha da donanımlı ve ilkeli olarak hayatın her alanında etkin işlevlerini sürdürmüşlerdir.

Zamanın Batı toplumlarında ve İslam öncesi cahiliye Araplarında görülen kadına hor, hakir ve kötü bakış Türk tarihinin hiçbir döneminde görülmemiş, kadın önemli hak ve yetkilere sahip bulunmuşlardır. Daha Hunlar zamanında Çinlilerle yapılan bir antlaşmaya Metehan'ın eşi tek başına imza koymuş; toplantılara, kengeşlere, şölenlere hatunlar sürekli hakanların solunda iştirak etmişler, devlet işlerinin müzakerelerine katılıp fikirlerini beyan etmişler, bir devlet ciddiyeti içerisinde vakar ve saygınlıklarını da bırakmamışlardır. Hakanın tek başına imzaladığı antlaşmalar geçersiz sayılır, elçiler birlikte kabul edilir, bazen hatunların Tekbaşlarına kabul ettikleri de olurdu. Ölen eşlerinin yerine tahta oturanlar da olmuştur (Gündüz, A., 2012, 146). Ziya Gökalp eski milletlerin hiçbirinde Türklerde olduğu gibi kadınlara hak ve değer verilmediğini, saygı gösterilmediğini söylemiştir. (Gökalp, 1970, 30).

İslamlaşmadan sonra da kadınların statülerinde önemli bir değişiklik olmamış hayatın acı ve tatlı halleri birlikte göğüslenmiş, kadın çocukların annesi, evin direği, yuvanın yapıcısı ve koruyanıdır.
İslam kaynakları Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadislerinde kadın ve erkek müminlere hitapta ve sorumluluklarda hiçbir ayırım yapılmamış, ödül ve cezada ölçü değişmemiştir. Hatta bazı konularda kadınlara pozitif yaklaşımlar getirilmiştir.

Asya'da, Semerkant'ta, Buhara'da, Taşkent'te, göz kamaştıran bir uygarlığın kurucuları olan Türkmenler Moğol baskılarıyla başlarında Yesevî Horasan erenleri olduğu halde Anadolu'ya akın etmişler, Ahi Fütüvvet önderi ulu kadın ve erkek rehberliklerinde yeni yurtlarını imar ve İnşa faaliyetlerine girişmişler, Ahiyan ve Bacıyan kolları olarak gönülleri yumuşatarak sosyal kaynaşmayı, İslamlaştırma ve Türkleştirmeyi sağlarken açtıkları zaviyelerde yetiştirdikleri Ahi ve Bacı sanat ve meslek erbabı gençlerle ekonomiyi güçlendirmişler, refahı arttırmışlar, serhatleri korumuşlar, toplumu diri tutmuşlar, Moğol ve Haçlı istilalarına karşı savaşmışlardır. Bir yandan da Moğol kontrolündeki

Selçuklu yönetimi ile uyuşamayan Ahiler ve Bacılar kırsal bölgelere ve uçlara dağılarak zorluklara karşın oralarda da faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Bugün en ücra kırsalda bile bir ahlak, erdem, iş, meslek çabasından bahsedilebiliyorsak geçmişte Ahi ve bacı fütüvvet erbabının ekip, dikip gittikleri marifet ve maneviyat mayalarına borçluyuz. Ülkemizin kız ve erkek genç nüfusunun istikrarlı ve tatmin edici bir istihdam politikasına ihtiyacı vardır. Kadın ve erkek yetişkin ve yetkin mentör rehberler öncülüğünde genç kızların istihdam edilebilecekleri iş alanına hazır hale getirilmeleri ve bir iş düzenine kavuşturulmaları gerekmektedir. Sağlanamayan ya da geç sağlanan istihdam gençliğin en verimli çağının değerlendirilememesi demek olup, bu nedenle de umutsuzluklar ve mutsuzluklar artmakta, ardından depresyon ve huzursuzluklar baş göstermektedir. Okul bitirse bile iş bulmakta zorlanan ve belli bir hedefi olmayan genç nüfus hayat yolu kapanmış durumda ailesi ve çevresiyle birlikte gelecek kaygısına düşmekte, önünü görememenin doğurduğu yıpranmalar yaşamaktadır. Eline iş verip hayat kazandırılamayan gençleri istenmeyen bağımlılıklardan kurtarmak daha da zor olmaktadır. İşlemeyen demirin paslanması da mukadder olmaktadır. İş ve üretim tarihimizde Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum birlikleri her iki genç kesimi geleceğe hazırlamada, sosyal barışı ve iktisadi kalkınmada çok yararlı işlevler görmüşler, gerek hedef çizmede gerekse bu başarıya ulaşmada önemli faydalar sağlamıştır.

İnanç, ahlak, iş, üretim ve sanat felsefesi bakımından genel olarak özgün Türk ve İslam harsını koruyan Anadolu halkımızın gündelik yaşamında ahilik ve bacılık ilkelerinin yaşamakta olduğu ve bu temiz ve yaşantının kadim kültürümüzün izlerine ve yansımalarına dayandığı sunduğumuz örneklerle açıkça ortaya konulmuş bulunmaktadır. Bu tespitlerimiz yöresel alanlarda yapılacak detaylı araştırmalarla daha iyi anlaşılabilecektir.

Günümüzde ceza yasalarıyla önü alınamayan cinayetlerin, soygun ve gasp vakalarının önüne geçmek için yeniliklerle güncellenecek asli kodlarımıza, bilim, ahlak iş ve meslek ve rotamıza yönelmemiz gerekmektedir. Yönetime düşen en önemli sorumluluk burada yatmaktadır. En büyük batıl işsiz ve boş kalmak; en büyük kayıp işletilemeyen ve heba edilen gençliktir. Milli Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Çalışma Bakanlıklarının bu alanı doldurması ve boşluğa meydan vermemesi yaşamsal önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel, Müsned, Mısır, 1313.h. V, 411.

Albayrak, F., Serin, N., 2015. Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme'de Kadın Algısı* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 8 Sayı: 37. Nisan.

Arslan, H, 2015, Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo -İktisadî Yapısı ve Örneklik Değeri, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 49, Mayıs – Haziran, Celalabat – Kırgızistan

Barkan, Ö.L., 1942, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", VD, S. 2, ss.302-303

Battuta 2000, Rihle, Çev. Aykut, A.S.,

Bayram,M. 1987, Bâcıyân-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilâtı) Bulut, S. 2013, Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 10: 313-336.

Cevdet, Muallim, 2008, İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbni Batuta'ya Zeyl, Çeviri, Cezair Yarar, İstanbul.

Divitçioğlu, S., 1996, Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu, İstanbul

Döğüş, S., 2015, Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teðkilatı); Türklerde Kadının Siyasi Ve Sosyal Mevkii, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12 Sayı:1; ttp://gunceltarih.blogcu.com Erişim: 15.01.2022

_____1991, Osmanlı Devletinin Doğuşunda Sosyal Kuruluşlar (Basılmamış doktora tezi), Erciyes Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Kayseri

Ertaş, N., https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=1019 Erişim: 15.02.2022

Gökalp, Z. 1970, Türkçülüğün Esasları, İstanbul

GÖMEÇ, S., 2010, Terken Unvanı Hakkında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 17, 2 (2010) 107-114

Gündüz, A., October 2012, Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science, Volume 5 Issue 5, p. 129-148, October 2012.

Harman, Ö.F.,

İNCE, F., 2019, Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları, The Journal of Academic Social Science Studies Sayı: 76, s. 137-153, Güz.

Kalafat, Yaşar,https://www.kizildelisultan.com/anadoluda-ulu-kadin-kisiler-ve-halk-inanclari/

Dilara Karaca (Sunucu), 2019, Yörük Türkmen Şöleni, Konya -Çeltik İlçesi Gökpınar mahallesi https://www.youtube.com/watch?v=69wLyTCaRgA). (Erişim: 10.03.2022)

Köprülü, O.F., 1991, Bacıyan-ı Rum, TDVİA, c. 4, 415, İstanbul

Köprülü, F., 1981, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul

Kösen, Beyza, İslâmda Kadına Yönelik Ayrımcılık Yasağı, (Kitap Özeti) https://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerV/582.pdf,Erişim:1.1.2022

Ocak, A.Y. Bektaşilik TDVİA. C.5

Öztürk, S., Milli Mücadelenin Kadın Kahramanları ve Satı Kadın, https://tgb.gen.tr/serbest-kursu/milli-mucadelenin-kadin-kahramanlari-ve-sati-kadin-Erişim25.02.2022

Paksoy, H. M.; Gül, Meryem; Özbezek, B.D., 2020, Türk Kültüründe Kadın Girişimcilik, Fârâbi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları -II, Gaziantep, 733-755

Togan, Z.V., 1970, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul

Yazıcı Ersoy, H., 2012, Başkurt Türkçesinde "Kadın" ile İlgili Söz Varlığı, Türkiyat Araştırmaları Dergisi: 55-82.

ANADOLU'NUN MANEVİ MİMARLARINDAN AHİ EVRAN

Şakir DİCLEHAN[•]

ÖZET

Anadolu'nun sağlıklı bir kimliğe bürünmesinde unutulmaz hizmetleri geçen, bu toprakların manevi mimarlarından sayılan, ayrıca Osmanlı Beyliği'nin cihan devleti haline gelmesindeki önemli kurumlarından biri kabul edilen Ahiliğin mimarı Ahi Evran, oldukça ilginç ve farklı düşüncelere sahip bir insandır.

Kardeşliğin, cömertliğin, yiğitliğin, fedakârlığın, doğruluğun, dürüstlüğün, kaliteli üretimin, ahlâkın, sanatın, aklın ve bilimin temel alındığı Ahiliğin piri kabul edilen bu erdemli bilgin ve mutasavvıfın asıl adı, Mahmut bin Ahmet el-Hoyî'dir.

Kurmuş olduğu teşkilât ile sosyal, siyasi, askeri ve iktisadî hayatımızı etkileyen, Anadolu'nun vatan haline gelmesinde ve Osmanlı Devleti kurumlarının yapılandırılmasında büyük rolü bulunan Ahi Evran'ın kuruluşuna öncülük ettiği Ahilik, XIII. yüzyıl Anadolu'nun en önemli ve en kapsamlı bu teşkilatı, kadrosunda Alpler ve Alperenler de bulunduran bir yapıyla ortaya çıkmıştır.

Bir yandan fetih ve gaza ruhunu askeri hamlelerle desteklerken, diğer yandan kasaba ve şehirlerde çalışanları ve özellikle sanatkârları bünyesine katarak onları sınıflandırıp çalışmalarını desteklemiş bir "esnaf teşkilatı"dır. Fakat gelişi güzel bir teşkilat olmayıp buna mensup kişilerin manevi dünyalarına da olumlu yönden etki eden bir inanç ve tasavvuf hareketi olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

İnsanlığın bugün muhtaç olduğu "ahlaki prensipleri", o günkü şartlar içinde "ideal kardeşlik" potasında yoğurarak kişilikli, bilinçli, karşılıklı yardımı hedefleyen ve fedakâr insanlar topluluğunu oluşturan teşkilatın etkin bir şekilde yaşam alanına aktarılmasında hizmeti geçen Ahi Evran'ın hayatı, menkıbelere bürünerek ve nesilden nesle geçerek adeta efsaneleşmiştir. Bize düşen görev, onun efsanevi hayatını, mümkün mertebe menkıbelerden arındırarak anlatmaktır. "Gök, kâinat" ve "yılan, ejderha" anlamlarına gelen Evran ismi, efsanevî kişiliğinin bir işareti olarak sayılmıştır.

Yüzyıllarca ruhun içinde kıvrılıp durmuş, tıkanıp kalmış olan donukluk, ahilik gibi bir şafak aydınlığı, çağın bir noktasından ortaya çıkma imkânı bulmuşsa, Ahi Evran gibi donanımlı bir insan sayesinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahi Evran, Baciyan-i Rum, Gaziler, Ahilik, Horasan Erenleri.

[•] Dr., E-mail: sdiclehan@yahoo.com

AHI EVRAN, A SPIRITUAL ARCHITECTS OF ANATOLIA

Şakir DİCLEHAN•

ABSTRACT

Ahi Evran, the architect of the Akhism, who has served in Anatolia in adopting a healthy identity, is considered one of the spiritual architects of these lands, and also one of the important institutions in the Ottoman Principality's becoming a world state, has quite interesting and different ideas.

The real name of this virtuous scholar and mystic, who is accepted as the master of the Ahi Order, which is based on brotherhood, generosity, bravery, self-sacrifice, honesty, honesty, quality production, morality, art, reason and science, is Mahmut bin Ahmet el-Hoyî.

The Ahilik, which was pioneered by Ahi Evran, who influenced our social, political, military and economic life with the organization he established, and played a major role in making Anatolia a homeland and structuring the institutions of the Ottoman State, was founded in the XIII. This most important and comprehensive organization of the century Anatolia has been in a structure that includes Alps and Alperens in its staff.

While supporting the spirit of conquest and war with military moves, on the other hand, Ahilik is an "organization of tradesmen" that included workers and especially artisans in towns and cities, classified them and supported their work... However, it would not be wrong to say that it is not a random organization, but a belief and mysticism movement that positively affects the spiritual world of its members.

The life of Ahi Evran, who served in the effective transfer of the "moral principles" that humanity needed today, to the living space of the organization that formed the personality, conscious and self-sacrificing people by kneading the "ideal brotherhood" in the pot of "ideal brotherhood" under the conditions of that day, the life of Ahi Evran has become a legend by wearing legends and passing from generation to generation. Our duty is to explain his legendary life by purifying it from legends as much as possible.

If the dullness of the soul, which has been trapped and stuck in the soul for centuries, has found the opportunity to emerge from a point of time like the Ahilik, it is thanks to a well-equipped person like Ahi Evran.

Keywords: Ahi Evran, Baciyan-i Rum, Veterans, Ahilik, Horasan Heroes

• Dr., E-mail: sdiclehan@yahoo.com

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca uygulanan, tarihte ses getiren ve iz bırakan "Ahilik" sistemi, bünyesinde edebi, sosyal ve ekonomik bakımından zengin ve değişik bir birikimi barındırmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında iktisadi bir geleneğe yaslanması ve teşkilatlanması, dönemin toplumsal yapısındaki gelişmeler ve değişmeler göz önünde bulundurulduğunda büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

XIII. yüzyılda kurulmuş olduğunu düşünürsek ve bu kurumun XX. Yüz yıla kadar şehir merkezlerinden köylere hatta en ücra yerleşim yerlerine kadar geniş bir alan ve yelpazede faaliyet göstermiş olduğunu hesaba katarsak, çok köklü ve kuralları olan bir kurum olduğu Kuşkusuzdur. (Uçma, 2018, s.14)

Belli bir zaman dilimi içinde zaruretlerden doğan ve teşkilatlanmaya başlayan, halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, bugünkü deyimle örgütlenen esnaf ve sanatkârlar, dönemin şartları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak eleman yetiştirmeleri, oldukça büyük bir öneme taşımıştır. Günümüzdeki deyimiyle tüketici haklarını korumak, işçi-işveren ilişkilerini düzenlemek, kurumların sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlamak, denemek ve gerektiğinde yaptırımlar uygulamak gibi görevler üstlenen, ekonomik çarkın doğru ve düzgün bir şekilde işlemesini sağlayarak önemli işlevler gören bu teşkilat liderinin, hayatını ve aktivitelerini inceleyerek ortaya koymak oldukça önemlidir.

Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Müslümanlığı kabul etmesinde büyük emeği geçen Ahi Evran'ın hem teşkilatçı ve hem de bir eylem adamı olarak dönemin insanına ve sonradan gelen nesillere büyük hizmetleri geçen bir lider, bir pir olarak kabul edilmiştir.

İslam'ın bu bölgeye yayılmasında manevi bir mimar olarak katkılarda bulunan, fetret döneminde Beylikler içinde güçlü bir konuma gelen Osmanlı Beyliği'nin cihan devleti haline gelmesinde, önemli kurumlardan biri kabul edilen Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın büyük hizmeti geçmiştir. Kendisinin oldukça değişik, renkli ve farklı bir kimlikle ortaya çıkarak Anadolu coğrafyasında hem maddi ve hem de manevi alanda büyük emekleri geçmesi nedeniyle incelenmesinde bir zaruret vardır.

Anadolu, daha önce Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer aldığından ve bu devletin egemenliği altında yaşadığından, İslam halkları tarafından bu topraklara, "Rum" denilmiştir, Orta Asya'dan göç edip Anadolu'ya gelen, genellikle mutasavvıf, derviş ve şeyhler kanalıyla oluşturulan kurumlar, bu adla adlandırılmıştır. Mevlana Celaleddin'in, "Rumî" lakabıyla anılması gibi.

Anadolu'nun fethedilmesiyle, yani Osmanlıların bu bölgeye egemen olmasıyla birlikte gelişen bu yeni yurdun, dini, askeri, iktisadi ve sosyal hayatında önemli işler gören birtakım esnaf ve gaza kuruluşları, yerleşim birimlerinde faaliyet göstermeye başlamışlardır ki, bunların önemli bir kısmının, ülkede yayılmaya başlayan tarikatlarla ilişkili oldukları görülmektedir.

Yeni bir yurdun kurulmasında ve daha sonraki zamanlarda, bu teşkilatların yaptıkları hizmetler ve bıraktıkları izler, asırlarca varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aşıkpaşazâde'nin ifadesiyle: "Gaziyan-i Rum", "Bacıyan-i Rum",

"Abdalan-i Rum" yanında, "Ahiyan-i Rum" da önemli rol ve görevler üstlenmiş ve büyük bir işlev görmüşlerdir. (Aşıkpaşazade,1332, s.205)

XVI. yüzyılda yaşayan Şah İsmail Safevi (1487-158), "Hataî" mahlasıyla söylediği bir şiirinde:

"Ezelden dost olan evliyaya
Ahiler Gaziler Abdallar oldu"

Beytinde andığı ve birer esnaf zümresi olarak adı geçen Ahiler, Gaziler ve Abdallar sıralamasında, Aşıkpaşazâde'nin tarihle ilgili kaleme aldığı eserinde geçen sınıflandırmaya tıpatıp uyduğu görülmektedir. (Banarlı, 1971, s. 298)

Ahiler, daha önce bir devlet olarak idareye egemen olan Selçuklular zamanında olduğu gibi Osmanlılar döneminde de büyük bir itibar görmüş ve etkinlikleri Tanzimat'a kadar sürmüştür.

ANADOLU'NUN XIII. YÜZYILDAKI DURUMU

Bir toplum, sorumluluğa duyarlı sanatkâr, lider ve şairlerin topluluğu olduğu müddetçe yükselir ve yüce bir konuma gelir. Anadolu coğrafyasında büyük şair, düşünür ve sanatkârlar, araka arkaya sükûn ederek adeta toprağa tohum ekmiş ve düşünce filizlerini dikme yarışına girişmişlerdir.

Anadolu, Hicri: 7, Miladi: 13 üncü yüzyıl, ruhi, sosyal ve siyasi bakımdan yeni bir mayalanma ve yoğrulma döneminin başlangıcındadır. Böyle zamanlarda biri, ruha hitap ediyorsa, belki etkisinin farkına varılmayan bu sesleniş, zamanla işlenecek ve giderek toplumun bir mayası olarak değişmesinde ve oluşmasında büyük etkisi görülecektir. Dolaysıyla bir yanıyla cezbeye, bir yanıyla duyguya ve bir yanıyla da sezgiye açılmış olur. İnsan melekelerinin tam ortasında duran, hepsine açık ve hepsinin de birbiriyle ilgisinin sağlayan bir melekedir. Yani eksen meleke, odak meleke ve merkez melekedir. Düşüncenin de merkezinde her zaman bilim çekirdeği yer almaktadır. (Karakoç, 1965, s. 7)

Cumhuriyet döneminde kendine özgü bir dil, üslup ve düşünceyle ortaya çıkan Sezai Karakoç: "Düşünce, çok yöne açılma özelliğini taşıyan bir alışkanlık ve yatkınlıktır. Düşünce, bilimi doğuran ve onun etrafında bir hale gibi duran zihin yemişidir. Düşünce, çoğu zaman vahiy ve ilham gerçeğinin ışığında hayat bulur, ondan doğar ve ondan beslenir ve onunla yaşar. Bu noktada bilim ve düşüncenin yanı başında duran ve onlara destek sağlayan şiir ve edebiyat halesi de büyük bir işlev görür." Der. (Karakoç, 1965, s. 8) O çağ, öyle bir çağ idi ki, Müslümanlar, Kur'an-i Kerim'in "Allah'ın arzı geniştir" âyet-i kerimesinde ifade edildiği gibi her tarafa yayılıyor, adeta bir fidanlar toprağa dikilerek onun gelişip serpilmesi ve ağaç olmaları isteniyordu.

" Hava kurak olsa, toprak çölleşse, fırtınalar handiyse fidanı kıracak gibi sert esse, kışın her yanı buz tutsa ve sık sık don tehlikesiyle karşılaşsa da ellerindeki ışığı rüzgârdan korumasını bilmiş, varoluşu, ruhu, manevi bir dünyanın yaşaması ve yaşatılması için ellerinden geleni yapıyorlardı. (Karakoç: 1965. s.9)

Bir yandan Moğol akınından ötürü bölgeye göç etmek zorunda kalanlar, diğer yandan Anadolu'da yetişen sûfiler, bu iklimden yaralanarak Moğolların - Müslüman oldukları kabul edilse bile - İslam'ın mezheplerinden habersiz olmaları nedeniyle taassuptan arınmış ve hoşgörüye dayalı bir ortam ve çevre meydana gelmişti.

XIII. yüzyılda, herhangi bir ünlü kişinin çevresinde toplananlar, birini büyük gören ve tanıyanlar, hemen onun adını alıyorlardı. Baba İlyas mensupları, "Babalılar" diye anıldıkları gibi, Sarı Saltuk'u büyük gören ve onu ulu tanıyanlara "Saltuklular", Tapduk'un yolunda gidenlere "Tapduklular", Barak Baba'ya uyanlara "Baraklılar", hatta sonradan bir tarikat adını olan "Mevlevi" ismi bu çağda Mevlana'ya mensup olanlara veriliyordu. Bütün bu zümreler arasında bir de "Emreler" adı var ve Yunus bunlardan biri, belki de en büyüğü ve en başında geleniydi. (Gölpınarlı, 1971, s.14)

Karakoç'a göre: "Tarihte Horasan ve Maveraünnehir, Doğu dünyasının bir sembolü olarak görülmüş ve bu şekilde değerlendirilmiştir. Atina ve Roma siteleri nasıl Batıyı özetliyorsa, Horasan sitesi de o günün Anadolularının gözünde Doğunun özetiydi. (Karakoç, 1965, s.15) Ahi Evran'in Horasan'dan gelişinin gerisindeki durumu, bu gerçeği yansımaktadır.

Horasan illerindeki siteler, Abbasiler ve Selçuklular zamanında birer büyük İslam sitesi ve ilim yuvalarıydı. Anadolu, dünya çapındaki bir sıçrayışı, yine oralara bağlanıyordu. Tasavvuf ve şiir, bunun için kullanılıyor, şeyhlerin çabası da zaten bunun içindi.

Bir yandan Moğul akın ve saldırılardan Anadolu'ya göçen, öbür yandan Anadolu'da yetişen sufiler, halka, hayrın ve şerrin izafi olduğunu, her işin O'nun iradesinin tecellisi şeklinde cereyan ettiğini, gerçek varlığın yoklukla olabileceğini, her işte bir hikmetin tecellisinin varlığını telkin ediyorlardı.

Abbasiler ve Selçuklular batarken, bir sonbahar hasadından sonra toprağa tohumların saçılması gibi, site imkânlı bölgelerine "uyanış" ve "yeniden doğuş"un tohumları ekiliyordu.

AHİ EVRAN'IN HAYATI

Kaynaklardan, inceleme ve araştırılmasından anlaşılan "ahi" adının kullanılması, çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Ancak sistemleştirip felsefesinin oluşturulmasında Ahi Evran, bu sistemin kurucusu sayılmıştır.

Ahi Evran'ın adı üzerinde çeşitli iddia ve görüşler ortaya atılmıştır. Kendi eserlerinde genellikle adını anmadığı ve özellikle de adını gizli tutmak için çaba sarf ettiği görülmektedir. Ahi Evran, kaleme aldığı eserlerinde adını vermek yerine kendisinden bahsederken, "bu fakir", "bu zaif" gibi adlar ile anar. Bunun en büyük nedeni ise, kendisinin Melamet anlayışından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim Melamilik'te kişinin, başarılarını ve iyiliklerini gizli tutması esastır.

Gerçek kişiliği menkıbeler arasında kaybolan Ahi Evran'a dair bilgi veren "Orhan Gazi zamanı ricalinden, duası makbul, kerameti zahir bir zat olduğunu söyleyen" ilk kaynaklara bakıldığında bilgilerin yetersiz ve müphem, bir kısmının da tamamen hayal ürünü ve menkıbevi-mitolojik unsurlarla iç içe olduğu görülür. (Tarım, 1940, s. 63)

Doğudan Batıya yani Anadolu'ya olan akın ve akım, bir anlam kazanıyordu. Sanki uygarlık yer değiştirmekle çok işlenmiş topraklardan göçerek kendine bâkir ve işlenmemiş topraklar arıyordu. Bu hareketin çapını insanlık ölçüsünde tutabilme amacıyla Yunus Emre, Anadolu ve Sakarya kıyılarından olmakla beraber, doğuş ve çıkışının ucu doğruca Horasan'a uzanıyordu.

"Ahiyan-ı Rum"a mensup olan Ahi Evran, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda oldukça önemli hizmetlerde bulunmuş bir mutasavvıf, bir pir ve aynı zamanda bir liderdir. Ahiliğin, bütün yönleriyle ortaya konulabilmesi ve anlaşılması için öncelikle "Ahi" kelimesinin kaynağını ve tarihi gelişim içinde kazandığı anlamlar üzerinde durmak gerekir.

Bu oluşuma ad olan ve yüzyıllar boyunca kullanılagelen "Ahi" kelimesinin Arapça kökenli oluşu üzerinde her hangi bir kuşku yoktur. "Ahi" kelimesi Arapçada "Kardeş" anlamında kullanılmaktadır. Türkçedeki "lik" takısı eklenerek böylece "kardeşlik" şeklinde oluşan bu kurumun adı olmuştur.

Ahilik teşkilatının esası olan ve Abbasiler döneminde hayata geçirilen "Fütuvvet", bu kurumun temel ve örneği olmuş, konuyla ilgili olarak önemli işlevler görmüş ve bu kurumdan birçok şey almıştır.

Ahi Evran, Hicri: 566 / Miladi: 1171 yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. "Dinin yardımcısı" anlamına gelen "Nasiruddin" kelimesi, ona lakap olmuş ve hep bu lakapla anılmıştır. (Tarım, 1940, s.79)

Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi, memleketi olan Azerbaycan'da geçmiş olsa da, gençliğinde Horasan ve Maveraünnehr'e giderek o yörede büyük üstatlardan ders almıştır. Bu arada büyük bir bilgin olan Fahreddin Razi'den aklî (fen) ve naklî (dini) ilimleri öğrenmiştir.

Ahi Evran, bir Hac yolculuğu esnasında (tahminen Miladi: 1204'te) Şeyh Evhadüddin Kirmanî ile tanışmış ve ondan dersler almaya başlamıştır. O çağda geçerli olan tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tıp ilmini öğrenmeye başlamış ve bu alanlarda büyük bir ilerleme kaydetmiştir.

Bağdat'ın İslâm dünyasının büyük sanat ve ilim merkezi olması, Ahi Evran'ın çok yönlü yetişmesinde etkili olmuştur. O dönemlerde İbn-i Sina, Sühreverdi el-Maktul ve Fahreddin Razi'nin eserlerinden istifade etmiş, ayrıca Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın kurduğu "Fütüvvet Teşkilatı"nı da tanımaya başlamıştır.

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225), siyasî ve sosyal durumu gittikçe bozulan devlet otoritesinin yeniden kurulmasında ve toplumsal huzur ve barışın sağlanmasında "Fütüvvet Birlikleri"nin büyük bir güç olacağını düşünerek bu teşekkülleri siyasî otoriteye bağlamada başarı sağlamıştır.

Halife Nâsır, Fütüvvet Birlikleri'ni yeniden teşkilâtlandırırken Fütüvvetnâmelerde bu birliklerin ilke ve kurallarını düzenlemiş ve diğer Müslüman hükümdarlara da elçi ve fermanlar gönderip kendilerini Fütüvvet teşkilâtına girmeye davet etmiştir (Kazıcı, 1988, c I, s.548).

Bu faaliyetin bir parçası olarak ilk defa Anadolu Selçuklu Devleti'yle I. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında temas kurmuştur. I. Gıyâseddin Keyhusrev, hocası Mecdüddin İshak'ı (Sadreddin Konevî'nin babası) Bağdat'a Halife Nâsır'a elçi olarak göndermiştir. Mecdüddin İshak dönüşünde, Sultan I. Gıyâseddin'in isteği üzerine Halife

Nâsır tarafından gönderilen Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Evhadüddîn Kirmânî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî gibi büyük mürşit ve mutasavvıfları Anadolu'ya getirmeye aracılık etmiştir.

Bundan sonra Anadolu'nun her tarafında irşat faaliyetlerine başlayan Evhadüddîn Kirmânî ve halifeleri için çok sayıda tekke ve zaviye yapılmıştır. Daha sonraları I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın da Fütüvvet teşkilâtına girmeleriyle Anadolu'da Ahîliğin kuruluşu tamamlanmıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubad zamanında Halife Nâsır'ın meşhur mutasavvıf Şehâbeddin es-Sühreverdî'yi Anadolu'ya göndermesinin Anadolu'da ahî teşkilâtının kurulmasında önemli bir yer. Ve etkinliği olmuştur.

XIII. Yüzyıl başlarında Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Muhyiddin Arabî ve Hocası Evhadüddin Kirmanî ile birlikte Anadolu'ya gelen Ahi Evran, bu tarihlerde Evhadüddin Kirmanî'nin kızı Fatma Bacı ile evlenmiştir. (Çağatay,1981, s. 431)

Anadolu'da özellikle esnafa İslamiyet'i anlatarak dünya ve ahiret işlerini düzenli hâle getirmeleri için insanlara vaaz ve nasihatlerde bulunmuş ve onları aydınlatmaya çalışmıştır. Yaklaşan Moğol tehlikesine karşı halkı uyarmış, Hocasının vefatından sonra ise, onun vekili olmuş ve hizmetlerini sürdürmüştür.

Ahi Evran, Anadolu'ya geldikten sonra Kayseri'de bir debbağ (deri işleme) atölyesi kurmuş ve sanat sahibi esnaf arasında çok sevilmiştir. Moğollara karşı Kayseri'yi savunan ve büyük yararlılıklar gösteren bu teşkilat mensuplarını Ahi Evran teşkilatlandırmıştır.

Ahi Evran, 1205 yılında Kayseri'ye geldiği zaman burada Ermeni, Rum, çok az sayıda da olsa Hıristiyanlardan oluşan yerli bir halk ve zamanla buraya göç eden Müslümanlar bulunmaktaydı.

Ahi Evran, özellikle yöneticilere hitaben kaleme aldığı "Letaif-i Hikmet" adlı eserinde, ekonomik yaşamın insanlar arasındaki iş bölümü esasına dayandığını, bu iş bölümünün mutlaka belli bir düzene kavuşturulması gerektiğini, bu gerekliliğin nedenlerini ve söz konusu teşkilatlanmanın nasıl organize edilebileceğini ifade eder: " Bilmiş ol ki, Allah insan medeni yarattı. Bu, şu anlama gelir. Allah, insanoğlunu öyle yarattı ki, insanlar birçok şeylere muhtaç olsunlar ve ihtiyaç duysunlar. Mesela yiyecek, içecek, giyecek ve yatacak şeylere. Ve hiç kimse, bunları tek başına karşılayamaz. Bu ihtiyaçları karşılaması için, çok büyük bir cemaat çalışmalı ta ki herkes gerekli eşyaların bir cüzünü yapsın." (Kal'a, 1998, s.30)

Kayseri'de, bu dönemde siyasi istikrarsızlıklar olduğu gibi, aynı zamanda etnik ve dini yönden yalnızlaştırılmış ve toplumsal alanda ikinci plana itilmiş bir Müslüman kitlesi de söz konusudur. Özellikle Müslüman tüccarlar, yerli olan Rum ve Ermeni ticaret erbabı ile rekabet edemeyecek seviyedeydiler. Ahi Evran, bu durum ile ilgili faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve özellikle Müslüman esnafı bir birlik altında toplamaya örgütlemiş, gayr-i Müslim ticaret ve sanat erbabı ile rekabet edebilecek bir seviyeye gelmelerini sağlamıştır.

Kayseri'de yeni düzenini yavaş yavaş oluşturmaya başlayan Ahi Evran, Ahi Teşkilatı'nı, Fütüvvet Teşkilatı'ndan ilham alarak burada kurmayı başarmıştır. Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın 1227 yılındaki isteğiyle Ahi Evran, Kayseri'den Konya'ya gelmiştir. Burada yine aynı şekilde sanat işlerine, kaldığı yerden devam etmiştir.

I. Alaeddin Keykubat'ın 1237 yılında zehirlenerek öldürülmesi üzerine, Sultanla gönül bağı bulunan Ahiler, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Veziri Sadettin Köpek'e karşı koymaya çalışmış ve direnç göstermişlerdir.

"Köpek"in, Türkçe'de yaygın olmamakla birlikte o dönemde isim olarak kullanıldığı, Artuklular'da da bir Türk beyinin, bu adı taşıdığı ve bu adın hakaret anlamı içermediği ileri sürülmektedir. (Kesik: 2008, c.35, s.392) Hatta bu dönemde Ahi Evran ve bazı ileri gelen Ahiler, Konya'da tutuklanmış oldukları görülmektedir.

Kaynaklar, Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naipliğine (vekilliğine) getirilen Celaleddin Karatay zamanında, Ahiler ve Türkmenler üzerindeki baskının kalktığı ileri sürülür. Bundan sonraki zamanda kısa bir dönem Denizli'ye giden Ahi Evran, tekrar Konya'ya döner, daha sonra da Kırşehir'e gelerek ömrünün sonuna kadar bu şehirde yaşamını sürdürür ve buraya defnedilir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin "Velayetname" adlı eserinde, Ahi Evran'ın fütüvvet ehlinin büyüğü ve gayb erenlerinden olduğu ifade edilerek onu çevreye ve dünyaya tanıtan kişinin, Sadredin Konevî olduğundan söz edilmektedir. Bunun yanı sıra, birçok kerameti olduğu ileri sürülmekte, Hacı Bektaş-ı Velî ile Ahi Evran'ın dostlukları ve birbirlerine olan bağlılıkları uzun uzadıya anlatılmaktadır.

Nitekim bu dönemde Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, Anadolu'ya girmiş ve Moğollar ile II. Giyasü'd-din Keyhüsrev'in 80 bin kişilik ordusu arasında Kösedağ Savaşı meydana gelmiştir. Selçuklu ordusu, Moğol ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğramıştır. Savaşı kazanan Moğollar, Anadolu'da ilerlemeye devam etmiş ve Kayseri'de şehri savunan Ahiler ile bir mücadeleye girişmişlerdir. Şehri ele geçiren ve yakıp yıkan Moğol ordusu, Kayseri'de bulunan birçok Ahi'yi ve Bacı Teşkilatı mensubunu da katletmiştir. Bu mücadelede Ahi Evran'in eşi Fatma Bacı'da Moğollar'a esir düşmüştür. (Uçma, 2018, s.73)

Sultan'ın ölümünden sonra saltanat naipliğine getirilen Celalüddin Karatay, tutuklanmış olan Ahi ve Türkmen ileri gelenlerini serbest bırakma yolunu tercih eder. Ahi Evran, bu dönemde Denizli'ye gitmiş daha sonra Kırşehir'e gelerek buraya yerleşmiştir. Mevlana'nın oğlu Alaüddin Çelebi'nin de bu dönemde Kırşehir'e gittiği bilinmektedir.

Mevlana'nın hocası olan Kalenderî şeyhi Şems-i Tebrizî bu dönemde öldürülür. Bu olayda Ahi Evran'ın da parmağı olduğu düşünülür. Böylece Kayseri'de dağılan Ahi teşkilatı ve Ahiler, Kırşehir'de tekrar güçlenmeye başlar ve yeniden organize olmaya doğru yol aldıkları görülür. Ahi Evran-bir rivayete göre- öldürülmesine kadar süren bu dönemdeki hayatının son 14 yılını Kırşehir'de geçirmiştir.

HAYAT FELSEFESİ VE ÇALIŞMALARI

Ahi Evran, kaynağını Orta Asya'daki Yesi'den alan kutlu bir davanın gönül erleri ile birlikte Anadolu topraklarını vatan yapmanın, Anadolu'ya yerleşmenin ve bu yörenin İslamlaşmasının öncülüğünü yapmıştır. Özellikle yeni kurulan Ahilik sistemi ile Anadolu'ya göç edenlere hem aş hem iş vermiş, onları tekke ve zaviyelerde iyi bir Müslüman ve vasıflı bir meslek sahibi üretici insan hâline gelmeleri için elinden geleni yapmaya çalışmıştır.

Ahileri, bir yaşam felsefesi ve anlayışı etrafında, "hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışan insanlar halinde" yetiştirmeleri için büyük bir çaba sarf etmiştir. Böylece Anadolu'nun iktisadi kalkınmasına ve imar faaliyetlerinde öncülük etmiştir.

Ahi Evran, "Ahilik" isimli esnaf teşkilatını kuran, felsefi ve dini bilgiler birikimi de olan bir isimdir. Selçuklular dönemine de silinmez damgasını vurmuştur. Ahilik, belli bir disiplin halinde sistemleştirmiş ve insanlık tarihinde iz bırakan değerli ve yararlı bir kurum haline gelmiştir.

Ahilik teşkilatını kurması ile büyük bir organizasyona damgasını vuran Ahi Evran, çeşitli grupları teşkilatlandırmış, Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasında sanatını icra eden tüm esnafı, İslâm medeniyetinin zirve kuruluşu Ahilik Teşkilatının merkezi Kırşehir olduğu için buradan "İcazetnâme" almışlardır.

Ahi Evran, kesin olmamakla birlikte Moğollara karşı mücadele ederken 93 yaşında şehit edildiği ifade edilmektedir. (H. 653 / M. 1261). Mezarı, Kırşehir'de kendi adı ile anılan camiin bitişiğindedir. Ahi Evran'ın çeşitli alanlarda yazılmış telif ve tercüme eserleri bulunaktadır.

Devrin tanınmış hocaları ile olan bağları ve onlara öğrencilik yapması hasebiyle Ahi Evran, çok yönlü ilim ve teşkilat adamıdır. Özellikle Tefsir, Kelam, Fıkıh, Hadis ve Tasavvuf gibi dini ilimler yanında Felsefe ve Tıp alanında da kendini yetiştirmiştir. Eserlerinden çok teşkilatçılığı ile ünlenmiştir.

AHİ EVRAN'IN ESERLERİ

Anadolu'da Ahiliğin kurucusu olarak bilinen Ahî Evran, bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürit ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahî Evran'ın büyük rolü olmuştur. Ancak yazdığı eserlerden daha çok liderlik ve teşkilatçılık özellikleriyle ön safa çıkmış ve ünlenmiştir.

Anadolu Selçukluları döneminin önemli bir siması,ilim adamı ve teşkilatçı olan Ahi Evran'ın diğer ünlenmiş bir isim ile Nasreddin Hoca'nın kaleme aldığı eserler şu şekilde tasnif edilmiştir.

1 – Menahic-i Seyfî (Şafii Mezhebi İlmihali)

2 – Metâil u'l- İman (İlahiyata dair)

3 – Tabsıra (Tasavvuf felsefesine dair)

4 – Letaif-i Ğiyasiyye (4 ciltten oluşan bir eser. I.Cildi felsefe, II. Cildi Ahlak ve siyaset, III. Cildi Fıkıh, IV. Cildi dua ve ibadetle ilgilidir)

5 – Letaif-i Hikmet (Syasetnem türünde bir eserdir)

6 – Ağâz-u Encam (Vasiyyetname)

7 – Murşidü'l-Kifâye (Ruhun bakasına dair)

8 – Tuhfetü'ş-Şekûr (Konusu bilinmeyen ve kayıp olmuş bir eserdir)

9 – Ulum-i Hakikî (konusu bilinmeyen nüshası ele geçirilmemiştir)

10 – İlmü't-Teşrih (Tıbba dair, anatomiyle ilgili bir eser olup nüshası bulunmamıştır)

11 – Kitabü'l-Afaî (Yılanlar Kitabı)

12 – Yezdan-Şinaht (Felsefi mahiyette bir eserdir)

13 – Goşayiş-Nâme (felefi içerikli bir eserdir)

14 – Ahlak-i Nâsirî (Nasiri'nin ahlak kitabını tercümesidir)

15 – Mesari'ul-Musari'(Şehristani'nin İbn-i Sina'ya reddiyesine reddiye)

16 – Medh-i Fakr ü Zemm-i Dünya (Maktul Sühreverdi'nin Vasiyyeti'nin tercümesidir)

17 – Tercüme-i en-Nefsü'n-Nâtıka (İbn-i Sina'dantercüme)

18 – Tercüme-i Kitabü'l-Hamisin Fi Usuli'd-Din (Fahreddin er-Razi'den tercüme)

19 – Tercüme-i Teveccühü'l-Etemm Nahva'l-Hakk (Sadreddin Konevi'den tercüme)

20 – Tercüme-i Miftahu'l-Ğayb (Sadreddin Konevi'den tercüme)

21 – Mir'ac-Nâme (Miraca dair bir eserdir)

22- Trecüme-i el-Elvahu'l-İmadiyye (Sühreverdi el Maktul'dan tercüme) (Bayram, 1991, s.65-71)

Ahi Evran ve esrelerinden bahis eden kaynakların ışığı altında hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, denilebilir ki, birçok ilim merkezinde bulunmuş ve birçok ilim adamlarından ders almış olmasına ve yararlanmasına rağmen, Ahi Evran'nın ne kendisi ve ne de eserleri, İslam dünyasında pek tanınmamıştır. Ayrıca eserlerinin bilimsel değerlerinin yüksek olduğu pek söylenemez.

Ahi Evran'ın eserlerinin, genellikle tasavvuf, kelam, felsefe ağırlıklı ve çoğunun da tercüme olduğu görülür. Vakfiyesinden elde edilen bilgiye göre- eğer sağlam bir şekilde daha sonraki nesillere intikal ederken- değişikliğe uğramamışsa, Ahi Evran'ın Ehl-i Sünnet'ten olduğu, fıkıhta Şafii mezhebini izlediği, itikatta da Eş'ari olduğu anlaşılmaktadır. (Çağatay, 1982, s.82)

Eserlerinden çok teşkilatçılık ve liderliği ile ünlenen Ahi Evran, aksiyon ve eylem yanı kişiliğiyle dün olduğu kadar bugün de hayatından dersler alınıp çıkarılacak ve yaşamın odak noktasına oturtulacak bir kurumun başında yer almasıyla sayısız hizmetleri olmuş ve çağlar boyunca bu teşkilata damgasını vurmayı başarmıştır.

Selçuklular ve özellikle Osmanlılarda, çalışanların ve tüketicilerin korunmasını hedefleyen Ahilik, iktisadî yönüyle bir esnaf teşkilâtı olsa da, manevî yönüyle âdeta bir tarikat fonksiyonunu icra etmiş ve insanların hayatına etki eden bir oluşum olarak tarihteki önemini çağlar boyunca korumayı başarmıştır. Kendisine ait ahlâkî, insanî ve dinî kuralları olan kurum, bu yönüyle de toplumun sadece ekonomik gelişimine değil, sosyal, kültürel, insanî ve manevî gelişimine de hizmet etmiştir.

Ahi Evran'ın öğütleri, ders alınacak ve iyi bir esnaf olmak için daima kulaklarda küpe olacak türdendir. "Eşine, işine, aşına özen göster.", "Gelen gelsin saadetle, giden gitsin selâmetle.", "Eline, diline, beline sahip ol.", "Kalbini, kapını, alnını açık tut.", "Ahi'nin eli, kapısı, sofrası açık olmalı, gözü beli ve dili kapalı olmalı." Bu tavsiyelerin her bir başlığı, bir tez oluşturacak türdendir. Ayrıca onun şu tavsiyeleri de büyük değer taşımaktadır çağımız insanı ve toplumu için. "Harama bakma, haram yeme, haram içme". "Doğru, sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme", "Büyüklerinden önce söze başlama". "Kimseyi kandırma". "Kanaatkâr ol", "Dünya malına tamah

etme", "Yanlış ölçme, Eksik tartma". "Güçlü ve üstün durumda iken, affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol." (Uçma, 1918, s. 1899)

SONUÇ

Dünyanın hemen hemen her yerinde çeşitli amaçlarla gizli veya açık, eski ya da yeni birçok cemiyet, kurum veya kuruluş oluşturulmuştur. Bunların bir kısmı kuruldukları çağdan başlayarak işlevlerinin sürdürmüş ve sonradan tarihin tozlu rafları içindeki yerlerini almışlardır. Bu cemiyet ya da teşkilatların büyük çoğunluğu tasavvufi, felsefi, fikri, görüş ve anlayışa dayalı kişilerin kurduğu ideolojik bir cemiyet ve veya kuruluşlardır.

Varlığını yıllarca sürdüren ahiliğin de kendine özgü bir terbiye yöntemi, eğitim sistemi ve ahlak görüşü olmuş ve varlığını sürdürebilmiştir. Ahilik kurumuna intisap etmenin bir sanatkâr ya da bir meslek sahibi olma şeklinde ifade edilse de sadece bundan ibaret olmadığı ve çok yönlü bir teşkilat olarak hem insanın maddi ve hem de manevi yönüne önem vermesi bakımından büyük bir işlev görmüştür.

Ahilik, gerek kuruluş felsefesi ve prensipleri, ilke ve teşkilat yapısı bakımından kendinden önce bir takım kurum, kuruluş veya teşkilatlardan, özellikle fütüvvetten etkilenmiş olması doğaldır. Hemen hemen her teşkilat, kendisinden önce kurulmuş olan kurum ve kuruluşlardan etkilenmiş ve bunları daha da geliştirerek mükemmel hale gelmiştir.

Şurasına da işaret etmekte yarar vardır ki, aralarındaki bu yakınlık ve benzerlikten yola çıkarak bu tür kurumların birbirlerinin kopyası olduğu ya da aralarındaki farklılıklar ve zıtlıklar nedeniyle hiçbir etkileşim olmadığı sonucunu çıkarmak güçtür.

Ahilik teşkilatının, bir yandan tarikatlara benzer bir takım organizasyon şeklinde ortaya çıkması, genel itibariyle ekonomik amaçlara bağlı olması, İhvanu's-safa risalelerinden iktibas edilen görüşlerden yararlanması ve ahiliğin Bizans loncalarıyla amaç ve mahiyet itibariyle örtüşmesi bakımından Ahi Evran'a ayrı bir yer ve değer vermemizi gerektirmektedir.

Tüm bu özellikler göz önünde bulundurulunca, Ahi Evran'ın organizasyon yeteneği, konuyla ilgili felsefi anlayış, ayrıca Ahiliğin ayin, tören ve ritüelleri göz önünde bulundurulduğunda, onun büyük bir teşkilat ruhuna sahip olduğu görülüyor. Bu çalışmamızda böylesine bir kişinin kurduğu teşkilatın, ölümünden sonra da asırlarca sürmesi, dünya çapında sosyal ve ekonomik bir varlık olarak işlev görmesi, Ahi Evran'ın küçümsenmeyecek bir teşkilat ruhunu ortaya koyması ve bunu topluma yansıtması ve yaşatması bakımından oldukça büyük bir şahsiyet olduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Aşıkpaşazâde. (1332). Osmanlı tarihi, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Banarlı, N. S. (1971). (Resimli türk edebiyatı tarihi, İstanbul: MEB yayınları.

Bayram, M. (1991). Ahi Evran ve Ahi teşkilâtının kuruluşu, Konya. Damla matbaacılık.

Bayram, M. (19829. Ahi Evren'in öldürülmesi ve ölüm tarihinin tespiti, İstanbul: Edebiyat fakültesi matbaası.

Bayram, M. (2001). Tarihin ışığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren. Konya: Bayrak matbaası.

Çağatay, N. (1990). Ahilik nedir? Ankara: Kültür bakanlığı halk kültürünü araştırma dergisi yayınları.

Çağatay, N. (1989). Anadolu'da Ahilik ve bunun kurucusu Ahi Evren, Ankara: Türk tarih kurumu basımevi.

Çağatay, N. (1989). Bir türk kurumu olarak ahilik. Ankara: Türk tarih kurumu yayınları.

Demir, G. (2000). Osmanlı devletinin kuruluşu, İstanbul: Ahi kültürünü araştırma ve eğitim vakfı yayınları.

Ekinci, Y. (1991). Ahilik, Ankara: Sistem ofset, 3. Baskı.

Gölpınarlı, A. (1971). Yunus Emre. İstanbul: Altın kitaplar yayınevi.

Kal'a, A. (1989). İstanbul esnaf birlikleri ve nizamları, İstanbul: İBB kültür İşleri daire başkanlığı yayınları.

Karacabey, H. (1965). Orta anadolu'da ahiler devri ve ahlakı.

Karakoç, S. (1965).Yunus Emre, İstanbul: Diriliş yayınları.

Karakoç, S.(2011). Gün Saati, İstanbul: Diriliş yayınları.

Kesik, M. (2008). Sadeddin Köpek. TDV İslam ansiklopedisi, İstanbul: C. 35. İslam araştırmaları merkezi.

Kazıcı, Z. (1988). Ahi Evran, TDV İslam ansiklopedisi, c. I, İstanbul: İslam araştırmaları Merkezi.

Kesik, M. (2008). Sadeddin Köpek, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 35, İstanbul: İslam araştırmaları merkezi.

Köprülü, M. F. (1976).Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, Ankara: Diyanet işleri başkanlığı

yayınları.

Köprülü, M. F. (1988). Osmanlı devleti'nin kuruluşu, Ankara: Türk tarih kurumu yayınları.

Tarım, C.H. (1940).Kırşehir tarih ve coğrafya lügatı, Kırşehir: Vilayet matbaası.

Şahin, İ. (1988). Ahi Evran, TDV İslam ansiklopedisi, c. I, İstanbul: İslam araştırmaları merkezi.

Uçma, Dr. İ. (2018). Bir sosyal siyaset kurumu olarak AHİLİK, İstanbul: İşaret yayınları.

Zaim, S. (1997). Çalışma ekonomisi, İstanbul: Filiz kitabevi.

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI "AHİLİK ANLAYIŞI İLE HAYATA DOKUNUŞ" SEMPOZYUMU TEBLİĞLER KİTABI

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "TOUCHING LIFE WITH AKHI ORDER" PROCEEDINGS BOOK

2022